

udako
euskal
unibertsitatea

EUSKAL DIALEKTOLOGIAREN HASTAPENAK

1. edizioa: 1983. urtean
2. edizioa: 1987. urtean

EUSKO JAURLARITZAREN LAGUNTZAZ

© U.E.U.ko LINGUISTIKA Saila

© Uztarri S.A.

Lege-gordailua: BI-291-87

ISBN: 84-86644-00-3

Inprimategia: BOAN S.A.

E U S K A L

D I A L E K T O L O G I A R E N

H A S T A P E N A K

EGILEAK:

1. edizioa: Zuzentzailea: Txillardeggi. Kudeatzailea: G. Aurrekoetxea.

Parte hartzaileak: J. Abaitua, J.A. Aduriz, E. Agirre,
M. A. Alberdi, M. J. Angulo, A. Aurrekoetxea, G. Aurrekoetxea,
K. Bereziartua, L. Egia, A. Esnaola, M. Etxebeste, M. Fernandez,
J. Gabilondo, A. Guijarro, I. Camino, E. Lezamiz, A. Miner,
B. Nabaridas, J. L. Ormaetxea, A. Otsoa, I. Plazaola,
J. L. Ugarte, I. Uria, I. Usabiaga eta X. Zubizarreta.

2. edizioa: Koordinatzaile eta zuzentzaileak: Txillardeggi eta
G. Aurrekoetxea.

Parte hartzaileak: I. Camino, J. Gabilondo, I. Gaminde,
A. Otsoa eta A. Ros.

AURKIBIDEA

A U R K I B I D E A

0.1. 1. EDIZIOAREN HITZAURREA.....	XXIII
0.2. SARRERA: DIALEKTOLOGIAZ.....	XXIX

I. BIZKAIERA

1. SARRERA SOZIOLINGUISTIKOA.....	5
1.1. HISTORIA.....	5
1.2. BIZKAIERAREN AZPIEUSKALKIAK.....	7
1.3. ZENBAIT DATU SOZIOLINGUISTIKO.....	9
2. EZAUGARRI FONETIKO-FONOLOGIKOAK.....	17
2.1. BOKALAK.....	17
2.1.1. Burutzapena.....	17
2.1.2. Diptongoak.....	18
2.1.2.1. Beheranzkoak.....	18
2.1.2.2. Goranzkoak.....	19
2.1.3. Hiatusak.....	20
2.1.4. Bokal-harmonia.....	20
2.1.5. Bokal elkarketak.....	22
2.1.6. Beste fenomeno bokaliko batzu.....	27
2.1.6.1. Bokal alternantzia.....	27
2.1.6.2. Asimilazioa/disimilazioak.....	28
2.2. KONTSONANTEAK.....	29

VIII

2.2.1. Herskariak.....	29
2.2.1.1. Ahokoak.....	29
2.2.2. Txistukariak.....	29
2.2.2.1. Frikariak.....	30
2.2.2.2. Afrikatuak.....	31
2.2.3. Fonema autonomoak.....	32
2.2.3.1. /f/ fonema.....	32
2.2.3.2. /j/ fonema.....	33
2.2.4. Palatalizazioa.....	34
2.2.5. Beste fenomeno kontsonantiko batzu.....	36
2.2.5.1. Alternantziak.....	36
2.2.5.2. Kontsonante galtzeak.....	36
2.3. AZENTUA.....	37
3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK.....	39
3.1. IZEN MORFOLOGIA.....	39
3.1.1. Izenaren deklinabidea.....	39
3.1.2. Erakusleak.....	41
3.1.3. Izenorde pertsonalak.....	43
3.1.4. Bestelako izenordeak.....	43
3.1.5. Adberbio edo aditz-lagunak.....	43
3.2. ADITZ MORFOLOGIA.....	44
3.2.1. Aditzaren osagaiak.....	44
3.2.1.1. NOR.....	44
3.2.1.2. NORK.....	44
3.2.1.3. NORI.....	45
3.2.1.4. Pluragileak.....	45
3.2.1.5. Aditz laguntzaileak.....	46
3.2.1.6. Ohar eta berezitasun batzu.....	47
3.2.2. Aditz paradigmak.....	53
4. EZAUGARRI SINTAKTIKOAK.....	63

4.1. IZEN SINTAGMA.....	63
4.1.1. Determinantea.....	63
4.1.1.1. Mugatzailea.....	63
4.1.1.2. Erakuslea.....	64
4.1.2. Berezitasun aipagarri batzu.....	65
4.1.2.1. -xe.....	65
4.1.2.2. Izenorde pertsonalak galdegaia direnean.....	66
4.2. ADITZ SINTAGMA.....	66
4.2.1. Aditza.....	66
4.2.1.1. Aditzaren komunztadura.....	66
4.2.1.2. Aditza galdegai.....	66
4.2.1.3. Berezitasunak.....	68
4.3. PERPAUS TXERTATUAK.....	68
4.3.1. Konpletibak.....	68
4.3.2. Zehar-galderak.....	69
4.3.3. Adjektiboak (erlatibozkoak).....	70
4.3.4. Zirkunstantzialak.....	70
4.3.4.1. Aldizkoak.....	70
4.3.4.2. Erazkoak.....	71
4.3.4.3. Helburuzkoak.....	72
4.3.4.4. Kontzesiboak.....	72
4.3.4.5. Kausalak.....	72
5. ZENBAIT TESTU.....	75
5.1. BIZKAIERA MENDEBALDEKOA.....	75
5.2. BIZKAIERA EKIALDEKOA.....	76
II. GIPUZKERA	
1. SARRERA SOZIOLINGUISTIKOA.....	81

1.1. ALDERDI GEOGRAFIKOAK.....	81
1.2. DATU DEMOGRAFIKOAK.....	86
1.2.1. P. de Yrizarren datuak.....	86
1.2.2. 1981.eko erroldako datuak.....	87
2. EZAUGARRI FONETIKO-FONOLOGIKOAK.....	91
2.1. BOKALAK.....	91
2.1.1. Burutzapena.....	91
2.1.2. Diptongoak.....	91
2.1.3. Hiatusak.....	92
2.1.4. Bokal-harmonia.....	93
2.1.5. Bokal-elkarketak.....	94
2.1.6. Beste fenomeno bokaliko batzu.....	98
2.1.6.1. Bokal alternantziak.....	98
2.1.6.2. Asimilazio/disimilazioak.....	99
2.1.6.3. Sinkopa.....	99
2.2. KONTSONANTEAK.....	99
2.2.1. Herskariak.....	99
2.2.2. Txistukariak.....	100
2.2.2.1. Frikariak.....	100
2.2.2.2. Afrikatuak.....	101
2.2.3. Fonema autonomoak.....	101
2.2.3.1. /f/ fonema.....	101
2.2.3.2. /j/ fonema.....	102
2.2.4. Albokoa.....	102
2.2.5. Palatalizazioa.....	102
2.3. AZENTUA.....	104
3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK.....	107
3.1. DEKLINABIDEA.....	107
3.2. ADITZA.....	116

3.2.1. Aditz Paradigmak.....	116
4. EZAUGARRI SINTAKTIKOAK.....	127
4.1. SARRERA.....	127
4.2. IZEN SINTAGMA.....	127
4.3. MUGATZAILEAK.....	127
4.4. ERAKUSLEA.....	128
4.5. "BI" ZENBAKARIA.....	128
4.6. ADJEKTIBO MUGAGABEAK.....	129
4.7. -BAT ETA -A REN ARTEKO DESBERDINTASUNA.....	129
4.8. MUGAGABEEN KOMUNZTADURA.....	130
4.9. GALDEGAIAREN ERAGIN BATZU.....	131
4.10. LAGUNTZAILERIK GABEKO ADITZAK.....	131
4.11. KAUSAL-MOTAK.....	132
4.12. DENBORAZKOAK.....	132
4.13. "-LAKOA"REN ERABILPENA.....	132
4.14. HIKAKO ADITZ JOKOEN ERABILKERA.....	133
5. TRANSKRIBAKETA FONETIKOAK.....	135

III. NAFARRERA GARAIA

1. SARRERA SOZIOLINGUISTIKOA.....	145
1.1. NAFARRERA GARAIAREN KOKAPENA.....	145
1.2. IPAR-NAFARRERA.....	146
1.2.1. Gipuzkoako nafarrera.....	146
1.2.2. Bortzirietara.....	149
1.2.3. Baztan.....	150
1.2.4. Araitz.....	151
1.2.5. Arakil.....	151
1.2.6. Ultzama.....	152
1.3. HEGO-NAFARRERA.....	153

1.3.1. Mendebaldekoa.....	153
1.3.2. Ekialdekoa.....	154
1.3.3. Iltzarbekoa.....	158
I. IPAR NAFARRERA GARAIA.....	161
I.1. IKUSPEGI OROKORRA.....	161
I.2. EZAUGARRI FONETIKO-FONOLOGIKOAK.....	165
I.2.1. /j/ fonemaren ahoskeraz.....	165
I.2.2. Bokal-harmonia.....	166
I.2.3. -EA, -Oaren ahoskera.....	168
I.2.4. r/ś alternantzia (=RR/S).....	170
I.2.5. itxe/etxe isoglosa.....	171
I.2.6. Sinkopak.....	172
I.2.7. Aferesia.....	173
I.2.8. Bustidura.....	174
I.2.9. Azentua.....	174
I.2.10. Bokal ezberdinen arteko /h/.....	176
I.3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK.....	179
I.3.1. Morfo-sintaxiari buruzko ohar batzu.....	170
I.3.2. Aditz Paradigmak.....	180
II. HEGO NAFARRERA GARAIA.....	189
II.2. EZAUGARRI FONETIKO-FONOLOGIKOAK.....	189
II.2.1. BOKALAK.....	189
II.2.1.1. "a" bokalaren hersketa.....	189
II.2.1.2. "e" eta "o" hiatusetan.....	190
II.2.1.3. Bokalen galtzea.....	191
II.2.1.4. "u" bokalaren indartzea.....	192
II.2.1.5. "e" bokalaren hersketa.....	192
II.2.1.6. Diptongoak.....	193
II.2.2. KONTSONANTEAK.....	195

II.2.2.1.	Kontsonanteen taulak.....	195
II.2.2.2.	"h"aren ordezkioak.....	196
II.2.2.3.	/f/ fonema.....	197
II.2.2.4.	Errotazismoa.....	197
II.2.2.5.	Kontsonante erorketa.....	198
II.2.2.6.	/j/ fonema.....	199
II.2.2.7.	Bustidura.....	200
II.2.2.8.	Herskariak.....	201
II.2.2.9.	/z/ fonema inplosiban.....	202
II.2.2.10.	/s/ fonema.....	202
II.2.2.11.	Txetxekariak.....	202
II.2.2.12.	-n bukaerakoa.....	203
II.2.2.13.	Kontsonante elkarketak.....	203
II.2.3.	AZENTUA.....	205
II.3.	EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK.....	211
II.3.1.	IZEN MORFOLOGIA.....	211
II.3.1.1.	Sustantibo bizidunen deklinabidea...	211
II.3.1.2.	Sustantibo bizigabeen deklinabidea..	212
II.3.1.3.	Izenorde pertsonalak.....	212
II.3.1.4.	Erakusleak.....	214
II.3.1.5.	Erakusleak eta hitz-haserako herskaria.....	215
II.3.1.6.	Izenorde indefinituak eta besterik..	217
II.3.1.7.	Nominatiboa.....	218
II.3.1.8.	Ergatiboa.....	219
II.3.1.9.	Datiboa.....	220
II.3.1.10.	Genetiboa.....	221
II.3.1.11.	Asoziatiboa.....	222
II.3.1.12.	Destinatiboa.....	223
II.3.1.13.	Instrumentala.....	223
II.3.1.14.	Inesiboa.....	224
II.3.1.15.	Ablatiboa.....	224
II.3.1.16.	Adlatiboa.....	225
II.3.1.17.	Lokatiboa.....	227
II.3.1.18.	Partitiboa.....	227
II.3.1.19.	Plural hurbila.....	228

II.3.1.20. -KO atzizkiari erantsitako txistukaria.....	228
II.3.1.21. -RIK edo -IK gehi inesiboa.....	228
II.3.1.22. -TAKO bidezko prolatiboa.....	229
II.3.1.23. -KO- konparazioetan.....	230
II.3.1.24. -RAKO eta -KO.....	230
II.3.1.25. -RIK eta -KI atzizkiak.....	231
II.3.1.26. Kausatiboa.....	231
II.3.1.27. Aditzek gobernatzan dituzten kasuak.....	232
II.3.2. ADITZAREN MORFOLOGIA.....	233
II.3.2.1. Gero aldiaren ezaugarria.....	233
II.3.2.2. Lehen aldia.....	233
II.3.2.3. NOR-NORK eta NOR-NORI-NORK-en arteko nahasketa.....	234
II.3.2.4. BEHAR aditza.....	235
II.3.2.5. ETORRI aditzaren sintetikoa.....	235
II.3.2.6. -LEDI edo -LEZA erroa osatu aditzak.	236
II.3.2.7. -DU atzizkiaren eransketa.....	237
II.3.2.8. Aditz konglomeratuak eta metatesiak.	237
II.3.2.9. Tratamenduak.....	237
II.3.2.10. Aditz Paradigmak.....	238
II.4. EZAUGARRI SINTAKTIKOAK.....	247
II.4.1. IZEN SINTAGMARI DAGOZKIONAK.....	247
II.4.2. OBJEKTUA GENITIBOZ.....	247
II.4.3. MUGATZAILEA ADBERBIOETAN.....	248
II.4.4. KONPLETIBOAK.....	249
II.4.5. ERRELATIBOAK.....	250
II.4.6. KAUSALAK.....	251
II.4.7. DENBORAZKOAK.....	252
II.4.8. XEDEZKOAK.....	253
II.4.9. AHALEZKOAK.....	254
II.4.10. BANAKETAZKOAK.....	254
II.4.11. "ERE" HITZAREN ERABILERA.....	254
II.4.12. KONPARATIBOZKOAK.....	255
II.4.13. ADBERSATIBOAK.....	255

II.4.14. ONDORIOZKOAK.....	256
II.4.15. KONTZESIBOAK.....	256
II.4.16. BALDINTZAZKOAK.....	256
II.4.17. MODUZKOAK.....	257
5. TRANSKRIBAKETAK.....	259
IV. LAPURTERA	
1. SARRERA SOZIOLINGUISTIKOA.....	267
2. EZAUGARRI FONOLOGIKO-FONETIKOAK.....	275
2.1. BOKALAK.....	275
2.1.1. Burutzapena.....	275
2.1.2. Bokal alternantzia.....	275
2.1.2.1. u/o.....	275
2.1.2.2. a/e.....	276
2.1.2.3. i/e.....	276
2.1.3. Asimilazio/disimilazioak.....	276
2.1.4. Metatesiak.....	276
2.1.5. Diptongoak.....	276
2.1.6. Hiatusak.....	277
2.1.7. Bokal anaptiktikoak.....	278
2.1.8. Bokal elkarketa.....	278
2.2. KONTSONANTEAK.....	278
2.2.1. Herskariak.....	278
2.2.2. Afrikari eta frikariak.....	279
2.2.3. Bustidura.....	279
2.2.4. /h/ fonema.....	280
2.2.5. r/rr oposizioa.....	281
3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK.....	283
3.1. IZENAREN MORFOLOGIA.....	283

3.1.1. Deklinabide kasuak.....	283
3.1.2. Adjektiboa.....	284
3.1.3. Izenordeak.....	285
3.1.4. Adberbioak.....	287
3.2. ADITZA.....	288
3.2.1. Hitanoa eta zutanoa.....	288
3.2.2. Aditz trinkoak.....	288
3.2.2.1. Intransitiboak.....	289
3.2.2.2. Transitiboak.....	289
3.2.3. Aditz perifrastikoa.....	289
3.2.3.1. Aditz nagusia.....	289
3.2.3.2. Aditz laguntzailea.....	290
3.2.4. Aditzari laguntzen dioten partikula batzu.....	292
3.2.5. Aditz Paradigmak.....	293
4. EZAUGARRI SINTAKTIKOAK.....	303
4.1. IZEN SINTAGMA.....	303
4.1.1. Determinantea.....	303
4.1.2. Izenlaguna.....	303
4.2. ADITZ SINTAGMA.....	304
4.2.1. Aditzaren multzoa.....	304
4.3. PERPAUS SUBORDINATUAK.....	306
4.3.1. Sustantiboak.....	306
4.3.2. Adjektiboak.....	306
4.3.3. Zertzeladazkoak.....	306
5. TRANSKRIBAKETA FONETIKOAK.....	309

1. SARRERA SOZIOLINGUISTIKOA.....	317
2. EZAUGARRI FONOLOGIKO-FONETIKOAK.....	327
2.1. BOKALAK.....	327
2.1.1. Bokalak.....	327
2.1.2. Bokal sudurkariak.....	328
2.1.3. Bokal luzeak.....	328
2.1.4. Bokalen laburdurak.....	328
2.1.5. Bokal-hersketa.....	328
2.1.6. Bokal irekidura.....	329
2.1.7. Bukaerako bokalak.....	329
2.1.8. Asimilazioak.....	329
2.1.9. Hitz-elkarketa.....	329
2.1.10. Diptongoak.....	329
2.1.11. Hiatusak.....	331
2.2. KONTSONANTEAK.....	333
2.2.1. Kontsonanteen taula.....	333
2.2.2. Yod.....	334
2.2.3. Herskariak.....	334
2.2.4. F-a.....	336
2.2.5. Txistukariak.....	336
2.2.6. Errotazismoa.....	337
2.2.7. Hasperenketa.....	337
2.2.8. Bustidura.....	338
2.2.9. Dardarkariak.....	339
2.2.10. Sudurkariak.....	339
2.2.11. Kontsonante-elkarketak.....	339
3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK.....	343
3.1. IZEN MORFOLOGIA.....	343

XVIII

3.1.1. Izen propioen deklinabidea.....	343
3.1.2. Izen arruntaren deklinabidea: bizidunak..	343
3.1.3. Izen arruntaren deklinabidea: bizigabeak.	344
3.1.4. Erakusleen deklinabidea.....	344
3.1.5. Izenorde pertsonalak.....	345
3.1.6. Nominatiboa.....	348
3.1.7. Ergatiboa.....	350
3.1.8. Datiboa.....	350
3.1.9. Genitiboa.....	351
3.1.10. Destinatiboa.....	352
3.1.11. Asoziatiboa.....	353
3.1.12. Instrumentala.....	354
3.1.13. Partitiboa.....	355
3.1.14. Inesiboa.....	355
3.1.15. Ablatiboa.....	356
3.1.16. Adlatiboa.....	357
3.1.17. Lokatiboa.....	358
3.1.18. Lekuzko kasuak eta pertsonak.....	359
3.1.19. Erizkizundia.....	364
3.2. ADITZAREN MORFOLOGIA.....	366
3.2.1. Forma kondu.....	266
3.2.2. Denbora eta esanahi kondu.....	269
3.2.3. Iragankor/iragankaitz.....	372
3.2.4. Komunztadura kondu.....	374
3.2.5. Tratamendua.....	375
3.3. ADITZ PARADIGMAK.....	378
3.3.1. Ekialdeko nafarrera behereko aditz paradigmak.....	378
3.3.2. Mendebaldeko nafarrera behereko aditz paradigmak.....	389
4. EZAUGARRI SINTAKTIKOAK.....	401
4.1. IZEN SINTAGMARI DAGOZKIONAK.....	401

4.2.	KAUSAL-AZALTZAILEAK.....	404
4.3.	ESALDIAREN ORDENAK.....	406
4.4.	ERRELATIBOAK.....	408
4.5.	DENBORAZKOAK.....	411
4.6.	KONPLETIBOAK.....	412
4.7.	ZEHARGALDERAZKOAK.....	413
4.8.	KONPARATIBOZKOAK.....	414
4.9.	"ETA" SARRERAZLEA.....	415
4.10.	GALDERAZKOAK.....	416
4.11.	BANATZAILEAK.....	417
4.12.	"ERE" DUTEN ESALDIEK.....	418
4.13.	AHALEZKOAK.....	419
4.14.	ADBERTSATIBOAK.....	419
4.15.	KONTZESIBOAK.....	420
4.16.	XEDEZKOAK.....	420
4.17.	ONDORIOZKOAK.....	421
4.18.	BALDINTZAZKOAK.....	421
4.19.	MODUZKOAK.....	422
4.20.	HEIAGORAZKOAK.....	423
4.21.	BESTE BI EGITURA.....	423
5.	TRANSKRIBAKETAK.....	425
VI. ZUBERERA		
1.	SARRERA SOZIOLINGUISTIKOA.....	429
1.1.	DATU GEOGRAFIKOAK.....	429
1.2.	HIZKUNTZ EGOERA.....	429
2.	EZAUGARRI FONOLOGIKOAK.....	439
2.1.	BOKALAK.....	439
2.2.	KONTSONANTEAK.....	440
2.2.1.	Aspiraketa.....	440
2.2.2.	Txistukari ahoskabeak.....	441
2.2.3.	/r/ fonema.....	441

2.2.4. [c] hitz hasieran.....	441
2.2.5. Sandhiak.....	442
2.3. ZUBERERAREN AZENTUA.....	442
3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK.....	445
3.1. IZEN MORFOLOGIA.....	445
3.1.1. Izen arruntaren deklinabidea.....	445
3.1.2. Erakusleak eta pertsona izenordeak.....	446
3.2. ADITZA.....	447
3.2.1. Aditz paradigmak.....	447
3.2.2. Berezitasun batzu.....	456
4. EZAUGARRI SINTAKTIKOAK.....	459
4.1. MUGAGABEAREKIKO KOMUNZTADURA.....	459
4.2. ERLATIBO MOTAK.....	459
4.3. GONBARAKETAK.....	460
4.4. EDUTEZKOAK.....	461
4.5. ATRIBUTUA.....	461
4.6. BER ADJETIBOAZ.....	461
4.7. ATZIZKI BATZU.....	462
5. TRANSKRIBAKETAK.....	463
VII. ERRONKARIERA	
1. SARRERA SOZIOLINGUISTIKOA.....	473
1.1. ERRONKARIERAREN AUZIA: EUSKALKIA OTE?.....	473
1.2. GEOGRAFI KOKATZEA.....	477
1.3. ERRONKARIERA: AUZOAK ETA MULTZO BEREKO HIZKERAK.....	478

1.4. HISTORIA.....	479
2. EZAUGARRI FONETIKO-FONOLOGIKOAK.....	485
2.1. BOKALISMOA.....	485
2.1.1. Bokal ahokariak.....	485
2.1.2. Bokal gauzatzea.....	485
2.1.3. Bokal sudurkariak.....	488
2.1.4. Bokal kantitateak.....	488
2.1.5. Bokal multzoak.....	489
2.1.6. Bokal-erortzeak.....	491
2.2. KONTSONANTISMOA.....	492
2.2.1. Herskariak.....	492
2.2.2. Txistukariak.....	494
2.2.3. Sabaikariak.....	495
2.2.4. Beste zenbait kontsonante.....	497
2.2.5. Kontsonante multzoak.....	499
2.2.6. Laburpen gisa.....	501
2.3. AZENTUA.....	502
3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK.....	505
3.1. DETERMINATZAILE ETA IZENORDE ERAKUSLEEN /K-/ PROTETIKOA.....	505
3.2. DEKLINABIDEA.....	507
3.2.1. Bokalez amaitutako hitzen deklinabidea...	508
3.2.2. Kontsonantez amaitutako hitzen deklinabidea.....	509
3.2.3. /-a/ bokalez amaitutako hitzen deklinabidea.....	510
3.2.4. Ondorioak.....	510
3.2.5. Izenordain eta erakusleen deklinabidea...	513
3.2.6. Solezismoak.....	515

3.3. ADITZ PARADIGMAK.....	516
4. EZAUGARRI SINTAKTIKOAK.....	525
4.1. IKUSPEGI OROKORRA.....	525
4.2. DEKLINABIDEAREN KOMUNZTADURA.....	525
4.3. KONPARATZAILLEAK.....	526
4.4. ERLATIBOA.....	528
5. TRANSKRIBAKETAK.....	529
VIII. LEXIKOA.....	535
IX. BIBLIOGRAFIA.....	569

I. EDIZIOAREN HITZAURREA

AZALPEN BATZU HITZAURRE GISA

0.0 - Gero eta euskaltzale gehiagok, barne-joeraz nahiz ikaskizunez, Euskal Dialektologia ikastu den gaur egun; eta euskaraz ikasten gainera. Honelako testu-liburu baten beharra, beraz, agiri-agirian zegoan.

Iruñean 1982.ko Uztailean lanean ari ginelarik, euskalkiei buruzko liburu bat prestatzea erabaki genuen. Eta talde-lanean egitea.

Urte t'erdiz lan egin ondoko fruitua duzu Euskal Dialektologia apal hau.

0.1 - Lehenengo arazoa bikoitza izan zen:

- a) zein euskalki aztertuko?
- b) zein azterbideren arauera?

Liburuaren tamaina finkatu genuen aurrenik: 300 / 350 orri-alde. Luzeago ez.

Luzera horretan Bonaparte-ren 25 azpi-euskalkiak aztertzeko modurik ez ikusiz, Azkue-ren zazpi nagusiak hautatzea erabaki genuen: azpi-euskalkien arteko ñabardurak xeheki ikertu gabe utziz. Eta zazpi euskalki ezagunak hartu genituen ikergaitzat:

- 1 - Bizkaiera
- 2 - Gipuzkera
- 3 - Nafarrera garaia (= goi-nafarrera)
- 4 - Lapurtera
- 5 - Nafarrera beheara (= baxenafarrera)
- 6 - Zuberera
- 7 - Erronkaria.

Eta euskalki horietako bakoitzari 50 bat folio eskaintzea erabaki genuen. Mugatu-behar horrek, jakina, lanak eman dizkigu; euskalki batzuren iker-lanak askoz ere orrialde gehiago hartua baitzuen, eta laburtu beharra gertatu baita.

Nolanahi ere, jarraipide bakarra eman zitzaien denei:

- 1 - Geografia: euskalkiaren eskualdea.
- 2 - Egoera soziolinguistikoa.
- 3 - Fonologia.
- 4 - Morfo-sintaxia.
- 5 - Hiztegia.
- 6 - Transkribaketa fonetikoa (ahal izan denean).
- 7 - Bibliografia.

Euskalkien banaketa egin zen, beraz, eta lanean hasi ginen.

0.2 - Gorago esan dugun bezala, talde-lanez burutu da liburu hau.

Zenbait kasotan pertsona bakar batek ikertu du bere euskalkia. Erronkaria, adibidez, Joseba Gabilondok landu du, berak bakarrik. Gauza bera Gipuzkera, Jose Luis Ugarte-ren eskuetan utzia; edo-ta Nafarrera garaia, Iñaki Kamino-renetan.

Beste zenbait kasotan, berriz, benetako talde-lana egin da bospasei lankideren artean; nafarrera beheareaz, zubereraz eta bizkaieraz bereziki. Lapurtera, azkenik, talde txikiago batek aztertu du.

Nahiz izkribuen azterketa, are zuzenketa batzu ere, Bil-tzaileak eginak izan, talde-lanaren asmoari eutsi nahiz, egi-leek berek idatzitakoa bere hartan utzi da ahalean bederen.

0.3 - Posible izan den kasoetan, ere berean, bildu diren "corpus"en arauera egin dira deskribapenak; delako "corpus" ho-rien barruan, orain arteko bibliografian irakur zitekeenetik oso urrun geratzen ez ziren fenomenoak ez ziren ber.

Zenbait aldiz, halere, eta Erronkarierari buruz bereziki, jadanik argitaratutako ikerlanen arauera idatzi da kapitulua.

0.4 - Ideia horiei eutsiz, horretara, ikertzaileek entzun uste izan zutenen arauera egin dira transkribaketa fonetikoak. Beroietan aurki daitekeen polimorfismoa, beraz, ez da, nahi-ta-
-ez, zehaztasunik ezaren ondorio, edozein hizkeratan gertatu ohi den polimorfismoaren froga baizik. Fonologiaren mailan, esate baterako, bere horretan utzi dugu [ö]/[ü] balio foneti-koen arteko bitasuna; nahiz morfema beretan gertatu.

Eta, inprimaketaren zailtasunak kontutan hartuz, Alfabeto Filologikoa erabili dugu azkenean; nahi izango genukeen I.P.A. delakoa erabili beharrean. Bion arteko kidetzak ezagunak izan-
nik, aisa egin dezake sinboloen trukea irakurleak berak.

0.5. - Nahiz batzutan Sánchez Carrión edo Irigarai-ren da-
tuak baliatuak izan, Pedro de Yrizar-en "Contribución a la Dia-
lectología Vasca" liburu bikoitza erabili dugu demografi-oina-
rri nagusitzat.

Era berean, izendapenak eskaraturik ere, euskalkien mapen oinarria Pedro de Yrizar-en liburuetan aurkitu dugu. Eta argi-
-eta-garbi aitortzen diogu zor hau gipuzkoar euskalkilari saia-
tuari.

0.6. - Lexiko teknikoari buruz, pentsa daitekeenez, UZEI-
-ren Hiztegiak izan ditugu gidari. Eta puntu batean edo bestean pittin bat aldendu baldin bagara ere, oro har UZEI-ren jarrai-

tzaile izan gara.

Euskalkiak letra batez ematerakoan, berriz, bazegoen besterik. Bonaparte-ren eta Azkue-ren lanei jarraituz gero, eta jakina denez, letra hauetxek genituen jarraigarri:

Bizkaiera : B
 Gipuzkera : G
 Lapurtera : L
 Zuberera : S
 Erronkaria : S
 Nafarrera : HN edo AN
 Baxenabarrera : BN

Ezaguna denez, erdal izendapenak dira (frantsesezkoak eta gaztelaniazkoak) letra horien funtsa.

Puntu horretan ere, ordea, tradizioa euskalduntzeko garaia heldua dela iruditu zaigu; eta honela ditugu zazpi euskalki nagusiak:

Bizkaiera : B
 Gipuzkera : G
 Lapurtera : L
 Zuberera : Z
 Erronkaria : E
 Nafarrera garaia : NG (Ipar-, Hego-) (= goi-nafarrera)
 Nafarrera beheera : NB (Ek., Mend.) (= baxenabarrera)

Bidezko iruditu zaigu Estatuaren arteko mugaz bi alderdietako nafarrera mota guztietan N letra agertzea. Aspaldidanik hartu zuen bide bera bere hiztegian Aita Lhandek; baxenabarrera N huts bataiatuz.

Lan-tresna bat eskaini nahi izan die U.E.U.-k euskaraz euskal Filologia ikasten diharduten guztiei; baita gure euskalkiak zer diren erdaratik igaro gabe jakin nahi duten guztiei ere.

Osoagorik eta zehatzagorik eskatzen duen lan-tresna bat da hau, noski. Baina epe batez bederen Euskal Herrian baliagarri gertatzea izango litzateke liburua prestatu dugun guztion pozik eta ohorerik handiena.

Geroak erranen.

Txillardegi

Donostian, 1983 - XI - 16

II. EDIZIOAREN SARRERA

DIALEKTOLOGIAZ

Euskal dialektologiari buruzko esku-liburua izan nahi den honek dialektologiari buruzko oinarritzko kontzeptuak azaltzea du beharrezko.

Eta dialektologiaz ari garelarik, zer da dialektologia?

Definizioa ematerakoan bat baino gehiago aukera genitzake. Batzuk era honetan definitu dute: Hizkuntza baten hizketa desberdinen arteko bereizketen ikerketa. Beste batzuk "hizkuntza baten enborretik, espazioan, sortzen diren sistema edo dialekto ezberdinak elkarrekin konparatuz deskribatu edo beroien arteko mugak ezartzeari" deitzen diote (1).

Estruktularismoaren ildotik abiatuz, ordea, dialektologiak "bi hizketaren arteko antzekotasunak adierazten dituzten dia-sistemak eratzera jotzen du hizketak deskribatzeko" (2).

Dialektologia bada, baita, hizketak bakarka eta beren osotasunean aztertu edota deskribatzea, inguruko hizketak kontutan hartu gabe ere.

---

(1) UZEI, Hizkuntzalaritza hiztegia, 73. orr.

(2) UZEI, idem, 74. orr.

Bada hitz hau aztertzen badugu beste definizio bat ere: dialektoen azterketa. Baina zer da dialektoa?: "Hizkuntza batek lurralde konkretu batetan, isoglosa batzuei jarraituz hartzen duen era mugatua" (3). Dialektoa beraz hizkuntzaren gorputz konkretua da.

Beste definizio batez dialektoa hizkuntza jakin eta eredu baten hitz egiteko era berezi aski aldatua dugu.

R. Breton-ek ondoko definizio hau ematen du: "versiones regionales del sistema lingüístico común que es la lengua, o como subdivisiones superiores del gran conjunto englobado dentro del área lingüística"(4). Dialektoak, beraz sistema linguistikoaren azpisistemak dira, inguru geografikoak eta gizartekoak baldintzaturik gorpuzten direnak.

Dialektoa normalean geografiak baldintzaturik eta espazioaren arauera sailkaturik agertzen zaizkigu. Inguru ezberdinek, ibilera historiko desberdinak sortuz hizkuntza berberaren barneko bilakaera ezberdina burutuz.

Hizkuntza eta dialektoa

Hizkuntza mintzo-sistema abstraktoa da, "soinuak, hitzak eta perpausa elkarlotzen dituen, fonema eta morfosintaxi egitura batetan".

Dialektologi mailan, ordea, hizkuntza zerbait standarizatu, normalizatu da bere arau orokorrekin.

Dialektoa, bestalde, hizkuntz horren errealizazio edo burutzapen konkretua da, geografi eremu baten eta une konkretu batetan ematen dena.

(3) LAZARO CARRETER, Diccionario de términos filológicos, Madrid, 1977.

(4) Geografía de las lenguas, 27. orr.

Simplifikaziora joten bada esan daiteke hizkuntza kultur-
-mintzaira dela; eta dialektoa etxeko mintzamoldea. Azken
baieztapen hau munduko hizkuntza gehienetan hala ematen bada
ere, ez da gure hizkuntza, euskararen kasuan betetzen. Euskara-
ren dialektoak, hau da euskalkiak, historian zehar kulturaren
ardatz bihurtu dira, denontzat baliagarria zitekeen eredu bat
(Koiné) izan ez dugulako oraintsu arte.

Hala ere euskalki edo dialekto ezberdinok ez dute hizkun-
tzak bete zezakeen helburua bete, ez dira euskara mintzaten
ziren guztientzat eredu bihurtu, euskalki bera erabiltzen zute-
nentzat baino.

Beraz, "hizkuntza baten alorra zatikatzen duten desberdin-
tasun txikiek, bai hitzen edo perpausen egituraren aldetik,
dialektoak osatzen dituzte"(5).

Dialektoek, honen arauera, berdintasun handiak dituzte el-
karren artean, zenbat eta hurbilago gehiago; ezberdintasunak
gehituz joaten dira espazioan urrunduz goazen neurrian. Gure
kasuan bizkaiera eta gipuzkera hurbilago daude bizkaiera eta
zuberera baino, kasu; nahiz muturretan, askotan, arkaismo gisa,
erdi aldean galdu diren xehetasun berak aurkitu.

Orain arte esan denak hori adieraz baleza ere, dialektoak
ez dira inoiz ere trinkoak, hau da mintzaten diren lur eremuan
ez da toki guztietan berdin egiten; dialektoaren beraren baitan
ere ezberdintasunak izaten dira. Desberdintasunak maila guztie-
tan eman daitezke, fonetikan, morfologian, sintaxi nahiz lexi-
koan. Honen adierazgarri ez dugu L.L. Bonaparteren euskararen
banaketa aztertzea baino, euskalki bakoitzaren banaketaz ohar-
tzeko.

Alde batetik arrazoi hau dela, eta bestetik hizkuntza eta
dialektoaren izaera aldatzean datzalarik, oso zail gertatzen da
dialekto ezberdinen arteko mugak zehaztea. Sarri dialekto biren

---

(5) UZEI, Hizk. Hizt., 216. orr.

sistemak elkarren gainean bizi diren lurraldeak izaten dira.

Dialektoen muga hau oso ongi bereizten da, edo bereiz daiteke, barrera geografikoren bat edo giza hutsune bat tartean delarik. Hau da dialekto ezberdinez hitzegiten duten gizataldeen artean harremanik ez denean, edo oso urriak direnean. Orduan bereizteko argia egiten da, dialekto horien artean marra garbi bat egin daitekeelarik.

Holako kasurik ematen ez denean, berriz, oso zail gertatzen da dialekto biren arteko muga zehaztea; dialekto bateko fenomenoak bestearen barrenean sartzen dira, bestekoak berean sartzen direzen eran.

Beraz oso zaila gerta daiteke non hasi eta non bukatzen den dialekto bat esatea azken kasuetan bederen.

Dialektoen arteko mugak zehaztea zail samar gertatzen bada ere maiz, hizkuntzen arteko mugak oso argiak izaten dira familia berekoak izanik ere.

Dialektoen sorreraz

Asko hitzegin eta idatzi da honetaz. Batzutzen ustez dialektoak elizbarruti, parrokia eta gizartearen eraketaren arauera sortu dira: defentzaileak Morf, Frings, Lindgist...

Bada beste teoria bat hizkuntzan sortzen diren berrikuntzak eremuaren erdialdean sortzen direla eta bazterretarantz zabaltzen direla esaten duena. Zenbat eta urrunago egon erdialdetik hainbat eta berrikuntza gutxiago helduko da. Teoria honi "Wellentheorie" edo uhinen teoria esaten zaio (Schmidt).

Aurreko honen arauera hizkuntza eremuaren erdialdea izango litzateke berriztailea eta bazterrak molde zaharrak gordetzen dituen.

Komunikabideak lirateke, teoria honen arauera moda berrien hedaleku.

Dialektologian erabiltzen diren oinarrizko kontzeptuak

Sarri gertatzen zaio dialektologian barna sartzen den ikasle hasberriari oinarrizko kontzeptuen ezagutzarik eza edo gutiz menperatzerik eza.

Eskuetan duzun eskuliburu honen helburua dialektologiara hurbiltzen direnentzako abialiburua izatea denez, labur-labur bilduko ditugu hemen oinarrizko kontzeptuok.

Jadanik ikusia dugu hizkuntza eta dialektoaren ezberdintasuna.

Bada oraindik "idiolekto" deitzen dena katea horretan. Idiolektoa pertsona batek ahoskatzen dituen esaldi multzoari deitzen zaio. Beraz, "gizabanako bati une jakin batetan dago-kion hizkuntzaren erabileraren multzoa"(6) da. Ahozko hizkuntzaz ari den edozein hizkuntzalari nahiz dialektologok aurkitzen duen errealitate bakarra dugu. Abiapuntuko lan-tresna hori izango da.

Isoglosa: "Ezaugarri jakin batentzat forma edo sistema desberdinak aurkezten dituzten bi dialekto-eskualde berezten dituen lerro ideala"(7) da isoglosa.

Hau da, hizkuntz izaera jakin baten mugak markatzen dituen lerroa. Adibidez /h/ fonemaren isoglosak Iparralde eta Hegoaldea bereizten ditu. Edota /ü/ soinuaren isoglosak zuberera inguruko hizkerek berdin egiten du.

Isoglosa multzo bat pilatzen denean lur-eremu batetan multzo horri "bala" deitzen zaio.

---

(6) UZEI, Hizk. Hizt., 262. orr.

(7) UZEI, HIZK. Hizt., 269. orr.

"Bala" edo isoglosa-multzo baten aurrean gaudelarik dialekto biren mugaren aurrean gaude.

Dialekto edo hizkeren arteko mugak ezartzeko oinarri sendoak dituen bitartekorik ziurrena dugu bala. Lurrealde txiki batetan isoglosa asko ("bala") baldin badaude, argia eta zehatza izango da dialekto horien arteko bereizketa. Isoglosa gutxi badaude, ordea, oso zaila izango da dialektoen arteko mugak jartzzea.

Sustratoa: lurralde batetako hizkuntza, kanpotik etorritako beste batek desagertarazten duenean, azpian eragipena eginez gelditzen diren galdutako hizkuntzaren hondarrei deitzen zaie. Sartu berri den hizkuntzak jaso duen eragina. Hots, "A" hizkuntzak "B" hizkuntzaren lurraldea hartzen badu "B" hizkuntza galeraziz, "B" hizkuntzaren zenbait elementu "A" hizkuntzara iragaten da, kutsatuz. Hizkuntzalarien ustez laținezko /f-/ euskararen sustratoaren eraginez galdu zen espainieran.

Adstratoa: elkarren alboan bizi diren hizkuntzen edo dialektoen arteko elkarrenganako eragipenari deitzen zaio.

Adstratoak era ezberdinez eragin lezake ondoko hizkuntzan. Hasera batetan kontzeptu honek hizkuntzen arteko hurbiltasun geografikoa suposatzen zuen. Gaur egun ez da behar-beharrezko hurbiltasun geografiko hau. Aski da politiko edo ekonomikoa izatea: ingelesa da une honetan inguruko hizkuntzen adstrato; handik hartzen dituzte gainontzeko hizkuntzek hitz tekniko asko.

Superrestrato: hizkuntza bat beste hizkuntza baten lurraldearen eremu handi batetan hedatzeari deitzen zaio superrestrato. Bertako hizkuntza ez du ordezkutzen eta bere eragina utzi ondoren desagertu daiteke. Euskararen superrestratuak ditugu espainiera eta frantsesa.

Geolinguistika

Dialektologian barna abiatzen garenean bi eratan azter gennitzake fenomeno dialektologikoak. Puntu konkretu batetako hizkera aztertzen bada, lan monografikoa egiten dela esaten da. Lurralde jakin batetan lortzen diren fenomeno dialektologikoak elkar alderatuz aztertzen badira, geolinguistikan ari gara.

Geolinguistika edo hizkuntz geografia, beraz, lurralde ezberdinetan gizatalde edo gizabanakoek erabiltzen duten hizkuntzaren aldaketak aztertu eta alderatuz ari den zientzia dugu.

Hizkuntz geografia, bere jatorritik beretik, lortzen dituen hizkuntz aldaketak hizkuntz mapetan biltzen saiatzen da. Mapak bi eratakoak izan daitezke: onomasiologikoa "erreferente" edo izate bat izendatzeko erabiltzen diren hitz ezberdinak aurkezten baditu. Eta semasiologikoa hitz baten esannahi ezberdinak aurkezten dituen.

Fenomeno ezberdinez buruturiko mapen multzoez hizkuntz atlasak egiten dira.

Hizkuntz atlasak aztertzea nahi den lurralde osoan zehar puntu batzu jartzen dira inkestak egiteko. Inkesta-puntu bakoitzean lekuko batez baliatzen da (normalki). Lekuko hori izango da inkesta-puntu horretako ordezkari. Hizkuntzaren fenomeno guztiak aztertzeke galdekizun bat prestatzen da eta bera aplikatu inkesta-puntu guztietan.

Jorge Wenker alemandarra hasi bazen ere hizkuntz alor batetan diren ezberdintasunak mapetan ezartzen, J. Gilliéron hartzen da hizkuntz geografiaren aitzindari.

J. Gilliéronek burutu zuen lehen hizkuntz atlastzat ezagutzen den "Atlas Linguistique de la France", A.L.F. laburdurez ezagututa. Berak egindako 1.500 hitz eta esaldi zituen galdekizuna erabiliz, E. Edmont-ek burutu zituen inkesta guztiak. A.L.F. mende honen hasera-haserakoa dugu. Atlas hau abiapuntu

eta eredu bihurtzen da ondorengo urteetan egiten diren era honetako lanetan Europan zehar. Horrela egin zuen A. Grierak bere Atlas lingüistic de Catalunya (A.L.C.); K. Jaberg eta J. Jud-ek italia eta Suiza Hegoaldeko atlas linguistiko-etnografikoa (A.I.S).

1925ean abiatu zen "El Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (A.L.P.I.)".

Frantzian A. Dauzat-en eskutik sortu ziren 1940. geroztik herrialdekako hizkuntz atlasak, estatu osoa aztertzen dutelarik. Hauetarik guri, euskaldunoi, gehien arduratzen gaituena "Atlas linguistique de Gascogne (A.L.G.) J. Séguy-ren gidaritzapean egina da, dudarik gabe.

Penintsulan ere Frantziako eredia jarraituz sortuz joan zaizkigu zenbait herrialdetako atlasak. Hor ditugu Andaluziakoa (A.L.E.A.), Canarias-ekoa (A.L.E.I.Can.), Nafarroa, Errioxa eta Aragoi biltzen dituenena (A.L.E.A.N.R.)...; Katalunian bigarren atlasa burutzen ari dira Atlas Lingüístico del Domini Catalá, A. Badia eta J. Venyren gidaritzapean, dagoeneko inkesta guztiak amaituta dituztelarik.

Euskal dialektologiaren historia laburra (8)

Zaharra da euskal idazleengan euskalki eta hizkeren ugartasunaren kontzientzia. Euskal literaturan begirada bat botatzen badugu asko dira euskalkien aipamen zehatza egiten dutenak Leizarragaren "batbederak daki Euskal Herrian kasi etche bate-tik berzera ere mintzatzeko maneran zer diferentzia eta dibersitatea den" esalditik, Materre iraganez Axularren esaldi famatura: "...Zeren anhitz moldez eta diferentki mintzaten baitira Euskal herrian. Nafarroa garaian, Nafarroa beheanean, Zuberoan, Laphurdin, Bizkaian, Gipuzkoan, Alaba-herrian, eta bertze anhitz lekhotan. Batak erraiten du behatzea eta bertzeak so egi-

---

(8) Ikus P. de Yrizar, "Los dialectos y variedades del vascuence", Homenaje a D. Julio de Urquijo e Ybarra, B.S.V.A.P., I(1949); baita Contribución..., I, 97-125 orr.

tea. Batak aserretzea eta bertzeak samurtzea. Batak ilkitzea, bertzeak ialgitea. Batak athea, bertzeak bortha. Batak erraita, bertzeak esatea. Batak irakurtzea, bertzeak leitzea. Batak liskartzea, bertzeak ahakartzea. Batak hauzoa, bertzeak barri-dea. Batak aitonen semea, bertzeak zalduna. Finean bat bederak, bere gisara; anzura eta moldera. Eztituzte euskaldun guztiek legeak eta azturak bat, eta ez euskarazko mintzatzea ere, zeren erresumak baitituzte diferent". Joannes Etxeberri Sarakoaren ondorengoa ahantzi gabe: "Ezperen bat bedi Nafarroa Beherearra edo Zuberotarra Bizkai- tarrakin edo Alabesarekin, eta Otxagabiarra edo Erronkaleza Baztandarrekin eta Lapurtarrarekin, edo zein-nahi Eskual-herriko aldebatekoa beste alderdikoarekin, eta ikhusiko duzu elkhar ezin adi dezaketela; aitzitik, elkharri irudituko zaizkio Euskaldunak direlarik, eztirela hizkuntza berekoak" (9).

Ikusi dugunez aurreko idazle guztiok, idazterakoan euskararen mintzaera edo hizketa desberdinekin egin zuten topo, baina ez dute eguneroko errealitate hori aztertzeraz jokatu. Geroago, batik bat XIX. mendean hizkuntzen ikerlanak munduan zehar sakonduak izanez batera, euskara sailkatu eta hizketak euskalki zabalagoen eremu-mugetara taiutzen hasiko zaizkigu zenbait idazle. Horrela euskalkien sailkaketa zehatzagoak aurkituko ditugu.

Larramendi El imposible vencido o Arte de la Lengua Bascongada eta Diccionario trilingüe del castellano, bascuence y latín bi lanetan hiru euskalki bereizten ditu: bizkaiera (Arabán eta Gipuzkoako mugaldean ere erabiltzen dela dio), gipuzkera eta nafarrera Iparralde osoarekin (.."en lo general el dialecto del Bascuence Francés es el Navarro").

Hala ere Corografía o descripción general de la muy noble y muy leal provincia de Guipúzcoa-n sei euskalki ezberdintzen di-

---

(9) "Lau-Urdiri gomendiozco Carta edo guthuna", 318. orr.

tu: zuberera, lapurtera, bizkaiera, nafarrera, arabera eta gipuzkera. Gainera euskalki hauen muga eta berezitasun zenbait ematen ditu.

Mendiburu, Añibarro, Mogel eta Arana Goiri dira besteak beste euskalkiak aipatu dituzten idazleak.

Arturo Campiónekin hasi zen euskalkien azterketa zehatza-
goa: Gramática de los cuatro dialectos literarios del euskera.

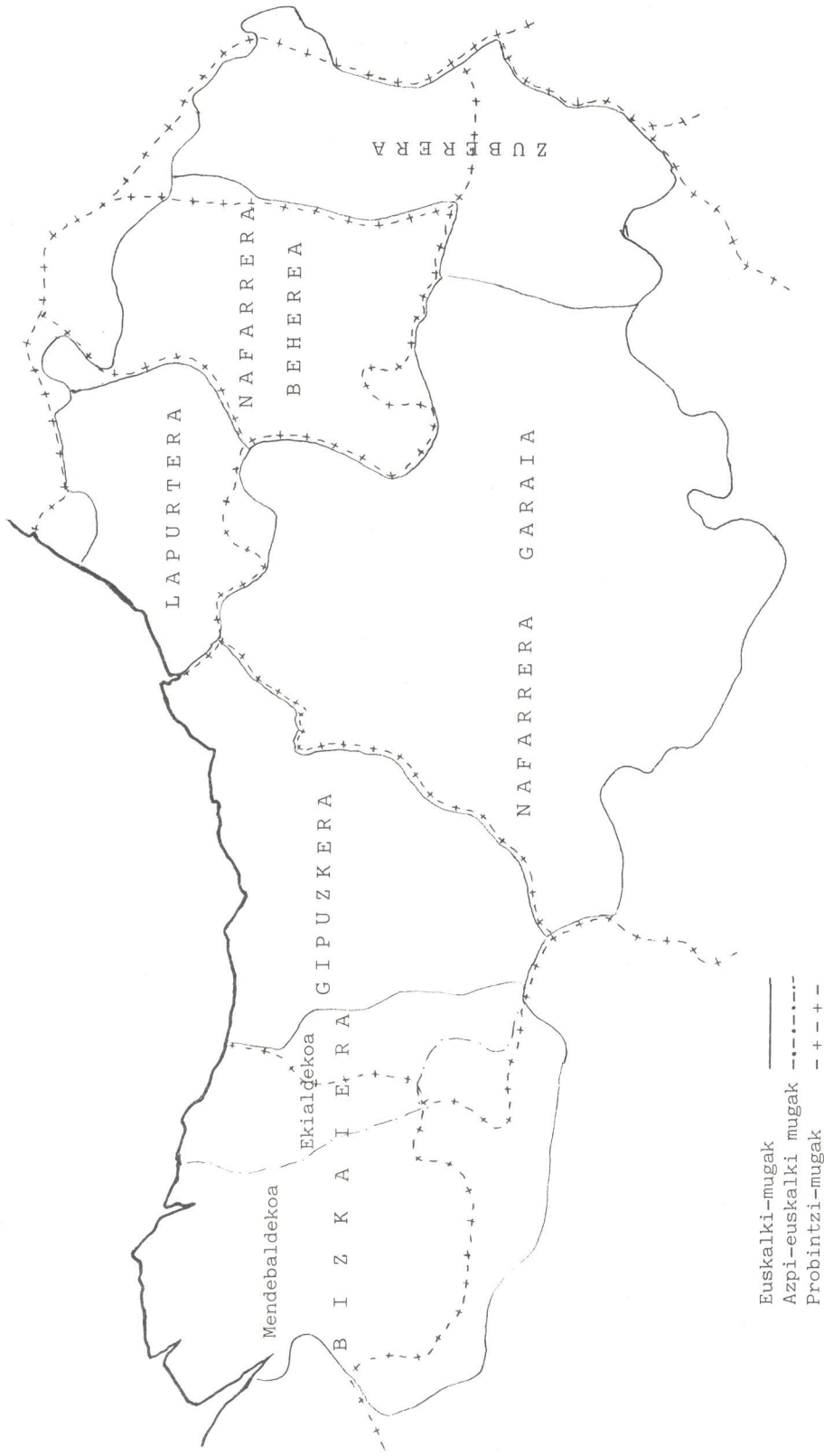
J. Mateo de Zavalak (El verbo regular vascongado del dialecto vizcaíno) bizkaieraren barietateak aztertu zituen. Hauen 4 bereizten ditu: Markinaldekoa, Arratiakoa, Erdialdekoa eta Orozkokoa.

Luis Luciano BONAPARTE (1813-1891) izan da euskal dialektologian aurrerapen handiena lortu duena.

Bere ikerketarako, lankide batzuz inguratu zen. Lankide hauen zeregina doktrinak, Bibliako pasarteak eta beste motatako itzulpenak bakoitzak bere hizkeraz egitea zen. Horrela euskararen eremu osoan barreiatuak zeuden 60 bat herri eta bailara-datako testu idatziak lortu zituen.

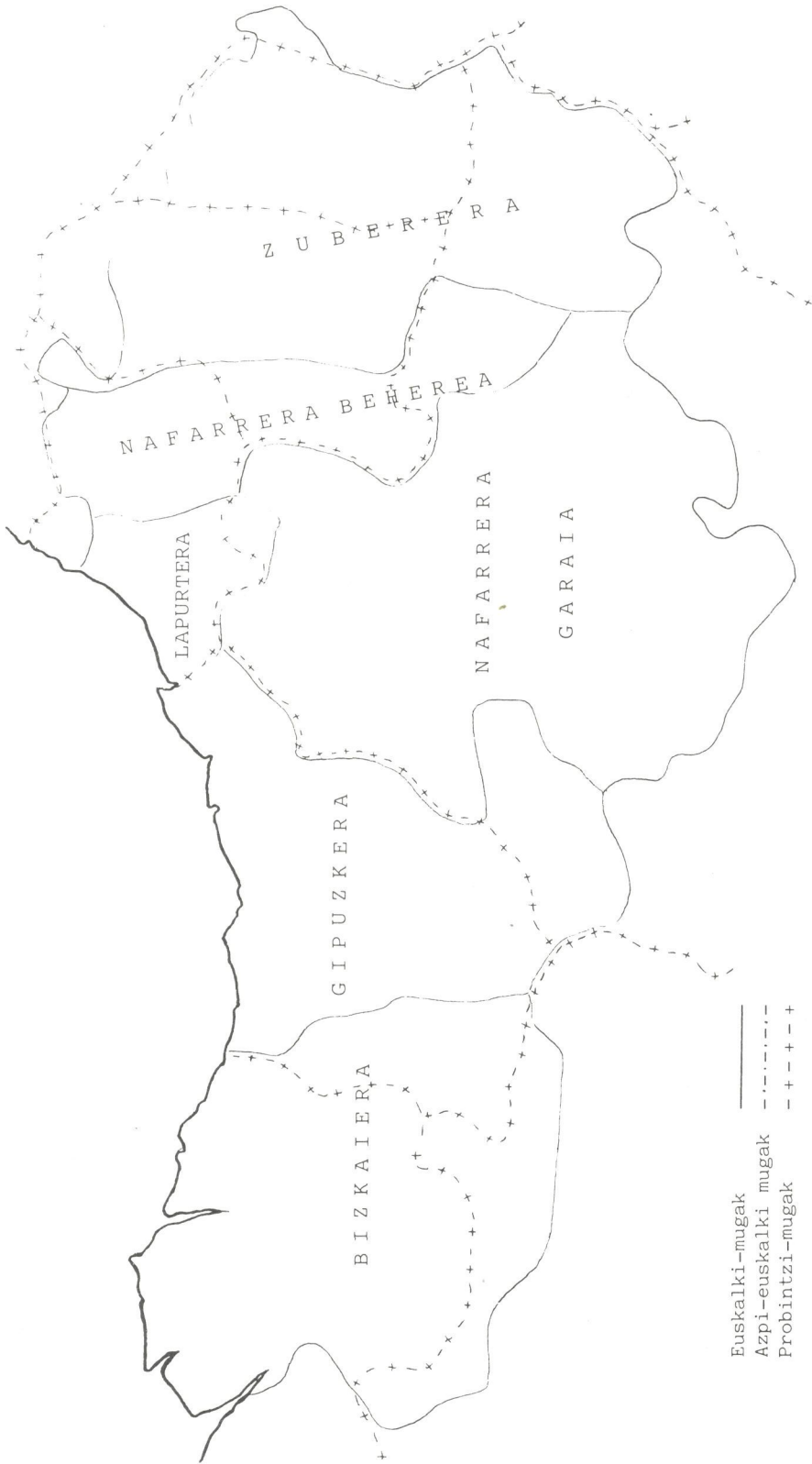
Itzulpen-lan hauetatik lortutako informazio osoa konprobatu nahiz, zenbait bidaia egin zuen Euskal Herrian zehar. Bidaioak urte hauetan egin zituen: 1856, 1857, 1866, 1867 eta 1869an. Lehen biak euskararen mugak finkatzeko. Ondorengo hirurak euskalkiak bereizteko.

Euskalkiak sailkatze lanetan lau sailkapen saio egin zituen gure egunetararte onartua izan den euskalkien sailkapen definitiboa egiteko. Lehena 1861-63 bitartean burutu zuen (ikus 0.1 mapa). Bigarrena 1864-65an (0.2 mapa). Hirugarrena 1866-68 tartean (0.3 mapa). Laugarren eta azkena 1869an burutua (0.4 mapa). Ondorioz guztiz ezaguna den Euskal zazpi probintzien mapa, euskararen gaurko mugak erakusten direlarik; eta dialekto, azpidialekto eta hizkera desberdinekin (0.5 mapa) lana burutu

Euskalki-mugak —————
 Azpi-euskalki mugak - - - - -
 Probintzi-mugak - + - + -

O.1. Mapa: L.L. Bonaparteren l. sailkapena (1861-1863)
 Iturria: YRIZAR, Contribución..., T.I, 104 bis. orr.

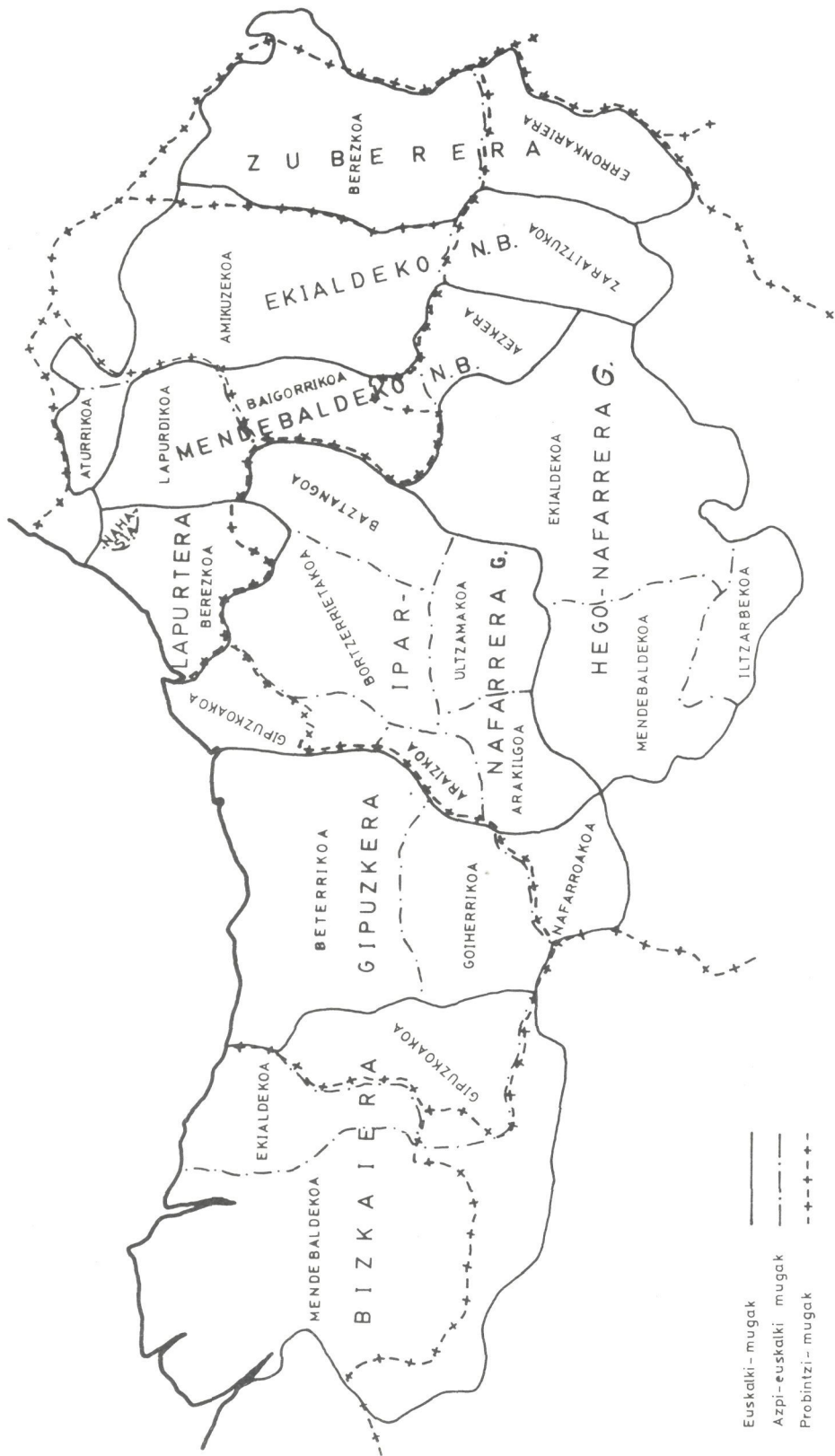

Euskalki-mugak —————
 Azpi-euskalki mugak - - - - -
 Probintzi-mugak - + - + - +

O.2. Mapa: L.L. Bonaparteren 3. sailkapena (1864-1865)
 Iturria: YRIZAR, Contribución..., T.I. 112 bis. orr.

0.3. Mapa: L.L. Bonaparteren 3. sailkapena (1866-1868)
 Iturria: YRIZAR, Contribución..., T.I. 104 bis. orr.

Ronaparte-oren sailkapena (1869, IV)

0.4. Mapa: Yrizar-en "Contribución a la dialectología..." liburuko 120. orrialdeko mapa egokitua.

zuen.

Beraz, honela geldituko litzateke L.L. Bonaparteren azken sailkapena:

I. Bizkaiera	1. Ekialdekoa	Markina
	2. Mendebaldekoa	Gernika
		Bermeo
Gaminiz (Plentzia)		
Arratia		
Orozko		
3. Gipuzkoakoa	Arrigorriaga	
	Otxandio	
II. Gipuzkera	4. Iparraldekoa	Bergara
	5. Hegoaldekoa	(Leintz) Gatzaga
		Hernani
	6. Nafarroakoa	Tolosa
III. Iparraldeko nafarrera garaia	7. Ultzamakoa	Azpeitia
		Zegana
	8. Baztangoa	Burunda
	9. Bortzirietakoa	Etxarri Aranatz
	10. Arakilgoa	Lizaso
	11. Araizkoa	Elizondo
IV. Lapurtera	12. Gipuzkoakoa	Bera
		Huarte-Arakil
	13. Berezkoa	Intza
14. Nahasia	13. Berezkoa	Irun
		Sara
		Ainhua
		Donibane Lohizune
		Arrangoitze

XLVIII

V. Hegoaldeko nafarrera garaia	}	15. Ekialdekoa	}	Egues
				Olaibat
				Artzibar
				Erro
				Auritz
		16. Iltzarbekoa		Gares
		17. Mendebaldekoa	}	Oltza
				Zizur
				Gulina
VI. Zuberera	}	18. Berezkoa		Atharratze
		19. Erronkaria	}	Bidankoze
Urzainki				
Uztarroze				
VII. Ekialdeko nafarrera behera	}	20. Garazi- Amikuzekoa	}	Garazi
				Amikuze
				Bardoze
				Arberoa
		21. Aturrikoa	}	Beskoitze
				Urketa
VIII. Mendebaldeko nafarrera behera	}	22. Zaraitziera		Zaraitzu
		23. Baigorrikoa		Baigorri
		24. Lapurdikoa	}	Uztaritze
				Lekorne
		25. Aezkera		Aezkoa

Beraz, 8 euskalki, 3 talde handitan banatuta (lehena bizkaierak osotzen du. Bigarrena gipuzkera, Iparralde eta Hegoaldeko nafarrera garaia eta lapurterak. Eta hirugarrena zuberera,

eta Mendebalde eta Ekialdeko nafarrera beheara); 25 azpieuskalki, eta 49 barietate edo hizkera.

Bonaparte printzearen sailkapen hau ondorengo euskalari askok bere egin dute. Hala nola Vinson, Campi3n, J. de Urquijo.

Van Eys-ek (10) sei euskalki bereiztu zituen: bizkaiera, gipuzkera, lapurtera, nafarrera beheara, nafarrera eta zuberera.

1887an Julien Sacaze-k Iparraldeko euskalkiek aztertzeo saio bat egin zuen. Horretarako ipuin batzu esan-arazten zizkien lekukoei. Bildutako material guztiaz berrikitan aurkeztu ditu, J. Alli3res euskalariak (11) zenbait hizkuntz mapa (0.6 mapa).

Bada bere dialektologo bat Ipar Euskal Herriaz arduratu dena: Jean Bourciez dugu. Jaun honek 1895an Akitania eta Euskal Herrian zehar "haur prodigoaren parabola" itzularazi egin zuen. Datu hauek bildu eta aztertuz J. Alli3res burutu ditu baita hizkuntz mapa batzu (12) (0.7 mapa).

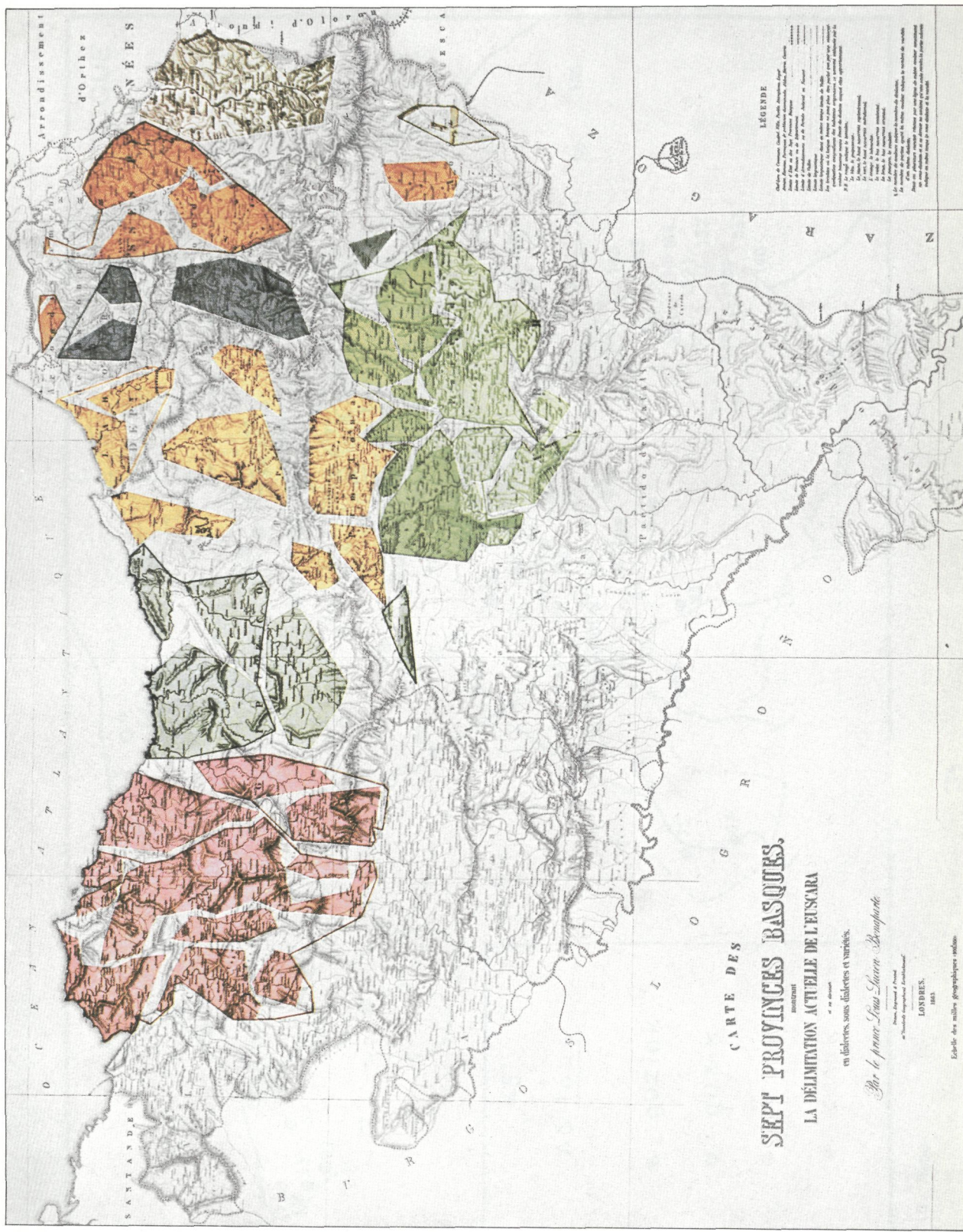
Resurrecci3n Mar3a de Azkuek Bonaparteren sailkapen honi zenbait aldaketa egin zizkion: alde batetik erronkaria euskalkitzat jo zuen. Bestetik Mendebaldeko eta Ekialdeko nafarrera beheara bakar batetan bildu zituen, eta Iparraldeko eta Hegoaldeko nafarrera garaia ere, bakar batetan. Ondorioz zazpi euskalki izango ditugu: bizkaiera, gipuzkera, nafarrera garaia, lapurtera, nafarrera beheara, zuberera eta erronkaria (0.8 mapa).

---

(10) Grammaire compar3e des dialectes basques, Paris, 1879, 1. orr. Eta Outlines of basque grammar, Londres, 1883, 1. orr.

(11) "Petit atlas linguistique basque fran3ais 'Bourciez'", (I) F.L.V. 27 (1977), 353-386. orr.

(12) "Petit atlas linguistique basque fran3ais 'Sacaze'", Via Domitia. IX (1960), fasc. 4, 205-229. orr.; eta II, X (1961), fasc. 4, 82-126. orr.

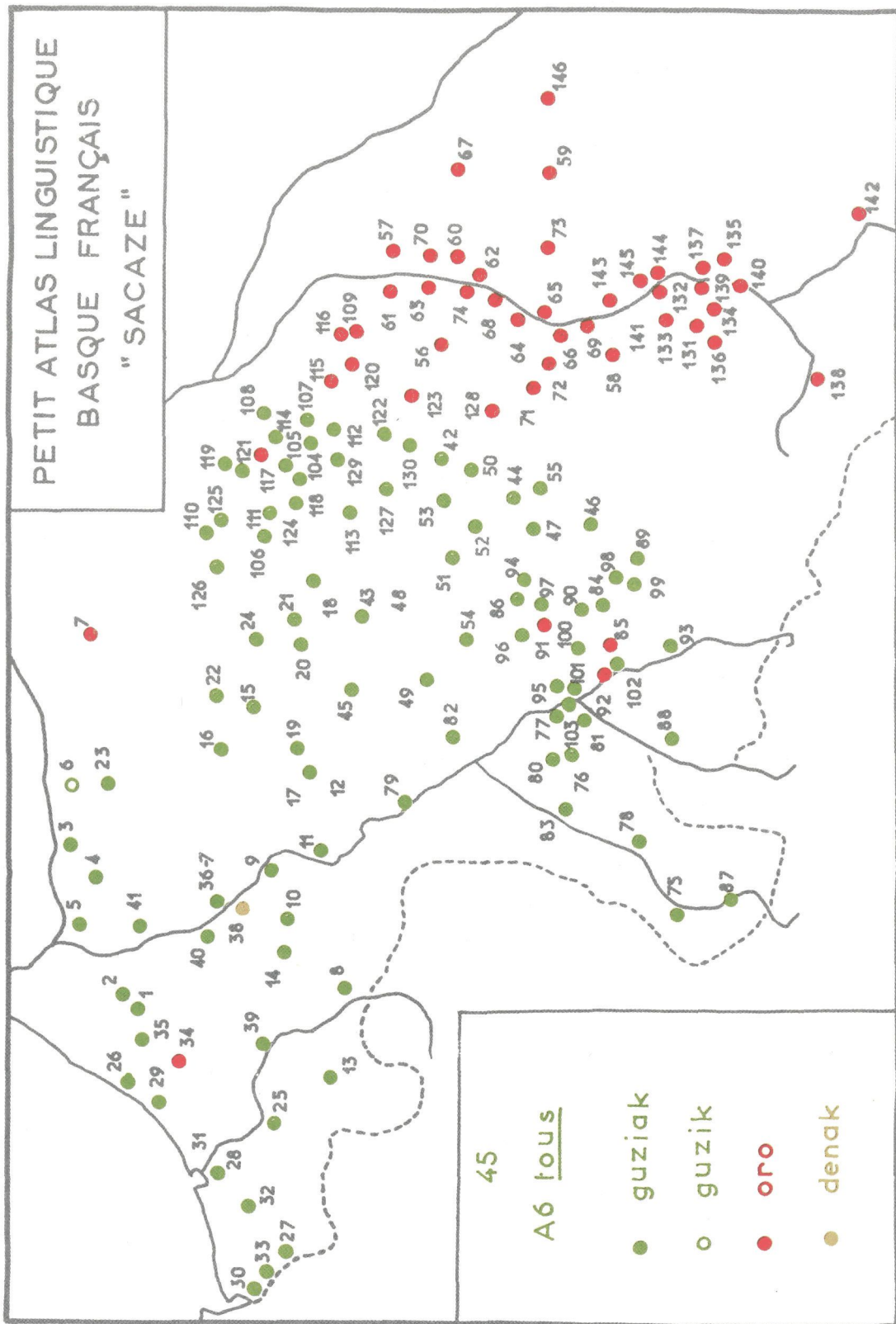

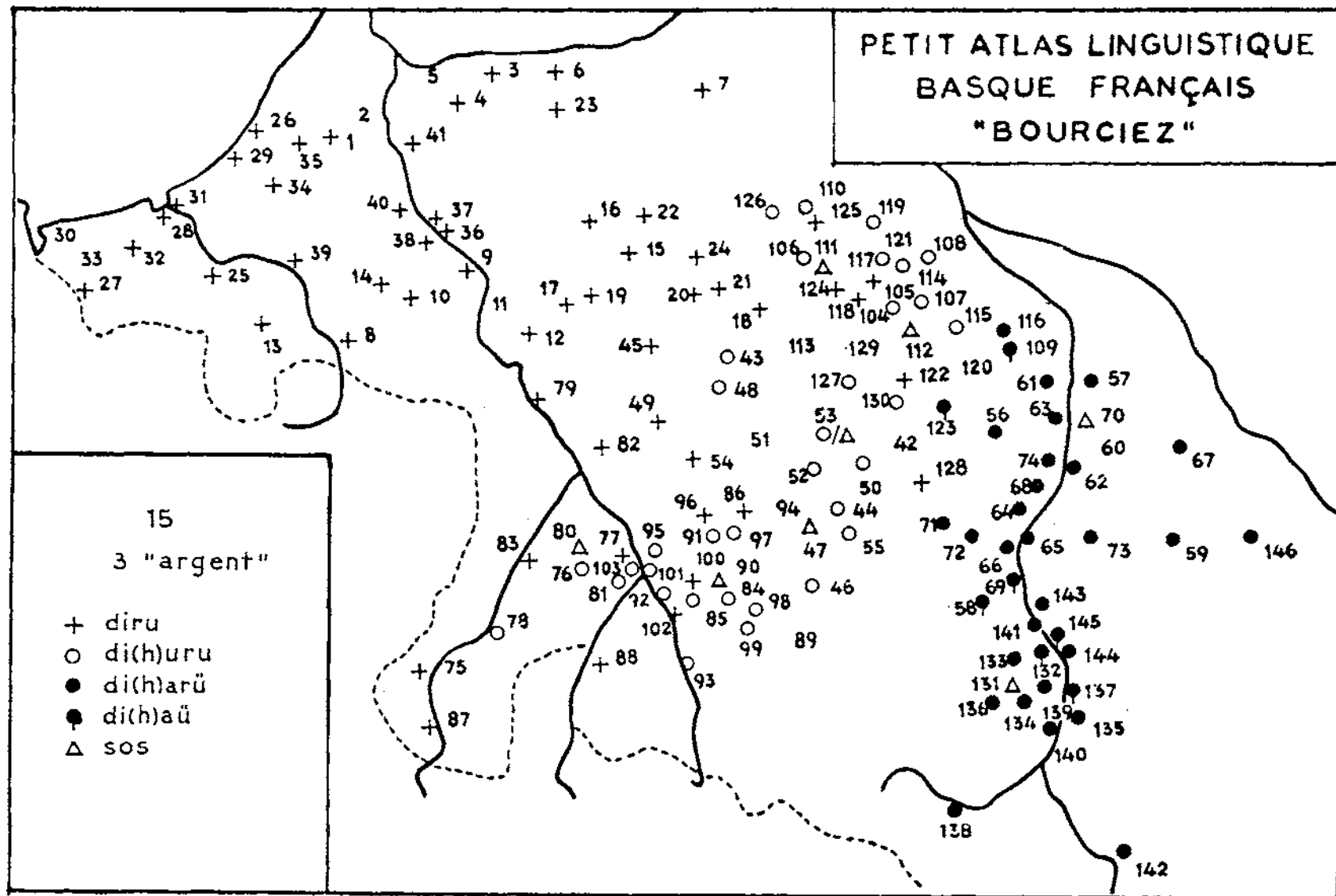
**CARTE DES
SEPT PROVINCES BASQUES,
LA DÉLIMITATION ACTUELLE DE LEURS
EN dialectes, sous dialectes et variétés.**

Par le géographe Louis Sarrasin, Bourguignon

Paris, chez M. L. Guépin, 1845.
LONDRES.
1845.
Echelle des milles géographiques anglaises.

PETIT ATLAS LINGUISTIQUE
BASQUE FRANÇAIS
" SACAZE "

0.7. Mapa: J. ALLIERES, "Petit Atlas linguistique basque français "Bourciez"",
FLV IX, 27. zenb. (1977), 374. orr.

0.8. Mapa: Azkue-ren sailkapena.

Yrizar-en "Contribución..." liburuko 120. orrialdeko mapa egokitua.

Azkuek bestalde, material biltze izugarria egin zuen bere Diccionario vasco-español-francés eta Morfología vasca lanak burutzeko.

Azkuek gidatu zuen Erizkizundi Irukoitza inkestak egiteko lankide ugari erabiliz, Europan garai hartan egiten ziren azterketa dialektologikoen antzera.

Bai L.L. Bonaparte, bai Azkueren sailkapenak orokorki onartuak izan badira ere, puntu konkretu zenbaitzutan aldaketak proposatuak izan dira. P. Intzak Burundako euskara aztertu ondoren (13) ez du gipuzkeratzat jotzen nafarreratzat baizik.

Izan dira geroztik ere euskalkiez arduratu diren euskalariai: Lacombe, Irigaray..., gaur egunera heldu arte.

Euskaldunen kopurua aro ezberdinetan.

Badira zenbait saio eginak euskaldungoaren kopuruak zehaztu asmoz historian zehar, L.L. Bonaparterengandik gaur egunerarte.

L.L. Bonapartek egin zituen bidaietan jasotako informazio eta datuen arauera euskaldunen kopurua 800.000 pertsonatan jarri zuen. Hauetarik 660.000 Hegoaldean eta 140.000 Iparraldean (datuok Le Verbe Basque-n eman zituen).

Bonaparte printzeak datuak bildu zituen urte bertsuetan (1867) egin zituzten kalkulu batzuk L. de Velasco eta F. de la Cuestak (14). Ondoko datu hauek ematen dituzte:

Gipuzkoan	170.000	euskaldun
Bizkaian	149.098	"
Arabian	12.000	"
Nafarroan	60.000	"
Iparraldean	80.000	"
Euskal Herrian	471.000	euskaldun

---

(13) "Burunda'ko euskalkia", Euskera, III, (1922), 1-42. orr.

(14) Los euskaros en Alava, Vizcaya y Guipúzcoa, 490 orr.

L.L. Bonaparteren datuak eta L. de Velascorenak alderatzen baditugu bien artean datoen tartea handiegia dela erraz ikus daiteke.

L. de Velasco eta F. de la Cuestak Bizkaia eta Gipuzkoari buruz ematen dituzten datuak egokiak iruditzen bazaizkio P. de Yrizarri (15), Nafarroari dagozkionak jadanik A. de Campiõni urriegiak iruditzen zitzaizkion, gutxienez 85.000 euskaldun bazirela gaineratuz.

R. Lafonek (16) hirurogeigarren hamarkadaren amaieran gehienik 700.000 eta gutxienik 415.000 zirela aipatu zuen: Hegoaldean 600.000 gehienik eta 350.000 gutxienik; Iparraldean 100.000 gehienik eta 65.000 gutxienik.

P. de YRIZAR-ek biztanlegoari dagokionez 1970.eko erroldako datuak oinarritzat hartuz inkesta bat burutu zuen euskaldun-goaren datu zehatzak jakin asmoz (17):

Euskararen mugen barruan:

Bizkaia	140.200	euskaldun
Gipuzkoa	276.900	"
Araba	1.900	"
Nafarroa	36.130	"
Lapurdi	39.500	"
Nafarroa beherea ...	27.000	"
Zuberoa	11.300	"
Biarno.....	600	"
		533.530 euskaldun

Euskararen mugez kanpo:

Bizkaia	32.600	"
Araba	17.000	"
Nafarroa	15.000	"
		64.600 euskaldun
		598.130 euskaldun

(15) Contribución..., I.T., 174.orr.

(16) "Pour la comparaison du basque et des langues caucasiques", Bedikartlisa, Revue de Kartvélologie, XXV-XXXI (1968-73); ikus XXVII (1970), 7. orr.

(17) "Los dialectos y variedades de la lengua vasca. Estudio lingüístico-demográfico", B.R.S.V.A.P., XXIX (1973); eta baita Contribución..., I.T., 171-220. orr.

Honi, Euskal Herritik kanpo bizi diren euskaldunak gehitu behar zaizkio, 100.000 bat gutxi gorabehera (18); euskaldunak beraz 700.000 gara.

Yrizarrek datuak lurraldeka ez ezik euskalkika ere azaldu zituen. Ikus ditzagun, bada, euskalki bakoitzari dagozkion datuak (euskararen mugetakoak dira):

Bizkaiera	200.500	bizilagun
Gipuzkera	200.100	"
Nafarrera garaia	52.000	"
Lapurtera	22.900	"
Nafarrera beheara ...	46.530	"
Zuberera	11.100	"

SIADECOK 1975ean beste inkesta bat egin zuen euskaldungoari buruz. Hona hemen emaitzak (probintziako oraingoan):

Bizkaia	174.466	(% 15,13)
Araba	18.863	(% 7,9)
Gipuzkoa	307.279	(%45,02)
Nafarroa	53.340	(%11,02)
Iparraldea	78.453	(%34,51)
 EUSKAL HERRIAN	 632.301	 (%22.71)
 EUSKAL HERRITIK KANPO	 90.000	
 GUZTIRA	 722.301	 euskaldun

Geroztik ere egin dira euskaldunen kopurua neurtzeko azterketak. Baina ondoren egin diren lanak hiru probintzietan bakarrik dagozkie: 1981.eko erroldan lortutako datuak dira lehenak eta R. de Olabuenagak 1982.ean argitaratutakoak bigarrenak:

---

(18) YRIZAR, Contribución ..... I.T., 236. orr.

LXII

(Euskaraz hitzegiten dutenak)

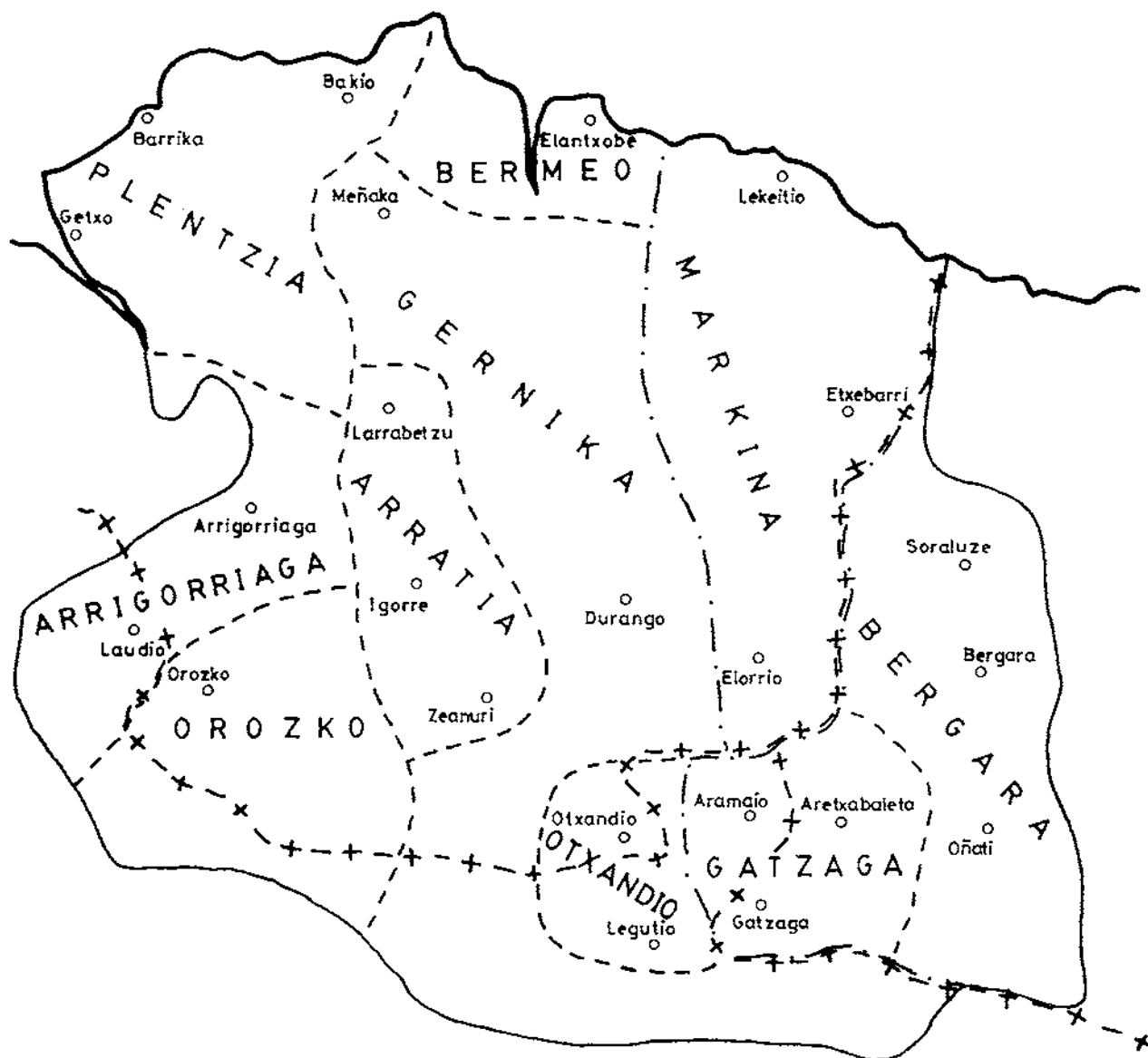
1981.eko errolda

R. Olabuenaga

Araba	29.599	48.557
Bizkaia	297.773	296.004
Gipuzkoa	369.323	363.575
Hiru probintzietan	696.695	708.136

G. Aurrekoetxea

I. BIZKAIERA

Euskalki-muga	—————
Azpi-euskalki muga	- - - - -
Hizkera - muga	- - - - -
Probintzi-muga	- + + + - + +

1. Mapa: P. de Yrizar-en "Contribución .....", 138. orrialdeko mapa egokitua.

BIZKAIERA

1. SARRERA SOZIOLINGUISTIKOA

1.1. HISTORIA

Euskarak Hegoaldean dituen euskalkien mugak gure Herriak aintzinako denbora batetan izan zuen tribu banaketan ditu oinarriak. Era honetan mintzatzen da Caro Baroja bizkaieraren eta beste euskalkien mugak aipatzerakoan (1).

"Euskal" tribuen mapa bat eginez aurreko baieztapen hau argi agertzen zaigu (ikus 2. mapa).

Ezkerraldetik hasiz ATRIGOINAK ditugu lehenik. Tribu hau Castro Urdiales-etik, Enkarterri eta Nerbioi ibairaino hedatzen den lurraldean bizi omen zen. Lurralde honetan euskararen galpena oso zaharra da eta gaur egun ez dago berorren aztarnarik.

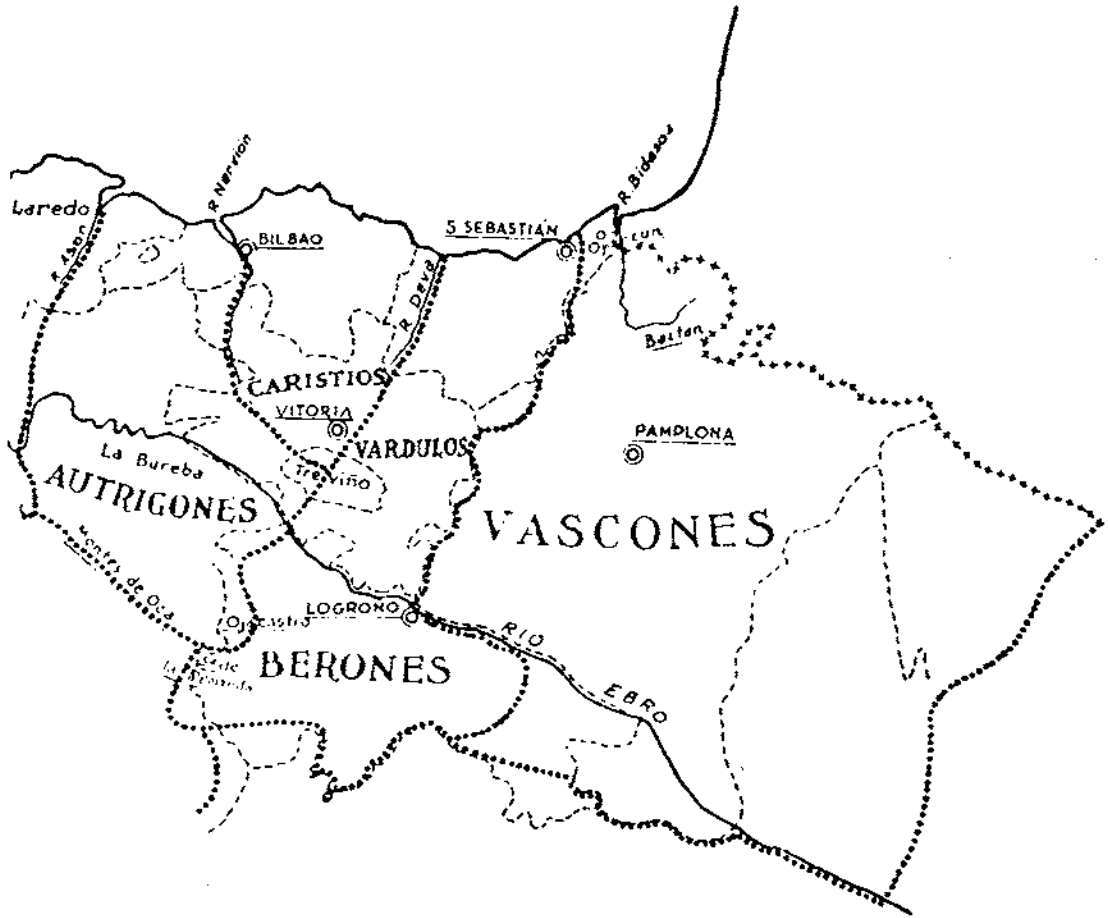
Nerbioi ibaitik Deba arroraino KARISTIOAK bizi izan ziren lurraldea heltzen da. Lur eremu hau da bizkaiera hitzegiten den lurraldea.

Deba arrotik eskumatarantz BARDULOEN lurraldea hedatzen da eta gaur egun gipuzkerarena.

Debarroa dugu beraz, bizkaiera eta gipuzkeraren muga.

---

(1) Ikus "Los pueblos del Norte".

2. Mapa: Caro Baroja, Los pueblos del Norte, 46. orrialdeko maparen zatia.

Aurreko honen arauera esan dezakegu bizkaiera ez dela Bizkaia probintzian bakarrik mintzatzen; Gipuzkoan barrena ere hitzegiten da. Deba ibaiaren ertzeraino, Deba Garaia osoa hartzen duelarik. Beraz Mutriku, Soraluze, Bergara-tik Oñatira doan marrak adierazten du bizkaiera eta gipuzkeraren arteko muga.

1.2. BIZKAIERAREN AZPIEUSKALKIAK

Euskalkiak sailkatzen saiatu zen lehen hizkuntzalaria Luis Luciano Bonaparte printzea dugu. L.L. Bonapartek 4 sailkapen ezberdin burutu zituen. Hona hemen laburki bizkaierari dagozkion sailkapen ezberdinak:

a) 1. sailkapena (1861 - 1863):

Ekialdekoa: . Markina
. Bergara

Mendebaldekoa: . Bermeo
. Gatzaga
. Arratia

Erdialdekoa: . Gernika
. Arrigorriaga
. Plentzia - Laukiz
. Otxandio

b) 2. sailkapena (1866 - 1868):

Ekialdekoa: . Markina
. Elorrio
. Bergara

Mendebaldekoa: . Bermeo
. Arratia
. Orozko
. Plentzia

. Arrigorriaga
 . Gernika
 . Otxandio

Gatzaga: . Gipuzkoakoa

c) 3. sailkapena (1868 - 1869):

Ekialdekoa: . Markina
 . Elorrio

Mendebaldekoa: . Gernika
 . Bermeo
 . Arratia
 . Orozko
 . Plentzia
 . Arrigorriaga

Gipuzkoakoa: . Bergara
 . Gatzaga

d) 4. eta azken sailkapena (1869) (ikus . mapa, or.):

Ekialdekoa: . Markina

Mendebaldekoa: : . Gernika: Zornotza, Lumo,
 Urbina, Mungia,
 Durango.
 . Bermeo: Mundaka, Bustu-
 ria, Murueta.
 . Arratia: Zeanuri, Area-
 tza, Igorre, Di-
 ma, Arantzazu,
 Lemoa, Bedia.
 . Orozko: Baranbio.
 . Plentzia: Bakio, Plen-
 tzia, Gorliz,
 Urduliz, Gati-
 ka, Berango.

. Arrigorriaga: Galdakao, Bausauri, Ugao, Barakaldo.

. Otxandio: Olaeta, Aramaio, Ubidea.

Gipuzkoakoa: . Bergara: Eibar, Elgoibar, Oñati, Antzuola.

. Gatzaga.

Euskarari buruzko ondorengo ikerketa guztietan sailkapen hau hartu da oinarritzat. Hala nola Azkuek eta beste askok. MATEO ZABALAK adibidez, bizkaiera lau azpieuskalkitan banatu zuen (2):

- 1 - Markinaldekoa.
- 2 - Arratialekoa.
- 3 - Erdialekoa.
- 4 - Orozkoaldekoa.

Hala ere hizkuntzalari gehienek bizkaierari dagokionez, esan bezala Bonaparteren sailkapena erabiltzen dute.

1.3. ZENBAIT DATU SOZIOLINGUISTIKO

Bizkaieraren eremu honetan bizi direnez zera galde genezake: zenbat euskaldun dago bizkaieraz mintzatzen dena?

Gai honetaz ere, ikerketa bat baino gehiago izan da gure artean. Hau dela-ta aztertzaile bat baino gehiago agertzen zaigu historian zehar: Odón de Apraiz, Ladislao de Velasco, Campián, Lafon.

Baina lan honetan beste bi azterketa ikusiko ditugu; lehenena P. de Yrizar-ek 1970.eko erroldako datuen arauera egindako lana da. Bigarrena 1981.eko erroldako datuen arauerakoa.

---

(2) El verbo regular vascongado del dialecto vizcaíno.

1.3.1. Yrizarrek bere azterketarako Bonaparteren sailkapena darabil (ikus bere Contribución a la dialectología de la lengua vasca, I, 177-184. orr.):

a) Ekialdeko azpi-euskalkia

Markina aldeko hizkera-mota: mota hau herri hauek osotzen dute: Markina-Jemein, Amoroto, Arbazegi Berriatua, Ea, Markina-Etxebarria, Elorrio, Ermua, Gizaburua, Ipazter, Lekeitio, Mallabia, Mendexa, Muruelaga, Ondarroa eta Zaldibar.

* Biztanleak: 55.071 pertsona.

* Euskal hiztunak: 32.071 (% 58).

b) Mendebaldeko azpi-euskalkia

Gernikaldeko hizkera-mota: herri hauek sartzen dira hizkera honetan: Gernika eta Lumo, Abadiño, Zornotza-Etxano, Arrieta, Berriz, Durango, Fruiz, Garai, Mañaria, Maruri, Morga, Mungia, Errigoiti.

Araban Zigoitia (Akosta, Murua), Legutio (Elosu, Urbina, Urrunaga).

* Biztanleak: 74.816 pertsona.

* Euskal hiztunak: 44.634 (% 69).

Bermeo aldeko hizkera: hizkera-mota hau Bermeo ondoko herri hauek osotzen dute: Bermeo, Busturia, Mundaika, Elantxobe, Ereño, Ibarrangelua, Arteaga, Sukarrieta, Natxitua, Ea eta Murueta.

* Biztanleak: 24.688 pertsona.

* Euskal hiztunak: 18.943 (% 77).

Plentziako hizkera-mota: hizkera hau, herri hauek osotzen dute: Plentzia, Bakio, Berango, Gatika, Gorliz, Getxo, Laukiz, Lemoiz, Leioa, Sopela, Urduliz, Derio, Loiu, Sondika eta Zamudio.

* Biztanleak: 85.469 pertsona.

* Euskal hiztunak: 23.432 (% 27)

Arratiako hizkera: hizkera hau herri hauek osotzen dute: Arantzazu, Arteaga, Zeanuri, Dima, Larrabetzu, Lemoa, Bedia, Areatza eta Igorre.

* Biztanleak: 14.927 pertsona.

* Euskal hiztunak: 11.220 (% 89).

Orozkoko hizkera: herri hauek ditugu: Orozko eta Baranbio (Lezama).

* Biztanleak: 2.688 pertsona.

* Euskaldunak: 2.012 (% 74).

Arrigorriagako hizkera: Arrigorriaga, Arakaldo, Arrankudiaga, Basauri, Zeberio, Etxebarri, Galdakao, Ugao eta Laudio.

* Biztanleak: 98.761 pertsona.

* Euskal hiztunak: 7.230 (% 7)

Otxandioko hizkera: Otxandio, Olaeta (Aramaio), Ubidea eta Elosu (Legutio).

* Biztanleak: 2.611 pertsona.

* Euskal hiztunak: 1.299 (% 49).

c) Gipuzkoako azpi-euskalkia

Bergarako hizkera. Hizkera-mota honetan herri hauek sartzen dira: Bergara, Eibar, Elgoibar, Elgeta, Oñati eta Plaentzia-Soraluze.

* Biztanleak: 84.980 pertsona.

* Euskal hiztunak: 36.582 (% 43).

Gatzagako hizkera: Gatzaga, Aretxabaleta, Eskoria-tza eta Arrasate sartzen dira. Eta Arabako Aramaio eta Barrundia.

* Biztanleak: 33.641 dira.

* Euskal hiztunak: 16.111 (% 47).

Laburtuz eta taula batez ondoko hau genuke.

<u>EUSKALKIA</u>	<u>AZPIEUSKALKIA</u>	<u>HIZKERA</u>
	1 - Ekialdekoa 32.071	- Markinakoa: 32.071
Bizkaiera 193.494	2 - Mendebaldekoa 108.770	- Otxandiokoa: 1.299 - Gerniakokoa: 44.634 - Bermeokoa: 18.943 - Plentziakoa: 23.432 - Arratiakoa: 11.220 - Orozkokoa: 2.012 - Arrigorriagakoa: 7.230
	3 - Gipuzkoakoa 52.653	- Bergarakoa: 36.542 - Gatzagakoa: 16.111

Aurreko hau ikusita zera esan dezakegu: 193.494 euskaldun daudela bizkaieraz mintzatzen direnak bizkaieraren mugen barnean.

Orain arteko datuetan ez dira, ez Bilbo, ez Ibai-ezkerraldeko bizkaieraz mintzatzen diren euskaldunak sartzen.

Bizkaieraz mintzatzen direnak zenbat diren jakiteko Yrizarren datuei azken hiri eta herri hauetan hitzegiten dutenak gehitu beharko litzaizkieke (25.400 pertsona).

Beraz bizkaieraz mintzatzen direnak Yrizarren datuen arabera 218.894 pertsona dira.

Portzentaiak ateraz gero, bizkaieraz hitz egiten dutenak % 33 dira, gutxi gora behera.

1.3.2. 1981.eko erroldak emandako datuak (3). Datu hauek herriz herri aztertuko ditugu (4):

(3) Eusko Jaurlaritzza, Estatistika Zuzendaritza, 1981.eko Euskadiko komunitate Autonomoko Etxebizitzen eta biztanleen Zentsua.

(4) Hemen agertzen diren datuetan ez da euskaraz mintzatzen direnen euskalkia azaltzen. Beraz, kontutan hartu beharko da kopuru hauetan izan daitezkeen euskaldun berriak.

Euskaraz hitzegiten dutenak

<u>UDALERRIA</u>	Nekez	Ondo	Biztanleak
Abadiano	847	2.725	6.511
Abando-Zierbana	543	110	9.490
Amoroto	9	405	412
Arakaldo	9	46	123
Arantzazu	15	225	282
Areatza	145	558	1.226
Arteaga	26	536	650
Arteaga (Gautegiz)	45	643	759
Artzentaless	7	5	714
Arrankudiaga	152	370	837
Arrieta	5	441	449
Arrigorriaga	1.227	899	8.912
Atxondo	49	804	1.340
Aulesti	7	680	685
Bakio	81	821	1.175
Balmaseda	504	100	7.853
Barakaldo	7.618	1.591	118.908
Barrika	133	303	774
Basauri	6.601	3.335	51.996
Bedia	108	687	1.201
Berango	667	949	4.136
Bermeo	1.045	12.986	17.778
Berriz	112	2.057	4.127
Bilbao	52.598	31.079	431.328
Busturia	125	1.251	1.832
Dima	35	1.011	1.093
Durango	3.659	8.959	26.101
Ea	23	776	845
Elantxobe	9	537	578
Elorrio	391	3.686	7.857
Ereño	7	287	310
Ermua	1.531	2.217	18.705
Errigoiti	2	506	518
Etxebarri (Uribe)	524	310	6.323
Etxebarri (Markina)	20	666	717
Fruiz	0	285	286

Euskaraz hitzegiten dutenak

	Nekez	Ondo	Biztanleak
Galdakao	3.240	6.440	26.545
Galdames	23	4	812
Gamiz-Fika	10	825	879
Garai	4	206	235
Gatika	25	796	897
Gernika-Lumo	2.158	11.382	17.836
Getxo	12.544	6.594	67.321
Gizaburuaga	1	150	139
Gordexola	76	21	1.701
Gorliz	467	658	3.025
Güenes	535	89	6.483
Ibarrangelua	26	478	499
Igorre	150	2.140	3.426
Ipazter	13	566	628
Izurtza	19	230	311
Jatabe	19	423	493
Karrantza	38	24	3.392
Larrabetzu	161	1.140	1.608
Laukiz	128	535	1.050
Leioa	3.270	2.238	22.382
Lekeitio	349	5.585	6.874
Lemoa	298	1.795	3.033
Lemoiz	111	562	943
Lezama (Txorierri)	112	1.292	1.786
Mallabia	83	852	1.147
Markina-Xemein	321	4.146	4.781
Mendata	5	385	392
Mendexa	10	314	337
Meñaka	11	369	393
Morga	10	364	378
Mundaka	228	1.179	1.301
Mungia	1.350	6.116	11.345
Munitibar	6	501	495
Muskiz	461	123	6.010
Muxika	53	1.463	1.588
Ondarroa	833	9.299	12.150

Euskaraz hitzegiten dutenak

	Nekez	Ondo	Biztanleak
Orozko	254	1.301	2.092
Ortuella	437	59	8.918
Otxandio	127	816	1.290
Plentzia-Gaminiz	484	558	3.040
Portugalete	5.297	1.285	57.534
Sukarrieta (Pedernales)	27	202	265
Santurtzi	4.112	993	53.329
Sestao	3.110	636	39.933
Sopela	1.100	1.508	6.259
Sopuerta	164	22	2.165
Trapaga	889	221	13.582
Truzioz	21	3	554
Ubidea	12	123	149
Ugao	336	1.073	4.270
Urduliz	232	1.130	2.658
Urduña	366	89	4.396
Zaldibar	277	1.114	3.222
Zalla	330	56	7.827
Zaratamo	241	558	1.750
Zeanuri	27	1.221	1.298
Zeberio	26	932	1.067
Zornotza	2.194	6.696	15.575

 GUZTITARA

126.457

173.180

1.731.333

Gipuzkoan

Euskaraz hitzegiten dutenak

UDALERRIA	Nekez	Ondo	Biztanleak
Aretxabaleta	673	2.976	5.802
Arrasate	3.315	9.965	25.507
Bergara	1.742	9.696	15.618
Eibar	8.060	13.551	36.070
Elgeta	68	906	1.158
Elgoibar	1.528	6.344	12.411
Eskoriatza	876	1.887	4.078

Euskaraz hitzegiten dutenak

	Nekez	Ondo	Biztanleak
(Leintz) Gatzaga	17	139	200
Oñati	1.080	7.841	10.599
<hr/>			
OROTARA	17.359	53.305	111.443

Araban (5)

Euskaraz hitzegiten dutenak

UDALERRIA	Nekez	Ondo	Biztanleak
Aramaio	80	1.134	1.400

Beraz, bizkaieraz mintzatzen diren kopurua, ondoko hau genuke:

Bizkaieraz hitzegiten dutenak

PROBINTZIA	Nekez	Ondo
Bizkaian	126.457	173.180
Gipuzkoan	17.359	53.305
Araba (Aramaio)	80	1.134
<hr/>		
GUZTITARA	143.896	227.519

(5) Aramaio herria baino ez da kontutan hartzen, zeren Araba Iparraldeko beste herrietako euskaldun zaharren kopurua oso urria baita.

2. EZAUGARRI FONETIKO-FONOLOGIKOAK

2.1. BOKALAK

2.1.1. Burutzapena

Bokaletan euskalki gehienetan ematen den sistema berbera daukagu; hots, bost bokale ahokari: i, e, a, o, u. Eta hiru irekidura maila: "i" eta "u" itxiak, "e" eta "o" erdikoak eta "a" irekia (burutzapen fonetikorako ikus NAVARRO TOMAS (6)).

Bizkaieran gaur egun ez da ematen bokal sudurkaririk, lehenago izan bada ere ("está fuera de toda duda la existencia de vocales de esta clase en el vizcaíno del siglo XVI" aipatzen du Mitxelenak (7)).

Gaur, sudurreztapena ez dugu ezaugarri bereizletzat hartzen. Inguruko kontsonanteen eraginez ager badaiteke ere ez du funtzio linguistikorik betetzen, zenbait testuingurutan automatikoki ematen den fenomeno fonetikoa delarik.

Bokal doble eta bikoitzez bizkaierari buruz idatzi duten ikerlariak ez datoz bat. N. Holmer eta A. Holmer-ek (8) bokal luze eta laburren artean ez dela ezberdintasunik ematen esaten

(6) Ikus NAVARRO T. "Observaciones fonéticas sobre el vascuence de Guernica", III. congreso de Estudios vascos, 1972, 49-56 orr.

(7) Ikus Fonética Histórica Vasca, 1 ed. 48. orr.

(8) Ikus "Apuntes vizcaínos".

dute. A. Villasante (9) eta K. Rotaetxeen ustez (10) sarri ematen dira bokal doble edo bikoitzak.

Villasantek: beillotzaa, gesaltzaa, laarregi, lokatzaa, agertzen ditu aipatu lanaren hitzaurrean.

2.1.2. Diptongoak

Diptongoez ari garenean, gehienbat diptongo beheranzkoez dihardugu, mota hau baita zahar eta hedatuena, bai euskaran, bai bizkaieraren baitan ere.

2.1.2.1. Beheranzko diptongoak. Beste euskalkietan bezala, ondoko hauek ditugu: ai, ei, oi, au, eu.

Normalki [au] diptongoa ez da galtzen: aurre, gaur... Dena den zenbait aldaketa jasan dezake. Ebakeran, eta bizkaiera osoan ez bada ere (11), "eu"rantz jotzen du, gehienetan "a" eta "e"ren arteko doinu batez ebakiz:

topau		[topéu]
gaur		[gǽur]

Galdu ere egin daiteke au/a alternantziak sortuz:

andi	/	aundi
itandu	/	itaundu
arpegi	/	aurpegi
jabe	/	jaube

---

(9) K. IZAGIRRE, El vocabulario vasco de Aranzazu-Oñate y zonas colindantes liburuaren hitzaurrean.

(10) K. ROTAETXE, Estudio estructural del euskara de Ondarroa, Durango, 1978, 686. orr.

(11) HOLMER N.- HOLMER, A, idem

Azkenik "o" edo "u" ere bilaka daiteke. Moutard-ek (12) Mendebaldeko azpieuskalkian honelakoak aurkitu zituen:

gose	(gauza)
intxurre	(intxaurra)

"eu" diptongoa ugaria da: euri, euli, neu, euskera, neurri... Halere, sarritan eu au ere aurki dezakegu: auri, auli, nau (neu). Baita beste hau ere: eu e: deko, deku... Moutard-ek, ordea mendebaldean ezegonkorra dela dio (12).

Bigarren elementutzat "i" duten diptongoak (ai, ei, oi) bizkaieraren hurrengo kontsonantea bustiz desagertu egiten dira. Hona hemen adibide batzu:

naiz	nax	[naš]
noiz	nox	[noš]
aize	axe	[aše]
zaila	zalla	[saļa]

eta laño, bakotx, elexa, aretxa, goxean... (ikus gehiago bustiduran 34. orr).

"ai" diptongoak bestalde "ei" egiteko joera bizia dauka bizkaieran Holmer-en (13) eritziz: egitai egitei... Halere hor ditugu gaztai, nasai, mai... (beste diptongo batzutarako ikus 14. oharra).

2.1.2.2. Goranzko diptongoak

Bizkaieraren eremu osoan ez bada ere baditugu euskalki honetan goranzko diptongoak ere; hala nola

---

(12) MOUTARD, "Etude phonologique sur les dialectes basques", III, F.L.V. 22; aipamena 22. or.

(13) op. cit.

(14) K. ROTAETXE, Estudio estructural..., 64. orr.

eguerdi	[egwérdi]
urkiola	[urkjóla]

Edota K. Rotaetxek Ondarroako euskaran aurkitu dituen hauek:

arrieta	[ařjéta]
goazen	[gwaśen]

Gehienak [kw-] eta [gw-] testuinguruetan azaldu ohi dira, gipuzkeraz bezala, bestalde (Txillardegi, E.F., 59 eta aurrekoak).

Halere [kw-] eta [gw-] testuingurune hauetatik at normalena hiatus egitea da dudarik gabe.

2.1.3. Hiatusak

Ondoko testuinguru hauek ia, ie, io, ua, ue, esana denez, normalean bi silabatan ebakitzen dira. Hots, hiatus dira. Eta berez duen izaera hau indartzeko zenbait tokitan bi bokal silabiko horien artean kontsonante bat tartekatzen da: lehen bokala "i" denean kontsonantea edo [j], [š] edo [ž] izango da: [mendiša], [mendiija]; [bakišo]... Lehen bokala o bada b izango da kontsonante tartekatua: [eškúba], [mundúba], [šubérte]

Maileguen aurrean gaudelarik monoptongaziora jo dezakete: almohada [almudéa]; merienda [meríndea]

Baditugu baita bokalarteko kontsonante ahostunen erortzearen ondorio ditugunak:

zaar	
eon	(< egon)
leatz	(< legatz)

2.1.4. Bokal-harmonia

Bokal-harmonia "asimilazio bokalikoaren fenomeno bati esaten zaio" (15). Fenomeno fonetiko hau Bizkaiko bizkaieran ematen da, hots, Mendebalde eta Ekialdeko bizkaieran, ez ordea, Gipuzkoakoan (ikus 3. mapa, 21. orr).

(15) UZEI, Hizkuntzalaritza hiztegia I, 62. orr.

Fenomenoa honetan datza: i eta u-ren eraginez hurrengo silabako a > e bihurtzen da:

- Mugatzailearekin:

a) singularra denean:

mutila	[mutíle] , [mutíle]
mendia	[mendíe] , [mendíše]
negua	[negúe]

b) plurala denean:

mendiak	[mendíek]	
neguak	[negúek]	(ez singularrean bezain orokorki)

- Bat determinantearekin

idi bat	[idí bet]
buru bat	[burú bet]

mutil[e]/mutil[a]
argiñ[e]/argiñ[a]

3 . mapa. Bokal-harmoniaren isoglosa bizkaierari dagokionez. (Datuak Erizkizundi Irukoitzatik hartuak, ikus Iker 22. eta 90. mapa). Marratik ezkerretara dagoen lurraldean ematen da bokal-harmonia.

Honek, fenomeno honek, geroago ikusiko dugunez, deklinabi-
dean izugarrizko aldaketa fonetikoak eragingo ditu.

2.1.5. Bokal elkarketak (16)

Hitz amaierako bokal eta -a mugatzaileak sortzen dituzten
aldaketa fonetikoak aztertuko ditugu hemen.

Aldaketa fonetiko hauek joera fonetikoak eraginik ematen
dira. Joerok historian zehar aldakorrek dira, edo izan daitezke
bederen. Kasu bat aipatzearen (17) Markinan eman den aldaketa
dugu adibide: Bonaparteren denboretan "alabia", "semia", "men-
diya", "buruba"... esaten zen. Rollo-k (18), "ordea", "alabie",
"semie", "mendixe", "astue", "buru(b)e" dakarzkigu. Azkuek ere
azken forma hauek jaso zituen bere "Erizkizundi Irukoitzean".

Beraz, ikus ditzagun bost bokal horiek -a mugatzailearekin
topo egiten dutenean zer ematen duten bizkaieraren eremuan:

1. -a + a: 5 eratara gutxienez ebakitzen da. Ikus dezagun:

- ea : Arratia osoan, Orozko, Galdakao, Lezama, Zamu-
dio, Derio, Sondika, Loiu, Berango, Laukiz.
- ia : Meñaka, Ugao, Arrankudiaga, Lekeitio, Gizaburua-
ga, Aulestia, Garai, Ermua, Eibar, Elgeta, Ber-
gara, Antzuola, Arrasate, Galdakao, Aretxabale-
ta, Gatzaga, Larrabetzu, Oñati, Durango, Munda-
ka, Mendexa, Mungia... (Erizkizundi Irukoitza).

(16) ikus, "Erizkizundi Irukoitzari Bizkaiak erantzun diona." Euskera, 10,
(1925), 16-36. orr.; A. M. Etxaide, "Ordenación cartográfica de algu-
nos datos del "Erizkizundi Irukoitza". Bol. J. Urquijo (1974), 113-174
orr.; YRIZAR, Contribución a la dialectología de la lengua vasca, T.
I, 248-49 orr.; RIJK (Rudolf P. G.) "Vowel interaction in Bizcayan
Basque".

MOUTARD, N., "Etude phonologique sur les dialectes Basques".

AMURIZAK ba du buruturik eta eskematizaturik bizkaierari buruzko alda-
keta fonetikoez orrialde bat.

(17) RIJK, lehen aipat. 11. orr.

(18) RIJK-ek aipatzen du 11. orrialdean.

- ie: Plentzia, Bakio, Zaratamo, Errigoiti, Ibarangelua, Ea, Arteaga, Lekeitio, Arbazegi, Berriatua, Izurtza, Iorreta, Mañaria, Aspe, Apatamonasterio, Abadiño, Arrasate, Otxandio, Ubidea, Gopegi, Mallabia, Bermeo, Muxika, Fika, Ondarroa ("Erizkizundi"). Dena den Ondarroa eta Markiñaldean gaur egun -i egiten dute.
- e(e) : Maruri, Erandio, Getxo, Iaukiz, Loiu, Gorliz, Lemoiz eta Gatican (Erizk. Iruk., 18-19 orr.) (ikus 4. mapa).

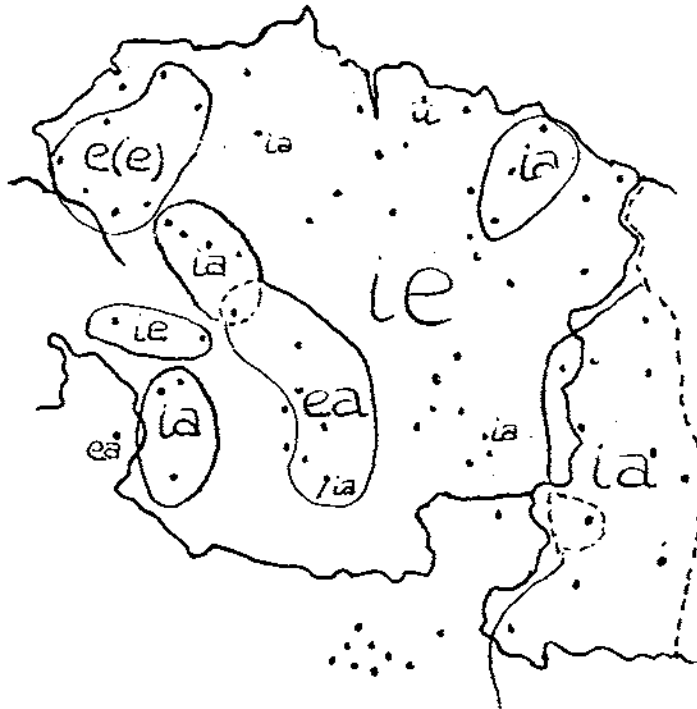
4. mapa: Erizkizundi Irukoitza: -ata "arriba" hitza.

1. mapan oinarritutako mapa

Mapa honetan ikusten denez, hiru bariante nagusi ditugu bizkaieran:

- ea: Mendebaldean dugu nagusi.
- ie: Erdialdean eta Bizkai Ekialdean.
- ia: Gipuzkoaldean.

2. -e + a: Beste bost aldagai ematen dizkigu, hots -ea, -ia, -ie, -e(e), -i. Eta -a + a bokal-elkarketaren bariantek ematen diren lekuetan ematen dira hauek ere. Hori dela eta, bizkaieraren eremuan -a + a eta -e + a amaierak erratu egiten dira.

5. mapa: Erizkizundi Irukoitzza: -e+a "luze" hitza
7. mapan oinarritutako mapa

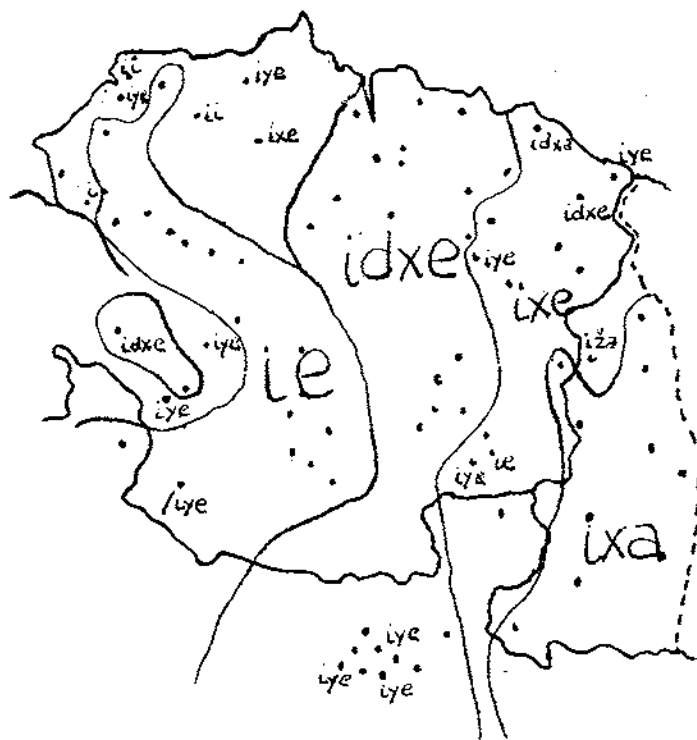
3. -i + a: "Erizkizundi Irukoitzari Bizkaiak erantzun dio-na" (19) lanak 7 bariante dakartza. Ondoko hauek ditugu:
- ie: 25 herritan eta Txorierrin maizenik ematen dela dio Erizk. Irukoitzean. De Rijk-ek Uribe, Arratia eta Orozkon ematen dela. Galdakao eta Zeberion ere ematen da Amurizaren ustez.
  - idxe: 47 herritan (Erizk. Iruk.). Gernika, Bermeo, Zornotza, Arrigorriaga, Otxandio eta Markina De Rijk-en ustez. Gernikalde, Durangalde, Lea Ibarra, Deba Garaia eta Aramaion Amurizaren ustez.
  - idxa: Lau herritan bakarrik (Erizk. Iruk.). Durango, ekialde eta Gipuzkoaldean De Rijk-en ustez. Ei-

(19) Ikus Op. cit. 23. orr.

barralde, Soraluze eta Lekeitio Amurizak dioenez.

- ixa: Aretxabaleta, Arrasate eta Ermua (Erizk. Iruk.)
- ixe: 8 herritan (Erizk. Iruk.). Ondarroa eta Markiñaldean (Amuriza).
- ii: Maruri, Gorliz, Berango, Leioa (Erizk. Iruk.) Amurizak -i jartzen du Txorierrri behe partean, Mungialde eta Uriben.
- iye: 15 herritan (Erizkizundi Irukoitza).

6. mapa: Erizkizundi Irukoitza -i+a "egia" hitza.

15. mapan oinarritutako mapa

4. -o + a: Sei bat bariante ditugu hemen ere:

- oa: (47 herritan) Txorierrri, Arratia, Orozko, Zigoitia (Erizk. Iruk.). Gernika, Mungia, Uribe, Arrigorriaga, Laudio (Rijk).
- ue: eta -ua 48 herritan (Erizk. Iruk.). De Rijk-en ustez -ue Bermeo, Busturia, Otxandio, Durango eta Markina. Eta -ua Ekialdean eta Gipuzkoaldean.
- oo: Berango, Getxo, Leioa, Barrika, Gorliz, Urduliz, Maruri eta Lemoizen (Erizk. Iruk.). Amurizak -o

jartzen du Txorierriko behe alderako, Mungialde eta Uriberako.

- uu: Elentxu (Erizk. Iruk.). Ondarroa eta Markinaldea (Amuriza).
- oba: Orozko-Zubiaur (Erizk. Iruk.).

7. mapa: Erizkizundi Irukoitza: -ota "besoa" hitza.
40. mapan oinarritutako mapa.

5. -u + a: Beste sei bariante gutxienez:

- ua: 11 herritan, Gipuzkoa aldekoak gehienak (Erizk. Iruk.). Lekeitio, Gipuzkoaldea, Ekialdea, Berméo (De Rijk). Eta Eibar aldea, Soraluze eta Lekeitio, Amurizak.
- uba: Galdakao (Erizk. Iruk.). Lekeitio, Elgeta eta Ekialdea (De Rijk).
- ube: Orozko-Zubiaur (Erizk. Iruk.). Orozko, Otxandio eta Markina (De Rijk).
- uu: Gatika, Berango, Urduliz, Laukiz, Maruri, Gorliz Leioa, Elentxu, Erandio, Getxo (Erizk. Iruk.). Amurizak -u jartzen du Txorierri behe aldean, Mungialde, Uribe, Ondarroa eta Markinaldean.
- uä: Izurtza, Ea. (Erizk. Iruk.).

- ue: Gainerako herri guztietan (Erizk. Iruk.). Gernikalde, Uribe, Arratia eta Arrigorriaga (De Rijk). Arratia, Galdakao, Zeberio, Orozko, Txorierri goialdea, Gernikaldea, Durangaldea, Deba Garaia, Aramaio, Lea Ibarra, eta Bermeotik Elantxobe bitartean Amurizaren ustez.

8. mapa: Erizkizundi Irukoitza: -u+a "esku hitza.
58. mapan oinarritutako mapa.

2.1.6. Beste fenomeno bokaliko batzu

Badugu oraindik bokalen artean zenbait fenomeno fonetiko; batzu bizkaiera osoan ematen direnak eta beste euskalkietarik bereiztu egiten dutenak ditugu, beste batzu, ordea, euskara osoan, hau da, euskalki guztietan ematen diren fenomenoak.

Dialektologia egiterakoan lehen haiek ditugu garrantzitsuagoak dudarik gabe.

2.1.6.1. Bokal alternantzia

1. e / a alternantzia. Bizkaieran "a" daukagu, beste euskalkietan "e" daukagun bitartean. Txandaketa hau testu-

inguru foniko hauetan ematen da (20):

a) Dardarkari gogorraren aurrean:

barri (B)	/	berri
txarri (B)	/	zerri, txerri
garri (B)	/	gerri
bardin (B)	/	berdin

2. i / u alternantzia daukagu bigarrenik. Bizkaieran "u" ematen du hasierako "i"k:

uger (B)	/	igeri
ule, ulle	/	ille, ilhe
untze, ultze	/	iltze..
urten	/	irten, erten
uri	/	(h)iri
urun	/	irin

Baina kontrakoa ere ematen da: gitxi-gutxi.

2.1.6.2. Asimilazio/disimilazioak

Hala ere baditugu bizkaieraren eremuan beste fenomeno fonetiko batzu ere: hala nola asimilazioa, disimilazioa, metate-siak, sinkopak...

Hona hemen asimilazio kasu batzu:

kiskaldu	/	kiskildu (B)
azkenengo	/	askanengo (Holmer, Ap. Vizc.)(B)
atera	/	atara (Azkue, Morf., 258) (B)
eskuetan	/	eskuutan (Azkue, Morf., 665) (B)
gezur	/	guzur
badoa	/	baduu
ukitu	/	ukutu
zenbat	/	zenbet, zemet

Sinkopak, adibidez: andra, -e.

2.2. KONTSONANTEAK

2.2.1. Herskariak

2.2.1.1. Ahokoak

Gainontzeko euskalki guztiek bezala bizkaierak ere 6 fone-
ma herskari ditu. 3 ahostun (b,d,g) eta beraien kide ahoskabeak
(p,t,k).

Normalki eta hau ere euskararen eremu osoan, hitz haseran
ahostunak baino ez dira ematen, baina bizkaieran, besteetan
baino gehiago agian, ahoskabeak ere maiz agertzen dira toki ho-
netan:

kerexa
parkatu
prakak

Hitz barruan ere inguruko euskalkietan ahostuna dugunean,
maileguetan, bizkaieraz ager daiteke bere kide ahoskabea:

denbora / denpora (B)

Hitz amaieran, ordea, ahoskabeak bakarrik ager daitezke,
eta hauetatik ere -t bakarrik, lexikoan bederen:

prest
bat
bart

2.2.2. Txistukariak

Bizkaieraren berezitasunak aipatzerakoan jende arruntari
datorkion puntuetarik bat euskalki honetan kontsonante hauei
ematen zaien ebakera da. Nork ez daki gaur egun "s" eta "z" ez
direla beste euskalkietan bezala bereizten bizkaieran. Eta he-
rri-uste hau ez dago guztiz erraturik.

Txistukarien artean bi ordena ezberdinetakoak aztertuko ditugu; frikariak eta afrikatuak, ordena bi hauek txistukarietan oso loturik baititugu gure hizkuntzan.

2.2.2.1. Frikariak

Frikarietan euskararen sisteman 3 ordena ezberdin ditugu "s", "z" eta "x"; hirurak ondo bereizten direlarik.

Bizkaieran bi baino ez; "s" (|ś| txistukari frikari apiko-albolare ahoskabea) eta "z" (|s| txistukari frikari bizkar-albeolare ahoskabea) ez dira bereizten ebakeran. Navarro Tomásek dioenez: "Mis sujetos no hicieron distinción entre la s y la z" (21). Burutzapena apiko-albolarea da ś . Beraz "s", "z" = [ś] bizkaieran:

zuzena	[śuśena]
gizon	[giśon]
zu	[śu]
su	[śu]

Dena den, burutzapen hau ez da bakarra ez orokorra, hedatuena bada ere, arlo honetan lan sakonagoen eza nabaria delarik.

Beraz, txistukari eta txetxekari frikarietan bizkaieran ematen den egoera, eta euskararen sistema parekatuz ondoko taula izango genuke:

		apiko-albeolarea	bizkar-albeolarea	sabai-aurrekoa
Frikariak	bizkaiera	ś		ś
	euskara	ś	s	ś

(21) "Observaciones fonéticas sobre el vascuence de Guernicà" 3. Congreso de Estudios vascos, 1923, 49-56, aipamena 52. orr. Ikus baita MOUTARD, "Etude..." 18. orr.: Ekialdean bada /s/rik, maileguetan ([sapátue], [kansautenás]), baita bestelakoetan ere: [es], [isan].

Hau da, bizkaierak bizkar-albeolare eta apiko-albeolare oposizioa galdu egin du txistukari frikarietan, burutzapena apiko-albeolarea eginez (22).

2.2.2.2. Afrikatuak

Frikarietan bezala hauetan ere bizkaiera eta euskararen sistema ezberdina da. Bizkaieraz beste euskalki guztietan 3 ordena ditugu txistukari afrikatuetan; hots, "tz", "ts" eta "tx" (/c,č,č/).

Bizkaierak ordea, ebakeran bi baino ez ditu bereizten "tz" eta "tx", bi soinu "ts" eta "tz" berdina, [c], ebakitzen dira. Honen arauera

atso [aco]

atzo [aco]

berdin ahoskatuz.

Frikarietan egin bezala hemen ere taula bat eginez ondoko hau genuke:

		apiko- albeolarea	bizkar- albeolarea	sabai- aurrekoa
Afrikatuak	bizkaiera		c	č
	euskara	č	c	č

Ikusten denez bizkar-albeolare eta apiko-albeolare oposizioa galdu egiten da bizkaieraz afrikatuetan, baina hauetan burutzapena bizkar-albeolarea [c] da, frikarietan apiko-albeolarea [č] zen bitartean.

---

(22) Txistukari frikarietaz ikus K. MITXELENA, F.H.V. 279-298. orr.; TXILLARDEGI, E.F. 125-150. orr. NAVARRO TOMAS "Pronunciación guipuzcoana", 610-612. orr. eta 618. orr.; NAVARRO TOMAS "Observaciones fonéticas sobre el vascuence de Guernica", 52.orr.

Taula bi hauek, frikarietan burutu duguna eta azken hau, elkartuz

		bizkar- albeolarea	apiko- albeolarea	sabai- aurrekoa
Bizkaiera	Frikariak Afrikariak	c	ś	^v s c
Euskara	Frikariak Afrikariak	s c	ś ć	^v s c

2.2.3. Fonema autonomoak

2.2.3.1. /f/ fonema

Askotan entzun izan den esaldia dugu euskaraz ez dagoela f-rik. K. Mitxelenak bere F.H.V.n zera diosku: "Es seguro que su introducción es relativamente reciente. En efecto, f aparece sobre todo en préstamos y fuera de ellos se puede demostrar por lo general que procede de otro sonido más antiguo"(23).

Eta izan ere gipuzkera eta bizkaieran da gutxien entzuten diren euskalkiak eta bizkaiera barruan Ekialdeko azpieuskalkian batez ere:

prakak (frakak)
peria (feria)
Naparroa (Nafarroa)

eta abar luzea entzun daiteke lurralde horietan.

Bere ebakera euskaran ematen den normala dugu; hots, [f]:
frikari ezpain-horzkari, ahoskabea:

fede [fede]
fago [fago]

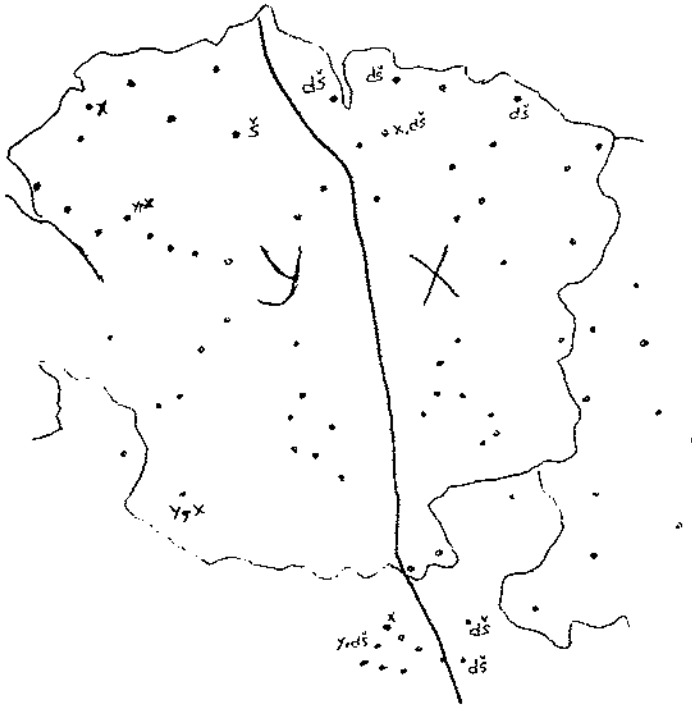
(23) 262. orr. Ikus baita Txillardegia, E.F. 205-211. orr.

2.2.3.2. /j/ fonema

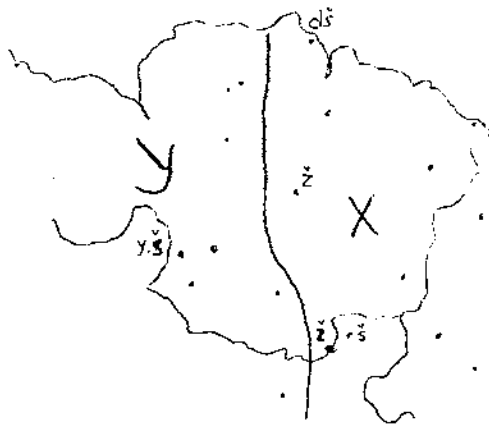
Jakina da fonetikoki fonema honek ebakera ezberdinak jasotzen dituela. Bizkaiera berean ere zenbait ebakera ezberdin jasotzen ditu, hedatuenak bi badira ere: [y] hau da, sabaikaria eta [x], belarea.

Ikus ditzagun 9 eta 10 mapak.

9. mapa: Erizkizundi Irukoitza: "jan" hitza.

14. maparen bizkaierari dagokionaren berridazketa.

10. mapa: E.A.E.L. 20. mapa ("jan" hitza). Bizkaierari dagokionaren berridazketa.

Mapa bi hauen arabera bizkaieraren eremuan bi alde garbi azaltzen dira:

- Mendebaldea, [y] delarik burutzapen nagusia.
- Eta Ekialdea, [x] ebakera duena.

Eremu hauek bereizten dituen marra Bakion hasi, Errigoiti, eta Arratiatik Gopegira helduko litzateke.

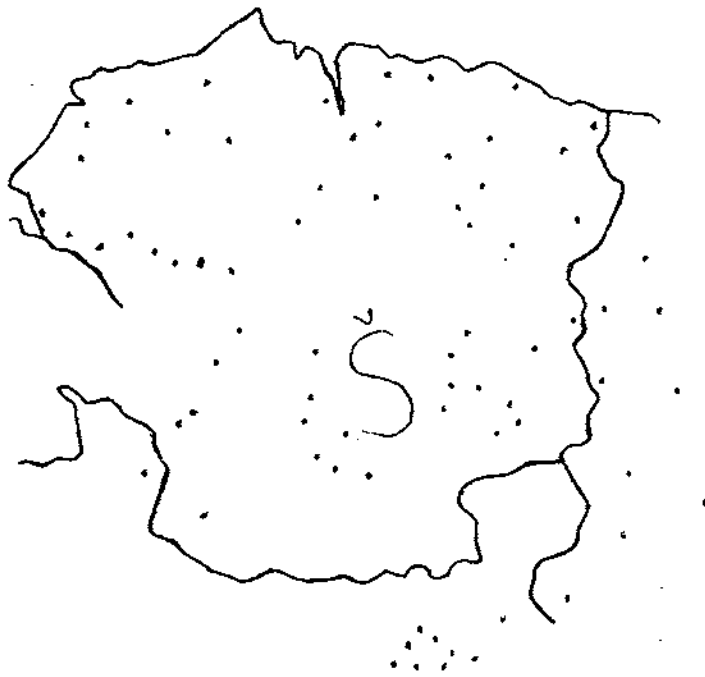
2.2.4. Palatalizazioa

Jakina da euskarari bi eratako bustidura edo palatalizazioa eman daitekeela, balio adierazkorrekoa eta ingurumenduzkoa, alegia.

Bizkaieran bat baino ez da ematen: bigarrena, aurreko "i" batek eragindakoa, hain zuzen. Ez da jadanik sortzen balio adierazkorrik duen hitzik. Bustidura fosilizatua dago (Azkue, Morf. 278). Beraz, "i" bokal edo bokalerdiak osteko kontsonantea busti egiten du:

i + s, z	[š]	goizean	[gošean]	; izerdi	[išeṛdi]
i + ts, tz	[č]	bakoitz	[bakoč]		
i + n	[ɲ]	mina	[miɲe]	; oina	[oɲe]
i + l	[ɭ]	mutil	[mutiɭe]		
i + t	[t̪]	aita	[ait̪e]		
i + n + d	[inɖ]	egin dot	[inɖot]		
i + n + t	[in̪t̪]	iminten	[in̪ten]		

Hala ere, den hauek ez dira bizkaiera osoan ematen. Hemen ezin dugu bustidura egiten ez den eremu eta egiten dena bereiztu, bizkaiera osoan egiten da eta. Bestalde, zenbat eta ezkerreago hainbat eta gutxiago eta zenbat eta eskumareago seguruegi ematen dela aitortu behar A. M. Etxaidek burutu dizkigun mapari kasu egiten badiegu behinik behin (ikus 11 eta 12 mapak):

11. mapa: Erizkizundi Irukoitza. 28. mapa (i+s: "isildu").
Bizkaierari dagozkion datuen berridazketa.

12. mapa: Erizkizundi Irukoitza (22. mapa: I+L "mutila").
Bizkaierari dagozkion datuen berridazketa.

Beraz Arratia, Txorierri eta inguruak izango ditugu gutxien egiten den tokiak. Adibidez eta kasu bat baino ez aipatzearren Mendebaldeko Bonaparteren "central" deitu horretan /t/

ugari ditugu i-ren ondoren: aitte, maitte...; Mendebaldeko besteetan agertzen ez den fenomenoa (24).

2.2.5. Beste fenomeno kontsonantiko batzu

2.2.5.1. Alternantziak

a) Kontsonanteetan bizkaiera eta gainerako euskalkien artean ematen den d/l alternantzia dugu nabarmenena:

(B) edur / elur
 (B) bedar / belar
 (B) zidar / zil(l)ar

b) Zenbait aditzetan -gi/-ki alternantzia ere ematen da:

(B) ebagi / ebaki
 (B) jagi / jaiki (Azk. Morf., 53 bis)

c) Bizkaieran bertan eta beste euskalkietan ere:

lasai / nasai
 edo / ero
 edan / eran
 ipini / imini

2.2.5.2. Kontsonante galtzeak

Maiz daukagun erorketa -r amaierazkoa dugu nor, zer ... galdera partikulak deklinatzerakoan:

nok (nork)
 zek (zerk)

---

(24) Ikus baita MOUTARD, "Etude...", 19. orr.; K. ROTAETXE, Estudio.., 78. orr.

2.3. AZENTUA

Azentuaz ezer esatekotan, eta ikerkuntzen bidez gaia sakontzen ez den bitartean, gehienok ezagutzen ditugun 2 gauzatxo esango ditugu:

1. Homofonoak bereizteko erabiltzen da azentua:

basóa	/	básoa	(mendia / edalontzia)
txistúa	/	txístua	(txua / musika tresna)
bazátoz	/	bázatoz	(baieztatu / baldintza)
aldatzéko	/	aldátzeko	(izena / aditza)

2. Balio morfologikoa ere badu; hots, singular eta plurala bereizteko erabiltzen da; Arratieran adibidez honako hauek ditugu:

uméa	/	úmeak (pl.)
andréa	/	ándrak "
kamiñóa	/	kamíñoak

3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK

3.1. IZEN MORFOLOGIA

3.1.1. Izenaren deklinabidea

Bizkaieraz Izen Sintagmek hartzen dituzten erlazio-atzizkiak beste euskalkietan erabili ohi direnak dira, gehien batez. Hala ere forma nahiko ezberdinak agertzen zaizkigu, batez ere pluraletan. Hona hemen, gaingiroki, bizkaierak erabili ohi duen deklinabidea:

	MUGAGABEA	MUGATU SINGULARRA	MUGATU PLURALA
NOR	--	-A (1)	-AK
NORK	-(e)K	-AK (2)	-AK
NORI	-(r)I, -ERI (3)	-ARI	-AI,-EI,-ERI,-AIRI
NOREN	-(r)EN (4)	-AREN (4)	-EN,-AN
ZERIK	-(r)IK	--	--
NOREKIN	-(e)GAZ	-AGAZ (7) (6)	-AKAZ,-EKAZ (5)
ZEREZ	-(e)Z	-AZ	-EKAZ (8)
NON	-(e)TAN	-(e)AN	-ETAN, ATAN
NO(REN)GAN	-(e)EN,-GAN (10)	-A(REN)GAN (9)	-AKAN, -EKAN, -ANGOAN
NONDIK	-(e)TATIK	-(e)TIK,-DIK,-TI (11)	-ETATIK
NO(REN)GANDIK	-ENGANDIK,-GANDIK -ANDIK, -GAIK	-AGANDIK,-ANDIK	-AKANDIK,-EKANDIK
NONGO	-(e)TAKO	-(e)KO	-ETAKO
NORA	-(e)TARA	-(e)RA (12)	-ETARA
NO(REN)GAN	-GANA, -ANA	-AGAINA,-ANA,-AGANA,-ÑE	-KANA,-AKAINA
NORENTZAT	-(r)ENTZAT	-ARENTZAT (13)	-ENTZAT,-ANTZAT

Oharrak: 1) /a/ organikoa dutenek artikulua hartzerakoan /a+a=- = ea/ egiten dute: neskea, neskearen, neskeari, neskearentzat,... baina pluralean eta inesibo singularrean neskak, neskan/en, neskai/ei ... Honi bu-

ruzko zehaztasunak jakiteko ikus fonetika-fonologia lana.

- 2) Bizkaieraz azentuak balio bereizgarria du: gizónek (sing) / gízonak (plur.) (ikus azentua atala).
- 3) Mugagabeetan hartu beharko ez lukeen (r-) hartzen du batez ere datiboan: Mikeleri (Mikeli)... erabili beharrean.
- 4) Ahozko euskaran gehienetan "noren" kasu eta kasu honetatik sortzen diren beste kasuetako "RE" desagertu egiten da. Horrela "gizonaren" barik "gizonan" agertzen zaigu (beste euskalkietan ere gertatzen da).
- 5) -(RE)KIN, -A(RE)KIN, -EKIN erako formak ere agertzen dira, batez ere plurala adierazterakoan, bizkaiera osoan ez bada ere (Gipuzkoako eta Ekialdekoan):

mutilagaz baina mutilekin
- 6) Kasu hau eta "zerez" kasua nahiko nahasturik agertzen dira, askotan:

lagunagaz / lagunaaz / lagunaz
- 7) Azkueren ustez "nogaz" eta "norekin" artean baze goen desberdintasunik:

aitagaz (erderazko "por medio de")
aitarekin (erderazko "con")
- 8) Mugatu plurala ez da erabiltzen, "ez" atzizkia hartu beharrean "zegaz" kasukoa hartzen du.
- 9) "Noren" gainean eraikitako kasuek (norengan, norengandik...) honen ezaugarria galtzen dute.
- 10) Kasu hau leku batzutan, edo ia desagertuta dago,

edo beste kasu batzuekin nahastuta agertzen zaigu. Ondarruko euskaran, esate baterako: "aiztarengan" (mg) esan beharrean "aiztanin" edo "aiztatan" erabiltzen dute; "lehengusuengan" (mg. pl.) esan beharrean "lengusunin" edo "lengusukin" esaten dute (ikus K. Rotaetxe "Estudio estructural ...").

- 11) Askotan "tik" erabili beharrean "rik" erabiltzen da.
- 12) Kasu honen gainean "norantz" (-rantza, Mendebaldean; -runtz, -rontz Ekialdean) eta "noraino" (-anoik, -ragiño, -raño) kasuak ditugu. Bizidunekin ia-ia ez dira erabiltzen. Askotan "-raño" erabili beharrean "arte" erabiltzen da: Bilbora arte.
- 13) Bizkaiko zenbait herritan ez dituzte "-entzat" eta "-entzako" hizkiak bereizten. "norentzako" (edo honen bariantea: norendako) da ogia?" eta halakoak askotan entzuten dira.
"-retako" ere erabiltzen da, batez ere izenorde pertsonalekin: neuretako.
Bermeo - Mundaka aldean "-tzat" ahoskatu beharrean "tzak" esaten dute: geutzak, guretzat-en ordez.
- 14) Oraintsu arte bizkaieraz ezezaguna zen "-i buruz" horren ordez "-en goraberan", "-en inguruan", "-en gainean" erabiltzen dira.

3.1.2. Erakusleak

a) Bizkaierak beste euskalkietan erabiltzen ez diren formak hartzen ditu:

au, ori,a; oneik, orreik, areik
onen, orren, aren; onein, orrein, arein
oni, orri, ari (oneri, orreri, areri, sing); onei,
orrei, arei

onentzat, orrentzat, arentzat; oneintzat, orreintzat,
areintzat edo onendako, orrendako, arendako; oneindako,
orreindako, areindako

onegaz, orregaz, aregaz; oneikaz, orreikaz, areikaz
onegatik, orregatik, aregatik; oneikatik, orreikatik,
areikatik

onetan, orretan, aretan; oneitan, orreitan, areitan.

b) Erakusleek "-xe" atzizkia hartzen dutenean galdegai bihurtzen dira beti, eta aditzaren aurrean joan behar dute. Dena dela, nahiz eta galdegaiak izan, batzutan esaldiaren beste leku batzutan ikusten ditugu.

Oso zaila litzateke hemen bizkaieraz agertzen zaizkigun bariante guztiak biltzea (Ikus. Azkueren hiztegian "-se"). Laburki azalduz halako zerbait agertzen zaigu:

auxe	onetxek
orixe	orretxek
axe	aretxek
oneitxek (onetxeik)	- (berdin)
orreitxek (orretxeik)	
areitxek (aretxeik)	

onexetan
orrexetan
arexetan
oneixeitan (oneixetan)
orreixeitan (orreixetan)
arexeitan (areixetan)

onetxen	onetxeri
orretxen	orretxeri
aretxen	aretxeri
oneitxen (onexein)	onetxei
orreitxen (orrexekin)	orretxei
areitxen (arexein)	aretxei

Bestelako batzu:

alantxerik/alantxik/alantxek/alakoxeak
ordutixek/oraindhixek/oraingoxe/orduantxe/oraintxe.

3.1.3. Izenorde pertsonalak

Galdegaiak direnean, bizkaierak forma indartuaz baliaturik halako lokuzio aipagarriak sortzen ditu: nik neuk, niri neuri..

Beste euskalkietan forma indartuak direnak bizkaieraz arruntak balira moduan erabiltzen dira, hots, ni/hi... beharrea neu/eu/bera/geu/zeu/zeuek/eurek.

3.1.4. Bestelako izenordeak

1) edoZER/ edoNOR/ edoNOZ/ edoZEIN/ edoZELAN/ edoNORA/ edoNONDIK/ edoNONGO, beste euskalkietako ZERNahi/ NORnahi/ NOIZnahi ... eta abarren ordeez.

2) Nor edo nor (norbait); zer edo zer (zerbait); nun edo nun (nunbait); bat edo bat (norbait); bein edo bein; bat zein bat (nornahi); lehen bait lehen; bat ez bat (iñor ez); behin ez behin (inoiz ez).

3) ZELANgura, NOZgura, NUNgura... NOLAnahi, NOIZnahi, NUNnahi... eta abarren ordeez.

4) Nundik nora, nundi edo handi, nundi edo nundi.

3.1.5. Adberbio edo aditz-lagunak

Berezko adberbioak gutxi izanik euskaraz, bizkaieraz forma berezi batzu agertzen zaizkigu:

1) Beste euskalkietan "-ki" atzizki bidez sortzen diren batzu, bizkaieraz "-to" atzizkiaren bidez egiten dira: ondo, ederto, txarto, polito...

2) Bizkaieraz oso adberbio gutxi ditugu, eta adjektiboak aditzaren aurrean jarritz adberbioaren zeregina betetzen du: "zuzen erantzun eutson", "garbi dago".

3) Beste kasuetan, gerundioaren adiera duela, "-ka" erabiliko da: bultzaka eroan dau, bultzaka darabil...

3.2. ADITZ MORFOLOGIA

Bizkaierak eskaintzen dituen berezitasunak ikusteko, aditzaren formak ikusi aurretik, bere osagai nagusienetariko batzuek, alde batetik, eta ohar eta berezitasunen zerrenda bat eskainiko da.

3.2.1. Aditzaren osagaiak

3.2.1.1. NOR-en komunztadurarako erabiltzen diren izenorde markak:

- a) orain aldian: n(a), (a), d(a), g(a), z(a), z(a), d(a)
- b) lehen aldian: . laguntz. iragangaitza: n(i)n, (i)n,-, g(in), z(i)n, z(i)n,-.
  - . laguntz. iragankorra: nind, ind, -e-, gind (gint), zind (zint), zind (zint), -(e)-.
    - (erditik mendebaldera nind nend)
  - . sintetikoak: n(e)n, (e)n, -(e)-, g(e)n, z(e)n, z(e)n, -(e)-.

Adibideak:

- a) . naz, ago, daka(r)t, gaitu, zaitez, zabilte, dagoz.
- b) . nintzan, intzan, gintzazan, ziniakoan...
  - . ninduzun, zinduan, gindukezuz, eban, eben...
  - . nentorren, zentozan, etorren, gengoan...

3.2.1.2. NORK (NOK)-en komunztadurarako erabiltzen diren izenorde markak:

- a) atzean doanean: -t(da), -k/n(a/na), -∅, -gu, -zu, -zue, -e.

- b) aurrean doanean: . NOR kasuaren 3. pertsona daramaten lehen aldiko laguntzailea: n(e), (e), -(e)-, g(e)nd, z(e)nd, z(e)nd, -(e)-.
 . sintetikoa: n(e), (e), -(e)-, g(e), z(e), z(e), -(e)-.

Adibideak:

- a) . daka(r)t, daikek/n, dau, dautsogu, dozu, diraustazue (esan), gakarrez.
 b) . neban, eikean (hezakeen), egizuen (iezazuen, bagenduz zenduan, zeu(n)ke, eutsoen...
 . ne(n)karren, erabilen, eragion (eragon), geroiazan (eroan), zirudian, zeu(n)ken, erabiltsoen...

3.2.1.3. NORI -zear osagaiaren komunztadurarako erabiltzen diren izenorde markak. Bi moetatara agertzen zaizkigu:

- a) aurreko hitza bokal (i) denean, batuaz bezala:
 -t, -k/n, -o, -gu, -zu, -zue, -e (barianteak daude).
 b) aurreko hitza bokal (i) ez denean:
 . iragangaitzetan: -t, -k/na, -ko, -ku, -tzu, -tzue, -ke.
 . iragankorretan: -st, -sk/sna, -ko(tso), -sku, -tsu, -tsue, -ke(-tse).

Adibideak:

- a) . deidan, deian, deion, deigun, deizun, deizuen, deien, leikit, leikik, leikio, leikigu, leikizu, leikizue, leikie.
 b) . jat, jak/n, jako, jaku, jatzu, jatzue, jake.
 . deust, deusk/n, deutso, deusku, deutsu, deutsue, deutse dakast, dakask, dakarko, dakasku, dakartsu...

3.2.1.4. Pluragileak:

- a) -IT- (za), "-u-" sustraiarekin, baita "(d)i"-rekin ere, askotan plural ez diren adizkietan fosildurik: naiten, daiten...
 Segidan azalduko dugun pluralgilearekin batera agertzen zaigu sarritan: dituguz...

- b) -Z- pazienteen pluralgilea (Pujana: El verbo vasco vizcaíno, 18. orr.). Azken aldean doa: datoz, dabiz, datorkoz, jakoz...(ez datorzkiu, zaizzkiu... beste euskalkietan bezala). Hala ere, aditzak "N" atzean daukara, edo erlazio atzizkiren batekin lotu ezkerre, aipaturiko elementu hauek atzean joango dira, azken tokian, "Z" eta erlazio atzizkia, edo "N" lotzen dituen elementua "a" izanik.
- d) -E- "zu" eta "zuek" pertsonak bereizteko pluralgilea. Z-ren atzean doa: zoaze, zaiataze. Transitiboetan, NOR-en pluralgile gisa agertzen denean, sustraiaren atzean doa: zaituEt
NORK kasuan, pluralgile honen funtzioa "zuek" eta "haiek" singularretatik (zuk, hark) bereiztean datza.
Bere lekua: - sustraiaren atzean: zenduEn
- NORI-ren ezaugarriaren atzean: eutsoEn
- KE-ren atzean.

3.2.1.5. Aditz laguntzaileak

- a) indikatiboan erabiltzen diren laguntzaileak hauek dira:
IZAN
UKAN
EUTSI*
(EKIN*)
- b) indikatiboaz landa erabiltzen diren laguntzaileak:
EDIN*
EKIN*
EGIN : gehienetan "I" agertzen da soilik. Gipuzkoako alde zabal batetan ezaguna izan da eta da
(Mitxelena: "sobre el pasado de la lengua vasca")
EZAN* : Bizkaiko lurralde batzutan erabilia orain dela gutxi arte.

3.2.1.6. Ohar eta berezitasun batzu

- Ahalezko eta subjuntibozko jokoaldietan aditzak aspektu bukatua hartzen du: ekarri deion, etorri gaitez, sartu daiteke...
Salbuespenez: ken adi (Azkuek zehaztu gabeko aginteeran forma batzu geratu direla dio: joka, mintza, alda, eba...).
- Aditz batzuren bukaerak aldatuz doaz. Bokalean bukatutako batzuk, "n" hartu dute: artun, jaurtin, eldun,... Beste batzuk behar ez den "-tu" hartu dute: betetu.
- Beste euskalkietan "-ki" amaiera dena "gi"z amaitzeko joera dago: jagi, ebagi...
- Bizkaieraz aspektua "a + tu" denean, "au" egiten da: asmau, pentsau, kobrau... hala ere badira bestela egiten diren aditz banaka batzu: osatu, landatu, lasaitu... Baliteke bilakitze bat egotea "a + tu" "adu" "au" edo "eu" "a" edo "e".
- Aditzaren nominalizazioa, sarri, aspektu bukatuaren gain egiten da: zabalduten dau, betetuten ibili da..., halere bisilaboetan "-tzen", "-ten", batzutan "-tzean" egiten dute: ez dot hartzean ikusi, jatean, ebatean, irigitean..; "-t(z)ean" hitz bukaerak funtzio ugari dauka:
artzean (artzien) esaldiaren arauera izan daiteke:
  - artzen
  - artzera
  - artzeko
- Jerundialak egiteko "-ten" erabili beharrean oso normala da mugagabeen deklinabide forma aurkitzea: betetuten ibili da, sinistetan, fumetan, kontetan, pentsetan, amatetan. Baita -tu + te elkartzean, bitxiago izanik, posible da /keta/ aurkitzea (Leintz, Zigoitia, Arrasaten...): zuriketan...

- Bizkaieraz izugarrizko erraztasunez egin dira laburketak indikatibozko aldietan: ekarritso, esangotso, ikusistan,... ekarri deutso, esango deutso, ikusi eustan, e.a. erabili beharrean. Bada laburketa harrigarriagorik ere: inbikotsozu = egin beharko deutsozu, edo einbeakostazu = egin beharko deustazu (Arratia).

- -D- Orain aldiko NOR kasuaren ezaugarria, iraganean ere entzun daiteke.

- Iraganetan hirugarren pertsonako subjeto marka galdu egiten da. Ez ostera, iragana oinarritzat sortutako ahalezko eta subjuntibozko, nahiz baldintzazkoetan: etorren, ekarri egidan, emon eustan... baina baletor, ekarri leikit, emongo leuskit... Halere noizbehinka entzuten dira, eta. Azkuek aipatzen ditu, kasu hauek: zirautsan (esan), zioan, ziar-duan, zirudian, zituzan (ebazan-en bariantea), zeitezela (Azkue: Morf. Vasca 772). Bermeon "esan zauan" esaten da.

- "T" lehen pertsonako marka, bokal artean, Bizkaia eta Gipuzkoako alde batzutan "R" bihurtzen da: dorala, daukaranian...
Baina oso normala da ere bokal artean ahostun ez bihurtzea: esantsutaz, ekarri dotaz...

- "N", 2. pertsonako marka, "NA" da Abadino, Bermeo, Gernika, Lekeitio eta Arrasate inguruan.
"K" + "Z" (pluralgilearen marka) lotuz, "zak" amaiera daukagu, ez "kaz". Adibidez: dok - dozak (dituk).

- Zornotza, Otxandio, Arratia inguruan nabe (naute), naurie da; abe, aurie; dabe, daurie; gaitue, gauriez;...

- Bizkaieraz normalki ez da predatiborik erabiltzen, erabiliz esaldia ulertzen baldin bada ere. Adibidez: deutsoz, jataz, datordaz, dakartzagu. Halere, kasu batzutan loturazko bokalaren hersiduraz egiten da: deutso, deidan, deikio, ...

- TSI* (NOR-NORI-NORK laguntzailearen sustraia) zeharkako osagarriaren 2. pertsonari gehiturik, "A"/"NA" formak ematen dizkigu, atzean zerbait baldin badator: deuk, deun (hark-hiri), deunat (dinat) (deumat Orozkon).
     Soraluze, Otxandio, Ubidea, Leintz, Oñatin... "TSI*" + "K" (2. pertsonako zeharkako osagarria) "K" azkena ez denean "ST" ematen du, halanola: esan doste. "Hiri" ala "niri" den, kontestuaren arauera bereizi behar.

- Zehar galderarako erabili ohi den, singularreko 3. pertsonako bokala anizkorra da "a,o,e" agertzen direlarik. Singularren eta pluralaren arteko desberdintasuna honela egin ohi da:
  - "o" ekarri deutso (hari)/ekarri deutse (haiei); esautson/esautsen
  - "a" ekarri deutsa (hari)/ekarri deutse (haiei); esautsan/esautsen
  - "e" ekarri deutsa (hari)/ekarri deutsie (haiei); esautsen/esautsien.

- Eibar, Soraluze, Nabarnizen... zuek pertsonarako: zara, zagoz, zoaz... erabiltzen dira.

- Oñatin E pluralgilea, AI da: daukai, zagozai ....

- Baldintza (erreal), Begoñan, Barrikan, Bermeon, Lekeition.. "n" elementua desagertu gabe egiten dute.

- Beste zenbait bezala, baldintzetan holako elkarketa mota bereziak sortzen dira: baleuskio, etorriko banintzakio, ... ekarriko baleutso, etorriko banintxako... e.a. erabili beharrean. Ikusten denez, biak erabiltzen dira batera.

- "nenbilke" "natorke" "nagoke"...desagertu dira, sinonimotzat bere perifrastikoak erabiliz.

- Bizkaieraz ahalezkoetan eta baldintzazkoetan aldiaren marka azken tokian, aldatu gabe jarri beharrean, "NORI" adierazte-

ko atzizkiaren aurrean jartzen da, bokala aldatuz: ekarri daike-ekarri daikio (eta ez diezaioke), etorriko nintzake-
-etorriko nintzakezu (eta ez nintzaizuke).

- Aditz iragangaitzek ez dute "ite" hartzen baldintzetan: nintzake, intzake.. eta ez nintzateke, intzateke, ... halere ez da galketarik izango potentzialetan: naiteke, daiteke...
- "L" behar ez den lekuan ipintzen da batzutan bageukaz/baleukaguz.
- Iraganeko marka "en" bizkaieraz generalki "an" agertzen da: nintzan, genzozan, jatazan,... baina nenbilen, ebilen, ebilen.
Azkeneko -N- Bizkaiko leku batzutan ez da agertzen: "nusta"(nik/hiri); "gusta"(guk/hiri); "uskua"(hik/guri), Olaetan; "nintzañendorra" esaten da Otxandion, hikako adizkietan (Azkue: Morfologia Vasca, 882).
- Erdian agertzen den lehen aldiko ezaugarri hau "N", kasu hauetan: ninduen, gindukez, nenkarzun (zuk-ni)-... ezezean beste batzutan ere agertzen da, "esatea lez": genduen, nengian, zeunke, nengiala, zenkarre...
- Aditz jokuaren laburpenak bide direla, sarritan iraganean orainaldiko eskema erabili ohi da: eztutzuten, esautzuten, ekastazun,..; neutsun, esan neutsun, ekarri zeunstan... eta barren orde.
- Aditz iragangaitz laguntzaileak, galdu egiten du sarritan aditz-erroa: joango ñatzu, ñako, gako... eta ez najako, najatzu, gajakoz.
- Bizkaieraz UKAN aditzak gaur egunez guztiz galdu du aditz askatuaren esannahia; laguntzaile hutsaren funtzioa duela. Horren orde EDUKI erabiltzen da: hamar urte daukadaz, egarri dauka.

- Sarritan ahalezkoetan aldi hipotetikoa eta erreala nahastu egiten dira: ekarri neinke, geinke, leike... ekarri daiket, daikegu, daike, etabarren ordeztu.
- Ahalezko formetan nahastea sortzen da, laguntzaile iragankorra iragangaitzaren ordeztu erabiltzen dela. Beharbada ez da hanka sartzea, azpiegiturako perpausaren agerpen berezia baino: etorri neinke, joan daiket... etorri neinteke, joan naiteke-ren ordeztu. Kontutan hartu behar da etorri ahal izan dot, joan ahal izango dot direla forma jatorrak, beraz, AHAL UKAN.
- Bizkaieraz oraingorik bizirik irauten dute forma zahar batzu, ekarri nei, lei; ekarri neinkean, einkean... eta antzekoen ordeztu.
- Ez da erabiltzen beste euskalkietako ari izan aditza, ibili-/erabili eta ihardun eta eragon (kasu gutxi batzutan) erabiliz betetzen dela: ikasten dabil, lanean diardu, arineketan darabil, bearrean daragoio, kanta(du) daroa (kantatu ohi (ei) du).
- Aditz faktitiboetan, "-azo, -erazo, -eragin" erabiltzen dira: ikasiaz, jan eragin,...
- Mugagabearekiko komunztaduraren kasuan, gramatika-arauak betetzen dituzten esaldiak entzuten dira: zenbait beatz daukozu? baina orokorki, badirudi multzoari pluraltasuna ezartzen diotela, eta orduan, nahiz eta multzo hori zehaztugabea izan, aditzak gehienetan pluraltasun markak hartzen ditu: zenbait bide dagoz? zenbait katu daukozuz?
- Bizkaieraz pluraletako komunztadura galduz doa, batez ere aditz sintagma barruan laburpenak egiten direnean. Oso arrunta da honako esaldiak entzutea: sagarrak ekarrikotsut, ogiak ekarritsoten,... sagarrak ekarriko deusudaz, ogiak ekarri neutsozan,...

- Badira baita ere bizkaieraz, oraindik guztiz aditz bihurtu ez diren aditz-mota batzu, horren kausaz NORK NOR forman erabili beharrean NORK NORI NOR forma dutenak: lagundu DEU-TSUT (lagun egin deustut) = lagundu zaitut erabili beharrean. Berdin, itxaron deustut, deitu deustut,...
- Beste kasu batzutan, gaur egunez aditz iragangaitz bezala hartzen ditugun batzu laguntzaile iragankorrarekin agertzen zaizkigu. Hauek ere, behar bada, aurreko zenbakian aipaturikoaren ondorio ditugu: urten dot, igon dot, jarraitu dot,... (behar bada, urten egin dot, igon egin dot, jarrai egin dot,...)
- Itsas aldeko herri batzuetan NORK NORI NOR erabili beharrean NORK NOR erabiltzen dute: ogia emon zaitut, ardoa ekarri nau.

Beste euskalkietan gertatzen den bezala, erदारaren eragipenez (beraz baztertzeke zerbait litzateke) NORK NOR erabili beharrean NORK NORI NOR sarri gertatzen zaigu: kotxean ekarri deustut, kalean ikusi deust (zer? eperdia amama batek ilobari esan zion bezala?)

- Esaldi laburretan, aditza perifrastikoa denean, bai Bizkaian bai Iparraldean aditz laguntzailea galdegaiaren ondoan ipintzen da:

laster da hil / laster zara etorri

- Bizkaieraz guztiz arrunta da ordena hau.

3.2.2. ADITZ PARADIGMAK

NOR

Indikatiboa

Oraina	Iragana
naz	nintzan
az	intzan
da	zan
gara	giñan/gintzazan
zara	ziñan/zintzazan
zarie	ziñien/zintzazen
dira	zirean

Baldintzak

Aurrekoa	Ondorio Oraina	Ondorio iragana
banintz	nintzake	nintzakian
baintz	intzake	intzakian
balitz	litzake	litzakian
bagintzaz	gintzakez	gintzakezan
bazintzaz	zintzakez	zintzakezan
bazintzaze	zintzakeze	zintzakezen
balitzaz	litzakez	litzakezan

Sujuntiboa

Oraina	Orain-geroa	Iragana	Iragan-geroa
nadin	nadikian	nendin	nendikian
adin	adikian	endin	endikian
dedin	dedikian	zedin	zedikian
gaitezan	gaitekezan	gintezan	gintekezan
zaitezan	zaitekezan	zintezan	zintekezan
zaitezen	zaitekezen	zintezen	zintekezen
ditezen	ditekezen	zitezan	zitekezan

Ahalezkoa

Oraina	Orain-geroa	Geroa	Gero-geroa
naite	naiteke	neinte	neinteke
aite	aiteke	einte	einteke
daite	daiteke	leite	leiteke
gaitez	gaitekez	geintez	geintekez
zaitez	zaitekez	zeintez	zeintekez
zaiteze	zaitekeze	zeinteze	zeintekeze
daitez	daitekez	leitez	leitekez

Iragana	Iragan-geroa	<u>Agintera</u>	
neintian	neintekian	Oraina	geroa
eintian	eintekian	adi	adike
leitian	leitekian	bedi	bedike
geintezan	geintekezan	zaitez	zaitekez
zeintezan	zeintekezan	zaiteze	zaitekeze
zeintezen	zeintekezen	beitez	beitekez
leitezan	leitekezan		

Ahalezko baldintzak

Hurbila	Hurbila-geroa	Urruna	Urruna-geroa
banadi	banadike	banendi	banendike
baadi	baadike	baendi	baendike
badedi	badedike	baledi	baledike
bagaitetz	bagaitেকে	bagintez	bagintেকে
bazaitez	bazaiteকে	bazintez	bazintেকে
bazaiteze	bazaiteকে	bazinteze	bazinteকে
baditez	baditeকে	balitez	baliteকে

NOR-NORI Indikatibo oraina (25)(26)

	ATXAT	JAT		ZATXATAZ	ZATXATAZE	JATAZ
NATXAK NATXAN(A)		JAK JAN(A)	GATXAZAK GATXAZAN(A)			JAZAK JAZAN(A)
NATXAKO	ATXAKO	JAKO	GATXAKOZ	ZATXAKOZ	ZATXAKOZE	JAKOZ
	ATXAKU	JAKU		ZATXAKUZ	ZATXAKUZE	JAKUZ
NATXAZU		JATZU	GATXATZUZ			JATZUZ
NATXAZUE		JATZUE	GATXATZUEZ			JATZUEZ
NATXAKE	ATXAKE	JAKE	GATXAKEZ	ZATXAKEZ	ZATXAKEZE	JAKEZ

NOR-NORI Indikatibo iragana (27)

	INTXATAN	JATAN		ZINTXATAZAN	ZINTXATAZEN	JATAZAN
NINTXAAN NINTXANAN		JAKAN JANAN	GINTXAKAZAN GINTZAKAZANAN			JAAZAN JAZANAN
NINTXAKON	INTXAKON	JAKON	GINTXAKOZAN	ZINTXAKOZAN	ZINTXAKOZEN	JAKOZAN
	INTXAKUN	JAKUN		ZINTXAKUZAN	ZINTXAKUZEN	JAKUZAN
NINTXAZUN		JATZUN	GINTXATZUZAN			JATZUZAN
NINTXAZUEN		JATZUEN	GINTXATZUEZAN			JATZUEZAN
NINTXAKEN	INTXAKEN	JAKEN	GINTXAKEZAN	ZINTXAKEZAN	ZINTXAKEZEN	JAKEZAN

(25) "Bizkaieraren idatzizko arauak" Elkar lanean.

(26) idem

(27) idem

NORK-NOR Indikatibo oraina (28)

	AUT	DOT		ZAITUT	ZAITUET	DODAZ ⁽²⁾
NOK NON(A)		DOK DON(A)	GOZAK ⁽¹⁾ GOZAN(A)			DOZAK DOZAN(A)
NAU	AU	DAU	GAITU	ZAITU	ZAITUE	DAUZ
	AUGU	DOGU		ZAITUGU	ZAITUEGU	DOGUZ
NOZU		DOZU	GOZUZ			DOZUZ
NOZUE		DOZUE	GOZUEZ			DOZUEZ
NABE	ABE	DABE	GAITUE	ZAITUE	ZAITUEE	DABEZ

1) gaituk/gaitun;gaituzu;gaituzue.

2) ditut;dituk/ditun;ditu;ditugu;dituzu;dituzue;ditue.

NOR-NORK Indikatibo iragana (28)

	INDUDAN	NEBAN		ZINDUDAZAN	ZINDUEDAZAN	NEBAZAN
NINDUAN NINDUNAN		EUAN	GINDUAZAN GINDUZANAN			EUAZAN
NINDUAN	INDUAN	EBAN	GINDUZAN	ZINDUZAN	ZINDUEZAN	EBAZAN
	INDUGUN	GENDUAN		ZINDUGUZAN	ZINDUEGUZAN	GENDUZAN
NINDUZUN		ZENDUAN	GINDUZUZAN			ZENDUZAN
NINDUZUEN		ZENDUEN	GINDUZUEZAN			ZENDUEZAN
NINDUEN	INDUEN	EBEN	GINDUEZAN	ZINDUEZAN	ZINDUEEZAN	EBEZAN

(28) "Bizkaieraren idatzizko arauak", Elkar lanean.

NORK-NOR Baldintza ondorio oraina (29)

	INDUKET	NEUKE		ZINDUKEDAZ	ZINDUKEDAZE	NEUKEZ
NINDUKEK NINDUKEN(A)		EUKE	GINDUKEZAK GINDUKEZAN(A)			EUKEZ
NINDUKE	INDUKE	LEUKE	GINDUKEZ	ZINDUKEZ	ZINDUKIEZ	LEUKEZ
	INDUKEGU	GEUNKE ⁽¹⁾		ZINDUKEGUZ	ZINDUKIEGUZ	GEUNKEZ ⁽¹⁾
NINDUKEZU		ZEUNKE	GINDUKEZUZ			ZEUNKEZ
NINDUKEZUE		ZEUNKIE	GINDUKEZUEZ			ZEUNKIEZ
NINDUKIE	INDUKIE	LEUKIE	GINDUKIEZ	ZINDUKIEZ	ZINDUKIEZE	LEUKIEZ

1) genduke;zenduke;zendukie

2) gendukez;zendukez;zendukiez

NORK-NOR Ahalezko oraina (29)

	AIKET	DAIKET		ZAIKEDAZ	ZAIKIEDAZ	DAIKEDAZ
NAIKEK NAIKEN(A)		DAIKEK DAIKEN(A)	GAIKEZAK GAIKEZAN(A)			DAIKEZAK DAIKEZAN(A)
NAIKE	AIKE	DAIKE	GAIKEZ	ZAIKEZ	ZAIKIEZ	DAIKEZ
	AIKEGU	DAIKEGU		ZAIKEGUZ	ZAIKIEGUZ	DAIKEGUZ
NAIKEZU		DAIKEZU	GAIKEZUZ			DAIKEZUZ
NAIKEZUE		DAIKEZUE	GAIKEZUEZ			DAIKEZUEZ
NAIKIE	AIKIE	DAIKIE	GAIKIEZ	ZAIKIEZ	ZAIKIEZ	DAIKIEZ

(29) "Bizkaieraren idatzizko arak", Elkar lanean.

NORK-NORI-NOR Indikatibo oraina (30)

	DEUAT/DEUADAZ DEUNAT/DEUNADAZ	DEUTSAT DEUTSADAZ		DEUTSUT DEUTSUDAZ	DEUTSUET DEUTSUEDAZ	DEUTSET DEUTSEDAZ
DEUSTAK/DEUSTAZAK DEUSTAN(A)/DEUSTAZAN(A)		DEUTSAK/DEUTZAZAK DEUTSAN(A)/DEUTZAZAN(A)	DEUSKUK/DEUSKUZAK DEUSKUN(A)/DEUSKUZAN(A)			DEUTSEK/DEUTSEZAK DEUTSEN(A)/DEUTSEZAN(A)
DEUST DEUSTAZ	DEUA/DEUAZ DEUNA/DEUNAZ	DEUTSO DEUTSOZ	DEUSKU DEUSKUZ	DEUTSU DEUTSUZ	DEUTSUE DEUTSUEZ	DEUTSE DEUTSEZ
	DEUAGU/DEUAGUZ DEUNAGU/DEUNAGUZ	DEUTSACU DEUTSAGUZ		DEUTSUGU DEUTSUGUZ	DEUTSUEGU DEUTSUEGUZ	DEUTSEGU DEUTSEGUZ
DEUSTAZU DEUSTAZUZ		DEUTSAZU DEUTSAZUZ	DEUSKUZU DEUSKUZUZ			DEUTSEZU DEUTSEZUZ
DEUSTAZUE DEUSTAZUEZ		DEUTSAZUE DEUTSAZUEZ	DEUSKUZUE DEUSKUZUEZ			DEUTSEZUE DEUTSEZUEZ
DEUSTE DEUSTEZ	DEUE/DEUEZ DEUNE/DEUNEZ	DEUTSIE DEUTSIEZ	DEUSKUE DEUSKUEZ	DEUTSUE DEUTSUEZ	DEUTSUEE DEUTSUEEZ	DEUTSIEE DEUTSIEEZ

NORK-NORI-NOR Indikatibo iragana (30)

	EUSTAN EUSTAZAN	EUSTAN EUSTAZAN		ZEUNSTAN ZEUNSTAZAN	ZEUNSTEN ZEUNSTEZAN	EUSTEN EUSTEZAN
NEUAN/NEUZAN NEUNAN/NEUNAZAN		EUAN/EUAZAN EUNAN/EUNAZAN	GEUAN/GEUAZAN GEUNAN/GEUNAZAN			EUNEN/EUNEZAN
NEUTSAN NEUTSAZAN	EUTSAN EUTSAZAN	EUTSAN EUTSAZAN	GEUNTSAN GEUNTSAZAN	ZEUNTSAN ZEUNTSAZAN	ZEUNTSIEN ZEUNTSIEZAN	EUTSIEN EUTSIEZAN
	EUSKUN EUSKUZAN	EUSKUN EUSKUZAN		ZEUNSKUN ZEUNSKUZAN	ZEUNSKUEN ZEUNSKUEZAN	EUSKUEN EUSKUEZAN
NEUTSUN NEUTSUZAN		EUTSUN EUTSUZAN	GEUNTSUN GEUNTSUZAN			EUTSUEN EUTSUEZAN
NEUTSUEN NEUTSUEZAN		EUTSUEN EUTSUEZAN	GEUNTSUEN GEUNTSUEZAN			EUTSUEEN EUTSUEEZAN
NEUTSEN NEUTSEZAN	EUTSEN EUTSEZAN	EUTSEN EUTSEZAN	GEUNTSEN GEUNTSEZAN	ZEUNTSEN ZEUNTSEZAN	ZEUNTSIEN ZEUNTSIEZAN	EUTSIEN EUTSIEZAN

(30) "Bizkaieraren idatzizko arauak" Elkar lanean.

EGON (31)

Oraina	Iragana
nago	nengoan
ago	engoan
dago	egoan
gagoz	gengozan
zagoz	zengozan
zagoze	zengozen
dagoz	egozan

ETORRI (31)

Oraina	Iragana
nator	nentorren
ator	entorren
dator	etorren
gatoz	gentozan
zatoz	zentozan
zatoze	zentozen
datoz	etozan

JAKIN (32)

Oraina

HURA	HAIEK
dakit	dakidaz
dakik	dakizak
dakin(a)	dakizan(a)
daki	dakiz
dakigu	dakiguz
dakizu	dakizuz
dakizue	dakizuez
dakie	dakiez

EDUKI (32)

Oraina

HURA	HAIEK
daukat	daukadaz
daukak	daukazak
daukan(a)	daukazan(a)
dauka	daukaz
daukagu	daukaguz
daukazu	daukazuz
daukazue	daukazuez
dauke	daukez

JOAN (31)

Oraina	Iragana
noa	niñoan
oa	iñoan
doa	joan
goaz	giñoazan
zoaz	ziñoazan
zoaze	ziñoazen
doaz	joazan

IBILI (31)

Oraina	Iragana
nabil	nenbilen
abil	enbilen
dabil	ebilen
gabiz	genbizan
zabiz	zenbizan
zabize	zenbizen
dabiz	ebizan

Iragana

HURA	HAIEK
nekian	nekizan
ekian	ekizan
ekian	ekizan
genkian	genkizan
zenkian	zenkizan
zenkien	zenkiezan
ekien	ekiezan

Iragana

HURA	HAIEK
neukan	neukazan
eukan	eukazan
eukan	eukazan
geunkan	geunkazan
zeunkan	zeunkazan
zeunkien	zeunkiezan
eukien	eukiezan

(31) "Morfoloġia", R.M. Azkue

(32) "Bizkaieraren idatzizko arauak", Elkar lanean"

EKARRI (33)

Oraina

Iragana

HURA

HAIEK

HURA

HAIEK

dakart

dakardaz

nekarren

nekarzan

dakark

dakartzak

ekarren

ekarzan

dakarn(a)

dakarzan(a)

ekarren

ekarzan

dakar

dakarraz

genkarren

genkarzan

dakargu

dakarguz

zenkarren

zenkarzan

dakarzu

dakarzuz

zenkarrien

zenkarriezan

dakarzue

dakarzuez

ekarrien

ekarrezan

dakarre

dakarrez

EROAN (33)

Oraina

Iragana

HURA

HAIEK

HURA

HAIEK

daroat

daroadaz

neroan

neroazan

daroak

daroazak

eroan

eroazan

daroan(a)

daroazan(a)

eroan

eroazan

daroa

daroaz

geroan

geroazan

daroagu

daroaguz

zeroan

zeroazan

daroazu

daroazuz

zeroen

zeroezan

daroazue

daroazuez

eroen

eroezan

daroe

daroez

NOR (34)Indikatiboa

Oraina

Iragana

nok/non(a)

nintzoan/nintzonan

dok/don(a)

zoan/zonan

gozak/gozan(a)

gintzoazan/gintzonazan

dozak/dozan(a)

zoazan/zonazan

Baldintzak

Ondorio oraina

Ondorio iragana

nintzakek/nintzaken(a)

nintzakean/nintzakenan

litzakek/litzaken(a)

litzakean/litzakenan

gintzakezak/gintzakezan(a)

gintzakeazan/gintzakenazan

litzakezak/litzakezan(a)

litzakeazan/litzakenazan

(33) "Bizkaieraren idatzizko arauak", Elkar lanean.

(34) Hitanoaren paradigmak erakartzeko A. Campiónek bere "Gramática de los cuatro dialectos literarios del euskera" liburuan emanikoez baliatu gara.

Ahalezkoak

Oraina

naitekek/naiteken(a)
 daitekek/daiteken(a)
 gaitekezak/gaitekezan(a)
 daitekezak/daitekezan(a)

Geroa

neintekek/neinteken(a)
 leitekek/leiteken(a)
 geintekezak/geintekezan(a)
 leitekezak/leitekezan(a)

Iragana

neintekean/neintekenan
 leitekean/leitekenan
 geintekeazan/geintekenazan
 leitekeazan/leitekenazan

NOR-NORI

Indikatibo oraina

NI

natxakok/natxakon(a)
 natxakek/natxaken(a)

HURA

jatak/jatan(a)
 jakok/jakon(a)
 jakuk/jakun(a)
 jakek/jaken(a)

GU

gatxakozak/gatxakoza(a)
 gatxakezak/gatxakeza(a)

HAIEK

jatazak/jataza(a)
 jakozak/jakozan(a)
 jakuzak/jakuzan(a)
 jakezak/jakeza(a)

Indikatibo iragana

NI

nintxakoan/nintxakonan
 nintxakean/nintxakenan

HURA

jatean/jatenan
 jakoan/jakonnan
 jakuan/jakunann
 jakean/jakenan

GU

gintxakoazan/gintxakonazan
 gintxakeazan/gintxakenazan

HAIEK

jateazan/jatenazan
 jakoazan/jakonazan
 jakuazan/jakunazan
 jakeazan/jakenazan

NORK-NOR

Indikatibo oraina

NI

najok/najon(a)
 najuek/najuen(a)

HURA

joat/jonat
 jok/jon(a)
 joagu/jonagu
 juek/juen(a)

GU

gajozak/gajozan(a)
 gajuezak/gajuezan(a)

HAIEK

joazat/jonazat
 jozak/jozan(a)
 joaguz/jonaguz
 juezak/juezan(a)

Indikatibo iragana

NI

ninjoan/ninjonan
ninjuen/ninjuenan

HURA

najoan/najonan
joan/jonan
genduan/gendunan
juen/jonen

NORK-NORI-NOR

Indikatibo oraina

NIRI

jeustak/jeustan(a)
jeustek/jeusten(a)

HARI

jeutseat/jeutsenat
jeutsak/jeutsan(a)
jeutsaguk/jeutsagun(a)
jeutsiek/jeutsien(a)

Indikatibo Iragana

NIK

neutsean/neutsenan
neutsian/neutsienan

HARK

jeustean/jeustenan
jeutsean/jeutsenan
jeuskuan/jeuskunan
jeutsian/jeutsienan

GU

ginjoazan/ginjonazan
ginjuezan/ginjuenazan

HAIEK

najoazan/najonazan
joazan/jonazan
genduazan/gendunazan
juezan/jonezan

GURI

jeuskuk/jeuskun(a)
jeuskuek/jeuskuen(a)

HAIEI

jeutsiat/jeutsienat
jeutsiek/jeutsien(a)
jeutseguk/jeutsegun(a)
jeutsiek/jeutsien(a)

GUK

geuntsean/geuntsenan
geuntsian/geuntsienan

HAIEK

jeustian/jeustienan
jeutsian/jeutsienan
jeuskuen/jeuskuenan
jeutsian/jeutsienan

4. EZAUGARRI SINTAKTIKOAK

4.1. IZEN SINTAGMA

4.1.1. Determinantea

Izen sintagmari buruz, bizkaieraren berezitasunik handiena determinantearen erabileran datza, hau da, mugatzaile eta erakuslearen erabileran.

4.1.1.1. Mugatzailea

- a) Guztiz orokorra den arau hau; IM $\longrightarrow$ I + Adj + Mug.
"Etxe ederrAK"

Batzutan forma adierazkorrak sortzeko apurtzen da, honelako araua betez:

- IM $\longrightarrow$ I + Mug + Adj + Mug; adibidez:
"Honek bai etxeAK ederrAK"
"Honeik etxeak onak dira"

b) Ildo honetatik jarraituz, berezia da "guzti" adjektiboren erabilera, ia beti arau hau betetzen duelarik:

- I + Mug + Guzti + Mug; hau da: "Umeak guztiak"
"Arropak guztiak"...

Baina goian ikusi badugu "I + Mug + Adj + Mug" arauak forma adierazkorrak sortzeko balio duela, adjektibo hori "guzti" denean adierazkortasun hori zeharo galduta dagoela esan behar dugu, hau da, "etxeak guztiak" adibidean "guzti" adjektiboaren erabilera arrunta da.

4.1.1.2. Erakuslea

a) Beste euskalkietan erakusleak izenaren atzean aurkitzen ditugu, baina bizkaieraz aurrean ere erabiltzeko joera handia dago. Dirudienez, bizkaieraz hirugarren graduko erakuslea "a" denez, mugatzailearekin ("-a") ez nahastatzeko erakusleak izenaren aurrera jo zuen. Hau da:

"Etxe	a"	}	Nola ezberdindu?
izena	erakuslea		
"Etxea"			
izena mugatzailea			

Erakuslea aurreak jarritz: "a etxea"

Ikusten denez nahiz eta erakuslea egon, honek aurreko tokia hartzen duenez izenak mugatzailea ere ba darama.

Geroago, analogiaz, beste erakusleek ere aurreko tokia hartu zuten:

"au etxea"..... (35)

Fenomeno hau aditzlagunaren egituretara ere iragan da, eta adberbioz baliaturiko formak sortu ditu:

(35) Fr. L. VILLASANTE, "Sintaxis de la oración compuesta", liburuan zera dio: "En vizcaino popular se nota una gran tendencia a anteponer el demostrativo, sobre todo de tercera persona. Como en este dialecto tal demostrativo es "A", tal vez haya sido la necesidad de distinguirlo del artículo lo que ha contribuido a impulsar este cambio de posición: A etxia/Arek gizonak, y una vez iniciada la tendencia, por generalización, aún en casos en que no hay peligro de tal confusión se tienda a anteponerlo. Pero en el vasco literario, aún en el dialecto vizcaíno, se guarda la ley de posponer el demostrativo".

"Etxe honetan"   "Emen etxean"
"Etxe horretara"   "Orra etxera"
"Denbora hartan"   "Orduan denboran"

b) Erakuslearen beste erabilera bat bai izenaren aurrean, bai atzean jartzean da. Adibidez:

"Onek txakur onek"
"Oneri andre oneri"

"Onek txakur onek erbitarako ez daukala balio esan deuste"
"Ori gizon ori sarri egoten zan leen gure etxean"
"Oni katu oni ez dakit zer pasatzen jakon"
"Onen zoro onen diru irabazteok ere ez dakit nik zertan geldituko diran" (36).

Joera hau (erakuslea izenaren aurrean eta atzean) bizi-bizirik dago Bizkaian.

"Singular hurbila" arrunta ere erabiltzen da, hau da, Izena + Erakuslea:

Mugagabea	Mugatu singularra
	arrunta hurbila
gazte	gazteA gazteORI

4.1.2. Berezitasun aipagarri batzu

4.1.2.1. Erakusleek "-XE" atzizkia hartzen dutenean galdegai bihurtzen dira, eta jakina, aditzaren aurrean joan behar dute:

"auxe ekarri dogu"

Dena dela, batzutan beste leku batzutan ere aurkitzen ditugu.

---

(36) ikus ZARATE, M., "Euskal deklinabidea".

4.1.2.2. Izenorde pertsonalak galdegai direnenan, bizkaierak forma indartuaz baliaturiko lokuzio aipagarriak sortzen ditu:

"nik neuk egin dot"

"niri neuri esan deuste" ....

4.2. ADITZ SINTAGMA

4.2.1. Aditza

4.2.1.1. Aditzaren komunztadura. Mugagabearekiko komunztadura.

Orokorki, sintagma mugagabeak erabiltzerakoan, aditzetan, pluraltasun markak agertzen zaizkigu, nahiz ez beti:

"Zenbait mutil etorri dira?"

"Zenbait bide dagoz?"

"Zenbait katu daukozuz?"

"Zenbait urte daukozuz?" (baina baita "zenbat urte dauka-zu"?)

Beraz, badirudi sintagma mugagabeak adierazten dituzten multzoetan, nahiz eta zehaztugabeak izan, bizkaierak edonolako pluraltasuna ikusten duela, eta ondorioz, aditzetan pluraltasun hori azpimarratzen du. Pluraltasun hori, dena dela, ez da aspaldikoa (ikus "Refranes y Sentencias", adib.).

4.2.1.2. Aditza galdegai (37)

Esaldiaren barruan aditzaren ekintza bera galdegaia denean bizkaierak bere-berezkoa den errekurtsio bat erabiltzen du. Hau da, aditz-partizipioaz baliatzen da, eta aditz-partizipio hau beste galdegai izango bailitzan aditzaren aurre-aurrean kokatzen da.

---

(37) Puntu hau hobe lantzeko ikus: AKESOLO, L., "Galdegaiarekiko aztergai bat edo beste", "Euskera" 1980. urtean. AREJITA, A., "Aditzaren galdegai funtzinoaz", "Euskera" XXV (1980)-2, 371-380 orr.

a) Aditz sintetikoak

Aditz-partizipioa aditz jokatuaren aurrean aurkitzen dugu:

"onek JAKIN daki"

"astiro, baina ETORRI dator"

Egitura hau zabaldu egin da, eta batzutan, nahiz eta galdegaia beste edozein elementu izan, aditz-partizipioa ere agertzen da:

"etorri BIHAR nator"

b) Aditz perifrastikoak:

Aditz perifrastikoetan, aditz-partizipioa "egin" aditzaren aurrean aurkituko dugu:

"etorri EGIN da"

Aspektuari buruzko ezaugarriak (-t(z)en,-ko/-go), "egin" aditzak hartuko du, eta, iragankortasuna edo ez iragankortasuna aditz-partizipioak (hots, kasu honetan galdegaia) ezarriko du:

"etxean AURKITU egin dot"

"JOAN egin naiz"

Joera hau gipuzkeraz ere aurkitzen dugu, baina ondoen zaintzen duen euskalkia bizkaiera da.

Hemen ere, a) kasuan bezala, erabilera zabaldu egin da, eta aditza ez den beste edozein galdegairekin batera aditz-partizipioa ere aurki dezakegu:

"txistua jo ONDO egiten dau".

Batzutan, "egin" aditzak beste edozein aditzi laguntzen dio:

"etxera noa ikasi egiteko"

honela badirudi gehiago azpimarratzen dela "ikasi"ren indarra.

4.2.1.3. Berezitasunak

Esaldi laburretan eta aditza perifrastikoa denean, bizkaieran aditz-laguntzailea galdegaiaren ondoan ipintzen da, orden arrunta (aditz-partizipioa + laguntzailea) apurtuz:

"LASTER da hil"

"LASTER zara etorri"

4.3. PERPAUS TXERTATUAK

Euskalki guztiak hartuta, bizkaierak, ez dauka besteekin konparatuz joskera aldetiko ezberdintasun handirik; normalki arau orokorrak betetzen ditu. Hau kontutan hartuz hemen bizkaieraren berezitasunak, besterik ez dira aipatuko.

Horretxegatik, (ezberdintasun handirik aipatzeko ez dagoenez) perpaus elkartuak ez ditugu hemen aztertuko; eta, perpaus txertatuen barruan esaldi mota batzu (kondizionalak, konparatiiboak eta kontsekutiboak) ere ez (38).

4.3.1. Konpletiboak

Dakigunez, orokorki, esaldi nagusia baiezkoa denean aditz menperatuan "-LA" atzizkia aurkituko dugu, eta esaldi nagusia ezezkoa denean aditz menperatuan "-NIK" atzizkia.

Baina, bizkaieraz, esaldi nagusia baiezkoa denean bi atzizki erabiltzen dira, bata, "-LA", eta bestea "-NA".

---

(38) Gai hau sakonago aztertzeko ikus: VILLASANTE, Fr. L., "Sintaxis de la oración compuesta", Editorial franciscana Arañzazu, Oñate (Guipúzcoa); GOENAGA, P., "Gramatika bideetan"; ALTUBE, S., "Erderismos".

"-LA" erabiliko dugu esaldi menperatua galdegaia denean:

"bere aita etorri daLA esan deustot"
galdegaia

eta "-NA" esaldi menperatua galdegaia ez denean:

"ba daki berak asarre nagoaNA".
galdegaia

Baita aditz nagusiak ziurtasuna adierazten duenean:

"jakina da aprobatu dauaNA".

Fonetika aldetik, aditz jokatua eta atzizkien artean gehienetan, "-a" izaten da loturazko hizkia; adibidez:

dago + la $\longrightarrow$ dago-a-la

Aditza "-a"z bukatzen bada fenomeno hau gertatzen da:

A + A > E + A:

zara + NA > zarEANA

4.3.2. Zehar-galderak

Bere egituran euskararen arau orokorrak jarraitzen ditu. (Hau da, menpeko aditza + N). Hemen bakarrik aipatu behar aditz nagusiak "bai ala ez" erantzuna eskatzen duenean, menpeko aditzean "-NENTZ" eta "-NEZ" atzizkiak agertzea posible dugula. Adibidez:

"ez deust esan etorriko daNENTZ" (= "ez deust esan etorriko daN ala ez").

S. Altuberen ustez Busturia eta Gernika aldean "-NENTZ" atzizkia erabiltzen dute, eta Arratia aldean "-NEZ" atzizkia.

4.3.3. Adjektiboak (erlatibozkoak)

Ez dago hemen ere ezberdintasun handirik aipatzeko. Erlatibozko esaldiek, beste lekuetan bezala, "P + -N + mug." araua betetzen dute:

"nik ekarri dodaN liburua..."

Aditz-jokatu gabez egindako erlatibozko esaldiak, alde batetik eredu orokorra jarraitzen dute, hau da:

$$\text{aditz partizipioa} + \left\{ \begin{array}{l} \text{-RIK} \\ \text{-TA} \end{array} \right\} + \text{KO} + \text{mugatzailea}$$

("ikusitako etxea", "ikusitakoa")

baina bestaldetik, askotan, batez ere Gernika aldean, forma hau laburtu egiten da, eta "-KO" atzizkia aditz partizipioari zuzen-zuzen lotzen zaio:

"ikusitako etxea" = "ikusiko etxea"

"ikusitakoa" = "ikusikoa"

Bukatzeko, maila literario barruan, bizkaiera "ZEIN" aurritziaz eta "-N" atzizkiaz ere baliatzen da, hau da:

"ZEIN" .. aditza + -N

Adibidez: "Elduko da eguna, CEINETAN esango yatan presta nadi-lla ondo ilteko" (AÑIBARRO, "Escu liburua", 22).

4.3.4. Zirkunstantzialak

4.3.4.1. Aldizkoak

Arau orokorretatik at aipagarria da "-KERA" atzizkiaren erabilera. Bi ekintzak aldi berean ematen direnean erabiltzen da, eta aditz partizipioari ezartzen zaio:

"sartuKERAN ikusi neban"

Bestaldetik Iparraldean oso erabilia den "-LARIK" atzizkia Bizkaian ez da agertzen, bere lekuan "-LA" atzizkia aurkitzen dugu, baina, dena dela bere erabilera ez da oso ugaria. Normalki epe luzea adierazteko, eta baita aditz trinkoekin ere erabiltzen da, hau da:

"etxean negoaLA gogoratu neban ..."

4.3.4.2. Erazkoak

Bizkaieraz "BEZALA" atzizkia ez zaigu agertzen, bere lekuan "LEGEZ" (eta bere barianteak "LEZ" eta "LETZ") aurkituko ditugu. "LEGEZ" posible da bai aditz jokatuari bai aditz partizipioari ezartzea.

Aditz jokatuari "-N" baten bitartez lotzen zaio:

"gura dauaN LEGEZ"

dena dela Arratian "-NA" erabiltzen dute, hau da:

"esan daNA LEZ"

Aditz partizipioari lotzeko "-TAKO" atzizkiaren bitartez egiten da:

"esanDAKO LEGEZ"

Esaldi modaletan ere Azkuek (39) deitutako "supositivo comparado" sartu behar dugu. "Supositivo comparado" hau Bizkaian bakarrik erabiltzen da, eta soilki ere "L-"z hasten diren baldintzazko aditzak erabiliz; araua hau da:

BAI + baldintzako aditza (L-"ez hasten direnak) + -N:

"bailetorren", "bailitzan" ...

---

(39) AZKUE, R.M., "Morfología vasca", Ed. La Gran Enciclopedia Vasca.

4.3.4.3. Helburuzkoak

Beste euskalkietan aditz partizipioari ezartzen zaion "-TEAGATIK" atzizkia Bizkaian oso gutxitan entzuten da, honen ordez "-TEARREN" erabiltzen da:

"zugaz hitzegitearren etorri naz".

"ZERTARAKO" galderari erantzuten dio; "-T(Z)EKO", "-TEKOTAN"... atzizkiak ere erabiltzen direlarik.

"ZERTARA" galderari erantzuteko balio duen "-T(Z)ERA" atzizkia bizkaieraz ez da agertzen, honen ordez jerundioa erabiltzen da, hau da:

"erosketak EGITEN noa"

"liburuak EROSTEN noa"

4.3.4.4. Kontzesiboak

Goian aipatu dugunez (4.3.4.3.) hemen ere gehiago erabiltzen da "ARREN" "-GATIK" baino, eta askotan adiera kontzesiboa indartzeko "ARREN" atzetik "ERE" elementua agertzen da:

"erdi lo egon ARREN BE ..."

Adiera kontzesiboa emateko "BAINA" ere erabiltzen da, bigarren esaldiaren amaieran, adibidez:

"liburua garestia da, ez da ona BAINA"

Dena dela erabilera hau oso urria da.

4.3.4.5. Kasualak

Beti bezala beste euskalkiekin konparatuz ez da ezberdintasun handirik, beste lekutan erabiltzen diren errekurtsiak erabiltzen dira.

Hala ere aipagarria da "ETA"ren erabilera aditzaren atzetik, poposizio moduan; baina erabilera hau guztiz hedatua bada bizkaiera osoan, gipuzkeran ere aurkitzen dugu.

"ETA" atzizkiaz sortutako esaldiek ez diote zuzen-zuzen "ZERGATIK" galderari erantzuten, haien kausalitatea "-LAKO" atzizkiaz egindako esaldiena baino askoz ahulagoa da. Honen kausalitate gradoa beste euskalkietan agertzen diren "BAIT-" aurrizkiaz egindako esaldien parekoa da.

Villasanteren ustez (40) "Kausa logikoa" azaltzen dute. Guk ematen dugun bide-batezko azalpena adierazten dute.

"etxera noa, aspertzen naz ETA"

Bizkaieran askotan "ZE" aurrizkiaz batera aurkitzen dugu:

"... ZE berandu etorri da TA"

Eta beste askotan "-LA" atzizkiaz batera:

"bildurra zan jo edo egingo ebeLA TA"

Badirudi "-LA ETA" erabiltzen dugunean geurea ez den arrazoi bat ematen dugula, hau da beste inoren arrazoa ematen dugula:

"ez da joango, ezin dauaLA TA".

---

(40) ikus "Sintaxis de la oración compuesta".

5. ZENBAIT TESTU

5.1. BIZKAIERA MENDEBALDEKOA

Arratualdeko testua. Zeanurin Satur Aranari grabatua. 72 urte ditu. Grabaketa 1980ean egina dago.

1. *ba čárto pencéute ečákorí.*
ba txarto pentsatuta ez dago (hika) hori
2. *oĩn gasolínea karútuten yoapáĩ*
orain gasolina karutzen doa (hika) bai
3. *ta eletřisidadéa be eškaštuingok*
eta elektrizitatea ere eskastu egingo dok
4. *da ik oĩn sasoi óna deũkek ikešgĩnen eĩteko ta*
eta hik orain sasoi ona daukak ikazginan egiteko eta
5. *nik... bayákiat čondóřa 'iten*
nik... badakit (hika) txondorra egiten
6. *ik eta nik čondorás negósioa igwál ingounkek*
hik eta nik txondorragaz negozioa igual egingo genuke (hika)
7. *eguřé be bayák oĩn aunkešéa pinúsko*
egurra ere badago (hika) orain aunke sea pinuzkoa

8. *da gero ba miñonario eitem bágośak badákik*
eta gero ba milonario egiten bagara (hika) badakik
9. *śómbřéruegaś edo.. guk típo oná ečú� eukíko báyē*
sonbreruagaz edo .. guk tipo ona ez dugu (hika) eukiko baina
10. *nóndi aśi be yakímbe enáuke ingobáta neuk, nóndi aśibeś*
ikeśgínen
nondik hasi ere jakin ere ez nuke jakingo bata neuk, nondik
hasi ere ez ikazginen
11. *nóndi aśi bés/neuk esángośtat*
nondik hasi ere ez? neuk esango dizut (hika)
12. *esám báji/bajē oriśe leen esán doténa*
esan bai baina horixe, lehen esan dudana
13. *típo eskáśa ba inoś ikuśi barik*
tipo eskasa bada inoiz ikusi gabe
14. *ečók arđúre gisóna*
ez du (hika) ardura gizona
15. *nire edadérořduko ikásikok ikeśgínen*
nire edadera orduko ikasiko duk ikazginen

5.2. BIZKAIERA EKIALDEKOA.

Aramaiokoa.

1. *libre urtén da gero istrusíñuek ikésibjésiela*
libre irten eta gero instruzioak ikasi behar zirela
2. *gure aurrekuek aśi gíen*
gure aurrekoak hasi ziren
3. *aurėku kintėkuek eta istrusíñuek ikėsten da*
aurreko kintakoak eta instruzioak ikasten da

4. *xoño e áiren wésabak anáye egúen orđúen anśoldáu*
koño haien ugazabek anaia zuten (?) orduan han soldado
5. *beak aceátuko eústéla iļēbi gure doánean*
berak atzeratuko zidala hile bi gure nuenean
6. *andřamáiřa aguštúkoś xóambiéř gen da*
andra mari Agustukoz joan behar genuen eta
7. *iļēbi acéatu eskéro oéto ibíliko nincéla*
hile bi atzeratu ezkerro hobeto ibiliko nintzela
8. *śébero gućiaų ta oéto*
ze(ren) bero gutxiago eta hobeto
9. *geró ba emen śekřetáriřa đifúntuek ikuśi ninđuénien kalien*
gero ba hemen sekretaria difuntuak ikusi ninduenen kalean
10. *orđúenče xúem bieř eta ia es nincen xúen*
orduantxe joan behar eta ia ez nintzen joan
11. *kařatéruekin ikeřgiņen nebílen orđúeni albínen*
karreteruekin ikazginen nenbilen orduan ni Albinen
12. *da kařatéruekin kařtábat biéldu eįstien áĳk andik bitoiřa-
tik*
da karreteruekin karta bat bidali egin zidaten haiek handik
Bitoriatik
13. *geo přésentau nincen an da lagúnik es ístřuśiņúe ikiřteko*
gero presentatu nintzen han eta lagunik ez instruzioa ikas-
teko
14. *ta arópeipeś eústien amábośt egunien emón*
eta arroparik ere ez zidaten hamabost egunetan eman
15. *óneĳk es éųken śoldáu eřópaĳk*
hauek ez zeukatzen soldadu arroparik

16. *śoldáŷ eŕópa ĩarik baye emén xénte aśko eón śan*
soldadu arroparik gabe baina hemen jende asko egon zen
17. *ĳilĳo aldéa eĳten*
Bilbo aldera egiten
18. *emenĉe baték nĳri eśauśten*
hementxe batek niri esan zidan
19. *máŕĉau eĳngure ta ĳĳluŕ*
martxatu egin gure eta beldur

II. G I P U Z K E R A

1. SARRERA SOZIOLINGUISTIKOA

1.1. ALDERDI GEOGRAFIKOA

L. Luziano Bonapartek egindako dialektoen 4. sailkapenean zortzi dialekto bereizten ditu. Horietako bat gipuzkera da; bizkaiera, Iparraldeko goi nafarrera eta lapurteraren artean kokaturik. Haren sailkapenean, gipuzkera Gipuzkoako zati handi batetan eta Nafarroako zati txiki batetan hedatzen da. Gipuzkoan bi lekutan hedatzen ez delarik. Leintz bailarara eta Deba erdiko haranera, alde batetik; Irun, Hondarribi, Oiartzun eta Lezora bestetik. Nafarroan, berriz, haren kriterioa jarraituz gipuzkera Burundara eta Etxarri-Aranatza hedatuko litzateke.

Gipuzkeraren muga hauek oso eztabaidatuak izan dira gero. Azkue, D. Intza eta Mitxelenaren partetik batez ere.

- Azkuerentzat, Altzola eta Elgoibarko euskarak ez dira bizkaieraren barnean kontsideratu behar, gipuzkeraren barnean baizik. Bestalde Burundako euskara ez zaio gipuzkera iruditzen.

- Intzaren ustez, Burundako euskalkia (Ziordi, Olazti, Altsasu, Urdiain, Iturmendi, Bakaikoa,...) ezin daiteke gipuzkeraren barnean sar. Harentzat, ez dago bilakaerarik edo progresiorik Goierriko euskaratik Burundako euskarara. Eta horrek nolabait bi euskalki desberdin direla frogatzen du.

- Mitxelenaren ustez Errenteriako euskara ez da gipuzkera,

nafarrera baizik. Honen ustez, antz handiagoa du Lezo eta Oiarzungo hizkerek, Donostia eta Pasaiakoekin baino. Eta adibide batzu ematen ditu: "aita", "gaitu"... esaten da, busti gabe; "ikusi naken", "ikusi ninduan" esan beharrean; "dut", "det" esan beharrean;.....

Nafarroako euskalkiarekin, Burunda eta Etxarri-Aranazkoekin alegia, Bonapartek berak ere izan zituen nahiko buruhauste. Nonbait sartu behar, eta gipuzkeran egin zuen.

Gaur egun, nahiz eta Bonaparteren sailkapena kritikatu izan, oraindik bakarra da (edo serioena, behinik behin). Horregatik, geure lanean ere erabiliko dugu (Ikus 13. Mapa).

Gipuzkera hedatzen den lurraldea nahiko zabala da (zehazki 1686 km²) baina mapan ikus dezakegunez ez da handiena. Bizkaierak, Iparraldeko goi nafarrerak eta Hegoaldeko goi nafarrerak lurralde handiagoak harrapatzen dituzte. Izatez, laugarrena dugu gipuzkera hedaduraz. (Beste kontua da euskaldun kopurua, horretan gipuzkera bizkaieraren hurrengo litzateke).

Baina ez da 1686 km² horietan berdin hitzegiten. nahiz eta dialekto bera izan, herri batetik bestera hizkera erruz aldatzen da; esate baterako Mutriku, Hernanin, Seguran, Altsasun arras diferente hitzegiten da. Hau dela eta, gipuzkera zatitu beharrean aurkitzen gara; eta azpi-euskalki eta hizkeretan zatituko dugu. (Bonapartek berak moldatu zuenaren arauera).

Hiru azpi-euskalki bereiz daiteke: Iparraldekoa, Hegoaldekoa eta Nafarroakoa; eta bakoitzean hizkera desberdinak. Horrela, Iparraldeko azpi-euskalkian hiru hizkera: Hernani aldeko hizkera, Azpeitia aldeko hizkera eta Tolosa aldekoa; Hegoaldeko azpi-euskalkian hizkera bakarra, Zegamakoa; eta Nafarroako azpi-euskalkian bi; Burundako hizkera batetik, Etxarri Aranazkoa bestetik (Ikus 13. Mapa). Azkuek, Iparraldeko azpi-euskalkian laugarren hizkera bat ere bereizten zuen, Elgoibar, Alzola, Mendaro, Astigarribia, Mutriku eta Deba hartzen dituenak. Baina guk ez dugu kontutan hartuko.

G I P U Z K E R A

13. Mapa: P. de Yrizar-en Contribución ..., 192. orr.

Bestalde, hizkera bereko herri guztietan ez da berdin hitzegiten. Adibide garbi bat, Azkoitia eta Azpeitiako hizkerak dira, nahiz eta hizkera berekoak izan (eta elkarrengandik oso gertu gainera) oso ezberdin hitzegiten dute. Halere, ia beti izaten da, herri bat, hizkeraren hizkera eredutzat hartzen dena.

Guk ondoko taula kontutan izan dugu:

<u>Hizkerak</u>	<u>Herriak</u>	
Hernani	HERNANI	- Hizkeraren eredua (h.e.)
	ORIO	- Kostako hizkera berezia
Tolosa	TOLOSA	- h.e.
	ANDOAIN	- hizkera berezia (h.b.)
	BERASTEGI	- nafarrerarekin mugan
	BEIZAMA	- Azpeitiko hizkerarekin mugan
Azpeitia	AIZARNA	- h.e.
	AZPEITIA	- h.b.
	AZKOITIA	- h.b.
	DEBA	- h.b.
	MUTRIKU	- h.b.
	ELGOIBAR	- h.b.
	ZUMARRAGA	- Hegoaldeko muga (Zegamako hizkerarekin mugan)
ERREZIL	- Ekialdeko muga (Tolosako mugan)	
Zegama	ZALDIBIA	- h.e.
	ZEGAMA	- h.b.
	LEGAZPI	- h.b.
	ATAUN	- h.b.
Burunda	ZIORDI	- h.e.
	ALTSASU	- h.b.
	BAKAIKOA	- h.b.
	URDIAIN	- h.b.
	DORRAU	- h.b. (Ergoienako eredua)
Etxarri	ETXARRI-A.	- h.e.

1.2. DATU DEMOGRAFIKOAK

Azter dezagun orain gipuzkera, baina demografiaren ikuspegitik, hots, zenbatek hitzegiten duten. Eta hau egiteko Pedro de Yrizarren datuak jaso ditugu lehenik.

1.2.1. P. de Yrizarren datuak

"Contribución a la dialectología de la lengua vasca" liburuaren atal batetan, 1972. urtean egindako inkesta baten berri eman digu. Bertan, herriz herri, Euskal Herri guztian euskaldunen kopurua azaltzen duelarik (ikus 184-191 orr.).

Lana edo ikerketa egiterakoan, Yrizarrek, Bonaparteren 1869.ko sailkapena darabil, eta haren arauera dago egina. Izatez, zortzi euskalkiak hartzen ditu. Eta horregatik sei ataletan aztertzen: Hernani aldeko euskaldun kopurua, Tolosa aldekoa, Azpeiti aldekoa, Zegama aldekoa, Burunda bailarakoa eta Etxarrikoa.

Esan bezala 1972. urtean egin zen inkesta, eta hura egiteko metodoa honako hau izan zen: Gipuzkoako herri guztietako parrokoiei gutun bat bidali eskaera hauek eginez: bataz besteko euskaldun kopurua; euskaldunen portzentaia kalean eta baserrietan; eta euskaldunen portzentaia totala. Leku batzutan, Donostian adibidez, metodo hau erabilkaitza zenez, beste zerbait asmatu behar izan zen, baina herri guztiko euskaldun kopurua eskatu beharrean, eliztar euskaldunen kopurua bakarrik eskatzen zitzaien.

Bestalde, akats bat du inkesta honek, zera da; inkesta 1972koa dela, eta erabili den biztanleen errolda 1970koa.

Guk inkestaren emaitzak ez ditugu herriz herri azalduko, azpi-euskalki eta hizkeren arauera baizik, ez luzatzearren.

a) Iparraldeko azpi-euskalkia: Hernani aldeko hizkera:

Herriak: Hernani, Lasarte, Orio, Pasaia, Errenteria, Donostia,
Usurbil.

Biztanleak: 259.440

Euskaldunen kopurua: 68.540

Euskaldunen portzentaia: %26,41

b) Donostia:

Biztanleak: 165.829

Euskaldunen kopurua: 36.365

Euskaldunen portzentaia: %21,93

c) Iparraldeko azpi-euskalkia: Tolosa aldeko hizkera:

Herriak: Tolosa, Aduna, Albiztur, Alkitza, Andoain, Anoeta,
Asteasu, Beizama, Belauntza, Berastegi, Berrobi, Bi-
degoian, Zizurkil, Elduaian, Ernialde, Ibarra, Irura,
Larraul, Leaburu-Gaztelu, Lizartza, Oresa, Urnieta,
Billabona.

Biztanleak: 55.024

Euskaldunen kopurua: 36.440

euskaldunen portzentaia: %66,22

Guztira gipuzkeraz mintzatzen direnak: 141.345

1.2.2. 1981.eko erroldako datuak

UDALERRIA	Euskaraz hitzegiten dute		Biztanleak
	Nekez	Ondo	
Abaltzisketa	11	298	309
Aduna	24	287	323
Aia	88	1.772	1.893
Aizarnazabal	11	466	498
Albiztur	-	314	314
Alegia	205	1.341	1.706
Alkiza	4	255	268
Altzo	1	332	333
Amezketza	27	1.087	1.120
Andoain	3.155	5.750	15.824
Anoeta	239	920	1.663

Euskaraz hitzegiten dute

	Nekez	Ondo	Biztanleak
Antzuola	568	1.424	2.223
Arama	7	150	175
Aretxabaleta	673	2.976	5.802
Asteasu	30	1.085	1.288
Ataun	54	1.830	1.925
Azkoitia	1.208	7.830	10.734
Azpeitia	1.096	10.578	12.762
Beasain	2.542	4.697	11.759
Beizama	1	169	170
Belauntza	15	273	316
Berastegi	22	889	917
Berrobi	36	436	598
Bidegoian (Saiatz)	17	507	530
Billabona	692	3.110	5.077
Deba	894	3.260	4.843
Donostia	45.193	36.679	168.364
Elduaien	-	276	276
Errenteria	9.069	8.769	45.102
Errezil	26	718	748
Ezkio-itsaso	21	539	585
Gainza	2	122	124
Gabiria	12	460	484
Getaria	133	2.142	2.350
Hernani	5.783	10.329	29.507
Hernialde	22	222	259
Ibarra	515	2.384	4.218
Idiazabal	143	1.627	2.008
Iruerrieta	29	629	687
Irura	83	507	686
Itsasondo	117	730	865
Larraul	-	178	178
Lazkao	808	2.276	4.998
Leaburu-Gaztelu	17	586	613
Legazpia	2.010	3.985	10.363
Legorreta	193	1.099	1.672
Lizartza	10	767	794

Euskaraz hitzegiten dute

	Nekez	Ondo	Biztanleak
Mutiloa	7	211	227
Mutriku	422	3.693	4.463
Oiartzun	981	5.423	7.524
Olaberría	109	579	1.414
Ordizia	1.983	3.956	9.502
Orexa	-	91	91
Orio	366	3.177	4.223
Ormaiztegi	129	846	1.257
Pasaia	2.656	4.804	20.281
Segura	55	1.128	1.390
Soraluze	711	2.809	5.368
Tolosa	4.760	9.347	18.468
Urnieta	994	3.311	12.133
Urretxu	793	2.418	6.360
Usurbil	1.085	3.341	5.677
Zaldibia	101	1.394	1.758
Zarautz	2.063	9.506	14.897
Zegama	38	1.347	1.503
Zerain	18	214	237
Zestoa	280	3.043	3.751
Zizurkil	239	1.429	2.744
Zumarraga	1.561	3.443	11.478
Zumaia	1.118	4.490	7.591
<hr/>			
GUZTITARA	96.423	197.020	486.098
EUSKALDUNAK	293.443	%60,36	

2. EZAUGARRI FONETIKO-FONOLOGIKOAK

2.1. BOKALAK

2.1.1. Burutzapena

Bokalen burutzapenei gagozkielarik bizkaieraren kasuan esan dugun osoa errepika dezakegu hemen ere. Fonologikoki ez dago ezberdintasunik bizkaieraren eta gipuzkeraren bokalen artean.

Fonetikoki gipuzkeraren bokalak sakonki izan dira aztertutak. Navarro Tomas (1), N. Moutard (2) eta K. Izagirre (3) izan dira horretan arduratu diren batzu.

2.1.2. Diptongoak

Normalki "ai", "ei", eta "oi" diptongoei kontsonante palatalizagai batek jarraitzen badie, kontsonantea busti eta diptongoaren bigarren elementua galdu egiten da:

epaila	"epalla"	[epa _ɻ la]
paitarra	"pattarra"	[pa _ɻ tara]
erein	"ereñ"	[ere _ɻ]
oiloa	"olloa"	[o _ɻ loa]

(1) "Pronunciación guipuzcoana", Hom. a Menéndez Pidal, III, Madrid (1925), 593-653. orr.

(2) "Etude phonologique sur les dialectes basques", F.L.V. 19, 5-42; 20, 141-190; 22, 9-54 orr.

(3) "Alsasuko euskararen gai batzuk", A.S.J. Urquijo, I. (1967), 45-97 orr.

Bestalde Nafarroako azpi-euskalkian ei > ai maiz ematen da:

sei	"sai"
hogei	"ogai"
gehienak	"gaiyenak"

Baina euskalki honetan diptongoetan aipagarriena "eu" diptongoa dugu. Diptongo horrek hiru burutzapen ezberdin ditu:

a) Iparraldeko azpieuskalkian, Andoain inguruan behinik behin (hor jaso baititu datuak N. Moutard-ek) diptongoaren bigarren elementua sarri "b" egiten da:

euria	"ebiya"
euli	"elbi"

Eta inoiz "e" ere: eskaldun (c euskaldun), eskera (Ikus. Moutard, F.L.V. 22, 11. orr.).

b) Hegoaldeko azpi-euskalkian, Ataun aldean bederen, "eu" diptongoa "u" bilakatzen da:

euskera > "uskera" (Moutard, F.L.V. 22, 16 orr.).

c) Nafarroako azpi-euskalkian "eu" > "au" gertatzen da (Moutard, F.L.V. 22, 20. orr.):

huri	>	auri
euli	>	auli
euskeraz	>	auskeraz
e(h)un	>	aun

2.1.3. Hiatusak

Gipuzkeran hiatusetan aurkitzen diren bi bokal ezberdinen tartean kontsonante bat tartekatzen da maizenik, kontsonanteok [b] eta [y] dira:

bihótza, "biotza"	[biyóca]
"tentasioan"	[tentašíyoan]
"indietatik"	[indiyetatik]
"buruan"	[buruban]
"txoria"	[čoriya]

Adibide hauek Iparraldeko azpi-euskalkian bilduak ditugu. Bi bokal berdin elkarren ondoan suertatzen direnean kontrakzio bat ematen da:

ahal	>	al
ahari	>	ari
txahal	>	txal
nahastu	>	nastu
behe	>	be
ohol	>	ol
zuhur	>	zur

Beste zenbait tokitan bi bokal berdin elkarren segidan aurki badaitezke ere:

eškaaca	<	eskaratza
goora	<	gogorra

edota aurreko batzu:

txahal	[čaal]	edo	[ča:l]	edo	[čal]
zahar	[saar̄]	edo	[sa:ř̄]	edo	[sař̄]

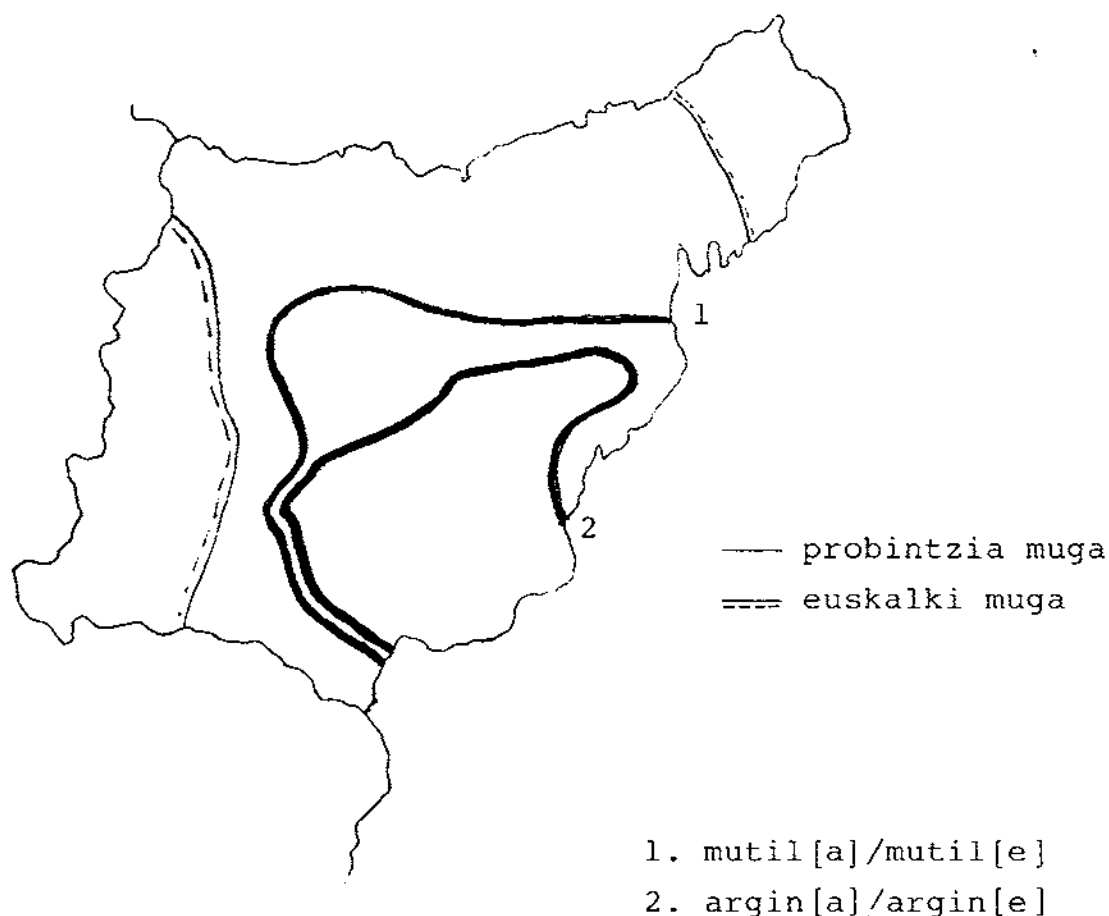
2.1.4. Bokal-harmonia

Hegoaldeko azpieuskalkian arrunta badugu fenomeno hau bes-teetan ez zaigu agertuko (ikus 14. Mapa).

Hona hemen Hegoaldeko adibide batzu:

lekua	>	lekue
burua	>	burue
txoria	>	txorie

Beste eskualdeetan bai Nafarroako azpieuskalkian, bai Iparraldekoan, ez da ematen horrelakorik kasu gehienetan hiatus hori apurtzeko glide bat sartzen delarik aurrerago aipatu ditugun adibideak kasu.

14. mapa. Bokal-harmonia gipuzkeran ondoko 2 hitzen arauera (datuak Erizkizundi Irukoitza, Iker 3-tik hartuak): marren barruan ematen da bokal-harmonia.

2.1.5. Bokal-elkarketak

Atal honetan lexemaren amaierari, bokal guztiekin, mugatzaile singularra gehitzen zaionean zer gertatzen den aztertuko dugu; hau da, fenomeno morfofonetikoak.

Hona hemen denak laburbildurik

	I			II		III	
	1	2	3	1	2	1	2
a + a	a	a	a	ea a	a	ia	a
e + a	ia	ia	ia ea	ea	ea	ia	ia
i + a	iya	idda	idda idxa ia	ie	ie	iya	iya
o + a	ua	ua	ua oa	oa	oa	ua	ua
u + a	uba	uba	uba ua	ue	ue	uba	uba

I Iparraldeko azpieuskalkia; II Hegoaldekoa eta III Nafarroakoa.

I.1. Hernani, Astigarraga, Errenteria eskualdea

I.2. Tolosaldea

I.3. Azpeitialdea

II.1. Zegama, Legazpi ingurua

II.2. Ordizia

III.1. Urdiain, Iturmendi ingurua

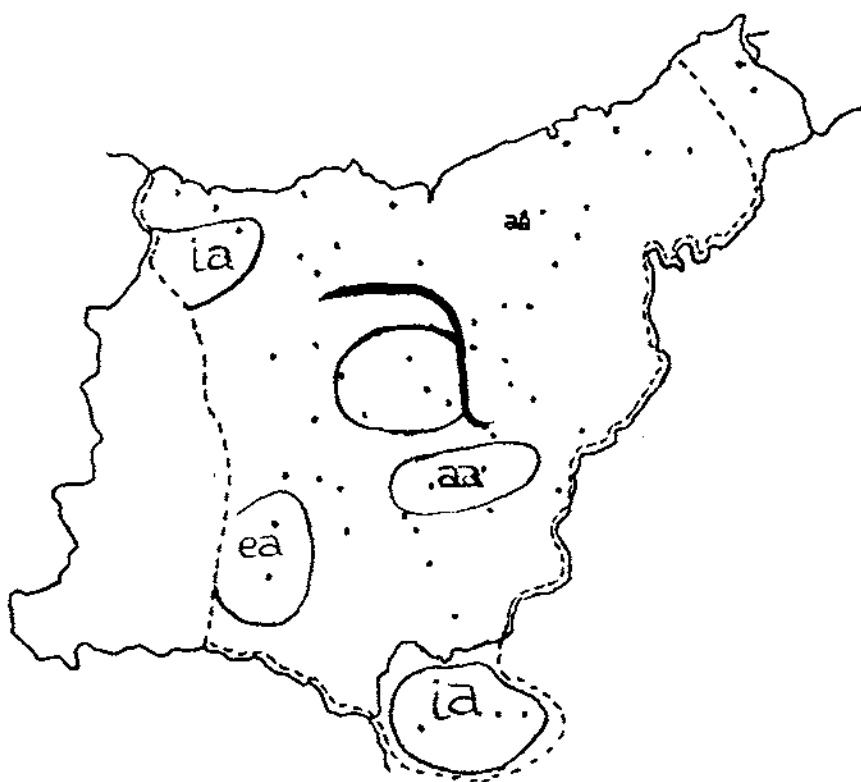
III.2. Etxarri

Ikus ditzagun orain Erizkizundi Irukoitzetik hartutako datu batzu (4).

Datu hauen arauera lexemaren amaiera ezberdinak -a artikulua hartzean sortzen dituzten emaitzak aztertuko ditugu bost maparen bidez gipuzkeraz hartzen duen eremu osoan.

---

(4) Ikus A.M. Echaidek prestatutako argitalpena IKER 3an

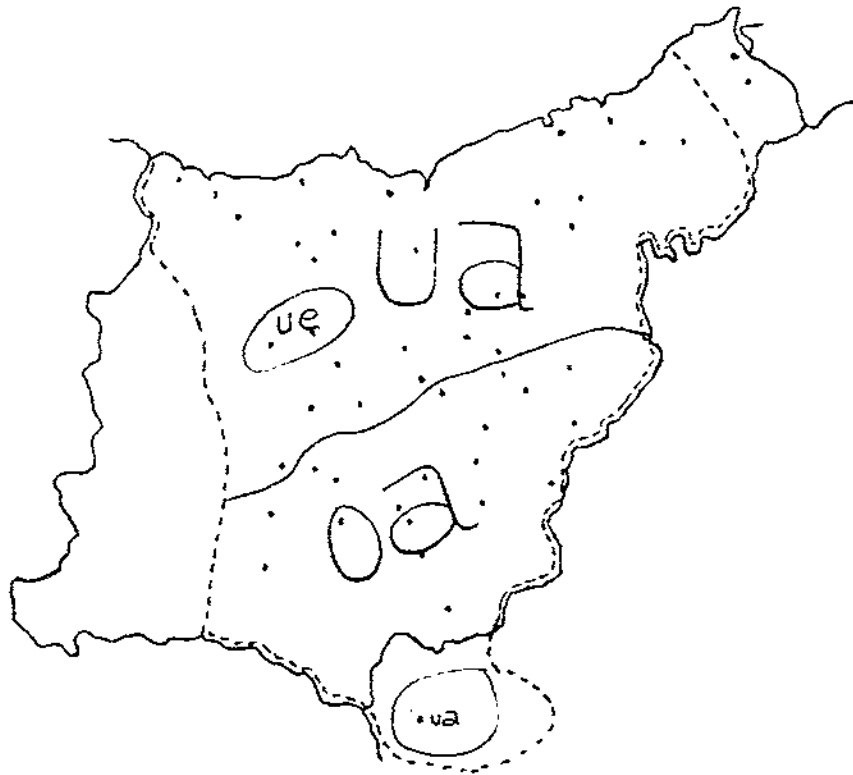
15. mapa. Erizkizundi Irukoitza: -ata: "arriba" hitza.
 1. mapan oinarrituta gipuzkerari dagokion idazketa berria.

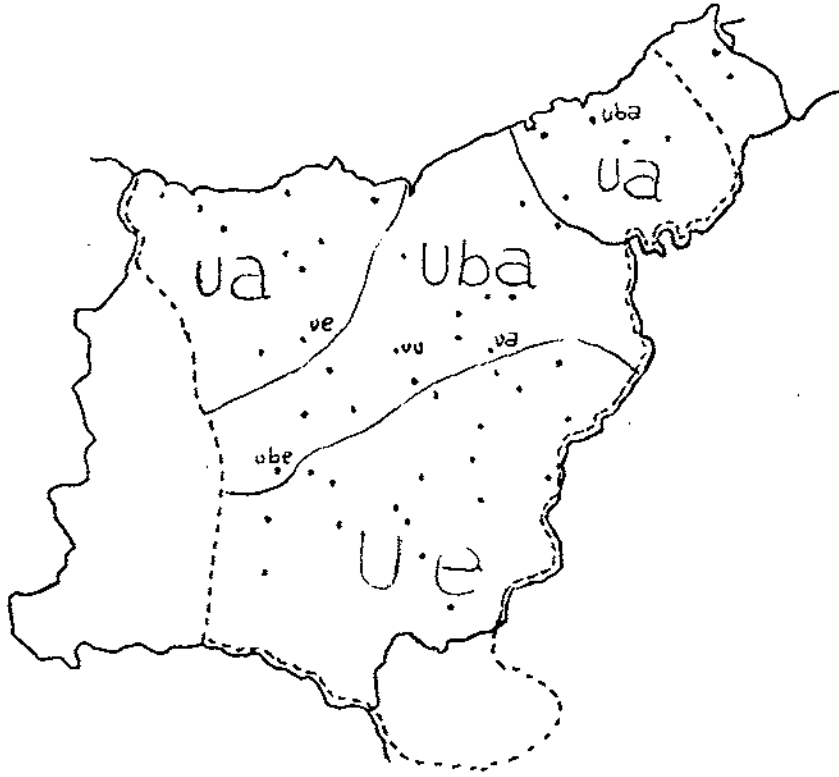
16. mapa. Erizkizundi Irukoitza: -e+a: "luze" hitza.
 7. mapan oinarritutako gipuzkerari dagokion idazketa berria.

17. mapa. Erizkizundi Irukoitza: -i+a: "egia" hitza.
 15. mapan oinarritutako gipuzkerari dagokion idazketa berria.

18. mapa. Erizkizundi Irukoitza: -o+a: "besoa" hitza.
 40. mapan oinarritutako gipuzkerari dagokion idazketa berria.

19. mapa. Erizkizundi Irukoitza: -uta: "esku" hitza.
58. mapan oinarritutako gipuzkerari dagokion idazketa berria

2.1.6. Beste fenomeno bokaliko batzu

2.1.6.1. Bokal alternantziak

- . a/e: beste euskalkiek izan aditz laguntzailean egitera orainaldian "a" dute, gipuzkeraz, ordea, "e":

gara	/	gera
zara	/	zera
zarete	/	zerate

- . e/i alternantzia:

ageri	/	agiri
eseri	/	isiri
edeki	/	idigi/idegi/idoki

2.1.6.2. Asimilazio/disimilazioak.

garoak	/	garook
"amabiek"	/	amabiik
"txoriek"	/	txoriik

2.1.6.3. Sinkopa: lexema amaieran -a denean maiz galtzen da:

eliz	eliza
gauz	gauza
feri	feria
astakeri	astakeria

2.2. KONTSONANTEAK

2.2.1. Herskariak

Bizkaieran bezala, gipuzkeran ere 6 fonema herskari ahoko ditugu. Normalki 6 fonema hauetatik 3 baino ez dira hitz haseran agertzen, hots, ahostunak, oposizioa neutralizatuz (Mitx. F.M.V. 238-9).

Baina maileguetan maiz agertzen zaigu ahoskabea ere hitz haseran:

pake
pago
piper
puntu (ikus Mitx., F.H.V. 239. orr, eta Txillardegia, F.V. 91-2 orr.)

Ahostuna normalago eta hedatuagoa izan arren. Badirudi mailegu berriagoetan ahostun egiteko joera galdu egin dela eta ahoskabeak egiten dira; ahostun egiteko legea hilik dagoela dagoeneko adierazten du Gavelek (Ph.B., 315).

Txillardegiren ustez (ikus "Euskal Fonologia") "bertsolarien hizketaren azterketak ez darama iritzi horretara, K- fonemari buruz batez ere". Baieztapen honen frogara gisa adibide batzu ematen ditu (93 orr.):

"gomertitu,	Txirr. 146
gostata,	Txirr. 91,92
gomenientziak	Alz. 194
gonbiratu	At. 49.
Galiporni	Zegaman J.M. Barandiaranek bildua;

"nekez froga liteke mailebu horiek zaharrak direnik..." e-rantsiz.

Hitz erdian normala den bezala oposizioak gogor irauten du.

Hitz amaieran ahoskabeak baino ez ditugu.

2.2.2. Txistukariak

2.2.2.1. Frikariak.

Bizkaieran aipatzen genuen fenomeno hura, hots "z" eta "s" ez zirela bereizten ahoskeran, gipuzkeran ere geroago eta lurralde handiagoak hartzen ari da. Fenomenoa ezkerretik eskumantantz doakigu, bizkaieratik gipuzkerara.

Gipuzkerako Iparraldeko azpieuskalkian hitz egiterakoan ez dituzte denek ondo bereizten. Antzera ahoskatzen dute "zu" [śu] eta "su" [śu] : "zahar" [śaar] eta "sar" [śar]. Ebakera zainduan ondo bereizten dituzte hala ere.

Gainontzeko azpieuskalkietan ondo bereizten dira 3 ordenak, hots "z" "s" "x" [s] , [ś] eta [ś]

Hitz haseran bai "z", bai "s" aurkitzen dira baina oso arraroa dugu "x". Bere ordeztatik artikulagune bereko afrikatua erabiltzen da.

2.2.2.2. Afrikatuak

Frikarrietan esandakoa aipatu behar hemen ere apikal eta bizkarrekoari buruz; hots "tz" [c] eta "ts" [č] Iparraldeko azpieuskalkian berdin ahoskatzera jotzen dela. Ebakera zainduan oraindik ondo bereizten bada ere.

Hegoaldeko azpi-euskalkian eta Nafarroakoan ondo bereizten dira.

Bestalde hitz haseran frikarrietan azaltzen den egoeraren kontrakoa daukagu; ez dira ez "ts" [č], ez "tz" [c] aurkitzen kasu bakar eta arraroetan ez bada. Oparoa dugu, ordea, "tx" [č]

[čuri]	zuri
[čori]	txori
[čakuř]	txakur

2.2.3. Fonema autonomoak

2.2.3.1. /f/ fonema

Fonema hau urri da gipuzkeran. Bizkaierari buruzko kapituluan azaldutakoak hemen ere balio lezake, are nabarmenagoa baita euskalki honetan.

Maiz entzun ditzakegu:

apari	(afari)
napar	(nafar)

eta antzerako hitzak.

Halere [f] ez da guztiz desagertu gipuzkeraren eremuan. Hor ditugu oso barreiatuak

fedea
fruitua
festa
faltsu....

2.2.3.2. /j/ fonema

Ikusten genuen bizkaieran fonema honen ahoskapena aztertzen zelarik, bi ebakera nagusi zituela: [y] eta [x], hain zuzen.

Gipuzkeraren eremu osoan ebakera bakar bat jasoko du: [x]:

[xaun]	"jaun"
[xan]	"jan"
[xo]	"jo"

2.2.4. Albokoa

Bere burutzapena apiko albeolare ahostuna [l] da. Eta hitzaren edozein posiziotan ager daiteke, haseran zein bokalarte, kontsonante aurrean, zein hitz amaieran. Oso arraroa da kontsonante ondoren beste euskalkietan bezala. Gaur egun posizio honetan daramaten "plaza" bezalako hitzak mailegu berriak ditugu.

Bestalde esan behar da fonema honek zenbait testuingurutan sabaikari ahoskatzeko [ɭ] joera handia duela euskalki honetan, "i" bokalaren ondoren automatikoki [ɭ] ebakitzen baita:

ibili	[iβiɭi]
hilabete	[iɭabete]
iloba	[iɭoba]

2.2.5. Palatalizazioa

Euskalki honetan ere inguramenduzko bustidura naharoa dugu. Oso erreza da "i" baten eraginez ondoko kontsonante palatalizagaia bustirik dituzten adibideak aurkitzea (ikus 20. eta 21. mapak).

20. mapa. Erizkizundi Irukoitza, 28. mapa: i+s: "isildu.
Gipuzkerari dagokion datuen idazketa berria.

21. mapa. Erizkizundi Irukoitza, 22. mapa: i+l: "mutila".
Gipuzkerari dagozkion datuen idazketa berria.

aita	[aiṭa]
ditu	[diṭu]
bilatu	[biḷatu]
mingaina	[miŋgaṇa]

Fenomeno hau gutxien jasaten duen azpieuskalkia Nafarroa-ko gipuzkera da. Noiz behinka "i" bokal edo bokalardiaren ondorengo "n" eta "l" bustigabe ahoskatuz (ondoko mapetan datu faltaz ondo ikusten ez den arren):

iloba	[iloba]	.
erregina	[eregina]	
laino	[laino]	edo [laño]

2.3. AZENTUA

K. Mitxelenak (5) bere azentuaren sailkapenean, gipuzkera-koa, I moldean sartzen du. Fonologikoki bi azentu molde ezberdin daude:

(de este) onená	/	onenà	(el mejor)
(el bosque) basuá	/	basuà	(vaso)
(viniendo) datorrelá	/	datorrelà	(que venga)

Beraz bi azentu: bata "agudo" deitua eta "grave" bestea: Hala ere intentsitate diferentzia horiek oso txikiak ditugu; ondoko hizkuntzetan ematen direnak baino txikiagoak. Navarro Tomasek gipuzkeran ematen diren gora, gorra eta antzeko hitzei buruz zera dio (6): "... no pueden considerarse propiamente como agudas ni como graves, sino más bien como formas isotónicas, de sílabas igualmente acentuadas".

Maiztasun ezberdintasunak, beraz, oso txikiak dira.

(5) F.H.V. 2. ediz.

(6) "Pronunciación guipuzcoana", 644.orr.

Txillardegik bere tesian (7) Mitxelenaren lau azentu-eredu haiek bitan bilduz gipuzkera "W" (Mendebaldekoa) barruan lego-keela dio. Hau da Mitxelenaren I eta IV tipoak. "Eta berorren azentu-joera nagusia hau izango litzateke: azentu-unitatearen ezkeraldetik hasi, eta azentua (+2) silaban jartzea".

---

(7) Euskal azentuaz, 17. orr.

3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK

3.1. DEKLINABIDEA

Gipuzkeraren deklinabidea aztertzerakoan LOPEZ MENDIZABAL, ARRIGARAI eta CAMPION-en gramatikak erabili ditugu. Baina taulak osatzerakoan zailtasunak izan ditugu. Izatez, gramatika ba-koitzean agertzen diren deklinabide taulak erosoak dira, eta ez hori bakarrik, horrez gain, gramatika batetik bestera (nahiz eta hiruretan aztertzen dena gipuzkera izan) hitz batzu ezberdin agertzen dira. Eta hori kontutan izan behar da.

Lehendabiziko zailtasuna gainditzeko, taulak geure kasa bete behar izan ditugu, inon begiratu gabe; baina, hori bai, izartxo batez abisatuz.

Bigarren zailtasuna gainditzen errezago izan zaigu. Kasu bera adierazteko hitz bat baino behiago baleude, orduan denak jarri.

Eta eman ditzagun taulak.

3.1.1. BIZIGABEAK

	MUGAGABEA	MUG. SING.	MUG. PL.		MUGAGABEA	MUG. SING.	MUG. PL.
nominatiboa	MENDI	MENDIA	MENDIAK		LUR *	LURRA	LURRAK *
ergatiboa	MENDIK	MENDIAK	MENDIAK		LURREK *	LURRAK	LURRAK *
datiboa	MENDIRI	MENDIARI	MENDIAI		LURRI *	LURRARI	LURRAI *
gen. posesib.	MENDIREN	MENDIAREN	MENDIEN		LURREN *	LURRAREN	LURREN *
asoziatiboa	MENDIREKIN	MENDIAREKIN	MENDIEKIN		LURREKIN *	LURRAREKIN	LURREKIN *
destinatiboa	MENDIRENTZAT	MENDIARENTZAT	MENDIENTZAT		LURRENTZAT *	LURRARENTZAT	LURRENTZAT *
instrument.	MENDIZ	MENDIAZ	MENDIEZ		LURREZ *	LURRAZ	LURRETAZ *
inesiboa	MENDITAN	MENDIAN	MENDIETAN		LURRETAN *	LURREAN	LURRETAN
gen. lokatiboa	MENDITAKO	MENDIKO	MENDIETAKO		LURRETAKO *	LURREKO	LURRETAKO
alatiboa	MENDITARA	MENDIRA	MENDIETARA		LURRETARA *	LURRERA	LURRETARA
al. terminala	MENDITARAIÑO	MENDIRAIÑO	MENDIETARAIÑO		LURRETARAIÑO *	LURRERAIÑO	LURRETARAIÑO *
ablatiboa	MENDITATIK	MENDITIK(AN)	MENDIETATIK		LURRETATIK *	LURRETIK	LURRETATIK
direktiboa	MENDITAR _U ^O NTZ	MENDIR _U ^O NTZ	MENDIETAR _U ^O NTZ		LURRETAR _U ^O NTZ *	LURRER _U ^O NTZ	LURRETAR _U ^O NTZ *
prolatiboa	MENDITZAT				LURTZAT *		
partitiboa	MENDIRIK				LURRIK *		

3.1.2. BIZIDUNAK

	MUGAGABEA	MUG. SING.	MUG. PL.
nominatiboa	UME	UMEA	UMEAK
ergatiboa	UMEK	UMEAK	UMEAK
datiboa	UMERI	UMEARI	UMEI
gen. posesiboa	UMEREN	UMEAREN	UMEEN
asoziatiboa	UMEREKIN	UMEAREKIN	UMEAKIN
destinatiboa	UMERENTZAT	UMEARENTZAT	UMEANTZAT
instrumentala	UMEZ	UMEAZ	UMEEZ
inesiboa	UMEGAN	UMEAGAN	UMETAN
gen. lokatiboa	-	-	-
alatiboa	UMEGANA	UMEAGANA	UMENGANA
al. terminala	UMEGANAIRNO	UMEAGANAIRNO	UMENGANAIRNO
ablatiboa	UMEGANDIK	UMEAGANDIK	UMENGANDIK
direktiboa	UMEGAN ⁰ _U NTZ	UMEAGAN ⁰ _U NTZ	UMENGAN ⁰ _U NTZ
partitiboa	UMERIK		
prolatiboa	UMETZAT		

	MUGAGABEA	MUG. SING.	MUG. PL.
	GIZON	GIZONA	GIZONAK
	GIZONEK	GIZONAK	GIZONAK
	GIZONI	GIZONARI	GIZONAI
	GIZONEN	GIZONAREN	GIZONEN
	GIZONEKIN	GIZONAREKIN	GIZONAKIN
	GIZONENTZAT	GIZONARENTZAT	GIZONANTZAT
	GIZONEZ	GIZONAZ	GIZONEZ
	GIZONETAN	GIZONAGAN	GIZONETAN GIZONAKGAN
	-	-	-
	GIZONGANA	GIZONAGANA	GIZONENGANA
	GIZONGANAIRNO	GIZONGANAIRNO	GIZONENGANAIRNO
	GIZONGANDIK	GIZONAGANDIK	GIZONENGANDIK
	GIZONGAN ⁰ _U NTZ	GIZONAGAN ⁰ _U NTZ	GIZONENGAN ⁰ _U NTZ
	GIZONIK		
	GIZONTZAT		

3.1.3. IZEN NAGUSIAK

	BIZIDUNAK		BIZIGABEAK	
nominatiboa	JOSE	ANDRES	LEZO	IRUN
ergatiboa	JOSEK	ANDRESEK	LEZOK	IRUNEK
datiboa	JOSERI	ANDRESI	LEZORI	IRUNI
gen. posesiboa	JOSEREN	ANDRESEN	LEZON	IRUNEN
asoziatiboa	JOSEKIN	ANDRESEKIN	LEZOKIN	IRUNEKIN
destinatiboa	JOSERENTZAT	ANDRESENTZAT	LEZORENTZAT	IRUNENTZAT
instrumentala	JOSEZ	ANDRESEZ	LEZOZ	IRUNEZ
inesiboa	JOSEGAN	ANDRESGAN	LEZON	IRUNEN
gen. lokatiboa	-	-	LEZOKO	IRUNGO
alatiboa	JOSEGANA	ANDRESGANA	LEZORA	IRUNA
al. terminala	JOSEGANAÍÑO	ANDRESGANAÍÑO	LEZORAÍÑO	IRUNERAÍÑO
ablatiboa	JOSEGANDIK	ANDRESGANDIK	LEZOTIK	IRUNDIK
direktiboa	JOSEGANONTZ	ANDRESGANONTZ	LEZORONTZ	IRUNERONTZ
partitiboa	JOSERIK	ANDRESIK	LEZORIK	IRUNIK
prolatiboa	JOSETZAT	ANDRESTZAT	(LEZOTZAT)	(IRUNTZAT)

3.1.4.- IZENORDEAK

- PERTSONALAK

nominatiboa	NI	I	*	GU	ZU	ZUEK	*
ergatiboa	NIK	IK		GUK	ZUK	ZUEK	
datiboa	NERI	IRI		GURI	ZURI	ZUEI	
gen. posesiboa	NERE,ENE	IRE		GURE	ZURE	ZUEN	
asoziatiboa	NEREKIN	IREKIN		GUREKIN	ZUREKIN	ZUEKIN	
destinatiboa	NERETZAT	IRETZAT		GURETZAT	ZURETZAT	ZUENTZAT	
instrumentala	NITAZ	ITAZ		GUTAZ GUTZAZ	ZUTAZ ZUTZAZ	ZUENTZAZ	
inesiboa	NIGAN	IGAN		GUGAN	ZUGAN	ZUENGAN	
alatiboa	NIGANA	IGANA		GUREGANA	ZUREGANA	ZUENGANA	
al. terminala	NIGANAINO	IGANAINO		GUREGANAIÑO	ZUREGANAIÑO	ZUENGANAIÑO	
ablatiboa	NIGATIK	IGATIK		GUREGATIK	ZUREGATIK	ZUENGATIK	
direktiboa	NIRONTZ	IRONTZ		GURONTZ	ZURONTZ	ZUE(NR)ONTZ	

* 3. pertsona, erakusleen berdina.

3.1.5. - INTENTSIBOAK

nominatiboa	NERAU NERONI	ERORI ERORRI	BERAU BERORI BERA	GEUROK GEROK GEOK	ZERORI ZERORRI	ZEUROK ZEROK ZEOK	BERAK BEROK EUROK
ergatiboa	NERONEK	ERORREK	BERONEK BERORREK BERAK	GEUROK GEROK GEOK	ZERORREK	ZEUROK ZEROK ZEOK	BERAK BEROK EUROK
datiboa	NERONI *	ERORRI *	BERARI	GEROI	ZERORRI *	ZEVOI *	BEROI BEREI
gen. posesiboa	NERONEN *	ERORREN *	BERE BERAREN *	GERONEN *	ZERORREN *	ZEUN *	BERON BEREN
asoziatiboa	NERONEKIN *	ERORREKIN *	BEREKIN *	GEROKIN	ZERORREKIN *	ZEUKIN *	BEROKIN BEREKIN
destinatiboa	NERONENTZAT *	ERORRENTZAT *	BERETZAT BERARENTZAT *	GERONTZAT	ZERORRENTZAT *	ZEUONTZAT *	BERONTZAT BERENTZAT
instrumentala	NERONETZAZ *	ERORRETTAZ *	BERETZAZ *	GEROTZAZ	ZEROTZAZ *	ZEUTZAZ *	BEROTZAZ
inesiboa	NERONENGAN *	ERORRENGAN *	BEREGAN *	GEROTAN GEROKAN *	ZERORRENGAN *	ZEUONGAN *	BEROKGAN
alatiboa	NERONENGANA *	ERORRENGANA *	BERARENGANA *	GEROKANA	ZERORRENGANA *	ZEUONGANA *	BERAKGANA BEREGANA
al. terminala	NERONENGANAINO *	ERORRENGANAINO *	BEREGANAINO *	GEROKANAINO *	ZERORRENGANAINO *	ZEUONGANAINO *	BEROTARAÑO
ablatiboa	NERONENGANDIK *	ERORRENGANDIK *	BEREGANDIK *	GEROKANDIK	ZERORRENGANDIK *	ZEUONGANDIK *	BEROKGANDIK
direktiboa	NERONENGAN _U NTZ *	ERORRENGAN _U NTZ *	BEREGAN _U NTZ *	GEROKAN _U NTZ *	ZERORRENGANONTZ *	ZEUONGANONTZ *	BEROTARONTZ
			BERARENGAN _U NTZ *				

3.1.6. - ERAKUSLEAK

AU	ORI	URA
ONEK	ORREK	AREK ARREK, ARK
ONEN	ORREN	AREN ARREN
ONI	ORRI	ARI ARRI
ONEKIN	ORREKIN	AREKIN ARREKIN
ONETAN ONTAN	ORRETAN ORTAN	ARTAN
ONETAKO ONTAKO	ORRETAKO ORTAKO	ARTAKO
ONETARA ONTARA	ORRETARA ORTARA	ARTARA
ONETATIK ONTATIK	ORRETATIK ORTATIK	ARTATIK
ONETZAZ ONEZAZ	ORREZAZ ORTZAZ	ARTZAZ
ONENGAN ONEGAN	ORRENGAN ORREGAN	ARENGAN ARGAN
ONENGANA ONEGANA	ORRENGANA	ARENGANA ARGANA
ONENGANDIK ONEGANDIK	ORRENGANDIK ORREGANDIK	ARENGANDIK ARGANDIK
ONENGATIK ONEGATIK	ORRENGATIK ORREGATIK	AR(R)ENGATIK ARGATIK
ONENTZAT	ORRENTZAT	ARENZAT ARRENTZAT

OEK OYEK	ORIEK OIEK	AEK AYEK
OEK OYEK	ORIEK OIEK	AEK AYEK
OEN OYEN	ORIEN OIEN	AEN AYEN
OEI OYEI	ORIEI OIEI	AEI AYEI
OEKIN OYEKIN	ORIEKIN OIEKIN	AEKIN AYEKIN
OETAN OYETAN	ORIETAN OIETAN	AETAN AYETAN
OETAKO OYETAKO	ORIETAKO OIETAKO	AETAKO AYETAKO
OETARA OYETARA	ORIETARA OIETARA	AETARA AYETARA
OETATIK OYETATIK	ORIETATIK OIETATIK	AETATIK AYETATIK
OETZAZ OYETZAZ	ORIETZAZ OIETZAZ	AETZAZ AYETZAZ
OENGAN OYENGAN	ORIENGAN OIENGAN	AENGAN AYENGAN
OENGANA OYENGANA	ORIENGANA OIENGANA	AENGANA AYENGANA
OENGANDIK OYENGANDIK	ORIENGANDIK OIENGANDIK	AENGANDIK AYENGANDIK
OENGATIK OYENGATIK	ORIENGATIK OIENGATIK	AENGATIK AYENGATIK
OENTZAT OYENTZAT OENTZAKO	OIENTZAT OIENTZAT OIENTZAKO	AENTZAT AYENTZAT AENTZAKO

Orain ohar batzu azalduko ditugu, Campion-en gramatikatik hartuak hauek. Gipuzkeraren deklinabidearen berezitasunak agertzen dira, eta nolabait beste euskalkien deklinabideekin alderatuz.

3.1.7. NOMINATIBOA ETA ERGATIBOA.

Gipuzkeran nominatibo plurala eta ergatibo plurala berdinak dira; ez dira bereizten. Ergatibo singularra eta ergatibo plurala ere berdinak dira, baina idatzita; azentuaren arauera bereizten baitira. Hots: "gizónak egin du" baina "gízonak egin dute".

3.1.8. DATIBOA.

Datibo plurala gipuzkeraz -AI atzizkiaz adierazten da; lapurteraz eta zubereraz, aitzitik, -A-ren ordez -E- erabiltzen dute. Zubereraz datibo plurala ere -ER atzizkiaz adierazten da: "idier", "amer",... (idiei, amei,...).

3.1.9. ASOZIATIBOA.

Gipuzkeraz, instrumentala erabili beharko litzatekeen kasu askotan asoziatiboa erabiltzen da, gaztelanieraren eraginez. Adb.: "berebilakin joan naiz", "arkatzakin idatzi dugu",....

Bestalde, gipuzkerak asoziatiboa adierazteko -KIN erabiltzen du, baina zubererak adibidez ez du -KIN erabiltzen, -KI baizik. Eta bizkaierak berriz -GAZ.

3.1.10. DESTINATIBOA.

Gipuzkeraz, destinatiboa adierazteko -TZAT atzizkia erabiltzen da eskuarki. -TZAKO ere erabiltzen da, baina bizkaieraz gehiago.

3.1.11. INSTRUMENTALA.

Bizkaierak eta gipuzkerak, maiz asoziatiboa eta genitiboa posesiboa erabiltzen dute, instrumentala erabili beharrean (gaztelenieraren eraginez).

3.1.12. INESIBOA.

Inesiboa bizidunetan adierazteko -GAN atzizkia erabiltzen da, baina bizkaieran eta gipuzkeran bakarrik; Iparraldeko euskalkietan, Iparraldeko nafarrera garaian eta Hegoaldeko nafarrera garaian aldiz, BAIT(H)A edo BEIT(H)A hitza erabiltzen da, eta hari -N bat lotuz.

Inesiboa adierazteko -GAN atzizkia erabiltzen denean, atzizkiaren aurretik orokorki -EN- artizkia sartzen da. Hau, genitibo lokatiboan, alatiboan, alatibo terminalean eta ablatiboan ere gertatzen da. Gipuzkeraz ordea beti ez. Bi erataria erabiltzen da: "senarragan", "senarrarengan"...

3.1.13. LEKUTASUNEZKO GENITIBOA

Gipuzkeraz plurala adierazteko -ETA atzizkia eransten zaio ("mendietako") mugagabea adierazteko -TA- ("zenbait menditako"). Baina beste euskalkietan beste artizki batzu erabiltzen dituzte.

3.1.14. ALATIBOA.

Hegoaldeko euskalkietan alatiboa adierazteko -RA atzizkia erabiltzen da, Iparraldekoetan berriz, -RAT, -LAT edo -LA.

3.1.15. ALATIBO TERMINALA.

-ÑO atzizkia gipuzkeran eta bizkaieran erabiltzen da; -NO, -INO, -IÑO Iparraldeko euskalkietan.

Denborazko lokuzioetan -DAÑO erabiltzen da: "gaurdaño", "aurtendaño",... Bestalde, batzutan, -ÑO atzizkia ARTE hitzari lotzen zaio. Adb.: "gizona gizon den arteraño" (G.), "gizona gizon deino" (Ip. dial.).

3.1.16. ABLATIBOA.

Ablatiboa adierazteko -TIK, -DIK, -TI, -DI, -RIK atzizkiak erabiltzen dira euskalkietan zehar. K-rik gabekoak bizkaieran erabiltzen dira; -TIK eta -DIK gipuzkeran; eta -RIK Iparraldeko euskalkietan.

Baina, gipuzkerak askotan -TIK edo -DIK atzizkiari -AN eransten dio. Adb.: ETXETIKan, EMENDIKan,... hala ere adierazia aldatu gabe.

3.2. ADITZA

Aditza aztertzerakoan gauza bat ikus da garbi: Nafarroako adizkiak Gipuzkoakoekiko oso ezberdinak direla. Beraz, bi talde bereiz ditzakegu, Iparraldeko eta Hegoaldeko azpi-euskalkien adizkiak alde batetik, eta Nafarroako azpi-euskalkien adizkiak bestetik.

Horrek ez du esan nahi Gipuzkoan erabiltzen diren adizkerak denak berdinak; aldatzen dira, noski, bainan ez gehiegi. Adizki orokorretan behinik behin, ez dago diferentzia handirik Hernani, Tolosa, Azpeitia eta Zegamako hizkeren artean.

Hegoaldeko azpi-euskalkiak, halere, berezitasun nabariak ditu; esate baterako plurala singularrarekin adierazten dute...

3.2.1. ADITZ PARADIGMAK

NOR (8)

Indikatiboa

Oraina	Iragana
naiz	nintzan
aiz	intzan
da	zan
gera	giñan
zera	ziñan
zerate	ziñaten
dira	ziran

Baldintzak

Aurrekoa	Ondorio oraina	Ondorio iragana
banintz	nintzateke	nintzakean
baintz	intzake	intzakean
balitz	litzake	zitzakean
bagiña	giñake	giñakean
baziña	ziñake	ziñakean
baziñate	ziñateke	ziñatekean
balira	lirake	zitzatekean

Subjuntiboa

Oraina	Iragana
nadin	nendin
adin	endin
dedin	zedin
gaitezen	gindezen
zaitezen	zindezen
zaitezten	zindezten
ditezen	zitezen

Ahalezkoak

Oraina	Geroa	Iragana
naiteke	ninteke	nintekean
aiteke	inteke	intekean
diteke	liteke	zitekean
gaitezke	gintezke	gintezkean
zaiteke	zinteke	zintekean
zaitezke	zintezke	zintezkean
ditezke	litezke	zitezkean

(8) "Le verbe basque", L.L. Bonaparte.

Ahalezko baldintzak

Agintera	Hurbila	Urruna
adi	banadi	banendi
bedi	baadi	baendi
	badedi	baledi
zaite	bagaitetz	bagindez
zaitezte	bazaitez	bazindez
bitez	bazaitezte	bazindezte
	baditez	balitez

NOR-NORI Indikatibo oraina (9)

	ATZAIT	ZAIT		ZATZAIT	ZATZAIZKIT	ZAIZKIT
NATZAIK NATZAIN		ZAIK ZAIN	GATZAIZKIK GATZAIZKIN			ZAIZKIK ZAIZKIN
NATZAYO	ATZAYO	ZAYO	GATZAZKO	ZATZAYO	ZATZAZKIO	ZAZKIO
	ATZAIGU	ZAIGU		ZATZAIGU	ZATZAIZKIGU	ZAIZKIGU
NATZAIZU		ZAIZU	GATZAIZKIZU			ZAIZKIZU
NATZAIZUTE		ZAIZUTE	GATZAIZKIZUTE			ZAIZKIZUTE
NATZAYOTE	ATZAYOTE	ZAYOTE	GATZAZKIOTE	ZATZAYOTE	ZATZAZKIOTE	ZAZKIOTE

NOR-NORI Indikatibo iragana (9)

	INTZAIDAN	ZITZAIDAN		ZINTZAIDAN	ZINTZAIZKIDAN	ZITZAIZKIDAN
NINTZAIAN NINTZAIÑAN		ZITZAIAN ZITZAIÑAN	GINTZAIZKIAN GINTZAIZKIÑAN			ZITZAIZKIAN ZITZAIZKIÑAN
NINTZAYON	INTZAYON	ZITZAYON	GINTZAZKION	ZINTZAYON	ZINTZAIZKION	ZITZAIZKION
	INTZAIGUN	ZITZAIGUN		ZINTZAIGUN	ZINTZAIZKIGUN	ZITZAIZKIGUN
NINTZAIZUN		ZITZAIZUN	GINTZAIZKIZUN			ZITZAIZKIZUN
NINTZAIZUTEN		ZITZAIZUTEN	GINTZAIZKIZUTEN			ZITZAIZKIZUTEN
NINTZAYOTEN	INTZAYOTEN	ZITZAYOTEN	GINTZAZKIOTEN	ZINTZAYOTEN	ZINTZAZKIOTEN	ZITZAIZKIOTEN

(9) "Le verbe basque", L.L. Bonaparte

NORK-NOR Indikatibo oraina (10)

	AUT	DET		ZAITUT	ZAITUZTET	DITUT
NAK NAN		DEK DEN	GAITUK GAITUN			DITUK DITUN
NAU	AU	DU	GAITU	ZAITU	ZAITUZTE	DITU
	AUGU	DEGU		ZAITUGU	ZAITUZTEGU	DITUGU
NAZU		DEZU	GAITUZU			DITUZU
NAZUTE		DEZUTE	GAITUZUTE			DITUZUTE
NAUTE	AUTE	DUTE	GAITUZTE	ZAITUZTE	ZAITUZTE	DITUZTE

NORK-NOR Indikatibo iragana (10)

	INDUDAN	NUEN		ZINDUDAN	ZINDUZTEDAN	NITUEN
NINDUAN NINDUNAN		UEN	GINDUZAN GINDUZANAN			ITUEN
NINDUEN	INDUEN	ZUEN	GINDUEN	ZINDUEN	ZINDUZTEN	ZITUEN
	INDUGUN	GENDUEN		ZINDUGUN	ZINDUZTEGUN	GIÑITUEN
NINDUZUN		ZENDUEN	GINDUZUN			ZIÑITUEN
NINDUZUTEN		ZENDUTEN	GINDUZUTEN			ZIÑITUZTEN
NINDUTEN	INDUTEN	ZUTEN	GINDUZTEN	ZINDUTEN	ZINDUZTEN	ZITUZTEN

(10) "Le verbe basque", L.L. Bonaparte.

NORK-NOR Baldintza ondorio oraina (11)

	INDUKET	NUKE		ZINDUKET	ZINDUTEKET	NITUKE
NINDUKEK NINDUKEN		UKE	GINDUKEK GINDUKEN			ITUKE
NINDUKE	INDUKE	LUKE	GINDUKE	ZINDUKE	ZINDUKETE	LITUKE
	INDUKEGU	GENDUKE		ZINDUKEGU	ZINDUTEKEGU	GIÑITUKE
NINDUZUKE		ZENDUKE	GINDUZUKE			ZIÑITUKE
NINDUZUTEKE		ZENDUKETE	GINDUZUTEKE			ZIÑITUKETE
NINDUTEKE	INDUKETE	LUKETE	GINDUTEKE	ZINDUKETE	ZINDUKETE	LITUKETE

NORK-NOR Ahalezko oraina (11)

	AZAKET	DEZAKET		ZAITZAKET	ZAITZAKETET	DITZAKET
NAZAKEK NAZAKEN		DEZAKEK DEZAKEN	GAITZAKEK GAITZAKEN			DITZAKEK DITZAKEN
NAZAKE	AZAKE	DEZAKE	GAITZAKE	ZAITZAKE	ZAITZAKETE	DITZAKE
	AZAKEGU	DEZAKEGU		ZAITZAKEGU	ZAITZAKETEGU	DITZAKEGU
NAZAKEZU		DEZAKEZU	GAITZAKEZU			DITZAKEZU
NAZAKEZUTE		DEZAKEZUTE	GAITZAKEZUTE			DITZAKEZUTE
NAZAKETE	AZAKETE	DEZAKETE	GAITZAKETE	ZAITZAKETE	ZAITZAKETE	DITZAKETE

(11) "Le verbe basque", L.L. Bonaparte.

NORK-NORI-NOR oraina (12)

	DIAT/DIÑAT DIZKIAT/DIZKIÑAT	DIOT DIZKIOT		DIZUT DIZKIZUT	DIZUTET DIZKIZUTET	DIOTET DIZKIOTET
DIDAK/DIZKIDAK DIBAN/DIZKIDAN		DIOK/DIZKIOK EION/DIZKION	DIGUK/DIZKIGUK DIGUN/DIZKIGUN			DIOTEK/DIZKIOTEK DIOTEN/DIZKIOTEN
DIT DIZKIT	DIK/DIN DIZKIK/DIZKIN	DIO DIZKIO	DIGU DIZKIGU	DIZU DIZKIZU	DIZUTE DIZKIZUTE	DIOTE DIZKIOTE
	DIAGU/DIÑAGU DIZKIAGU/DIZKIÑAGU	DIOGU DIZKIOGU		DIZUGU DIZKIZUGU	DIZUTEGU DIZKIZUTEGU	DIOTEGU DIZKIOTEGU
DIDAZU DIZKIDAZU		DIOZU DIZKIOZU	DIGUZU DIZKIGUZU			DIOTEZU DIZKIOTEZU
DIDAZUTE DIZKIDAZUTE		DIOZUTE DIZKIOZUTE	DIGUZUTE DIZKIGUZUTE			DIOTEZUTE DIZKIOTEZUTE
DIDATE DIZKIDATE	DITEK/DITEN DIZKITEK/DIZKITEN	DIOTE DIZKIOTE	DIGUTE DIZKIGUTE	DIZUTE DIZKIZUTE	DIZUTE DIZKIZUTE	DIOTE DIZKIOTE

NORK-NORI-NOR iragana (12)

	IDAN IZKIDAN	ZIDAN ZIZKIDAN		ZIÑIDAN ZIÑIZKIDAN	ZIÑIDATEN ZIÑIZKIDATEN	ZIDATEN ZIZKIDATEN
NIAN/NIZKIAN NIÑAN/NIZKIÑAN		ZIAN/ZIZKIAN ZIÑAN/ZIZKIÑAN	GIÑIAN/GIÑIZKIAN GIÑIÑAN/GIÑIZKIÑAN			ZIATEN/ZIZKIATEN ZIÑATEN/ZIZKIÑATEN
NION NIZKION	ION IZKION	ZION ZIZKION	GIÑION GIÑIZKION	ZIÑION ZIÑIZKION	ZIÑIOTEN ZIÑIZKIOTEN	ZIOTEN ZIZKIOTEN
	IGUN IZKIGUN	ZIGUN ZIZKIGUN		ZIÑIGUN ZIÑIZKIGUN	ZIÑIGUTEN ZIÑIZKIGUTEN	ZIGUTEN ZIZKIGUTEN
NIZUN NIZKIZUN		ZIZUN ZIZKIZUN	GIÑIZUN GIÑIZKIZUN			ZIZUTEN ZIZKIZUTEN
NIZUTEN NIZKIZUTEN		ZIZUTEN ZIZKIZUTEN	GIÑIZUTEN GIÑIZKIZUTEN			ZIZUTEN ZIZKIZUTEN
NIOTEN NIZKIOTEN	IOTEN IZKIOTEN	ZIOTEN ZIZKIOTEN	GIÑIOTEN GIÑIZKIOTEN	ZIÑIOTEN ZIÑIZKIOTEN	ZIÑIOTEN ZIÑIZKIOTEN	ZIOTEN ZIZKIOTEN

JAKIN

Oraina

HURA

dakit
dakik
dakin
daki
dakigu
dakizu
dakizute
dakite

HAIEK

dakizkit
dakizkik
dakizkin
dakizki
dakizkigu
dakizkizu
dakizkizute
dakizkite

Iragana

HURA

nekien
ekien
zekien
genekien
zenekien
zenekiten
zekiten

HAIEK

nekizkien
ekizkien
zekizkien
genekizkien
zenekizkien
zenekizkiten
zekizkiten

EDUKI

Oraina

HURA

daukat
daukak
daukan
dauka
daukagu
daukazu
daukazute
daukate

HAIEK

dauzkat
dauzkak
dauzkan
dauzka
dauzkagu
dauzkazu
dauzkazute
dauzkate

Iragana

HURA

neukan
eukan
zeukan
geneukan
zeneukan
zeneukaten
zeukaten

HAIEK

neuzkan
euzkan
zeuzkan
geneuzkan
zeneuzkan
zeneuzkaten
zeuzkaten

ERAMAN

Oraina

HURA

daramakit
daramakik
daramakin
daramaki
daramakigu
daramakizu
daramakizute
daramakite

HAIEK

daramazkit
daramazkik
daramazkin
daramazki
daramazkigu
daramazkizu
daramazkizute
daramazkite

Iragana

HURA

neraman
eraman
zeraman
generaman
zeneraman
zeneramaten
zeramaten

HAIEK

neramazkien
eramazkien
zeramazkien
generamazkien
zeneramazkien
zeneramazkiten
zeramazkiten

EKARRI

Oraina

HURA

dakarkit
dakarkik
dakarkin
dakarki
dakarkigu
dakarkizu
dakarkizute
dakarkite

HAIEK

dakarzkit
dakartzkik
dakartzkin
dakartzki
dakartzkigu
dakartzkizu
dakartzkizute
dakartzkite

Iragana

HURA

nekarren
ekarren
zekarren
genekarren
zenekarren
zenekarten
zekarten

HAIEK

nekarzkien
ekarzkien
zekarzkien
genekarzkien
zenekarzkien
zenekarzkiten
zekarzkiten

JOAN

Oraina	Iragana
noa	ninjoan
oa	injoan
dijoa	zijoan
goaz	ginjoazen
zoaz	zinjoazen
zoazte	zinjoazten
dijoaz	zijoazen

ETORRI

Oraina	Iragana
nator	nentorren
ator	entorren
dator	zedorren
gatoz	gentozen
zatoz	zentozen
zatozte	zentozten
datoz	zetozen

EGON

Oraina	Iragana
nago	nengoan
ago	engoan
dago	zegoan
gaude	geunden
zaude	zeunden
zaudete	zeundeten
daude	zeuden

IBILI

Oraina	Iragana
nabil	nenbillen
abil	enbillen
dabil	zebillen
gabiltza	genbiltzan
zabiltza	zenbiltzan
zabiltzate	zenbiltzaten
dabiltza	zebiltzan

NOR (13)

Indikatiboa

Oraina

nak/nan
dek/den
gaituk/gaitun
dituk/ditun

Iragana

ninduan/nindunan
uan/unan
ginduan/gindunan
ituan/itunanBaldintza ondorioak

Oraina

nindukek/ninduken
litzakek/litzaken
gindukek/ginduken
litzaketek/litzaketen

Iragana

nindukean/nindukenan
zitzakean/zitzakenan
gindukean/gindukenan
zitzaketean/zitzaketenanAhalezkoak

Oraina

nitekek/niteken
ditekek/diteken
gaitzekek/gaitzekzen
ditezkek/ditezken

Geroa

nintekek/niteken
litekek/liteken
gintzekek/gintzekzen
litezkek/litezken

Iragana

nintekean/nintekenan
ziteklean/ziteknenan
gintzeklean/gintzekzenan
zitezkean/zitezkenan

NOR-NORI

Indikatibo oraina

NI

natzayok/natzayon
natzayotek/natzayoten

GU

gatzazkiok/gatzazkion
gatzazkiek/gatzazkien

HURA

zaitadak/zaitadan
zayok/zayon
zaiguk/zaigun
zayotek/zayoten

HAIEK

zaizkidak/zaizkidan
zazkiok/zazkion
zaizkiguk/zaizkigun
zazkiek/zazkien

NOR-NORI

Indikatibo iragana

NI

nintzakioan/nintzakionan
nintzayotean/nintzayotenan

GU

gintzazkioan/gintzazkionan
gintzazkiean/gintzazkienan

HURA

zitzaidaan/zitzaidanan
zitzakioan/zitzakionan
zitzaikiguan/zitzaikigunan
zitzayotean/zitzayotenan

HAIEK

zitzazkidaan/zitzazkidan
zitzazkioan/zitzazkionan
zitzazkiguan/zitzazkigunan
zitzazkiean/zitzazkienan

NORK-NOR

Indikatibo oraina

NI

natxiok/natxion
natxiotek/natxioten

HURA

diat/diñat
dik/din
diagu/diñagu
ditek/diten

GU

gatxetik/gatxetin
gatxetitek/gatxetiten

HAIEK

dizkiat/dizkiñat
dizkik/dizkin
dizkiagu/dizkiñagu
dizkitek/dizkiten

NORK-NOR

Indikatibo iragana

NI

nitxioan/nintxionan
nintxioaten/nintxionaten

HURA

nian/niñan
zian/ziñan
giñian/giñinan
ziateen/ziñaten

GU

gintxioan/gintxionan
gintxioaten/gintxionaten

HAIEK

nizkian/nizkiñan
zizkian/zizkiñan
giñizkian/giñizkiñan
zizkiaten/zizkiñaten

NORK-NORI-NOR

Indikatibo oraina

NIRI

zidak/zidan
zidatek/zidaten

HARI

zioat/zionat
ziok/zion
zioagu/zionagu
ziotek/zioten

GURI

ziguk/zigun
zigutek/ziguten

HAIEI

zioteat/ziotenat
ziotek/zioten
zioteagu/ziotenagu
ziotek/zioten

NORK-NORI-NOR

Indikatibo iragana

NIK

nioan/nionan
niotean/niotenan

HARK

zidaan/zidan
zioan/zionan
ziguan/zigunan
zioaten/zionaten

GUK

giñioan/giñionan
giñiotean/giñiotenan

HAIEK

zidaaten/zidanaten
ziotean/ziotenan
ziguaten/zigunaten
zioteaten/ziotenaten

4. EZAUGARRI SINTAKTIKOAK

4.1. Joskeraren aldetik, eta gipuzkera soilari dagokionez, berezgarri gutxi aipa daiteke, funtsean. Goiherriko azpi-euskalkian nabarmen daude bizkaierarekin batera erakusten dituen ezaugarri batzu. Burunda inguruan, berriz, nafarraren oihartzunak agertzen dira garbi.

Beraz, puntu bakar batzu baizik ez ditugu azpimarratuko.

4.2. IZEN SINTAGMA

Beste euskalkietan eman ohi den erregela bera eman dezakegu honetan ere:

IS → (Iz.lag.) + Iz + (Adj.) + (Mug.)

Parentesien artean agertzen diren osagaiak ez dira nahi-ta-ezkoak; baina izena (edo izenaren lekua hartzen duena) beharrezkoa da, eta parentesirik gabe doa.

4.3. MUGATZAILEAK

-a eta -ak mugatzaileak, gainerako euskalkietan bezala (eta bizkaiera salbu, beraz, honi buruz) eskuin aldean doaz:

etxea

etxe polita

etxe polit ederra

Jakina: bizkaieraz ezkerretan agertzen den a hori eta eskuin aldeko -a hau gauza bera ote diren eztabaida daiteke. Baina latinaren istorioan gertatu dena kontutan hartuz, elemendu bera dela pentsatzea oso bidezkoa da: a etxea (B), mugatzailea errepikatuz.

4.4. ERAKUSLEA

Era berean, eta bizkaieratik berriro urrunduz, erakuslea (gramatikan dudarik gabe halakotzat hartu ohi dena) eskuin aldean agertzen da:

etxe au
mendi ori
zaldi ura

Hain zuzen ere, ordena edo hurrenkera hori aldatuz gero, mirespenezko esaerak lortzen ditugu:

au lana!
ori erokeria!
ura neska!

(Bidenabar esateko: * zer lana!, * zer erokeria!, eta * zer neska!, erdal kalko nabarmenak dira; eta euskal joskeraren kontrakotzat jo behar dira, hain zuzen).

4.5. "BI" ZENBAKARIA

Bizkaieratik urrunduz honetan ere, "bi" zenbakaria ezker aldean jartzen da gipuzkeraz, gainerakoak bezala:

bi zakur , eta bost zakur;
bi etxe eder , eta bost etxe eder;

"bat", berriz, edozein balio semantikoz erabilirik ere, eskuin aldean doa, gainerako euskalki guztietan bezala:

katu-bat-erosi-dugu

4.6. ADJEKTIBO MUGAGABEAK

Elemendu batzu eskuin aldean jartzen dira:

zakur asko
zakur gutxi

baina beste batzu ezkerretan:

zenbait uso (nahiz uso batzu(k))
edozein asto
orrenbeste euli
ainbat baserritar

Azpi-euskalkien arauera, dena dela, lekunea alda daiteke:

emakume edozeñek (Goih., Ataun)
katu zenbaiti

Aipamen berezia merezi du franko elementuak. Normalean eskuin aldean jartzen da; baina izena singularrean doa:

jendea franko ikusi du
dirua franko galdu zuten

4.7. -BAT ETA -A REN ARTEKO DESBERDINTASUNA

Erdararen eraginez ("uno" = artikulua eta zenbakaria), -a entzun behar den kasu askotan, -bat (ez zenbakaria) entzuten da gaur:

zaldi bat ikusi genuen
aize bat asi zan
leku aparte batean bizi naiz

Plegu horretako kasuetan, ordea, -a erabili izan da gaur arte:

zaldia ikusi genuan
aizea asi zan
leku apartean bizi naiz
zartako galanta artu zun
muturrekoa eman zioten

Larramendi gipuzkoarrak honela azaldu zuen erabilkera:
"bat, uno, contando".

4.8. MUGAGABEEN KOMUNZTADURA

Zenbakariekin, mugagabe direnean ere, pluralean agiten da komunztadura gero eta maizago:

zortzi liburu erosi ditu
lau putre ikusi zituzten

eta singularreko komunztadura arkaikotzat hartzen da gaur, kaletarren artean batez ere (bertsolarien lekukotasuna, Gipuzkoan ere, singularraren alde mintzo izan da oraintsu arte):

pasatzen dute amaika inbiri, Lexo;
aspaldiyan pasa du / bost persekuziyo, Lexo;
badute milla aitzeki, Xenpelar.

Mugagabeekin, singularrean egin ohi da komunztadura:

bei asko daukate baserrian
edozeñi gertatzen zaio ori
emakumea frankori entzun diot

Erakusleekin ere, eta denbora-epe bati buruz ari garelarik, singularra da gidaria:

lau illabete ontan
zazpi urte artan

Zenbatgarri ez diren ihekietan, haundi eta txiki erabiltzen dira:

otz aundiya zegoan
bero txikiya dago

4.9. GALDEGAIAREN ERAGIN BATZU

-na eta -la

Bizkaieraz bezain garbiki nabaitzen ez bada ere, Goierriko eskualdean desberdintasun berbera egiten da:

etorriko zala esan zuan (= zer esan zuen?)

bagenekian etorriko zana (= zer genekien?)

etorri dala entzun det, baina:

egia da etorri dana

Beterriko azpi-euskalkietan nahasketa dago:

bagenekian etorriko zala

Galdegaia aditza bera denean, eta Goierriko azpi-euskalkietan batez ere, egin erasten da:

etorriko ote zan galdetunion, baina:

galdetu egin nion azkenean.

egia aitortu zidan afal ondoan, baina:

azkenean aitortu egin zidan gertatutakoa.

4.10. LAGUNTZAILERIK GABEKO ADITZAK

Eguneroko hizkeran (egia esan, hau ez da gipuzkeraz bakarrik gertatzen), askotan erabiltzen dira adizkera finitoen kaltetan, -tze aditz-izenetik hartutako formak:

etortzeko eman nion txartela

(= etor zedin)

juteko esan nion, baña antxe gelditu zan

(= joan zedila)

Ahalkeraren ordez ere, askotan erabiltzen dira laguntzailerik gabeko formak:

eztaukat ori edaterik (= ezin edan dezaket)
etzeukan ura esaterik (= ezin esan zezakeen)

4.11. KAUSAL-MOTAK

Gipuzkeraz, hein batez bederen, berezi egiten dira arrazoi objektiboak eta subjektiboak:

dirudik ez zeukala-ta, joan omen zan (subj.)
 (= hori azaldu zuen berak bederen)
dirurik ez zeukalako joan zan
 (= joatearen kakoa, dirurik eza da)

4.12. DENBORAZKOAK

Nahiz eskuarki denbora-unea gipuzkeraz -(e)nean atzizkiaz eman:

gure aita il zanean saldu nion kotxea

gune hori preseski markatu nahi ez denean (eta honetan nafarre-
 raren modutik gertuago) -la edo -larik erabil daitezke:

ura entzun nula sartu zan
ura entzun nularik sartu zan

4.13. "-LAKOA" REN ERABILPENA

Konpletibatik sortua (-la), horrela agertu da erdarazko "la noticia de que ..."ren itzulpen mota (kalko hutsa, eta desegokia; baina askotan entzuna):

etorri dalakoa gezurra da
 (= etorri den berri hori, gezurra da)
etxea erre ziotelakoa zabaldu zan

Eta izendapenetan erabili ohiden esakera:

haren anaia zelako ura ikusi nun

Eskatu, agindu, eta mintzo horretako aditzen ondoko konpletibak, laburturik eta laguntzailerik gabe entzun ohi dira maiz:

ura amari bereala ordaintzeko eskatu nion

(= ordain ziezaiola)

berriz gauza bera ez egiteko agindu zidan

(= egin ez nezala)

4.14. HIKAKO ADITZ JOKOEN ERABILKERA

Beste euskalkietan bezalatsu (galderetan agian nahaste handiagoa dagoelarik), hikako forma aditz soilik doanean agertzen da; baina ez gainerakoetan:

alaxe esan nioan; baina

alaxe esan niolako aserretu uan

igo dala esan zioat; baina,

etxera igo dek goizean .

aita etorri baldin bada, enauk ni joango

alperrik ari aiz: ezetz esan badu, eztik egingo.

Bidenabar esateko, eta 3. pertsona adizkiei gagozkiolarik, gipuzkeraz ez da inolako z-rik agertzen:

jun uan, jun ituan (= joan zuan, zituan, bestetan)

Orain-aldiarekiko analogiaz sortu direla dirudi:

jan dek, jan uan

jan dituk, jan ituan

T R A N S K R I B A K E T A   F O N E T I K O A

Transkribaketa fonetikoa egiterakoan, geure nahia eta helburua, ahalik eta hizkera eta herri gehienetako motak azaltzea izan da. Hala ere, kasu batzutan ezin izan dugu ezer egin, zeren hemen ere lanaren beste ataletan bezala, jasota dauden datuei lotuta aurkitzen baikara.

Bi atal hutsik utzi ditugu, Hernaniko hizkera eta Etxarri-Aranazkoari dagozkienak.

- Tolosa aldeko hizkeran bi transkribaketa azaldu ditugu: bata, Navarro Tomás-ek egindakoa; eta bestea, N. Holmer-ek egindakoa.

- Azpeiti aldeko hizkeran beste bi, J. M. Barandiaran-en liburu batetik jasotakoak.

- Zegamako hizkeran liburu beretik Ataungo transkribaketa bat agertu dugu.

- Eta Burundako hizkeran, K. Izagirrek egindako transkribaketa bat, Altsasuko euskararen oinarritua.

Esan beharra dago, bestalde, transkribaketa guztiak ez direla berdinak; batzu aberatsagoak dira besteak baino. Navarro Tomásena (Alkitza) oso aberatsa da. Holmer-ena ere (Gaztelu) aberatsa da, baina azentua erreparatzen du batez ere. J.M. Ba-

5.1.1.2. Gaztelu

[ečē`bate`am bisi`sjen bi šořgiń` ama`labak` ta mořo`ja| ba-
no mo`řo`yak e`cekiń šo`řgińek si`e`nik | ta a`isan a`ba`řkak
xo`sten` ta lo`ak a`řtusun | ta ama`k alaba`i esa`ncion //
mo`řo`ja lo` seo`n` ta bwe`ltařbat e`ma`m be`ańeu | ta su`řteko
řu`řni aspi`n` se`uķean uke`ndukiń iu`řcita` esa`ncuen | řa`si
gu`stiņ ga`ńetik` e`ta la`ńo gu`sti a`spiti`k // ta čimini`tik
ate`asjen ta xuncien e`čaje`i mu`řu ema`tea // ta mořo`jak`
ai`t`u i`ncjen se(ř) esa`ncuen | ta uke`ndukiń iu`řci ta gę`ři-
koakiń alki` lotu`ta esa`cun | řa`si gu`sti`ń a`spiti(k)` ta la`
ńo gu`sti`ń ga`ńeti ta a`lki ta gu`sti` a`te`asan čimini`ti. //
řa`si gu`stik u`řatuta xu`ncanda ečaje`i este`na řa`řtusion |
ta e`čaje`k esa`ncun // oa`ř go šo`řgińone`k` mutu`ře sořo`ca
se`uķean]

Etxe batean bi sorgin bizi ziren, amalabak, eta morroia. Baina morroiak ez zekien sorginak zirenik. Eta abarkak josten ari zela loak hartu zuen. Eta amak alabari esan zion: -Morroia lo zegon eta buelta bat eman behar dinagu. Eta surtako burni azpian zeukaten ukenduaz igurtzi eta esan zuen: -Sasi guztien gaineretik eta hodei guztien azpitik. Eta kebidetik atera ziren eta joan ziren etsaiari musu ematera. Eta morroiak zer esan zuten aditu egin zuen. Eta ukenduaz igurtzi eta gerrikoa alkiari lotuta esan zuen: -Sasi guztien azpitik eta hodei guztien gaineretik. Eta alki eta guzti atera zen kebidetik. Sasi guztiak herrestan (zeramatzala) joan zen eta etsaiari eztena sartu zion, eta etsaiak esan zuen: -Oraingo sorgin hauek muturra zorrotza.

5.1.2. Azpeitia aldeko hizkera

5.1.2.1. Azkoitia

[aralar̄ko ar̄caḡ bati ' a:riya ar̄apatu em̄en sion ' am̄botoko dā-
 miek | ar̄cayak galdetu em̄en siōn dāmieḡ ' ia a:riya nūn sān //
 nere sūkaldeān ' erāncun em̄en siōn dāmieḡ em̄ango sēnuke
 baiḡ ' etoṛcēm ba:is // ar̄caḡ ori praḡliekīn akōnsēxau ' ta ōnek
 esān em̄en siōn dāmieḡ leḡsera auḡreaka sār̄tu ' eta aceaka ir̄te-
 teko | ala ' xoān em̄en sān ' ta a:ri ori ' bur̄ko em̄en seḡkan
 dāmieḡ | eldu ad̄ar̄etatik ' eta atera em̄en suēn aceraka a:riya |
 oṛḡuēn dāmieḡ dio // es̄keṛak em̄an deḡskiok etoṛi aiḡsēam besela
 atera aiḡsēnari ' beḡtela ' em̄eḡ gelditu beaṛko uān]

Aralarko artzai bati aharia harrapatu omen zion Anbotoko Damak. Artzaiak Damari ia aharia non zegoen galdetu omen zion: -"Nere sukaldean", erantzun omen zion Damak. -"Emango zenuke (zenidake)?" -Bai, etortzen bahaiz". Artzai hori frailearekin aholkatu, eta honek esan omen zion Damaren kobara aurreraka sartu eta atzeraka irtetzeko. Hala joan omen zen, eta ahari hori, burko (bezala) omen zeukan Damak. Adarretatik heldu eta atzeraka atera omen zuen aharia. Orduan Damak dio: "Eskerrak eman ezaizkiok etorri haizean bezala atera haizenari, bestela hemen gelditu beharko hukeen".

[ařcayak xun siram p̄roseŝiyon āmbotoko kweġa ' ta ŝeņora ařġa-
 cen ari omen san // kampon uřesko kantiņak eyki ' ta ħeakiņ xun
 san mutikoŝkoř ħatek kantiņa oŝtu nai | beŝtiak ' uŝteko ta uŝ-
 teko ' baņa oŝtu sunian ' bumba ' kantiņak tirua egin omen suan
 // gero ' iļuncian lota etoři siranian ' mutiļa laři omen san '
 eta ħeŝten eřġian lotaņ xaři omen san | baņa eřġian xaři ařen '
 ařaŝtoik (g)aħe galdu saņ gaħen]

Artzaiak prozesioan Anbotoko kobara joan ziren, eta Señora ardatzen ari omen zen. kanpoan urrezko pegarrak izaki eta haiekin joan zen mutilkoxxkor batek, pegarra lapurtu nahi (izan zuen). Besteek, uzteko eta uzteko esaten zioten; baina lapurtu zuenean, bunba! pegarrak tiroa (?) egin omen zuen. Gero, iluntzean lotara etorri zirenean mutila urduri omen zen; baina erġian jarriagatik, arrastorik (utzi) gabe galdu zen gauean.

5.2. HEGOALDEKO AZPIDIALEKTOA

5.2.1. Zegamako aldeko barrietatea

5.2.1.1. Ataun

[beaſiŋgo baſeři batên ' bisi emêncien ſenařemaste bi ' boſt umekiñ | gisona křiſtau ona emencan ' baño andřea ' oſo gaïſtoa 'ta inolârê umêk batisacea nai ecôna | alakoatên ' gisonak pen-
 çau emencôn ' ume danak ařtu gurđin da ' batisacea elisâ eama-
 tea | tala ' bejek gurđiri eançi ' ta ſařtu beřtan umêk ' ta
 geo ſokas lotu andřea kuřteſkilarêri ' ta abițu emencan danakiñ
 elisâbidên // andi bēla ' ařcendo ſu ta gar andřêk ' ta ſoka
 danak eře ' tan dixoa aïdên deađarka // nê umêk ' seruako ' ta
 ni oan muruako // eſam bezela ' muru aldeaxo emencan ' tan
 numbait ' begițati iskutau emencan // ařeskeo mûmendiko leiſêm
 bisi isete emen da | bacûk ' baita ikuſirê isen emen dōja leiſe
 ingurûn ' euskit'an eſeita' ilea orraſten aï dala // au đa guk
 auřekôri aïtu isen ginduna]

Beasaingo baserri batetan senar-emazte bi bost umerekin bi-
 zi omen ziren. Gizona, kristau ona omen zen, baina andrea, oso
 gaiztoa eta inolaz ere umeak bataiatzea nahi ez zuena. Halako
 batean, gizonak, ume guztiak gurdian hartu eta bataiatzera era-
 matera pentsatu omen zuen. Eta hala, behiak gurdiari erantsi,
 eta umeak bertan sartu, eta gero andrea gurtesiarri sokaz lotu
 eta denekin abiatu omen zen eliza bidean. Handik berehala an-
 dreak su eta gar hartzen du, eta soka denak erre, eta han doa
 aidean deihadarka. "Nere umeak zerurako, eta ni orain
 Mururako". Esan bezala, Muru aldera jo omen zuen, eta han
 nonbait begi bistatik ezkutatu omen zen. Harrezkero Murumendiko
 leizean bizi izaten omen da. Batzuk ikusi ere omen dute leize
 inguruan, eguzkitan eserita, ilea orrazten ari dela. Hau da guk
 aurrekoei aditu izan genuena (geniena).

5.3. NAFARROAKO AZPIDIALEKTOA

5.3.1. Burundako azpidialektoa

5.3.1.1. Altsasu

[an̄kućin̄ xaičī gindubem bide puškaat ' sengaiti irištaȳ iten san sapatakin | ta b̄jexe ona in̄ gendub̄en ' ta bēris e fán laīke ' beya irutičo itén da' iruti | gērtúbo bálcé | ni b̄inepin̄ konfōrme noon ikus gendunén ' baī ta gaīyo espaldim bagaa fatén eé ' gure begiyek óndo ikusi situnejn̄ango bastērak]

[eta baskaitan āsi gindán da ' ecakiyéin̄ nólaeskatu ar̄dua ' an ecāin̄ eta ar̄dōik ' eta guk āispa biyok bagendekien éskues ' eta nik banakiyen an f̄ransēsak baseela éskuéldunak ' eta sērbisaīliaī esan nuan // baéspaa bakisu éskués ' da baīyéc esán suan | ba ook bér déī ar̄dua ' eta ata sasubéi ar̄dua]

Oinutsik jaitsi genduen bide puska bat, zeren irristatu egiten zen zapatekin. Eta bidai ona egin genuen eta berriz ere joan liteke, (baina) behea urrutitxo egiten da, urruti. Gertuago balego... Ni behinik behin, konforme nengoen ikusi genuenarekin. Eta gehiago joaten ez bagara ere, gure begiek ondo ikusi zituzten hango bazterrak.

Eta bazkaltzen hasi ginen, eta ez genekien nola eskatu ardoa, han ez zegoen ardorik, eta guk ahizpa eta biok bagenekien euskaraz, eta nik banekien han frantzesak bazeudela euskaldunak, eta serbitzaileari esan nion: badaezpada, badakizu euskaraz? Eta baietz esan zuen. Ba, hauek ardoa behar dute eta atera ezaiezue ardoa.

III. NAFARRERA GARAIA

1. SARRERA SOZIOLINGUISTIKOA

Lanaren zati hau egiteko Pedro de Yrizar-en ikerlanak izan ditugu gidari: Contribución a la dialectología de la lengua vasca, 2 liburuki, Gipuzkoako Kutxa Probintziala, CAP, Zarautz 1984.

Datoak zaharkiturik daude (1972); baina nafarroan Erroldarik egiten ez denez, nekez aurkez daiteke zifra zehatzagorik.

Ezaguera maila, dena dela, goitik jota dagoela esan behar da; eta errealitatea, baita ezagueraren alorrean ere, ondoko orrialdeetan agertzen dena baino aisa latzagoa dela.

Sánchez Carrión "Txepetx"en oharrek kontutan hartuak ditu Yrizarrek, dena dela.

1.1. Nafarrera garaiaren kokapena.

Normalean, eta Yrizarrek ere bide beretik jotzen du, Bonaparteren laugarren sailkapena hartu ohi da euskalkien oinarritzat.

Horren arauera, eta liburu honetan bestetan ere azaldu denez, nafarrera garaia honela saikatzen da:

Nafarrera garaiak: bi zati nagusi:

- Ipar nafarrera garaia
- Hego nafarrera garaia

Ipar nafarrera garaiak sei azpi-euskalki ditu:

- 1- Gipuzkoako nafarrera
- 2- Bortzirietea
- 3- Baztan
- 4- Araitz
- 5- Arakil
- 6- Ultzama

Hego nafarrera garaiak, berriz, hiru azpi-euskalki ditu:

- 1- Mendebaldekoa
- 2- Ekialdekoa
- 3- Iltzarba-koa.

Euskara mota horiek guztiok bizirik zeuden garai hartan (1860 inguruan, esan dezagun), erabilpen mailak oso desberdinak baldin baziren ere.

Gaur egun, ikusiko dugunez, hildakotzat eman daiteke ia-ia Hego-nafarrera osoa; behinola Euskal Herrian lurralderik eta hiztun kopururik handiena izan zituen hizkera (ikus 22. mapa).

Goazen atalka.

1.2. Ipar-nafarrera

1.2.1. Gipuzkoako nafarrera

Egoera hauxe da:

	<u>Biztanleak</u>	<u>Euskaldunak</u>
Irun (G)	45.060	7.000
Hondarribia (G)	10.471	6.800
Oiartzun (G)	6.704	5.000
Lezo (G)	4.057	2.500
Arano (N)	231	230
Goizueta (N)	<u>1.387</u>	<u>1.300</u>
	67.910 bizt.	22.830 eusk.

NAFARRERA (GARAIA)

22. Mapa: P. De Yrizar-en "Contribución...", liburuko 1. maparen zatiaren moldapena.

Heren bat, gutxi gora behera.

Irun-goa harrigarri gerta dakioke norbaiti, baina Irunek baserriak ditu, eta auzo urrunak; eta hauetan 3.238 biztanle bizi dira, eskuarki euskaldunak. Inguruetako jendea ere badago Irunen, bestalde.

Nafarroako Goizueta eta Arano, osoki euskaldunak dira, Arano, batez ere.

1981-ko Erroldak, bestalde, ez ditu Yrizarren datoak oso aldatzen:

Irun	51.714 bizt.	9.682 eusk. (ahozk.)
Hondarribia	11.066	6.310
Oiartzun	7.524	5.423
Lezo	5.174	2.237

Bertako hizkera egiten ote duten besterik da. Baina lehen hurbilketa batez zifra horiek ontzat eman daitezke.

Herririk okerrena, jakina, Irun da: bosten bat eskas euskalduna.

Orokorki % 33,6 da ezaguera maila; altoena Aranon gertaturik: % 99,6.

1.2.2. Bortzirieta

Bortz herriok hauek izanik: Bera, Etxalar, Arantza, Igantzi eta Lesaka. Bonaparteren sailkapenean, dena dela, beste batzu ere erasten zaizkio: narbarte, Sunbilla, Mugaire, Doneztebe, Ituren, Eratsun, Ezkurra, Labain ....

Egoera orokorra hau da:

13.799 biztanle, 11.053 euskaldun. (=80,1)

Zenbait herritan denek dakite euskaraz (1972an bederen): Arantza, Oitz, Urrotz, Zubieta, Eratsun.

Beste herri askok % 95-tik gora iristen dute: Igantzi, Sunbilla, Donamaria, Ezkurra, Saldias, Labain.

Erdaldunena Doneztebe da (erd. Santesteban): % 20,2. Bera ere motel agertzen delarik: % 64,9.

Herririk handienetako egoera hau da:

Bera	2.711	1.760 eusk.
Etxalar	869	810
Arantza	801	801
Lesaka	2.689	2.170
Doneztebe	892	180
Sunbilla	795	783

Industria dela-ta, etorkin asko dago Beran eta Lesakan.

1.2.3. Baztan

Egoera orokorra hau da:

8.545 biztanle, 7.271 euskaldun (=85,1).

Elizondo, hiriburua, erdaldunago agertzen da harana baino: 2.496 bizt., 1.600 euskaldun.

Irurita kenduta (961 bizt., 700 eusk.), turismo herria, oso herri txikiak dira denak. Koxkorrena Arizkun da: 506 bizt., 480 eusk.

Herriskarik gehienetan % 100 inguruan dago euskaldunen kopurua.

% 100: Aintzialde, Almandotz (99,8), Anitz, Antzanborda, Apaioa, Ariztegi, Aroztegia, Arraiotz, Arribiltoa, Azpilkueta,

Bearzun, Berro, Berroeta, Bozate, Ziga, Etxaide, Etxerri, Elbetea bera, Errazu, Garzain, Gorostapolo, Uharte, Inarbil, Lekarotz (% 97 inguruan), Mardea, Amaiur (% 100 ia-ia), Oharritz, Ordoki, Pertalas, Urrasun, Zuaztoi, Zuraurre.

1.2.4. Araitz

Egoera orokorra:

5.029 bizt., 4.405 eusk. (=87,6)

Hemen ere, Atallo-Arribe motelenak direlarik, herriska askotan iristen dira % 100-ak: Azkarate, Gaintza, Intza, Uztegi.

Hizkera berean jarri behar dira Ipar-Larraun ibarra, Gorriti (%100) eta Uitzu (%94,9) barne; baita Areso, Betelu, eta Leitze:

Araitz (osoa)	1.008	855 eusk.	(=84,8)
Areso	333	324	(=97,3)
Betelu	375	300	(=80,0)
Leitze	2.606	2.230	(=85,6)
Larraun (Iparr.)	707	796	(=98,4)

1.2.5. Arakil

Egoera orokorra:

4.766 bizt., 2.959 eusk. (=62,1)

Hego-Larraunen euskara da nagusi, eta herri txikietan % 100 iristen da: Aldatz, Alli, Astiz, Baraibar, Etxarri, Iribas, Oderitz. Beste batzutan %90-tik gora da kopurua: Arruitz, Matdotz, Mugiro. Lekunberri da erdaldunena urrundik: 685 bizt., 170 eusk., alegia: % 24,8. Arruazu, eta Arbizu batez ere (899 bizt., 870 eusk., % 96,8) euskaldunak dira osoki. Uharte-Arakil, Irañeta eta Lakuntza, berriz, erdaldunago agertzen dira: 1.015 / 320 (=31,5 Lak.). Uharte-ko euskaldunak ez dira bertan jaiok, banaka batzu edo ez bada.

1.2.6. Ultzama

Egoera orokorra:

4.391 bizt., 2.494 eusk. (=856,7).

Egia esan azpi-euskalki hau ondoko lekuetan erabiltzen da:

Basaburua	1.107 bizt.	900 eusk.	(=81,3)
Imotz	584	411	(=70,4)
Ultzama	1.668	922	(=55,3)
Atez	274	127	(=46,3)
Lantz	163	60	(=36,8)
Anue	575	74	(=12,9)

Basaburuan herri txikiak dira. Handiena, Beruete (Beute deitua) oso euskalduna da: 293/280. Eta gauza bertsua Arrarats, Orokieta eta Igoa; baina denak ehunen inguruko herriskak dira. Erdalduenak Jauntsarats eta Iaben dira.

Imotz ere euskaldun dago osoki. Urritza erdaldunena. Etxaleku, berriz, handiena, 132/129.

Ultzaman ere txikiak dira herriak. Alkotz, Auze eta Eltzaburu euskaldun daude. Larraintzar eta Lizaso, aldiz, oso erdaldunduta.

Atez-en euskara dexente galdua da. Beuntza da euskaldunena: 82/65.

Lantz-en zaharrek dakite euskara, baina ez dute erabiltzen.

Anue erdaldunduta dago praktikan. Zahar batzu gelditzen dira, han hemenka. Berezkuntza bakarra: Olague: 274/50.

Bilduma eginez gero, beraz, hau dugu:

Ipar nafarrera garaia

<u>Hizkera</u>	<u>Biztanleak</u>	<u>Euskaldunak</u>
Araitz	5.029	4.405
Arakil	4.766	2.959
Baztan	8.545	7.271
Bortzirietea	13.799	11.053
Gipuzkoakoa	67.910	22.830
Ultzama	<u>4.391</u>	<u>2.494</u>
Guztira	104.440	51.012 (=48,8)

1.3. Hego nafarrera

1.3.1. Mendebaldekoa ("ultrapamplonés")

Hiru hizkera ditu:

- Gulina
- Oltza
- Zizur

Gulina

Gainbeherakada harrigarria da:

1860 : 563 / 510 eusk.
1935 : 583 / 145
1972 : 266 / 20 (=7,5)

Jende-husketa nabari da euskararen galtzearekin batera.

Azkeneko euskaldunak, zaharrak, Zian eta Agiragan zeuden orain dela hamabost urte.

Beherakada bera hizkera bereko Xulapain-en (erd. Juslapeña):

1860 : 761 / 680 eusk.
1935 : 795 / 102
1972 : 450 / 17 (=3,8)

Azkeneko euskaldunak Beorburun eta Osakarren.

Guztira, beraz, 716 / 37. Galduta praktikan.

Oltza

Alegia: Oltza, Goñi, Ollaran, jaitz (erd. Salinas de Oro), Arakil, Ziritza, Bidaurreta, Antsoain, Girgillano, Gesalatz, etb...

Jende-husketarik egon ez bada ere, euskara gainbehera joan da osotara:

1860 :	14.909 / 8.926 eusk.
1935 :	12.781 / 360
1972 :	14.254 / 27

Azkeneko euskaldunak leku hauetan aurki zitezkeen 1972an: Etxeberri (5), Egiarreta (7), Satrustegi (4) eta Iabarren (7).

Zizur

Hona gainbeherakada:

	<u>1860</u>	<u>1935</u>	<u>1972</u>
Zizur	1.845 / 650	2.015 / 0	4.265 / 0
Galar	1.663 / 610	1.620 / 0	4.052 / 0

Eta azpi-euskalki osoarentzat:

Mendebaldekoa : 23.287 bizt. / 64 eusk.

1.3.2. Ekialdekoa ("cispamplonés")

Bost hizkera ditu: Egues, Olaibar, Artzibar, Erro-Esteribar, eta Auritze (erd. Burguete).

Egues

Mina eta Joakin Lizarragaren hizkera.

Hona gainbeherakada:

1860 :	12.165 bizt.	/	3.250 eusk.
1935 :	11.786	/	0
1972 :	11.792	/	0

Euskalki honek oso euskalde zabala zeukan: Elortz, Tiebas, Aranguren, Ibargoiti, Untziti, Izagaondoa, Urrotz, Agoitz, Longida, Uharte, Egues, Lizoain, Urraul Goikoa, Egulbati, Sagaseta eta Elkano euskaldun gisa agertzen ziren 1904ko eliz-gidarian. Badirudi Elian ere zaharren bat balegokela bizirik 1935an.

Olaibar

Multzoan Olabiar, Ezkabarte eta Odieta kondatu behar dira. Atarrabian ere (gazt. Villava) euskara mota hauxe erabiltzen zen.

Osoan hartuta hauxe izan da beherakada:

1860 :	2.755 bizt.	/	1.830 eusk.
1935 :	3.792	/	231
1972 :	5.885	/	43

Erdaldunduenak Atarrabia eta Ezkabarte dira. Ezkabarte-ri dagokionez, Sorauren izan da azken herri euskalduna (9 euskaldun 1935an; urte hauetantxe hilak azkeneko euskaldunak, Koldo Artolak ikertu duenez).

Olaibarren 6 bat euskaldun zeuden orain dela 15 urte, Osakainen eta Zandion. Odietan, berriz, bertakoak bakarrik kondatuz, 37 aurkitzen zituen Yrizarrek, Anozibarren, Latasan eta Ziaurritzen. Erripan ere baliteke oraindik euskaldun zahar bat edo beste gelditzea.

Artzibar

Lau eskualde kondatu behar dira honetan: Artzibar bera, Orotz-Betelu, Arriasgoiti eta Hego-Esteribar.

Hemen ere euskara galdutzat eman daiteke:

1860 :	3.348 bizt.	/	2.606 eusk.
1935 :	2.697	/	710
1972 :	1.249	/	27

Jende-husketa nabarmen dago inguru hauetan.

Euskara frankismoaren garaian suntsitu dela ikusten da.

Azkeneko euskaldunak Artzibarren zeuden (Arrietan 4, Lusa-
rretan 3, Uritzen 2); Orotz-Betelun, 11.

Erroibar

Barnean Erroibat eta Ipar-Esteribar.

Gainbeherakada orokorra hau izan da:

	<u>1860</u>	<u>1935</u>	<u>1972</u>
Erro	2.428 / 2.180	2.346 / 1.181	1.092 / 121
Ip.Ester.	1.426 / 1.280	1.633 / 935	1.528 / 281

Egoera gaur, hortaz, hauxe da ezagueraren mailan:

Erroibar	% 11,1
Ipar Esteribar	% 18,4

Txarra izanik ere, hobea da gainerako eskualdeetan baino.

Erroibarren hiru herritan entzun daiteke Hego-nafarrera
hau:

Mezkiritz	138 / 53 (= % 38)
Lintzoain	92 / 22 (= % 24)
Aintzinoa	32 / 10 (= % 31, dagoeneko suntsitua)

Eta Ipar-Esteribarren, beste hirutan:

Iragi	57 / 34 (= % 59,7)
Eugi	440 / 173 (= % 39,3)
Leranotz	37 / 12

Eugi izan da euskaldun herririk handiena hizkera honetan; baina oso galdu da azken urteotan. Urtegia egiterakoan kanpotar asko bildu baita hara.

Gainerako euskaldunak oso banatuta daude herri txikitan. Zubirin, bereziki, 623 biztanle, euskaldunik ez dago (120 zeuden 1935an).

Auritze

Auritze eta Orreaga sartzen dira honetan.

Jende gutxi bizi da : 397 lagun 1970an.

Beherakada orokorra hauxe da:

	<u>1890</u>	<u>1935</u>	<u>1972</u>
Auritze	353 / 320	454 / 182	316 / 40
Orreaga	104 / 94	155 / 62	81 / 16

Bilduma eginez:

Hego-nafarrera, Ekialdekoa:

Egues	11.792 / 0 eusk.
Olaibar	5.885 / 43
Artzibar	1.249 / 27
Erroibar	2.620 / 402
Auritze	<u>397 / 56</u>
Guztira	21.993 528

1.3.3. Iltzarbe-koa

Hizkera hau suntsitua da gaur; eta eskualde guztiz zabala zegokion: Gares, Obanos, Legarda, Uterga, Muruzabal, Añorbe, Tirapu, Untzue, Barasoain, Garinoain, Orisoain, Leotz, Oloritz....

Beherakada orokorra hau izan da:

1860 :	11.333 bizt.	/	1.569 eusk.
1935 :	8.420	/	0
1972 :	6.098	/	0

Jende husketa ere nabarmen.

Leotz-en eta Oloritz-en mende honen hasera arte erabili izan da euskara. Azpimarragarria da, egoeraren seinale izan daitekeelako, Amado Alonso nafartar hizkuntzalariaren informatazaille bat, Uterga-koa, 1929an hil zela. Gares-ko azken euskaldun zaharrak 1940 inguruan hil dira; nahiz gizartean euskara askoz ere lehenagotik suntsitua izan.

Hego-nafarrerera garaiaren bilduma hau da, beraz:

Ekialdekoa	21.993 bizt.	/	528 eusk.
Mendebaldekoa	23.387	/	64
Iltzarbekoa	6.098	/	0

Guztira : 51.378 bizt. / 592 eusk. (= % 1,1)

Nafarrerera garaia osoaren bilduma egiten badugu orain:

Ipar-nafarrerera	104.440 bizt.	/	51.012 eusk.
Hego-nafarrerera	51.378	/	592
Nafarrerera garaia	155.818 bizt.	/	51.604 eusk.

Zifra horietan ageri dena baino larriagoa da euskararen egoera, eta Hego-nafarrerarena bereziki:

- a) azkeneko hamabost urteotan, galera aurrera joan delako;
- b) etorkinen emendioak (Zubiri, Lesaka, Bera, Leitze, Irun, Lezo, etab.) egoera larritu duelako;
- c) frankismoaren amaierarekin ere, nafarroako instituzioak euskararen etsai gogorren eskuetan daudelako.

Sarrera soziolinguistiko honek, nolana ere, ideia orokorra eman dezake non, zer eta nola gauden ulertzeko.

I. IPAR NAFARRERA GARAIA

I.1. IKUSPEGI OROKORRA

Ipar- nafarrera ez da inondik ere bakarra eta molde berekoa. Desberdintasun nabarmenak daude azpi-euskalki batetik bestera; are azpi-euskalki berberaren barruan ere.

Sei azpi-euskalkion zabaleraz eta edukinaz, ikus 23. Mapa.

Sail hau, hortaz, nahi-ta-ez geldituko zaigu maingu eta makal; nekez eman baitaiteke denontzako ideia orokorrik eta aldakaitzik hizkeren egia handizki saldu gabe. Lan monografikoak falta dira.

Baztan-go mintzairari buruz Pello Salaburu-ren Tesi zehatz eta mardula badaukagu ere (1982), aparta zinez, Arakil-go euskarari buruz, gonbarazio baterako, ezer sakonik ez dago; eta beste zenbait ikerketa (Kandido Izagirre, Ultzama; Holmer, Irun-Bortzirietari; eta besteren bat) partzialak dira oso. Leitzeri buruz badaukagu J.M. Aspiroz-en hiztegia; eta Amaiur- ez, N'Diaye-ren lana.

Ana Maria Echaide-ren "Erizkizundi Irukoitza"ren bilduma bikaina ere hor dago. Baina lan hau ere, zoritxarrez, maingu gelditu zaigu Ipar-nafarrerari buruz; desagertu diren ehun bat inkestak, Iparraldeko Nafarroan barrena bildutako galdeketei batagozkie, hain zuzen. Dituen akatsak ezaguturik ere (trans-

kribaketa fonetikoan mailan bereziki) erabili egin dugu EAEL inkesta zabala.

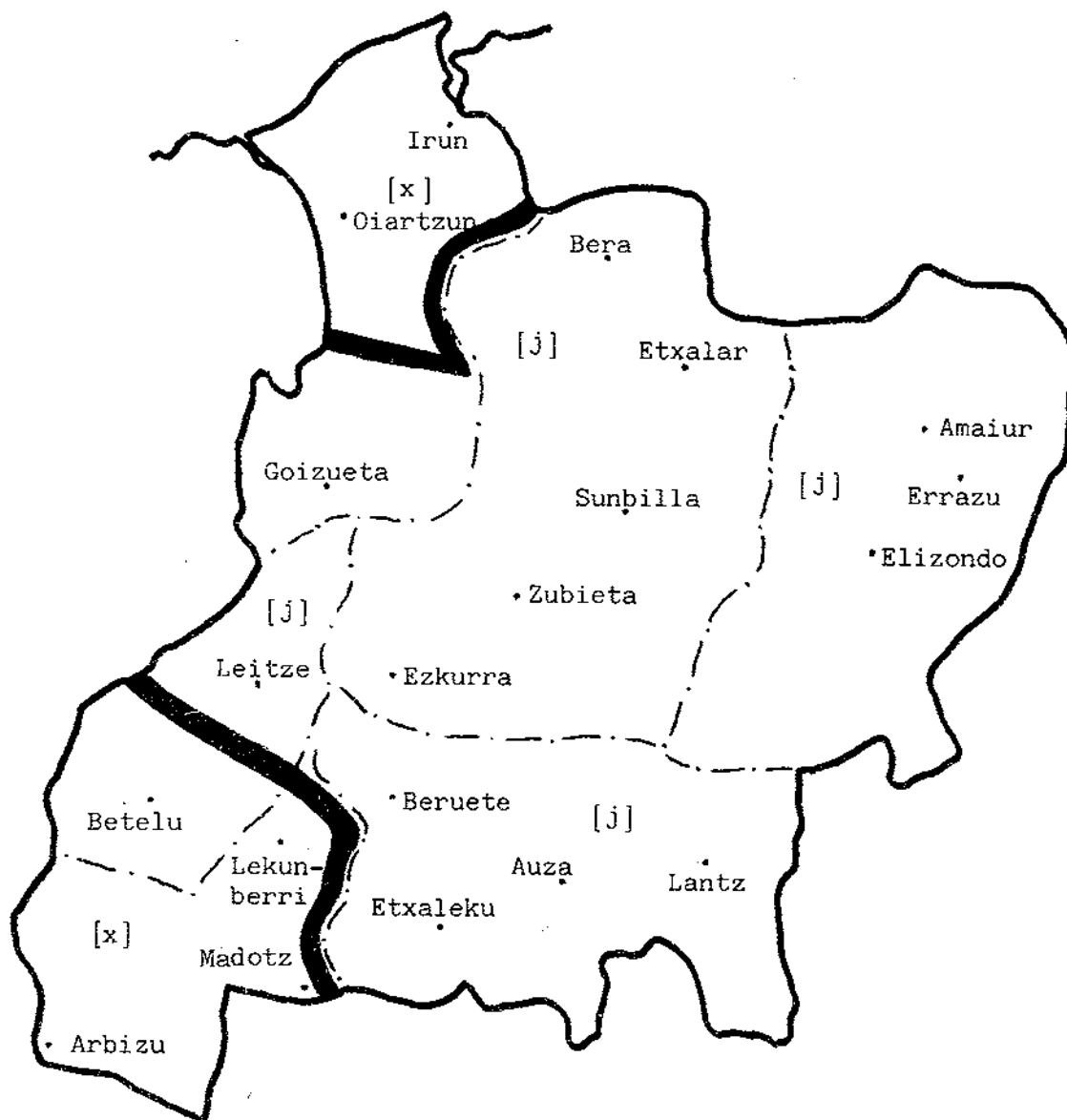
Hona hemen, hitz batez, sei azpi-euskalki hauei buruzko ohar baliagarri batzu; ikuspegi orokorrago eta sakonago baten zai gelditzen garelarik.

23. Mapa: Ipar Nafarrera Garaia (6 azpieuskalki)

I.2. EZAUGARRI FONETIKO-FONOLOGIKOAK

I.2.1. /J/ fonemaren ahoskeraz (ikus 24. Mapa)

24. Mapa: [x] / [j] isoglosa Iparaldeko nafarrera garaian.

Ez dago batasunik azpi-euskalkien multzoaren barruan; eta, /j/ren ahoskera belare ahoskabea zabaldu ala (= x), jatorrian nafarrera dagokion [j] sabaikari ahostunaren eskualdea gero eta murritzago agertzen da (esp. y).

Gipuzkoako nafarreran (Hondarribia-Goizueta) belarea nagusiturik dago jadanik. Adibidez: jaizkibel, jaizubia, jakin, jaun, jaiki, jarri, joka, jaia (Hondarribian).

Bortzirietan ere, zokoraturik ageri da "y" soinua, Lesakan eta Beran batez ere. Etxalarren sabaikari batzu aurki daitezke oraindik: yo, yoan, yarri, jesan (jasan). Gauza bera Arantzan, nafar ahoskera zaharretik hurbilago: yende, yuan, yo, yoka, ya-yo, yai, yarri; baina baita jaun, juan, eta jo ere.

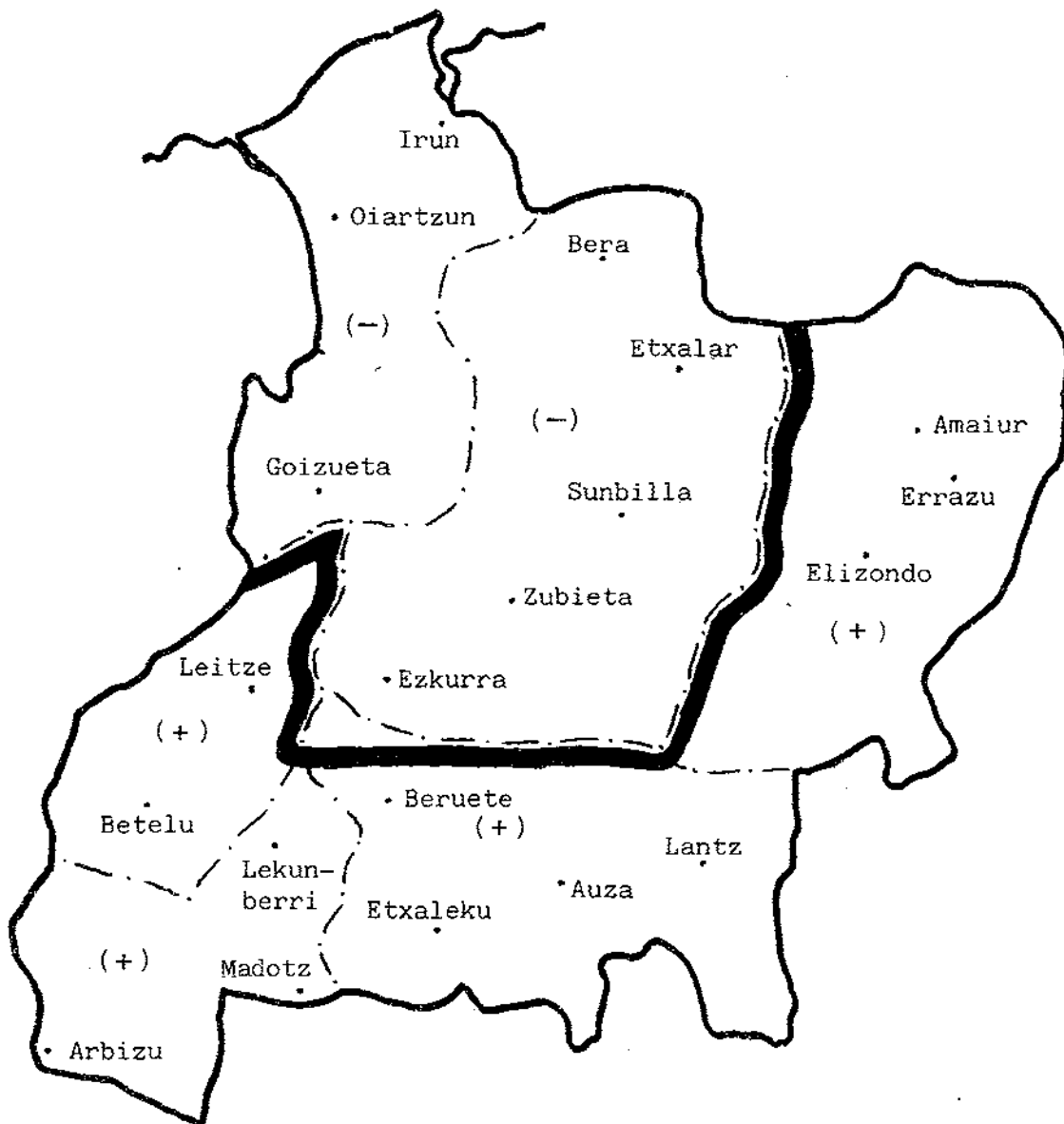
Baztanen (aski da joan den mendean Bonaparte-rentzat Bruno Etxenikek egindako itzulpenak berrikustea) "y" ahoskera izan da nagusi oraintsu arte. P. Salaburuk [ÿakin] bildu du Arizkunen. Baina Iruritan bertan batera entzuten dira yo, yokua eta yauna, batetik, eta juan, alaja, ijitu, jiraka eta jarri, bestetik. Amaiur-en "y" ageri bide da nagusi: yostallu, yaun, yakin, yende, yabe, yoai-teko; batzutan belarea entzun badaiteke ere: jaun, bentaja.

Araizko azpi-euskalkian denetarik badago, agian "y" nagusi bada ere. Arakilen, aldiz, belarea dago nagusi.

Eta Ultzama-Basaburua-Imotz-Anue multzoan, polimorfismoa dago. Gaur arte "y" nagusi izanik ere: yai, yakin, yarri, yautsi, yosi, yendia, yuan, etab.; belarea ere sartzen hasi da: jitu (=ijitu), Jangoikoa, jauna.

I.2.2. Bokal harmonia (ikus 25. Mapa)

Bonaparteren sailkapen zaharrak ongi ispilatzen du bokal harmoniaren egoera: salbuespenak salbuespen, bokal hamoniarik ez dago Hondarribia-Goizueta-ko azpi-euskalkian, eta Bortzirietakoan ere ez. Beste lauetan, aldiz, B.H. badago.

25. Mapa: Bokal harmoniaren isoglosa Iparraldeko nafarrerera garaiari:
 (+) bokal harmonia dagoen lurraldea
 (-) ez dagoena.

Hona lehenengo ikuspegia:

Hondarribian, B.H.rik gabea teoriar, hauek aurkitzen dira halere: semieren, izenien, lámiye, kuadrílle, astiertia.

Araizko hizkeran, alderantziz, B.H. agertzen da sistematikoki, leku-izenetan beretan agertzen denez: Intze, Arribe, Leitze. Adibidez: familie, errie, ue (=hura), berrie, aintzire, sasie, tuturrue (Intze); adike (=intzirinka), asaie, antsike, erretolike, zerue, masuste, lirdike, akaldu de (Leitze).

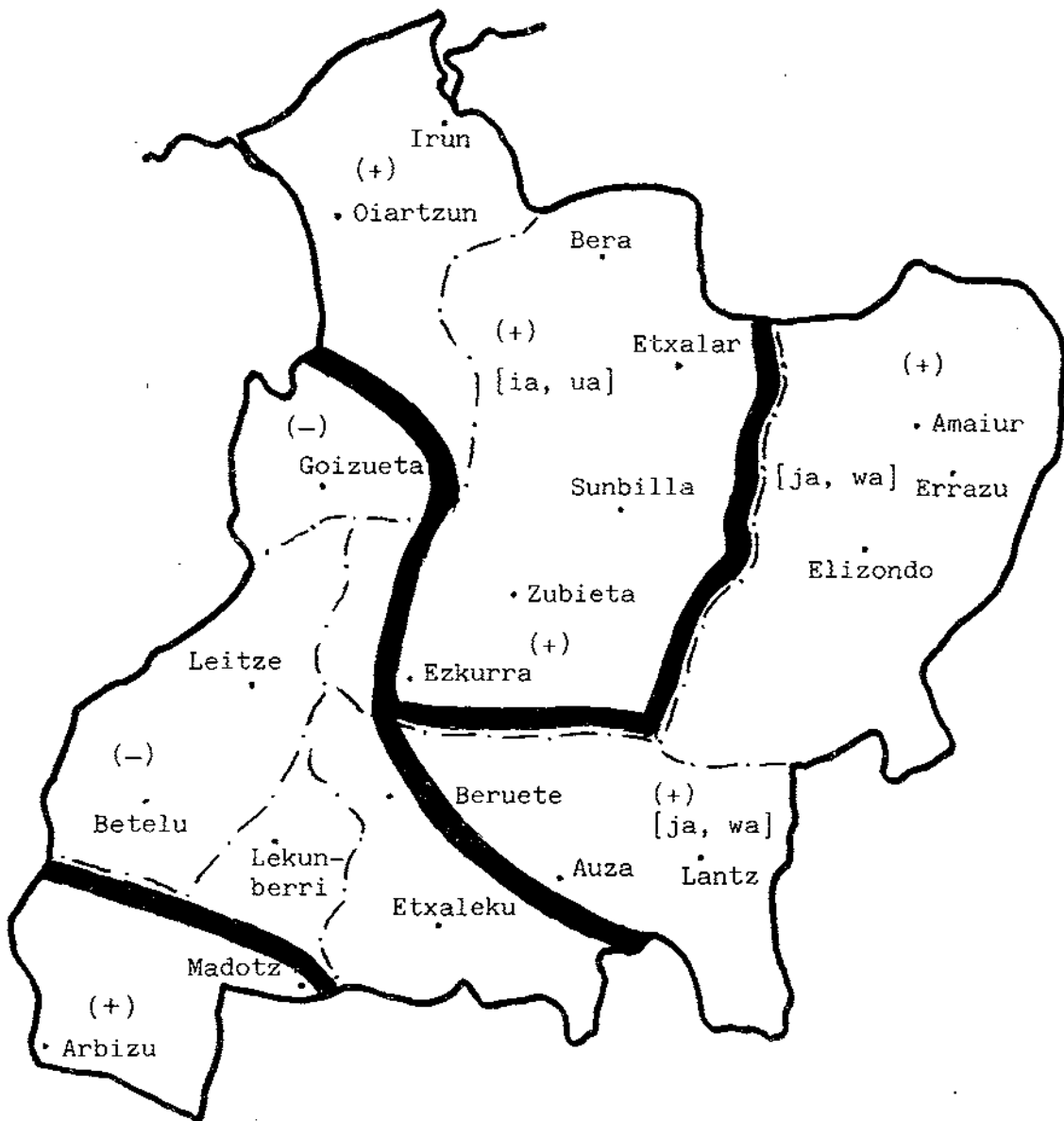
Bortzirietan B.H.rik ez dago: aríá (=haria), ária (=aharia), aundia (Arantza); maliziya, ipokresiya, ikasiya, itsusiya (Zubieta); albertentziya, antziya (=ahantzia), mutilla (Etxalar).

Baztan-en gertatu egiten da eskuarki B.H., "elkarrizketa arinean" bereziki (P. Salaburu): arráñe, áitte, mutíle, argíne, makíle (Arizkun); oiuke (Irurita). Halaz ere, Bruno Etxenikeren izkribuetan B.H.rik ez da ageri; eta Amaiurko hizkeran ere (Maritorea bertsolariaren bertsoetan, Auspoa, 97) gauza bera ikusten dugu: egia, itxura, fiña, atsegiña, diña, egiña, miña.

Arakil-go euskaran sistematikoki agertzen da B.H. aurrerakaria; baita atzerakaria ere: bei (=bai), Arbizu.

Ultzama-ko hizkeran, azkenekotz, beti agertzen da: aríe (=haria), arrike, amorráye, alargúne, súde, afaríe, pastu de (=pasatu da), asíte, anbíldu de, billétu.

I.2.3. EA, OA-ren ahoskera (ikus 26. Mapa)

26. Mapa: -ea, -oa/ -ia, -ua Ipar nafarrera garaian:
 -ea, -oa : (-)
 -ia, -ua : (+)

Oso ondorio desberdinak dakartza arazo honek sei azpi-euskalkiotan barrena. Sailkapena hau da:

- a) esnia, besua (nagusia Irun eta Arakil-go hizkeretan)
- b) esnea, besoa (Araizko hizkeretan bereziki)
- c) ésnja, bésua (bi silabatan; eta hau batez ere Baztanen eta Ultzaman gertatzen delarik).

Adibidez:

(A)

Hondarribian: batían, atzían, "casi regular" Holmer.

Arantza: atía, andígua (=handiagoa), astízkena.

Lesaka: aizía, bestía, partía, pakía.

(B)

Intze: ildakoak, etxean, ordukoa.

Leitze: lan eittea.

(C)

Arizkun: gósjak, ándrjak, itsáswa.

Ultzama: áurrjan, árja, artzáingwa, itséswa.

arratorébat, arratórja; arroltzébat, arrólzja;

makomébat, makómja (=emakume); maztébat,

máztja ; lépwa. ("ja" = ia silaba bakarrean;

eta "wa" = ua silaba bakarrean)

ítxan (Ultzama, = itxjan, itxian); étxjan (Bazt.)

Irúñan (Ultz., = Irúñjan, Irúñian 3 silaba)

I.2.4. r̄ / s̄ alternantzia (=rr/s) (ikus 27. Mapa)

(alegia: erran, bertze vs. esan, beste)

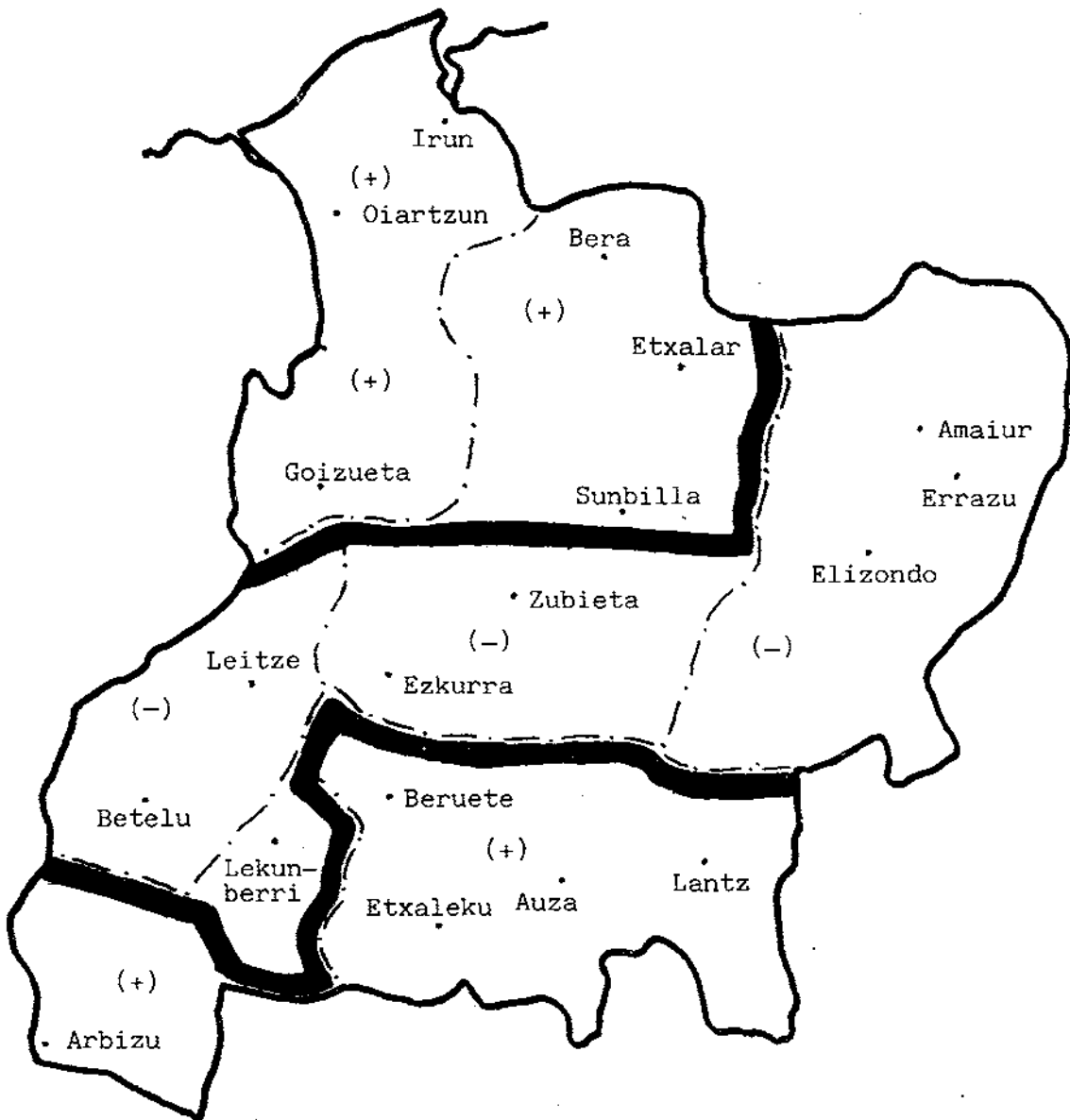

27. Mapa: [r̄] / [s̄] alternantzia: [r̄] = (+) / [s̄] = (-)

Honi buruz ere, ez dago batere batasunik multzoan. Parte bat gipuzkerarekin doa (s), eta beste bat Ekialdeko euskalkiekin (r): lapurtera, nafarrera beheara, etab.,

Lehenengo hurbilketan hau esan daiteke: Gipuzkoa, Araitz eta Arakil-go hizkerak, gipuzkerarekin doazela; eta Bortziriet, Baztan eta Ultzama, aldiz, Ekialdekoekin.

I.2.5. ITXE / ETXE isoglosa (ikus 28. Mapa)

28. Mapa: itxe = (+) / etxe (-) Ipar nafarrera garaian.

Hedadura handia du, jakina denez, itxe formak Hego-nafarrean barrena; eta "nafartar" modutzat har daiteke.

Hots, lehenengo hurbilketa batez, hau ageri da: Araitz gelditzen dela Gipuzkoatik hurbil (etxe); Ultzama, Arakil, ortzi-rieta eta Irun-Goizueta Nafarroarekin doazelarik.

Xehetasunetara joz gero, ordea, oso ñabarra da egoera.

I.2.6. Sinkopa

Ahuñamendin barrena gertatzen da sinkopa; Endarlazatik hasi

eta Garderaino. Nafartar fenomenoa da, hitz batez; Iparraldean ozta-ozta agertzen delarik.

Gipuzkoa-ko nafarrean, eta are nabarmenkiago Bortzirietakoan, azentu nagusia (+2) silaban joan ohi da: ezkerretik hasi eta bigarrenean, alegia.

Honen ondorioz, (+3) silabako bokalea erori egiten da: chocoláte, hitz batez, txokóltia bihurten da; Aranatza, Arántza; eta berantetsia, berántsia; eta bi mutilekin, bi mutíkin.

Silabaren ardatza den bokalea (+3) erortzen ez denean ere, bere tinbrea nahasirik atxekitzen du: Hondarribia, Onddárbia bihurtzen da, baina baita Ondárribi ere; atera, atéri ahoskatzten da; eta elkartuko, elkártiko (Ultzamaraino hau). Adibidez:

Bortzirietan:

Arántza: aitzínko (=aitzineko), arrúzla (=arrozela, bisigua), etórda eta etórnaiz, kolétu ziran (=koleratu ziren), kastítu (=kastigatu).

Lesaka: garízma (=garizuma), larúnta (=larunbata).

Zubieta: amártatik (=hamarretatik).

Ultzaman:

ezkóndiko (=ezkonduko); ez gaizke yuan (=ez gaitezke)

Baztan:

asértu (=haserretu).

I.2.7. Aferesia

Sinkopa gertatzen den lekuetan gertatzen da aferesia. Badi-rudi, halere, Baztan-en eta Ultzama-n mamitzen dela usuenik; zein inguramendu fonikotan mamitzen den ikertzea beharrezkoa bada ere. Adibidez:

Baztan: kusi, kusiko'ut; torri, tor daien; man zition.

Bortzirietan: mátia, manen ditugu, kusten dugu.

Ultzama: torri de, makómia, máztia, bāki (=ebaki), kúsi.

I.2.8. Bustidurá

Antzeko xamarrek dira sei azpi-euskalkiak hori buruz: beti ez bada ere, askotan gertatzen da bustidura.

Oro har, maizago mamitzen bide da diptongo ondoan, egiazko /i/ silabikoaren ondoan baino. Nolanahi ere, eta Salaburuk berak Baztango hizkerari buruz aitortzen duenez, berezkuntzarik gabeko erregela orokorrik ematerik ez dago. Aezkeraz edo nafarrera behereaz bustidura bakanka baizik gertatzen ez den bezala, Ipar-nafarreaz maiz palatalizatzen da. Adibidez:

Irun-Goizueta: geldittu, zabilela, mutilla, eitten.

Bortzirietan: gañean, izittuta, litteke, ikusten bagattu, irakitten, mutilla.

Araitz

Intze: billatze'ittue, illezkeo, aittu, esaten zittun, gañeti.

Leitze: olloak, motell, gallendu, bonbollo.

Arizkun: arráñe, áitte, azpáñak (baina: mutile, makile eta argine)

Ultzama: akíttu, áittu ttugu, agíñek, billéttu, goittítik beittiréño, kurtxílle, mingáñe, geldíttu, okabílle.

I.2.9. Azentua

Luzaz mintza liteke honi buruz: sei azpi-euskalkion artean batasunik ez, eta leku-lanen eskasia; hauxe da irmoki esan daitekeen bakarra.

Irun eta Bortzirietan, azentu-unitatea zedarrituz gero, azentua daraman silaba (hitza markatua ez den ber) (+2) da: Arántza, Hondárribia, Lesáka, Berá; eta gauza bera izen arruntetan.

Baztan-en eta Ultzama-n, ia-ia simetrikoki azentu-unitatea zedarrituz gero, (-2) da azentua daraman silaba: Eltzabúru, Salabúru, Etxaléku. Eta gauza bera arruntetan: zázpi, íru.

Lehenengo bietan lehendabiziko silabaren pisuak azentua aurrera eramaten duen bezala (áte, bétti; vs. até, betí), bigarrenengo bietan azkeneko silabak errima ez-hutsa duenean, hitza oxitono bihurtzen da: amár, zelái, zillér, orrátz, ordóts. Azentuaren posizioa, beraz, azken silabaren errimaren arauera finkatzen da.

Batzutan, dena dela, Ultzaman batez ere, Mendebaldeko eta Ekialdeko azentu-kerak daude elkarren ondoan.

Araitz eta Arakil, itxura denez, Mendebaldeko euskalkiekin doaz: (+2); eta hitz markatuak (+1).

Adibidez:

Irun-Goizueta

Hondarr.: atían atzían (=atearen atzean), semíari, astíer-tia,

Arantza: arrúzla, agúrdinta, eldúnaiz, izíttuta, jarríta, ezáldago prés, Arrúzpi = Arroazpi). Are jatorrizko moldea gaindituz ere: musíka, amérikano.

Baztan eta Ultzama

Bazt.: gósjak, ándrjak, méndjen.

Ultzama: makomébat /makómja; arroltzébat, arróltzja; aire-gáistwa (4) (=ihortziria), aiskídja (3), aizkolá-ríe (5), albaitérwa (4), multzúbet, eskolára, ego-láñwa (4), illunbétan, Donostíen.

Baztango hizkeran azentuak eskuin aldera jotzeko joera hori oso ongi agertzen da Bruno Etxenikeren adibide hauetan (erabat Hego-nafarreraren eta zubereraren hildotik):

yendén kontra, baina erreinuen kontra;
oñazén asmenta ; naigabén ondotik (oxitonia hori laburketa-
rik gabe ez baita euskalki honetan gertatzen).

Baina, guztiz alderantziz, Bortzirietan eta Gipuzkoako azpi-euskalkietan, laburketa horrek prototonoak ematen ditu, simetrikoki: átia (=ahatea) / atía (=atea); ária (=aharia) / aría (=haria); bétti (=beheiti) / betí (=beti).

I.2.10. Bokal desberdinen arteko /h/

Ipar-nafarreran, Ahuñamendiko beste hizkeretan bezala, /g/ ematen du: bigar, egizi, agua, etab.

Bigarren pertsonaren marka, berriz, /h/ ez eta /y/ bihurtzen da: i yaiz (Erronkariraino gauza bera gertatzen da mendi katean barrena).

Ezaugarrien bilduma bat

Eman dezagun orain "nafartar" ezaugarriei N balioa ematen diegula, eta G balioa gipuzkera kutsukoei; eta sailkapen hau dugu:

y , N	+BH, N	ea,oa, N	r, N	(+2), N
j , G	-BH, G	ia,ua, G	s, G	(-2), G
		ja,wa, N		

Gipuzk.	G	G	G	G	G
Bortz.	N	G	G	N	G
Arak.	G	N	N	G	G
Araitz	N	N	N	G	G
Bazt.	N	N	N	N	N
Ultz.	N	N	N	N	N

Sailkapen ongi ageri denez, Baztango eta Ultzamako azpi-euskalkiek dute "nafartar" kutsu nabarmena; Irun-Goizuetakoak, aldiz, "giputz" kutsua erakusten duelarik. Beste hirurak, geo-

grafi arrazoiengatik ere soma zitekeenez, erdibidean gelditzen dira.

Gauza askotan, bukatzeko, antz handia dute Baztango eta Ultzamako euskara motek Joakin Lizarraga idazleak erabili zuenarekin (Hego-nafarrera, Ekialdekoa, Eguesko hizkera).

I.3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK

I.3.1. MORFO-SINTAXIARI BURUZKO OHAR BATZU

Xehetasun asko eta askotan Ipar-nafarrera lapurterarekin eta nafarrera beherearekin doa; are frantsesaren kutsua somatzen delarik: afera (=affaire), gubernua (=gouverner), etab..

Adibidez:

eldúnaiz, Arantza (=heldu naiz, oraintxe nator, Iparraldean; eta aspaldi danik: J. Leizarraga).

etórtzen álda, (Arantza) (=Iparraldeko 'etortzen ahal da'); bi-denabar esateko prototoniak laburtzapena salatzen duelarik: álda = ahal da.

ez dute sendatzen al, Zubieta.

gizonez ikusiak (Lapurterazko joera errepikatuz = gizonek ikusiak).

utzi aditzaren lokera: ez uztea aztera (= ez uztea ahaztera); honetan ere Iparraldean bezala (vs. ez utz tentazioan erortzen, Mendebaldean).

I.3.2. Aditz Paradigmak

NOR (1)

Indikatiboa

Oraina	Iragana
naiz	nitzen
yaiz	yitzen
da	zen
gara	giñen
zara	ziñen
zarate	ziñeten
dire	ziren

Baldintzak

Aurrekoa	Ondorio oraina
banintz	nitzeke
bayitz	yitzeke
balitz	litzeke
bagiñe	giñeke
baziñe	ziñeke
baziñete	ziñekete
balire	lireke

Subjuntiboak

Oraina	Iragana
nain	nindain
yain	yindain
dain	zain
gaittezen	ginaizten
zaittezen	zinaizten
zaittezten	zinaizteten
daittezen	zaizten

Ahalezkoak

Oraina	Geroa	Iragana
naike	nindaik	nindaiken
yaik	yindaik	yindaiken
daik	laik	zaiken
gaizke	gindaizke	gindaizken
zaizke	zindaizke	zindaizken
zaizkete	zindaizkete	zindaizketen
daizke	laizke	zaizken

Agintera

yai
bei
zaittez
zaittezte
beittez

(1) Euskalki honen datu idatzirik ezin izan dugunez aurkitu paradigmak osatzeko gure grabaketetan agertzen diren ezaugarriez baliaitu gara.

NOR-NORI Indikatibo oraina

	YATZAIRE	ZAIRE		ZATZAIZKIRE	ZATZAIZKIRETE	ZAIZKIRE
NATZAIK NATZAIN		ZAIK ZAIN	GATZAIZKIK GATZAIZKIN			ZAIZKIK ZAIZKIN
NATZAYO	YATZAYO	ZAYO	GATZAIZKIO	ZATZAIZKIO	ZATZAIZKIOTE	ZAIZKIO
	YATZAIGU	ZAIGU		ZATZAIZKIGU	ZATZAIZKIGUTE	ZAIZKIGU
NATZAIZU		ZAIZU	GATZAIZKIZU			ZAIZKIZU
NATZAIZIE		ZAIZIE	GATZAIZKIZIE			ZAIZKIZIE
NATZAYOTE	YATZAYOTE	ZAYOTE	GATZAIZKIOTE	ZATZAIZKIOTE	ZATZAIZKIOTE	ZAIZKIOTE

NOR-NORI Indikatibo iragana

	YINTZAIREN	ZITZAIREN		ZINTZAIZKIREN	ZINTZAIZKIRETEN	ZITZAIZKIREN
NINTZAIKEN NINTZAIÑEN		ZITZAIKEN ZITZAIÑEN	GINTZAIZKIKEN GINTZAIZKIÑEN			ZITZAIZKIKEN ZITZAIZKIÑEN
NINTZAYON	YINTZAYON	ZITZAYON	GINTZAIZKION	ZINTZAIZKION	ZINTZAIZKIOTEN	ZITZAIZKION
	YINTZAIGUN	ZITZAIGUN		ZINTZAIZKIGUN	ZINTZAIZKIGUTEN	ZITZAIZKIGUN
NINTZAIZUN		ZITZAIZUN	GINTZAIZKIZUN			ZITZAIZKIZUN
NINTZAIZIEN NINTZAYOTEN	YINTZAYOTEN	ZITZAIZIEN ZITZAYOTEN	GINTZAIZKIZIEN GINTZAIZKIOTEN	ZINTZAIZKIOTEN	ZINTZAIZKIOTEN	ZITZAIZKIZIEN ZITZAIZKIOTEN

NORK-NOR Indikatibo oraina

	YAUT	DUT		ZAITTUT	ZAIZTET	TTUT
NAUK NAUN		DUK DUN	GAITTUK GAITTUN			TTUK TTUN
NAU	YAU	DU	GAITTU	ZAITTU	ZAIZTE	TTU
	YAUGU	DUGU		ZAITTUGU	ZAIZTEGU	TTUGU
NAUZU		DUZU	GAITTUZU			TTUZU
NAUZIE		DUZIE	GAITTUZIE			TTUZIE
NAUTE	YAUTE	DUTE	GAITTUTE	ZAITTUTE	ZAIZTE	TTUTE

NORK-NOR Indikatibo iragana

	YIÑUREN	NUEN		ZIÑUREN	ZIÑUTEREN	NITTUEN
NIÑUKEN NIÑUNEN		YUEN	GIÑUKEN GIÑUNEN			YITTUEN
NIÑUEN	YIÑUEN	ZUEN	GIÑUZEN	ZIÑUZEN	ZIÑUTEN	ZITTUEN
	YIÑUGUN	GIÑUEN		ZIÑUGUN	ZIÑUTEGUN	GIÑUZEN
NIÑUZUN		ZIÑUEN	GIÑUZUN			ZIÑUZEN
NIÑUZIEN		ZIÑUTEN	GIÑUZIEN			ZIÑUZTEN
NIÑUTEN	YIÑUTEN	ZUTEN	GIÑUTEN	ZIÑUTEN	ZIÑUTEN	ZITTUTEN

NORK-NOR Baldintza ondorio oraina

	YIÑUKET	NUKE		ZIÑUKET	ZIÑUTEKET	NITTUKE
NIÑUKEK NIÑUKEN		YUKE	GIÑUKEK GIÑUKEN			YITTUKE
NIÑUKE	YIÑUKE	LUKE	GIÑUKE	ZIÑUKE	ZIÑUTEKE	LITTUKE
	YIÑUKEGU	GIÑUKE		ZIÑUKEGU	ZIÑUTEKEGU	GIÑUZKE
NIÑUKEZU		ZIÑUKE	GIÑUKEZU			ZIÑUZKE
NIÑUKEZIE		ZIÑUTEKE	GIÑUKEZIE			ZIÑUZTEKE
NIÑUTEKE	YIÑUTEKE	LUTEKE	GIÑUTEKE	ZIÑUTEKE	ZIÑUTEKE	LITTUTEKE

NORK-NOR Ahalezko oraina

	YEZAKET	DEZAKET		ZETXAZKET	ZETXAZKETET	DETXAZKET
NEZAKEK NEZAKEN		DEZAKEK DEZAKEN	GETXAZKEK GETXAZKEN			DETXAZKEK DETXAZKEN
NEZAKE	YEZAKE	DEZAKE	GETXAZKE	ZETXAZKE	ZETXAZKETE	DETXAZKE
	YEZAKEGUKE	DEZAKEGUKE		ZETXAZKEGUKE	ZETXAZKETEGUKE	DETXAZKEGUKE
NEZAKEZUKE		DEZAKEZUKE	GETXAZKEZUKE			DETXAZKEZUKE
NEZAKEZIEKE		DEZAKEZIEKE	GETXAZKEZIEKE			DETXAZKEZIEKE
NEZAKETE	YEZAKETE	DEZAKETE	GETXAZKETE	ZETXAZKETE	ZETXAZKETE	DETXAZKETE

NORK-NORI-NOR Indikatibo oraina

	DIET/TTIET DIÑET/TTIÑET	DIOT TTIOT		DIZUT TTIZUT	DIZIET TTIZIET	DIOTET TTIOTET
DIREK/TTIREK DIREN/TTIREN		DIOK/TTIOK DION/TTION	DIGUK/TTIGUK DIGUN/TTIGUN			DIOTEK/TTIOTEK DIOTEN/TTIOTEN
DIRE TTIRE	DIK/TTIK DIN/TTIN	DIO TTIO	DIGU TTIGU	DIZU TTIZU	DIZIE TTIZIE	DIOTE TTIOTE
	DIEGU/TTIEGU DIÑEGU/TTIÑEGU	DIOGU TTIOGU		DIZUGU TTIZUGU	DIZIEGU TTIZIEGU	DIOGUTE TTIOGUTE
DIREZU TTIREZU		DIOZU TTIOZU	DIGUZU TTIGUZU			DIOZUTE TTIOZUTE
DIREZIE TTIREZIE		DIOZIE TTIOZIE	DIGUZIE TTIGUZIE			DIOZIE TTIOZIE
DIRETE TTIRETE	DIE/TTIE DIÑE/TTIÑE	DIOTE TTIOTE	DIGUTE TTIGUTE	DIZUTE TTIZUTE	DIZIE TTIZIE	DIOTE TTIOTE

NORK-NORI-NOR Indikatibo iragana

	YIREN YITTIREN	ZIREN ZITTIREN		ZIÑIREN ZIÑITTIREN	ZIÑIRETEN ZIÑITTIRETEN	ZIRETEN ZITTIRETEN
NIEN/NITTIEN NIÑEN/NITTIÑEN		ZIEN/ZITTIEN ZIÑEN/ZITTIÑEN	GIÑIEN/GIÑITTIEN GIÑIÑEN/GIÑITTITTIEN			ZIETEN/ZITTIETEN ZIÑETEN/ZITTIÑETEN
NION NITTION	YION YITTION	ZION ZITTION	GIÑION GIÑITTION	ZIÑION ZIÑITTION	ZIÑIOTEN ZIÑITTIOTEN	ZIOTEN ZITTIOTEN
	YIGUN YITTIGUN	ZIGUN ZITTIGUN		ZIÑIGUN ZIÑITTIGUN	ZIÑIGUTEN ZIÑITTIGUTEN	ZIGUTEN ZITTIGUTEN
NIZUN NITTIZUN		ZIZUN ZITTIZUN	GIÑIZUN GIÑITTIZUN			ZIZUTEN ZITTIZUTEN
NIZIEN NITTIZIEN		ZIZIEN ZITTIZIEN	GIÑIZIEN GIÑITTIZIEN			ZIZIEN ZITTIZIEN
NIOTEN NITTIOTEN	YIOTEN YITTIOTEN	ZIOTEN ZITTIOTEN	GIÑIOTEN GIÑITTIOTEN	ZIÑIOTEN ZIÑITTIOTEN	ZIÑIOTEN ZIÑITTIOTEN	ZIOTEN ZITTIOTEN

NOR

Indikatiboa

Oraina

nauk/naun
duk/dun
gaittuk/gaittun
ttuk/ttun

Iragana

niñuken/niñunen
yukun/yunen
giñuken/giñunen
yittuken/yittunen

Baldintza ondorio oraina

niñukek/niñuken
yukek/yuken
giñukek/giñuken
yittukek/yittuken

Ahalezkoak

Oraina

naikkek/naiken
daikkek/daiken
gaizkek/gaizken
daizkek/daizken

Geroa

nindaikek/nindaiken
laikek/laiken
gindaizkek/gindaizken
laizkek/laizken

Iragana

nindaikeken/nindaikenen
zaikeken/zaikenen
gindaizkeken/gindaizkenen
zaizkeken/zaizkenen

NOR-NORI

Indikatibo oraina

NI

natzayok/natzayon
natzayotek/natzayone

GU

gatzaizkiok/gatzaizkion
gatzaizkiotek/gatzaizkione

HURA

zairek/zairen
zayok/zayon
zaiguk/zaigun
zayotek/zayone

HAIEK

zaizkirek/zaizkiren
zaizkiok/zaizkion
zaizkiguk/zaizkigun
zaizkiotek/zaizkione

Indikatibo iragana

NI

nintzayokek/nintzayonen
nintzayoteken/nintzayotenen

GU

gintzaizkioken/gintzaizkionen
gintzaizkioteken/gintzaizkiotenen

HURA

zitzaireken/zitzairenen
zitza yok/en/zitza yonen
zitza igu ken/zitza igunen
zitza yote ken/zitza iyotenen

HAIEK

zitza izkire ken/zitza izkire nen
zitza izki o ken/zitza izki o nen
zitza izki gu ken/zitza izki gu nen
zitza izki o te ken/zitza izki o te nen

NORK-NOR

Indikatibo oraina

NI

nik/nin
nie/niñe

HURA

diet/diñet
dik/din
diegu/diñegu
die/diñe

GU

gittik/gittin
gittie/gittiñe

HAIEK

ttiet/ttiñet
ttik/ttin
ttiegu/ttiñegu
ttie/ttiñeIndikatibo iragana

NI

niñiken/niñiñen
niñitteken/niñittenen

HURA

niken/niñen
ziken/ziñen
giñiken/giñiñen
zitteken/zittenen

GU

giñiken/giñiñen
giñitteken/giñittenen

HAIEK

nittiken/nittiñen
zittiken/zittiñen
giñittiken/giñittiñen
zittitteken/zittittenen

NORK-NORI-NOR

Indikatibo oraina

NIRI

zirek/ziren
ziretek/zirene

HARI

zioat/zionat
ziok/zion
zioagu/zionagu
ziotek/zione

GURI

ziguk/zigun
zigutek/zigune

HAIEI

zioteat/ziotenat
ziotek/zione
zioteagu/ziotenagu
ziotek/ziotenIndikatibo iragana

NIK

nioken/nionen
nioteken/niotenen

HARK

zireken/zirenen
zioken/zionen
ziguken/zigunen
zioteken/ziotenen

GUK

giñioken/giñionen
giñioteken/giñiotenen

HAIEK

zireteken/ziretenen
zioteken/ziotenen
ziguteken/zigutenen
zioteken/ziotenen

EGON

Oraina	Iragana
nago	nindagon
yago	yindagon
dago	zagon
gaude	ginauden
zaude	zinauden
zaudete	zinaudeten
daude	zauden

JOAN

Oraina	Iragana
noaye	nindoayen
goaye	yindoayen
doaye	zoayen
goazi	gindoazin
zoazi	zindoazin
zoazte	zindoazten
doazi	zoazin

IBILI

Oraina	Iragana
nabille	nindabilien
yabille	yindabilien
dabille	zabilien
gabiltze	ginabiltzen
zabiltze	zinabiltzen
zabiltzete	zinabiltzetzen
dabiltze	zabiltzen

JAKIN

Oraina

Iragana

HURA

HAIEK

HURA

HAIEK

dakit
dakik
dakin
daki
dakigu
dakizu
dakizie
dakite

dazkit
dazkik
dazkin
dazki
dazkigu
dazkizu
dazkizie
dazkite

nakien
yakien
zakien
ginakien
zinakien
zinakiten
zakiten

nazkien
yazkien
zazkien
ginazkien
zinazkien
zinazkiten
zazkiten

EDUKI

Oraina

Iragana

HURA

HAIEK

HURA

HAIEK

dauket
daukek
dauken
dauke
daukegu
daukezu
daukezie
daukete

dauzkit
dauzkik
dauzkin
dauzki
dauzkigu
dauzkizu
dauzkizie
dauzkite

nauken
yauken
zauken
ginauken
zinauken
zinauketen
zauketen

nauzkin
yauzkin
zauzkin
ginauzkin
zinauzkin
zinauzkiten
zauzkiten

II. HEGO NAFARRERA GARAIA

II.2. EZAUGARRI FONETIKO-FONOLOGIKOAK

II.2.1. BOKALAK

Euskalki gehienetan bezala 5 dira bokalak Hegoaldeko nafarrerera garaiaz: "a", "e", "i", "o" eta "u".

II.2.1.1. "a" bokalaren hersketa ("Bokal harmonia" deitua)

a) Bokal harmonia aurrerakaria

"a" horrek aitzinetik "i" edo "u" bokala baldin badu, "e"-rantz jotzen du. hala geratzen dira kasuak:

"graciequi", "lujuriezco", "zerure" (Makirriain)

"mutille", "Jangoicuengana" (Muzki, Gesalatz)

Hersketa gabeak: "mendira" Oroz-Betelu.

Iabar, Lintzoain eta Iragin ere, "burue" edo "egie" aurkitu ditugu.

Ondarrak Goñin "a" honako kasuetan hersten dela dio: aurretik "i", "u", "ñ" edo "ll" duenean. Adibide hauek ematen ditu:

- u-a > u-e "fundedore, aude (au da)"

- a-u > e-u (oso gutxitan) "deuquete"

- a-ñ > e-ñ "beñe". Iñoiz "i" epentetikorik sortuz: "deiñu"

- i-a > i-e "arime, andibet"

b) Bokal harmonia atzerakaria

- a-i (askotan) > e-i "neiz, geisto"
- ñ-a > ñ-e "bañetu, entraiñe"
- a-ll > e-ll "mellu (mailu), eillegatu"
- ll-a > ll-e "mellerik"
- "i" eta "ñ"-ren eragina zenbait aldiz aurrera eta atzera batean ailegatzen da: "beñe" (baina), "engeñetu" edo "beite" (baita).

Hitz barnean ere gertatzen da hersketa hau: "primadera", "igende", "arimele" Oltza eta Goñin. Lintzoainen "bier" (bihar).

"-garren" atzizkia ez da inflexionatzen hala ere: "laurgarren" Elkanoko Lizarragak. "vigarren" Utergan. Normala denez: "garren"ek bere autonomiari atxeki baitio oso berandu arte (ikus "Euskal azentuaz", Txillardegui, 1984).

Moutardek, Lintzoainen egin galdaketetan, ua > ue kasuari dagokionez hau ikusi du: aurretik leherkari belarea edo afrikari bat duenean, u hori erdikontsonante bihurtzen dela: "negwe", "putswe".

II.2.1.2. "e" eta "o" hiatusetan

Honetan ere joera bikoitza du euskalki honek. Testu zaharrak irakurriz, badirudi "e" eta "o" ez direla hersten ondoren "a" duten hiatusetan, eta egia esan hala da, guk Iabarren "jendeak, itxea, nerea da" jaso baititugu, baina baita hauek ere: "egua, bestia". Moutardek Lintzoainen "o"+"a" = [ua] dela dio. Halaber, "e"+"a" = [ja] diptongoa eta "i"+"e" = [je] diptongoa. Iragin berriz "tzikirua" jaso zuen.

Guk berriz [õ̞ea] eta [ã̞aldean] aditu ditugu, baina baita [bjã̞] eta [esjāgo] (behar, hezeago). Testuetan Makirriainen "dolorezcoa" jaso dugu, eta Utergan "contentacea", baina baita "onexicia" eta "eguitia". Goñin ia adibide gehienetan "-ea"

azaltzen da, baina bi aldiz "adisquidia". Testu zaharretan ere: (olietzea, gañean, lurrean, enea, ordenatzea, emancionean e.a.).

"-oa" hiatusari dagokionez bitasun bera sumatzen da. Lizarragaren liburuan badira "-ua" hiatusak eta Utergan (infinitiba) adibidez. Baina guk hiztun askoren ahotan "-oa" entzun dugu garbi.

Erizkizundiak ere ematen du bitasun honen berri:

BEHAR: "bear": Ollo, Arrieta, Oroz-Betelu. "bearr": Osteriz.

"biar": Nabaz, Iragi.

HAIZEA: "aizia": Iragi, Osteriz.

LUZEA: "luzea": Osteriz, Arrieta, Oroz-Betelu eta zaharrek Ollon.

"luzia": Nabaz eta Ollon gazteek bakarrik.

"lúzia": Osteriz.

BESOA: "besoa": Ollo, Iragi, Osteriz, Arrieta eta Oroz-Betelu.

"besua": Nabaz.

"-eo" hiatusan ere hersketa bera gertatzen da:

[bioñak] (behorrak) , [nion] (nehon)

Saraguetak badu F.L.V. 32, 334. orrialdean "ateratzia" eta "Jangoikuak", eta J.M. Etxebarriaren Euskal dialektologiarako testo eta ariketak liburuan Saraguetak ere "lemixikoa" 218.ean eta "ikustian" 219.ean. Saguetak Mezkirizko euskaraz idazten zuela esan behar da.

Ez da beti garbiki adierazten hiatusa ala diptongo goranzkoa denez.

II.2.1.3. Bokalen galtzea.

Hitz haseran aferesiz:

[sildu] = isildu

[řaten] Utergako katiximan = erraten

[tóři] = etorri
 [káři] = ekarri
 [báki] = ebaki
 [kúři] = ikusi
 [mastéki] = emazteki
 [mán] = eman
 [sařtu] = ezagutu

Iabarren "ekarri, etorri eta torri" ditugu jasoak, hizketa-
 ren erritmoak beraz, badu zerikusirik, Iabarren bederen, afere-
 siaren agertzearekin.

Hitz barnean sinkopaz:

(trintete), (obrena), (abrats), (bapedrac), (dramazquigun),
 (gindraman), (icuscot), (izulco naiz), (bérla), (bedratzi),
 [ořgátik], [bátře], [subříre] = Zubirira, [ábře] = abere,
 [atřacéunte], (lendabiscoe)...

II.2.1.4. "u" bokalaren indartzea

"u" bokala indartu egiten da bokal artean doanean euskalki
 honetako toki anitzetan. Erakusleetan "ebek" eta testu zaharre-
 tako (abék).

Erizkizundiak hauetxek bildu zituen:

GABAZ: Osteriz, Arrieta, Oroz-Betelu eta Egiarreta.

GAUEZ=GAUAS=GAUAZ: Ollo, Nabaz, Iragi, Osteriz. Moutard-ek dena
 den Iragin "gaba" jaso du.

II.2.1.5. "e" bokalaren hersketa

"e" bokala hertsu egiten da eta aurreko sudurkaria galdu
 inplosiban hitz bukaeran beste sudurkaria dagoenean:

[iséjn] (izanen)
 [egoĩmbaita] (egonen bait da)

[eřainuke] (erranen nuke)

(juain) ere aurkitu dugu testu zaharretan.

Ondoko "u"-aren eraginez "e" bokal erdikoa hertsia egiten da honako kasuetan:

[irúski] (eguzki)

[gínwen] (genuen)

[iduki] (eduki)

Ipar nafarrera garaiaz gertatzen den bezala, hainbat tokitan txetxekari batek "e" bokala hertsia egiten du. Guk Iabarren "itxe" jaso dugu, eta Bonaparteren zerrendetan Goñiri dagokionean ere "itxe" ageri da. Elkano, Gares eta Oltzan aldiz "etxe" da hitza. Utergako katiximan 40. orrialdean "icheti" dugu.

II.2.1.6. Diptongoak

Euskalki guztietan dauzkagun beheranzko edo bokalerdiz osatutakoak badira nafarrera garaiaz ere:

- ai : [semáit], [emáin], [uřtetáik], [aiśágo], [eráiten] (=ereiten)
- ei : [iséin], [géien], [bésteik], [séleik], [béiti]
- oi : [góiti]
- au : [auřtengo], [itáute] (egiten dute), [auř]
- eu : [iteunte] (egiten dute)

Goranzko diptongoak edo kontsonanterdiz osatutakoak ere badira:

- ja : [áundja], [třatórjan], [bjářko] (beharko), [úřtja], [góisjan]
- je : [gusjētan], [asjēndakin], [bagindakjén], [estakisjé]
- oa : silaba bakar batez ahozkatuak: [aláyaiņkoa], [emēngo], [aeskoán], [beřcoátei] (bertze bateri), [ancuékoa] (Aintzioakoa)
- wa : [píškwat]
- we : [bagintwen], [fwéřtja]
- wi : [pářtwik], [sářtwik], [geldítwik]

Galdutako kontsonante batek diptongoa eragiten du euskara guztietan bezala: [oŋtáik] [eunéro] [seřtaik] [giŋdeleik] [bešteik].

Badira sorrera iluneko hainbat diptongo arraro. Ondarrak, Goñiko testuetan hauek bildu ditu: "auñeze" (oinaze) eta baita "oñeze". "areigi, araigi" eta baita "aragi"; "beigi" eta "begi". Denak Goñikoak dira.

Aldamenean duen aezkeran bezala, "ai" diptongoak "ei" eman dezake (=bokal harmonia atzerakaria): Makirriaingo katiximan "orei" (orain). Olatza eta Goñin "urdei", Elkano eta Garesen "urdai" delarik. Baina Elkano, Gares, Oltza eta Goñin "ezpain" eta "zain". Moutardek Iragin "naiz" eta "neiz" formak harrapatu ditu. Erizkizundian dena dela hauek azaltzen dira:

AIZE: Ollo, nabaz, Iragi, Osteriz, Arrieta eta Oroz-Betelu.

Muzkiko testuan (daicera) dugu, "ei"-k "ai" eman duelarik.

"au" diptongoak Ekialdeko euskalki askotan bezala, "o" eman dezake: "arrautze" Gares eta Elkanon, baina "arrotze" Oltza eta Goñin.

"ou" ere izan daiteke "au" horren ordezkoa: Goñin "goude, zoude" (gaude, zaude). Baita aurreko legeari jarraiki "doden" (dauden), Uterga eta Goñikoa. Goñin berean "deuquete" (daukate)-ren ordez.

"ue" hiatusa "ie" diptongora [je] pasa daiteke "u" bokala Ekialde guztian gertatzen den bezala palatalizatuz. Horren lekuko ditugu Olatzako "ducie, zacie" aditzak, Goñin laburturik "duce, zace" erabiltzen zirenak.

"eu" eta "au" diptongoen arteko nahasketak:

Elkanon "euri" esaten bazen ere, Gares, Oltza eta Goñin "auri" zen hitza, Aezkoan gertatzen den bezala; "daus" da hitza

latineko "genus"-etik heldu dena, bai Elkanon, bai Oltzan eta bai Garesen ere. Bonapartek Goñiren sailean "daus" idazten du ondoren "a" horren gainean "e" bat idazten badu ere. Ondarrak dena den Goñirako "daus" ematen du Goñibarko euskarari buruz 1980.ean atera artikuluan. Utergan "naure" eta "gauren".

Ekialderago parean dituen euskalkietan bezala, latinezko "-one" atzizkiak "-io" eman du: "arratio", "arrazio"...

Bukatzeko, eman ditzagun "eu" diptongoaren laburketaren adibide batzu: "euli" Goñin, baina "uli" BN-z bezala Gares, Elkano eta Oltzan. "ultzi" esaten zaio "eultzi"-ari zenbait lekutan, eta [uškéra] beste batzutan euskalki honetan euskarari.

Diptongoen laburtzearekin jarraituz, eman ditzagun adibide hauek: [geago], [aen] (haien), [beeak] (behiak), [xaero] (jaiero), [oetan] (hauetan). Ez da ahantzi behar, euskalki horren aldame-neko aezkeraz, Iriberrin gehien bat, halakoak entzuten direla: "oramea, artzea, zelea" (oromahaia, artzaia, zelaia). Bada beraz joera Hegóaldeko nafarrera garaiaz ere.

II.2.2. KONTSONANTEAK

II.2.2.1. Kontsonanteen taulak

Zuzenki kontsonanteen fonetika ukitu aurretik, kontsonanteen korpusa emanen dugu, Moutard-ek Lintzoaingo korpusetik egin taulak hain zuzen. Iragiko korpusarekin ere egin zuen taula bat, baina oso antzekoak direnez, Lintzoaingoa besterik ez dugu paratuko. (Taula hauek F.L.V. 20.ean ageri dira, 1975. urteko maiatza-abuztua zenbakian).

/j/ fonema ez da tauletan ageri.

Taula hauek Fontes Linguae Vasconum 20.ean ageri dira, 1975. urteko Maiatza-Abuztua zenbakian.

HITZ HASERAN

	ezp.	horz.	apik- albeo.	bizk- albeo.	txetx.	sabai.	belar.
hersk.ahostun.	p	t		ts	tš		k
hersk.ahoskab.	b	d					g
sudurkariak	m	n					
frikariak	f	l	ś	s	š	l̥	x

BOKAL ARTEAN

	ezp.	horz.	apik- albeo.	bizk- albeo.	txetx.	sabai.	belar.
hersk.ahostun.	p	t	tš	ts	tš		k
hersk.ahoskab.	b	d					g
sudurkariak	m	n				n̥	
frikariak	f	l	ś	s	š	l̥	

r-rr

HITZ BUKAERAN

	horz.	apik- albeol.	bizk- albeol.	txetx.	sabai.	belar.
leherkariak	t	tš	ts	tš		k
sudurkariak	n					
frikariak	l	ś	s	š	l̥	

r-rr

II.2.2.2. "H"aren ordezkook

Ez da "h" fonemarik euskalki honetan. Bere arrastoen artean, Erronkari, Zaraitzu eta Aezkoan bezala, "g" bat utzi du hainbat hitzetan bokal artean: "egun" (ahun) edota "ago" (aho).

Bi bokalak bera direnean, iduri du luzamendua duen bokal bat entzuten dela: "zaar", "naaskie".

Moutard-ek, Iragin, "piper" hitzean", hasperenketa sumatu du bigarren "-p-" horretan, baina jaso zuen korpuseko adibide bakarra omen da.

"H" fonemaren arrasto ditugu Elkanoko erakusleen hitz haserako herskari ahostun belareak (gau, gura...), Aezkoa guztian bezala, oraindik orain Hegoaldeko nafarrera garaiaz ere bazterren batean entzun daitezkeenak.

II.2.2.3. /F/ fonema

Maiztasun guti du /F/ fonemak euskalki honetan, edo bederen, aezkeraz edo nafarrera behereaz baino gutiago; mailebuak dira "f" duten hitzak:

"kafi" Elkanon, Gares, Goñi eta Oltzan "kabi"; "infernu = infiernu"

"falastada = falaztada"; "fuña = fuñe"; "falta"; "kalfor"; "frutu".

"azufre", "flore". Hauetatik kanpo "afari".

II.2.2.4. Errotazismoa.

Euskalki hau dirudienez zaharragoa den "-rtz" taldearen aldekoa da ia erabat. Bonaparteren zerrendetan, Elkano, Gares, Oltza eta Goñirako "bertze, ertze eta erran" ditugu. Bestalde, Elkano, Oltza eta Goñin "ortots" delarik. lau leku horietan "ortzegun" da, eta Erizkizundiak dioenez, Ollo, Nabaz, Iragi, Osteriz, Arrieta eta Oroz-Betelun ere "ortzegun" esaten da edo zen. Oltza eta Goñin "ortzillere", eta Elkano eta Garesen "ortzilare". Garesen, "artzeazken" esaten zen, eta Goñi, Oltza eta Elkanon "asteazken".

"-rtz-" eta "-rz-" alternantziari dagokionez, esan dezagun, guk Lintzoainen "berze" nahiz "bertze" entzun genuela. Moutard-ek ere Iragin gauza bera aurkitu zuen, "borz" eta "bortz" jaso bait zituen.

Bonaparteren zerrendetan, Elkanorako "sudurzulo" dugu, eta Oltza, Goñi eta Gareserako "sudurtzulo".

"Beste" eta "esan" ere aditzen da, baina gutiago. Gipuzkera egiten den herri nafarren aldamenean dagoen Iabarren ere, "bestia, esan eta bost" jaso ditugu.

II.2.2.5. Kontsonante-erorketa.

Bokalen arteko "-b-", "-g-" eta "-r"-ren erorketa usu gertatzen da euskalki honetan:

[gišaátjan]	(gisa batean)	[ai̯tu]	(aritu)
[ireási]	(irabazi)	[naiseleik]	(naizelarik)
[anaiát]	(anai(a)bat)	[šoótik]	(sorotik)
[paātu]	(paratu)	[eunáin]	(egunaren)
[iofi]	(igorri)	[dao]	(dago)

Era berean, "-r-", "-d-" eta "-g-" elkarren artean nahasi egiten dira: "edo" eta "ero" erabiltzen dira "edo" esateko. "iriki" eta "idiki" "ireki" esateko. "iruzki" eta "iguzki" ditugu. "animalia" esateko berriz, Elkano eta Garesen "arimale" erabiltzen zen eta Oltza eta Goñin "arimele". "Larunbat" esan beharrean "lagumbat". "eduki"-rako, Elkano eta Garesen "iruki" eta Oltza eta Goñin "iduki". Elkano, Oltza eta Goñin, "hamaikana" esateko "amekara" eta "amekana" erabiltzen dira. Utergako katiximan "bedade" dakar "bederen"-en ordez.

Ezpainbikoek ere, Gipuzkoan bezala, badute elkarren artean nahasteko joera:

Oltza eta Elkanon "mare", eta Goñin "bare".

Elkanon "menda", eta Gares, Oltza eta Goñin "benda"

Elkano, Oltza eta Goñin "baño", eta Garesen "maño" (baino)

Esan dezagun bukatzeko badirela euskalki honetan herskari ahostun bitxi batzu hitz gutxi batzutan. "iduki"-ren ordez, (irugui) dugu Utergako katiximan 49. orrialdean, eta "ireki"

edo "ideki"-ren ordez "edegui" Muzkiko katiximan 11. orrialdean. Goñiko sermoietan ere "idugi" dugu "iduki"-ren ordez, eta "iregi" "ireki"-ren ordez. Baita Goñin ere normalagoak diren "xegi" eta "ebagi". (jeiki, ebaki).

II.2.2.6. /J/ fonema

/j/ fonemak aldaerak ezagutu ditu euskalki honetan. Nagusia [s] da, zabalunerik handiena harrapatzen zuena. Ziur esan daiteke Elkanon, Oltzan eta Goñin erabiltzen zela. Grafia erdalduna zerabiltzen apezek ez zekiten hots hori nola idatz: batzuk "s"-z adierazten zuten, Utergako katiximan ikus daitekeen bezala. Beste batzuk "ss" zerabiltzen, Makirriaingo katiximan agerienez: "meressi, ssauchi, ssabe..." Dena den esan beharra dago aspaldi sartu zela "Jaun, jende eta Jaungoiko" hitzetan egun Gipuzkoan erabiltzen den erdaratikako [x] belarea.

Hau da hain zuzen Gares aldean fonema honek hartzen duen aldaera, hots belare frikaria alegia. Utergako katiximan 31.ean adibidez "mereji" irakur daiteke. Garesen berriz, "jakin, jan, jayo, chujen, chujentasun, perrejil, ijan=ijandu (izan)" ditugu, Elkano, Oltza eta Goñin "šakin, šan, šayo edo šeyo, chušen eta perrešil" direlarik. Badira dena den "josi" Oltza eta Goñin, "atiya" Elkanon eta "atiye" Oltza eta Goñin, "bejala" (bezala) Elkanon, "jayo" Makirriaingo katiximan, edota "masjuri" denetan. Mailebuetan ere, denetan "esponja, koneju, amabirjin".

Guk Iabarren, gipuzkera egiten den herri nafarren alboan baitago, [x] belarea jaso dugu bertako atzeneko hiztunen artean: "jan, jo, jakin, jokatzea eta joan".

Hala ta guztiz ere, Gares inguruan /j/ fonemaren balioa belarea den bitartean, Oltza, Goñi eta Elkanon, txetxekari frikari ahoskabea da.

Hirugarren aldaera euskalki honen goi-aldean aurkitzen diren herri batzuetan azaltzen da, ia Nafarroa guztian barna ageri den "i" kontsonantea da, gaztelaniazko /y/ fonemaren hotsa

bezalakoa alegia. Guk Iragin, [ȳai̯ki, ȳai̯ci, ȳokātu, ȳan, ȳei̯ci eta ȳau̯ci] jaso genituen, eta Lintzoainen [ȳan, ȳas, ȳostaketa]. Bi herri hauetan ere ageri da [x] baina oso hitz gutietan.

II.2.2.7. Bustidura

Badu euskalki honek bustidurarako joera handia. Dena den euskalkiaren barnean desberdintasun nabariak gertatzen dira aldaeren artean. Esan dezagun Oltza eta Goñiko aldaerak direla bustidura gehien jasaten dutenak, baina, adibideak ez digute erabateko uniformetasunik eskaintzen, bai bustidurarako joerarik gehien duten aldaerek eta bai besteek kontrako adibideak baitituzte (bidenabar: arazo bera dugu Ipar nafarreran).

"l" eta "n" fonemen bustiduraz ihardungo gara aurrenik. Oltza eta Goñi ibarrak dira (edo ziren) bustidurarik gehien jasaten dutenak; "i" batek, dela diptongoaren osatzaile dela arrunta, busti egiten ditu bi fonema horiek bokal artean nahiz hitz-bukaeran doazenean: "gauñere, iriñ, piño, sugendill, illunsarre, ziller, zikiñ". Baina aldiz, badira "kamamile" edo "biligarro".

Diptongoetan hauexek: "abuñe, lastell, oñeze, muñe..." baina baita "gain" ere.

Elkano eta Gares-ko ereduak aldiz, bustidurarik gabekoak dira "i" hori diptongozkoa ez denean: "ilabete, zilar, sugandil, pino, irin, ibili". Baina badira bustidura kasuak, hilen izenetan batez ere: "izotzilla, apilla, garilla..". Maileguetan noski, sabaikariak ditugu: "kolmillo, kostilla, kallo". Eta diptongozko "i" bokalak eskuarki bustidura sortzen du: "oche-lla, abuña, oñestur, elleba, erreña, gañerako". Esan liteke beraz Oltza eta Goñi direla bustidurarik gehien duten inguruak, baina erregelaz kanpoko adibide ugari direla tartean.

Guk Iabarren hauek bildu ditugu: "oreiñ (orain), miñe, ibilli, beño, iñendut, zalleda". Muzkiko katiximan "mutille". Utergakoan "ceiñ, illen edo sinestacea". Makirriainen "iñendu,

ceiñ dire?".

Erizkizundian berriz: "langille=egille" Ollo eta Nabazen. "langilea=egile" Iragi eta Oroz-Betelun. Moutardek, Iragin ez du bustidurarik aurkitu "n" eta "l"-ri dagokienez ez "i" arruntaren ez diptongozkoaren eraginez. Lintzoainen ere "burdina" eta "erreina" aurkitu ditu, eta "ñ"-ri balio hipokoristikoa ematen dio. Bada Lintzoainen dena den "tallatue" hitza.

Bestelako bustiduretan hau genuke:

"tt" guti dago, eta daudenak balio adirazgarriz jantzirik daude: "gutti" edo "ttar" Lintzoainen. Bestalde, "kattaringorri, kattagorri eta usattorttol". Elkano, Gares, Oltza eta Goñin "goiti" eta "beiti" esaten zen, bustidurarik gabe.

"s" eta "x"-ri dagokienez, bustidura aski nabaria dela esan dezakegu. Erizkizundian datu hauek ageri dira: "ixildu", Ollo, Nabaz, Iragi, Osteriz eta Oroz-Betelun. "isildu" berriz, Arrieta eta Egiarretan. Guk hauek bildu ditugu Bonaparteren zerrendatik: "lembixko, gaixto, aixkide edo exkide" Elkano, Gares, Oltza eta Goñin. Bestalde, "ixkiripuru" Oltza eta Goñin eta "ispiku" Elkanon.

Esan dezagun bukatzeko "-itz" taldea ere busti egiten dela: "bakotxa", "ezcachazule" (ez gaitzazula).

II.2.2.8. Herskariak

Hitz haserako herskarien kontuak, beste leku anitzetan bezala, ez du arau finkorik egiteko aukerarik ematen. Honen argigarri hara datu hauek: Elkanon "borru", Garesen "porru". Elkanon "pikor" eta Goñin "bikor". Dena den, ezin uka badela joera ttikia ahostunetarako, Elkano, Gares, Oltza eta Goñin "biko, bekatu, bertz eta gurutze" esaten bait zen. Badira ere "butzu", "bago" edo "bázcoa", atzen hau Lizarragarena. Baina baita "pike" edo "corpuz", atzen hau Utergako katiximan jasoa.

II.2.2.9. /z/ fonema inplosiban

Badu joera $\acute{s}$ ra pasatzeko. Ondarrak Goñiko testu zaharretan "estie, esta eta zaituste" jaso ditu (aztia, ezta (ez da) eta zaituzte)-ren ordez; "eztuze" ere jaso du baina salbuespena dela dio. "ez+b" loturak ia beti "ezp" ematen omen du, eta ez "esp". Bestaldetik "esneitequela" esaten omen zen Goñin.

Guk Lizarragaren testuetan 157. orrialdean, "betícos" ediren dugu. Atzizki hau "-tz" afrikatua da mugaz bestaldean, eta "-z" Nafarroako hainbat lekutan, baina Elkanon nonbait "-s" zen. Elkanokoak dira ere "izoste, gasta eta biskarezur" hitzak, baina baita "bizkar" ere.

Oltza, Gares eta Goñin aldiz, "gazta" esaten omen da.

Utergan, "ditustenac, esta" e.a.

II.2.2.10. /s/ fonema

Gauza jakina da /s/ fonema hainbat ingurumendutan ozendu edo ahostun bihurtzen dela. Iparraldeko nafarrera garaiaz oso normala da hori, "esnea" eta "deus ere" hitzak [eʒnja] eta [dɛyʒe] ahozkatzen dira. Moutardek ere Iragin "esne" hitzeko "s" hori ahostundu egin dela dio. Gaztelaniaz "sn" multzoan gertatzen denaren bidetik.

Erizkizundian hauek ditugu emaitzak:

ESNE: Ollo, Nabaz, Osteriz eta Oroz-Betelu

ESNIA: Iragi

EZNE: Arrieta

Litekeena da herri horietan euskara hitz egiten zenean "s" horiek ahostunak izatea, Iparraldean ere gauza bera gertatzen baita bi kasu horietan.

II.2.2.11. Txetxekariak

Hitz haserako txetxekariak afrikatuak dira, zubereraz hain-

bat hitzetan gertatzen den bezala eta nafarrera behereaz ez bezala:

Bonaparteren zerrendetan: "chindi, chinta, chorta, chinchurri". Moutardek Iragin jasoak: "txakur, txori, txokor", eta Moutardek Lintzoainen "txutik, txori, txakur, txar". Erizkizundiak Osteriz, Arrieta eta Oroz-Betelurako "txakur" ematen badu ere, Azparren eta Aintzioarako "xakur" ematen du.

Nafarrera behereaz eta aezkeraz bezala, "tz-" hitz haseran doan adibideak ditugu euskalki honetan. Moutardek Iragin:

"tzikirua, tzakur, tzutik, tzerri".

II.2.2.12. -n bukaerakoa

Aspaldiko euskara zaharrez bezala, beste euskalki batzuk hitz bukaeran /n/ fonema daramaten kasu morfologiko batzutan, ez da /n/-rik euskalki honetan. Asoziatiboa /-n/ gabe egiten da hainbat lekutan euskalki honetan, eta iraganeko aditzek ez dute /-n/-rik:

"eneki, zureki..."

"ze, zute, gindue, nue..." Elkanon, Garesen, Oltzan eta Goñin.

"orai" eta "égu" hitzak ere "-n" gabeak ditugu (gogoan har, honi buruz, Ultzama-ko laurdenégu hitza, heraneguni buruzko bezpera).

II.2.2.13. Kontsonante elkarketak

- "N" + "D" sandhian, aldaketa hau gertatzen da:
[kantaceunte], [atfaceunte], [iteunte], [yañdukiceunte] eta haloak.

- "M" eta "B" elkartzen badira, bigarren hau gal daiteke:
[semait] = zenbait
[lemiřiko] = lehendabiziko. Mezkirizko Saraguetak (lemexikoa)
J.M. Etxebarriaren aipatu liburuan 218.ean.

[aštemaqára] = hasten bagara

[iruskie goracemáda] = eguzkia goratzen bada

- Hitz bukaerako "-k" eta hasierako "d-" elkartzen badira kontsonante ahoskabea geratzen da:

[iḃařatiré] = ibarrak dira, [eñičikiatiré] = herri txikiak dira

[emén denak baráceatire] = hemen denak baratzeak dira

Eman ditzagun orain Erizkizundiko datuak:

"ezgada": Ollo. "ezgara": Iragi, Osteriz eta Oroz-Betelu.

"ezkara": Nabaz, Osteriz, Arrieta eta Oroz-Betelu.

"eleuke": Ollo. "eluke": Nabaz, Osteriz, Arrieta, Oroz-Betelu.

"ezluke": Iragi.

"ez nago": Ollo, Iragi eta Osteriz.

"enago": Nabaz, Iragi, Arrieta eta Oroz-Betelu.

"ez ae": Osteriz; "ez aye": Arrieta; "ez gae": Oroz-Betelu; "ez oaye": Oroz-Betelu; "ezkaie" Nabaz; "ez al yaye": Iragi.

"rk" eta "rt" elkarketei dagokienez, hauxe dugu Bonaparte-
ren zerrendetan: Goñin "zetako" eta "zetan". (Saraguetak "ze-
taz" J.M. Etxebarriaren liburuan 216.ean). Bestalde, badira
euskalki honetan "nok" eta "zek", "-rk-" taldea laburturik.

Elkano, Gares, Oltza eta Goñin "borzna" eta "amarna" esaten
zen, taldeak deuseztu gabe beraz.

Bestelakoak hauek ditugu:

"ikusten tie/ikusten tine" pluralerako.

"baikara" Elkanon; "baigara" Garesen; "baigare" Oltza eta Go-
ñin.

"baizarate" Elkano eta Garesen; "baizate" Oltza eta Goñin.

"baitere" Elkano, Oltza eta Goñin; "baitire" Garesen.

"baiaiz" Elkano eta Garesen; "baieiz" Oltza eta Goñin.

"ezpanaiz" Elkano, Gares, Oltza eta Goñin. Lizarragak 234.ean
"ezpidéze" (ez+bide+ze)

"ez naiz" Elkanon, Gares eta Oltzan; "eneiz" Goñin.

"etzara" Elkanon; "etzada" Goñin; "ez zare" Garesen eta "ez zarda" Oltzan.

"ez aiz" Elkanon eta Garesen; "eieiz" Oltzan. "etzeiz" Goñin.

"ezta" Elkanon, Gares, Oltza eta Goñin.

"ezkara" Elkanon; "ezkada" Goñin; "ez gare" Garesen eta "ezgarda" Oltzan.

"eztere" Elkanon, Oltza eta Goñin; "eztire" Garesen.

"ez luke" Oltza eta Goñin; "ezluke" Elkanon eta Garesen.

"onak tuk" Elkanon, Oltza eta Goñin; "ona'ituk" Garesen.

"baijona" Elkanon. "baijone" Goñin; "bai jauna" Garesen; "baijaune" Oltzan.

"ezkauna" Elkanon; "ezkone" Oltza eta Goñin; "ez jauna" Garesen.

"balimbadu" eta "baldin" Elkanon; "badimbadu" eta "baldin" Garesen; ("baldin" hori zalantzazkoa da Garesen); "balimbedu" eta "baldin" Oltza eta Goñin.

Garrantzizkoa da aipatzea "ez" hitzari "x"-z hastzen denean hitza lotzen zaionean afrikazioa gertatzen dela. Lizarragaren katiximan hau dugu 33.ean: "echaquines".

"ez" + "x" > "etx-" beraz.

Garrantzizkoa ere "-rt-" taldeak jasaten duena aipatzea. Batetik, arestian ikusi dugun bezala "-t"-ra laburtzen da, baina bestetik, herskaria ahostundu egiten da zenbait lekutan. Lizarragak "ordik" du "ortik"-en ordez hainbat bider, 221. orrialdean adibidez. Mezkirizko Saraguetak J.M. Etxebarriaren liburuan 216. orrialdean "noizdik" dakar. Aezkeraz ere aditzen dira horren antzekoak, "gordik" esate batera.

II.2.3. AZENTUA

Euskalki honetako azentuaz badira hiru lan gutienez: Mari Lurdes Etxebarriaren tesina batetik, Luis Michelenaren "Acentuación Alto Navarra" bestetik, 1976. urteko F.L.V.-n, eta Txillardegiren Euskal Azentua liburuaren atal bat. Guk laburpen

hau egiteko Txillardegirena hautatu dugu. Gauzak laburpen hone-
tan baino argiago eta hobeki nahi dituenak badaki beraz nora
jo.

Txillardegi Lizarragako Elkanoren idazkiez baliatu da bere
lanerako, idazke horietan azentua ezartzen baitu Lizarragak.
Hego-nafarrera garaiaren azentu ordezkaria, XIX. mendeko Elka-
nokoa izanen da beraz guretzat.

Hara laburpena:

- Hitzaren nominatibo mugagabeak determinatzen du hitz horren
nominatibo singular eta pluralaren azentu-oinarria.
- Hitz soilaren azentua azken silaban erabakitzen da: azkena
bokal silabikoa bada, azentua paroxitonoa da. Azken silaba
kontsonantez edo bokalerdiz bukatzen bada, oxitonoa: axúri,
láñu; gogór, artzái, elkár.

Badira ordea lege orokorra betetzen ez duten hitz marka-
tuak: ánitz, tásun, gárren...

Esan dugun bezala mugagabeak singularra eta plurala deter-
minatzen ditu nominatiboz: étxe: étxea/étxeak ("ea" hori silaba
bakarrean egiten dela ahaztu gabe, euskalki honetan goranzko
diptongoak ugari baitira).

gogór: gogórra/gogórrak

itsáso: itsásoa/itsásoak (berriz ere goranzko diptongoa)

Honela, Hegoaldeko nafarrera garaia Ekialdeko euskalkiak
bezala, estatistikoki paroxitoniaren aldeko gertatzen da.

Deklinabidearen azentukera paradigmaticoa da (zeinahi den
eransten zaion atzizkia eta bere silaba kopurua, sustantiboak
azentua beti silaba berean eramanen du azentua). Paradigmatikoa
da edo izan da behintzat. Ez oso aspaldi, hainbat kasutan, ge-
nitiboetan adibidez, azentukera berri bat nagusitu zaio azentu-
kera paradigmaticoari. Azentu berri hori, "oihartzunezko azen-
tu" izenekoa, jatorrizkoa eskuinerantz lerratu denean sortu da.

Horretarako premiazkoa da hitzak jatorrizko azentua daraman silabatik eskuinetara bi silaba edo gehiago egotea. Bakarra dagoen kasuetan, azentukera zaharrari eutsi zaio. Honelako zer-bait litzateke:

zéruri → zérurí (bigarren azentu hau oihartzunezkoa)
zerurí (azentukera berria)

zéruzen → zérurén → zerurén

Silaba bat baino ez dagoen kasuetan berrikuntzarik ez: zé-rus, eta ez zerús.

Singularrean ere ber gauza gertatu da:

zéruaren → zéruarén → zeruarén
zéruareki → zéruaréki → zeruaréki

Baina zéruas, "ua" silababakarrekoa izaki, jatorrizko azentua daraman silabaren eskuinetara silaba bakarra geratzen delako.

Pluralean berdin gertatzen da, eta nominatiboa eta lekuzko kasuak kenduta, ergatibotik aitzinera, paradigmaticotasuna sortzen da: "ék", "éi", "én", "éki", "és".

Deklinabide taula azentudunak paratu baino lehen bi gauza: 1) euskalki honetan oihartzunezko azentu berri bat nagusitu zaio jatorrizkoari.

2) Jatorrizko azentuaren eta berriaren arteko trantsizio-egoe-raren adibide leialik badago, eta Lizarragaren beraren idazkietan ageri dira:

"irúzquiarén", "burátsoéi", "amétsetán", "lécuarén".

Bada Txillardegiren lanean datu eta zorrotasun gehiago, baina lan honetarako aski deritzogu honi. Ardaztat izena duten unitateen azentukera bukatzeko hara deklinabide taulak:

zéru	zérúa	zéruak
zéruk	zéruak	zeruék
zérus	zéruas	zerués
zerurí	zeruarí	zeruéi
(zéruri	zéruari	zeruéi)
zerurén	zeruarén	zeruén
(zéruren	zéruaren	zeruén)
zeruréki	zeruaréki	zeruéki
(zérureki	zéruareki	zeruéki)
zerurík	(ik. zérukik)	
zerutáko	zerúko	zeruetáko
(zérutako	zéruko	zéruetako)
zerutáik	zerutík	zeruetáik
(zérutako	zérutik	zéruetaik)
zerután	zéruan	zeruetán
(zérutan	zéruan	zéruetan)
zerutará	zerurá	zeruetará

egún	egúna	egúnak
egúnek	egúnak	egunék
egúnes	egúnas	egunés
egúni	egunarí	egunéi
egúnen	egunarén	egunén
egunéki	egunaréki	egunéki
egúnik		
egunetáko	egunéko	egunetáko
egunetáik	egunetík	egunetáik
egunetán	egúnean	egunetán
egunetará	egunerá	egunetará

-Ardaztat aditza duten unitateen azentuketaz ere bi hitz:

Aditz-izenean ere lerraketa gertatu da eskuinerantz:

izáte, izáteco > izatecó (lerraketa buruturik)
 consagráceco, baina unicecó (lerraketa buruturik)

Adizkiak ikusiko ditugu orain, laguntzaileak.

- Laguntzaile silababakar ez markatuak (diptongogabeak edo hitanozkoak ez direnak) enklitiko dira, eta ezkerretik datorren oihartzun azentua hartzen dute. Ezkerreko elementua paroxitonoa denean, laguntzaile silababakarrak azentua hartzen du:

lenic dá < (lénic da),   berbera cé < (berbéra ce)
 erratencué (silababakarra: [swé])

Ezkerreko elementua berriz oxitonoa denean, ez da lerraketarik gertatzen, oihartzuna gertatzeko segmentu fonikorik aski ez dagoelako.

egónce   izánda   oméncio   [jo]

Ber gisan gero aldietan: ellegatucodá   ellegātuco da (hiru segmentu oraingoan).   inendú < inen du

"áin"-ez amaitutako oxitonoetan, tarteak bakarrik delarik, ez da lerratzen:

emaindu [emáĩndu]

Ba dira dena den salbuespenak: eztuéla inén ,   izanénda

- Hitanozko laguntzaile silababakarrak markatuak dira, eta ezkerreko elementua oxitonoa izanik ere azentua daramate:

icusibeardiát (nahiz "beárr" hori oxitonoa izan)

- Laguntzaile polisilabikoak: bi silaba edo gehiago dituztenez, eskuinetik hasirik 2.ean azentuatzen dira: -dúzu, -zára, -dágo, -dáqui...

- "-la" atzizkia daramatenak paroxitonoak dira: aurquituduéla, diréla, dagóla...

- "ba-" eta "ez-" aurrizki proklitikoek ez dute azenturik hartzen: badút, eztá, badá...

- Galderazko entonazioak alda dezake zerbait:

Christio zará? cer imbeardú?

II.3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK

II.3.1. IZEN MORFOLOGIA

II.3.1.1. Sustantibo bizidunen deklinabidea

Nomi.	gizon	gizon	gizonak (gizonik) ere esaten da Garesen
Erga.	gizonek	gizonak	gizonek (gizonak (b))
Dati.	gizonei	gizonai	gizonei
	gizoni	gizonari	gizoneri (a)
Geni.	gizonen	gizonain	gizonen
		gizonan (a)	
Asoz.	gizoneki	gizonareki	gizoneki
		gizonaki (e)	
	gizonekin	gizonareki	gizonekin (f)
Dest.	gizonendako	gizonaindako	gizonendako
	gizonendako	gizonandako	gizonendako (a)
Ines.	gizonen baitan	gizonan baitan	gizonen baitan
Abla.	gizonenganik	gizonainganik	gizonenganik
	gizonengandik	gizonangandik	gizonengandik (a)
Adla.	gizonengana	gizonaingana	gizonengana
	gizonengana	gizonangana	gizonengana (a)
Adl.-	{ gizonenganako	gizonainganako	gizonenganako
dest.		gizonanganako	gizonenganako (a)
Part.	gizonik		

Oharrak: a: Gares, Oltza eta Goñi; b: Oltza eta Goñi; c: Elkano eta Gares; d: Elkano; e: Oltza; f: Gares; g: Elkano eta Oltza; h: Elkano, oltza eta Goñi; i: Goñi eta Gares; j: Goñi; k: Elkano eta Goñi.

Nomi.	idi	idia	idiak (c)
	idi	idie	idiek (b)
Erga.	idiek=idik	idiak=idiek	idiek (ez du zehazten non)
Geni.	idien	idiain	idien (d)
	idin	idian	idien (f)
	idien	idien	idien (b)
Part.	idirik=idik (ez du zehazten non)		

II.3.1.2. Sustantibo bizigabeen deklinabidea

Instr.	lurres	lurras	lurres
	granoz	granoaz	granoez
Inesi.	lurretan	lurrean	lurretan
	elizetan	elizan	elizetan (c)
	elizetan	elizen	elizetan (b)
Ablat.	lurretaik	lurretik	lurretaik
	lurretatik	lurretik	lurretatik (a)
Adlat.	elizetara	elizara	elizetara
Ad.Bu.	oyanetaraño	oyaneraño	oyanetaraño
		oyanerako	oyanetaraño
Le.Ge.	lurretako	lurreko	lurretako
	etxetako	etxeko	etxetako
Dest.	lurrendako	lurraindako	lurrendako (d)
	lurrendako	lurrandako	lurrendako (f)
	lurrendako	lurrendako	lurrendako (b)

II.3.1.3. Izenorde pertsonalak

Ondoren datozenak izenorde pertsonalak ditugu. Alboan indargarriak daramatzate. Singularraren aurreneko pertsonak ez beste, besteek ez dute inesibo, ablatibo edo adlatiborik. Eta indargarriak, soil soilik nominatiboa, genitiboa eta instrumentala.

Kasuoi zenbaki hauek dagozkie:

1) nominatiboa; 2) ergatiboa; 3) datiboa; 4) genitiboa; 5) aso-
ziatiboa; 6) destinatiboa; 7) instrumentala; 8) inesiboa; 9) a-
blatiboa; 10) adlatiboa; 11) adlatibo bukatuzkoa; 12) adlatibo
destinatiboa.

1) ni	1) i	1) zu
2) nik	2) ik	2) zuk
3) neri, eni (f)	3) iri	3) zuri
4) nere, ene (f)	4) ire	4) zure
5) nereki	5) ireki	5) zureki
eneki, enekin (f)	irekin (f)	zurekin (f)
6) neretako, enetako (f)	6) iretako	6) zuretako
7) nitas, nites (b)	7) itas (c)	7) zutaz
	ites (b)	zutez (b)
8) nere baitan (d)	8) ire baitan (c)	8) zure baitan (c)
ene baitan (f)	ire baiten (b)	zure baiten (b)
nere baiten (b)		
9) nereganik (d)		
enegandik (f)		
neregandik (b)		
10) neregana		
enegana (f)		
11) nereganaño		
ene gañeraño (f)		
12) nereganado		
eneganako (f)		

1) gu	1) zuek (g) zek (i)
2) guk	2) zuek (g) zek (i)
3) guri	3) zuei (g) zeri (f) zeï (j)
4) gure	4) zuen (g) zen (i)
5) gureki	5) zueki (h)
gurekin (f)	zekin, zeki (f)
6) guretako	6) zuendako (g) zendako (i)
7) gutas (k)	7) zuetaz (g)
gutez (b)	zetaz (i)

1) nerau, narau (f)	1) erori (k), aurori (f), eroi (e.)
4) neronen, nauronen (f)	4) erorren, aurorren (f)
7) neregontas (d), naurontas (f) nerontas (b)	7) eregortas (d), aurortas (f) erortas (b)

1) gerok, gaurobek (f)	1) zerori (k), zaurori (f), zeroi (e)
4) gereben (g) gauroben (f), geroben (j)	4) zerorren, zaurorren (f)
7) gerebetas (g) gerobetas (j), gaurobestas (f)	7) zeregortas (d), zaurortas (f) zerortas (b)

1) zerok (d), zauroyek (f), zeroyek (e), zeroek (j)
4) zereyen (d), zauroyen (f), zeroyen (e), zeron (j)
7) zeregoyetas (d), zauroyetas (f), zeroyetas (e), zerotas (j)

II.3.1.4. Erakusleak

Bonaparteren eskuizkribua ikusirik badirudi datozen hauek 3. pertsonari dagozkion izenorde pertsonalak direla, baina argi dago hauek ("hau" eta "hura") eta ("hauek" eta "haiek")-en arteko erakusleak direla. Hegoaldeko nafarrera garaiko testu guztietan, 3. pertsonari dagozkion izenorde pertsonalak, "ura" eta "aiek" dira, aldagarriak alde batera utzirik.

Beraz, 3. pertsonari dagozkion izenorde pertsonaletan, singularra bederen badugu, erakusleen 3. mailakoa alegia, "ura", "arrek" e.a., "g-" gabe, "g-" hori erakusle adjetiboetara baitagokie Elkanon behintzat. Pluralezkorik ez dakar Bonaparrek.

Genitiboari dagozkionez, Bonaparteren zerrendetan hauek azaltzen dira: singularrerako: bere, arren eta berain (d)
: bere, arren, beran (a)
pluralerako: beren, ayen eta berayen

Esan liteke "arren" eta "ayen" alde batera utzirik, besteak indargarriak direla.

"Bera" edo "berbera" ere azaltzen dira Bonaparteren zerrendan, dioenez leku guztietan erabiltzen direnak, guk uste izenorde pertsonak indargarriak biak.

1) ori (a, d) berori (b)	1) oyek (c), beroyek (b)
2) orrek (a, d) berorrek (b)	2) oyek (c), beroyek (b)
3) orrei (d), orri (f) berorri (b)	
4) orren (c) berorren (b)	
5) orreki (d), orrekin (f) berorreki (b)	5) oyeki (d), oyekin (f) beroyekin (b)
6) orrendako (c) berorrendako (b)	6) oyendako (c) beroyendako (b)
7) orres (d) ortas (a)	7) oyetas (c) beroyetas (b)

II.3.1.5. Erakusleak eta hitz-haserako herskaria

Gauza jakina da Ekialdeko euskalkiek erakuslearen hitz-haseran kontsonantea daramatela. "h"-a daramate nafarrera behe-reak eta zubererak; lapurterazko zenbait lekutan ere "h-" hori gertatzen da. Zaraitzieraz eta erronkarieraz aldiz, "k-" da kontsonantea, eta aezkeraz "g-". Honela, erakusleak "kau, kori, kura, gau, gori, gura, kuek..." direlarik. Adberbioak ere badaramate kontsonantea: "kala, kemen, gala, gen...".

Hegoaldeko nafarrera garaiak ere badu, eta bazuen, halakorik. "g-" da hemen ere kontsonantea, garai bateko Elkanoko aldaeran aurki dezakeguna. Lekukorik onena Lizarraga idazlea bera dugu.

Erabilpenari dagokionez, Lafon-ek "Sur la place de l'aez-coan, du salazarais et du roncalais dans la classification des dialectes basques" artikuluan 124. orrialdean dioenez, erakusleak adjetibo funtzioa duenean, "g-" hori darama eta izenorde denean gabe doa.

Adberbioak ere gabe doaz.

Eta hala gertatzen dira bai gauzak:

"nola compoundu pleitugáu?" Liza. 156

"traiciatucocióla gaugártan" Liza. 159

"Gaugártan izánce principioa" Liza. 159

Adjetibo gisa baina "g-" gabe kasu hau: "Biz Sacramentu admirablearén institúcioa gauártan bérean". Beharbada "bérean" horrek ematen digu "g-" ez agertzearen pista. Dena Lizarragaren testuetan bederen, adjetiboak "g-"dunak dira eta izenordeak gabeak.

Ondarrak bestalde, Goñin "gizongau" eta "gizongoni" topatu ditu testuetan.

Guk Makirriainen "valleontan", eta Gesalatzeko Muzkin "santu au" eta "cartau" irukurri ditugu.

Gaur egun ere badira erakusle herskaridunen arrastoak. Guk Eugin [pañtano goñtas] jaso genuen 1982.ean.

Hauek erakusleak ditugu, pluralekorik zerrendan ageri ez direlarik. 3. mailako erakusle singularra izenorde pertsonala da beste aldetik, baina jakina, "g-" gabea behar du Elkanon, han "g-" daramatenak izenaren ondoan doazen erakusle adjetiboak baitira, eta ez izenordeak.

Aski da Elkanoko Lizarragaren edozein testu eskuartean hartzea "g-" horren erabileraz ohartzeko.

Azpimarragarria da, dena dela, azentu-posizioaren aldakuntza (ikus Ondarra, cf. "Ongui iltzen laguntzeco itzgiaiac", J. Lizarraga, 1984; 41. orr.) adjektibo (g-) eta izenordeen (p-) artean.

1) gau	gori	gura (d)
au	ori	ura (f)
au	ori	oré (b)
2) gonek	gorrek	garrek
onek	orrek	arrek (a)
3) gonei	gorrei	garrei (d)
oni	orri	arri (i)
onei	orrei	arrei (e)
4) gonen	gorren	garren
onen	orren	arren (a)
5) goneki	gorreki	garreki (d)
onekin	orrekin	arrekin (f)
oneki	orreki	arreki (j)
6) gonendako	gorrendako	garrendako
onendako	orrendako	arrendako (a)
7) gontas	gortas	gartas
ontas	ortas	artas (a)

INDARGARRIAK: nominatiboz: berau, beroi, berura (c)

berau, betoi, beroré (b)

genitiboz: beronen, berorren, berarren

II.3.1.6. Izenorde indefinituak eta besterik:

zein, nor

zer,

zeña (pertsonek eta gauzetarako errelatiboa)

nok, zeñek, zek = zerek

noren, zeñen, zeren

noren baitan, zeñen baitan = zeñetan, zetan

nornai, nornayen...

eñozein, erozein

zembait, zembeit

norbait, norbeit

zembat

nigor, daus, batere

igor, iñor, deus

bakotxa

noiz

non   emen

or

an

nongo   emengo

orko

ango

nora   onara=onera

orrara=orrera

arara=arera

nondik   emendik

ortik

andik

norata   onata=oneta

orrata=orreta

arata=areta

noraño, noreño

norako

II.3.1.7. Nominatiboa

Jakina denez, Oltza eta Goñin mugatzailearen aintzinean "i" edo "u"rik baldin bada, mugatzaileak "e"rantz egiten du: "egie", "mundue".

"bat" zenbakarriarekin gauza bera: Elkano, Oltza, Gares eta Goñin "alaba bat, seme bat, otso(b)at". Elkano eta Garesen "idi bat, buru bat", baina Oltza eta Goñin "idi bet, buruet".

Makirriaingo katiximan "aite" dugu, baita "borondate Sandue" 393.ean. Mizkikoan "glorie" eta "desgraciatue" 4.ean. Uterga-koan, "anime", "Jaune", hau 41. orrialdean, "lendabiscoe" 44.ean, mugatzailea "o"ren ondoren hersten delarik. Baina kati-xima horretan bertan, "humanoa" edo "justoa" ere aurki daitezke. Honi loturik A. Apat-Etchebarneren Una Geografía diacrónica del euskara en Navarra liburuan 75. orrialdean datorrena dugu: Escalonillako apezak zioenez, Garesen ez zen "gizona" esaten, "guizone" baizik, eta pluralean ez zen "ardoac", "ardoec" baizik, eta zenbaitek pluralean "ardoic" esaten zuten. Dokumentua 1806. urtekoa da.

Pluralari dagokionez, Makirriainen "sayec" (jaiak) dugu. Utergan "seyec" eta "eriec". Garesen, nonbait, "ardoek" eta

baita zenbaitek "ardoik".

"Nor" hitza pluralerako ere erabiltzen da, euskara zahar-
rean bezala:

"Nor joaten dire zerure?", "Nor joaten dire infernure?" Ma-
kirriaingo katiximan 392. orrialdean.

"Batzu" nominatiboz, Gipuzkoa edo Bizkaian bezala eta nafa-
rrera behereazko leku batzuren alderantziz, "-k" edo "-ek"-duna
da:

Utergakoan: "dire vienabenturetuezuc" 45.ean. Muzkitzen "verceba
zuc ain honraturic eta aplaudituric Ceruco Erregue
Soberanoarren ganic" 4.ean; 12.ean berriz, "Erre-
fericendu Plutarcoc conjuracidala guizon enemigoa-
zuec..".

Lizarragak 106.ean: "Cerén ezi eguia batzúc dire gúc orái com-
prehendiála baño gorágo". Mezkirizko Saraguetak
ere FLV 32-334.ean "bakar batzuk beraikin ego-
tera" dakar.

II.3.1.8. Ergatiboa

Pluraleko ergatiboak sortzen duen bitasuna aitatu aurretik,
ikus dezagun singularra.

Fonetikak bere lana egiten du mugatzailearen aitzinetik "i"
edo "u" ageri bada, horregatik, Oltza eta Goñin "idiek" eta
"saguek" da ergatibo singularra. Elkanon eta Garasen berriz,
"idiak" eta "saguak". Bestelakoetan denek era berean jokatzen
dute, Elkano, Gares, Oltza eta Goñin "alabak, semeak, otsoak"
bait zen.

Pluralean berriz, Bonapartek Ekialdeko eta Mendebaldeko
eredua bereizteko zerabilen "-ek" eta "-ak" bitasuna dugu. Bo-
naparteren ereduari jarraiki, Elkano eta Garesko euskara Ekial-
deko litzateke ergatibo pluralari dagokionez, eta Oltza eta Go-

ñikoa Mendebaldekoa, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroako puska batekin batera.

Oltza eta Goñin Bonaparteren zerrendetan "gizonak satonte" ageri da, Gareserako "gizonek jatonte" eta Elkanorako "gizonek sataunte". Bestalde, Gares eta Elkanorako "alabek" ematen du; baina Oltza eta Goñirako "alabak". Gehiago: "semek" Gares eta Elkanon, eta "semeak" Oltza eta Goñin. "otsoek" Gares eta Elkanon, eta "otsoak" Oltza eta Goñin. Fonetika dela ta, "idiek" Gares, Elkano, Oltza eta Goñin, eta baita "saguek". Ondarrak Goñiko euskarari eskaini lanean, sermoietan salbuespenen bat kendurik ergatibo plurala "-ek" dela dio, salbuespenetako bat "oñeaceac" omen da sermoietan.

Guk Iabarren "-ak" jaso dugu ergatibo pluralerako.

"Batzu" hitzari dagokionez, "batzuk"-ez gain, "batzurek" ere badela esan behar. Guk hau Lintzoainen jaso genuen ergatibo pluralari dagokionez. Mezkirizko Saraguetak adibide hau dakar J.M. Etxebarriaren liburuan 217.ean: "etxe onei deitzen zioten batzuek Juan Martinena." Arestian aipatu "batzurek"-en kide genuke genitiboan Saraguetak FLV 32.ean 335. orrialdean darabilen "Egun batzuren buruan".

II.3.1.9. Datiboa

Forma anitz ditu euskalki honek datiboaren kasurako. Berezienak pluralean gertatzen direnez, hauetatik hasiko gara:

"-EGI" (egui) dugu batetik, Elkanoko Lizarragak batzuetan darabilena, edota Utergako katiximan azaltzen dena: "apostoloe-gui".

Izenordeetarako erabiltzen da, Goñin behintzat: (zuegui)

"-OGI" (ogui) plural hurbilerako erabilia, Goñin adibidez (gaurogui), Muzkizko katiximan 19. orrialdean "predicatu penitencie Christio fielogui...".

"-OI" Euskal Herriko beste leku askotan bezala, Goñin adibidez erabiltzen zen, hau ere hurbilerako noski.

"-EI" Euskal herriko leku askotan bezala. Makirriaingo katiximan badira adibideak. Elkanoko Lizarragak ere badarabil, eta azentuz: "-éi".

"-I" Dirudienez kontrakzioz sortua, Muzkizko katiximan ediren dugu "batzu" hitzari loturik: "O desgracie! bazui glorie gueiagotako; eta verce bazui tormentu gueiagotaco"; 17. orrialdean.

Hara Erizkizundiko datuak pluralerako:

"gizonei": Ollo, Iragi, Osteriz, Arrieta, Oroz-Betelu.

"gizonari": Ollo.

"gizonai": Nabaz, Iragi, Oroz-Betelu.

"gizonayei": Beorburu.

"gizonaiki": Oroz-Betelu.

Singularrak ez du hainbeste formarik. "-ari" da nagusi fonetikari dagozkion fenomenoak alde batera utzirik: Elkanon, Gares, Oltza eta Goñin "gizonari" esaten zen. Oltza eta Goñin, atzizkiaren aurrean "i" edo "u" bokalerik badago, hertsia egiten da "e"ra bidea eginez: "mundueri".

"-EGI" (egui) ere erabiltzen da kasu batzuetan singularrerako. Muzkizko katiximan adibidez; "ezuten nai manifestatu confesore batequi veren onetan", 15. orrialdean. Ondarrak dioenez, Goñin eta singularrerako "ioregui, eribetegui" omen zeuden.

II.3.1.10. Genitiboa

Fonetikak forma desberdinak ematen dizkio atzizkiari; "ilargi" hitzarekin: Elkanon "ilargiain", Garesen "ilargian", Oltza eta Goñin "ilargien". "Pedro" hitzarekin berriz, Elkanon "Pedroin" eta beste hiruetan "Pedron". Ondarrak dioenez, bai Goñin eta bai Utergan, "-aren" atzizkia "-an" egiten zen, Goñin

bederen gehienetan. Muzkitzen "Jangoicuen" dugu 4.ean eta "ice-
ren" (hitzaren) 9.ean, "a" hori "i"-k "e"-ra eramana.

Beharbada adierazpen hau lekuz kanpo dago hemen, baina in-
teresgarri iruditzen zaigu Lizarragaren katiximan 37. orrial-
dean datorrena nabarmentzea. Bertan hala irakur daiteke: "Ó cer
hónra áu guizaquendearén!". Ematen du, Decheparek eta bezala,
genitibo hau, funtzioz destinatiboa dela; Etxahunen bertsoan
ere badira forma genitibo baina funtzioz destinatiboa direnak
(zubereña osoan); dirudienez euskara zaharrez gertatzen zen be-
zala.

II.3.1.11. Asoziatiboa

Bi forma dira euskalki honetan, "-ki" eta "-kin", baina na-
gusiena "-ki" da. Oltza, Goñi eta Elkanon "-ki" zen forma eta
Garesen biak erabiltzen ziren.

Singularrean fonetika dela ta halakoak gertatzen dira: "gi-
zonareki", Elkano eta Goñin; "gizonaki" Oltzan eta beste leku
batzutan "gizonaiki". Gareserako Bonapartek "gizonarekin" ema-
ten zuen.

Guk Makirriainen hauek jaso ditugu: "zurequi" eta "grazie-
qui". Muzkin "andienarequi" 8. orrialdean eta "delito equi"
15.ean. Lizarragak "zuéqui", Utergako katiximan "Jangoicoare-
qui" 39.ean, nahiz "-kin" formak ere badira Garesen. Iabarren
berriz entzun genituen formak "-ekin"dunak ziren.

Erizkizundian berriz, hauexek ditugu:

"nereki": Ollo, Nabaz, Osteriz.

"eneki" : Oroz-Betelu.

"nerekin": Iragi.

"enekin": Arrieta, Oroz-Betelu.

J.M. Etxebariaren aipatu liburuan Nabaz herriari dagokio-
nean 215.ean "Goñiko saldun'eki" dugu. Mezkirizko Saraguetak

berriz, FLV 32.ean 334. orrialdean "beraikin egotera" dugu, eta FLV 31.ean 174.ean "ziri-burdinekin xeatzan".

II.3.1.12. Destinatiboa

"-RENDAKO" da singularrerako eta "-ENDAKO" pluralerako; "arendako" "-aindako" bihurtzen da Elkanon bezala, edo baita "-andako", Gares, Oltza eta Goñin bezala.

Izenordeetan berriz "-(r)etako" da atzizkia. Guk Iabarren [sutáko] eta [neetáko] ditugu jasoak.

II.3.1.13. Instrumentala

Bitasun nabarmena gertatzen da euskalki honetan kasu honetan. Batetik, beste euskalki askotan bezala txistukari frikari ahoskabe bizkar albeolarea dugu, /z/ alegia: "gariz-gariaz-gariez" Elkano eta Garesen adibidez. Baina bada, Ultzaman bezala, apiko albeolarea ere, Muzkizko katiximan 8.ean adibidez "ustes"; 14.ean berriz "carricas carrica". Elkanoko Lizarragak ere /s/ darabil. Guk Utergakoan 39.ean "guizonas" jaso dugu eta 40.ean "leguesco". Makirriaingoan berriz "lujuriezcoa" eta "dolorezcoa". Iabarren aldiz [oɲeś]. Bonaparteren zerrendetan, Oltza eta Goñirako singularrean /s/ ematen du, mugagabea eta pluralerako /z/ ematen duela. Elkano eta Gareserako ere /z/; "oñez" adibidez, lau lekutan /z/ fonemaz ahozkatzen omen zen. Baina Elkano eta Garesen "esnez, esneas, chindilas" dugu eta Oltza eta Goñin ere /s/-z.

Erizkizundiak hau diosku:

"ures, gaues" (Ollo), "gauas" (Iragi).

"urez" (Nabaz, Iragi, Osteriz, Arrieta, Oroz-Betelu).

Polimorfismoa beraz euskalki guztian barna. Guk ere bietara entzun dugu, herri batzutan /s/ eta besteetan /z/.

II.3.1.14. Inesiboa

Ez dago deus aipatzekorik. Pertsoneri dagokienez, "baitan" erabiltzen da Bonaparteren zerrendetan Elkanon eta Garesen, eta Oltza eta Goñin "baiten":

"paratuzue Jangoycoac Vere izeren eficacie gucie Sn Juan Gloriosoaren bayten." muzkiko katiximan 9. orrialdean.

Lizarragak ere "baitan" du inesiborako: 233.ean, "sinestenduena nibaitan". "Baitan" gabeko kasua hurrena: "sinestenduténec Jangoicoaren Sémean izandezáten vicitza seculácoa". 34. orrialdean ere antzeko adibidea: "Séme bacárra deitzendá ta dá Jesu Christo, cerén au baita Jangoicoagánic, ta dágón Jangoicoan beti, ta dén Jangoico". Gauza jakina da "norengan" bidezko inesiboa Ekialdeko euskalkietan zail dela aurkitzen. Nafarrera behereaz antzeko zerbait gertatzen da, eta baita Hego nafarrera garaiaren aldamenean dagoen aezkeraz ere. Edo "baitan"/ /"baiten" erabiltzen da, edota bestela "sinestatzen dut Jangoikoan" bezalakoak.

Lekuan lekuko aldaketak jasaten dituen forma dugu "goiti" hitza. Mezkirizko Saraguetak inesiboko atzizkiz darabil J.M. Etxebarriaren liburuan 219.ean: "goitien". Beste askok inesiborako "goiti" besterik ez dute esaten, baina esan dugun bezala lekuan lekuko aldaketak gertatzen dira "beiti" eta "goiti"-rekin.

II.3.1.15. Ablatiboa

Honetan ere bi forma ditugu. Batetik "-ti/-di" eta bestetik "-tik/-dik". Hainbat lekutan polimorfismoa gertatzen da, hori da testuek eskaintzen digutena bederen. Hara Utergako testukoak: "gaistuetatic" (39. or.), "icheti" (40. or.). 43.ean aldiz, lerro berean bi formak: "Becatutic eta demonioen captive-rioti". 39.ean "nondi". Muzkizkoan gauza bera gertatzen da: 5.ean "ontatic", 8.ean "escuetatic"; 16.ean aldiz, "urteti urtera" eta "ylletic yllera"; 20.ean "arimeti"; Makirriaingoan "-tik" da eredia. Guk Iabarren "-tik" dun formak bildu genituen.

Ondarrak dioenez, Goñiko semoietan ere gauza bera gertatzen da, hau da, "-tik" eta "-ti" batetik eta "-tatic" eta "-tati" aurkitzen direla.

Pluralerako ere bi eredu ditugu: batetik "-etatic" eta bestetik "-etarik".

Goñin "-etatic" omen zen. Guk Muzkizko katiximan bietarik aurkitu dugu: 8.ean "escuetatic" eta 12.ean "engañueteric".

"Goititic" edo "beititic" bezalako formak gertatzen dira euskalki honetan Lizarragaren testuetan ageri denez.

Hara Erizkizundiak dioena:

"noiztik": Ollo, Nabaz, Iragi, Osteriz, Arrieta eta Oroz-Betelu
"etxetik": iragi eta Osteritzen.

Pertsona-kasuei dagokienez, "-ganik" eta "-gandik" ditugu. Utergan adibidez, Ondarrak dioenez, gehiago azaltzen da "-ganik" "-gandik" baino. Muzkitzen hau jaso dugu guk katiximan. "botatu dezazquigun gaureganic costumbre gaisto guciec". Zentzu aktiboa ere hartzen du atzizkiak testu erromanikoa itzultzera-koan: "engañaturic Demonioanganic" (5. orrialdean).

Utergakoan 39. orrialdean: "P. Christoaren izena nondi du:
R. Christo gure Jaunerengandic."

Lizarragak berriz, katiximaren 237.ean, "daudeláic apart elcarrengánic".

II.3.1.16. Adlatiboa

Singularrean, "-ra"-ren aitzinean "u" edo "i" dagoenean, "mendire" edota "zerure" bezalakoak aditzen eta irakurtzen dira euskalki honetan.

Gerta daiteke leku batzutan, azentuaren azkartasunarengatik

"-etara" atzizkia "-etra"-ra laburtzea.

Aipatu behar da mugaz bestaldean ibiltzen den "-rat" atzizkiaren arrastorik badela euskalki honetan, "arat" bezalako adberbioetan gehien bat. Sustantiboetan aurkitzea ohizkoa ez bada ere, guk "karreterarat" jaso diogun hiztun bati.

Lizarragak ere badu "-rát" atzizkia III. orrialdean:
"Eldudire navegánteac itsasóncian Donostiarát"

Bonaparteren zerrendetan adberbioetarako, "onara, orrara, arara" dugu Elkano eta Gareserako, eta Goñi eta Oltzarako "onera, orrera, arera".

Bestalde, eta arestian aipatu dugun "arat" horri loturik, adlatiboaren antzekoa dugun norabide zuzenezko atzizkia genuke, beste lekuetan "-rantz" edo "-runtz/-rutz" egiten dena, honen parekoa genuke guti goiti beheiti euskalki honetan entzuten den "-rata": "noráta", "onáta", "aráta"... Hortik sortzen dira "aratágo" e.a.

Adlatibo bukatuzkoa genuke hondarreko. Lizarragak "beiti-raño" bezalakoak ditu. Guk Utergan "-reño" ediren dugu 39. orrialdean "pechoetareño". Muzkitzen "ocultoetereño" 4. orrialdean.

"-reño" atzizkiak denbora adierazten du kasu honetan: "verce egun bateraño". Muzkizko testuan 11. orrialdean.

Pertsonei dagokienez "gana" dugu atzizkia, aurreko sustantiboa genitiboz daramalarik: "gizonen gana", "gizonain gana"... Oltza, Gares, Goñi eta Elkanorako "gana" da atzizkia.

Ekialdeko euskalkietan bezala, "su" hitza adlatiboz ez da mugagabez jokutzen, singularrez baizik. Hara Erizkizundiak dio-na:

"sure": Ollo, Iragi.

"sura": Osteriz, Arrieta, Oroz-Betelu.

"zugera": Nabaz.

Oroz-Betelun dena den "sutara".

II.3.1.17. Lokatiboa

Ez du inolako arazorik sortzen.

Ezer aipatzekotan "goiti" eta "beiti" adberbioak, lokatiboan, Muzkizko katiximako 17. orrialdean azaltzen den gisan jokatzen direnak:

"Jesu Christo gure Jauna egonenda aurregui serioatequi goitico aldean...;veitico aldean egonen da infernua...".

Lizarragak ere badu adibiderik, 32.ean adibidez:

"eztiréla emén beitico guisará".

II.3.1.18. Partitiboa

Ez du deus berezirik. Adibide gisa, Utergako katiximan 47. orrialdean:

"Ez falso testimonioric Alhacea eta ez guezurric erratea."

Gipuzkeraz, nafarrera behereaz eta beste hainbat euskalkitan bezala, "-rika" zaharrari inesiboa eransten zaio "-riken" geratuz: "confesacendituste doloreriquen bague", Muzkizko katiximan 20. orrialdean.

Ohizkoa denez, partitiboak superltiboa lagun tokatzen zaion kasutan:

"juain zadate aliquenco maldicioric andienarequi", Muzkizko katiximan 8. orrialdean.

II.3.1.19. Plural hurbila

Iparaldeko euskalkietan ez bezala, ez dirudi euskalki honen plural hurbila galdurik duenik. Makirriainen "gu becatarioc" adibide gisa, eta Muzkitzen, "gauza gucioc ill beardugula".

Lizarragak, 230.ean: "gucióc ain óso nola vicigareláic..."

II.3.1.20. -KO atzizkiari erantsitako txistukaria

Jakina da leku askotan "-ko" atzizkiari txistukari afrikatu edo frikari bat erantsi ohi zaiola. Nafarroako leku askotan ere hala gertatzen da, mugaz bestaldeko euskalkietan gertatzen den bezala.

Batetik kasualetan, Saraguetak "-lakotz" ematen zuen FLV 31, 172.ean, eta J.M. Etxebarriaren liburuan Nabazko testuan (216. orrialdean) ere "-lakoz" genuen atzizkia.

Bestalde "-tekos" atzizkia dugu, Lizarragak darabilena. Beste aldean, nafarrera behereaz adibidez, "-tekoz" dena, eta Mendebaldeko eremuan "-tekotan" dena. Ikus ditzagun bi adibide: "Baña errandaique passatuzuéla Jangoicoac, cerén passatubaizue Jangoico dén guizónac: Baña erratecós alá errán, passatuzué Jangoicoac guizontasúnean". Eta 109.ean: "Gueró, óngui izatecós, icuscodúgu cláro".

Zentzu finala duten hitzetan ere ageri da txistukari hori: Lizarraga 230. "eta ordutíc alcina beticos asicodá gorpútza ere sentitzen gloria..."; 233.ean: "eztire ilén seculácos".

Saraguetak J.M. Etxebarriaren liburuan 216.ean: "Nere irudikoz".

II.3.1.21. -RIK edo -IK gehi inesiboa

Nafarroa edo Gipuzkoako leku askotan bezala, "-rik" eta "-ik" atzizkiei inesiboa eransten zaie hainbat kasutan.

Muzkizko katiximan 20. orrialdean, honako partitiboa dugu: "confesacendituste doloreriquen bague edo propositoringuenbague (sic)...".

"-ik" dela ta, Utergakoan, 40. orrialdean, "P. no la saquiñendu cer siñestatu. R. Saquiñiquen credo edo Artículoac.". Eta Muzkikoan 11.ean, "Errege aren esposa, izaniquen (sic) zeruetaco Jaunaren esclava // non dago arrazioric esperatu arasteco Atarien...".

II.3.1.22. -TAKO bidezko prolatiboa

Mendebaldeko eredian prolatiboa "-tzat" bada ere, Ekialdekoan "-tako" da, eta euskalki honetan ugari dira halako adibideak.

Utergako testuan, 37.ean: "Erratea comfessoreari bere beca-tuec ciertoac ciertotaco dudosoac duđosotaco ez quendu eta ez añaditu".

Lizarragak 34.ean: "arcengaitu caridádes beregána bére humetáco"; eta 35.ean: "ebéc eta bérce izén tuénac dire Christianoen consolutáco".

Muzkizkoan 4.ean, "icusidezaten ensalzaturic (gainean "alchaturic") eta honraturic bere trono Magestuosoartan, eta baita ere Justoen glorie yagotaco eta condenatuen tormentu yagotaco"; 17.ean: "O desgracie! bazui glorie gueiagotaco; eta vercebazui tormentu gueiagotaco"

Gerta daiteke dena den "-tako" hori prolatibo ez izatea, soilik errelatiboa izaki. Muzkizkoan 15.ean: "dugoquela munduan persona ain juicio gutitacoric..."

Goñiko sermoietan Ondarraren artikuluan, 360. orrialdean: "Jizon (sic) bat, eiñ abilidade, eta podore anditecoa,...".

II.3.1.23. -KO- konparazioetan

Arras euskalki honena da, konparazioa daraman adjetiboari "-ko-" artizkia tartekatzea. Ikus adibideok:

Utergakoan 47.ean: "P. nor bercedic entendacenda aite eta Amas. R. Andiagocoac adiñen dignidadean ta (sic) gobernuen".

Saraguetak J.M. Etxebarriaren liburuan 217.ean: "Etxe ontan ere arront berritua eta aundiagokoa utzi zute nik amarrbat urte nituenean"; 219.ean, "Lenago toki txarragokoa gindue...". FLV 31.ean, 172. orrialdean, "ortziralia zen eta denbora ezin ederragokoa..."

Bestelako konparatiboak normalak dira. Lizarragak "adiña" bidezkoak ugari ditu, eta superlatiboren baten adibide gisa hara Muzkizko 8. orrialdean heldu dena: "aliqueco maldicioric andienarequi".

II.3.1.24. -RAKO eta -KO

"-rako/-ko" ereduari dagokionez, euskalki honetan bietara jokutzen da. Badira eredu zaharrari erantzuten dioten adibideak.

Saraguetak J.M. Etxebarriaren liburuan 221.ean "udako egin dute" dakar. Muzkiko testuetan berriz, II. orrialdean "gueroco" dugu, hau Mendebaldeko ereduan ere entzun daitekeen arren.

"-rako" bidezkoen artean, Lizarragak: "Eta ala jústoen erresurrécioa izanendá salvacioráco, ta gaichstoéna condenacioráco". Utergako testuetan berriz, 39.ean, "ofrecituric arren servizio sandureco". Muzkitzen, 9. orrialdean: "eztaude Ceruraco vi vide baño yago".

Bada honi loturik gauza bat esan beharra. Euskalki honetako hiztunek badute xedea adierazteko beste forma bat. Mendebaldeko "gauerako" esan beharrean, "gabasko" entzun daiteke oraindik

orain zenbait herritan (baita [urésko] (urerako) ere). Guk tes-
tu idatzietan aurkitu dugu atziki hau Lizarragarengan, baina ez
du xedezko zentzurik, dena den garbi dago atzizkia berbera de-
la. Hona testua: 231. orrialdean: "Antiguásco testigo famátua
erresurreccioarén dá Job sándua".

II.3.1.25. -RIK eta -KI atzizkiak

Jakina da Mendebaldeko ereduan "-ta/-da" atzizkiak eramaten
dituela nolakotasuna azaltzen duten kasu eta forma gehienak.
Ekialdean "-ta" ere baden arren, maiztasuna erabat arestian bi
horien aldekoa da.

Ikus ditzagun adibideak:

- Muzkizkoan 4.ean: "vazuc despreciaturik eta abatituric". Men-
debaldean "-ta" espero genuke.
- Muzkitzen berean 5.ean: "ezpaitu pensacen ciertoqui".
- Utergakoan 40.ean: "P. no la saquiñendu cer siñestatu. R. Sa-
quiñiquen credo edo Artículoac". Mendebaldean "jakinda" edo
espero genuke.

Lizarragak, hauez gain, "-kiro" bikoitza darabil inoizka.
29.ean: "artzenbaitígu erchiquiró?". 35.ean: "guizón divinogáu
múnduco arguirá atraríc"; 104.ean: "Espiritu Sanduac eracutsi-
ríc"; 158.ean: "amolsuqui, ta gravequi"; 159.ean: "brevequiro";
161.ean: "Guciéc gañerá botaric arrapátu ta lotuzúte...".

II.3.1.26. Kausatiboa

Ez dago ia deus esatekorik. Bonaparteren zerrendetan ugari
ditugu, "Pedrongatic" edo "Pedroingatic" besteren artean. Muz-
kizkoan 16.ean "aniz motivorengatic", eta Lizarragak 33.ean "be-
ragátic dá dén gúcia".

Utergako katiximan, "-gatic"-ez gain "-rgati(c)"-en adibi-
deak ere badira.

II.3.1.27. Aditzek gobernatzan dituzten kasuak.

Mendebaldeko ereduari inesiboa dena, Ekialdekoan adlatiboa izaten da. Halaxe gertatzen da gure adibideetan. FLV 32.ean, Saraguetak (334.ean): "afaltzera ematen"; 336.ean: "denbora joatera uzteko"; 338.ean "eta ez nue utzi ere olakoik egitera". Muzkizko testuetan ere "utzi" aditzak adlatiboa galdegiten du, halaber Lizarragarenetan. "Hasi" aditza ordea incesiboz dugu Muzkizko testuan: "Asi bainalen explicacen..." 15.ean. Lizarragak 42.ean "akabatu" aditza instrumentalez jokatzan du: "ezin acabátu iles...".

Izenek ere kasua gobernatzan dute hainbat aldiz. Hara adibide batzu: Muzkizkoan 6.ean: "campo guciec barrena juan...". Lizarragak ere nominatiboa darabil: "mundua barna" 104 eta 31.ean; "landa" hitzak instrumentala: "salvácioas lándara" Lizarraga 40; eta "urbil"-ek adlatiboa: "arquicengadenean urbil Jaun terrible artara"; Muzkizkoan 15.ean.

II.3.2. ADITZAREN MORFOLOGIA

II.3.2.1. Gero aldiaren ezaugarria

Nafarroan ia gehienez bezala, Hegoaldeko nafarrera garaiaz ere "-en" da gero aldia adierazten duen morfema. Eman ditzagun adibide batzu: Makirriain "iñendu", Muzkitz "izainden, egonen, etorriren da". Bokalez bukatzen direnetan noski "-ko" da atzizkia.

Garesen baina, "-ko" da gero aldiaren ezaugarria "-n"z bukatutako aditzetarako: "emanko, janko, juanko"... Dena den, bada Garesen "-en" atzizkia ere: "juain, emain". Horretxegatik, Utergan "emanco"-z gain, "emanen" eta "saquiñen" aurkitu ditugu.

Iabarren ere, "-en" da "-n"-z bukatutako aditzetan geroaldiaren ezaugarria. Bestelakoetan noski, eta Nafarroa guztian bezala, "-ko" da.

II.3.2.2. Lehen aldia

Jakina denez, euskalki honek lehen aldiko paradigmatan ez du besteek daramaten "-n". XVI. mende bukaerako Iruñeko euskaraz idazten zuen Beriaynek ere "-n" gabeko formak ditu. Honetan badirudi euskalki hau garai bateko euskara zaharraren alde aterra dela. Gaur egun beharbada beste herrietako euskararen eraginez, hainbat hiztunek "-n"-dun formak darabiltzate, eta badira hiztun batzu forma dunak eta gabeak darabiltzatenak. Erro, Es-

teribar inguruan gertatzen da hau gaur egun. Dena den, adineko zaharrek "-n" gabekoak ematen dituzte, eta testu zaharretan "-n" gabeko formak dira nagusi.

Oltza, Goñi, Gares eta Elkanorako Bonapartek "-n" gabeko formak iragartzen ditu. Guk Lizarragaren testuetan "-n" gabeko formak ditugu denak, erlatibozkoak ez badira bederen; edota zehargalderazkoak:

"pénsa nola guelditubidézen guizón Sandugúra!..." 163. or. Bestelakoetan beti "-n" gabe: "atrázue", "zoezí ellegátus" "Barabás ce".

Makirrainen formak "-n"dunak dira: "Zertaic salbatu guiñuzen?" 390. or.; "Nor illzen?" 390.; "Nola iyezen Zeruetara?" 391. or.; Utergan ere "-n" gabeak dira formak: "Norc erranzue Salbea" 45.ean.

Muzkitzen ere "-n" gabeak: "Arquicence saul.." 19.; "desamparatu zue" 20. or.

Iabarren "-n"dun formak bildu genituen.

Mezkirizko Saraguetak bere idazkietan "ez nue uste", "juaten gine", "deitzen ziote" eta halakoak darabiltza.

II.3.2.3 NOR-NORK eta NOR-NORI-NORK-en arteko nahasketa

Euskal Herriko beste leku batzuetan bezala, Donostia inguruko "esan nau" edo Lapurdi inguruko "errantzaitut" esaterako, nahasi egiten dira, baina euskalki honen joera "nor-nork"-en ordez "nor-nori-nork" erabiltzea da.

Aurrenik testuetako adibideak emanen ditugu:

Elkanoko Lizarragak 159.ean:

"gucietáic bátec traiciatucocióla gaugártan,..."

Baina 231.ean: "badáquit ciérto vicióela ene erredentórea errescatatuconauéna".

Esan beharra da Lizarragak ongi darabiltzala ia beti "nor-nork" eta "nor-nori-nork"; Makirriaingo katiximan berriz, erabilera zuzena da:

"obligatzen gaitu Mandamentu onek..." 396. orr.

Guk Esteribar eta Erro inguruan ere nabaritu dugu hau:

"nik zuri ikusi dizut", "ekarri ziguten" (ekarri gintuzten"-en ordez). Iragin "eramaten direte" (eramaten naute)-ren ordez, eta antzekoa Mezkiritz eta Lintzoainen.

Mezkirizko Saraguetak halakoak ditu: "eramanazi zire" FLV 32-335. orr. Beste euskalki batean "ninduen" litzatekeena; "guri azteatik", rLV 31-172. orr. beste euskalki batean "gu azteatik" litzatekeena; 173.ean "arrapa zezaten nere aitari".

II.3.2.4. BEHAR aditza

Nafarrera behereaz gertatzen den bezala, euskalki honetan, Lizarragak bederen, "behar" iragangaitzarekin batera darabil:

229.ean: "suponituric ilbear garéla gucióc"

158.ean: "bai alegratubeargára aláco piedadeás".

Baina badira kontrako adibideak ere: "lurretíc jaiquibear-dút" 232.ean.

II.3.2.5. ETORRI aditzaren sintetikoa

Ekialdeko ereduan bezala, "etorri" aditzaren sintetikoak erabili beharrean, "eldu naiz", "eldu da", "eldu gara" e.a. erabiltzen ziren, aezkeraz, lapurteraz, nafarrera behereaz e.a. bezala; "nator" e.a. ez ziren erabiltzen. Nafarroako leku asko-

tan halaxe egiten da.

Ikus ditzagun adibide batzu: Muzkizko katiximan 15.ean, "eta horduan icusico dute nube batean eldudela Christo..."

Lizarragak 235.ean: "Emén eldudá óngui manatucióna Jangoicoac Jeremiasí".

Guk Iabarren ere "eldu naiz etxétik" hasoa dugu orain aldirako.

Hala ta guztiz ere, Lizarragarengan aurki daiteke "etorri" aditzaren sintetikoren baten adibiderik. Hara 33. orrialdean: "Espiritu etérno, infinito, inmensobát, betetzenduéna gucía, gucién principio, gucién vicitza, gucién fin, nóndic datózin diren guciac, nóren ménean dauden,...". Eta 217.ean: "becátu originála, ceñéqui gucióc datócin mundúra..."

II.3.2.6. -LEDI edo -LEZA erroz osatu aditzak

Bonaparteren zerrendetan, "baledi" eta "baleza" baldintzazko formak ageri dira. Elkano, Oltza eta Goñirako omen dira, Gares giltz artean dagoelarik. Oltza eta Goñirako "badadi" eta "badeza" ere ematen ditu, baina kasu honetan Oltza eta Goñi giltz artean daude.

"Ailedi", "ailu" eta "aileza" formak ere badatoz zerrendan, baina aldamenean Elkano, Gares, Oltza eta Goñi izenak giltz artean datoz.

Baldintzako formaren adibidea dugu hurrena, Elkanoko Lizarragarena: "ezi guciác parabaleitez, luceéqui atracocé Cre-
do.." 155.ean.

32.ean berriz: "ain ciérto, nola icusbánez béguis,..."

Muzkitzen 12.ean "eror bazindaiz" forma dugu.

Ikusten denez infinitiboaren erroarekin jokatzeko forma hauek.

II.3.2.7. -DU atzizkiaren eransketa

Euskal herriko leku anitzetan bezala, behar ez duten aditzei "-du" atzizkia erantsen zaie zenbait lekutan:

Muzkizko katiximan 8. orrialdean "egonduce" eta "izanduzue" ditugu. 17.ean "vicitubearduela".

Baita "botátu" Lizarragak 160.ean.

II.3.2.8. Aditz konglomeratuak eta metatesiak

Guk halako metatesiak jaso genituen: "emateunte", "artzeunte", "ikusteintut" eta antzekoak.

Bonaparteren zerrendetan berriz: Garesen "jatongu", Oltza eta Elkanon "xaten dugu". Garesen "jatontze" eta "jankot". Elkanon "xataunte" eta "xain dut". Oltzan eta Goñin "xatonte". Muzkitzen "errateinzu" 11. orrialdean. Bestelako metatesiak: "ikusteunt", "ikusteuntzu", "ikusteunte", "iteink".

Goñin esate baterako: "barimezuere" (baldin bazuen ere), "barimaute" (baldin badute), "bauce", "beaurte", "beaurzu", "naut", "nauce"...

II.3.2.9. Tratamenduak

Tratamendu neutroaz gain, hitanozkoa dugu, toketa eta noke-ta alegia. Bonapartek bere zerrendetan (chu) dauka, baina jakin bide zuenez, ez Elkanon eta ezta Oltzan, Goñin eta Garesen ere, ez zen erabiltzen xuketarik; "xu" izenordea ere badirudi ez zutela ezagutzen.

II.3.2.10. Aditz Paradigmak

NOR (1)

Indikatiboa

Oraina	Iragana
naiz	nitza
aiz	itza
da	ze
gara	gina
zara	zina
zarate	zinate
dere	zere

Baldintzak

Aurrekoa	Ondorioa
banitza	nitzake
bayitza	itzake
balitza	litzake
bagina	ginake
bazina	zinake
bazinate	zinazke
balire	lirake

Subjuntiboa

Oraina	Iragana
nayen	nindayen
ayen	indayen
dayen	zayen
gaitzen	gindazen
zaiten	zindazen
zaisten	zindasten
daitzen	zaizen

Ahalezkoak

Oraina	Geroa	Iragana
naike	nindaike	nindaike
aike	indaike	indaike
daike	laike	zaike
gaizke	gindaizke	gindaizake
zaizke	zindaizke	zindaizke
zaizkete	zindaizkete	zindaizkete
daizke	laizke	zaizke

Agintera

	<u>Ahalezko baldintza urruna</u>
adi	banindedi
bedi	baindedi
zaite	baledi
zaiste	bagindez
beitez	bazindez
	bazindezte
	balitez

(1) "Le verbe basque" L.L. Bonaparte

NOR-NORI Indikatibo oraina

	AIKIDA	ZAIDA		ZAIZKIDA	ZAIZKIDATE	ZAIZKIDA
NEZAIK NEZAIN		ZAİK ZAIN	GAIZKİK GAIZKIN			ZAIZKİK ZAIZKIN
NEZAYO	AIKIO	ZAYO	GAIZKIO	ZAIZKIO	ZAIZKIOTE	ZAIZKIO
	AIKIGU	ZAIGU		ZAIZKIGU	ZAIZKIGUTE	ZAIZKIGU
NEZAIZU		ZAIZU	GAIZKIGU			ZAIZKIZU
NEZAIZE		ZAIZE	GAIZKIZE			ZAIZKIZE
NEZAYOTE	AIKIOTE	ZAYOTE	GAIZKIOTE	ZAIZKIOTE	ZAIZKIOTE	ZAIZKIOTE

NOR-NORI Indikatibo iragana

	INDEKIDA	ZEKIDA		ZINDEZKIDA	ZINDEZKIDATE	ZEKIDA
NINDEKITA NINDEKINA		ZEKITA ZEKINA	GINDEZKITA GINDEZKINA			ZEKITA ZEKINA
NINDEKIO	INDEKIO	ZEKIO	GINDEZKIO	ZINDEZKIO	ZINDEZKIOTE	ZEKIO
	INDEKIGU	ZEKIGU		ZINDEZKIGU	ZINDEZKIGUTE	ZEKIGU
NINDEKIZU		ZEKIZU	GINDEZKIZU			ZEKIZU
NINDEKIZE		ZEKIZE	GINDEZKIZE			ZEKIZE
NINDEKIOTE	INDEKIOTE	ZEKIOTE	GINDEZKIOTE	ZINDEZKIOTE	ZINDEZKIOTE	ZEKIOTE

NORK-NOR Indikatibo oraina

	AUT	DUT		ZAITUT	ZAISTET	TUT
NAUK NAUN		DUK DUN	GAITUK GAITUN			TUK TUN
NAU	AU	DU	GAITU	ZAITU	ZAISTE	TU
	AUGU	DUGU		ZAITUGU	ZAISTEGU	TUGU
NAUZU		DUZU	GAITUZU			TUZU
NAUZE		DUZE	GAITUZE			TUZE
NAUTE	AUTE	DUTE	GAITUSTE	ZAITUSTE	ZAISTE	TUSTE

NORK-NOR Indikatibo iragana

	INDUDA	NUE		ZINDUZADA	ZINDUSTET	NITUE
NINDUTA NINDUNA		YUE	GINDUSTA GINDUZANA			ITUE
NINDUE	INDUE	ZUE	GINDUZA	ZINDUZA	ZINDUSTE	ZITUE
	INDUGU	GINDUE		ZINDUZAGU	ZINDUSTEGU	GINDITUE
NINDUZU		ZINDUE	GINDUZU			ZINDITUE
NINDUZE		ZINDUTE	GINDUZE			ZINDUSTE
NINDUTE	INDUTE	ZUTE	GINDUSTE	ZINDUSTE	ZINDUSTE	ZUSTE

NORK-NOR Baldintza ondorio oraina

	INDUKET	NUKE		ZINDUZKET	ZINDUZKETET	NUZKE
NINDUKEK NINDUKEN		YUKE	GINDUZKEK GINDUZKEN			YUZKE
NINDUKE	INDUKE	LUKE	GINDUZKE	ZINDUZKE	ZINDUZKETE	LUZKE
	INDUKEGU	GINDUKE		ZINDUZKEGU	ZINDUZKETEGU	GINDUZKE
NINDUKEZU		ZINDUKE	GINDUZKEZU			ZINDUZKE
NINDUKEZE		ZINDUKETE	GINDUZKEZE			ZINDUZKETE
NINDUKETE	INDUKETE	LUKETE	GINDUZKETE	ZINDUZKETE	ZINDUZKETE	LUZKETE

NORK-NOR Ahalezko oraina

	AIKET	ZAKET		ZAIZKET	ZAIZKETET	ZAZKET
NAZAKEK NAZAKEN		ZAKEK ZAKEN	GAIZKEK GAIZKEN			ZAZKEK ZAZKEN
NAZAKE	AIKE	ZAKE	GAIZKE	ZAIZKE	ZAIZKETE	ZAZKE
	AIKEGU	ZAKEGU		ZAIZKEGU	ZAIZKETEGU	ZAZKEGU
NAZAKEGU		ZAKEZU	GAIZKEZU			ZAZKEZU
NAZAKEZE		ZAKEZE	GAIZKEZE			ZAZKEZE
NAZAKETE	AIKETE	ZAKETE	GAIZKETE	ZAIZKETE	ZAIZKETE	ZAZKETE

NORK-NORI-NOR Indikatibo oraina

	DIAT/TIAT DIÑAT/TIÑAT	DIOT TIOT		DIZUT TIZUT	DIZET TIZET	DIOTET TIOTET
DIDAK/TIDAK DIDAN/TIDAN		DIOK/TIOK DION/TION	DIGUK/TIGUK DIGUN/TIGUN			DIOTEK/TIOTEK DIOTEN/TIOTEN
DIDA TIDA	DIK/TIK TIK/TIN	DIO TIO	DIGU TIGU	DIZU TIZU	DIZE TIZE	DIOTE TIOTE
	DI AU/TIAU DIÑAU/TIÑAU	DI OGU TIOGU		DI ZUGU TIZUGU	DI ZEGU TIZEGU	DI OGUTE TIOGUTE
DIDAZU TIDAZU		DI OZU TIOZU	DI GUZU TIGUZU			DI OZUTE TIOZUTE
DIDAZE TIDAZE		DI EZE TIEZE	DI GUZE TIGUZE			DI OZE TIOZE
DIDATE TIDATE	DI E/TIE DIÑE/TIÑE	DI OTE TIOTE	DI GUTE TIGUTE	DI ZUTE TIZUTE	DI ZETE TIZETE	DI OTE TIOTE

NORK-NORI-NOR Indikatibo iragana

	IDA ITIDA	ZIDA ZITIDA		ZINDIDA ZINDITIDA	ZINDIDATE ZINDITIDATE	ZIDATE ZITIDATE
NIA/NIZKIA NINA/NIZKINA		ZIA/ZIZKIA ZINA/ZIZKINA	GINDIA/GINDIZKIA GINDINA/GINDIZKINA			ZITETA/ZIZKITETA ZITENA/ZIZKITENA
NIO NITIO	IO ITIO	ZIO ZITIO	GINDIO GINDITIO	ZINDIO ZINDITIO	ZINDIOTE ZINDITIOTE	ZIOTE ZITIOTE
	IGU ITIGU	ZIGU ZITIGU		ZINDIGU ZINDITIGU	ZINDIGUTE ZINDITIGUTE	ZIGUTE ZITIGUTE
NIZU NIZKIZU		ZIZU ZIZKIZU	GINDIZU GINDIZKIZU			ZIZUTE ZIZKIZUTE
NIZE NIZKIZE		ZIZE ZIZKIZE	GINDIZE GINDIZKIZE			ZIZETE ZIZKIZETE
NIOTE NITIOTE	IOTE ITIOTE	ZIOTE ZITIOTE	GINDIOTE GINDITIOTE	ZINDIOTE ZINDITIOTE	ZINDIOTE ZINDITIOTE	ZIOTE ZITIOTE

Aditz trinkook Eugin jaso genituen:

EGON

nago
yago
dago
gaude
zaude
zauzte
daude

JOAN

nae
goaye
dae
gazi
zazi
zazte
dazi

IBILI

nabile
yabile
dabile
gabiltze
zabiltze
zabiltzete
dabiltze

JAKIN

HURA

dakit
dakik
dakin
daki
dakigu
dakizu
dakizie
dakite

HAIEK

dakizkit
dakizkik
dakizkin
dakizki
dakizkigu
dakizkizu
dakizkizie
dakizkite

EDUKI

HURA

dauket
daukek
dauken
dauke
daukegu
daukezu
daukezie
daukete

HAIEK

dauzket
dauzkek
dauzken
dauzke
dauzkegu
dauzkezu
dauzkezie
dauzquete

EKARRI

HURA

dakarrat
dakarrak
dakarran
dakarra
dakarragu
dakarrazu
dakarrazie
dakarrate

HAIEK

dakarrazkit
dakarrazkik
dakarrazkin
dakarrazki
dakarrazkigu
dakarrazkizu
dakarrazkizie
dakarrazkite

ERAMAN

HURA

damat
damak
daman
dama
damagu
damazu
damazie
damate

HAIEK

damazkit
damazkik
damazkin
damazki
damazkigu
damazkizu
damazkizie
damazkite

NOR (2)

Indikatiboa

Oraina

nauk/naun
 duk/dun
 gaituk/gaitun
 tuk/tun

Iragana

nuta/nuna
 zuta/zuna
 ginduta/ginduna
 zitusta/zituna

Baldintza ondorio oraina

nukek/nuken
 lukek/luken
 ginduzkek/ginduzken
 luzkek/luzken

Ahalezkoak

Oraina

naik/naiken
 daikek/daiken
 gaizkek/gaizken
 daizkek/daizken

Geroa

nindaikek/nindaiken
 laik/laiken
 gindaizkek/gindaizken
 laizkek/laizken

Iragana

nindaiketa/nindaikena
 zaiketa/zaikena
 gindaizketa/gindaizkena
 zaizketa/zaizkena

NOR-NORI

Indikatibo oraina

NI

nezayok/nezayon
 nazayotek/nezayoten

HURA

zaidak/zaidan
 zayok/zayon
 zaiguk//zaigun
 zayotek/zayoten

GU

gaizkiok/gaizkion
 gaizkiotek/gaizkioten

HAIEK

zaizkidak/zaizkidan
 zaizkiok/zaizkion
 zaizkiguk/zaizkigun
 zaizkiotek/zaizkioten

Indikatibo iragana

NI

nindekiota/nindekiona
 nindekioteta/nindekiotena

HURA

zekidata/zekidana
 zekiota/zekiona
 zekiguta/zekiguna
 zekioteta/zekiotena

GU

gindezkiota/gindezkiona
 gindezkioteta/gindezkiotena

HAIEK

zezkidata/zezkidana
 zezkiota/zezkiona
 zezkiguta/zezkiguna
 zezkioteta/zezkiotena

NORK-NOR

Indikatibo oraina

NI

naik/nain
naitek/naine

HURA

diat/diñat
dik/din
diau/diñau
die/diñe

GU

gaitik/gaitin
gaitiztek/gaitine

HAIEK

tiat/tiñat
tik/tin
tiau/tiñau
tie/tiñe

Indikatibo iragana

NI

nindita/nindina
ninditeta/ninditena

HURA

nia/nina
zia/zina
gindia/gindina
ziteta/zitena

GU

gindista/gindizana
gindisteta/gindistena

HAIEK

nitia/nitina
zitia/zitina
ginditia/ginditina
zisteta/zistena

NORK-NORI-NOR

Indikatibo oraina

NIRI

zidak/zidan
zidatek/zidane

HARI

ziotat/zionat
ziok/zion
ziotagu/zionagu
ziotek/zionen

GURI

ziguk/zigun
zigutek/zigune

HAIEI

ziotetat/ziotenak
ziotek/zioten
ziotetagu/ziotenagu
ziotek/zioten

Indikatibo iragana

NIK

niota/niona
nioteta/niotena

HARK

zidata/zidana
ziota/ziona
ziguta/ziguna
zioteta/ziotena

GUK

gindiota/gindiona
gindioteta/gindiotena

HAIEK

zidateta/zidatena
zioteta/ziotena
ziguteta/zigutena
zioteta/ziotena

II.4. EZAUGARRI SINTAKTIKOAK

II.4.1. IZEN SINTAGMARI DAGOZKIONAK

Euskera zaharraren arrasto diren "on da" bezalakorik bada euskalkian. Bonapartek zerrendetan hala zekarren: Elkanon "ona da". Garesen "ona da", baina mako artean "on da". Oltza eta Goñin gauza bera, "ona da" baina mako artean "on da". Lizarragak baðu halakorik 157.ean: "salvátzea guizónac ón zaigu".

"Asko", "sobra", "zerbait" eta beste batzu eskuin nahiz ezker doazkeen hitzak ditugu. Hara erabilera batzu:

"Ariogontára dió ásko aldis". Liza. 233.236: "Bercé ásko aldaquéta". Muzkizkoan 14.ean: "sobra content". Lizarragak 40.ean: "Cerbáit páрте dúte becatárieс ére". Saraguetak FLV 31, 173.ean: "bertze zigorraldi zerbait". Lizarragak 165.ean: "cem-bait bérce persóna Sandu...".

Mendebaldean "-ren bat" formularen bidez adierazten dena, "zenbait/zemeit" hitzaren bidez adierazten da euskalki honetan, baina, Lizarragaren testuan 111.ean "bercé pórtu zenbaiterá" espero bagenuen ere, "berce porturen batera" dugu.

II.4.2. OBJEKTUA GENITIBOZ

Ekialdeko ereduari bezala, objektu zuzena genitiboz joan daiteke euskalki honetan.

Utergan bietara ediren dugu: "onen juzgucera" 33.ean, "becatuec memoriera ecarcea" 36.ean, "anime justoen rescatacera" 33.ean eta 33.ean ere, "eriec visitacea".

Makirriainen "onen juzgucera" dugu berriz. Iabarren, ezin ahaztu gipuzkeraren oso aldamenean dagoela, "joan da ure kartzea" bildu genuen. Goñiko sermoietan, Ondarrak dioenez, askotan gertatzen da genitiboa: "Sartucé, Bersabe Erregueren Ama, graciabaten escatzera". 19,I.

Erizkizundian Elkanorako "kuadratzen zaida ogian ^Ysatea" dugu. Gareserako, "agratzen zaida zure ogia jaten", eta mako artean "ogian". Oltza eta Goñirako "kuadratzen zaide zure ogia ^Ysatea" eta mako artean "ogian".

Edute genitiboan noiz ezin den erabili ikusteko, beha Euskaltzaindiaren Euskal Gramatika lehen urratsak; 423. orr.

II.4.3. MUGATZAILEA ADBERBIOETAN

Errepikapen bidez sortzen diren hainbat adberbiok "-ik" atzizkia daramate Mendebaldeko euskalkietan: "geldi-geldik", "zabal-zabalik", "isil-isilik", "bakar-bakarrik" e.a. Halakoek ordea, mugaz bestaldean nominatiboan erabiltzen den mugatzailea daramate: "xut-xuta", "geldi-geldia", "ixil-ixila" e.a.

Gure euskalkian ere bada halako zerbait. Mezkirizko hizkeren idazten zuen Saraguetak halako bi adibide ditu bere idazkietan; 1979. urteko FLV 31.ean, 174. orrialdean hala dio: "eta ixil ixila denak berak ordainduko zituela". Bestalde, J.M. Etxebarriaren liburuan, 221. orrialdean, hala dio: "udaberrian denbora ontzen zenean juaten gine. Useingo erre kara, eta an bakar bakarra gelditzen gine, eta ederki garbitzen gindue".

Guk ere jaso genituen halakoak Mezkitzen. "bakar bakarra" berdin berdinean entzun genuen, baina "ixil ixila" entzun beharrean "ixil ixile" entzun genuen, euskalkian hain ohizkoa den mugatzailearen hersketaz. Honetan ere, beraz, Hegoaldeko nafa-

rrera garaia mugaz bestaldeko euskalkien pareko.

II.4.4. KONPLETIBOAK

Batetik, euskalki guztietan ditugunak bezalakoak, Lizarragak 161.ean adibidez: "ezaunduzué ecarriciotéla envidia útses". Baita zehargaldera erabat arruntak ere, adibide gisa, Muzkiko testuan 5.ean: "eztaquigu noiz izainden".

Badira beste batzu "ece" edo "eci" sarrerazlea hartzen dutenak. Lizarragak 41.ean: "Eguia dá, ezi Elizac infernúcovicitze lamentablegúra eztú deitunái vicitze, baicic eriótze perpétua,..." edota 103.ean: "Dió Escritúra Sagrátuan, ezi Paraisoarén erditic atratzecéla iturribát,..". Muzkizko testuetan 15.ean: "naidioteb advertitu ece ala nola... errancioten vere discipuloeri,.. ala arratendigu (sic) egungo egunean guri,..".

Goñiko testuetan ere, bada (ece) konpletiboetarako.

Ekialdeko ereduari gertatzen den bezala, "-en" atzizkiak ere balio du konpletiboetarako, hara Muzkizko katiximan 8.ean: "ustes guisa ontan illen cituen viec".

Subjuntiboaren bidez gorpuztu konpletiboak ere badira. Muzkizkoan 12.ean: "eztaiteque gertatu faltatu daquizun viarco egune", eta 20.ean, "guti importacendu personabat asidaien aungui, ezparimadu...".

Goñikoan berriz: "Cer manatzen du demonioan legueac? Etzazule amatu Jangoicoa, aborreci zazule projimo lagune, etzazquizule obeditu... Aite, eta Amac... intzezule lan sseietan... eta etzazule iñ casoric jangoicoas" 16, 2-2 v.º.

Mezkirizko Saraguetak J.M. Etxebarriaren liburuan 216.ean: "Uste dut noiz nai tenore dela". FLV 31.ean 172.ean: "ez nue uste nere aita arrixku aundietan ibiltzen zela".

II.4.5. ERRELATIBOAK

Batetik eredu eskuarrenaz osatuak.

Utergakoan 46.ean: "P. norc amacendu Jangoicue? R. arren mandamentuec guardacendituenac".

Muzkizkoan 4.ean: "desgraciatue pensacen eztuena...". eta 15.ean: "confesacendenac urtetic urtera".

Lizarragak berriz: "égua fedézcoac Elizari jangoicoac aguertutióñac" 31.ean.

Bestetik, "bait" bidezko eredu erromanikoz egindakoak:

Muzkizkoan 4.ean: "despreciatuco zinduzque mundu ontaco ondasun caduco eta aparente evec, aprisionacen bai zaituste!"; 5.ean: "ece, apenas arquicenda inior ere, naiz dela zarrago eta naiz gaizquiago dagola, ezpaitu pensacen ciertoqui vicitu vearduela aniz denboraz".

Orain heldu direnetan, "zein" izenordea da errelatiboa egiten duena. Muzkizkoan 18.ean: "munduontan ultrajacen barimedugu Jaun soberanoa ceñec juzgatubeargueitu cer sentencie esperatu dezaquegu?". 8.ean berriz, "edicto impio eta cruel ure ceñequi manacenzue vi urtetatic veraco aur guciegui equenducequiotela vicie...".

Makirriaingoan 383.ean: "lembizico borzac dire necesidadezcoac zeñec gabe ezpaitaigue salbatu cristioa uztembaitu desprezios errezibitzeco".

"-rikako" atzizkia anitz erabiltzen da euskalki honetan errelatiboetarako: Muzkizkoan 9.ean "errecibituriqueco gracie". Utergakoan 49.ean "lembiscoa quenceco Resto eta reliquie pasaturiqueco bici gaistoan...". Lizarragak berriz 218.ean: (bekatuez ari da): "Bataiatuasgueros inicácoac barcatzendire conféssio edo penitenciaco sacramentuan...".

Beste izenordeen bidez sortuak:

Lizarragak 160.ean: "nóri ere nic ápa ematendióten, ura izanen-dá,...". 113.ean lekuzko errelatiboa: "Eguiáz fédea dá án, non ere dén erreligióne eguiáscoa".

Muzkizkoan 13.ean: "Tori cartau, eta non arquicenduzun sujetoa, an verean emanzozu".

II.4.6. KAUSALAK

Esan beharra da garai bateko testu zaharren eta egungo ahozko hizketaren artean badela alderik kausalei dagokienean. Guk, egungo hiztunei "bait" bidezko egiturak entzun dizkiegu gehienik kausalerako, testu zaharretan "cergatic" edo "ceren" direlarik, eredu erromanikoari segiz, gehien azaltzen direnak.

Eman ditzagun testuetako adibideak, "cergatic" bidezkoak lehenik.

Makirriaingoan 383.ean: "onei maindiotela seculoco glorie zergatic arren Mandamentu Sanduec guardatu baitzuzten, eta gaiss-toei seculoco infernuco penac zerengatic ezpaitzuzten guarda-tu".

Utergakoan 40.ean: "Adoratu. eta bediquezendut Christo cergati gruce sanduen medios Redimituzuen mundue". 37.ean berriz, "sentimentu andibet Jangoicue ofenditues cergati pribetuco baynau cerutic eta castiguetuco infernuco Penequi". Muzkizkoan 9.ean, "Ez, cergatic Christioa zada". 13.ean: "cergatic da importanciasco negocioat".

Goñiko sermoietan Ondarrak: "eta cerengati, escandaloat equendu, neizuen" 18, I.

Mezkirizko Saraguetak FLV 32-334.ean, "zerengatik niri paratzen zaidelaik gauza pisu bat ez juanaia".

"ceren" bidezkoak:

Lizarragak: "Apóstolu naidu errán biália, cerén bialducituen bere Magestadeac guizón sandugáiec". 156.ean: "Baña errandaique passatuzuéla Jangoicoac, cerén passatubaizue Jangoico dén guizónac".

Badira ere "-gatic" bidez eginak. Muzkitzen 13.ean, "cembat arquicendira infernuetan luce zutengatic veren conversioa verce egun bateraño".

Kasualen oso antzeko diren esplikatiboak badira Lizarragaren lanean. 36. orrialdeko adibiñe bat emanen dugu: "Eztá Credoan parátu, eguín ta passatuzuéna Jesu Christoc jaiosguéros passioráño, ezi lúce izanéñce icastecó memórias".

"-lako/-lakoz" bidezko kasualak ere badira. Joxe Miel Barandiaranek Nabazen bildutako kontaeran, Joxe Maria Etxebarriaren Euskal Dialektologiarako testo eta ariketak liburuan 215.-ean "bere aite ta ama il zituelako" dugu, eta 216.ean, "bere aite ta ama il zituelakoz". Perpetua Saraguetak ere forma bera baliatzen zuen bere idazkitarako. 1979. urteko FLV, 31. zenbakian 172. orrialdean, "amak eror aldi bat ederra artu zuelakoz".

11.4.7. DENBORAZKOAK

Batetik euskalki guztietan aurkitzen den "-enean" atzizkiz sortuak:

Muzkizko testuetan:

3.ean: "Emancionean Jangoycoac noticie Isaias profetari".

8.ean: "onec eracusi cigun vezala presentatu ciotenean andre vecataribat..."

15.ean: "idugui dezugun veldur arquicengadenean urbil Jaun terrible artara".

Utergakoan 40.ean: "P. Noiz biarde usetu señalearde? R. Obrar onbat eguinbiardugunean y (dirudienez "y" hori ezabaturik dago) edo arkuizengadenean...".

Bestetik kontutan hartu behar da, Ekialde guztian bezala, "-larik" atzizkiak ere balio duela denbora adierazteko, hain baitaude, izan ere, kasu batzutan modala eta denborazkoa hurbil adieraziaren aldetik. Muzkizkoan 15.ean halako zerbait dugu berderen: "naidiotet advertitu ece ala nola Christoren Magestadeac munduontan vicicelariac, errancioten vere discipuloeri, gauza pertenezienteac fedeari eta costumbregui,...".

Lizarragarengan are garbiago dago "-larik" atzizkiaren denborazko adiera: 160.ean: "Elducireláiic yá judioác Judasequi alcinean arrapatzera préso bere Magestadea". "yá" horrek ere denboratasunaren zentzua azkartu besterik ez du egiten. Orrialde berean beste bat: "Ladronbatengána becála etorrizaráte armaéqui nere cóntra, nindegoláiic zuéqui egunóro témploan, eztidácie botátu escuríc".

Egungo azken hiztunek ere "-larik" atzizkia baliatzen dute denboratasuna adierazteko. Saragueta zenak maiz darabil atzizki hori bere adizkietan denbora adierazteko: J.M. Etxebarriaren liburuan 221.ean: "ure ateratzen zelaik erritik". FLV 32.ean, 334. orrialdean, "niri paratzen zaidelaik gauza pisu bat ez juanaia"; "-nean" ere badarabil: "udaberrian denbora ontzen zenean", J.M. Etxebarriaren liburuan 221.ean.

Bukatzeko, "artio" bidezko denborazko esaldiak. Lizarragak 163.ean: "ta usturíc odóles balsatuartáño lúrrean án eménca". Muzkizkoan berriz 16.ean: "izulicen da ibillicera lenago ibilizituen pausu guciec ariqueta billituarteño vere dirue".

II.4.8. XEDEZKOAK

Batetik "-t(z)eko" atzizkiaz egindakoak: Makirriaingo kati-ximan: "Zertaraco? Guri otoiz iten eracusteco." Lizarragak 156.ean: "Valiatucéguio ematecó indárr yágo guizontasunái yago

padecitzecó, baitaré valiarastecó infinito bere passioarí...".
31.ean berriz: "lenic dá ezauntzea: Ezauntzecó dá icástea ta
sinestátzea éguia fedéscoac..."

Subjuntiboa erabilirik, Muzkizkoan 15.ean: "eta revelacera
gende gucierí eta mundu gucierí vecatari miserablien delituac,
an arquiteicen confundituric".

II.4.9. AHALEZKOAK

Ez dute deus aipatzekorik. Adibide gisa, Lizarragak 107.-
ean: "ezin guindezazque comprehendi".

Bereziki ahalezkoak diren formekin batera, "aal" bidez sor-
tzen diren formak aurki daitezke euskalki honetan: "etzutela
ikasten aal", "iten aal duena" e.a.

II.4.10. BANAKETAZKOAK

Muzkizkoan, 8.ean: "ainverce maravilla sucreditu baicida, ala
sandu au sortu cenena, nola gure Jaunaren nacementuen,...".
15.ean: "naidiotet advertitu ece ala nola christoren Magesta-
deac munduontan vicicelaric, errancioten vere discipuloeri,
gauza pertenecienteac fedeari eta costumbregui (sic), ala erra-
tendigu...". 17.ean: "ece apenas arquicenda iorere naiz dela
zarrago edo naiz dagola gaizquiago".

Lizarragak 111.ean: "ta cembatenás fédea yágo arima onágo".

II.4.11. "ERE" HITZAREN ERABILERA

Beharbada euskalki honetako kontua baino, Lizarragarena be-
rarena da. Elkanoko apezak, Ekialdeko ereduan bezala darabil
hainbat bider "ere" hitza. Decheparek, Axularrek eta bestek be-
zala, edota mugaz bestaldeko euskalkietan oraindik irakurtzen
ahal den bezala. Hona bi adibide:

32.ean: "ta impossible ere déla izátea yágo ezi bát".

232.ean: "An contátzen ere dá, Judas valiénteac ofreciaracizué-
la sacrificio ta orácio,...".

Badira noski bestelako ereduak ere: 40.ean: "Cérbait pártē
dúte becatárieac ére".

II.4.12. KONPARATIBOZKOAK

Gehiegotasunezkoak:

Muzkizkoan 16.ean: "cergatic dembora gueiago bear du confe-
sacendenac urteti urtera, ece confesacendenac ylletic illera".
15.ean: "consideratubezate ece obedela confesacca...ece berce
munduen publiquetu daicela mundu gucien surrean".

Utergakoan: "naiago galdu gauce guciec eze jangoicue ofen-
ditu", 46.ean.

Lizarragak 29.ean: "cergátic obedén, naiz alá, ezi bate-
réz".

Berdintasunezkoak:

Makirriaingoan: "ala nola itembaitute Bienabenturatu Zerue-
tan daudenec." Lizarragak 161.ean: "fuerte nola bálitz gaiz-
quieguilleric gaichstoéna". Eta 32.ean "ain cierto, nola icus-
báneez..."

"adina" hitzaren bidez Lizarragak 158.ean: "valio duéna Cé-
ru guciac adifña!".

II.4.13. ADBERSATIBOAK

Lizarragak: 33.ean: "eztiréla emán beítico guisará, ez me-
moríaic ére órtas; baicic usatzentugúla eméngo nōmbreac...".
35.ean: "ez alá, baicic Jangoicoaren virtútes eta milágnos".

II.4.14. ONDORIOZKOAK

Muzkizko testuetan: 15.ean: "alteratucoda Ysasoá amberce gradotan ece gende gucien (sic) egonen dire veldurturic". 15.-ean: "dagoquela munduan persona ain juicio gutitacoric ece cildudizatela vecatuec confesore vategui...".

II.4.15. KONTZESIBOAK

Lizarragak: 232.ean: "Alabér Macabéo mártiren libruan contatzendá nola erratencióten tiranoái, ezi naiz orduán arc quenezóten vicia, baña bere dembóran Jangoicoac viztucocituéla seculáco vicitzaráco..". 233.ean: "Sinestenduéna nibaitan, naiz ildá:en. vicicodá,...".

II.4.16. BALDINTZAZKOAK

Muzkizko testuetan: 4.ean: "O. eta pensatu bazenezate noicean noiz lan terrible ontan! Cein facilmente (gainean "ki") despreciatuco zinduzque mundu ontaco ondasun caduco eta aparente evec".

Lizarragak: 33.ean: "Eta naibalúque aldátu dirénac, ta equin bercebátzuc, múndu ta Céru milla, dezáque naiizatearéqui". 106.ean: "Berás nondic chsaquinbearguindúza, ezpalitu errevelátu Jangoicoac eta guardátu Elizac?". 114.ean: "niolaté-re guizónac inetzuzquénac beréz, lagunduezpalióte Jangoicoac". 233.ean: "ori egonbáce emén, ene anáia etzé ilén".

Onðarrak Goñiko semoietan:

"sartu baledi Jizon (sic) bat, eiñ abilidade, eta podore anditecoa, ece emanbalezazu de repente osasunc gucie. beiguiec icusteco, bearriec aitzeco, mie mintzatzeco, escuec icutzeco, eta oñec ibiltzeko; eta artas landara libratzen bacinduzquique vrquebeti: au guciau zuri iñ ondoan baliebacindeitze mies gizonarri mañdio (sic) egotzitzeco... oñes. eta escues, eritze-co...eta osticoca vre, ibiltzeko, cér erranenluque zutes mundeuc?" 16,2v.º-3.

Muzkizko testuetan: 6.ean: "sonatuco du Sn Miguel Aingueruec trompeta formidablebat daizentuela difunto guciec Josafatgo Vallera". 8.ean: "eta nola ainverce maravilla suceditu baicida... vildurtuce Herodes". 16.ean: "ala nola guizon prudente batec paratuco eituzquen diligenciec negocio andibetean, discurricen eta pensacen duelaric cer negocio eta trato iduqui duen". 16.ean: "ala bada eguin bear da examine concienzie, discurricendutela cer pausu ibili dituten".

Lizarragak: 37.ean: "ta igânce alabér bere virtúte propios, nióren beárr etzéla ortáco". 161.ean: "presentazúte présso divinoa...de manera ezi Presidénteac ezaunduzúe, ecarricío-téla invidia útses".

5. T R A N S K R I B A K E T A K

1. EUGIKO ELKARRIZKETA. 1982.eko uztailaren 12a.

- sértai[̇]k a[̇]si
- pantáno góntas
- gu lem basé[̇]r[̇]iambisi gínen ta gero pucua etó[̇]r[̇]i sele[̇]ik onáta eká[̇]r[̇]i sigúten emen é[̇]cea in[̇] gínuen orai[̇] emem bisi gara / lemi[̇]šien esin laketu ginuén esin ecítu eta orai[̇] urte parebat to[̇]r[̇]i ginéla eta kónten[̇] gara /
ure bota sutelé[̇]ik atrási sigúten eta tó[̇]r[̇]i ginen óna / orai[̇] ártio bed[̇]r[̇]áci urteter[̇]dis bisitu gara á[̇]ide bacun i[̇]cean /
tó[̇]r[̇]cen diré bé[̇]rce eu[̇]skaldun oetá[̇]ik ere xoan den urtian egon sien úskeldun yé[̇]nde poliki i[̇]bilcen da / é[̇]me[̇]ngwa déna dife[̇]réntja úskera an tolo[̇]san ta bai[̇] úskera polite
- bai[̇] pátus geosti aténcio pú[̇]sket e[̇]r[̇]ša da / orai[̇] iké[̇]steko sa[̇]la déla / gu beti úskeras mincace[̇] gara eta atrá[̇]ce[̇] gara kámpora ta ástemagára e[̇]r[̇]iko no[̇]r[̇]baitekin ola úskálduna déna iten digute arí[̇]tu / kámpota[̇]r[̇]ekin e[̇]r[̇]daras be[̇]no be[̇]rcenas ór[̇]tik kámpo bé[̇]ti úskaras iru anaia[̇]r[̇]ebak /
- nai[̇] áisu onek e[̇]ran úskera orai[̇] itembá[̇]ite e[̇]studjos gu úsetuak ga[̇]ude beti eu[̇]skeras geren é[̇]cean / an xajo gínen eta gero emen šwérta sakigum parjénte bacuen é[̇]cean egom bed(e) ráci urtes eta onáta to[̇]r[̇]i ginen / be[̇]no se[̇]imbeá[̇]ysu orá[̇]iko gaste oketá[̇]ik ba[̇]diré iké[̇]steuntenak bana é[̇]can tute a[̇]itetamek e[̇]r[̇]áldunek eta..
- Eta nora joan zarete?
- es gara atrá[̇]cen / emé[̇]ndi iru[̇]néra / xoá[̇]ten[̇] gara kónp[̇]r[̇]ak itéra eta gá[̇]ysak ero[̇]štera sema[̇]it ald[̇]is medikuetára ere xoambea[̇]r[̇] dé-

leik / gasteak ginéleik sanfermintára denetáik badúgu béti
seřbaítékin adines bagasi góiti orai albaláike béiti tóri be-
řis

- Ohitura zaharrak eta?

- lem basem bai len čistulariek eta atabalariek eta basiren
eta dancariék ere bana orai saarák / gero gásteek eta ikési
suten / néskakóek eta mutilek čistue xocem poliki / orai déla
lau edo bořc uřté eta orai bat ere es da áicem béstetam baka-
řik átracendiré eta pašakáleá eamatéunte
sikiro yátea in ginuen góiti ontán / bana oiturak kambjácen
dire orai está dáncaik ere / béřce eřietakoák onatá tóřcen
siren denak dancara igwal lekubetéra nola beřcoatéra / béste
đen tokiré xoaten da gasterie gusie kočekinte oř emendik le-
misiko eřie fráciakwa urepel da ařeba baginuén an xoan den
úřtian ilcen an / denek mesa eta kantátu euskéras ta sarřányki
gero kantátu ere dena euskéras kantáceunte

2. MEZKIRIZKO ELKARRIZKETA. 1982.eko uztailaren 12a.

- ořduam pweš móstu negúřian ta geró eřámjentacurékin fořma
mán ta gero beřce eřámjentacurekin řefinétu ta gero yálgi
piškát ioř deřstéla iúskira edo sú ondoan edo ola
- Nola galdu da euskara?
- nóla nik sérđagit nóla / gure adinekotán geének bagindakjén
ori báji bana ya xendea xoan da emendik ere ta gutiré gutiré
gáldu beřce tokietam besala se motibós es dakit igwalcáide
néri euskára nola eřđára yařđukicem badiréte beřdim beřdin
diré emen ai déla gálcen ařont... ecará beřce gisonákin egon
oř / arek nig bano yágo yařđukicen du euskára / badu beřce
anajat arekin eřđára beřis kořtumbřja ářtwik šansebařtjanéra
xoáten naiřeleik nik ušte denak euskéras iseřncirén / eřđaras
gisóna ikášten ai siréla semájt beřce semájték gáldu sutéla
ni ne gaste demboran ánic xoaten nincen arat lanéra an baicén
méndien espéldie materjalie emen ecen deusik eta arat xoatey
ginen lanéra /
semájt áldis ola pweš gaste kontuk mastéki bat ikúštey genu-
leik, se istařatwén se áspjatwén gaņerakoan sánywoa / ni bi

sangoetáik nao akítřik

- Zein tokitan izan zara?

- aunicetán luséiden aeskván or̄baisétan gero ojánean aitu gera ere bágo botácen egur̄tten aeskván denák bagoatiré
madriléra yáúšten sutéleik úrjan surek estúgu esóndu áicjas
bakařik orai espaité ur̄ bear̄ik suren yáúšteko orai kamjonékin

- Eta lana dela eta?

- orai gu besalakoék deúses řetirátwik pweś déúses bađiré beak
bioř bakan semáit ere bađa / bakočak bere pencétan iten aal
duéna

ečeko lanak ines geros eceláik ber̄ce lanik igwal amabóřc egu-
netáko ečola in ta an méndjan gabás eta egunés /

3. LATASAKO ELKARRIZKETA. 1982.eko Uztailaren 11a.

- ta sérey gáñjan mincacia

- gazte kontuan adibidez.

- émendik espaigará átřa apénas onek kontátu desáke geyágo
onen istórie da lusjágo geřa đembóan ta or̄đuen ségan ta ni an
nee demboan ecénum ber̄ce séga elđu siren makínek eta gešáo
baņa ónek křistom palisak emantié gaņera ecen sóřci or̄đu ta
istori oek úden gáúes ere gáúes ere bai / ulcie lařáņean iy
gero aiseátu pagočareki biaramónjam botáceko ber̄is ulcie bíl-
du bařak eřaten diógu guk /

amaláu amabóřc egun itemasuen eųrie eđo giroa kéndu or̄đwan
lusjágo / or̄đwan ogía ičan sořsi eguntáko políte yařko sen
ogi ori kařetéraik ecélaik oštica ones / ar̄đoa úden neguen ta
bates / or̄đuen jendétan yoan oštaturé ta péna ičea tóřceko
seati an eáten třagočocú suřupé yendeak kaškoa beró beró
ber̄ce igénde ár̄tjo esin přobatú te tıra alaeré bisiceņ gituen
úr̄tjak eta ur̄tjak /

beštak sanmartíntan gosálcen gástjak ečes eče mušikáiki andik
bešteatéra eta bešteatéra sořci eče điré eta laų eumbátes eta
ber̄ceátes bénga danca tıra iluštřau oštátuan kařtáki pátu du-
roána řátwa páásteke gero parjéntjak tóřcendirén ejéki gero
or̄đáņes su xroatencinen

- Lanak eta?
- saspjétan aštey gara déjsten aldiombátes lenáo bino ba orai espaitúgu ségátu eta imbiař gero bíldu bisíe trānkile bešte modús
- Iruñera joaten al zarete?
- nóa xoam beáugu beřsétara iruñéa bein eo béřce
- Eta feria?
- esta emen, emen ur̄biléna iruřcúnen isatencen demboás amařeun-táik beřcenas iruñera elisóndon e isáten die
- Garai joanak eta?
- orái áise seátik len eráiten seř garíe garíe bakisú seř den ta itencén igíte gero lařanen ulcíe orái esta eráiten eta es eraiteáki bildwikábe /
orái esénja or̄táik bisicen gara bejak paraceu lem baño geyáo paraceáki beařđu yána geyágo / guk emen duguné řa súxésjoa áundje bi aldís egúnjan déici góisjan ta gábjan guria esdáike úci / len eséneik ecen atrácen pweš garíe len déna láues gero břabának tirátwik idiéki orái estu nok.bákicen ségáki .

4. LINTZOAINGO ELKARRIZKETA. 1983.eko Martxoaren 3a.

Ba or̄ yařđukicen diré uskéras iruríte elisóndo gaste ta denék emen lusáiden aurispéřin ere es /
bařa or̄ kařtéroa orai řetirátwi táo, ořek basitué bořc séme, bweno bātu ta ři alaba oek denak gastean denak ař siré euškéras baņa ya orai es, es suté nář eđo oánik orái euškera ogei ogéitamař ur̄te ařcen se áise / ni gérān eon ninceláik basiré gipuskwakoak ta ařcenciré euškéras baņa nik sékula enué icik ere neri paša sakidéna ecendakié komprendřtu //

5. BORTZIRIETA.

beimba'tian sego'an bere' ka'řian aska'nařu`at bere' ume'ćo-kin. eka'ica icu'ařibatek (sic) ema'ncion e'ta` trı'kuba to-ki'rika(g)be' nun řařtu'. xuancica'jon aska'nařu`ari esa'ne`s ema'teko leku' piška(b)at bere' kabi`an. aska'nařu`ak era'ncun-

cio'n esa'nes eca'ukala toki'rikan. bino'~ be`risere` eska'cen-
dio' eka'ica pasa'rtijo toki'a piškabat. oai(n) aska'nařu`a ku-
pit'usan e'ta ema'ncion toki'ja pasa'cen de'mbora éa'ra. baña
tři'kua ece'n mui'cen e'ta aske'neko` bere' ařa'ncakiñ besti'ri
ate'raci egincit'uen eta be'ra geldit'usen na'usi. bere' ařa'n-
cakin si'staka ate'raci (?) cit'uen.

(HOLMER, El idioma vasco hablado, 135. eta 135. orr.)

6. ARAIZKO TESTOA.

...or ba-zeola malkor, ebakie-ta... ue'e emendik ezaun tzen,
oaintxe ezaun da, ue etorri da... ue etorri da... ta oi "Mai'ko
sasie" erori zen, oi "Mai'ko sasie"... ta oaintxe're errepresa
eo dao... an sartzen danik esta bêla ateatzan, zasik'ê ar-
tu'û... daazienda're gutxi ibiltzen da an... antxe gezala eo
aintzire dao... da izenak'ê ba-dee or: "Mai'ko sasie", "Azpi-
llegi", ta "Mai'ko muñoa" ta "Katatxao" bitarte ortantxe dee...
ortxe... "Aitz-ausita" esaten zaio... ta "Aitz-ausi" tan azpi-
tik, "Mai'ko sasi"n gañeti, Malloâ joaten giñen gu, "Alixate'ko
muñoâ" joaten giñen gu... ta bildurrez bezala, or ;...txenda
txiki-txiki bat besteik etzen da, presaka bezela gazte xamarrok
pasatzen giñen andik: "etorriko zakun" da "ementxe arrapatuko
gattin"... malkor oi ausita zeon da alaxen pasatzen giñan...

(J. ELOSEGUI, "El "terremoto" de Inza (1714-1715)", Cuader-
nos de Etnología y etnografía de Navarra, VIII 24, (1976),
374-375. orr.)

IV. LAPURTERA

1. SARRERA SOZIOLINGUISTIKOA

1.1. Euskalki eta eskualdearen mugak bereziko ditugu.

LAPURDIKO MUGAK:

Iparraldean Fraitzia
Hegoaldean: Gipuzkoa, Nafarroa
Ekialdean: Nafarroa behekoa
Mendebaldean: kantauri itsasoa

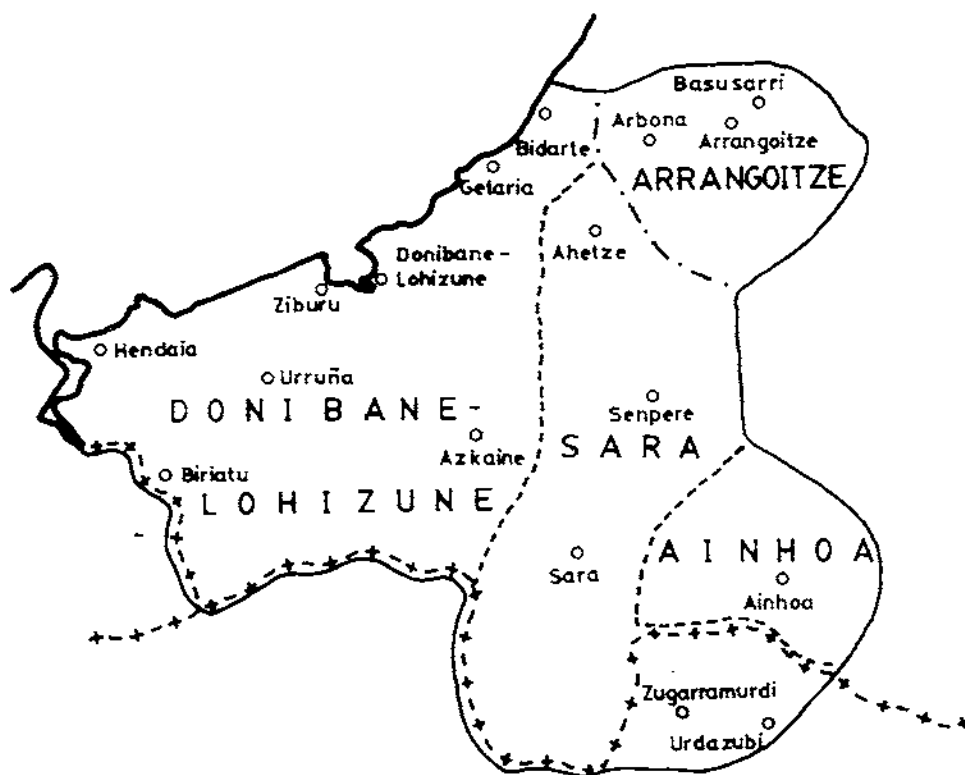
LAPURTERAREN MUGAK:

Hegoaldean: gipuzkera, nafarrera garaia
Ekialdean: nafarrera behekoa

Lapurtera Lapurdin, Aturri-behereko eskualdeetan ez ezik, Nafarroa Garaian, Urdazubin eta Zugarramurdin, hitzegiten da.

Aturri-beherean nafarrera behekoaz mintzatzen da; eta Miarritzen, Angelun, Baionan, Ahurtin, eta Gixumen, erdara erabiltzen da.

1.2. Euskalkiaren barruan, bi azpieuskalki bereizten dira: berezkoa eta nahasia; eta hauetan ere, barne hizkerak ditugu (Ikus 29. mapa):

- Euskalki- muga   —————
- Azpi-euskalki muga   - - - - -
- Hizkera- muga   . . . . .
- Probintzi- muga   - + + + -

LAPURTERA

29. Mapa: P. de Yrizar-en "Contribución....", 198. orr.

1.2.1. BEREZKOA

SARA	{ Sara Ahetze Senpere Urdazubi Zugarramurdi
------	---

AINHOA	{ Ainhoa
--------	----------

DONIBANE-LOHIZUNE	{ Donibane-Lohizune Azkaine Bidarte Biriatu Ziburu Getaria Hendaia Urruña
-------------------	--

1.2.2. NAHASIA

ARRANGOITZE	{ Arrangoitze Basusarri Arbona
-------------	--------------------------------------

1.3. Lapurdiko hiztunen kopurua eta lapurterarena ezberdinak dira.

1.3.1. LAPURDIKO EUSKAL HIZTUNAK

LAPURTERA	{ Berezkoa: 20.800 Nahasia: 3.100
NAFARRERA BEHEREA	{ Aturri: 3.100 (Aturri-behere) Lapurdi: <u>14.200</u>
	39.500

1.3.2. LAPURTERAREN HIZTUNAK

SARA, URDAZUBI, ETA ZUGARRAMURDI	4.963
AINHOA	378
DONIBANE-LOHIZUNE	16.240
ARRANGOITZE	<u>1.389</u>
	22.750(1)

1.4. IRITZI BATZU:

Larramendik, lapurterazko ezaugarri batzutaz baliatzen direla Hondarribian, Irunen eta Oiartzunen, dio; "y aún de su tonillo gustoso" (egiñen dut, ...). Eta bere "DICCIONARIO TRILINGÜE DEL CASTELLANO, BASCUENCE Y LATIN" delakoan hau dio: "El dialecto labortano se usa también en Baja Navarra y aún en la Alta, pero con grandes diferencias".

Bonaparte ondoko urte hauetan arduratu zen lapurterari buruz:

- 1862: Lapurtera mintzatzen da ez bakarrik Lapurdin, baizik eta Urdazubin eta Zugarramurdin ere.
- 1863: Bardozen (Lapurdi) ez da mintzatzen, baina bai Urdazubin eta Zugarramurdin (Nafarroa).
- 1864-5: Ez da hitzegiten Lapurdieskualdeetan.
- 1866-8: Ez da hitzegiten ez Aturri, ez Lapurdi eskualdeetan. Euskalki batetan lotuko zituen gero lapurtera eta nafarrera garaia: "Navarro-labortano".

---

(1) Ikus Yrizar Contribución..... I, 198.orr.

1869: Sailkapena:

EUSKALKIA	AZPIEUSKALKIA	HIZKERA
Lapurtera	Berezkoa	Sara Ainhoa Donibane-Lohizune
	Nahasia	Arrangoitze

1869: Lapurteraren barruan, Baztango euskara sartu zuen. 1869an bai lapurtera eta bai nafarrera beheera kontsidera zitekeela esan zuen. Yrizar-en ustez, lapurterak eta Baztango euskarak antz handia dute; baina ez dira euskalki bera. Baietz pentsatuz geroz, 7.300 hiztun gehiago lituzke lapurterak.

1869an, Bonaparteren ustez, lapurteraren hiztunak hauek ziren:

Berezkoa:	21.581
Nahasia:	<u>1.389</u>
	22.970

2. EZAUGARRI FONOLOGIKO-FONETIKOAK

2.1. BOKALAK

2.1.1. Burutzapena

Lapurterak, euskalki gehienek bezala, sistema bakun bat dauka; bost fonema bokaliko eta hiru irekidura maila baititu. Lapurterak ez du bokal sudurkaririk bereizten, sudurreztapena ez baitu hartzen ezaugarri bereizletzat. Sudurreztapena kontsonante sudurkarien eraginez ager daiteke noizpait automatikoki, baina ez du funtzio linguistikorik betetzen.

Bokal bikoitzak gertatzen dira bokal-arteko herskari ahos-tun bat erortzerakoan, adibidez: irabazi > iraaazi, partidabat > partidaat, e.a. Badaude ere bikoitz enfatikoak: eez, bai (=baa).

2.1.2. Bokal alternantzia

2.1.2.1. Euskalkiak bereiz arazten dituen isoglosa bat, fonetikari dagokiona, eta "mugan" koka dezakeguna u/o alternantziarena da. Ipar/Hegoa ezberdintzen ditu. Dirudienez gertakari hau berrikuntza da, kontestu bakarretan gertatzen den berrikuntza; hots, sudurkari (+kontsonante)-aren aurrean: onsa/unsu, hongu/hongi, honek/hunek, undar/hondatu, azkoin/azkuin, (e/i-en kasuan ere katena, kathina, khino). Honek esan nahi du eremu handi batetan (lapurtera ere hartzen duen eremuan) o/u ez direla guztiz bereizten, eta bien arteko aurkakotasuna apurten dela

maiz. Sudurkariaz gainera, sabaikariak, -r ondoan izan ere, hersten du baita: "sarmiento", xirmendu.

2.1.2.2. Oso nabaria den a/e alternantzia ere aipa dezakegu. Lapurterak, honetan ere, Ekialdeko joera betetzen du e bokala aukeratzean: gerri, zerri, gernu, igerri, elkar; hala ere bes-telakoa har dezake, Leizarragak, alegia, bardindu, atharbe, ikhartze baititu. Beldur handirik gabe esatera ausar gaitezke e) a irekidutan r-ek duela ardura, nahiz eta kontutan hartu behar den ere r hori inplosioan dagoela.

2.1.2.3. e/o alternantzia. Honen adibide dugu "zoin" izen-ordea, baina esan dezagun fonologiari dagokion fenomeno hutsa ez dela, zein eta nor arteko topaketa morfologiko batetik sortua baita.

2.1.3. Asimilazio/disimilazioak

2.1.3.1. Asimilazioa. Lapurterak beste fenomeno orokorrean hartzen du parte, "i" eta "u" bokale hertsiek aurreko "o" eta "e" hertsia egiten dituztenean: biphildu "depilare", ipizpiku, midiku, mugitu, hunkitu, guthizia. Ipar-ekialdeko joera da i/u hartzekotan "i" hobestea, iltze eta ez ultze, esaterako; baina hau ez da beti gertatzen: burho egiten da (beste askotan birao), uhadera, "nutria", (eta ez besteen igabera, B-ko forma ugaderaren antza hartuz). Asimilazioaren bitartez honelakoak suerta daitezke ere: luluratu, izigarri, ihintz.

2.1.3.2. Noizean behin -r, -l aurrean i)e irekitzen da: beldur <bildur, baina bestetan ilkhi bezalakoak ere baditugu.

2.1.4. Noiz edo noiz metatesirik gerta daiteke; esate baterako, hedoi<hodei. Bestalde, lapurterak "urriki" nahiago du, forma berriago den "erruki" baino, hala nola "ukitu", "ikutu" baino.

2.1.5. Lapurterak beste euskalkiak duten diptongo multzo bera du gutxienez: au, eu, ei, oi, ai. Aspirazioa bitarte dagoen neurrian diptongoak bi silabatan apurtzen dira: ahu, ehi, ehu. Esate baterako, ahuntz, sehi, ahun. Esan daiteke h-dun formak

direla zaharrak; egun, zenbait tokitan aspirazioa galdu arren, bi silaba ebakitzen dira oraindik, eta ez da diptongatzen.

Lapurterak besteek baino "au" gutxiago omen du, adibidez alkhi, eta ez aulki. Zalantzetan dago askotan, adibidez, iharrausi/inharrosi, errausin/aharrosi, baraur/barur.

Esan beharra dago, era berean, "au" diptongoa egonkorrago dela "eu" baino, beste euskalkietan gertatzen den arauera: euli/uli, eta bere txikigarri eltzo. Leizarragak baditu "heuragi" ("ugari") eta "uri"; lapurtarrek askotan "uri" egiten dutena.

Zenbait diptongok lehenengo elementua galtzen du, i bokalaren ondoren txistukariren bat datorrenean: leizar>lizar, sei-to>zitu; diptongoa asimilaturik gerta daiteke lehenagoko bokalaren arauera: hogei>hogoi, orkhei>orkhoi; "ei" hitzaren haseran topa daiteke noizbait, eihar, adibidez, baina ihar ere topatzen da.

"ui" diptongoa, nahiko arraroa da, eta lapurteraz agertzekotan, asimilazioren bat izan dela medio esan daiteke: hausin>hasuin; zauli>zalui; fruitu.

2.1.6. Hiatusak. Maiz gertatzen dira hiatusak deklinabidean, aditzari atzizkiak eransten zaizkionean, erdiko bokal bat galtzen denean... Leizarragak tinbre bereko bi bokal, bat egin ohi du, jenda-alde>iendalde, alabaa>alabá. Batzutan, berriz, bestela gertatzen da: artikulua erantsiz, ateraia dugu (eta ez aterá), agian -j- epentetikoaz berezte funtzio garrantzizkoa beteaz. Hitz-elkarketan, a+i, u topaketetan, bat erortzen da, alda+iri>aladiriak (Leiz.), umaunzi>umunzi. Beste topaketetan ere ondorioa zabala da: a+e, o a, e suertatzen da, den, dela<*da-en, *daela; -ek atzizkia<*a-ek, -en < *a-en. Ekialdean azken lekuko -ao->-o- laburtzen da, harma (b) orz >harmoz; azken lekuko -au > -ao bilakatzen da lapurteraz: bakallao, makallao; burhau > burho. Iparreko norma da, bestalde, azkeneko bokala galdu, eta bidenabar aurreneko kontsonantea ahoskabetzea, berandu > berant.

2.1.7. Hitz maileguetan herskari (edo alboko) bikotea ezabatzen da bokal anaptiktiko baten bidez: libera, sobera, bereter, erregela, apiriko, aperiko, forogatu, koloka ("clueca"), eta abar. Batzutan, txistukari eta r artean, sinkopa gertatzen da: abrats, andre; baina fenomeno hau hedatuago dago, Zaraitzu eta Erronkariraino ailegatzen baita indar handiagoz: batre, bedratzi, zra...; r baten ondoan nahiko maiz galtzen da bokala, mailegu hauetan ikusten denez: arnegatu, arbuiatu, erloi, ertor<erretor, eta maila hauetatik aparte: artha, arreta, r galdu ere egiten da: arrats>ats, atsalde.

2.1.8. Bokal elkarketa. Deklinabidean -i bukaerazko hitzek mugatuaren marka hartzen duten [ja] dakartzate silaba bakar batetan ebakirik. /j/ gehienetan afrikaziorik gabe ebakitzen da, B.N.-eraz den bezalaxe. [j] eta [x] arteko muga Irun eta Hendaia-ren artean dagoen bera dugu; Beran eta Goizuetan [j] ebakitzen bada ere.

2.2. KONTSONANTEAK

2.2.1. Herskariak: /p, t, k/ahoskabeak hitz haseran eta bokal artean garbiki ebakitzen dira. Ahostunak espirantizatzen dira bokal artean, eta izatekotan desagertzera ere irits daitezke. Lapurteraz bada oszilazioa herskari ahoskabe eta hasperenduen artean, baina aurkakotasun fonologikorik bete gabe: ate = athe. Erabilera bien artean dabil, baina ez dute sekula bi hitz ezberdin bereiziko, salbuespena izan ezik. Hasperenduak leku finkoetan agertu ohi dira; hau da, hitzaren haseran eta hitzaren erdian etortzen denean, beti bokal edo diptongo baten ondoan, bai eta /l,r,n/ ondoren ere. Aldaera libreak dira, testuinguruak ez ditu mugatzen. Aldaera estilistikoak ez direla esan nahi du honek: phagoa, khea, thua, zakhurra, arthoa, arthatsu, aphala, gorphutza, barkha, bethatu, bakhar. Hauetariko asko hasperenduak izaten dira beti. Lafonen ustez kaleko hizkeran hasperenduak, herskari ahoskabe edo gor bilakatzen dira.

Ahoskabeak eta ahostunak zenbait lekutan neutralizatu egiten dira. Hau oso garbi gertatzen da txistukarien atzetik. Haa-

tik ozenen aldeko neutralizaziorik ez dago, /n,l/ ondoren alegia, erraz aurki ditzakegu hauek bezalako hitzak: kantatu, alki; hala-nola denbora eta jende. Eguneroko hizkeran ere oposizioa egon daiteke: emantu "eman ditu" eta emandu "eman du".

2.2.2. Afrikari eta frikarien artean bana ditzakegu txistukariak: frikari /s/ bizkar-albeolare, /ś/ apiko-albeolare eta txetxekari /š/ sabaikaria, "bustia" ere deitua. Hiru frikari hauek, "z, s, x" idazten dira. Lafonek honako bikoteak topatzen ditu hitz haseran: zori"suerte"/ sori "zilegi"/ xori "txori"; eta hitz amaieran apez / apex "tximeleta"; haz, "elikatu"/ has. Afrikatuak /c,č,č̣/ ez dira normalki hitz haseran etortzen salbuespen bat izan ezik: txar, eta ez zar, arruntago den forma, adiera txarrean markaturik; tzar ere badago. Hitz bukaeran, txikigarritzat har dezakegu /tx/ edo /č̣/: hotz/ hotx, baita belatx, uli/ ulutx, zorrotz/ xorrotx. Hitz haseran, frikariak ugariago dira afrikatuak baino; hitz-bukaeran, alderantziz izaten delarik; /n, l, r/ ondoren neutralizazioa suertatzen da Saran afrikatuaren alde (afrikazio hau ez da zeharo nabaritzen, askotan frikari antzeko soinua entzun ahal izaten baita; oso garbia dena neutralizazioa da). Hau ez da bakarrik hitzaren barruan gertatzen, hitzen artean ere bai askotan: etxean tzaudetenak, e.a.

2.2.3. Lapurtera Erdiko euskalki bat da (G. eta NB. diren antzera) eta beste euskalkietan baino bustidura gutiago ezagutzen da bere baitan. Bustidura bi kasu nagusitan jazo daiteke: inguru fonikoak determinatzen duenean, automatikoki gertaturiko fenomeno denean; eta, borondatez sortuak direnean, hitzunen nahiaz sortuak, hipokoristikoak eta haur-izenetan, alegia. Azken moduzkoak dira gehien ezagutzen direnak. Hauetariko bat /ṭ/ da: sabaiko herskari ahoskabea hitz-haseran, bokale artean eta kontsonante ondoan: ttipi, gutti (baita xipi), txirrita, ttonttor, ttotta, "aguardiente"; ez da beste euskalkitan bezala [č̣] ebakitzen. Badago dagokion ozena ere: /ḍ/ anddereder, harddo; /j/ fonematik gertatu dena, [onjo] honddo. Sabaiko frikari gisa ebakitzen da bokale artean [j] eta sabaiko herskari gisa kontsonante ondoan [ḍ]. Zalantzatan dago, haatik, hitzaren haseran;

eta, Bonapartek dionez, frikaria entzuten zen Donibane Garazin, baina herskaria besteetan. Nolanahi ere "j", [d̥] edo [j] ahoskatzen da lapurteraz.

/ŋ/ eta /ɟ/ bustiak ikusten ditugunean, ñiñika adibidez, balio adierazkorra dute. Beste euskalki guztietan oso ugari bada fonema hauen bustidura, lapurterak zenbait kasutan despala-talizatu ere egiten du. Besteek botella, botilla, olio, ollar, lloba badituzte, lapurterak berriz botoila, oilo, oilar, iloba. Maileguetan, nafarrera behereak eta aezkerak joera bera dute: ñ, ll > in, il. /i/ bokalaren ondoren, ez bide dago bustidura-rik: mila, ileak, burdina, oino, eta abar. Hitz-amaieran ere ez dago. Eta hau guztiau lege honen bitartez azal daiteke: "bustidura gutiago, eta handiago beronen balio adierazkorra".

Hala ere, Henri Gavelek dioenez, maileguen bidez sartzen ari dira "ñ" eta "ll", mailegu berrietan batik bat. Bustidura oso fenomeno normala da kostaldean (cf, d'Urte, Grammaire) "il" eta "in" kasuetan: oilarra, burdiñak, oiñetakoak, gañean, lehoñaren, egiñak, humillki, milla, illhun, gentillek.

Bai hipokoristikoetan, bai txikigarrietan betekizun nabaria betetzen du bustidurak: uli/ulli, xori/xoriño, etxe/ etxeko (+tto), gizon/gixon, zilo/xilo, tulukatu/ttittulikatu "seducir", llilluratu, lolloa, ñaño, ñiñikoa.

2.2.4. /h/ fonema.

XIX. mende amaieran hainbat tokitan Bonapartek dionez, h ez zen ahoskatzen, alegia, Donibane Lohizunen, Ziburun, Urruñan, Behobian, Hendaian, Biriatur. Saran ere, galdu omen da dagoeneko (edo hitz bakar batzutan gorderik, "hiru" zenbakian, adibidez). Arrangoitzen, berriz, bizirik dago oraindik. Hala ere, "h" lehen nafarrera behereaz adina ahoskatzen zen orain askoz gutxiago ahoskatzen bada ere. J. Etxeberri Ziberukoak barra-barra erabiltzen zuen bere obretan. P. Urte-k, XVIII. mende haseran, esaten baitzuen: "on le met devant et après les voyelles, et on le prononce toujours avec aspiration". Luchaire-k

erakutsi duenez, erdi haroan, Baionako Kaskoiek eta Aturri-beherakoek ere, "f" bitartez idazten zuten beren "h".

/h/ testuinguru konkretutan azaldu ohi da: 1) Hitz-haseran: herri, harri. 2) Bokal artean: ahalke, lehoin, ahoa. 3) Diptongo eta bokal artean: auhen, oihan, oihal. 4) Bokal aurrean eta n,l,r ondoren: senhar, sinhets, elhe, ilhun, orhe, erhi, urrhe, urrhats.

/h/ fonemak teinkaduraren bat jasotzen du katea mintzatuan; alegia, ez dator erakarpenezko atzizkietan, ez temaren azken kontsonante eta bokalez hasten den hurrengo atzizkiaren artekoan: bat-en, bat-i; ez temaren azken bokalaren ondoren semearen/semi haren; ez txistukari baten ondoren. Guzti honez gainera, hiru silaba edo gehiago dituen hitzetan ez da etortzen bigarren silabatik aurrera; edo lehengo eta bigarren artekoan, edo haseran: thu, lothu, baina agertu. Bestalde, hitz elkarketan bi "h" gertatzen badira, atzeranzko disimilazio baten bidez lehenagoa galtzen da, hau da: hil+herri > ilherri; ilhargi. Baina herskari hasperenduen kasuan, lehenagokoa nagusitzen da: khako, pharka, thipil.

2.2.5. r/rr oposizioa

Asko aldatu da desagertu ez den heinean frantses grasseye-ment dela medio; hau da, ubularizazioa gertatu da. Oposizioari eusten zaio bokal artean. Hitz-haseran ez da aurkitzen, mailegu berrietan ez bada, gehienetan bokale epentetikoa eransten zaio: arruta. Neutralizazioa kontsonante baten aurrean eta ondoan gertatzen da, hitzaren barruan inplosibo-lekugunean, artxifonema /rr/ izango dugu.

Pierre d'Urtek esaten zuenez, "r" bakunak "r" anizkoitzaren soinua hartzen zuen kontsonante baten aurrean: erlea, ardatza, urdea, urtha-bea. /r/ bakunak, hitzaren haseran eta amaieran, r anizkoitzaren soinua hartzen zuen, kontsonante baten aurrean gertatzen zen bezalaxe. Hitz bukaeran oposizioa neutralizatzen da, eta eman nahi diogun enfasiaren arauera gehiago edo gutiago dardar arazten diogu.

3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK

3.1. IZENAREN MORFOLOGIA

3.1.1. Deklinabide kasuak

Hona hemen lapurteari dagokion deklinabidearen taula:

	Mugagabea	Mugatua	
		Singularra	Plurala
NOR	-	-a	-ak
NORK	-k	-ak	-ek
NORI	-(r)i	-ari	-e(r)i
NOREN			
NOREKIN	-(r)ekin, -(r)ekila	-arekin	-ekin
ZEREZ	-(e)z	-az	-ez
NORTZAT	-tzat		
NON	-(e)tan	-(e)an	-etan
NOR(EN)GAN	-ren baithan		
NONGO			
NONDIK	-(e)tarik(an)	-(e)tik	-etarik
NOR(EN)GANDIK	-ren baitharik -ganik		
NORA	-(e)tara(t)	-(e)rat	-etarat
NOR(EN)GANA	-ren baitharat -ganat		
NORENTZAT			
NORAINO	-(e)tara(i)no(koan)	-(e)raino	-etaraino
NOR(EN)GANAINO	-ren baitharaino -ganaraino		

Deklinabideak hiru gradu baditu, oso arrunta da -o-z deklinaturikoak topatzea: guziok, beror, arratsaldeon, zahartzeon, egunon, akabatzeon, duzuenoi.

Izen propioetan: nom. Sara; er. Sarak; da. Sarari; soz. Sararekin; in. Saran; el. Saratik; adl. Sara-(ra)t; adl. b. Sararaino; ins. Saraz. Errege hitza izen propiozat tratatzen da. Bai eta aitaso, amaso, amabitzi, semebitzi, alababitzi. Zenbait izen, -ba, -da, -ga, -ka, -la, -ma, -pa, -ra, -za, -sa, -ta, bukatzen direnak (egia, aita, ama, anaia, arreba, ahizpa, osaba, izeba, e.a.) izen propioen deklinabide bera dute, Sara kasuarena hain zuzen (lekutasunezkoetan -ga- hartzen dutelarik, edo-ta -ta-).

Ttikigarriak sortzen dira -txo, -tto atzizkiak eranstea. Baina d, l, n, z, s, t, letrak daudenean, bustiduraren bitartez gauzatzen da ttikigarria: burddin, ulli, mañdo, xakhur, xagu, ttipi. Gero eta gehiago erabiltzen dira ttikigarriak, askotan beren muntazko balioa galduz: ixur, axeri, baratxuri, gaixto.

3.1.2. Adjektiboa

Alde batetik nolakotasunezko adjektiboak ditugu: handi, zuri modukoak, eta izenak zuen erabilpena bera dutenak; eta bestetik, eratorrizko adjektiboak, zeinak bi mota nagusitan bana baitaitezke: erlatiboetan eta edutezkoetan.

Erlatibozko adjektiboak -ko atzizkiren bidez sortuak dira: belhauneraino/ belhaunerainoko. Deklinabidezko zazpi kasutan sortzen dira erlatiboak: soziatiboan, inesiboan, elatiboan, adlatiboan, lehenaldiko infinitibo deklinagarrietako. Zenbait gertakari jazotzen dira, eufonia dela medio: soziatiboan -n-ren ordeztu -la hautatzen da: urarekin/ urareki-la-ko, urekin/ ureki-la-ko (hala ere zenbait idazlek, Ax., Pouvreaux, ez dute -la markatzen: elkarrekiko, adibidez, eta ez elkarrekilako); inesiboan, singularrezko -an eta pluralezko -n, galtzen dira: urean, ureko, uretan, uretako; elatibo eta partitiboetan -a- epentetiko bat gauzatzen da: uratik-a-ko, uretarik-a-ko; eta azkenik, adlatiboetan, -e- bat: urerat-e-ko, uretarat-e-ko.

Eduztezko adjektiboak, gaingiroki esanda, ergatiboarekin loturik bezala daude; ergatiboak -k aurretikako letra badaduka, orduan -k-ren ordez -n bat jartzen diogu, Mikelek/Mikelen, ardiek/ardien, eta -e-rik ez badaduka orduan -k-ren ordez -ren eransten diogu: Patxik/Patxiren, ardiak/ardiaren, hirik/hiri-
ren. -e- organikoa bada, hitza bigarren atalean sartu beharko genuke: emaztek/emazteren. Ikus dezagun nola ager daiteken prolatiboa: 1) Nolakotasunezko adjektiboek eta izenek, prolatiboan adiera mugagabe dute: urtzat hartu dut. 2) Erlatibozko adjektiboek, leku-denborazko adiera: urekotsat hartu dut. 3) Eta edutezko adjektiboek interesezko adiera: urarentzat hartu dut. Bigarren kasuan -at (eta baita -tzat) ken daiteke, ezer guti galduz: gizona sortzen da trabailuko, eta hegaztina aireko, trabailukotsat, airekotsat; bethierekots, gerokots. Berdin dugu hirugarren kasuan: izanen du bere eta bertzeren, -tzat kenduz (beretzat eta bertzerentzat), noren ari aiz = norentzat... Eduztezko kasuan -tzat-z alda daiteke: gizonarendako, guretako..

3.1.3. Izenordeak

Hauen deklinabidea ez da izenarenetik erruz alderatzen. Autore batzuren kasuan zuik nom. eta zuek erg. bereizten dira, baina ez denetan (Leizarraga, Axular, Chourio). Honela deklinatuko genituzke: nom. hi, zuik; er. hik, zuek; da. hiri, zuei; soz. hirekin, zuekin; in. hitan, zuetan; el. hitarik, zuetarik; adl. hitarat, zuetarat; adl. b. hitaraino, zuetaraino; ins. hitaz, zuetaz. Orain -tzaz zubereragoa ikusten da, baina lehengoko idazleetan maiz eta maiz dator.

Ezagunak dira ere ene bitartez erakarriak: eni, enekin, e.a. Mendebaleko forma ugari mailegatu dutela dirudi: heurea hala nola nereea, zeurea, gurea (Axular, Chourio). Nom. bera/berak; er. berak/berak. Lehengo autoreek "berrea" zioten eta ez "berena" (Pouvreau, Duhalde, Axular, Chourio).

Erakusle diren izenordeak hiru dira: haur, hori, hura; hunek, horrek, harek; ergatibozko formak eta ondorengoak paradigma bera dute. Pluralerako: nom. hauk, hoik, hek eta hauiek,

hoiek, heiek. Ez dute autore guztiak "haur" idazten, (-r gabe Gazteluzar, Axular, Larregi,); harek-ren ordez (Leizarraga, Axular, Chourio) hark eta orobat: hauiek-haukiek, hoik-horiak (Leizarraga.) horiek (Axular, Chourio, Harriet); hoeik (lehengo idazleak, Leizarraga, Harriet, Chourio, Duhalde) horiek; hekiek-heiek (Duhalde).

Forma indartsuak erakusleak erantsiz lortzen dira (pertsoneko izenordeei): nihaur, nihaurrek aldaera mordo bat daude: neror (Axular, Harriet), nerori (Duhalde), nerorrel (Axular, Harriet, Chourio), hihaur, hihaurrek eta heuren aldaerak heror (Harriet), herori (Larramendi), herorrek (Harriek, Gazteluzar, Inchauspe), euror (Leizarraga), eurorrek (Leizarraga), herori (Van Eys) eta heronek (Haraneder); zuhaur, zuhaurek eta zeror (Harriet), zerori (Axular, Chourio), zerorrek, zeroni, zeronek; guhaur, guhaurek eta geror (Harriet), gerori, gerorrek (Harriet, Chourio), geuror (Leizarraga), geurorrek (Leizarraga), geroni (Van Eys), geronek (Chourio); zuihauk, zuihauek eta zerok (Axular), zebok (Harriet, Haraneder), zeboek (Harriet), zeurok (Leizarraga), zuhorek (Harriet), zeboni, zebonek (Haraneder), zuok, zuoek (Pouvreau). Nihaur, eta haur-en bitarteko sortuek hi-ren deklinazioa dute; zuihauk, zuik bezala. Hirugarren pertsonak baditu honako formak: beraur, beraurrek eta beror (Axular), berori (Pouvreau), berorrek (Lardizabal); beuror, beurorrek, beroni, beronek; pluralerako berauk, berauek eta berok (Larramendi, Lardizabal).

Erakusle indartsuak erraz sorterazten dira erakuslei "bera" iratxikituz: haur bera, hunek berak, eta abar. Badaude zenbait aldaera, alegia: hauiek berek, hauek berok (Leizarraga), hauen berarena, huen beraurena, haien berena, huien beraurena.

Izenorde erlatiboak deklinaturik ere izan ditzakegu, zein-zeina-zoina eta zeinak-zeinek.

Izenorde mugagabeak: bata, batzu-batzuk (Axular), batzuk-batzuek; bertzea, bertzeak, bertzeek; asko; banaka; batere, batre; gehiago; gutiago; sobera, sobra (Chourio, Duhalde); bat-

bedera; frango; guti; oro, dena (azken hau gero eta gehiago erabilia); bakhar; deus; bakhoitz; hainitz (Axular), anhitz (Leizarraga, Axular), hagitz (Leizarraga, Axular, Pouvreau, Chourio). Zentzu mugatu batez erabiltzen baditugu izenorde mugabeak orduan izenen deklinabide beraz deklinatzen ditugu: gutia, bakhoitza, bakharra, guziak (pl.). Baina, izenorde mugabeak izen propioen (bokalez bukatuzkoen) deklinabidea hartzen du.

Galdetzaileak: nor, zein zer eta bere eratorriak nehor, nihor; noren, nehoren; norbait, norbeit; nor nahi; nor ere; nehor ere. Lehen nor deklinatzen zen bakarrik konposatu hauetan, nori nahi, nori ere; baina nornahik eta halakoak topa daitezke. Nor izan daiteke bera izenordeaz edo berea edutezko adjektiboaz jarraitua. Adjektiboz jarraitua badago, nor da deklinatzen dena: nork bera, nori bera; ez aitzitik izenordeaz segiduz dagoen kasuan: nori bera e.a., Galtzaileen zerrenda luza daiteke erraz, zeren zein/ezein, zer/ezer, noiz/nehoiz, non/nehon, nola/nehola baitituzte heuren eratorri franko, nor izenordearen jokabide beraz.

3.1.4. Adberbioak

Denborazko adberbioak, noiz eta beronengandik eratorritakoez aparte, asko dira: ja, atzo, behiala, etzi, orai, aspaldi, (aspaldion, aspaldian, inesibo kasuan) barda, bethi (bethi ere), etzidamu, sarri, aurthen, egun, herenegun, oroztion, bihar, gaur, jaz, lehen.

Lekuzko adberbioak: huna, horra, hara, eta berengandik ateratakoak: horraindia, haraindia, hunaindia. Eta beste hainitz dugu: non, nondik, norat, no(re)raino; nehon, nehondik, nehorat, nehoraino; nondik nahi, norat nahi, noraino nahi; hemen, hemendik, hunat, hun(er)aino; eta beste bezain beste hor eta han-dik ateratzen ditugunetarako. Inesiboan zenbait adberbio dugu ere: aintzinean, aldean, barrenean -egun gehienek barnean nahiago dute-, beherean, erdian, gibelean, ondoan, azpian, artean, bazterrean, buruan, gainean, hastean, orduan. Hauetara-

ko ere deklinabidea erabil dezakegu eta aitzinetik, aitzinerat ("aurretik" eta "aurrera" esango genuke beste euskalkietan), eta gibeletik, gibelerat ("atzetik", "atzera"); batzutan aitzinat eta gibelat ere topa daitezke.

Moduko adberbioak: nola galdetzaileari erantzuten diotenak, hunela, hula (Duhalde); horrela, horla (Chourio), hala. Asko dira ere -ki bidez sortzen direnak: emeki, eta abar. Gero ere zenbatasunezkoak daude: hunein; horrein, hoin; hain; hunenbat; huneninbertze eta abar.

3.2. ADITZA

Lapurtera, aditzari dagokionez, nahiko plegukarria da. Lau moten arteko diferentziak ez dira oso nabarmenak. Desberdinena Arrangoitzeko mota dela esan behar. Beste hirurak, nahiko berdinak dira.

Bestalde, Uztaritze eta inguruko herrietako adituak lapurtar ñabardura dexentea du. Kontutan hartu hizkera hau NB gisa hartzen dugula.

3.2.1. Hitanoa erabiltzen da, baina zutanoa (begirunezko tratamendua) ez. Azken hau NB eta Z-eraz erabiltzen da soilik.

3.2.2. Aditz trinkoak

Ezaugarri batzu:

- a) Z-, L- ondoren, modernoek aditz erroaren lehen hizkia aldatzen dute, a jarritz: zerman > zaraman.
- b) -zki- pluralgilea aditz erroaren ondoren doa. -zki- honen ordez -tza- ere erabiltzen da: dakitza (=dakizki).
- c) Aditz erroa -K, -L, -Z, -S bukatzen bada, bukaeran -A eransten da:

eduk	>	daduka
ebil	>	dabila
ikus	>	dakusa

3.2.2.1. Intransitiboak

EGON, JOAN, EBIL, ETHOR, JARRAIK, ETZAN .....

NOR-NORI formetan. NORI 3. pertsona singularra ez denean, adizkiak -KI- gabe agertzen dira:

dagot, doat....

3.2.2.2. Transitiboak

Gaurregun soilik JAKIN, ERAMAN, ERABIL, EDUK, EK HAR.... aditzen forma sintetikoak erabiltzen dira.

EGIN, EMAN, IKHUS, ERRAN, ENZUN, EZAGUT... aditzak Axular eta Leizarragaren garaian erabiltzen baziren ere, gaurregun aditz perifrastikoa erabiltzen da sintetikoaren ordez.

3.2.3. ADITZ PERIFRASTIKOA

3.2.3.1. Aditz nagusia

a) Sustrai infinitiboa

Ondo gordetzen dute; AURTIK, EDUK, JARRAIK, IHARDUK.. aditzetan ere.

b) Geroaldiko infinitiboa

Infinitibo hau eratzeko, nahikoa da iraganaldiko infinitiboari -REN eranstea:

ase / aseren

ezarri / ezarriren

Dena den, autore gehienek -KOz eratzen dituzte. Salbuespena: sustrai infinitiboa eta iraganaldikoa -N bukatzen direnean -EN eransten dute:

jan / janen

c) Izan da / Ukhan da

hauen erabilera Axularren eta Leizarragaren garaian bereizten zen, eta egun ere Z. eta NB. bereizten da, baina L. nahastu egiten da, IZAN jarritz UKHAN-en ordez:

izan du ("ukhan du" ordez.)

d) Infinitibo deklinatuak

1. Orainaldiko infinitibo deklinatua.

ADLATIBOA. Aditz batzuk (utzi, joan, etorri, igorri, etab.) eskatzen dute kasu hau:

etzaitu galtzera utziko.

Oharra: infinitibo deklinatu honen osagarri zuzena bada, genitibo posesiboaren mugatuan jartzen da eta osagarria mugagabea bada, nominatibo mugagabea:

badoa sagarraren biltzera

badoa sagar biltzera

2. Geroaldiko infinitibo deklinatua.

PROLATIBOA: -TZAT. Bi adiera:

1) Helburua, Ad. entzutekotzat.

Prolatiboa ager daiteke ere -AT gabe.

2) "mientras que, hasta que"; "tant que":

heltzekotz.

3.2.3.2. Aditz laguntzaileaA) IzanNOR motakoak

1. Infinitibozko orainaldia:

NAIZ, HAIZ, DA, GARE, ZARE, ZARETE, DIRE.

Bestalde, hizkera mintzatuan ga < gare, die < dire bezalako laburdurak normalak dira.

2. Geroaldi arkaikoa.

NAIZATEKE

HAIZATEKE

DATEKE

} (autore batzuk -KE gabe)

XVIII. mendearen ondoren DATEKE (eta ZATEKEEN, LIZATEKE ordez).

NOR-NORI motakoak

1. Indikatibozko orainaldia

3. pertsona pl.: zaie / zaiote

-GU > KU : zaiku

-ZU, -ZUE > -TZU, -TZUE: zaitzu, zaitzue.

Alokutiboa: ziaio/n, ziaikuk. Autore modernoek -i-
hori gabe: zaiok/n.

B) Edin

XVI. mendetik aditz infinitiboen laguntzailea da. Batua-
ren antzeko formak erabiltzen dira. Diferentzia txiki
batzu daude. Ad. NOR-NORI ahalezkoa:

DAKIKEO (batuan DAKIOKE)

C) Ukhan

NOR-NORK

1. Indikatibozko lehenaldia

GINUEN (beste batzuek: GINDUEN)
ZINUEN ZINDUEN

Gauza bera gertatzen da beste modu eta denboretan.

NOR-NORI-NORK

1. Indikatibozko orainaldia

Autore klasikoek

DERAUKO / DERAUZKIO (bat. DIO / DIZKIO)

DERAUKOT / DERAUZKIOT (bat. DIOT / DIZKIOT)

ERAU ordeaz ere, ARAU, RAU, ARA, ARO, ERAI, ERO, AU.

Egun azken hau (AU) da erabiliena:

DAUT/DAUZKIT; DAUKU/DAUZKIGU...

Baina, Ithurryk dionez, XVII. mendearen azkenean gi-
puzkeratik datozen forma batzu sartu dira lapurteran.

Forma hauek NORI 3. pertsona (singularra zein plura-

1a) denean agertzen dira:

DIO / DIOTZA (DIOZKA)

DIOTE / DIOTZATE (DIOZKATE)

D) Ezan

XVI. mendetik infinitibo erroen laguntzailea da.

NORK-NOR: Batuan bezala.

NOR-NORI-NORK

1. Subjuntiboa.

a) Orainaldia: DIEZON / DIETZON

DIEZADAN / DIETZADAN

b) Lehenaldia: ZIEZON / ZIETZON

ZIEZADAN / ZIETZADAN

2. Ahalezkoa.

DIEZAKEO / DIETZAKEO

(Batuan NORI-ren marka KE aurretik)

Beste modu eta denboretan berdin gertatzen da.

E) IRO (baxenabarreraz eta zubereraz erabiliago)

Laguntzailea da, eta perifrastiko transitiboa sortzeko balio du. Infinitibo erroekin erabiltzen da. Beraz:

DIRO = DEZAKE

3.2.4. ADITZARI LAGUNTZEN DIOTEN PARTIKULA BATZU

AGIAN: desio bat adierazten du:

agian gibelatuko dire.

BALINBA: desio bat, esperantza: ez balinba

EIKI: itxura denez, dudarik gabe: ez, eiki, eztakit.

OXALA: (esp. ojalá). Baldintzarekin:

oxala hartan bazine.

OTHOI: mesedez: erradazu, othoi.

3.2.5. Aditz Paradigmak

NOR (2)

Indikatiboa

Oraina	Geroa	Iragana
naiz	naizateke	nintzen
haiz	haizateke	hintzen
da	dateke	zen
gare	garetezke	ginen
zare	zaretezke	zinen
zarete	zaretezkete	zineten
dire	diretezke	ziren

Baldintza

Aurrekoa	Ondorio oraina	Ondorio iragana
banintz	nintzateke	nintzateken
bahintz	hintzateke	hintzateken
balitz	litzateke	lizateken
bagine	ginetezke	ginetezken
bazine	zinetezke	zinetezken
bazinete	zinetezkete	zinetezketen
balire	liretezke	liretezken

Subjuntiboa

Oraina	Iragana
nadin	nindadin
hadin	hindadin
dadin	zedin
gaitezin	gintezin
zaitezin	zintezin
zaitezten	zintezten
daitezin	zitezin

Ahalezkoa

Oraina	Geroa	Iragana
naiteke	ninteke	ninteken
haiteke	hinteke	hinteken
daiteke	liteke	ziteken
gaitezke	gintezke	gintezken
zaitezke	zintezke	zintezken
zaitezketete	zintezkete	zintezketen
daitezke	litezke	zitezken

(2) "Grammaire basque", Ithurry

AginteraAhalezko baldintza

hadi

Hurbila

Urruna

bedi

banadi

banindadi

zaitezi

bahadi

bahindadi

zaitezte

badadi

baledi

bitezi

bagaitezi

bagintezi

bazaitezi

bazintezi

bazaitezte

bazintezte

badaitezi

balitezi

NOR-NORI Indikatibo oraina (3)

	HATZAIT	ZAIT		ZATZAIZKIT	ZATZAIZKITET	ZAIZKIT
NATZAIK NATZAIN		ZAIK ZAIN	GAIZKIK GAIZKIN			ZAIZKIK ZAIZKIN
NATZAYO	HATZAYO	ZAYO	GAIZKO	ZATZAIZKO	ZATZAIZKOTE	ZAIZKO
	HATZAIKU	ZAIKU		ZATZAIZKIGU	ZATZAIZKIGUTE	ZAIZKIGU
NATZAITZU		ZAITZU	GAIZKITZU			ZAIZKITZU
NATZAITZUE		ZAITZUE	GAIZKITZUE			ZAIZKITZUE
NATZAYOTE	HATZAYOTE	ZAYOTE	GAIZKOTE	ZATZAIZKOTE	ZATZAIZKOTE	ZAIZKOTE

NOR-NORI Indikatibo iragana (3)

	HINTZAITAN	ZITZAITAN		ZINTZAIZKIOAN	ZINTZAIZKIDATEN	ZITZAIZKIDAN
NINTZAIKAN NINTZAINAN		ZITZAIKAN ZITZAINAN	GINZAIKAN GINZAINAN			ZITZAIZKIKAN ZITZAIZKINAN
NINTZAYOEN	HINTZAYOEN	ZITZAIKON	GINZAIZKOEN	ZINTZAIZKOEN	ZINTZAIZKOTEN	ZITZAIZKOEN
	HINTZAIKUN	ZITZAIKUN		ZINTZAIZKIGUN	ZINTZAIZKIGUTN	ZITZAIZKIGUN
NINTZAITZUN		ZITZAITZUN	GINZAITZUN			ZITZAIZKITZUN
NINTZAITZUEN		ZITZAITZUEN	GINZAITZUEN			ZITZAIZKITZUEN
NINTZAYOTEN	HINTZAYOTEN	ZITZAIKOTEN	GINZAIZKOTEN	ZINTZAIZKOTEN	ZINTZAIZKOTEN	ZITZAIZKOTEN

NORK-NOR Indikatibo oraina (4)

	HAUT	DUT		ZAITUT	ZAITUZTET	DITUT
NAUK NAUN		DUK DUN	GAITUK GAITUN			DITUK DITUN
NAU	HAU	DU	GAITU	ZAITU	ZAITUZTE	DITU
	HAUGU	DUGU		ZAITUGU	ZAITUZTEGU	DITUGU
NAUZU		DUZU	GAITUZU			DITUZU
NAUZUE		DUZUE	GAITUZUE			DITUZUE
NAUTE	HAUTE	DUTE	GAITUZTE	ZAITUZTE	ZAITUZTETE	DITUZTE

NORK-NOR Indikatibo iragana (4)

	HINDUDAN	NUEN		ZINTUDAN	ZINTUZTEDAN	NITUEN
NINDUKAN NINDUNAN		HUEN	GINTUKAN GINTUNAN			HITUEN
NINDUEN	HINDUEN	ZUEN	GINTUEN	ZINTUEN	ZINTUZTEN	ZITUEN
	HINDUGUN	GINUEN		ZINTUGUN	ZINTUZTEGUN	GINITUEN
NINDUZUN		ZINUEN	GINTUTZUN			ZINITUEN
NINDUZUEN		ZINUTEN	GINTUTZUEN			ZINITUZTEN
NINDUTEN	HINDUTEN	ZUTEN	GINTUZTEN	ZINTUZTEN	ZINTUZTETEN	ZITUZTEN

(4) "Grammaire basque", Ithurry

NORK-NOR Baldintza ondorio oraina (5)

	HINDUKET	NUKE		ZINTUZKET	ZINTUZKETET	NITUZKE
NINDUKEK NINDUKEN		HUKE	GINTUZKEK GINTUZKEN			HITUZKE
NINDUKE	HINDUKE	LUKE	GINTUZKE	ZINTUZKE	ZINTUZKETE	LITUZKE
	HINDUKEGU	GINUKE		ZINTUZKEGU	ZINTUZKETEGU	GINITUZKE
NINDUKEZU		ZINUKE	GINTUZKETZU			ZINITUZKE
NINDUKEZUE		ZINUKETE	GINTUZKETZUE			ZINITUZKETE
NINDUKETE	HINDUKETE	LUKETE	GINTUZKETE	ZINTUZKETE	ZINTUZKETETE	LITUZKETE

NORK-NOR Ahalezko oraina (5)

	HAZAKET	DEZAKET		ZAITZAZKET	ZAITZAZKETET	DITZAZKET
NAZAKEK NAZAKEN		DEZAKEK DEZAKEN	GAITZAZKEK GAITZAZKEN			DITZAZKEK DITZAZKEN
NAZAKE	HAZAKE	DEZAKE	GAITZAZKE	ZAITZAZKE	ZAITZAZKETE	DITZAZKE
	HAZAKEGU	DEZAKEGU		ZAITZAZKEGU	ZAITZAZKETEGU	DITZAZKEGU
NAZAKEZU		DEZAKEZU	GAITZAZKETZU			DITZAZKETZU
NAZAKEZUE		DEZAKEZUE	GAITZAZKETZUE			DITZAZKETZUE
NAZAKETE	HAZAKETE	DEZAKETE	GAITZAZKETE	ZAITZAZKETE	ZAITZAZKETETE	DITZAZKETE

NORK-NORI-NOR Indikatibo oraina (6)

	DAUAT/DAUKIAT DAUNAT/DAUKINAT	DIOT DIOTZAT		DAUTZUT DAUKITZUT	DAUTZUET DAUKITZUET	DIOTET DIOTZATET
DAUTAK/DAUKIDAK DAUTAN/DAUKIDAN		DIOK/DIOTZAK DION/DIOTZAN	DAUKUK/DAUKIGUK DAKUN/DAUKIGUN			DIOTEK/DIOTZATEK DIOTEN/DIOTZATEN
DAUT DAUKIT	DAUK/DAUKIK DAUN/DAUKIN	DIO DIOTZA	DAKU DAUKIGU	DAUTZU DAUKITZU	DAUTZUE DAUKITZUE	DIOTE DIOTZATE
	DAUAGU/DAUKIAGU DAUNAGU/DAUKINAGU	DIOGU DIOTZAGU		DAUTZUGU DAUKITZUGU	DAUTZUEGU DAUKITZUEGU	DIOTEGU DIOTZATEGU
DAUTAZU DAUKIDATZU		DIOZU DIOTZATZU	DAKUZU DAUKIGUTZU			DIOZUTE DIOTZATZUTE
DAUTAZUE DAUKIDATZUE		DIOZUE DIOTZATZUE	DAKUZUE DAUKIGUTZUE			DIOZUETE DIOTZATZUETE
DAUTET DAUKITET	DAUTEK/DAUKITEK DAUNE/DAUKINE	DIOTE DIOTZATE	DAKUTE DAUKIGUTE	DAUTZUTE DAUKITZUTE	DAUTZUETE DAUKITZUETE	DIOTE DIOTZATE

NORK-NORI-NOR Indikatibo iragana

	HAUTAN HAUKIDAN	ZAUTAN ZAUZKIDAN		ZINAUTAZUN ZINAUKIDATZUN	ZINAUTAZUEN ZINAUKIDATZUEN	ZAUTATEN ZAUZKIDATEN
NAUKAN/NAUKIKAN NAUNAN/NAUKINAN		ZAUKAN/ZAUZKIKAN ZAUNAN/ZAUZKINAN	GINAUKAN/GINAUKIKAN GINAUNAN/GINAUKINAN			ZAUTEKAN/ZAUZKITEKAN ZAUTENAN/ZAUZKITENAN
NIOEN NIOTZAN	HIOEN HIOTZAN	ZIOEN ZIOTZAN	GINIOEN GINIOTZAN	ZINIOEN ZINIOTZAN	ZINIOTEN ZINIOTZATEN	ZIOTEN ZIOTZATEN
	HAUKUN HAUKIGUN	ZAUKUN ZAUZKIGUN		ZINAUKUZUN ZINAUKIGUTZUN	ZINAUKUZUEN ZINAUKIGUTZUEN	ZAUKUTEN ZAUZKIGUTEN
NAUTZUN NAUKITZUN		ZAUTZUN ZAUZKITZUN	GINAUTZUN GINAUKITZUN			ZAUTZUTEN ZAUZKITZUTEN
NAUTZUEN NAUKITZUEN		ZAUTZUEN ZAUZKITZUEN	GINAUTZUEN GINAUKITZUEN			ZAUTZUETEN ZAUZKITZUETEN
NIOTEN NIOTZATEN	HIOTEN HIOTZATEN	ZIOTEN ZIOTZATEN	GINIOTEN GINIOTZATEN	ZINIOTEN ZINIOTZATEN	ZINIOTEN ZINIOTZATEN	ZIOTEN ZIOTZATEN

(6) "Le verbe basque", L. L. Bonaparte.

EGON (7)

Oraina	Iragana
nago	nindagoen
hago	hindagoen
dago	zegoen
gagozi	ginagozin
zagozi	zinagozin
zagozte	zinagozten
dagozi	zegozin

IBILI (7)

Oraina	Iragana
nabila	nindabilan
habila	hindabilan
dabila	zebilan
gabiltza	ginabiltzan
zabiltza	zinabiltzan
zabiltzate	zinabiltzaten
dabiltza	zebiltzan

JAKIN (7)

Oraina	Iragana
HURA	HAIEK
dakit	dakizkit
dakik	dakizkik
dakin	dakizkin
daki	dakizki
dakigu	dakizkigu
dakizu	dakizkitzu
dakizue	dakizkitzue
dakite	dakizkite

EDUKI (7)

Oraina	Iragana
HURA	HAIEK
dadukat	daduzkat
dadukak	daduzkak
dadukan	daduzkan
daduka	daduzka
dadukagu	daduzkagu
dadukazu	daduzkatzu
dadukazue	daduzkatzue
dadukate	daduzkate

JOAN (7)

Oraina	Iragana
noa	nindoan
hoa	hindoan
doa	zioan
goazi	ginoazin
zoazi	zinoazin
zoazte	zinoazten
doazi	zioazin

ETORRI (7)

Oraina	Iragana
nathor	nindathorren
hathor	hindathorren
dathor	zethorren
gathozi	ginathozen
zathozi	zinathozen
zathozte	zinathozten
dathozi	zethozen

Iragana	Iragana
HURA	HAIEK
niakien	niakizkien
hiakien	hiakizkien
ziakien	ziakizkien
giniakien	giniakizkien
ziniakien	ziniakizkien
ziniakiten	ziniakizkiten
ziakiten	ziakizkiten

Iragana	Iragana
HURA	HAIEK
nedukan	neduzkan
hedukan	heduzkan
zedukan	zeduzkan
ginedukan	gineduzkan
zinedukan	zineduzkan
zinedukaten	zineduzkaten
zedukaten	zeduzkaten

ERAMAN

Oraina

Iragana

HURA

HAIEK

HURA

HAIEK

daramat

daramatzat

neraman

neramatzan

daramak

daramatzak

heraman

heramatzan

daraman

daramatzan

zeraman

zeramatzan

darama

daramatza

gineraman

gineramatzan

daramagu

daramatzagu

zineraman

zineramatzan

daramazu

daramatzatzu

zineramaten

zineramatzaten

daramazue

daramatzatzue

zeramaten

zeramatzaten

daramate

daramatzate

EKARRI (8)

Oraina

Iragana

HURA

HAIEK

HURA

HAIEK

daxhart

daxhartzat

nekarren

nekhartzan

daxhark

daxhartzak

hekarren

hekhartzan

daxharn

daxhartzan

zekharren

zekhartzan

daxhar

daxhartza

ginekarren

ginekhartzan

daxhargu

daxhartzagu

zinekarren

zinekhartzan

daxharzu

daxhartzatzu

zinekharten

zinekhartzaten

daxharzue

daxhartzatzue

zekharten

zekhartzaten

daxharte

daxhartzate

NOR (9)Indikatiboa

Oraina

Iragana

Geroa

nauk/naun

nindukan/nindunan

nukek/nuken

duk/dun

zukan/zunan

dukek/duken

gaituk/gaitun

gintukan/gintunan

gituzkek/gituzken

dituk/ditun

zitukan/zitunan

dituzkek/dituzken

Baldintza

Ondorio oraina

Ondorio iragana

nindukek/ninduken

nindukeyan/nindukenan

lukek/luken

zukeyan/zukenan

gintuzkek/gintuzken

gintuzkeyan/gintuzkenan

lituzkek/lituzken

zituzkeyan/zituzkenan

Ahalezkoa

Oraina

Geroa

Iragana

naitekek/naiteken

nintukek/nintuken

nintekeyan/nintekenan

zukek/zuken

litekek/liteken

zitekeyan/zitekenan

gaitezkek/gaitezken

gintezkek/gintezken

gintezkeyan/gintezkenan

zituzkek/zituzken

litezkek/litezken

zitezkeyan/zitezkenan

(8) "Grammaire basque", Ithurry

(9) "Gramática de los cuatro dialectos literarios del euskera", A. Campión

NOR-NORI

Indikatibo oraina

NI

natzayok/natzayon
natzayotek/natzayone

HURA

ziaitak/ziaitan
ziayok/ziayon
ziaikuk/ziaikun
ziayotek/ziayone

Indikatibo iragana

NI

nintzayokan/nintzayonan
nintzayotekan/nintzayotenan

HURA

zitzaitakan/zitzaitanan
zitzayokan/zitzayonan
zitzaikukan/zitzaikunan
zitzayotekan/zitzayotenan

NORK-NOR

Indikatibo oraina

NI

niak/nian
niatek/niane

HURA

diat/dinat
dik/din
diagu/dinagu
ditek/dine

Indikatibo iragana

NI

nindikan/nindinan
ninditekan/ninditenan

HURA

nikan/ninan
zikan/zinan
ginikan/gininan
zitekan/zitenan

GU

gaizkok/gaizkon
gaizkotek/gaizkone

HAIEK

ziaizkidak/ziaizkidan
ziaizkok/ziaizkon
ziaizkiguk/ziaizkigun
ziaizkoten/ziaizkone

GU

gintzaizkokan/gintzaizkonan
gintzaizkotekan/gintzaizkotenan

HAIEK

zitzaizkidakan/zitzaizkidanan
zitzaizkokan/zitzaizkonan
zitzaizkigukan/zitzaizkigunan
zitzaizkotekan/zitzaizkotenan

GU

giaitik/giaitin
giaitiztek/giaitine

HAIEK

ditiat/ditinat
ditik/ditin
ditiagu/ditinagu
ditiztek/ditine

GU

gintikan/gintinan
gintiztekan/gintiztenan

HAIEK

nitikan/nitinan
zitikan/zitinan
ginitikan/ginitinan
zitiztekan/zitiztenan

NORK-NORI-NOR

Indikatibo oraina

NIRI

ziautak/ziautan
ziautatek/ziautane

HARI

zioat/zionat
ziok/zion
zioagu/zionagu
ziotek/zione

GURI

ziaukuk/ziaukun
ziaukutek/ziaukune

HAIEI

zioteat/ziotenat
ziotek/zione
zioteagu/ziotenagu
ziotek/zione

Indikatibo iragana

NIK

niokan/nionan
niotekan/niotenan

HARK

ziautakan/ziautanan
ziokan/zionan
ziaukukan/ziaukunan
ziotekan/ziotenan

GUK

giniokan/ginionan
giniotekan/giniotenan

HAIEK

ziautatekan/ziautatenan
ziotekan/ziotenan
ziaukutekan/ziaukutenan
ziotekan/ziotenan

4. EZAUGARRI SINTAKTIKOAK

4.1. IZEN SINTAGMA

4.1.1. Determinantea.

Lapurteraz zenbatzaile zehaztugabeak izenaren eskubitara doaz. Adjektiboa baldin bada, honen ondoren. Halere, HAINITZ, ASKO, FRANÇO, DEUS, ZENBAIT izenaren ezkerretara zein eskubitara joan daitezke:

bada asko lur mota

BATERE eta DEUS-ek partitiboa eskatzen dute:

hunek eztik deus gaizkirik egin.

4.1.2. Izenlaguna.

-EN eta -KO atzizkien bidez sortzen dira izenlagunak:

a) Izenlaguna, kasu hauetan, izenaren ezkerretara doa:

Jainkoaren ontasuna; infernuaren beldurra; zeruko loria; burdinazko ezpata.

b) Esaera batzutan, -KO atzizkiaz osatutako izenlagunak izenaren eskubitara doaz:

aita-familiakoa; oi, Ama zerukoa;
ama besoetakoa, aita besoetakoa.

- c) -KO atzizki honek posibilitate handiak ematen ditu, edozein adizlaguni erants baitakioke, izenlagun bihurtuz:

Baionarako bidea (hara doana)
 Baionatikako bidea (handik datorrena)
 Baionako bidea (handik pasatzen dena)
 Enekilako denbora luze iruditzen zaitzu.

4.2. ADITZ SINTAGMA

4.2.1. Aditzaren multzoa.

A) NOR Izen Sintagma.

ISnor aditza nominalizatuan izan daiteke eta normalki nominatibo singularrean:

hitz-eman du joaitea.

Behar ukan, nahi ukan aditzekin ISnor-k aditz nagusiak duen sujeto berbera badu, orduan partizipioaren nominatibo mugagabea erabiltzen da (eta ez infinitibo nominala):

behar dut, nahi dut irakurtu, eta
 nahi dut bertzek irakurtzea.

B) NORI Izen Sintagma.

Honako aditz hauek datiboa eskatzen dute: JARREIK, LOT, URRIKAL, OLDAR, OHART, BEHA, EMAN, HAS, ABIA, SEGI, ARI IZAN...:

izarrei behar darama denbora
 hasi zen bere sailari.

Badaude datiboa eskatzen duten aditz batzu, baina ez beti. Bi mota:

- 1) Forma aldatuz, zentzua aldatzen ez dutenak:

segitu nitzaio, segitu dut.

norbaiti lagundu diot, norbait lagundu dut

- 2) Forma aldatuz adierazia ere aldatzen dutenak:

lotu zaio = lotu du

kausitu dio = kausitu du

C) ADIZLAGUNA

1) TOKI ADIERAZLEAK

- INESIBOA, ADLATIBOA, ABLATIBOA bizidunekin:

INESIBOA: izena + baithan:

bada gizona baithan indar bat
arima deitzen duguna;
ni baithan.

ADLATIBOA: izena (genitibo posesiboan) + baitha-
rat/ganat: zoazi aitaren ganat; zu
ganat.

ABLATIBOA: izena (genitibo posesiboan) + baitha-
rik/ganik: zure baitharik atera duzu,
aitaren ganik heldu da.

Non zehar pasatzen den adierazteko:

a) Inesiboa + gaindi edo barna:

mendietan gaindi; itsasoan barna

b) Inesiboa, datiboa + gora, goiti, behera, be-
heiti:

mendian gora, mendian goiti,
mendiari gora, mendiari goiti.

c) Esaera berezi batzuren bidez:

bururen buru; burutik buru; alderen bertze.

2) DENBORA ADIERAZLEAK

a) Data adierazteko

Nahiz gehienetan INESIBOA erabili (euskalki guz-
tietan bezala), SOZIATIBOA ere erabil daiteke:

igandearekin

b) Denboraren aldizkatasuna

ABLATIBOAREN bidez:

zortzitik (elipsia dago: zortzitik
zortzira), ilhabetetik.

c) Aurreko edo geroko denbora

c.a) GABE, BURUAN posposizio bidez:

hiru urthe gabe; bi urtheren buruan.

c.b) Esaera hauen bidez: hemendik zortzian; hemendik goiti; egun zortzi.

c.c) Zenbat denboratarako? galderari honela erantzuten zaio:

bi egunEN, bi egunENTZAT jina da.

d) Ordua adierazteko esaera batzu:

zer tenore da? Bi orenak(biak) eta laurden. Zer tenoretan? Zenbat orenetan? Hamar orenetan xuxen; hamarrak irian.

Oharra: TENORE: ordua adiera orokorrean adierazten du. OREN: ordua neurtzeko unitatea. (= c. ordu)

4.3. PERPAUS SUBORDINATUAK

4.3.1. Sustantiboak: ZEHARGALDERAK

Aditzak -EN atzizkia darama: ez dakit jinen den.

Baina -EN atzizki horri -ETZ erants dakioko: ez dakit jinen denetz.

Gainera, sarrera partikula bat (ea, eia) har dezake zehargalderak: ez dakit eia jinen denetz.

4.3.2. Adjektiboak: PERPAUS ERLATIBOA.

Erlatibozko perpaus subordinatu ez "murriztaileak" egiterakoan maiz erabiltzen dira ZEIN izenordea (deklinatua) eta aditzak BAIT- aurrizkia: zeina Aita eta Se-meaganik iraulgintzen baita.

4.3.3. Zertzeladazkoak

1) MODALAK.

Aipatzekoa da joskera hau: aditza + -naren (n + a + posesiboa) + arauera:

eta azala idortuz dihoakonaren arabera ura ere azpitik gora iganez dihoako.

2) KONPARATIBOAK.

- HAIN...NOLA: NOLA daraman esaldiaren aditzak BAIT aurrizkia hartzen du. Baina, sarritan, aditzaren elipsia egin ohi da:

hain harrigarri aurkhitzen dut har bat pinpirin bilhakatzea, nola hil bat berriz phiztea; nola bizi, hala hil.

Beste modu bat, aurrekoaren antzerakoa HANBAT...NOLA da.

Beste era batzu ditugu ondoko hauek: ZENBATENAZ...HANBATE-NAZ, ZENBAT ERE...ETA, ZENBATEZ ERE...HANBATEZ e.a.

Aurreko kasu hauetan lehen esaldiaren aditzak BAIT- aurrizkia hartzen du. Eman dezagun adibide bat: zenbatez ere gehiago xukhatzen baita hanbatez gasna hobe izanen da.

B) MODUZKOAK.

NOLA...HALA: Esaldi subordinatuak (NOLA juntagailua daramanak hain zuzen) aditzaren urretik BAIT- aurrizkia darama:

nola belhar bustiak hantzen baititu, hala etzuntza bustiak ditu eritzen.

3) FINALAK edo HELBURUZKOAK.

Aditzak (laguntzaileak zein forma nominalizatuak) -TZAT atzizkia har dezake:

soineko xuritan ager nadientsat;
lan hori ontsa egitekotzat, ez da gai edozein gizon.

Beste forma hau ondoko hau dugu:

Amoreagatik + subjuntiboa:

amoreagatik zure ikuskari ederra ez dezadan
utz alferretan erortzera.

4) KAUSALAK

a) BAIT-: eri baitzen, ez da etorri.

Sarrera partikula izan dezake: ZEREN, ZEREN ETA:

ez dut onhartzen, zeren ez baita fede onekoa

b) ZEREN, ZEREN ETA + -EN:

zeren libertatea zein eder den.

5) BALDINTZAZKOAK

a) Aditz nagusia + T(Z)EN eta ez -KO:

(...) baina nihork ez luke heietaz axolarik
hartuko, baldin bortxaz eginarazten ez bali-
ra.

b) NON EZ + -EN:

hurraren olioia ez da hain ona non ez den ar-
gitako; ez dauiat barkatuko non ez haizen
urrikitzen

5. T R A N S K R I B A K E T A   F O N E T I K O A K

HERRIA: SARA

MINTZATZAILEA: DELPECH

DATA: 1983.I.29

1. *guk emem badau eskwarbat.*
2. *estakit.*
3. *minco gaa oino ainic.*
4. *gero gastiak ere sembeite(k) paute.*
5. *oino goztua mincaceko.*
6. *bainan auñ oitan espalimada ikañtolik.*
7. *seguñ nais amañ urte gabe.*
8. *ñarako gastiek estute geio eskwara yakinen.*
9. *sembat familietam beretan.*
10. *ara eñain docut.*
11. *nere adineko ainic gison, badie.*
12. *geñla oñtan alemanian egon diena(k) preño.*
13. *ni-re-ña*
14. *guauñ demboran eskwara mincosen askañki emen.*
15. *fñanceña bakisu guti mincosen.*
16. *seren eta ikuñtedusu bañeriak emen urun die añañ urun.*
17. *orembat eta bidebat beañsutela ainic auñek.*
18. *goñsetan saspì oñduak saspìak saspik eteñditan gan.*
19. *eta soñci oñnetan aileacencien eskolat.*
20. *eta gaiñsoak auñgi unatuak.*
21. *yakincasu.*
22. *eskolat aileatu eta gootik.*
23. *beñicetable edo gñamañ eta oñk añceko pañtes.*
24. *seguñ gatilubat ñokolateñne bero ñerua ireñkosuten gootik.*

25. eta egom beaṛḃa oren laṽṛdenčubāt paṽśaceko.
26. gero ispitua eṛneik lotukosien eškolaṽ, fṛančesai eta denai
27. baṽnan maluruški espaṽcen olakoik.
28. oṛḃwan se geṛtacencen.
29. gaišoak etoṛcencien unatuak.
30. emen, plasa ingurin aṽtam basien.
31. eta kaṛikako mutikoak ispitua eṛne suten.
32. ogetik eldu sien.
33. ispitua idekia suten.
34. bereala gṛamatika eḃo fṛančesa eḃo multiplikasio denetako
35. ta gaišoak etoṛcenciem beem bašeṛietaik.
36. eta ilaṽtebateterḃi eḃo bi ilaṽteṽm buruan
37. čaṛcencien eciela on šeḡiceko baśataṛ mutiko gastek
38. eta oṛḃwan seṽtencuten geldicencien fṛančesai.
39. indaṛi(k) gejo ecuten iten
40. minco suten fṛančesa unḡi eḃo gaiški
41. obeki unḡi baṽno
42. eta oṛḃwan eṛtencien frančesai
43. se geṛtacencen
44. bweno eldusen śoldaduḃo adina
45. basoačn eškwaldunoṽk oṛ fṛanciako eta eṛšeśimendu oṽtat
46. eta sembeṽtek śofṛicencuten piśkat
47. baṽno beṛceacuk elkaṛetacencien ta bo.
48. ustencuten aldebat.
49. iṛi itencuten denetas
50. eta fṛančesek bacutan nai suten eškwaldunes iṛi in
51. kompṛenicensu
52. gero oṽ urte batēn afera seec
53. eceṽ gaṽsa aṽḃdia.
54. baṽnan gero geṛla etoṛi ta alemanirat gaṽdielaṽk gaišo(k)
pṛeśo
55. balimasien eškwaldun aṽdanat elkaṛekin
56. baṽnan maluruški basien aṽnic
57. eta bat eḃo bi pariśtaṛ buṛdeleś lionḡo
58. oṽk isaten noṛteko gisonak
59. eṽekin śweṛtacencien
60. fṛančesa guṽi sakiten
61. alemanik (i)ṽok ecakiem bate

62. eta seṛnai̇ soḟṛitunte aṅnic mutikooṅiek
63. eta eṛai̇n docut
64. nik šweṛte isatu nítun
65. bagina ameka eškwaldun elkaṛekin
66. eta letṛak hiru ilaṅteim buruan ašigineṅ gure beṛien igoṛ-
cen
67. bisi ginela ta gure familiai̇
68. bweno eškwaras aṅnicek itencitustem beren leṛuak beren
ečerat
69. eta lembisiko amaboṛe egunem buruko suṛik
70. papelaen gaṅnean aški eškrībatuas surik
71. eškwaras mincacia estutela onaṛcen
72. beṛcela fṛanćešes in ica
73. eta letṛak beṛ ciela idasi fṛanćešes
74. gaṅšoek aṅnic soḟṛituute
75. bakisu sure baṛneko beṛi eṛateko noṛbaṅti non estema šir-
bat ona
76. lembisian bakisu estusu eṛai̇ṅ gison ace bati.
77. aṅškide bati bai̇ bai̇na ace bati ešaṅcen estusum bati
78. estiosu bioca idekiko eṛateko
79. iskrībatuko diok aṅ nere emastegaiȧi̇
80. edo eškrībatuko diok aṅ nere andṛiȧi̇
81. oṅ gaṅsa boṛtica(k) tie
82. ta aṅnic soḟṛituute mutikooṅiek
83. eta sembeṅt alde batetik
84. etoṛi dielaṅk ečerat eṛatencuten aṅnicek
85. isatem balimaṅṅiat umeak
86. esituk ni besin ašto isai̇n iskuncaen gaṅnean
87. eta nai̇ isateṅte aṅṛek fṛanćeša ikaš desaten
88. eta ongi bai̇no oḅeki iteko aṅṛtik tikitik aši dielaṅk aṅ-
dicen
89. noṅdik icinencioten eškwaras betidanik in dem besala
90. bereala aši die fṛanćešes icegiten aṅṛ ṭipieri
91. isan desaten ṭiki ṭikitik ušai̇a fṛanćešai̇n ikašteko
92. bai̇nan, se fṛanćeš
93. se fṛanćeš mincacencuten
94. gaṅšoek ecakiten ungi
95. gu ṭikia(k) ginelaṅk eta eškolat etoṛcen ginelaṅk

96. baginum eřientabat eta eřkwalduna sen
97. arek eřatencukun
98. sembeřtek bakisu nolajřatem bajřuten fřanćeřes
99. eta řeren ećetam piřkat mincatu
100. eřatencioten
101. bea sasue mutikoak nik eřajřin docuet gausabat
102. ećean minca sařste řurasoekin eřkwaras
103. fřanćeřa ucasue nerecat
104. nerekin ikařikousue franćeřbat ona
105. eta es eta fřanćeř bařtařtabat
106. ećean ařkok mincatukousuem besela suem burasoeķin
107. gajřoek estakite ungi fřanćeřa
108. ořđun uci fřanćeřa nerecat
109. eta emasue eřkwaras suen ećetan
110. ara oiře geřtatuda geřlatik etořis geos ajřnic familietan
111. burasoe(k) berek emateko guřtubat fřanćeřari burus aři đie
eyekin fřanćeřes icegiten
112. eta piřakapiřaka bakisu se ařceř den
113. ikuřteřsum besala eldu đire ećeat
114. oaiř ařia(k) tie řadio fřanķo eřkwaras
115. bajřa oaiř ařtio řadio gusiak fřanćeřes
116. irakuřgaiř gusiak fřanćeřes
117. telebisionia đena fřanćeřes
118. ořđuan eldu đa fřanćeřa(k) kolpacencuen eřkwara
119. eta auřrek askenean ecuteř geyo eřkwarik iceřten
120. oaiř beařik ikařtola(k) bađie
121. eta nere ećean berean ikuřteřt
122. baiřtut eta hiru řeme
123. eta hiruetař(k) bia eřpořatu đie neřka eřkwaldunekim
124. bajřnako ingurukoak
125. eta eyek e aancia suten eřkwara
126. ecuten geřo minco ta
127. auřak etoři đielaiřk
128. mutikoek nee mutikoek eřatenioten nik
129. agian eta auř auřkieř erakuřiko điosue eřkwara
130. eta řajř naiř nuke řa beřra nola ic egin nola ic egin
131. gu minco řajř ga yaunandřia(k) beti fřanćeřes

V. NAFARRERA BEHEREA

Ezer esaten hasi aitzin, nafarrera beheraren gaineko lan hau Hegoaldeko batek egina dela aditzera eman behar da, eta hori, hasteko, muga galanta da. Horrek esan nahi du batetik, NB aztertu dela baina ez Iparraldeko batek eginen lukeen eran, Hegoaldekoarenean baizik, eta hor heldu da lehen arriskua, ez dela NB lapurtera eta zubererarekin alderatu, (sintaxiari dagozkionean bai), Hegoaldeko baten hizkuntz-eskemekin baizik.

Bigarren muga metodoak berak ezartzen duena dugu. Lana egiteko testuetan oinarritu bait gara gehienik. Honek, sintaxiaren nahiz morfologiaren aldea sendotzen badu, fonetika-fonologiarena nahitaez ahuldu egiten du. Bestalde, kontutan hartu behar da badirela zalantza ugari sortzen duten galderak, morfologiari nahiz hainbat fonemen ebakerari dagozkionak, etxekeok aztertu eta erabaki beharrekoak, guzti horietan gure ezgaitasuna argi adierazi dugu.

Arestian aipatu bezala, lana testuetan oinarritu da, korpusa benetan zabala izan delarik. Herri-hizkera garbienean eman testuetatik, apez zenbaiten testu landuetaraino jo dugu, eta beldurrik gabe esan genezake, fonetika-fonologia salbu, azterketa honetan nafarrera beherearenezaugarri gehienak ageri direla. Fonetika-fonologiak lan zehatzagoa eta jende prestuagoa galdatzen du, plangintza sakon batez bideraturik, herriz herri burutu inkestetan oinarriturik.

Garrantzia handikoa bestalde, NB euskalki bakartzat hartu dugula aitortzea, eta ez horretarako oinarri teoriko sendoak dauzkagulako, lan-prozedura bezala askozaz ere erosoagoa delako. Garbi dago Mendebaldeko nafarrera behereak lotura handiak dauzkala lapurterarekin, eta Ekialdekoa halako "nortasun" bereziaren jabe dela, baina hori ez dugu guk kontutan hartu. Horregatik, gure lan xume honetan Ekialdeaz eta Mendebaldeaz mintzo garelarik, ez gara Mendebaldeko NB-z eta Ekialdeko NB-z ari, euskararen Ekialdeko eta Mendebaldeko ereduez baizik.

Lanak, bere eskasean, NB ezagutzen ez dutenei argibide zenbait emango diela uste dugu. Ez dugu sarrera beren laguntza eskaini diguten mugaz bestaldeko adiskideei eskerrik beroena eman gabe bukatu nahi. Eskerrak zinez hainbeste lagundu diguten Xipri Arbelbide eta ama zuenari, Itxaro Borda eta burrasoak, Jules Casenave, Eñaut Etxamendi, Roger Idiart, Andre Ithurbide, Erramun Martikorena, Orzaizeko albiste-emailea, Uztaritzeko adiskide Agirre eta beste guztiei.

1. SARRERA SOZIOLINGUISTIKOA

1.1. Lapurteraren kasuan aipatu zena hemen ere berdintsu esan genezake Nafarroa Beherea eta nafarrera beheari buruz. Alegia ez daitezkeela bi termino horiek nahas.

Nafarroa Beherea osoan mintzatzen da nafarrera behereraz, Iparraldeko ertza kenduz.

Baina ez da muga horietan bakarrik mintzatzen, muga horiez kanpo Lapurdiko Uztaritze, Lekorne, Beskoitze, Bardoze eta Urketan ere mintzatzen da. Baita Nafarroako Aezkoa eta Zaraitzun ere.

Nafarrera beheak, beraz, lurralde handiagoa hartzen du Nafarroa Behereak baino.

1.1.1. Nafarroa Beherearen mugak ondoko hauek ditugu: Mendebaldetik Lapurdi eta Nafarroa; Iparraldetik Frainzia; Ekialdetik Zuberoko eskualdea; eta Hegotik Nafarroa.

Nafarrera behearenak ordea ondoko hauek: Mendebaldetik lapurtera eta nafarrera garaia; Iparraldetik frantsesarera; Ekialdetik zuberera eta Erronkaria eta Hegoaldetik nafarrera garaia eta espainiera.

1.2. NAFARRERA BEHEREAREN AZPIEUSKALKIAK

L.L. Bonapartek beste euskalkiak bezala hau ere bere lau sailkapenetan aztertu zuen. Ikus dezagun:

1. sailkapena (1861-63):

Nafarrera beheera	}	Nafarroa Beherekoa
		Domentxine (Zuberoan)
		Luzaide (Nafarroan)
		Bardoze (Lapurdin)

2. sailkapena (1864-65):

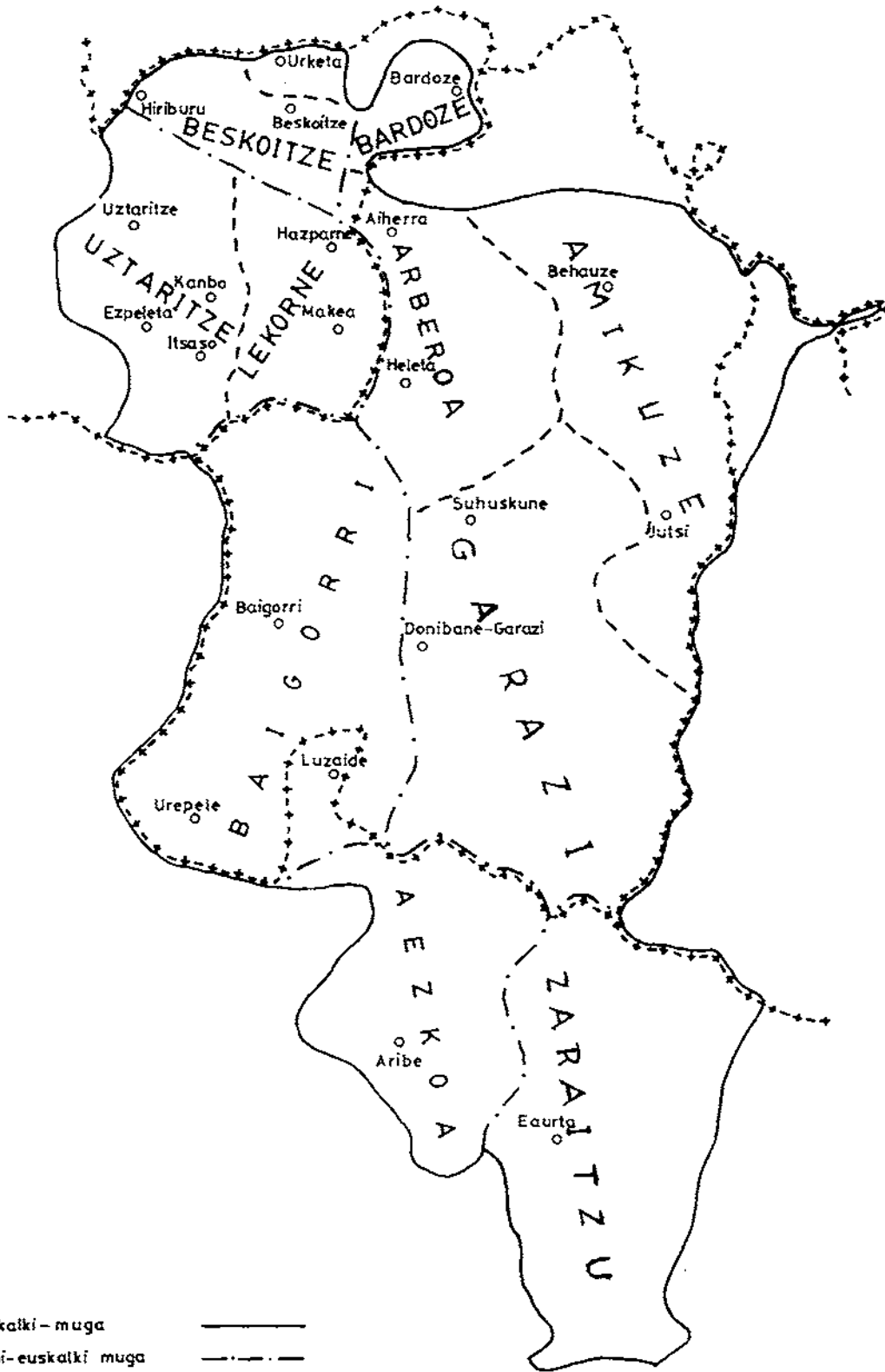
Nafarrera beheera	}	Lapurdikoa (Hiriburu, Hazparne, Beskoitze)
		Baigorrikoa (Luzaide barne)
		Aezkoakoa

Nafarroa Behereko Garazi eta Amikuzekoa zubereran jarri zituen.

3. sailkapena (1866-68):

Nafarrera beheera	}	I. Baigorri.../Irulegi.../Arnegi
		II. 1. Espeleta
		2. Hazparne
		III. Aribe...

Bestalde nafar-zuberera izendatzen du eskumaldeko euskalkia. Eta honetan sartzen ditu Garazi, Amikuze, Bardoze, Urketa, Beskoitze eta Arberoako hizkerak.

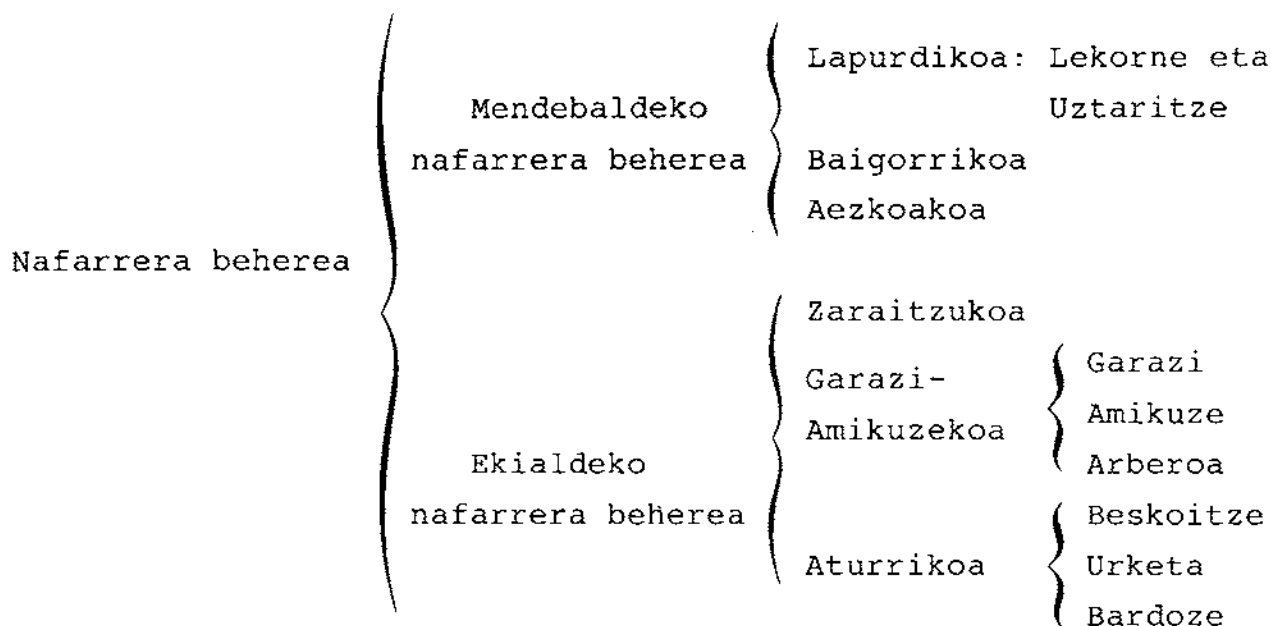

- Euskalki - muga   —————
- Azpi-euskalki muga   - - - - -
- Hizkera - muga   ······
- Probintzi - muga   - · - · - ·

NAFARRERA BEHEREA

30. Mapa: P. De Yrizar-en "Contribución...", 1. maparen nafarrera beherari dagokionaren zati egokitua.

4. sailkapena (1869): (Ikus 30. mapa):

1.3. DATU SOZIOLOGIKOAK

Beste euskalkietan bezala, nafarrera beheko euskaldunen kopuruak aztertzeko P. de Yrizarren Contribución a la dialectología de la lengua vasca liburua erabiliko dugu. Ikus ditzagun, bada, datuok.

1.3.1. Mendebaldeko nafarrera beheera

1.3.1.1. Lapurdikoa:

a) Lekornekoa:	Herria	Biztanleak	Euskaldunak
	Lekorne	732	720
	Makea	512	500
	Hazparne	5.340	3.860
	Lekuine	189	160
	Lohuso	<u>452</u>	<u>447</u>
		7.225	5.687
b) Uztaritzekoa:			
	Uztaritze	2.409	1.726
	Haltsu	290	238
	Jatsu	389	287

Herria	Biztanleak	Euskaldunak
Larresoro	736	569
Milafranga	1.029	700
Ezpeleta	1.258	1.000
Kanbo	5.104	2.550
Itxasu	1.083	938
Zuraide	<u>548</u>	<u>500</u>
	12.846	8.508

1.3.1.2. Baigorrikoa:

Baigorri	2.022	1.980
Aldude	718	690
Anhauze	285	282
Azkarate	283	250
Banka	656	650
Bidarrai	714	692
Irulegi	232	220
Lasa	361	361
Orzaize	845	827
Arrosa	625	560
Urepele	561	561
Arnegi	444	440
Luzaide	<u>686</u>	<u>550</u>
	8.432	8.063

1.3.1.3. Aezkoakoa:

Aribe	107	2
Abaurregaina	264	200
Abaurrepea	79	8
Aria	105	90
Garaioa	198	10
Garralda	301	58
Orbaizta	364	7
Orbara	92	40
Iriberry	<u>217</u>	<u>120</u>
	1.727	535

1.3.2. Ekialdeko nafarrera beherea

1.3.2.1. Zaraitzukoa:

Herria	Biztanleak	Euskaldunak
Eaurta	465	100
Itzaltzu	96	12
Otsagi	839	100
Ezkaroze	465	50
Orontze	75	18
Ezpartza	<u>233</u>	<u>47</u>
	2.173	327

1.3.2.2. Garazi-Amikuzekoa:

a) Garazikoa:

Donibane Garazi	1.852	1.510
Ahatsa-Altz.-Bazk.	335	328
Aintzila	226	226
Ainhize-Monjolose	444	310
Behorlegi	121	121
Duzunaritze-Sarrasketa	162	140
Buztintze-Iriberry	138	137
Zaro	140	128
Ezterenzubi	503	490
Gamarte	132	132
Izpura	711	661
Jatsu	220	200
Lakarra	121	100
Lekunberri	259	238
Mendibe	280	280
Donazarre	704	626
Eiheralarre	318	306
Uharte-Garazi	498	380
Hozta	162	162
Landibarre	408	402
Larزابale-Arroze-Zibitze	394	382
Suhuskune	<u>241</u>	<u>241</u>
	8.349	7.500

b) Amikuzekoa:

Herria	Biztanleak	Euskaldunak
Donapaleu	2.293	1.350
Aiziritze	219	170
Amenduze-Unaso	280	270
Amorotze-Zokotze	249	247
Arberatze-Zilhekoa	175	170
Arboti-Zohota	324	300
Arruta-Sarrikota-Amikuze	444	425
Behauze	347	346
Behaskane-Laphizketa	428	350
Mithiriña	400	376
Gamue-Zohazti	178	173
Gabadi	202	152
Ilharre	169	160
Labetze-Bizkai	226	176
Larribarre-Sorhapürü	214	214
Lukuze-Altzumarta	271	253
Martxuta	292	284
Oragarre	596	550
Ostankoa	106	100
Uharte-Hiri	214	212
Arhantsusi	95	95
Bunuze	189	189
Ibarla	110	110
Jutsi	243	243
Izura-Azme	256	245
Donaixti-Ibarre	422	395
Domintxine-Berrueta	707	500
Jeztaze	115	15
Arüe-Ithorrotze-Olhaibi	85	65
Ozeraiñe-Erribareita	256	30
Lohitzüne-Oihergi	<u>206</u>	<u>202</u>
	10.311	8.367

c) Arberoakoa:	Herria	Biztanleak	Euskaldunak
	Donamartiri	350	350
	Mehaine	308	300
	Donostiri	454	430
	Aiherra	810	790
	Isturitze	262	259
	Iholdi	522	509
	Armendaritze	420	417
	Heleta	660	658
	Irisarri	<u>749</u>	<u>735</u>
		4.535	4.448

1.3.2.3. Aturrikoa:

a) Beskoitzekoa:

Beskoitze	938	890
Lehuntze	616	370
Mugerre	1.593	790
Hiriburu	<u>1.469</u>	<u>490</u>
	4.616	2.540

b) Urketakoa:

Urketa	749	400
--------	-----	-----

c) Bardozekoa:

Bardoze	1.031	200
---------	-------	-----

Beraz, orotara

Mendebaldeko nafarrera beherea (22.793 euskaldun)	1. Lapurdikoa	a) Lekornekola:	5.687
		b) Uztaritzekoa:	<u>8.508</u>
	2. Baigorrikoa		8.063
	3. Aezkoakoa		535

Ekialdeko nafarrera beheara (23.782 euskaldun)	}	1. Zaraitzukoa		327
		2. Garazi-Amikuzekoa	a) Garazikoa:	7.500
			b) Amikuzekoa:	8.367
			c) Arberoakoa:	<u>4.448</u>
				20.315
		3. Aturrikoa	a) Beskoitzekoa:	2.540
			b) Urketakoa:	400
			c) Bardozekoa:	<u>200</u>
				3.140

Nafarrera behearez hitzegiten dutenak 46.575 pertsona dira.

2. EZAUGARRI FONOLOGIKO-FONETIKOAK

2.1. BOKALAK.

2.1.1. NB gehienez 5 dira bokalak: "a", "e", "i" "o" eta "u". Baina bada seigarren bokal bat, leku gutti batzutan fonema balioa duena; zuberera guztian gertatzen den "ü" bokalaz ari gara . Beste bost bokalei dagokienez, ez dago gauza handirik esateko, nahikoa normal baitira. Hau da beren gainean soil soilik esanen duguna: "a" ez beste gainontzekoak aski irekiak direla, Lartzabaleko ele bukaerako "e" eta "o" adibidez.

"ü" fonemari dagokionez, esan dezagun, Amikuzek Zuberoarekin duen muga inguruan ageri dela. Arruta, Martxuta, Arbaratze eta Akamarren, esate baterako, "ü" hori ediren dezakegu. Baionara bidean den Bardozen ere bada. Balioaz mintzatzekotan esan dezagun leku guztietan ez duela fonema balioa. Arbaratzen adibidez "u"ren aldagarri librea da, "egun" et "egün" entzun bait daitezke. Akamarre edo Bardozen aldiz, fonema da, elea beti fonema beraz aditzen baita, hau da beti "zü", "sü" edo "eüri" aditzen baita, "zu", "su" edo "euri" izatez ere ez direlarik. Ikus honetaz FHV 51, 52 eta 53, Txillardegiren Euskal Fonologia 33 eta Nicole Moutardek FLV 19.ean BNri buruz idatzitakoak.

NBzko bestelako herrietan "ü" aditzen bada, maileguzko hitzetan beharko du.

2.1.2. Lafittek zioenez, bokal sudurkaririk ez dago, baina gerta daiteke bokalen bat aldamenean kontsonante sudurkaria duela-ko sudurkaltzea. Bonapartek zioenez, BNri dagozkion baina geografaren aldetik Zuberoa diren Domintxine-Berruetan eta Arüe-Ithorrotze-Olhaibin ba omen dira bokal sudurkariak.

2.1.3. Bokal luze edo bikoitzez deus guti dugu esateko. Ez dakigu ziur ba ote diren, ezagutzen ditugunak "r"-ren erorketagatik sortuak dira batzu, Baigorri adibidez. Aspirazioak berriz, beste lekutan bokal luzea dena ez sortzen laguntzen du, "ohola" adibide. Badira "dee" bezalakoak, "die"-tik heldu direnak, eta baita "gaztena" bezalakoak, bi "e"-ren laburketaz.

2.1.4. Bokalen laburdurari eta anaptixiari dagokionez hara adibide batzu: laburdurak: erloi, erlijione, ertora. ("-e-" galdu dute). Beste batzu, "artzen ginen", "abre", "erten", "itsasotra", "elurtra", "otruntza". Aferesi kasuak Baigorri inguruan dira nabarmenen, baina ez han bakarrik: "purdi", "phaile" (ephaile), "etxia kusten?" (Oztibarre), "maiten" (emaiten), "auxilik", "mazte", "zarri".

Anaptixiei dagokienez, euskalki honetan eta zaharretik asko direla esan daiteke: "libera", "apirila", "boronde", "garazi", "sobera".

"Eke" hitza behar bada protesi-adibidea genuke, gogoratu Aezkoako "eke" eta "ekendu", baina ez dago garbi bokal hori erantsia den ala berezkoa duen.

2.1.5. Bokal-hersketa

"n"-ren aurrean "o", "u" bihur daiteke: "untsa", "hunek", "unduan", "hun" (on). Dena den "gizona" dugu BN-z Z-z "gizuna" dagoen arren.

"e" eta "o", "i" eta "u" izatera pasa daitezke aurrean "i" edo "u"-rik badute: "ginduen", "intzun", "nihun", "iruzki", "miriku", "kutizia" hitz zaharra, "urtustu" (ortustu), e.a.

"e" bokala "i" bihur daiteke aldameneko "n" baten eraginez: "izain", "amain" (ama(r)en).

Gerta daiteke kontsonante sabaikari batek bustirik bokala herstea, baina BN-z oso adibide guti ditugu: "gexto" eta "bakotx".

2.1.6. Bokal irekidura

Bizkaieraz bezala, badira "e", "rr"-rengatik "a" bihurtzen den adibideak: "bardin" genuke bat, Decheparek zerabilena eta egun Amikuze inguruan erabiltzen dena, baina gaur egun "berdin" ere erabiltzen da BN-ren eremu oso zabal batetan, "xarthatu" (txertatu) genuke bestea.

2.1.7. Hitz-bukaerako bokalei dagokienean, aipa ditzagun "-a" itsatsia eta herri izenetako atzen "-e" hori. Gipuzkeraz ez bezala, hitzek eutsi egiten diote beren bukaerako "-a"-ri: "kafiaño", "makilla bat", "orroa nigartsu bat".

Herri-izenetan bukaera "-e" da gehien bat: Pharise, Akhize, Armendaritze, e.a. Garai batean ez omen zen hau hola, Leizarragak "Beraskoizko" eta Axularrek "Ustarizko" idazten bait zuten.

2.1.8. NB-z ez dira gertatzen erronkarieraz eta zubereraz hain ohizkoak diren "i-u"="u-u" eta "u-i"="i-i" asimilazioak: "giltzurdin, zumitz...".

2.1.9. Konposaketari dagokionez, FHV, 125.ean ageri denez, Ekialdeko euskalkietan, BN barne, aurreneko hitzaren bukaerako "i" edo "u" gal daiteke: "burhezur" Leiz.; "burzoro" Oih.; "lar-xuri" Oih.

2.1.10. Diptongoak

2.1.10.1. Ekialdeko euskalki guztietan bezala, bi motatakoak ditugu, beheranzkoak eta goranzkoak. Goranzkoak bigarren mailakoak ia, maileguetan eta kontaktuan dauden bokalen arteko ako-

modazioek sortuak bait dira gehienik. NB-z normalak dira "i" eta "u" bidez egin goranzko diptongoak: "gaua", "gauerdi", "finitueta", "nunguak". Guzti hauetan "u" horrek kontsonante izaterantz jotzen du. "ia" diptongoa: "bihurgiaka", "abiatzen"... Hiatussez ari gaitenezenean mintzatuko gara, "-ea" hiatusaz: "-ia" bihurtzen dira BNz eskuarki, eta gero diptongatu, "-i-" horrek kontsonante izatera jotzen duelarik.

Esan beharrekoa da gainera, aspirazioak diptongoen maiztasuna jaitsi egiten duela, Mendebaldeko euskalkiek garai batean aspirazioak berezi bi bokalen bidez egun diptongoa egiten baitute. Aski jatorrak ditugu beraz BN-zko "oihan", "oihal", "geihagi", "zeihar", "saihets", "eihar". Beha honetaz FHV 176. or.

2.1.10.2. Badira bestalde diptongo bigarrenkariak, bokal-arteko kontsonanteren baten galeraz edo sorturikakoak: "baut" (badut), "nauzu", "behautela", "behainau", "nauka?" (nahi duka), "jokatzente" (Uzt), "hoitan".

2.1.10.3. Diptongoen aldaketak

"ai"="ei". Oso garrantzizkoa: "heien", "zonbeit", "bezeinbat", "zerbeit", "seindu", "beita", "gizongea", "aneia"...

Badira asimilazio bidez aldatu diptongoak: "hogoi", "botoila", "berrogoi"...

Despalatalizazio bidez sortu diptongo bigarrenkariak ditugu BN-z, "ollo" tik eta "mañu"-tik datozen "oilo" eta "mainhu" hitzen kasuan.

"Eskuara" hitzaren kasuan metatesia genuke.

2.1.10.4. Diptongoen bakuntzeaz

"ai"="i". Oso eskuarra Ekialdeko euskalki guztietan: "niz", "zitut", "Jinko". Baita zenbait lekutako "mahin"=(mahain), "ahide", "ani" (anai), jatorriz "anae" beharbada, B-z bezala.

"bezik"-en kasuan ere bakuntzea gertatu da.

"au" diptongoak hiru gauza desberdin ematen ditu, "u" bate-tik, "nuzu" bezalako adibideetan. Bestetik "o", "hok"="hauek" bezalako kasuetan. "a" ere atzenik, "daku", "zaku"="dauku", "zauku" bezalakoetan.

"eu"ren bakuntzea dugu "euri"-tik heldu den "uri" eta "uli"="euli" hitzetan.

Ekialde guztian "eu" diptongoak "o" eta "u" fonemekin di-tuen nahasketetan BN-k ere parte hartzen du: "arroltze", "inha-rrosi"="inharrausi", "ilhor egin", nahiz aitortu behar den "il-haur egin" ere badela BN-z.

2.1.11. Hiatusak

Asko dago esateko. "u" bokalaren palatalizazioa eta bokal-harmonia izango dira nagusi atal honetan.

"u" bokala palatalizatu egiten da Ekialdeko euskalkietan, eta ondorioz BN-n, leku guztietan gainera. "u" bokalak "i" ra egin duen mugitze horretan, Dechepare dugu zubiaren eredia ematen diguna, jatorriz "duen" dena "duyen" egiten bait zuen, gaur egun Garazi eta beste leku askotan "dien" -en amaitu den proze-sua argituz. Horrela, "antxien"="antxuen", "ehotia"="erotua", "zaite"="zaudete", "izigarri", "dixi"="dixu", "hartiko"="hartu-ko", "ordian", "araiz"="arauz" bezalakoak ditugu Amikuze ingu-ruan, Garazi aldean, Baigorri inguruan e.a. Garazin aditzak ha-lakoak dira: "dizi"="dizu"; "ginizin", "dixiu" = dixugu

Ikus dezagun hau geografikoki: "-ua"="uia". Ezpeletan, "i" kontsonantea, baina "u"ren artikulazioa aldatu gabe. Errobi i-baiaren inguruan, "i" kontsonantea eta "u" frantsesezko "u"-rantz. Lekorne eta Hazparne inguruan, "i" kontsonantea eta "u" frantsesezko "u" bezala. Palatalizatze honi loturik, Erronkarin entzuten diren hauek ditugu. Bidankozeko "-uia" bukaera, eta honen metatesia edo den "-iua".

Zentzu berean, "-ue" hiatua palatalizatu egiten da "-ui" emanaz Lapurdin eta BN-ren barnean kokatzen den Uztaritzen. Hauetan, "u" hori oso palatalizaturik ageri da. "-ii" ere ematen du, Heleta, Itsasu (hemen "-ii" eta "-ui"ren alternantzia), Garazi, Hazparne, Beskoitze eta Baigorri inguruan. Bardoze, Lartzabale, Luzaide eta Arbaratzen "-ie" ematen du. Decheparek aldiz "-uye" ematen zuen.

"u" bokalak hertsia egin ditu beste batzu Urketan adibidez: "buruin". Baita "Lekhuine", "lekhu one" tik heldu dena.

Joera tipikoa dago BN-z beheranzko diptongoaren osatzaile den "u" hori kontsonante bihurtzeko. Erizkizundian azaltzen denez, "gauaz"-en ordeko "gabaz" Hazparne eta Urketan erabiltzen omen da. Amikuzeko Uharte Hiri-n ere hala esaten da, baina orokorrean BN-z ez da "u" hori indartzen.

Segi dezagun hiatusezko bokalen harmoniarekin. Erizkizundian, herri gehienetan "-ea" eta "-oa" "-ia" eta "-ua" esaten direla paratzen du. Kontutan hartu behar da gainera hainbat lekutan, "-ia" hori goranzko diptongo egiten dela. "-ea" bukaera aldatu gabe ere aurki daiteke BN-z, baina hizketaldi pausatuan, Orzaizen adibidez.

Eman ditzagun datuok:

Baigorri. "ua" = "ia" diptongaturik. "oa" = "ua". "-ia" = "-ia" diptongaturik.

Lartzabalen, "-ea" = "-ia" diptongaturik, "-ua" = "-ia" diptongaturik, "-oa" = "-ua".

Bardozen, "-ua" = "-ia" diptongaturik, "-ue" = "-ie" diptongaturik.

Hazparnen adibidez, "-ie"-k eta "-ue"-k, biek "-ii" ematen dute.

"-oa" bukaerak zenbait lekutan "-ua" diptongaturik ematen du.

Orain ikusiko ditugun hiatu guzti hauek bigarrenkariak izan arren, hertsidura jasan dutela ikus daiteke:

"aruaikin" = "aroarekin"; "gio" = "gero"; "uai" = "orai", "xoriin" = "Xoriren"; "zaula" = "zagola", "hain" = "haren"; "doolakotz" = "dagolakotz" eta destinatiboari dagozkion "egunáen", "egunain", "egunáan" edo "egunán"..

Aipatzekoak dira bestalde hiatuen laburdurak: "gehiago" = "gehiao" = "gehio"; "beraz" = "beaz" = "bez"; "oraino" = "oaino", "oino" (bainta "oono" ere).

Hiatusaren barnean hitz bukaera inguruko "a" hertsia egiten da Bardozen: "zerien" = "zeruan". "lürrien" = "lurrean". "zie" = "zira".

Esan dezagun bukatzeko, aspaldi zaharrean, Ekialdeko euskalkiek bezala, "da en" = "den" egin zuela, eta ez "dan" Gipuzkoan edo Bizkaian bezala, eta pluralean ergatiboan "a+ek" = "ek" egin zuela eta ez "ak" Mendebaldean bezala.

2.2.KONTSONANTEAK

2.2.1. Moutardek eratu taula ezarriko dugu, NB-ren kontsonante-korpusa ezagutzeko. Baigorri, Luzaide, Akamarre, Larribar, Arbaratze, Bardoze, Beskoitze eta Lartzabaleko informanteez baliatu zen.

Lekuari dagokionez, banaketa: ezpainbikoak, horzkariak, hobikariak, txistukariak, txetxekariak, sabaikariak, belareak eta glotariak.

Hitz haserako kontsonanteak:

Herskari ahoskabeak.	p	t		t̥	k
Herskari ahostunak.	b	d			g
Sudurkariak.	m	n			
Frikariak.	f	s	ś	š	h
					l

Bokal artekoak:

Herskari ahoskabeak.	p	t	ts	tš	tṣ̌	ṭ	k
Herskari ahostunak.	b	d					g
Sudurkariak.	m	n				ŋ	
Frikariak.	f	l	s	š	ṣ̌	ḷ	h
							r-rr

Hitz bukaerakoak:

Herskariak.	t	ts	tš	tṣ̌	k
Sudurkariak.	n				
Frikariak.		s	š	ṣ̌	
					l,r

Oharrak:

Bokal arteko "ñ"-rik ez Luzaiden.

"ñ" hitz hasieran Lartzabalen bada.

"-s" hitz bukaeran ez Lartzabalen eta ez Amikuzen.

"ñ-" eta "l-" bada Amikuzen.

2.2.2. Yod

Hitz haserako "j" herskaria da BN-z, eta ez da gauza berria, Decheparek "ginco" edo "gin" idazten zuenean, "j"-ren indarra adierazi nahi bait zuen. Y herskaria genuke, sabaikaria eta ahostuna. Egia da, "j" hori xamurrago ere entzun daitekeela lapurteraz bezala. Guk Heletan "nauzuiakin" eta "gizon bat ioanbeharra zena" aditu genituen, "j" herskari iruditu ez zitzaiagularik, dena den "gorri joantzenez" esaldian, Heletan bertan, herskari garbia aditu genuen.

2.2.3. Herskariak

Ahostunak bokal artean erraz galtzen dira NB-z: "beneika", "diau", "besteatzutan", "baakik", "hegaldeian", "daaxu", "iiltzen", "hobe[˘]ik", "gehiao".

Inoiz "-h-" sortzen da ordezeko: "ihil" (ibil), "gohor" (gogor), "pahatu" (Luzaiden), "zehait" (zerbait).

Ahoskabeak ere erortzen dira hainbat lekutan. "ziuzten", "diuztela", "ziut" (zitut), "eztait" (ez dakit). Ikus honetarako Gavel, Elements 337. or.

Badira hala ere: "dakitalakotz", "dutan", "zukan", "dukala" Gavel-en ustez analogia bidez sortuak.

Hitz haseran badirudi latinez ahoskabeak ziren herskariak ahostundu egin zirela euskaraz, baina gauzak ez dira bere horretan gelditu betiko, eta hainbat euskalkitan herskaria bigarren aldiz aldatu egin da. BN-z hitz haserako herskari ahostun anitz dago, baina baita ahoskabeak ere. Guk adibide hauek jaso ditugu: bortu, pago, gopor, bertza, pereka, bekatua, arrapiru, khurutze, gutizia, botheetsuia, gorphutz eta biperra.

Hasperenketaz ere hitz egin beharra dago. NB guztian aurkitzen dira "ph", "th" eta "kh". Garai batean alofonemak ziren, "ph" ala "p" izatea egoera fonetiko berezi bati zor izan zaio. Hasperenduak hitz haseran, bokal artean eta "r" ondoren ageri zaizkigu. Hitz haseran azkarki ebakitzen dira, "th" batez ere. Mende honetan, hainbat tokitan belaunaldi batzuk galdu egin dute hasperenketa hau herskarietan, Garaziko herri batzutan adibidez. Amikuze eta Baionara bidean dauden herrietan aditzen dira herskari hasperenduek argien. Dena den, eta Luzaiden Moutard ohartu bezala, hizketaren erritmoaren eta mintzakidearen arauerakoa da intentsitatea.

Hitz bukaeran Amikuze aldean, "-k", "-t" eta "-p" oso isil entzuten dira ia indarririk gabe.

Aipatu behar da bestalde, beste euskalkietan ahostun diren herskari batzu, NB-ren eremu batzutan ahoskabe direla. Lekunberriin, "zoin etchetaco tiren" dugu(1). Beste adibideak, "ihiltzen tirenak" eta "batirela"

---

(1) J.M. Etxebarria, Euskal dialektologiarako testo eta ariketak, 261. orr.

2.2.4. F-a

Maileguzko nahiz bestelako adibideak ditugu BN-z. Esan behar da "f" ez dela batere arrotz gertatzen NB-z:

"kafira", "ofe", "aferkeria", "franko", "afaldu", "finkatu", "ferde", "fedia" eta "fite" (guk bilduak).

2.2.5. Txistukariak

Aipagarrienetakoan artean, BN-z. hitz haseran "tx"-k duen agertze hutsala da, hitz guztiak fonema frikariak hasten baitira, afrikariz hasten den bakarra "txar" izaki. "xoko, xaminde, xuri, xorrotx, xingarra" e.a. Bada ere "txaute", (ziaurte)-tik heldu dena.

"tz-" bada, "tzar" hitzean, edota "tzakurra" bezalako handigarrietan

"ts-" ez da normala, onomatopeietarako soilik: "tsaa", "tsii"

Badira BN-ren eremu ttiki batean, zubereraren aldameneko herrietan, fonema diren txistukari ahostunak, hitz haseran edo bokal artean ahoskabearekin kontrastean. Mitxelenak FHV-n dioen bezala. Bestalde, "s" ahostundu egiten da aldamenean "n" duenean: "gasna, usnatu, esne" adibideetan "s" hori ahostundu egin da. "jeusik" eta "aise" hitzak ere ahostunak dira zenbait lekutan.

Onomatopeietako "z"-a ere ahostuna da "zart" hitzean adibidez, edota baita "plazer" maileguan.

"x" fonema "s" eta "z"ren txikigarria dugu: "gixon", "xakhur", "urtxo".

Bada instrumentalaren kasuan, "s" eta "z" arteko nahasketa NB-ren eremu batzutan(2). Guk Orzaizen "aldizkatus" eta "eines" jaso genituen.

"z" duela guti erori da "ziin" (zizin) bezalakoetan.

Bukatzeko esan dezagun, frantsesezko "s" ak mailegu berrietan "z" ra igaro direla BN-z Iparralde guztian bezala frantse-saren eraginez: "Mozku", "otobuza"...

2.2.6. Errotazismoa

Esan behar da, lapurtera "-rtz-"-ren aldekoa bada, BN gehien bat "-st"-ren aldekoa dela lapurteraren ondoko herrietan "-rtz-" badute ere, BN-z arras eskuarra da "-st-". Heletan esaterako, edota "erran" eta "beste" erabiltzen dira.

Esan liteke gaingiroki Amikuze eta Oztibarren "-st-" dela, nahiz hauetan "-rtz-" ere entzun daitekeen.

Uztaritze aldean "-rtz-", Baigorriin ere "-rtz-". Badugu "-rz-" taldea Beskoitzen eta baita Baigorriin. Erizkizundian, Hazparne eta Ezpeletak "bertze" eman zuten, eta Garazi, Donapaule eta Arrosak "beste".

2.2.7. Hasperenketa

Gauza jakina da hasperenketa hitzaren aurreneko edo bigarren silaban gertatzen dela. Azentuak ere badu zerikusirik hasperenketarekin, azkartu egiten bait du hau. Hitz haseran eta bokal artean da nabarmenena. Amikuzen adibidez, hasperenketak ondoko bokala luza dezake. Hainbat kasutan, hasperenketa hitzaren barnean indartsuen gertatzen den lekuan, gipuzkerazko "j" gogorraren antza hartzen du. Hizketa arinean hasperenketa ia antzemanezina bada aunitzetan "zerdenua" (zer den hura), "hék" bezalakoetan arras gogorra aditzen da.

---

(2) Ikus Lafitte, Iker 2.

"lh", "rh" eta "nh"-ri dagokienez, esan dezagun Baionara bidean dauden herrietan eta Amikuze inguruan direla nabarmenen. Heletan, Beskoitzen, Oragarren e.a. halako franko entzunak gara: "elhe, zilhar, senhar, lanho, belhar, ilhun...".

Mitxelenak dioenez(3), hitz haseran ahoskabe, bokal artean ahostuna eta tinbre bereko bokal artean ahoskabe dugu /h/ fonema.

2.2.8. Bustidura

NB gehien bat guti bustitzen duen euskalkia dugu. Horretaz gainera euskalki despalatalizatzailea ere bada, "oilo", "mainhu" e.a. soinu palataldun maileguak bait ziren. Lapurtera, aezkera eta Mendebaldeko basanabarrera ditugu despalatalizatzaile. Badira kontsonante bustiak, baina halakoek balio adierazgarria dute: "xoko, beltxa, xuri, baño, xorrotx, puxkaño, bildotxak, xintxilak, hotxa, ñapur, ixter, ixtaño" e.a.

Dena den Garazi eta Amikuze aldean bada bustidurarik, diptongo aldameneko "n" eta "l"ekin batez ere. Hangoak ditugu: "gañeko", "gaztaña", "soiñegi", "zañez", "ollo", "eskuiñeko", "leiñuru", "otsalla", "karkallak", "artzañ", "arrollan" eta baita beste asko ere.

Diptongorik ez bada, ez dira bustitzen: "ginen", "pilota", "ixilik", "mila", "iluna.."

Hau ez da Aita Gurea bezalakoa, horregatik, herriz herri aldatu egiten dira gauzak, baina gaingiroki esan daiteke erdialdeko BNz, eta Mendebaldeko BN-z ez dagoela asmo adierazgarri gabeko bustidurarik, eta Garazi eta Amikuze aldean diptongoen ondoren gertatzen dela bustidura.

Garazi aldean, "z"-ren txikigarria "x" da, "t"-rena "tt" eta "d"-rena "dd".

---

(3) Ikus F.H.V. liburuan h-ari dagokion kapitulua

Adibideak: "oftiek, astottua, puntta, ttipiño, puttukaño, petta, martta, pottoka, ttinttaka" eta "urddina, onddo".

2.2.9. Dardarkariak

Nabarmenena bokal arteko -r- erorketa dugu: "ziurikan", "zeait", "diela", "daasak", "delaik", "eakuts", "diot" (dirot), "gue (gure)" e.a. Beha honetarako Gavel, Elements 184. or.

Badira "-r"-ak inplosiban: "haur, hirur, laur".

Bokal arteko "-r-" bat "h" bihur daiteke: "ohitzen" (oritzen), "ahotza", "gehezitzeak", "ehotia" (erotua), "behak" (berak), "sohaiotu", "bahatz" (baratze).

Beste lekutan "r" bakuna duten dardarkariak, bikoitzak BN-z hainbat kasutan frantsesaren eraginez, azkartzen ari den joera gainera: "idurri", "orroitzean", "Aurritzetik", "parrean" (baita "plarrean" ere), "biharramunean", "erro (ero)". Alderantzizkoetan "aratsean" genuke.

Badugu dardarkari eta hasperendu arteko talderik: "sorhata", "arhatzen", "gerhezi", "irhesten", "sorho", "orhoit", "berhex" e.a.

2.2.10. Sudurkariak

Ez dago gauza handirik esateko. Esan dezagun soilik Beskoi-tze inguruan badirela aditzetan ageri diren "-n" bitxi batzu, "zankon" (zakon) bezalakoak.

2.2.11. Kontsonante-elkarketak

2.2.11.1 Txistukari herskari: Moutard-ek dioenez (4), bi ereduak gertatzen dira, hau da "ez duzu" eta "eztuzu". Oso normalak dira "ezpazen", "eztakixia?", "ezpeiniz" edo "ezkinen" beza-

---

(4) Ikus Euskal linguistika eta literatura: bide berriak liburuan bere artikulua

lakoak. "ez gituzte" ere aurkitu dugu. Erizkizundian, "ezkia" eta "ezkea" dugu (ez gira) Heleta eta Alduderako, beste guztietan kontsonante ahostuna.

Esan behar da bestetik sandhian "inak zirela" batek "inatziela" ematen duela, halako sandhiak BN-z oso normalak izaki.

2.2.11.2. Txistukari txistukari: ereduak afrikazioa erakusten du: "etzirenak", "etzuten", "etxinen" (ez xinen), "etxakin" (ez xakin), "etxaude" (ez xaude), "behartxit" (behar (di)xit), "etxuri" (ez xuri).

Ez + "j" taldean emaitza kontsonante ahostuna dugu.

2.2.11.3. Sonorante herskari: Batetik laburtze hauek "-rk-" taldean: "nehok", "hak", "nok". Bestetik ahostun eta ahoskabetasunaren arteko kondua: "elgarri", "frangotan", "hango", "kondata" edo "saindua" bezalako adibideetan. Baina Amikuze eta Oztibarre aldean, zubereraz bezala halakoak ditugu: "hantik", "nuntik", "heentik"...

Bestelako laburtzeak: "demora" (denbora), "zomat" (zonbat), "balin" (baldin), "ifernu" e.a.

2.2.11.4. Sonorante txistukari: Ez+"h" taldeetan, "ehiza, ehu-te" bezalakoak ditugu. Gavelen ustez Dechepererengandik honat hala izan da.

Ez+"n" taldeetan ere "z" hori itzali egiten da.

Ez+"l" taldean banaketa geografikoa dago. "eliozu" bezalakoak daude, baina baita "ez lezake" bezalakoak.

Bada bestalde "-rz-" taldea, Zaraitzu eta Erronkarin bezala. Bonapartek Beskoitzen "berze" eta "borz" jaso zituen, eta guk Aldudeko testuetan "jarzera" eta "berzia".

Sandhian afrikazioak muga lexikoa gainditzen du: "hamar-
tsos", "eztuu lanik uztentsekula" edo "gizontxaharra" (gizon
xaharra) entzuten direlarik. "ezartzentzuten" bezalakoak, jaki-
na, eskuarrak dira.

2.2.11.5. Herskari herskari: Eredu azkarra sortzen da: "dife-
renteatiin" (diferenteak diren), "bata" (bat da).

Kontsonanteei eta bokalei nahasirik dagokien atal gisa, me-
tatesi gutti batzu emanen ditugu:

"espakatu, espalakoñak, konpreintzen, hedoi, larderia (la-
dreria)".

3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK

3.1. IZEN MORFOLOGIA

3.1.1. Izen propioen deklinabidea

Milafranga	Mattin	Gaxuxa
Milafrangak	Mattinek	Gaxuxak
Milafrangari	Mattini	Gaxuxari
Milafrangaren	Mattinen	Gaxuxaren
Milafrangarendako	Matinendako	Gaxuxarendako
Milafrangarekin	Mattinekin	Gaxuxarekin
Milafrangaz	Mattinez	Gaxuxaz
Milafrangan	Mattinen bait(h)an	Gaxuxaren bait(h)an
Milafrangatik	Mattinenganik	Gaxuxarenganik
Milafrangara(t)	Mattinenganat	Gaxuxarenganat
Milafrangaraino	Mattinenganaino	Gaxuxarengaino
Milafrangako	Mattinenganako	Gaxuxarenganako

3.1.2. Izen arruntaren deklinabidea: bizidunak

Apez	Apeza	Apezak
Apezek	Apezak	Apezek
Apezeri	Apezari	Apezeri (r)
Apezen	Apezaren	Apezen
Apezendako	Apezarendako	Apezendako
Apezekin	Apezarekin	Apezekin
Apezaz	Apezaz	Apezetaz

Apezik

Apezen bait(h)an	Apezaren bait(h)an	Apezen bait(h)an
Apezenganik	Apezarenganik	Apezenganik
Apezenganat	Apezarenganat	Apezenganat
Apezenganako	Apezarenganako	Apezenganako

Andre	Andrea	Andreak
Andrek	Andreak	Andreek
Andreri	Andreari	Andreeri (er)
Andreren	Andrearen	Andreen
Andrerendako	Andrearendako	Andreendako
Andrerekin	Andrearekin	Andreekin
Andrez	Andreaz	Andreez
Andrerik		
Andreren bait(h)an	Andrearen bait(h)an	Andreen bait(h)an
Andrerenganik	Andrearenganik	Andreenganik
Andrerenganat	Andrearenganat	Andreenganat
Andrerenganako	Andrearenganako	Andreenganako

3.1.3. Izen arruntaren deklinabidea: bizigabeak

Etxe	Etxea	Etxeak
Etxek	Etxeak	Etxeek
Etxeri	Etxeari	Etxeeri (er)
Etxeren	Etxearen	Etxeen
Etxerendako	Etxearendako	Etxeedako
Etxerekin	Etxearekin	Etxeekin
Etxez	Etxeaz	Etxeetaz
Etxerik		
Etxen	Etxean	Etxeetan
Etxetik	Etxetik	Etxeetatik
Etxera(t)	Etxera(t)	Etxeetara(t)
Etxeraino	Etxeraino	Etxeetaraino
Etxeko	Etxeko	Etxeetako

3.1.4. Erakusleen deklinabidea

Hau	Hori	Hua	Hook
-----	------	-----	------

Hunek	Horrek	Haak	Hook
Huni	Horri	Hari	Hoor
hunnen	Horren	Haan	Hoon
Hunendako	Horrendako	Haandako	Hoondako
Hunekin	Horrekin	Haakin	Hookin
Huntaz	Hortaz	Hartaz	Hootaz
Hunen bait(h)an	Horren bait(h)an	Haan bait(h)an	Hoon bait(h)an
Huntan	Hortan	Hartan	Hootan
Huntarik	Hortarik	Hartarik	Hootarik
Huntara(t)	hortara(t)	Hartara(t)	Hootara(t)
Huntaraino	Hortaraino	Hartaraino	Hootaraino
Huntako	Hortako	Hartako	Hootako
Horiik	Heek		
Horiik	Heek	Oharra:	
Horieri	Heer	Erakusle hauek heletar bati	
Horiin	Heen	hartuak dira. Ikusten denez,	
Horiindako	Heendako	3. pertsona pluralaren atze-	
Horiikin	Heekin	neko formak laburtuak daude	
Horiin bait(h)an	Heen bait(h)an	fonetikoki. BN guztian arrun-	
Horiitan	Heetan	tak dira erabat halako labur-	
Horiitarik	Heetaik	keta fonetikoak hizketa ari-	
Horiitara(t)	Heetaat	nean. Esan behar da Heletan	
Horiitaraino	Heetaano	"hok" ere erabiltzen dela.	
Horiitako	Heetako		

Beste leku batzutako formak:

hauk: Uztaritze, Hazparne, Beskoitze.

hok: Lartzabale

ho.k: Garazi, Arberatze

Harek, hak.

hek, haek, heiek eta beste aunitz.

3.1.5. Izenorde pertsonalak

Izenorde pertsonalen zerrenda heletar bati hartua da. Parentesi artean ageri direnak gureak dira, NB-z guk erantsi for-

mek duten maiztasun handiagatik. Honela, "bait(h)an" eman dugu, leku batzutan hasperendua delako eta beste askotan ez delako. Adlatiboan "(t)" eman dugu, honekin ere ber gisan gertatzen delako. Beste hainbeste 2. eta 3. pertsonen pluralen datiboekin ere.

Izenorde pertsonal indartuak, Erizkizundi Irukoitzatik hartuak dira.

3.1.5.1. Izenorde pertsonalak

Ni	Hi	Hura	=	Hua
Nik	Hik	Harek	=	Haak
Eni	Hiri	Hari	=	Hari
Ene	Hire	Haren	=	Haan
Enetako	Hiretako	Harendako	=	Haandako
Enekin	Hirekin	Harekin	=	Haakin
Nitaz	Hitaz	Hartaz	=	Hartaz
Ni bait(h)an	Hi bait(h)an	Haren bait(h)an	=	Haan bait(h)an
Nitan	Hitan	hartan	=	Hartan
Nitarik	Hitarik	Hartarik	=	Hartatik
Nitara(t)	Hitara(t)	Hartara(t)	=	Hartara(t)
Nitaraino	Hitaraino	Hartaraino	=	Hartaraino
Gu	Zu	Ziik		Heek
Guk	Zuk	Ziik		Heek
Guri	Zuri	Ziiri (zier)		Heeri (heer)
Gure	Zure	Ziin		Heen
Guretako	Zuretako	Ziindako		Heendako
Gurekin	Zurekin	Ziikin		Heekin
Gutaz	Zutaz	Ziitaz		Heetaz
Gure bait(h)an	Zure bait(h)an	Ziin bait(h)an		Heen bait(h)an
Gutan	Zutan	Ziitan		Heetan
Gutarik	Zutarik	Ziitarik		Heetarik
Gutara(t)	Zutara(t)	Ziitara(t)		Heetara(t)
Gutaraino	Zutaraino	Ziitaraino		Heetaraino

3.1.5.2. Indartuak

1. perts.: nihaur (Hazparne, Heleta); nihor (Beskoitze, Urketa); nihau (Bardoze, Lartzabale); neoni (Uztaritze); neroni (Ahatsa, Garazi).

2. perts.: ihaur (Itsasu, Lartzabale); hihaur (Hazparne, Bardoze, Heleta); hihau (Aldude); hihor (Beskoitze); hioni (Uztaritze); ihoni (Urketa); hiaur (Luzaide).

3. perts.: bera (Uztaritze, Lartzabale, Arberatze); hura bera (Garazi); ura bera (Aldude); hua bera (Beskoitze, Bardoze, Heleta).

1. perts.: gu haur (Bardoze, Heleta, Luzaide); guhau (Lartzabale, Hazparne); guhor (Beskoitze); gu guau (Aldude); guau berak (Garazi); guonik (Uztaritze); gu hone (Urketa).

2. perts.: zuhor (Beskoitze); zuhau (Hazparne, Garazi, Aldude, Arberatze); zuhaurek (Lartzabale); zuonik (Uztaritze); zu hone (Urketa); zuhaurk (Luzaide); zuhoni (Itsasu); zu haur (Bardoze).

2. perts.: zihauerek (Luzaide); ziek berak (Hazparne); zionek (Beskoitze, Urketa); zihauk (Heleta, Arberatze); zihauriek (Bardoze); ziauriek (Lartzabale); ziiik (Aldude); ziek (Garazi); zuik (Uztaritze).

3. perts.: berek (Itsasu); berek berek (Lartzabale); bere.k (Uztaritze); hek (Heleta); hek berak (Hazparne, Garazi, Aldude).

Beha Lafitte 93. or.

3.1.5.3. Izenorde indefinituak:

nehor, zein, zonbeit, norbeit, zeait

nunbeit, nundik nahitik, nehundik, nihuntikan ere, nuntik, nunbeitikan, nehoat, noapeit.

noizbeit, noiztik noizera, noiztenka, nehoiz

nehola, nolana

3.1.6. Nominatiboa

Hiru kasu ikusiko ditugu. "batzu" eta "batzuk"en arteko bereizketa, denbora adierazteko erabiltzen diren nominatibo batzu, eta mugatu singularrez eta nominatiboan doazen adberbio batzu.

Mendebaldeko euskalkietan ez bezala, berezi egiten dira erabileran, leku askotan behinik behin, "batzu" eta "batzuk". Iragakorretarako "batzuk" eta besteetarako "batzu". Leku zenbaitetan "batzuk" erabili beharrean "batzuek" erabiltzen da: "Batzuek egiten dute arrosoria..." (Anuntxi Arana, Bidarraiko Harpeko Saindua, 34.).

Honetaz gain, esan behar da, badela Bizkaian bezala indefinitu hauek plural egiteko joera, baina ez leku askotan.

"ezartzen zituzten han, penaren kontra, zombaitzuk" (Anun., 37.)

"Batzuak, batzuek, batzu"ren politikaz, beha Irigoien, Euskera, XXX, 130. or. (Tartas, Kardaberaz, Micoleta, erronkarieraz eta beste erabilerak dakartza).

Lafittek (5) dioenez, NB-z hainbatek "oro" hitza pluralean darabilte, "etxe oroetarik" bezalakoak sortuz. R.S.-n ageri den "oro" hitzaz (beha Irigoien Euskera XXX. 131. or.):

"Bainan haize gachto batek ekarri zitien zeruan alimaleko lano beltz batzu," (J.M Etxebarria, Iholdi, 260.orr.).

---

(5) Ikus Grammaire..., 110.orr.

"igorten darauritzut heuscarazco copla batzu..." (Deche., 6.).

"Berac baçu hil dirade ni are nago viciric..." (Deche., 238.).

Beste euskalkietan inesiboz edo instrumentalez ematen diren eta denborazkoak diren hainbat izen sintagma, nominatiboz egiten dira, hala nola:

"aldi bat juantziren Donianeko kantonamenduko gizonak..."

"zaude ixtanpat"

"goizetik aats".

Badira noski bestelakoak ere:

"urtatsez"

"gauez"...

Honi estekaturik lekuzko kasuak, non antzeko gauza gertatzen baita. Hauetan ere, beharbada inesiboz hobeki eman leza-keena, nominatiboz doa:

"Beharba, gizon guziak eskuin emaiten dituk eta emazteak aldiz ezker..." Landart, 61.

Errepika bidez osatzen diren adberbioak mugatu egiten dituzte, Iparraldeko beste euskalkietan eta Nafarroako hainbat lekutan bezala.

Harrigarri gerta badaiteke ere, Agirre Asteasukoak badu halako adibiderik: "Alere doi doya arquitcen da gure artean" (Eracusaldiac, 345-346 or.).

Adberbioa indargarria denean, mugatu egiten da, bestela ez. Argi ikusten da hau ondoko adibideetan:

"egun guziko gauza xumeak arin arina betetzen zituen.." (Lapitzte, Caze, 12.).

"Hasi zen beraz artzaina eta, begiak argi argia, beharriak chut..." (J.M. Etxebarria, Orzaize, 252.orr.).

"Arthalde guzia han nuen zalu zalua." (J.M. Etxebarria, Orzaize, 252.orr.).

Aipa dezagun, beste munduko garrantziarik ez badu ere, badela BN-z zaraitzieraz bezala "r" epenetiko bat, nominatiboari eransten zaiona. Azkuek Morfología Vasca liburua 49. orrialdean, BN eta L euskalkietako herri oso guti batzutan "-r" epenetikoa daramaten kasuak gertatzen direla dio, adibide gisa "arrebara" emanik. Ziburuko Etxeberri "Noelac" liburuan halako zerbait zuen: "hala haren heriorac hilen du heriora". Deheparrek ere "eguiara" ematen zuen nominatiborako behin, (egia) noski. Gaur egun halako arrastorik geratzen den ez dakigu, baina garai batean bederen baziren.

3.1.7. Ergatiboa

Ez dago deus aipatzeko. Bakar bakarrik, "-e"z bukatutako hitz bati ergatibo atzizki plurala eransten zaionean, bi "e" horiek bat izatera laburtzen direla. Hau oso arrunta da hizketan eta baita idatzizkoetan ere.

"jendek" e.a.

"Gaztek burua goiti eta beheiti, baietz zioten." (Salaberri, I, 77).

Beha Lafitte 57. or.

3.1.8. Datiboa

Pluralei dagozkie oharrak. Hiru dira erabiltzen diren formak. "-er" eta "-eri" oso erabiliak eta "-ei" ez hain erabilia. Guk datu hauek dauzkagu eskuartean:

"-er": Amikuze aldean, Garazi aldean, Baigorri aldean eta erabili dugun Hazparneko testu zaharretan.

"-eri": Lekunberrin "heri" forman eta esan digutenez Hazparneko alde horretan. Erizkizundiak Urketa eta Beskoitzerako ere "gizoneri" dakar. "-ei" J.M. Etxebarriaren aipatu liburuan Donostiriri dagokio-

nean aurkitu dugu "bertziei" formapean. Eman ditugun Heletako zerrendetan ere "-eri" dugu, nahiz Heletan "-er" ere entzuten den.

Beha Lafitte 60. or.

3.1.9. Genitiboa

Guk zerrendetan emandako "-aren" atzizkiak aldaketa frango jasaten du herri batetik bestera laburtzeari dagokionez. Hara erizkizundian ageri diren batzu:

ama.na (erdiko "-a-" hori luzatuz: Heleta, Bardeze, Beskoi-tze, Urketa eta Kanbo.

amaena: Lartzabale eta Aldude.

amain: Garazi eta Arberatze.

Guk bildutako beste batzu: "juyelain" Aldude; "dotriniaan, noonganik" Hazparne.

Zentzu destinatiboa duten "on da zure" gisako esaldirik ez dugu atxeman, beharbada esanen da BN-z egiten den herriren batzutan, baina beste askotan ez. Nonbait, Donibane Lohizune alde horretan oraino aditzen dira halako batzu.

Ez da dudarik egitura aski zaharra dela, Decheparek eta Leizarragak zerabiltena. Etxahunek ere bazituen halakoak. Gaur egungo BN arruntean "on da zuretzat" edo "on da zuetako" aditzen da.

Etxahun zuberotarrak (Haritzelharrek berari buruz egin tesian 590. orrialdean): "Beikinakin hayen houn cinatila çu".

Beha Lafitte 432. eta 130. or. eta E.G. 384. or.

Adjektiboen graduatzaletzat erabiltzen diren genitiboen arteko bi ediren ditugu, "hoin" eta "hain".

3.1.10. Destinatiboa

Bi atzizki erabiltzen dira BN-z kasu honetarako, "-tztat" eta "dako/-tako". Herri gehiago biltzen ditu "-dako/-tako" atzizkiak mendebaldetarragoa den besteak baino. Erizkizundian hauexek ziren erantzunak:

"-dako/-tako" : Kanbo, Aldude, Bardoze, Heleta, Lartzabale eta Garazi.

"-tztat" : Urketa, Beskoitze, Hazparne eta Uztaritze.

Dena den, hainbat tokitan alternantzia dago eta biak erabiltzen dira.

Bestelakoak: "harendako", "enetako", "hietako" e.a.

Ondoko hiru adibide sailetan destinatiboa dugu. Beste euskalkietan berezi egiten dira erabilerak: lehen sailean, besteetan pertsonetarako erabiltzen dena erabiltzen da denborarako.

Bigarren sailean, besteetan prolatiboz erabiltzen dena, BN-z destinatiboz erabiltzen dela ikus daiteke. Badira dena den prolatiboz egindako esaldiak. "batentzat" forma destinatiboa izatez landa prolatiboa den ezin jakin.

Hirugarrenean, kausatiborako ere destinatiboa erabiltzen dela ikusten da garbi, beste euskalkietan "-gatik" litzatekeena edo.

Bagenuke laugarren kasu bat ere. Beste euskalkietan pertsonetarako erabiltzen dena edozertarako erabiltzea. Hor ageri den "haragiandako", Nafarroa betean "aragitako" litzateke.

1) "Bizikleta behar diaguk, behar ordu handiendako beiratu."
(Arbel., 9.)

Beha Lafitte 430. or.

Beha E. G. 388. or.

2) "Edo...nun ez duen gizon batek zigante jainkoso batentzat bere burua hartzen." (Salab., I. 11.)

"Ohian harrapatu zin, eta nexkatua ez higitzen: hila bezala zun. Hilaendako utzi zin mutikuak." (J.M. Etxebarria, Uhar-te-Hiri 264.)

3) "ogi poxi batentzat gizonak hil dezake gizona". (Salab., I. 141).

Dena den:

"Gaurko egunean zaila da sinestea, jendea joaten da urarengatik beharbada," (Anun., 33.)

4) "Certaco da Anontcioco Sacramenduia? Hiru gaucentcat." (Ahazp, 12).

Ekialdeko euskalkiek bezala, BN-k ere eutsi egiten dio usa-dio zaharrari "norako" kasua aditzlagun gordez. Mendebaldeko euskalkietan eta bereziki azten urteetan, izenlagun bete betea bihurtu da kasu hau, Nafarroan eta Iparraldean ez bezala. haue-tan, ez da haietan bezala "-ra" artizkia sartzen.

Beha honetaz Euskal Gramatika 371, 371, 377, 378, 379 eta 380 or.

Ber gisan "noizko"ri dagokionean.

Beha Lafitte 63 eta 440. or.

"Beste urteko, sortuko duk xerri bat pollita!" (Salab, I. 54.).

3.1.11. Asoziatiboa

Adlatiboaren kasuan bezala, bi forma ditu asoziatiboak nagusiki NB-z, "-kin" eta "-kilan". Ba omen da desberdintasunik bien artean, ikus horretako Lafitten gramatika 60. orrialdean. "-kilan" bazter askotan aditzena: Amikuze aldean, Garazi aldean, Baionara bidean nahiz erdialdean. Beha Lafitte 60. or.

"-kila" forma ere bada.

Hara adibide batzu:

"Ama zenarekilar izan naizela, behin baino gehiagotan," (Anun.,38)

"Bazuzun andere bat, bazitien hiru etxalde, hiru etxalde elgarrekilar, hiru etxazainekin." (Otoiz,11.)

Denbora adierazteko ere balio du asoziatiboak (Beha Lafitte 438. or.; eta Euskal Gramatika,427. or.):

"1977-ko martxoaren zortzia, nik lana bururatzearekin, bero da kanpoan" (Salab., I. 190.)

"Bainan hura urrain artzen asteaikin, subea berriz haunditzen eta urreik ezin har." (J.M. Etxebarria,Urepele; 254.)

Beste euskalki aunitzetan bezala, instrumentalerako asoziatiboa erabiltzen da hainbat kasutan, bitara dugu adibideetan.

Beha Lafitte,431 eta 432. or.

Beha Euskal Gramatika,133. or.

3.1.12. Instrumentala

Hemen ere guti aipatzeko. Gero azalduko den instrumental eta asoziatibo arteko forma nahasketaz gain, beste leku askotan ere erabiltzen den egitura hau:

"mendiz mendi" (Anun., 69.)

"etxez etxe" (Urepele, J.M. Etxebarria)

"hurez, hur, lohiz lohi"

"-z gero" formaren pareko dugu hurrena:

"-Bai, bai, erosiko diat saldu nahi duianez gainean." (Cerquand, 29, 49 Bustintze.)

3.1.13. Partitiboa

Ez da deus ere komentatzeko. Gehienez, hizketan gertatzen den "-r-"aren erorketa.

"samurgoic", "prolemaik".

3.1.14. Inesiboa

Batetik, inesiboak "bider" edo "aldi" hitzen ordeztzatzen azaltzeko duen aukera:

"Cambat aldiz erran behar da? hiruetan jauna." (Ahazp., 19.or.)

Bestetik, "-ki" atzizkiaren gibelean joateko duen aukera: testua Otsobirena da eta Anuntxi Aranaren "Bidarraiko Harpeko Saindua"n 120.ean dator:

"eta janaritzat mendiak zemon ausarkian beharra(...)"

Inesibo arkaiko izeneko horren adibideak erruz dauzkagu "etxe" hitzarekin BN-z. Arbelbideren liburuan, 17, 20, 21 eta 24.ean adibidez.:

"-Badakizu, jaun erretorra, senarra hila eta fres handiak ba ditudala etxen." (Arbel., 24). Beha Lafitte 59. or.

Nafarroan "beitian" esaten den horren ordezkua genuke NB-z erabiltzen den "beherean".

"Irupileko mazelak hor ezker, Harpeko erreka beherean". (Etxam., 29., Maiatz 2.)

Beha honetaz Lafitte, 355. or.

Komentatzekoa da ere, Hegoaldeko hainbat idazlerengan sortzen dituen nahasteengatik, BN-z badela "batetan" forma "bat" zenbakia mugagabez erabiltzen denean. Erizkizundi Irukoitza liburuan, Beskoitze, Bardoze eta Urketan "batetan" jaso zen.

Euskal Herriko hainbat lekutan bezala, "-tika" eta "-rika" atzizkiei inesiboaren ezaugarria eransten zaie NB-z leku zenbaitetan. Hara adibideak:

"izanikan..." (Salab., 2. 78.)

Beha Lafitte 59. or.

3.1.15. Ablatiboa

Singularrari dagokionez, "-tik" genuke nagusi. Bada "-ti/-di" ere, baina gutiago. Erizkizundian, Hazparden "guez gerrozti" esaten dela dio. Etxebarriaren liburuan 257.ean "ile-ondo bat buruti idoki" dugu. Donostiri herrian.

Pluralari dagokionez, "-etarik" dugu nagusi, hizketan "-r-" hori galtzen delarik. Bada "-etatik" ere, gure deklinabide-zerrendan ikus daitekeenez.

Eman ditzagun adibide batzu:

"hiru presunetaic çoin in içan da guiçon?" (Ahazp., 2.)

"Gero eskuin aldetik ere heldu da ura; berdin da bi eskualdetarik, biak dira onak (...)" (Anun., 24.)

Singularrerako erabiltzen da kasu batzutan "-rik", "baitha" hitzarekin adibidez, Notes Aldu., V., 33. orrialdean ageri den bezala:

"etzen bere baitharik bainan bisaia itsusia ziin".

"merkaturik lekora" (Salab., Ene Sinistea, 49.orr.)

Norbait edo zerbait sail edo multzo bateko partaide dela, edo horien artekoa dela aditzera emateko, Mendebaldeko euskalkietan "-takoa" erabiltzen bada, NB-z "-tarik" erabiltzen da.

"Ahotza ere ez baitzen mihia sakelan duten heietarik berehala
ihardetsi zion." (Arbel., 33.)

3.1.16. Adlatiboa

Badu adlatiboak arazo ttipi bat, "-ra" eta "-rat" atzizkien aldeari dagokiona hain zuzen. Garbi dago idazle zenbaitek zer-nahi gisa darabiltela. Ikus bestela Etienne Salaberryren "Beñat adiskidea, Agur!" liburuan 72 eta 82. orrialdeak, adibide bera bi eratarata baitator. Lafittek argitu zuen hau bere gramatikan, baina gauzak ez dira hain argi hizketa arruntean. Hona adibide batzu kontestutik kanpo:

"haan cerbitcurat eratchiquia dena. çombat guisetaat...bietaat"
(Ahazp., 2.)

"horrat" (Anun., 28.); "horrarat" pleonasmoa (Anun., 58.); "hara-
rara" (Anun., 35.). Beha Lafitte 86. or.

"geroztik hunat" e.a.

Bada beste forma bat oraino; "-lat/la"

Zubereraz erabiltzen den "-lat" eta zaraitzieraz erabiltzen den "-la" BN-z ere erabiltzen dira. Erizkizundi Irukoitzak Urketa eta Lartzabalerako "mezalat" forma ematen zuen. Bestalde, Etienne Salaberry idazleak, Ene sinestea liburuaren 27, 89 eta 90. orrialdeetan "-lat" darabil. Ez da atzendu behar Salaberry herri-hizkeratik aski urrun zebilen idazlea zela, eta behar bada ez du bere euskara mintzatukoa "-lat" atzizkia, baina bere herri den Heletan "gisala" forma hitzetik hortzera erabiltzen da, BN-zko beste eskualde askotan bezala.

Arestian aipatu "-ra/-rat" formen arteko desberdintasuna etxekeok erabaki behar dutelakoan uzten dugu besterik gabe, gu ez bait gara gauza. Beha Lafitte 60. or. eta Euskal Gramatika, 373. or.

Aipatzekoak dira "-t" atzizkia dela ta, atzizki pilaketa hauek:

"haratekaldean", "etxeratekoan", "haratago" e.a.

Bestalde egitura hau daukagu, Mendebaldeko euskalkietan aski arraro gertatzen dena:

"gertatu zen gizon bat hiltzera" (Notes Aldu. 39.)

"-tara" atzizkia pertsoneri eratzikirik:

"Hurrandu zelarik hetat Santso erran zakoten:" (Notes Aldu., XXXVII. 43. or.)

Gauza jakina da euskara zaharrez adlatiboari ez zitzaiola "ko" erlatibozkorik ezartzen, Dechepereren adibidea argigarri dugu biziki. Gure adibideetan, bi joerak dauzkagu, zaharra aurrenekoetan eta "ko" erlatiboa sartzen duena atzenekoan. Beha Lafitte 425. or.

"Baigurako Aingeruari, etchetik atheratzean, bereziki mendira behar nuelarik" (J.M. Etxebarria, Orzaize, 253.)

"Eliçara içanian so eguic bateyarrira..." (Deche., 16.)

"Etixerako bidean bazuen pathar gaixto bat;" (Cerquand., 29., 50 Bustintze.)

3.1.17. Lokatiboa

Aurrenik bi bereizgarri aitatuko ditugu. Batetik, "-ko" aditzari eransten zaion "-tz/-z" atzizkia. Hona adibideak:

"hirugarren aldikoz" (Anun., 92.)

"betierekotz", "oraikotz", "sekulakotz", "oraikotz"... Beha Lafitte 158. or.

Beštetik, "-ko" atzizkiak ezker hartzen duen "-z-" atzizkia genuke, "-zko" alegia, Nafarroan hain usu aditzen dena:

"gauaz ikusi zuzten hemengo jendeek hamabi argi, gauazko hamabietan," (Anun., 125.orr.)

Merezi luke hau hobetoxe ezagutzeak.

Baita beste kasu hauek ere, euskara batuak hain premiazko dituen "-tiko" eta "-tikako" atzizkiak alegia, Hegoaldean hizketa arruntean azaltzen ez direnak:

"Eta Senjan hasi zen berriz urineko, lukainka eta gaineratiko jaten." (Arbel., 46.)

"-tikako" berriz (Lapitzek 171.lean); "zeruticaco botz batec harat deithuric."(6).

Beste lekutan instrumentalez azaltzen dena lokatiboz adierazten da hainbat kasutan NB-z:

"lehen aldiko, agertu zitzaigun itsasoa." Landart 90.

Lokatiboak "-tzat" atzizkia har dezake ere "-kotzat" sortuz, Euskal Gramatika liburuaran 381. orrialdean dioen bezala, beste euskalkietako "-rako"ren ordez.

"onac ongian fincatzen eta zerucotzat gauzaric handienen egiterat ekhartzen." (Lapit., 49.orr.)

3.1.18. Lekuzko kasuak eta pertsonak.

NB-z joera handia dago Iparralde guztian bezala, pertsonak gauzak edo lekuak balira bezala deklinatzeko, hau da, halakoak esateko:

---

(6) Ikus honetaz de RIJK, Euskal linguistika eta literatura: bide berriak, liburuan.

"Begoña nitarik-urrunduuk" (Azken Elurra, Etxam. 19.)

Hainbat lekutan "-gan", "-ganik", "-ganat" e.a. ez omen dira hizketa arruntean erabiltzen. Beste zenbaitetan erabiltzen dira baina "-gan" erabili beharrean "-(e)n bait(h)an" erabiltzen da. Beste zenbaitentzat hori ez da erabiltzen eta "-tan" erabiltzen da, "-(e)n bait(h)an" elizako edo hitz kultotzat hartzen delarik. Heletan adibidez, "-ganik", "-ganat" e.a. erabiltzen dira, baina ez "-gan", horren ordez "-tan" edo "-(e)n baitan" erabiltzen dela.

Beha Lafitte 424. or.

Eman ditzagun adibide batzu:

"eta emenda deçan gu baithan gracia" (Ahazp., 11.)

"bainan behin ere ez zuten Sainduarengan sinesterik". (Anun., 144.)

Beha honetarako Euskal Gramatika 350, 351 eta 405. or.

"-gan" eta "baithan"en arteko desberdintasunerako, beha Euskal Gramatika 351. or.

Hainbat aditzek beren kasua gobernatzen dute: "gelditu" aditzak ablatiboa galdatzen du. "haizu izan", "utzi", "entseatu", "heldu", "eman" eta beste aunitzek adlatiboa. "ohartu", "pentsatu" (zenbait kasutan bederen), "fidatu", "nahasi" eta beste askok datiboa.

"Irrisku horri ohartua, eritasun horren kotsuaz izitua," (Salab., I. 8.)

"Askotan bortxatuak ginen arbolen azpian emaiterat, heien begi gaixtoari gordetzeko." (Salab., I 137.)

Ondoko hitzek beren adiera berezia dute BN-z kasu aunitzetan, eta baita beren atzizki berezia ere. Atzizkiak hortxe dira; hitz batzuk atzizki bat baino gehiago baliatzen dute. Adibideetan esanahia garbi geratzen dela uste dugu.

KONTRA: datiboa edo genitiboa.

HURRAN: datiboa.

GORA/GOITI: datiboa, ablatiboa, edo nominatiboa.

GAINDI/GAINTI: Inesiboa, ablatiboa edo nominatiboa.

BEHEITI: datiboa

HURBIL: datiboa.

ONDO: genitiboa.

BARNA: nominatiboa edo inesiboa.

AITZIN: Aditzaren infinitiboa.

BESTALDE: instrumentala.

ARAU: Aditzaren infinitiboa.

LEKORA: ablatiboa.

LANDA: ablatiboa edo instrumentala.

ALDERAT: genitiboa.

BURUZ: datiboa, adlatiboa edo nominatiboa.

GAINNEAN: genitiboa.

ORDE/ORDEZ: aditzaren genitibo-lokatiboa.

Beha honetaz Lafitte 433-440 or. eta Euskal Gramatika 440. or.

"Problema horri kontra Greziako gogolariek hautsi dituzte hortzak." (Salab., I. 9.)

"Ura baduzu etxeari hurren edo?" (Etxam., 7., Maiatz 7.)

"REN ONDO= Matzardiain ondoan."

"Aitzinetik eliza erdia barna Jose laster eta laster athea kampoat." (Aldu, XI, 35.or.)

"jin aintzin, galdein han...)" (Ezterenzubin aditua)

"Elizak ez du egundaino sinetsi, apezek ez dute sinesten. Gero jendeek bai, apezek bestalde." Anun 143.

Ondoko adibideetan, "hurbila" izenez ezagutzen denaren "o" ezaugarria dugu. Dehepareren adibidean, plural hurbila dugu, "bioc" egun Hegoalde guztian erabiltzen den bezala. Besteetan, gaur egun BN-z erabiltzen den "ordion", Bizkaian erabiltzen diren "aurton" eta halakoen pare. Delako "ordion" hau, aztarna besterik ez genuke, gaur egun ez baitira BN-z "biok", "neskok" eta halakoak erabiltzen guk dakigularik (beha Lafitte 59. or.):

"Bioc behin secretuqui nonbait mynça guitian..." (Deche., 162.)

"Nik ez dut ikusi hori, bainan ordion gertatu zen." (Anun., 54.)

"-kotz" eta "-kotan" atzizkiak ditugu hurrengo adibideetan, Mendebaldeko euskalkietan biak "-kotan" atzizkiz egiten dira, BN-z bereizketa egiten delarik: baldintza garbia adierazten dutenetan "-kotz" da atzizkia, eta "kotan" delarik, elipsi antzeko zerbait dugu, "-ko (asmo) tan" edo "-ko (uste) tan":

"Beraz, eskolarat gero orthutsik ez sartzekotz espalakoñak soinean behar ginen ari han jauzteka..." (Etxam., 27., Maiatz 6.)

"Nik aldiz; kolejioari edo izatekotz semenarioari pentsatu nuen" (Landart, 102.)

"Jornalak eman zitian Ferranddoi, zaharrena zelakotz, confientziaz amai emaittekotan." (J.M. Etxebarria, Baigorri I, 249.)

Nolakotasuna edo modua adierazteko, euskalkiek aukera desberdina egiten dute honetarako balio duten atzizkien maiztasunari dagokionean. Batzuk "-ta" lotzen diote aditzari, beste batzuk "-rik" edota baita "-z" ere. BN-k, gipuzkeran eta bizkaieraren alderantziz eta nafarrerarekin bat, atzeneko bi hauek

erabiltzen ditu usuenik. Halarik ere, "-ta"dun adibiderik ez da falta:

"abiatiak ziren denbora txarra ikusita" (Anun., 69.)

"handik ateata, Pariserat joan nintzen." (Ustaritzen aditua.)

"aldizkatuz, irakurtuz" (Ortzaizen adituak)

"Emeki emeki neure lastozko etxola haunditu nuen, barnagotik lastoa ateraz," (Landart, 40.)

Beha honetaz Lafitte 224. or.

"pizturik" (Anun., 37.)

"eroririk, ateraturik, jeikirik, akituik, eginik...

Beha Lafitte 123. or.

Ikus dezagun garai batean Decheparek nola zerabilen "-(r)ik" atzizkia:

"Nihaur ere ebili niz anhicetan erhoric
Gaoaz eta egunaz ere hoçic eta veroric" (Lafitte, 123., or.)

"-ki" atzizkia ere anitz erabiltzen da nolakotasuna adierazteko Ekialde guztian bezala BN-z:

"hobeki, klaroki..."

Beste lekutan mugagabeaz doazen hainbat esamolde BN-z mugatu singularrean doaz. Adibide bezala, "mezan", "suan", "urean" edo "haurrean".

"su"ari dagokion bereizketa honelakoa dute. Edozein ontzi "suan" ezartzen edo ematen da. Baina mendia "sutan" da.

Ikus honetaz Euskal Gramatika 134. eta 352. or.

"Mezan izana zela." (Etxam., A.E., 26.)

"Agian ariko zirezte gu hurrean bezala soka-tiraka," (Salab., 2. 109.)

3.1.19. Erizkizundia:

Surat (Aldude, Luzaide, Garazi, Lartzabale, Heleta, Hazparne, Bardoze, Beskoitze, Urketa, Ustaritze; süra (Bardoze); mezaat (Arberatze, Heleta, Hazparne); meزالat (Urketa, Lartzabale); mezarat (Bardoze); mezara (Beskoitze).

-xe indargarria erabiltzen da BN-z:

"orixe" (Luzaide)

"auxe" (Donostiri)

Badu atzizki honek hainbat lekutan kontsonante gogor bat erantsirik, "-t" da, inoiz "-k" ere izan daitekeena:

"hementxet", "halaxet", "holaxet", "hantxet"

Halakoak deklinatu egiten dira zenbait lekutan, birdeklina-zioa sortuz:

"hortxetan",

Bestetan, kasua daramatenean deklinatu egiten dira:

"hortxetako haitzetān"

"hortxetarik atera den emaztea..."

Beha Lafitte 148. or.

Zergaitia edo zioa eskatzen duten galderetarako, "zendako" = "zerendako" eta "zetako" = "zertarako" erabiltzen dira usu.

"zergaitik" ere erabiltzen da. Halakoak, Aezkoan ere usu atxematen dira, inork inori eskerrak eman eta gero, "ezta zeren" erantzuten dute.

"Zendako erori da?" (Salab., 2. 35.)

"Ezetare cerengatic vehar dudan auciric." (Dèche., 180.)

Moduzkoak diren "-larik" atzizkiek "-la" bidezko laburpena jasaten dute beste euskalki askotan bezala leku aunitzetan:

"Ontziak sartzen dituzte han, ondoko zortzian jiteko berriz, ontzi hura betetzen zela." (Anun., 31.)

Bustintze eta Arhantsusiko adibideetan, "ra + dino" elementuen metatesia edo dagoela ematen du:

"xaharra itzulika juaiten erreka batera draino." (Cerquand., 29, 50 Bustintze)

"goizetan goizik jalten zen etxetik eta kanpo egoiten ilhunera draino." (Cerquand., 37, 75 Arhantsusi)

"-no" / "-ino" atzizkia erabiltzen da BN-z maiztasun handiz denboraren muga egiteko. Beha Lafitte 458 or.

Lekuari dagokionean, aipatzeko da "-ino" / "-dino" kasuaren itxura bitarra. "-dino" forma Hazparne, Heleta inguruan erabiltzen da, eta baita Bardoze, Urketa inguruan. Garazi inguruan atzizkia "-ino" da.

Antzeko gauza "artio" / "artino" hitzekin: oraiartio / sartuartino. Dena den Hazparneri dagokionean Erizkizundiak "artio" dakar, eta "artino" Bardozen. Beha Lafitte 60 orr.

Bada oraindik beste formularik hauetarako:

"ondoko igande arte ez baitzuen etxetik jalgitzeko beste manierarik".

Aipa dezagun finitzeko, Hegoaldean erabiltzen ez den egitura moeta bat: "ez gintutzun Donibane Garaziraino ere izanak" edota "Izan naizela harat, bidea erakusterat jendearekin..." (Anun., 33.). "Izan" aditza ez da Hegoaldean, BN-z bai arauz, "-raino" edo "-ra" atzizkiekin erabiltzen:

"Juan behar diat tenore deno!" (Etxam., 26., Maiatz 2.)

"Hariqueta dançuteno sententia gaynian" (Deche., 62.)

"Noiz artino" (Salab., 2. 37.)

"hasi duzun lana etzazula finitu artio utz." (Aldu., XXXVIII., 43. or.)

Beste aldeko Bidasoa inguruko herri askotan (Lesaka, Igan-tzi, Arantza e.a.) bezala, pleonasmoz -tu ezartzen zaie aditz zenbaiti:

ateatu, irakurtu, izandu, botatu, e.a.

"Noiz atheratuko othe naiz hemendik" (Landart, 101.)

3.2. ADITZAREN MORFOLOGIA

3.2.1. Forma kondu

3.2.1.1. Baldintzazko formen erabilerari dagokionez, "-t(z)en" atzizki ez perfektiboarena da nabarmenena, Mendebaldean horietan "-ko" etorkizunekoa erabiltzen baita.

Baldintza errealerako dena den ez da aldatzen, Mendebaldean bezala "-t(z)en" delarik: "sartzen baiz, emain dauat".

Irrealerako, goitian aipatu bezala:

"sukaldean sartzen bahintz, eman indezaket"

Perfektiborako, baldintza perfektoz badoa ere, ondorioa bi eratara joan daiteke: etorkizunean eta ez perfektiboan. Ez perfektiboak, ekintzaren bururatze-posibilitatea handiagotu egiten

du, etorkizuneko formaz egindako ondorioa irrealagoa edo izaki:

"sartu bahu, pagatzen hindutan."

"sartu bahu, pagatzen hindutan."

Subjuntibozko baldintza ere erabiltzen da BN-z, mendebaldeko euskalkietan galdua dagoeneko:

"lagun banindezaxu, paatzen nauxun."

Desioa adierazten dute subjuntibozko baldintzaren forma daramaten esaldiek: "jin baladi"

"Joan banindadi, dena zinkurina, Jondoni Petriren ganat, ...ez dut dudarik utz nintzakela..." (Salab., I. 190.)

Beha Lafitte 380. or. "-t(z)en"-i dagokionerako; subjuntibozko baldintzarako beha Lafitte 382 eta 383. or.

"O egoitza atsegina!
ez dakit zure adina
hain amultsuki egina
Ai zer bihotzeko mina
zutaz gabetzen bagina." (Xalbador). "Ezin bertzean"

"Erortzen bahintz ze bilaka nintakek ene gizona gabe!" (Caze., 26.)

"penac oro hon lirate çu bacina orhicen..." (Deche., 154.)

"Beccatu honetan hilen baguina..." (Deche., 200.)

3.2.1.2. Mendebaldean ez bezala, errespetatu egiten da aditz erroa eta -tu / -i perfektibotasun-atzizkia egoki erabiltzeko legea. Subjuntibozko aditzetan, aditza infinitiboz doa, "-tu/i" atzizkirik gabe. Beha Lafitte 396. or.

Bestelako aditz batzurekin, "utzi", "beldur" e.a., Mendebaldean "-t(z)eko" atzizkia erabiltzen bada ere, NB-z, aditz erroa erabiltzen da soilik, infinitibo-eran: "gal beldurrez" e.a.

"dezagun aipa" (baita "dugun aipa" bezalakoak) eta antzeko subjuntibozko esaldiak, eredu literarioari dagozkio, mezetan entzuten dira usuenik. Beha honetaz Lafitte 206 eta 337 or.

Erregela errespetatu beharrez, halakoak sortzen dira:

"jarraik xaixkio", "ez dadin sort"

"atxikak" (atxiki ezak). Duela guti "atxik" izeneko talde politikoa sortu da inguru haietan. Beste batzu: baztert, eza-gut, deit, endurt...

Gisa berean eta inperatiboz: ken-azu; motz-aiozu; ikus-ak; utz-ak; iker-zkik; idek-zkik; ihardets-ak; irakur-zkik; jakin-zak; igor-ozu; sua pitzak; jalgi zak; alda hadi; xuri-zkik... Beha Lafitte 100, 132, 203, 308 eta 324. or.

3.2.1.3. Euskara zaharrez bezala, aditz nagusiaren atzizkia "-i" denean, BN-z egiten den lekutan, Amikuze aldeko hainbat lekutan esate baterako, ez-perfektiborako ez da "-tzen" erabiltzen, "-ten" baizik:

"ebiltentziin" (Heletan aditua)

"iraulden" (Landart, 29.)

Beha Lafitte 202. or.

3.2.1.4. "batere" hitza "gustatu", "maitatu", "harritu" eta beste zenbait aditzekin doa Mendebaldeko euskalkietan. NB-z, Ekialdeko beste euskalkietan bezala, "uste izan, "jakin" edo "utzi" aditzekin ere joan daiteke. Beha Lafitte 108.

"Urte batez - ez dakit batere zer adin nukeen-, aitik galdetu zidan:" (Landart, 48.)

3.2.1.5. Aditz nagusi infinitiboari "-ago" atzizkia lot dakioke. Joera bera dago aditza "-tzen" bidezko partizipioa denean ere. Beha Lafitte 138.

"otoitz eginago eta izerdi gehiago ateratzen zakon." (Anun., 25.)

3.2.1.6. Gero aldia "-en" atzizkiak adierazten du -n letraz bukatutako aditzetan behinik behin. "-i" edo "-tu" atzizkiz bukatzen direnetan "-ko" atzizkia ezartzen badute ere, gerta liteke "-en" ezartzea, baina hori elizako joera da gehien bat. Beha Lafitte 230. or.

"Nungo bertsulariak aipaturen du ote hire atsegabearen itsa-soa?" (Salab., 2. 30.)

"-Basoat arno beden edain duzu arai, gasna puchkatekin," (J.M. Etxebarria, Doni. Garazi., 262.)

3.2.1.7. Aditza "-n" atzizkiz bukatzen denetan, ez-perfektibotasuna adierazteko, "-iten" forma sortzen da: egoiten, emaiten, erraiten, igaiten. Baina, ez herri guztietan:

"gero egin behar dira zombait urrats xokora joaiteko eta atxemaiteko gorputzaren itxura din harri hura." (Anun., 13.)

"Gero, muthiko gaztek jakin nola egoten ziren gau guzia guardian," (Notes, VI. 36.). Beha Lafitte 204. or.

3.2.1.8. Badira aditz batzu, indikatiboaren orain aldian laburtuak edo erabiltzen direnak, "mintzo", "orhoit" edo "pentsu" bezala. Hala ere beste zenbait leku edo erregistrotan osorik erabiltzen dira.

"ahuan eta bulharretan, Jinco Jaunaakin mintco-guillaic." (Ahazp., I.)

"ezniz orroitzen" Ustaritzen aditua.

Beha Lafitte 447, 124 eta 345. or.

3.2.2. Denbora eta esanahi kondu

3.2.2.1. Jakina da "nahi izan" aditza "nahi" sustantibotik heldu dela. BN-z, "nahi" hitzaz gain, "gogo" hitza erabiltzen da:

Fonetikazko fenomenoengatik, gogo>go bezalakoak gerta daitezke:

"hemen sartu gogo nizin." (Otoiz., 13.)

3.2.2.2. Ez berez duen garrantziagatik, agertzen den maiztasunagatik baizik, sartuko dugu aditzaren morfologiaren sailean (berez semantikarenean behar luke) "eman" aditza.

Ekialdeko euskalkietan, "eman" aditzak ez du soilik "eman" esan nahi. "jarri" edo "utzi" ere esan nahi du. Badira bestalde "kantua eman" edo "euskara eman" bezalako esaldiak. Edota "pentsamazu" bezalakoak. Bestalde, zenbait lekutako "jo dezagun"-en pareko dugu "emantzaun". Beha Lafitte 126.

"eman hadi idatziak aldizkari batean, hala nola HERRIA-n ager-arazten." (Salab., 2. 15.)

3.2.2.3. Subjuntibozko forma -n da, eta aginduetarako -la, men-debaldean biak nahasirik erabiltzen direnak. Horrela, "naut jindein" genuke, baina "jin dadila" agindua delarik. Beha Lafitte 206 or.:

"Nora nahi duzu igor nezan" (Arbel., 35.)

3.2.2.4. Hainbat idazlek gero-aldi arkaiko izenez ezagutzen dituzten "duke", "dateke" eta sail horretako beste formek, suposizio balioa ematen diote aditz nagusiari, aukera edo probabilitatea badela edo. Beraz "ohartuko dukexu", "beharbada ohartuko da" bezala itzul genezake. Baita ere "seurrenik ohartuko duxu".

Aditz nagusia orain aldiz nahiz gero aldiz erabil daiteke:

"gero erranen duket saildua ere jocoan artzen dela." (Lapitze., 117.)

Beha Lafitte 442, 369 eta 375. or.

3.2.2.5. Beste euskalkietan "pentsatzen dut = uste dut" erabiltzen bada beti, NB-z horiez gain, "daukat", "nago" eta halakoak ere badira, beti esaldiaren hasieran doazelarik:

"Daukat Moroetarik zitazkela." (Anun., 120.)

"Ni nago ez dutanez lan gehiago eman oraino bigarrenari," (Salab., I. 31.)

3.2.2.6. Ondoko adibideetan, -t(z)en atzizki ez puntukaria dugu, orain aldi soil puntukaria espero zen lekuan:

"Zer berri ekartzen duzu Iruñetik?" (Notes., XXXVII, 43. or.)

Honakoan berriz, "jartzen naiz" horren ordez "jarriko naiz" espero luke Mendebaldeko edonork:

"nola puxi bat unhatua banaiz, jartzen naiz memento bat" (Ceraquand., 29, 49 Bustintze)

3.2.2.7. Ekialdeko euskalkietan gertatzen den bezala, BN-z ere, ez "etorri"-k eta ez "jin"-ek ez dute orain aldirako aditz sintetikorik, horregatik euskalki hauetan "heldu da" "dator" da eta "heldu zen" "zatorren".

Txomin Peillenek, Heguiateguy ziberotarraren liburuaren hitzaurrean 32. orrialdean dioenez, "dago"-ren sintetiko batzu hurranki galduak dira nafarrera behereaz.

Bada dena den NB-z "mantxut" "badantzut" bezalako sintetikorik, Mendebaldeko euskalki batzutan, bizkaiera salbu, galduarik dena.

"Jin" edo "jaugin" aditzaren sintetikoen aztarnak dira inperatiboko "tziaurte", "xauri" edo "haugi hunat".

Bada dena den "daaintzortzian" bezalako formula (daugin zortzian), baina esaldi horretarako erabiltzen da soilik aditz

sintetiko hori. Ikus Lafitte 271. or.

Aspektuari lotuz, esan dezagun, badela bide bat BN-z lapurteraz bezala ez perfektibotasuna "-t(z)en" ez den era batez adierazteko aukera. Aditz-erroari "-ki" eranstea da: "johaki zen" e.a. "johan zen" ere, BN-z ez perfektiboa da, (joaten zen)-en parekoa. Salaberriaren adibideak erakusten digu.

"-ki" horren balioarekin segiz, esan dezagun puntukaritasuna ere adierazi dezakeela inoiz, Baigorriin gertatzen den bezala, non "non zabilta" eta "non ibilki zira" oso antzekoak diren. Ez da ahantzi behar gainera lapurteraz ere badela halakorik, eta honen muga dagoen Hondarribian "faki naiz" formak beste euskalkietako (noa) esan nahi duela.

Zenbait lekutan, beraz, "-ki" horrek eta "johan zen = johan da" bezalako esamoldeek balio puntukaria dute. Lafitte 341 or.:

"Urte guziez larrazkenian, elurra beldurrez, mendiko artalde guziekila heldu zen Lekunberrirat Gilen artzaina" (J.M. Etxebarria, Lekunberri, 261.)

3.2.3. Iragakor / Iragakaitz

3.2.3.1. Hegoaldean ez bezala, "ukhan" erabiltzen da BN-z aditz nagusia iragakor denean. Hegoaldean "erosi izan dut" dena, NB-z "erosi ukan dixit" da, Ekialdeko inguruetan bai bederen, zeren Heleta inguruan eta Mendebalde inguruan "izan" erabiltzen baita.

L-z, iragakor nahiz iragakaitzetarako "izan" erabiltzen da. Z-z ordea iragakorretan "ükhen" erabiltzen da.

Beha Lafitte 303. or.

"Iñazioren nahirat erori behar ukhan zuten." (Lapitze., 17.)

"Beti uste ukan dut, haurraren lanetan, erakasleak behar duela agerian ezarri huts-eginarekin kausitua" (Salab., I. 112)

3.2.3.2. Mendebaldeko euskalkietan atmosferaren fenomenoak iragankor doaz nagusiki "euzkiya atea du", "ebiya asi du"... NB-z iragangaitzak dira:

"eta euria hasi zen burrustaka" (J.M. Etxebarria, Iholdi, 260.)

3.2.3.3. Hegoaldean hainbat kasutan gertatzen den bezala, iragankorrak diren ekintza anitz, iragangaitzez egiten dira aditza partizipio bihurtuz. Komunzki "egitura pasibo"tzat hartzen dena genuke. Halako egituretarako joera, Hegoaldekoa baino nabaria-goa da beste aldean, eta noski NB-z:

"Hok berekin ekharria zuten zaku handi bat estekatuik..." (J.M. Etxebarria, Baigorri, 215.)

3.2.3.4. Aditza iragangaitza baldin bada, "nahi" eta "behar" iragangaitz doaz hainbat herritan, baina ez denetan, Iriberriko adibidea kasurako. Ikus Lafitte 344 eta 348. or.:

"Mirakulu bat gertatu beharko zen hura zinkurinez hunkitua izaiteko." (Salab., I. 24.)

ERIZKIZUNDIA:

Behar dizit (Lartzabale, Bardoze); behaut (Aldude, Heleta); behar niz (Beskoitze, Uztaritze, Hazparne); eon beharra nuzu (Urketa); behar dut (Garazi); nahi dizit (Lartzabale, Bardoze); nahi dut (Garazi); nahut (Aldude); nahi niz (Hazparne, Uztaritze, Beskoitze, Garazi); nahi nuzu (Urketa); eon go. dut (Heleta).

3.2.3.5. Mendebaldeko euskalkietan "ari" aditza iragangaitz izaten da beti. BN-z iragankor joan daiteke:

"Jaten ari dik goibeldurak jendea." (Salab., 2. 41.)

3.2.3.6. Mendebaldean "erazi" izenarekin, aditzak barnean datiboia duenean eta baita ez duenean ere, aditz nagusia "nor-nori-nork" saileko izaten da. BN-z halere, aditz nagusiak barnean datiborik ez daramanean, "erazi" erantsita, aditz nagusian ez da datiburik sartzen, absolutu uzten da izena, eta aditza "nor-nork" sailekoa da:

"Laguna sararazten du eta erraiten dio." (Arbel., 14.)

3.2.3.7. "Bazkaldu, "afaldu" eta antzekoak iragangaitz doaz NB-z. Beha Lafitte 190. or.:

"laster bazkalduko ginela" (Landart, 90.)

3.2.3.8. Inguruko euskalkietan bezala, "ereman" aditzaren ordeztan "joan" erabil daiteke laguntzailea iragankor iminirik. Ber gisan egiten ahal da "ekarri" aditzarekin bere ordeztan "jin" erabiliz. Beha Lafitte 189. or.:

"Ori, azkena, zure aintzinean den horrek joana du." (Arbel., 26.)

3.2.4. Komunztadura kondu

3.2.4.1. Oso arrunta da aditz nagusiaren laguntzailearen barnean doan datiboaren ezaugarri morfologikoa ez agertzea. Ikus honetaz Euskal Gramatika 343. or.:

"Luzara jarri zen azkenik hango biziari." (Arbel., 18.)

"harc ere apostoluen urrhatsar behar zuela jarraiki" (Lapitze., 194.)

3.2.4.2. Ekialdeko euskalkietan, eta beraz NB-z ere, joera handia dago hainbat aldiz I.S. eta aditzaren artean komunztadurik ez egiteko. Badira Mendebaldeko Refranes y Sentencias izeneko sortan halakoak ere:

"Tilista aroan amabost urte det".

Honek ez du esan nahi BN-z pluralezko komunztadurarik egin ez daitekeenik. Beha Euskal Gramatika 136 eta 207 or.:

"Orai diila berrehun urte bazen komentu hartan berroita hamar apez" (Notes, XXXVII. 43.)

"zomat haur tu?" (Oragarren aditua)

3.2.4.3. Mendebaldeko hainbat euskalkitan "nor-nori-nork" sailean sartzen diren hainbat aditz (mintzatu, utzi, lagundu, deitu..), "nor-nork" sailean erabiltzen dira NB-z:

"bainan emazteak ez nau utzi baizik eta jendea mintzatuko zela." (Arbel., 50.)

"ez dut mintzatu ttantta Elena". (Salab., I. 31.)

3.2.4.4. Beste euskalki batzutan "egokitu" aditzaren formekin esaten denerako, bi forma hauek dauzkate NB-z:

I) izena datiboz + da = dago "eni da" + (-t(z)ea).

II) izena destinatiboz + da "enetako zitxun" + (-t(z)ea).
Beha Lafitte 253. or.

"Guri da gure buruaren zaintzea." (Salab., I. 33.)

"Hiri duk betiko iratzartze horren atxikitzea" (Salab., 2. 14.)

"guri da egiazko euskalduna Euskal-Herrian sor-araztea." (Salab., I. 27.)

"Goizetan goizik jaikitzen, goizari baitago lana." (Notes III.)

3.2.5. Tratamendua

Gai honetaz ez dugu gauza handirik aipatuko, esan dezagun soilik nafarrera behereaz tratamendurako molde aunitz dagoela.

Tratamendu neutroaz eta toketa eta noketaz gainera, badira zuketa eta xuketa izenekoak. Errespetukoa aurrena, eta haur edo emakumezkoendako bigarrena. Hau noski, zehaztu beharrekoa da, erabilerak, formak bezala, aldatu egiten baitira inguru batetik bestera. Hobeto da honetarako alokutiboaren gainean egin lanak ikustea, bereziki, Charles Bidegainek Lafitteren omenez IKER 2n Lopezen katiximaz egin lana.

Aski izango dugu beraz xuketaz idatzi testu bi ematea eta zuketaz eman beste baten laburpen ttiki bat azaltzea.

Alokutiboa Oztibarreko euskararen ezaugarrik behinenetakoa dugu. Amikuze aldean ere alokutiboa erabiltzen da, zuketa, xuketa nahiz noketa/toketa. Baionara bidean dauden herrietan, Beskoitze e.a., erabiltzen da alokutiboa. Erdialdean herri batzutan bai besteetan ez, Garazira alde dauden herrietan erabiltzen da bereziki erdialdean.

"Goñi maitia, Zein aspaldi dien guk elgar ikusiik! Zonbat mende ote da? Pentsatzen dixit araiiz oro untsa ziiztela eta bereziki xu.

Ni biziki untsa nuxu. Ene iraaiziaz kontent nuxu. Lan anitz bauxu hemen bana gu bezalakuak etxe behar lanaikin samurtu, eztea hala? Jende hok holako larri-aireat baixie, bana enuxu irriskian, xade trankil.

Ardura xutaz ohoitzen nuxu eta gure ezkontziaz, asmazaxu egun batez gure bien haurrak etxe ingurutan lasterka ariko dielaik! Ni xuiketen hedatzen arto-bazterrian, ta xu ardiekin, edo trakturraz lur lantzen ari...!

Berrizee hil-harritaat elgarrekin juain gitxu. Jainko Gaixua, ze plazerra!

Arte huntan haatik bi urte neke ukanen txiu iraiteko. Hots, ne-gu beltz bat, bana ikusiko-uxu zein zalu juain den!

Astearteatsaldetan bezik enexu libro. Sekulan egun tenore horrekin jin baxinte, elgar ikus gindezakexu.

Besarkatzen xitut Goñi."

"Behin mutiko batek etzen zerbait inik, gauza beltz bat, Jandonabakirat juaiteko xedea hartu zixin, bekatiaren bakarmendia ukaiteko. han urtxo bat ba^uxu, jandonabakin. Kofesatu eta urtxoari ofia eman behar ziaxoxu: jaten balinbadu erran nahi ixi bekatia bakartia dela, ez balinbadu jaten... Berriz eta berriz koosatu zuxun gisala mutikua. Noizbait koosarrak erran ziaxoxun omen: "bekatu horren bekarmendia ukaiteko beha^uuk berriz hire etxetik hunarat beila bat in kotxu bat esne eskian (artzaina baitzen)". Erran bezala in omen zixin mutikuak. Bana kotxu esnia pizia baitzen talastatzen zixin bidian, eta esnia izurtzen tilistaka. Horra zendako den izar-bide hori gioztik esne-kolore."

(ETXAMENDI, Jandonabakirako bidea. Maiatz9. 38. orri.)

"Anaiak bi eta bost neskato. Anai bat hil zuzun: "meningita" jin zakozun. Boza bat bazuen, boza bat xarmanta, eta intelixentea.

Osaba mediku ginizin, Laugier Irisarrikoa. "Hiltzen ez bada, xoxo geldituko da". Hil zuzun; bainan hiltzeko mementoan, eza-gutza izan zizin, jainkoak permititu zakozun.

Apezak erran zizin: "Nik egin galdearen errepostua xuxen eman du". Hori erran eta, hil zuzun. Pena handi izan ginizin.

(Otoiz. 13.)

3.3. ADITZ PARADIGMAK

3.3.1. Ekialdeko nafarrera behereko aditz paradigmak

NOR

Indikatibo

Oraina	Iragana	Geroa
niz	nintzan	naiteke
hiz	hintzan	hitake
da	zen	daiteke
gira	ginen	gitazke
zira	zinen	zitazke
zirazte	zinezten	zitazkete
dira	ziren	daitezke

Baldintzak

Aurrekoa	Ondorio oraina	Ondorio iragana
banintz	nindaiteke	nindaiteken
bahintz	hindaiteke	hindaiteken
balitz	laiteke	zaiteken
bagina	gindaizteke	gindaizteken
bazina	zindaizteke	zindaizteken
bazinezte	zindaiztekete	zindaizteketen
balira	laizteke	zaizteken

Subjuntiboak

Oraina	Iragana	Ahalezko baldintza urruna
nain	nindain	banindai
hain	hindain	bahindai
dain	zain	balai
giten	ginten	baginte
ziten	zinten	bazinte
zizten	zintezten	bazintezte
diten	ziten	balite

Ahalezkoak

Oraina

naiteke

haiteke

daiteke

gitazke

zitazke

zitazkete

daizteke

Geroa

nindaiteke

hindaiteke

laiteke

gindaizteke

zindaizteke

zindaiztekete

laizteke

Iragana

nindaiteken

hindaiteken

zaiteken

gindaizteken

zindaizteken

zindaizteketen

zaizteken

Agintera

hadi

bedi

zite

zizte

bite

NOR-NORI Indikatibo oraina

	HITZAUT	ZAAT		ZAZKIT	ZAZKITET	ZAUKIT
NITZAUK NITZAUN		ZAUK ZAUN	GITZAUKIK GITZAUKIN			ZAUKIK ZAUKIN
NITZAKO	HITZAKO	ZAKO	GITZAZKO	ZITZAZKO	ZITZAZKOTE	ZAZKO
	HITZAUKU	ZAUKIU		ZAUKIU	ZAUKIUTE	ZAUKIU
NITZAUZU		ZAUZU	GITZAUTZU			ZAUKITZU
NITZAUZIE		ZAUZIE	GITZAUTZIE			ZAUKITZIE
NITZEE	HITZEE	ZEE	GITZEE	ZITZEE	ZITZEETE	ZEZTEE

NOR-NORI Indikatibo iragana

	HINTZAAN	ZITZAAN		ZINTZAZKIAN	ZINTZAZKIATEN	ZITZAZKIAN
NINTZAKAN NINTZAUNAN		ZITZAKAN ZITZAUNAN	GINTZAUKIAN GINTZAUKINAN			ZITZAZKIAN ZITZAZKINAN
NINTZAKON	HINTZAKON	ZITZAKON	GINTZAZKON	ZINTZAZKON	ZINTZAZKOTEN	ZITZAZKON
	HINTZAUN	ZITZAUKIUN		ZINTZAUKIUN	ZINTZAUKIUTEN	ZITZAUKIUN
NINTZAUZUN		ZITZAUTZUN	GINTZAUTZUN			ZITZAZKITZUN
NINTZAUZIEN		ZITZAUTZIEN	GINTZAUTZIEN			ZITZAZKITZIEN
NINTZEEN	HINTZEEN	ZITZEEN	GINDEZTEEN	ZINDEZTEEN	ZINDEZTEETEN	ZITZEZTEEN

NORK-NOR Indikatibo oraina

	HUT	DUT		ZITUT	ZIUZTET	TUT
NUK NUN		DUK DUN	GITUK GITUN			TUK TUN
NU	HU	DU	GITU	ZITU	ZIUZTE	TU
	HUU	DUU		ZITUU	ZIUZTEU	TUU
NUZU		ZU	GITZU			TZU
NUZIE		ZIE	GITZIE			TZIE
NUTE	HUTE	DUTE	GIUZTE	ZIUZTE	ZIUZTETE	TUZTE

NORK-NOR Indikatibo iragana

	HINDUAN	NIEN		ZINTUAN	ZINTUZTEAN	NITIEN
NINDUKAN NINDUNAN		HIIN	GINITUKAN GINTUNAN			HITLIIN
NINDIEN	HINDIEN	ZIEN	GINTIEN	ZINTIEN	ZINTUZTEN	ZITIEN
	HINDUUN	GINDIEN		ZINTUUN	ZINTUZTEUN	GINTIEN
NINDUZUN		ZINDIEN	GINTZUN			ZINTIEN
NINDUZIEN		ZINDUTEN	GINTZIEN			ZINTUZTEN
NINDUTEN	HINDUTEN	ZUTEN	GINTUZTEN	ZINTUZTEN	ZINTUZTETEN	ZUZTEN

NORK-NOR Baldintza ondorio oraina

	HINDUKET	NUKE		ZINTUZKET	ZINTUZKETET	NITUZKE
NINDUKEK NINDUKEN		HUKE	GINTUZKEK GINTUZKEN			HUZKE
NINDUKE	HINDUKE	LUKE	GINTUZKE	ZINTUZKE	ZINTUZKETE	LUZKE
	HINDUKEU	GINDUKE		ZINTUZKEU	ZINTUZKETEU	GINTUZKE
NINDUKEZU		ZINDUKE	GINTUZKETZU			ZINTUZKE
NINDUKEZIE		ZINDUKETE	GINTUZKETZIE			ZINTUZKETE
NINDUKETE	HINDUKETE	LUKETE	GINTUZKETE	ZINTUZKETE	ZINTUZKETETE	LUZKETE

NORK-NOR Ahalezko oraina

	HEZAKET	DEZAKET		ZITZAKET	ZITZAZKETET	DITZAZKET
NEZAKEK NEZAKEN		DEZAKEK DEZAKEN	GITAZKEK GITAZKEN			DITZAZKEK DITZAZKEN
NEZAKE	HEZAKE	DEZAKE	GITAZAKE	ZITZAZKE	ZITZAZKETE	DITZAZKE
	NEZAKEU	DEZAKEU		ZITZAZKEU	ZITZAZKETEU	DITZAZKEU
NEZAKEZU		DEZAKEZU	GITAZAZKETZU			DITZAZKETZU
NEZAKEZIE		DEZAKEZIE	GITAZAZKETZIE			DITZAZKETZIE
NEZAKETE	HEZAKETE	DEZAKETE	GITAZAZKETE	ZITZAZKETE	ZITZAZKETETE	DITZAZKETE

NORK-NORI-NOR Indikatibo oraina

	DAUYAT/DAUZKIAT DAUNAT/KAUZKINAT	DAKOT DAZKOT		DAUZUT DAUZKITZUT	DAUZJET DAUZKITZJET	DEET DEZTEET
DAAK/DAZKIDAAK DAAN/DAZKIDAAN		DAKOK/DAZKOK DAKON/DAZKON	DAUK/DAUZKIUK DAUN/DAUZKIUN			DEEK/DEZTEEK DEEN/DEZTEEN
DAAT DAZKIT	DAUK/DAUZKIK DAUN/DAUZKIN	DAKO DAZKO	DAUKIU DAUZKIU	DAUZU DAUZKITZU	DAUZIE DAUZKITZIE	DEE DEZTEE
	DAUTAU/DAUZKIAU DAUNAU/DAUZKINAU	DAKOU DAZKOU		DAUZUU DAUZKITZUU	DAUZIEU DAUZKITZIEU	DEU DEZTEU
DAAZU DAZKIATZU		DAKOZU DAIKOTZU	DAUKIUZU DAUZKIUTZU			DEEZU DEZTEETZU
DAAZIE DAZKIATZIE		DAKOZIE DAZKOTZIE	DAUKIUZIE DAUZKIUTZIE			DEEZIE DEZTEETZIE
DAATE DAZKIATE	DAUYE/DAUZKIE DAUNE/DAUZKINE	DAKOTE DAZKOTE	DAUKIUTE DAUZKIUTE	DAUZIE DAUZKITZIE	DAUZIETE DAUZKITZIE	DEETE DEZTEETE

NORK-NORI-NOR Indikatibo iragana

	HAAN HAZKIDAN	ZAAN ZAZKIAN		ZINDAAN ZINDAZKIAN	ZINDAATEN ZAINDAZKIATEN	ZAATEN ZAZKIATEN
NAUYAN/NAUZKIAN NAUNAN/ZAUKINAN		ZAUYAN/ZAUKIAN ZAUNAN/ZAUKINAN	GINAUYAN/GINAUKIAN GINAUNAN/GINAUKINAN			ZAUYATEAN/ZAUKITEAN ZAUYATENAN/ZAUKITENAN
NAKON NAZKON	HAKON HAZKON	ZAKON ZAZKON	GINDAKON GINDAZKON	ZINDAKON ZINDAZKON	ZINDAKOTEN ZINDAZKOTEN	ZAKOTEN ZAZKOTEN
	HAUN HAUKIUN	ZAUKIUN ZAUKIUN		ZINDAUKIUN ZINDAUKIUN	ZINDAUKIUTEN ZINDAUKIUTEN	ZAUKIUTEN ZAUKIUTEN
NAUZUN NAUZKITZUN		ZAUZUN ZAUKITZUN	GINDAUZUN GINKAUKITZUN			ZAUIZEN ZAUKITZIEN
NAUIZEN NAUKITZIEN		ZAUZIEN ZAUKITZIEN	GINDAUIZEN GINDAUKITZIEN			ZAUZIETEN ZAUKITZIETEN
NEEN NEZTEEN	HEEN HEZTEEN	ZEEN ZEZTEEN	GINDEEN GINDEZTEEN	ZINDEEN ZINDEZTEEN	ZINDEETEN ZINDEZTEETEN	ZEETEN ZEZTEETEN

Indikatiboa

Oraina

nuk/nun/nuzu

duk/dun/zu

gituk/gitun/gitzu

tuk/tun/tzu

Iragana

nindian/nindunan/ninduzun

zian/zunan/zuun

ginitian/ginitunan/gintzun

zitian/zitunan/zitzun

Baldintza ondorioak

Oraina

nindaitekek/nindaiteken/nindukezu

laitekek/laiteken/lukezu

ginaiztekek/ginaizteken/ginduzketzu

laiztekek/laizteken/luzketzu

Iragana

nindaitekean/nindaitekenan/nindukezun

zaitekean/zaitekenan/zukezun

ginaiztekean/ginaiztekenan/ginduzketzun

zaiztekean/zaiztekenan/zuzketzun

Ahalezkoak

Oraina

naitekek/naiteken/naitekezu

daitekek/daiteken/daitekezu

gitazkek/gitazken/gitazketzu

daiztekek/daizteken/daizteketzu

Geroa

nindaitekek/nindaiteken/nindaitekezu

laitekek/laiteken/laitekezu

gindaiztekek/gindaizteken/gindaizteketzu

laiztekek/laizteken/laizteketzu

Iragana

nindaitekean/nindaitekenan/nindaitekezun
 gaittekean/zaittekenan/zaittekezun
 gindaiztekean/gindaiztekenan/gindaizteketzun
 zaiztekean/zaiztekenan/zaizteketzun

NOR-NORI

Indikatibo oraina

NI

nitzakok/nitzakon/nitzakozu
 nitzeek/nitzeen/nitziezu

HURA

ziaak/ziaan/ziazu
 zakek/zaken/ziakozu
 ziauk/ziaun/ziaukiuzu
 zeek/zeen/ziezu

GU

gitzakok/gitzakon/gitzakotzu
 gitzeek/gitzeen/gitzietzu

HAIEK

zazkiaak/zazkiaan/ziazkiatzu
 zazkek/zazken/ziazkotzu
 zauzkiuk/zauzkiun/ziauzkiutzu
 zezteek/zezteen/ziezteetzu

Indikatibo iragana

NI

nintzakean/nintzakenan/nintziakozun
 nintzeyan/nintzeinan/nintzietzun

GU

ginazkean/ginazkenan/gintziazkotzun
 ginezteyan/ginezteinan/gindezteetzun

HURA

zitziayan/zitziaanan/ziziazun
 zitzakean/zitzakenan/ziziakozun
 zitziayan/zitziaunan/ziziaukiuzun
 zitzeyan/zitzeinan/zizietzun

HAIEK

zazkidiayan/zazkidiaanan/ziziazkiatzun
zitzazkean/zitzazkenan/ziziazkotzun
zitzauzkuyan/zitzauzkuinan/ziziauzkiutzun
zitzezteyan/zitzezteinan/ziziezteetzun

NORK-NOR

Indikatibo oraina

NI

nik/nin/nizi
nie/nine/nizie

GU

gitik/gitin/gitzi
gitie/gitine/gitzie

HURA

diat/dinat/zit
dik/din/zi
diau/dinau/ziu
die/dine/zie

HAIEK

tiat/tinat/tzit
tik/tin/tzi
tiau/tinau/tziu
tie/tine/tzie

Indikatibo iragana

NI

nindian/nindinan/ninduzun
nindutean/nindutenan/nindizien

GU

ginitian/ginitinan/gintzin
ginuztean/ginuztenan/gintzien

HURA

nian/ninan/nizin
zian/zinan/zizin
ginian/gininan/gindizin
zutean/zutenan/zizien

HAIEK

nitian/nitinan/nitzin
zitian/zitinan/zitzin
ginitian/ginitinan/gintzin
zuztean/zuztenan/zitzien

NORK-NORI-NOR

Indikatibo oraina

NIRI

diaak/diaan/diazu
 diaye/diaane/diazie

HARI

dakeat/dakenat/diakozut
 dakek/daken/diakozu
 dakeau/dakenau/diakoziu
 diakoye/diakone/diakozie

Indikatibo iragana

NIK

nakean/nakenan/niakozun
 neyan/neenan/niezun

HARK

ziayan/ziaanan/ziazun
 zakean/zakenan/ziakozun
 zauyan/zaunan/ziaukiuzun
 zeyan/zeenan/ziezun

GURI

diauk/diaun/diaukiuzu
 diauye/diaune/diaukiuzie

HAIEI

deyat/deenat/diezut
 dieek/dieen/diezu
 dieyau/dieenau/dieziu
 diek/dien/diezie

GUK

ginakean/ginakenan/gindiakozun
 gineyan/gineenan/gindiezun

HAIEK

zaatean/zaatenan/ziazien
 zakotean/zakotenan/ziakozien
 zautean/zautenan/ziaukiuzien
 zeetean/zeetenan/ziezien

3.3.2. Mendebaldeko nafarrera beheko aditz paradigmatik

NOR

Indikatiboa

Oraina	Iragana
niz	nintzan
hiz	hintzan
da	zen
gira	ginen
zira	zinen
ziizte	zinezten
dira	ziren

Baldintzak

Aurrekoa	Ondorio oraina
banintz	nindake
bahintz	hindake
balitz	litake
bagine	gintazke
bazine	zintazke
bazinete	zintazkete
balia	litazke

Subjuntiboak

Oraina	Iragana
nain	nindain
hain	hindain
dain	zain
giten	giniten
ziten	ziniten
ziizten	zinizten
diten	ziten

Ahalezkoak
Oraina

nitake
hitake
ditake
gitazke
zitazke
zitazkete
ditazke

Geroa

nindake
hindake
litake
gintazke
zintazke
zintazkete
litazke

Iragana

nindakeen
hindakeen
zitakeen
ginitazkeen
zinitazkeen
zinitazketen
zitazkeen

Agintera

hadi
bedi
zite
ziizte
bite

Ahalezko baldintzak

Hurbila

banai
bahai
badai
bagite
bazite
bazitezte
badite

Urruna

banindai
bahindai
balai
baginite
bazinite
bazinizte
balite

NOR-NORI Indikatibo oraina

	HITZAUT	ZAUT		ZITZAUZKIT	ZAZKIDAATE	ZAUZKIT
NITZAUK NITZAUN		ZAUK ZAUN	GITZAUK GITZAUN			ZAUZKIK ZAUZKIN
NITZAKO	HITZAKO	ZAKO	GITZAZKO	ZITZAZKO	ZAZKOTE	ZAZKO
	HITZAUKU	ZAU		ZITZAUZKIU	ZITZAZUKIUTE	ZAUZKIU
NITZAUZU		ZAUZU	GITZAUZKIZU			ZAUZKIZU
NITZAUZII		ZAUZII	GITZAUZKIZII			ZAUZKIZII
NITZEE	HITZEE	ZEE	GITZEE	ZITZEE	ZEZTEETE	ZEZTEE

NOR-NORI Indikatibo iragana

	HINTZAUTAN	ZITZAAN		ZINAZKIAAN	ZINAZKIAATEN	ZITZAZKIAAN
NINTZAUKAN NINTZAUNAN		ZITZAUKAN ZITZAUNAN	GINAUZKIKAN GINAUZKINAN			ZITZAUZKIKAN ZITZAUZKINAN
NINTZAKON	HINTZAKON	ZITZAKON	GINAZKON	ZINAZKON	ZINAZKOTEN	ZITZAZKON
	HINTZAUN	ZITZAUN		ZINAUZKIUN	ZINAUZKIUTEN	ZITZAUZKIUN
NINTZAUZUN		ZITZAUZUN	GINAUZKIZUN			ZITZAUZKIZUN
NINTZAUZIIN		ZITZAUZIIN	GINAUZKIZIIN			ZITZAUZKIZIIN
NINTZEEN	HINTZEEN	ZITZEEN	GINEZTEEN	ZINEZTEEN	ZINEZTEETEN	ZITZEZTEEN

NORK-NOR Indikatibo oraina

	HUT	DUT		ZITUT	ZIUZTET	TUT
NUK NUN		DUK DUN	GITUK GITUN			TUK TUN
NU	HU	DU	GITU	ZITU	ZIUZTE	TU
	HUU	DUU		ZITUU	ZIUZTEN	TUU
NUZU		DUZU	GITUZU			TUZU
NUZII		DUZII	GITUZII			TUZII
NUTE	HUTE	DUTE	GIUZTE	ZIUZTE	ZIUZTETE	TUZTE

NORK-NOR Indikatibo iragana

	HINDUAN	NIIN		ZINITUAN	ZINUZTETAN	NITIIN
NINDUKAN NINDUNAN		HIIN	GINITUKAN GINITUNAN			HITIIN
NINDIIN	HINDIEN	ZIIN	GINITIIN	ZINITIIN	ZINUZTEN	ZITIIN
	HINDUUN	GINIIN		ZINITUUN	ZINUZTEUN	GINITIIN
NINDUZUN		ZINIIN	GINITUZUN			ZINITIIN
NINDUZIIN		ZINUTEN	GINITUZIIN			ZINUZTEN
NINDUTEN	HINDUTEN	ZUTEN	GINUZTEN	ZINITUZTEN	ZINUZTETEN	ZUZTEN

NORK-NOR Baldintza ondorio oraina

	HINDUKET	NUKE		ZINTUZKET	ZINTUZKETET	NUZKE
NINDUKEK NINDUKEN		HUKE	GINUZKEK GINUZKEN			HUZKE
NINDUKE	HINDUKE	LUKE	GINUZKE	ZINTUZKE	ZINTUZKETE	LUZKE
	HINDUKEU	GINUKE		ZINTUZKEU	ZINTUZKETEU	GINUZKE
NINDUKEZU		ZINUKE	GINUZKEZU			ZINUZKE
NINDUKEZII		ZINUKETE	GINUZKEZII			ZINUZKETE
NINDUKETE	HINDUKETE	LUKETE	GINUZKETE	ZINTUZKETE	ZINTUZKETE	LUZKETE

NORK-NOR Ahalezko oraina

	HEZAKET	DEZAKET		ZITZAZKET	ZITZAZKETET	DITZAZKET
NEZAKEK NEZAKEN		DEZAKEK DEZAKEN	GITZAZKEK GITZAZKEN			DITZAZKEK DITZAZKEN
NEZAKE	HEZAKE	DEZAKE	GITZAZKE	ZITZAZKE	ZITZAZKETE	DITZAZKE
	HEZAKEU	DEZAKEU		ZITZAZKEU	ZITZAZKETEU	DITZAZKEU
NEZAKEZU		DEZAKEZU	GITZAZKEZU			DITZAZKEZU
NEZAKEZII		DEZAKEZII	GITZAZKEZII			DITZAZKEZII
NEZAKETE	HEZAKETE	DEZAKETE	GITZAZKETE	ZITZAZKETE	ZITZAZKETE	DITZAZKETE

NORK-NORI-NOR

	DEAT/DAUKIAT DAUNAT/DAUKINAT	DAKOT DAZKOT		DAUZUT DAUKIZUT	DAUZIIT DAUKIZIIT	DEET DEZTEET
DAAK/DAZKIDAAK DAAN/DAZKIDAAK		DAKOK/DAZKOK DAKON/DAZKON	DAUK/DAUKIUK DAUN/DAUKIUN			DEEK/DEZTEEK DEEN/DEZTEEN
DAUT DAUKIT	DAUK/DAUKIK DAUN/DAUKIN	DAKO DAZKO	DAU DAUKIU	DAUZU DAUKIZU	DAUZII DAUKIZII	DEE DEZTEE
	DAYAU/DAUKIAU DAINAU/DAUKINAU	DAKOO DAZKOO		DAUZUU DAUKIZUU	DAUZIU DAUKIZIU	DEU DEZTEU
DAAZU DAZKIDAAZU		DAKOZU DAZKOZU	DAUZU DAUKIUZU			DEEZU DEZTEEZU
DAAZII DAZKIDAAZII		DAKOZII DAZKOZII	DAUZII DAUKIUZII			DEEZII DEZTEEZII
DAATE DAZKIDAATE	DAUYE/DAUKIE DAUNE/DAUKINE	DAKOTE DAZKOTE	DAUTE DAUKIUTE	DAUZUTE DAUKIZUTE	DAUZIITE DAUKIZIITE	DEETE DEZTEETE

NORK-NORI-NOR Indikatibo iragana

	HAUTAN HAITAN	ZAAN ZAUZKITAN		ZINAAN ZINAZKIDAAN	ZINAATEN ZINAZKIDAATEN	ZAATEN ZAZKIDAATEN
NEAN/NAIZKEAN NENAN/NAIZKENAN		ZAUKAN/ZAIKAN ZAUNAN/ZAINAN	GINAUKAN/GINAIZKEAN GINAUNAN/GINAIZKENAN			ZAUKATEN/ZAIKATEN ZAUNATEN/ZAINATEN
NAKON NAZKON	HAKON HAZKON	ZAKON ZAZKON	GINAKON GINAZKON	ZINAKON ZINAZKON	ZINAKOTEN ZINAZKOTEN	ZAKOTEN ZAZKOTEN
	HAUKUN HAIKUN	ZAUN ZAUZKIUN		ZINAUN ZINAUZKIUN	ZINAUTEN ZINAUZKIUTEN	ZAUTEN ZAUZKIUTEN
NAUZUN NAUZKIZUN		ZAUZUN ZAUZKIZUN	GINAUZUN GINAUZKIZUN			ZAUZUTEN ZAUZKIZUTEN
NAUZIIN NAUZKIZIIN		ZAUZIIN ZAUZKIZIIN	GINAUZIIN GINAUZKIZIIN			ZAUZIITEN ZAUZKIZIITEN
NEEN NEZTEEN	HEEN HEZTEEN	ZEEN ZEZTEEN	GINEEN GINEZTEEN	ZINEEN ZINEZTEEN	ZINEETEN ZINEZTEETEN	ZEETEN ZEZTEETEN

NOR

Indikatibo

Oraina	Geroa	Iragana
nuk/nun	nukek/nuken	ninduyan/nindunan
duk/dun	dukek/duken	zuyan/zunan
gituk/gitun	gituzkek/gituzken	ginituyan/ginitunan
dituk/ditun	dituzkek/dituzken	zituyan/zitunan

Baldintzak

Ondorio oraina	Ondorio iragana
nindukek/ninduken	nindukean/nindukenan
lukek/luken	zukean/zukenan
ginduzkek/ginduzken	ginduzkean/ginduzkenan
luzkek/luzken	zuzkean/zuzkenan

Ahalezkoak

Oraina	Geroa
nitakek/nitaken	nindakek/nindaken
zitakek/zitaken	litakek/litaken
gitazkek/gitazken	ginitazkek/ginitazken
zitazkek/zitazken	litazkek/litazken

Iragana

nindakean/nindakenan
 zitakean/zitakenan
 ginitazkean/ginitazkenan
 zitazkean/zitazkenan

NOR-NORI

Indikatibo oraina

NI

nakok/nakon
nakoe/nakone

HURA

zautak/zautan
zakok/zakon
zaukuk/zaukun
zakoe/zakone

GU

gitzaizkok/gitzaizkon
gitzaizkoe/gitzaizkone

HAIEK

zaitak/zaitan
zaizkok/zaizkon
zaikuk/zaikun
zaizkoe/zaizkone

Indikatibo iragana

NI

nitzakoan/nitzakonon
nitzakotean/nitzakotengan

HURA

zitzautaan/zitzautanan
zitzakoan/zitzakonon
zitzaukuan/zitzaukunan
zitzakotean/zitzakotengan

GU

gitzaizkoan/gitzaizkonon
gitzaizkotean/gitzaizkotengan

HAIEK

zitzaitaan/zitzaitanan
zitzaitzaizkoan/zitzaitzaizkonon
zitzaitzaikuan/zitzaitzaikunan
zitzaitzaizkotean/zitzaitzaizkotengan

NORK-NOR

Indikatibo oraina

NI

nik/nin
nie/nine

GU

gitik/gitin
gitie/gitine

HURA

diat/dinat

dik/din

diuk/diun

die/dine

Indikatibo iragana

NI

nindian/nindinan

ninditean/ninditenan

HURA

nian/ninan

zian/zinan

ginian/gininan

zitean/zitenan

NORK-NORI-NOR

Indikatibo oraina

NIRI

zautak/zautan

zautae/zautane

HARI

zakoat/zakonat

zakok/zakon

zakouk/zakoun

zakoe/zakone

Indikatibo iragana

NIK

nakoan/nakonan

nakotean/nakotenan

HAIEK

tiat/tinat

tik/tin

tiuk/tiun

tie/tine

GU

ginitian/ginitinan

ginitiztean/ginitiztenan

HAIEK

nitian/nitinan

zitian/zitinan

ginitian/ginitinan

zitiztean/zitiztenan

GURI

zaukuk/zaukun

zaukue/zaukune

HAIEI

zakoteat/zakotemat

zakoe/zakone

zakoeuk/zakoeun

zakoe/zakone

GUK

ginakoan/ginakonon

ginakotean/ginakotenan

HARK

zautaan/zautanan

zakoan/zakonan

zaukuan/zaukunan

zakotean/zakotenan

HAIEK

zautatean/zautatenan

zakotean/zakotenan

zaukutean/zaukutenan

zakotean/zakotenan

4. EZAUGARRI SINTAKTIKOAK

4.1. IZEN SINTAGMARI DAGOZKIONAK

4.1.1. Badira determinatzaile asko izenaren eskuinetan nahiz ezkerretan joaten ahal direnak. Halakoak ditugu "asko", "guti", "frango" edo "sobera".

Bestalde, "zonbait/zonbeit" eta "zerbeit/zerbait" ditugu, hauek ere eskuin nahiz ezker joan daitezkeenak, baina kasu hauetan ez dago hain garbi batera edo bestera esaldiak esanahi bera duen. Hainbat kasutan, "zerbeit" edo "zemeit" eskuin doanean, ez da taldea adierazten, mugatu gabeko "baten bat" baizik. Horrela, BN-zko "ekzema zerbait" Hegoaldeko "ekzemaren bat" genuke guti goiti beheiti, eta "zenbeit ekzema", Hegoaldeko "ekzema batzuk" aldiz. Baina gauzak hau baino lardaskatuago direla gaude, eta erabaki hauek hangoek, Iparraldekoek, zuritu beharreko kontuak dira.

(Z)-z eta (L)-z gauzak hala daude.

Aipatzekoak ditugu honako kasuok. Batetik "zombait egun huntan", oraindik orain BN-z hitzetik hortzera erabiltzen dena.

Amikuze aldean aditutako "gehio sosen irabazteko" genuke bestea, Hegoaldeko baten belarrietatik hain zailki iragaten dena.

"asko" I.S.ren ezkerretan doan egituren gainean, beha Euskal Gramatika liburuaren 222, 223, 224. orrialdeak. Bertan, Aguirre Asteasuokoak ere "asco becatu" eta "asco irudipen" nola zerabilen ematen zaigu aditzera. Bizkaieraz ere bada halako egiturarik nahiz eta balioa ez den bera.

"zerbeit" hitza ezker erabiltzeaz, ikus Euskal Gramatika liburuan 91. or.

"zenbait", "asko", "anitz" edo "frango" bezalakoetarako, beha Euskal Gramatika 220, 222 eta 228.

Baita Lafitte 45, 112 eta 113. orr.

"sobera"-rako Lafitte 147 or.

"Asko euskaldun, bazterturik euskaldungoa, egiten dira, beren nahitarat, Frantses edo Español." Salab I. 173.

"Adinetara han harat joana, frango apez eta gizonen begitarteak ditut argitaratu" Salab. I. 41.

"hik hemeretzi urte: guti urte" Salab. 2. 21.

4.1.2. Euskara zaharrean gertatzen zen bezala, (I.S. batean izena mugatua eta adjetiboa ez ="mutilak zahar dira" esate baterako) BN-z ere halako zerbait dugu aditza IZAN denean bederen. Joera hau are eta nabariagoa da honetan arkaizantea den zubereraz. Lapurteraz ere badira halakoak, baina era diferentean, hau da, aditza IZAN denean adota -t(z)ea gisako denean, orduan doaz sustantiboak mugagabez. Esate baterako,

"iziarri pullit zen ikustea..." edota "on da jakitia".

Baina "neska hori iziarri pullita zen". edota gizon ona da"; hau Lapurdin, jakina.

Lapitzeren adibidea, "lokharren hausteco, lan behar da eta dembora", oso adierazgarria da.

Merezi luke gai honek hobeki aztertzea.

Beha honen gainean Irigoienek Euskera aldizkariaren XXX. zkia-n, 133 eta 134. orrialdeetan esandakoak, 11. oharra bereziki.

Ikus ere Euskal Gramatika liburuan honetaz 133. orrialdean datorrena.

"çure pena dioçunoc nonbayt handi videytuçu." (Deche., 188.)

"Bihotz suhar batean munduco lokharren hausteco, lan behar da eta dembora." (Lapitze, 127.)

4.1.3. I.S. horretako adjektiboaren ezaugarriak nabarmentzeko erabiltzen dira datozen egitura hauek. Horrek ez du esan nahi noski, I.S. arruntak erabiltzen ez direnik, eta hain zuzen azken adibidea arruntei dagokie, "mutiko gazte eta eder bat", erabat arrunta.

(Z)-z eta (L)-z ere hala da. Lafitte 122. or.

"Beste zerra bat ona hartzen du eta untsa estaltzen seleraz," (Arbel., 20.)

4.1.4. Ekialdeko euskalkietan bezala, aditz-izenaren objetua edute genitiboz doa: -t(z)en, -t(z)eko, -t(z)era edo -t(z)ea bezalakoetan:

"saskien banatzerat".

Baina -tzen edo -ten atzizkia daraman forma aditz jokatuaren elementua denean, objektu zuzena absolutuan behar du: "gauza hauek esaten ditu".

Genitibo bidezko sustantiboaren eta aditzaren artean pasarte luze samarrak sar daitezke, baita esaldi osoak ere inoizka, nahiz hauek eredu literarioetan gertatu gehienik.

(Z)-z eta (L)-z ere hala da.

Beha Lafitte 75 eta 22. or.

"Bestalde, (azen ontzeko!) horra non erraten digun..." (Lan-dart, 67.)

"egiaren, behatz karramaska bat eman gabe, den bezala, hala-hala jalgitzea." (Salab., 2. 46.)

4.1.5. Euskalki guztietan bezala, aditza "-t(z)en" erakoa denean, izena mugatu gabe joan daiteke aditzarekin loturik.

(Z)-z eta (L)-z ere halaxe egiten da.

Beha Lafitte 75. or.

"ikusi zuen ahotza bere mutilarekin asto ferratzen ari." (Arbel., 33.)

4.2. KAUSAL-AZALTZAILEAK

4.2.1. Kausaletarako egitura anitz dute. Batetik hain eskuharra den "zeen" = "zeenta" = "zentaz" gehi aditza "bait" edo "en" erantsita duelarik. Herriaren ahotan dena den, aurki daitezke infinitibo hutsezko formak, baina gehienetan "zeren eta...bait" egitura genuke hauen artean.

Bestalde "-lakotz" atzizkia, inoiz "-lako", baina eskuharrera "-lakotz" da.

Baita, aditzari "bait/beit" erantsita, Hegoaldean egiten den bezala.

Aipa dezagun atzenik "-koan/kuan" atzizkia, kausaletarako hainbat tokitan aditzen dena. Gure kasuan, Hazparneko testu zaharrear makina bider, baita Bustintze-Iriberriko ipuinean. Oraintsu, oragarretar batek telebistan halako atzizkia zerabilen kausaletarako. Baigorri aldean ez da erabiltzen.

(Z)-z, "-lakoan" ezik, aitatu ditugun egitura guztiak baliatzen dituzte, eta ber gisan (L)-z. Dena den esan behar da lapurtar batek ezaguna zuela "-lakoan" egitura nahiz ez berak ez bere herriko jendeak ez zuen inoiz erabiltzen:

"Ba ihardesten du apezak, bazuelakotz sineste Heletar bidatzalearen kaskoan." (Salab., I. 20.)

"-Juan beha^huk astoka, bihar mezarat juaiteko behar diat ezpein iz soberaik untsa." (Etxam., 13. Maiatz 1.)

4.2.2. Azaltzaile edo esplikatzaile gisa, "ezen" eta "ezik" hitzak erabiltzen dira BN-z geroko adibide andanan argi ikus daitezkeenez.

(L)-z ere halaxe erabiltzen dira.

Baina hurrengo adibidean, "ecen" hitza ageri, da azaltzaile ez den zentzuz. Oso ezagunak dira dena den hitz hauek idazle zaharrengan dituzten erabilera anitzak, Axularrengan esaterako. Gurea, Hazparneko testu batekoa da, iragan mendean Bonapartek egin-erazia:

"Bekhatu mortalezco estatuian comuniatcen dutenec ereceitcen dutea J. Cristo? Bai, bainan bee condenacioneco: iten dute ecen Sacrileio bat ikharagarria." (Ahazp., 19.)

Badirudi "ezen" kausal-azaltzaile gisa erabiltzea eredu literarioa dela, baina Garazi aldean erabiltzen da. (Lafitte 177.)

"Bakoitzari bere egia". Pirandello italianoak itzatu zelarik izen hori bere agerkariaren atean, eman zuen ikusterat egian ez zuela fidantzia den gutienik. Ezen zuzenki erran beharko zuen: "Orori egia bera." (Salab., I. 10.)

"Dohatsu nigarrez daudenac, ecen contsolatuiaic icaan die."
(Ahazp., 13.)

4.3. ESALDIAREN ORDENA

4.3.1. Heldu diren kasu hauetatik gehienetan, Hegoaldeko bela-
rriari arraro egiten zaion zerbait dago. Hala ere beldurgarria
da galdegaia aditza denean esaldiak daraman edo eraman behar
lukeen ordenaz mintzatzea, aburu anitz izaten baita.

Har ditzagun beheitiko bi adibide:

"Mendi bat gainti ba zoen"

"ni gibeletik, ardiak bagineramatzan aintzinean, ahalik eta
lasterrena;"

Bi adibide hauek ez dira hala esaten Hegoaldean, Gipuzkoan
bederen. Guk halako zerbait esanen genuke:

"bazijuan mendiyan barrena"

Batetik ordenaren diferentzia dugu beraz.

Bestean aldiz, badirudi aditza ez dela galdegaia, iduri lu-
ke galdegaia "aintzinean" dela. Beraz ordenaren kontuaz gain,
"-ba" aurrizkiaren funtzioaz ere mintzatu behar litzateke. Gera
bedi azterkizun.

Badira bestalde Hegoaldeko ordena bera duten esaldiak, hala
nola:

"Baziren senhar-emazte batzu. Bazuten seme bat."

"Aldi batez bazen Heskual herrian gizon bat deithia Phettiri."

Ez da ahantzi behar guzti honek duen arriskua, zeren eta kontaeretako sintaxia eta doinua ez dira hizketaldi arruntarena bezalakoa izaten, eta baieztapenak arrisku handikoak dira. Dena den argi dago badela diferentzia "-ba" horren erabilerari dagokionez mugaren bi aldeetan.

(L)-z ere BN-z bezala gertatzen da.

(Z)-z ere gauza bera.

"ingles jakintsuna bazabilaiian harat-hunat, bere gogoeta zailetarik ezin jaigia." (Salab., 2. 35.)

4.3.2. Ondoko adibidean, baldintzarenean bederen, badirudi Salaberrik eredu kulta edo liburuetakoa darabilela, herriak ez bait du hala egiten, "badu" hori esaldiaren bukaerarako utziz.

"zen asmo giristinokoa, zen apeza" adibidean, bada enfatikotik zertxobait. Lapurteraz ere enfatikoetan erabiltzen dira halakoak:

"Baitzen putzu bat borthain unduan" gisako esaldiak, Hegoaldean ezohizkoak erabat, erabiltzen dira NB-z nahiz (L)-z.

Aipa dezagun, orokorki, askatasun handiagoa dutela mugaz bestaldeko euskalkiek aditzaren joskerari dagokionez.

"Bainan zen asmo giristinokoa. Zen apeza." (Salab., I. 38.)

"Gizonak erran zakon, baitzen putzu bat borthain unduan, bere buria hartaat botatuko ziila." (Notes, XXIII.)

4.3.3. "Behar" hitza ez doa eskuharki aditz nagusi infinitiboaren eskuin, bizkaiera edo gipuzkeran bezala, ezker joan daitezke, infinitiboaren eta "behar" hitzaren artean aditz laguntzailea doalarik.

(L)-z ber gisan.

(Z)-z gisa berean.

Beha Lafitte 422. or.

"behar zen atean jo, behar zen gizona ikusi eta Battitta batere ez zen joan soldado." (Arbel., 20.)

4.3.4. Behar bada aditzaren sailean sartu beharreko dugu, baina ordenarekin eta beraz sintaxiarekin zerikusi handia du.

Beste euskalkietan ez bezala, bada aukera BN-z (ez dakigu Z-z eta L-z ere hala ote den), aditz laguntzailea nagusiaren aitzinean emateko. Balio enfatikoa edo emateko adibidez, Oyhartzabalek "Euskera" aldizkariaren XXX. zkian dioen bezala, "nik dut ikusi" bezalakoak esan daitezke. Asko dira halako adibideak, eta guk Heletan aditutako bat emanen dugu. Adibide honetan dena den, balio enfatikoarena ez dago hain garbi.

"hortako dauzut erten ene arbasoen denborakoa zela"

Oyhartzabalek zioen balio enfatikoaren bidean dugu beste adibide hau ere: "Haren ustez, etxeko segida, geroa, nik nuen segurtatu behar." (Landart, 47. or.)

4.4 ERRELATIBOAK

4.4.1. Hegoaldeko hainbat gramatikalarik begitan harturik dituen errelatibo-egitura hauek arruntak dira oso BN-z, herri hizkeran nahiz literatur hizkeran. Gisa guztietakoak daude: denborazkoak, lekuzkoak edo IS-ri dagozkionak.

Erraz da ikusten hemen bildutako adibide guztiak ez direla sail berekoak. Hona hemen diferenteak diren hiru:

"Nork ere jalgitzen baitzuen hitz bat euskaraz..."

"Gauzak ezin hobeki bazoatzen, noiz eta ere Maianzerat itzultzearekin..."

"Ezagutu diat ordua nun mutikoak berak deus ez baitziren ari."

Dena den eredua berbera da denetan, erromanikoa.

Bestalde, eta Hegoaldean bezala, badira ere bestelako errelatiboak, "-en" atzizkiz eginak. Hona Uztaritzeko adibide bat:

"baut alaba ttipi bat eondena bakantzetan."

(Z)-z eta (L)-z ere aldamenean datozen errelatibo guzti hauen parekoak ditugu, ez dira soilik NB-ren egiturak.

Euskal Gramatika liburuan ere bada honetaz zerbait 94. orrialdean.

"zeinak..bait" bezalakoetarako, ikus Lafitte 97. or.

"nor ere baita" bezalakoetarako, ikus Lafitte 97 eta 105. or.

"herri bat nun ez baita" bezalakoetarako ikus Lafitte 102. or.

"noiz eta ere" gisako denborazko erlatiboetarako, ikus Lafitte 459. or.

"Ezagutu diat ordua nun mutikoak berak deus ez baitziren ari."
(Salab., 2. 85.)

"Dembora guzia obretan zeraman..., noiz eta apherilaren hemeretzi-
tzian, 1527an hirco muthilac lothu baitzitzazcon," (Lapitze,
87.)

4.4.2. Ekialdeko ereduari arras eskuharra da errelatiboetarako "bait" hitza erabiltzea. Nafarroako leku zenbaitetan ere halaxe egiten dute. Ez gara ausartzen errelatibo esplikatio eta espezifikatioei dagozkien erabakitzen, bego oraingoz hain soil.

(Z)-z ere gertatzen da hala.

(L)-z antzera.

Beha Lafitte 461. or.

"Orroitzen nuzu beti, superiorak eman zauzkiola bi ahizper "portepuma" xuri batzu hexurrezkoak, badakizu, Lurde ikusten baita." (Otoiz., 11.)

"Iholdin bazen mutiko bat, batere ez baitzuen hartzerik eskolan ez eta katiximan ere." (Arbel., 30.)

4.4.3. Halako errelatiboetan, Hegoaldean, aditz laguntzailea joan ohi da, edota bestela, -tako / -dako atzizkia bien artean.

(L)-z modu berean.

(Z)-z ber gauza.

"Nik egin galdearen errepostua xuxen eman du." (Otoiz., 14.)

"Udalan eta lur-apaintzen ariz beheiti eraman lurra berriz goiti ekar" (Etxam., 21., Maiatz 3.)

"-rikako" forma ere erabiltzen da:

"Hua da Gincua ofentsatuicaco damu edo phena bat." (Ahazp., 16.)

"-lako"k aditza eta izena lotzen ditu, gaur Hegoaldean zenbait okerren "-neko" erabiltzen badute ere.

"aitari aintzinetik jakinerazteko heldu nintzalako berria."
(Etxam., 49., Maiatz 5.)

4.5. DENBORAZKOAK

4.5.1. Denbora adierazteko "-larik" eta "-nean" atzizkiak erabiltzen dira. Maiztasunaz mintzatzea arrisku handikoa bada ere, esan liteke -larik dela gehien bat erabiltzen dena, hala gertatzen da Baigorriko hizkeran esate baterako. Jakina da denbora adierazteko -larik erabiltzen dela Nafarroako azpieuskalki askotan.

(L) eta (Z)

Bi euskalki hauetan maiztasunaren kontua nola dagoen ez dator kasura, erabiltzen ote diren baizik:

"Ni jin nintzalarik komentura, oi, ei, ai! Jatsun ez ziren bategere estonatiak" (Otoiz., 16.)

"Etxe hetako astoak libratzen zirelarik beti Dartemaldarat jokatzen ziren." (Etxam., 12., Maiatz 1.)

4.5.2. Honen pareko Hegoaldean:

- ikusi ta gero
- ikusita
- ikusi ezkerro
- behin ikusita

(L) eta (Z).

Ikus Lafitte 459. or.

"Handitu-eta ere, hainbeste aldiz ezkont-arazi nahi ukan bainaute" (Otoiz., 11.)

4.5.3. Hona denboraren inguruan azaltzen zaizkigun beste egiturak:

"Duela X urte"; "heldu den urtean (Nafarroa kenduta Hegoaldeko "datorren urtean"); "X urteren buruan..."; "X denbora barne..."; "badu X urte jin zela..."; "X gabe..."

(L) eta (Z).

Beha Lafitte 430. or.

"Duela bortz mila urte izan zuan harri-aro berria" (Salab., 2. 10.)

"hirur egun badu ehortzia dela!" (Lapitze, 214.)

4.6. KONPLETIBOAK

4.6.1. "Uste" eta "pentsatu" aditzek, -la nahiz -en atzizkia onartzen dituzte konpletiboak osatzeko. Dena den, ziurtasunaren arauerakoa ere bada hori, ziurtasun handiz esandakoetan joera baitago -ela ezartzeko, eta halakoxe zalantza denean -en.

(Z)-z eta (L)-z ere hala gertatzen da.

Ezezkoetan, hiru formak ageri daitezke:

"etxit uste harena den
dela
denik."

"eztu erran nahi urosó diela" (Orzaizen aditua)

Beha Lafitte 179 eta 448. or.

"eta uste dut gauza beharrezkoa dela memento hortan zerbait egitea." (Marti.)

"nere partetik uste dut behar dutan apur bat gelditu." (Marti.)

"Baditeke seculakotz uzten dudana." (Lapitze, 196.)

4.6.2. Honako egitura hauetan, "baizik eta", aditz nagusi baten orde dago garbi, "esanez" baten orde edo. Esaerak badu enfatikotik zertxobait, doinuan nabaritzen da aise.

(L)-z ere halaxe.

(Z)-z ere berdin, baina "baieziz eta" dute erabiltzen.

Beha Lafitte 448 or. Bere ustez garai batean "ezen" erabiltzen zen honen ordez:

"Fama zabilan herrian, baizik eta Katixa sehiarekin etzaten zela." (Arbel., 43.)

4.6.3. ustez (eta) -la/-en }
iduri (eta) -la/-en } egitura dugu oraingoan, konpletiboak

egiteko balio duena, halakoetan aditz nagusiak behar lukeen laguntzailea ezabatu egiten da, formula gisa geratuz.

(L)-z ere hala darabilte.

"Arras xirrixta ttipia heldu da botoilatik, iduri eta basoaren erdia bete aintzin, Xantxok "aski" erranen diola". (Arbel., 11.)

4.7. ZEHARGALDERAZKOAK

Zehargalderetarako, -nez (baita -netz ere, Baigorri adibidez) erabiltzen da: "eztaikit jinen denetz bainan guk prestatu dugu jana".

Gerta liteke -n soilik izatea. Hori, zehargaldera hain galdera ez denena gertatzen da, hau da, erantzun gisa: "etzekiat jinen den". Halakoetan, galdera baino, gehiago da erantzuna, aurretik "badakizia jinen denetz?" aditu baitu hori erantzun duenak.

(Z)-z ere hala da, baina -nez da han atzizkia.

Beha Lafitte 74, 101 eta 447 . or.

"galdeka hea Alemanian apeza ez denez herriko-mutil," (Salab., I. 142.)

4.8. KONPARATIBOZKOAK

4.8.1. Beste euskalkietan bezala, aldaraketa edo konparazionee-tarako, "bezein/bezain" erabiltzen da, eta baita "bezenbat" bidezko egitura.

Bestalde, "baino...ago" bidezko konparazionea ere bada.

"bezala" bidezkoak ere arruntak dira. Hauen esanahi bera dute "hala nola" bidez egiten diren esaldiek, arras maiz entzuten direnek. Beha Lafitte 136. or.

Badira ere erdararen antza handia duten konparazione adibideak NB-z: "berdin indarra egiten du" edota "erraiten zuen bakarrik "Agur" eta bertzek berdin labur, ihardesten "Agur jaunna!"

Jean Hiriart Urruty-k badu adibide hau: "ez da gutiago egia". Lafittek, bere liburuaren 141. orrialdean, "Monstre"tzat hartzen ditu halako egiturak.

Merezi du aipatzea atzenik, "saskia bezain haundiko chiste-raat" esaldiak, zeren eta kasu bera ez bada ere, halakoxeak entzuten baitira Nafarroan, "ni beino zarraokoa = ori beino andia(g)okoa" esaterako.

BN-z gertatzen dira halakoak asko. Horra guk Heletan jasorikakoa: "egur lodioko atez" = (egur lodiagoko batez).

Konparazioetan euskarak -ko atzizkia sartzeko duen joera horren nondik norakoa aztertzea merezi lezake.

Etxamendiren "oihua bainoko zerbaiten erraitea norbaiti" ere aipa genezake. Dударik ez, "baino" hitzari -ko atzizkia sartzeko, artean "gehiago" edo antzeko zerbaiten elipsia dago.

"bezein/bezain", "bezenbat/bezanbat" eta "beino...ago" bi-dezko konparazioneak arruntak dira erabat (Z)-z eta (L)-z.

Beha Lafitte 137. or.

"nahiz Pierre ni baino lau urte gazteagoa zen, nik bezainbat indar ba zuen" (Landart., 44.)

4.8.2. Adibide hauen arauerako egitura maiz entzuten da BN-z konparazioneetarako.

(L)- ere hala egiten da.

(Z)-z ere ber gisan, baina baita "eziez ta" aldagarriaren bidez.

Beha Lafitte 140. or.

"Eta ehun lanetarik bakar baten ongi bururatzea hobe, ezin ez eta ehun lanen erdizka musuikatzea." (Salab., I. 26.)

4.9. "ETA" SARRERAZLEA

Hainbat galderatan edota subordinatu baten aurrean, "eta" hitza aditzen da maiz askotan BN-z. Hurrenik datorrenaren sarrerazle gisa erabiltzen da "ta/eta" hori. Nabarmenena da norbaitek zerbait kondatu behar duenean kontraeraren sarrerazle bezala "ta" hori.

"uste dut" baten ondoren doa anitzetan, gure atzeneko adibidean bezala.

(Z)-z eta (L)-z ere hala da.

Lafitte-ren ustez, badu zerikusirik zalantzarekin, 174 or.

"Amatxik: "Eta; zer ari xira hor?" (Landart, 54.)

"Hemen sartu bait nintzen, Bidarraiko garan eta, erraiten daut eta:

- Zu bidarraitarra?- eta

- Hala niz, ba." (Anun., 66.)

"Errak to, Goñi, ta zertan ziizte Begoñaikin?" Azken Elurra (49.)

4.10 GALDERAZKOAK

Zaraitzieraz eta erronkarieraz bezala -a da, esaldiaren bukaerari ematen zaion doinu bereziarekin batera, galderaren adierazgarri nagusia. Hainbestearino, "bai" bat galderaren zentzuz egiten denean, "baia?" esaten dela, edota norbait erantzuna emateko gai ez denean, "nik dakita!" bezalakoak.

Gipuzkoa aldean entzuten den (al) horren pareko genuke. Geografikoki banatuta, BN-ren eremurik handienean atxeman daiteke, lapurteraren mugetan egiten den BN-z ez beste.

Aipatzekoa da aditza laguntzailea bokalez bukatzen bada, kontsonanterdi sekundarioa sortzen dela aditz laguntzaileari -a hori eranstea, "nintekeia" kasurako.

Aipatzekoa da ere, badirela galderak -a hori gabe doazenak, baina kasu horietan, aurretik dago egina galdera, hau da, aintzinekoz egiten den galdera -a markak lagundurik doa, eta ondoren egiten dena eta dagoeneko hain "galdera" ez dena, erantzuna erdi ezaguna delako edo, hori -a gabe joan daiteke.

Horra bukatzeko zaraitzierazko testu zahar batean (Bonapartek itzulierazitako Aita Asteteren dotrina zahar horietako bat, Fontes Linguae Vasconum 39. zkia., 1982, Luis Michelenak argitaratua, 31. orrialdean) aurkitutako kasua. Kasu bera bi eratarator, -a erantsirik eta -a gabe:

P. Eta falda daiteque Fedean?"

P. Eta falta ditequea Fede contan?"

Ikus orain, ondoko bi adibide hauetan, -a ageri dela, nahiz esaldia galdera ez izan: BN-zko adibideak dira biak.

"Errotik Apeza eta Gizona zen Claverie jauna... Doi bat Herabea Claverie apeza joaiten zelarik taka taka oinez, astean aldi bat, sort etxe Armendaritze Elizetxerat, bide bazterrekoer erraiten zuen bakarrik "Agur" eta bertzek berdin labur, ihardesten "Agur!". Bainan bazena etxean gertakari goibel bat, gaua erori orduko, edozoinek ikusi gabe, jo apez-etxerat... Mintza garbiki, eta harek errana egin orratzetik hari, segur hura zitakela hoberena." Ene Sinestea 78ss.

"Zer bada, emanen zirea, dene aintzinean buluz-gorri! To, hobe zuretzat!" (Ene Sinestea.)

(Z)-z ere galdera egiteko -a eransten zaio bukaeran aditzari

(L)-z doinua da galderaren ezaugarria, ez dute -a rik erabiltzen.

Ikus Lafitte 99. or.

"Hemen dea horren tokia?" (Salab., 2. 78.)

4.11. BANATZAILEAK

4.11.1. Ekialdekoa ematen duen banaketarako egitura hau, Cardaveraz-ek ere bazerabilen FHV 264.ean azaltzen den gisan:

"Ala provincian, nola Nafarroan, ta are..."

(Z)z eta (L)-z ere erabiltzen da egitura.

"eta untziño batean sos andana bat: Frantziakoetarik nola Espainiakoetarik." (Anun., 91.)

4.11.2. Halako banatzaileak era askotara esaten dira euskalki guztietan. NB-z ere halaxe da. Hemen bakarra emanen dugu, beste guztien ordezkariatzat.

(Z)-naz bukaera baino, -tan erabiltzen da gehiago.

(L) BN-zko egitura honetxeri "ere" erantsiz, "-naz ere".

"hambatenaz irriegangarriago zembatenaz bera baita luzeago."

(Lapitze, 95.)

4.12. "ERE" DUTEN ESALDIAK

Ondoren heldu diren adibideetan garbi ikusten da "ere" hitza ez dela Hegoaldean BN-z bezala erabiltzen. Adibide guzti horien artean Hegoaldean arruntak diren bida ageri badira ere, besteek ez dute ongi ematen Hegoaldekoeen belarrietan.

Horra hiru adibide:

"Baziren kuskula handiak..., eta ere bildotxendako xintxilak."

"Juaiten ere zen Billabordizeco beilarat,"

"orai ez da orraztatzen ere"

Kostako zaigu Mendebaldeko euskareetan halako adibideak aurkitzea. Hirugarrenean gainera, galdegaia aditza bera dugu, eta halakoetan, Bizkai-Gipuzkoetan "oañ orraztu ere ezta egi-ten" bezalako zerbait espero genuke, baina hemen ez da "egin" azaltzen. Jakina da Ekialdeko euskaran, eta bertan dugu Iparraldea, eta baita NB jakina, aditza galdegai denean, ez dela "egin" hitzaren bidez adierazten, doinuarekin baizik.

"egin"-en kontua bazter, argi geratzen da "ere" hitza ere modu bereziz erabiltzen dela Iparraldean.

(L)-z eta (Z)-z ere hala.

"Euskaldunek baditugu gure itzalak, bainan ere gure argiak."

(Salab., I. 145.)

"Gogo argituaren jabe, bainan bitzia eta ere behar bada bere arrakastaz nahasia" (Salab., I. 40.)

4.13. AHALEZKOAK

Potentziala adierazteko, Bizkaian bezala "ahal" hitza baliatzen dute, baina orain aldia ez da Bizkaian bezala -i, -tu edo -o egiten, -t(z)en atzizkiaren bidez baizik. Potentzialeko formak erabiltzen dira ber gisan: "joan nindaike" edo "egin dezaket".

Ezekkoa adierazteko, "ahal" formaz gain, "ez niz oaiten aal", potentziala ere erabiltzen da "eznindaike joan" edo "ez dezaket eros". "ezin" hitza eta indikatiboaren bidez ere sor daitezke potentzial ezezkoak: "ezin da joan".

Aipatzekoa da BN-z ere badela zubereraz nagusi den -iro- artizkia subjuntibozko formak sortzeko. Garazi aldeko euskaran "nitioxu=NITIROXU, eztiot=EZ DIROT" hitzetik hortzera darabiltzate. Esan behar da bestalde, hainbat herritan bi formak erabiltzen direla, hau da -eza- erroa eta -iro- erroa. Ez gara gai maiztasunaz mintzatzeko.

(L)-z, -iro- erroa ez da erabiltzen, baina bai -eza bidezko forma potentzialak eta "ahal" bidezko esaerak.

(Z)-z ere "ahal" bidezko esaerak eta potentzialak berezkoak dituen aditz-formak erabiltzen dira.

"Ez zinueka hunekin egiten ahal zombait egunez?" (Arbel., 26.)

"ez baitzen sartzen ahal barnean." (Otoiz., 17.)

4.14. ADBERTSATIBOAK

4.14.1. Ez dute deus berezirik.

(L), (Z).

"Mintzaira ez duk egina lehenik bere buruarekin har-emanka ar-
tzeko, baina bertzeekin solastatzeko." (Salab., 2. 14.)

"ez da mintzo jateaz baizik." (Cerquand, 23., 37. Arhantsusi.)

4.15. KONTZESIBOAK

Kontzesiboak bi eratara egiten dira, "nahiz" bidezko egitu-
rarekin batetik eta "ere" partikula eta bere ohizko laguntzai-
leen bidez bestetik.

(L). Hemen ere "nahiz" bidez eta "balimada ere=bada ere"
egituraren bidez.

(Z). "nahiz eta" egituraren bidez, edota baita "izanik ere=
= balinbada ere" bidez.

Beha Lafitte 453-454 or.

"jaun aberats bat zagon oraino ezkontzeko, nahiz berrogei eta
hamar urtherat hurbildia zen." (Cerquand, 43, 92 Oragarre)

4.16. XEDEZKOAK

NB-z, Gipuzkoa eta Bizkaian ez bezala, hirietan behinik
behin, subjuntibozko forma darabilte gehien bat xedezko esal-
dietarako. Dena den, beste batzutan eta ez halako maiztasunez,
-t(z)eko edo -t(z)ekotz ere erabiltzen dute. "amorekatik" for-
mak zahar itxura du, elizan eta erabiltzeko, baina Irulegi, Az-
karate inguru horretan erabiltzen da.

(Z)-z eta (L)-z ere subjuntibozko forma darabilte xedezko
esaldietarako.

Beha Lafitte 455

"Othoizten zaitugu ardiets dauzkigutzun lau gauza gu guzien na-
gusiarengatik, amorekatik eta izan dadin gure erresuma bethi-
kotz uros." (Cerquand, 8, 19 Aldude.)

"Jaik hadi, espaka gaiten argia gabe, amoreagatik atso hori gutaz trufa ez dadin." (Cerquand, 21, 33. Izpura.)

4.17. ONDORIOZKOAK

Ondoriozkoetan hau dute egitura:

"hain" / "hainbertze"...nun + infinitiboa + bait + laguntzailea

Gerta daiteke "nun" hitza ez agertzea, gure zerrendako lehen adibidean gertatzen den bezala.

(L)-z eta (Z)-z ere halaxe da.

Beha Lafitte 87 eta 455 or.

"Hainbeste ezantz egiten zuen, nun azkenean emaztea jeiki baitzen eta bortara jautsi." (Arbel., 13.)

"Hainbestetaraino nun segak jauzi egin baitzion..." (Arbel., 24.)

4.18. BALDINTZAZKOAK

4.18.1. Baldintzazko egiturak erabat arruntak dira, aditzaren denborari dagokiona aditzaren morfologian ikusiko dugu.

(L)-z ere ber gauza.

(Z)-z ere berdin.

"Zeren eta lotu nahi izan balu, ezkerrez ere garraituko zituen hiruak." (Arbel., 51.)

4.18.2 Ezezko baldintzetarako bada egitura berezi bat ondoko adibideek erakusten diguten bezala.

(L)-z ere berdin.

(Z)-z gauza bera.

Ikus Lafitte 103 eta 456. or.

"Euskal-Herrian erraiten da etxeke-anderea, nun ez den gazte laguna;" (Salab., I. 18.)

4.19. MODUZKOAK

4.19.1. Ezaguna dugu moduzko egitura hau Hegoaldean.

(L), (Z).

Ikus Lafitte 459. or.

"Bainan orai, nola ez naizen profesional bat," (Marti.)

(L) etxean ez izaki ta

(Z) ez izatez
ezpeitzen
plazan ükhen eta

"itsusi zitakela, amak ahizpa plazan ukanki-eta, hurrek jan zezaten seroretan." (Salab., I. 26.)

"Diote beihala Eletak eta Garrak zer bat zitzazkela, biak adin berekoak izanki"

4.19.2. "-en ber" egitura moduzkoa edo denborazkoa dugu, ondoko bi adibideek erakusten duten bezala.

(Z)

Ikus Euskal Gramatika 148. orrialdean.

Baita Lafitte 91, 92 eta 452. or.

"Itzultzen, ez han egoiteko zilintzan loheriaz hartuak, baina oldar gehiago papoan, uda berria jin ber, hegaldatzeko, aro berri bat haste." (Salab., I. 176.)

"Hemen sartu gogo nizin. Espainiarat joan balira Beneditinak, joanen nintzen, serora nintzen ber." (Otoiz., 13.)

4.20. HEIAGORAZKOAK

Adibide horiez gain, badira beste asko oraindik. Ikus Lafitte 71. or.

(L) eta (Z)-z ber gisan erabiltzen dira.

"Halakuaren lanak bethi hasita zer familiaren airia!" (Notes, IV.)

4.21. BESTE BI EGITURA

Bukatzeko bi egitura moeta hauek. Batetik "salbu / salu" bidezkoak, beren garrantziagatik sailkapen honetan egotea merezi zutenak.

Bestetik, "ez + aditz laguntzailea + t(z)erik" bidezko egitura. Edozein gipuzkoarrentzat harrigarri gertatzen da hau, BN-z beharra adierazten baitu, eta gipuzkeraz aukera. Horko "ez dugu izanen ateratzerik" (ez dugu atera beharrik izanen) da BN-z, baina gipuzkeraz (ez dugu ateratzeko aukerarik izanen). Dena den BN-z gipuzkerazko esanahi bera ere izan dezake inon, egitura berak bi esanahi dituelarik. Heletan "aferak ez du konpontzerik" esaten da, eta ezina adierazten du. Arbelbideren liburuan 17.ean "ez zen deus egitekorik" dator.

Bai "salbu" bidezkoak eta bai bigarren sailekoak, ezagunak dira (Z)-z nahiz (L)-z.

"-haurrak ba omen zitin, mutiko hark ere, ezagutzak eta denak e? mintzo eta denak, badakizu, salbu ogia ez zin jaten." (Anun., 67.)

"Hak eman zazkola behar zitienak oro arima gero harendako izateko, salbo pentsatzen baldin bazin, onenbeste denbor barne, zonbat urte debruak zitin:" (J.M. Etxebarria, Donostiri, II. 258.)

"Orduan Baxa-Xaharre dena ageri zen aantxuño, hiru etxe salu"
(Etxam., 51., Maiatz, 11.)

5. TRANSKRIBAKETAK

[aḡpátukoút háuḡdemboán geḡtátusatán ištórjoát aḡáḡka ibílce-
ginén oḡḡjan auḡrák gáḡamiekín eḡéka aḡḡgirénacamaḡtéko, ta,
aḡḡgiraká yoḡtengicún / baḡnín behoḡlódibat eḡén, beláḡriculcéko
ta, ibílécencená tabeoḡlodiaḡḡgán yoḡtengincön, amién hedaceat,
aastiriá, sisáriak bildúḡk eta, amiakedatúik, eḡat éldugincün,
eta biámu goḡsián amienalḡaceát beḡižoaiḡténḡ gincön, eta, biš-
tándená espeanḡá, betí aḡníc aḡḡgirá lotiak isánencielá amüe-
tan, ta, goḡsaḡtán oḡnisenearákomunjone egüna baḡcen, hámaḡ
aḡḡgirá acámaníncin, tahámaḡ aḡḡgirá alḡatúik luRiatják, eḡeat
yinetá, eḡéat yinoḡḡkó, baḡintín esáḡia ámüat úḡicbat úḡicbatí
píkoát emaník, ureát plégatea ta, úḡic uá ecíenesanaḡakalḡatö
esník alḡatiá ere, ta, beḡiyoaḡḡgincön gure amöaḡnikušteát, beḡ
ḡindakién ḡüniá, apḡepés batián, nún uciagḡntian, ta beḡis,
amühaḡtá yoábetá hamakaḡaḡén aḡḡgirá alḡatugḡntian, ta hámeka
aḡḡgirá gure adíneko haḡḡrendakó, ecön sóberaḡaḡski, sé:ntá acá-
maḡtegḡntján sómaḡt aldís híru edo láḡ, benahámeke estútušte
áḡsoéketa, sékulan ḡubesalá ácemandúten]

[béšte ištórjo típiḡat, háuḡdemboakoa oriré, ta egünoó oḡíce-
nisanám bisíki únca / aḡták lehénaldia ekáḡḡḡntjelá donapaleḡ-
rát, ekáḡḡḡntín donapaleḡrábeás, sáldisko kaḡúsan, gureḡeán
espaḡcén o:nḡtoḡk basicún baḡ, otosúmbaḡt baḡaḡu móta saáḡekoak
beti saldís ḡincün ordḡiané, saldíska kaḡúsan donapalöat yín aḡ-
táekin, pilótapaḡtidá háḡndibat basún plasán, etaplása betía

bištándaña, ta áita espídagit, egáritiaédo yoancén oštaturat,
 basóbaten edateát taán yokoan asiedo, eléketa démboa galdö,
 pařtiat finitusúnetá partída finítwetá, yéndiák lékjaústö, taqú
 anájabiak geldítugincön donapaléuko plásan, ta, bibiák donapa-
 léuko plasan ištampát aždörö, óreneřdíbat órembat, bétjaždörö
 tađita esbáte ageri, niāres ariqincun bianayák, biák niāres,
 ta, hán pašácencjén yendiák, galdéitencagutén seřđúsie niāres,
 a:, áita faltaqindjelá, ađta yoanaséla, ta, esginekjéla nóla
 ečea yóan galdeitencaguten, ba núngwak síste, ta, beáusekoagi-
 néla, ta, seř đusjé iséna souřbigaRat a:, sjenaiđta ikušidđját
 ikušidđját hórđuk, oštátjan duk, eta yinenduk, ba yinenduk yi-
 nenduk fitéško edatenariúk oštátian bétjađtenáždörö estút se-
 kulan ahancikó seniařak egintien ađtaiřbehá, bėti ađtaiřbehá as-
 kénean noabađta yinciteken ségureniké / áđta beti iřis úa kolo-
 re gořigóřiak, yongincömbēris ečea kařúsan, beřis estút sékulan
 aánciko sómat niār egintiam bi anayák ústesta ađta gáldiaqin-
 ján, ecaukuncékulam beřis iculíko}

VI. ZUBERERA

1. SARRERA SOZIOLINGUISTIKOA

1.1. DATU GEOGRAFIKOAK

Euskal Herriko herrialderik ttipiena eta Ekialdetarrena Zuberora da (frantsesez "Soule"; eta bertakoek gaur Xibe(r)úa deitua; beren buruak Xibe(r)utárrak deitzen dituztelarik.

Hango herrikideen hizkeraz ("háńko üská(r)az", alegia) mintzatuko gara ondoko lerroetan.

Zuberora herrialdea ia hertsiki harturik ere berezko eskualdea denez (Ühatzáńdi ibaiaren arroaldea) aldakaitz xamar aurkitzen ditugu berorren muga politikoak (frantsezez "Saison"). Biarno (fr.Béarn) dauka mugakide Ipar eta Ekialdetik; eta Nafarroa Mendebalde eta Hegoaldetik.

1.2. HIZKUNTZ EGOERA

Hizkuntz mugak, aldiz, uste izaten denetik urrunsko daude.

Geografikoki, batetik, orain dela urte gutxi arte, kaskoina izan du auzo hizkeratzat, eta ez frantsesa. Hori dela bide, nabarmenago dago zubererán kaskoinetikako kutsua, gaurko hizkuntza ofizialarena baino.

Hegoaldetik, era berean, gaur gaztelania batua mugakide baidu ere, oraintsu arte euskal erronkaria eta zaraitziera zeuz-

kan alboan; edo-ta, urrunago, "fabla chesa"ren pleguko aragoiera motak. Mendebaldetik, azkenik, Amikuzeko euskalkia izan du lehen auzoa; bion arteko muga zedarritzen zenbait puntutan zail ere egin arte.

Nafarrera behereko Iparraldean gertatzen den bezala, bestalde, (Oragarren edo Arruetan, adibidez, fr. Oregue eta Arraute deituetan), edo-ta berriki hildako Piarres Laffite ithorroztarra lekuko, orain arteko zaharrak euskal-biarnes elebidunak izaten ziren maiz, eta alabeharrez izaten halakoak. Etxe berean bi hizkuntzak ezagutzen ziren ongi (Pitrau hauztar sindikalista ere bide beretik), biarnesa eta euskara; eta hizkuntz muga non zegoen esatea ez da beti erraza.

Beste alde batetik, administrazioarenetik alegia, gaur Biarnoren barruan dauden auzo eta herriska oso batzu, xibereraz mintzo dira aspaldidanik; eta oraindik ere bai: Eskiulan, adibidez. Herri honetan gaur egiten den euskararen jatorria oso aspaldikoa ez badirudi ere (birjendaketaz txertatua, omen), gauza segurua da Baretus, Aspe eta Ossau (euskaraz Urzari deitua, itxuraz) haranetan bederen, berandutxo arte mintzatua izan dela gure hizkuntza (toponimiak ez du zalantz izpirik uzten); han zein euskalkitan egiten ote zen zehazki erantzun ezin dezakegu ere.

Dato batzu baditugu, dena dela, Ekialdeaz, Aita Larraxket zuberotarrari esker (ikus, bereziki, "Action de l'accent", 1928, 17-19 orr.). Orain dela 60 urte bezalatsu, Lixózen biarnesez egiten da, baina euskaraz Sarikóta-Pían (fr. Charritte-de-Bas). Era berean, Angástuen biarnesez, baina Urrüstóin (fr. Arrast) euskaraz; eta Urrüstói-ko dugu Jean Louis Davant adiskidea. Bide beretik, Mithikílen (fr. Moncayolle), Matalas apaiaren sorterrian beraz, eta Ospitale-Pían (fr. Hôpital de St. Blaise) euskaraz egiten da; baina gudarien kontzentrazio-landa izan zen Gurs-en, biarnesez ("lau etxetan" euskaraz ari, dena dela, Larraxketek dinoskunez). Préchaçq, Ustásü (fr. Geüs) eta Sanguéñe (fr. St. Goin) biarnes agertzen zaizkigu; Larrajá (Barkóxen) euskaldun dagoelarik. Jerúntze (fr. Géronce) elebi-

duna da ("une vingtaine de foyers basques", Larraxketek). Biarno ofizialean, eta Iñhásin (fr. Féas), 19 baserri euskaldun zerrendatu zituen Larraxketek orain dela 60 urte; eta hangoek diotenez egoera bertsua da gaur. Lándan (fr. Lanne) euskaldun asko dago, gehiengoa Sarraltzúne auzoan (fr. Barlanès); bi hauek ere Biarno ofizialean.

Orain dela mende erdi bat, alderantziz, Muntói herria, Zuberorearen barruan (fr. Montory, euskara zaharrez Berorize) biarnes agertzen da oro har; nahiz baserritarren erdiak oraindik euskaraz egin. Baina Aretan eta Lurdiosen euskara mintzatuaren arrastorik ez dago.

Hizkuntz egoera hori are euskaldunagoa izan dela seguru davigu. Etxahun-Topet-en garaian, adibidez, 1861an zehazki, Haritxelharrek bere tesian erakutsi duenez ("Euskara", 1969-1970, 504) euskaldun apaizen behar gorria senditzen zen Biarnoko herri horietan: Senpé(r)eko, Iñhásiko eta Arhántzeko baserrietan, 221 kristauak zeukatzen behar hori; eta gauza bera Jerúntzeko eta Aramítzeko beste 113 biarnotarrek. Herriska horiek ttipiak izanik, kopuru horiek kontutan hartzekoak dira.

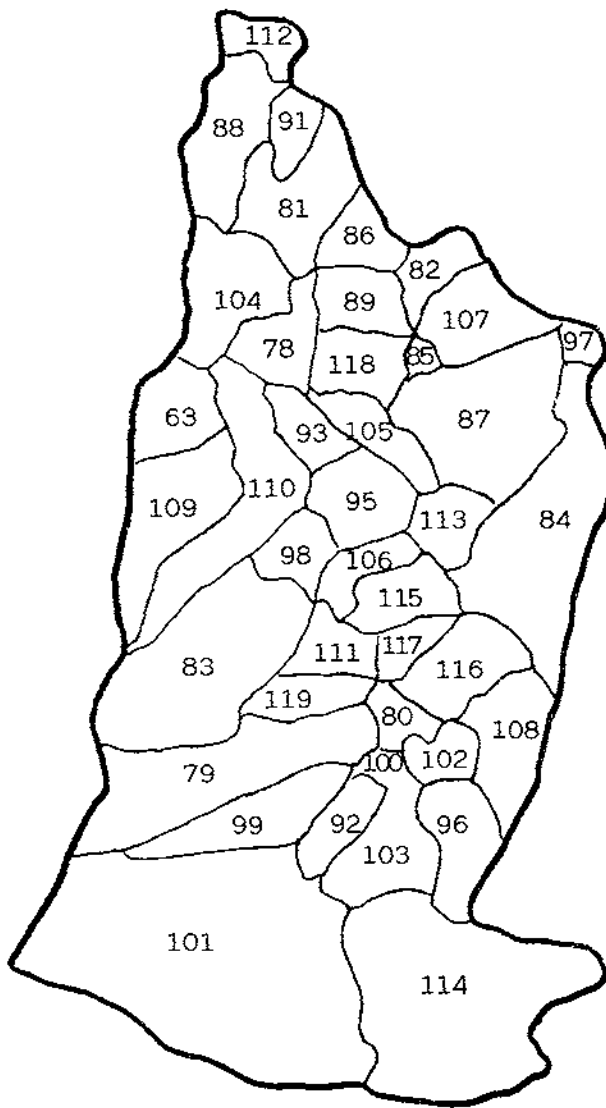
Máulen eta Atharrátzen, adierantziz, frantsesa nagusitu da azkeneko urteotan; euskara ezagutu ere egiten ez duen jendea ugaldü delarik (ikus taula: % 75 erdaldun Atharrátzen eta % 85 Máulen).

Ipar muturrean, amaitzeko, Lohitzúnen eta Domintxáinen, baxenabarreraz mintzo dira, nolazpait; eta Ozagáinen (fr. Osse-rain) mende honen haseran galdu zen euskara.

Geografikoki hiru eskualdetan banatu ohi da Zuberoa:

- 1/ Basabü(r)ía, Ibarresküñak eta Ibarrixkérrak osatuak;
- 2/ Arbáillak: biga, handia eta txikia;
- 3/ Pettárra : Domintxáinek, Arúek eta Lahüntzek osatua.

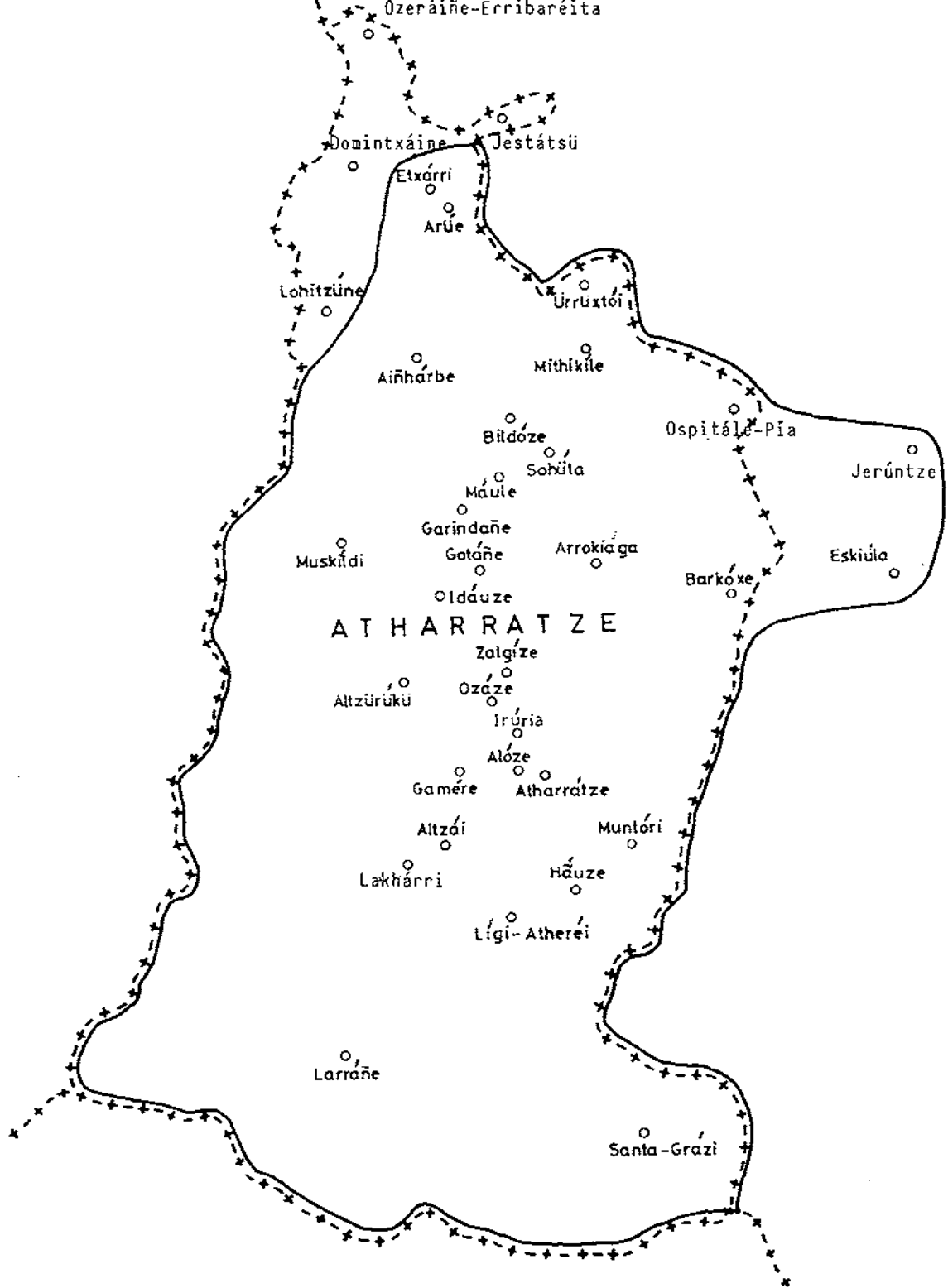
Hona hemen bi mapa eta taula bat (berau P. Yrizarren arauerara) (Ikus 31. eta 32. mapak).

31. Mapa

78 - Aifñárbe	93 - Garindañe	106 - Mendikóta
79 - Altzái	94 - Jestátsü	107 - Mithikíle-Larróri
80 - Alóze-Ziboze	95 - Gotáñe	108 - Muntóri
81 - Arúe-Ithorrótze	96 - Háuze	109 - Muskildi
82 - Urrüstói-Larrabíle	97 - Ospitále-Pía	110 - Urdiñárbe
83 - Altzürükü	98 - Idáuze-Ménde	111 - Ozáze
84 - Barkóxe	99 - Lakhárri	112 - Ozeráiñe-Erribaréita
85 - Berrogáiñe-Lahüntze	100 - Lígi-Atheréi	113 - Arrokiága
86 - Xarrikóta-Pía	101 - Larráñe	114 - Santa-Grázi (Urdáts)
87 - Sohüta	102 - Lixántzü	115 - Zalgíze
88 - Domintxáine	103 - Lígi	116 - Irúria
89 - Indireiñe	104 - Lohitzúne	117 - Bildóze-Omízepía
90 - Eskiúla	105 - Máule	119 - Gamére-Zihíga
91 - Etxárri		

Euskalki-muga —————
 Probintzi-muga - - - - -

Z U B E R E R A

32. Mapa: P. de Yrizar-en , "Contribución...", 206. orrialdeko mapa egokitua.

Oharra: Aita Larrasquet-ek berak (ik. Dict. 205) dionez, bere izena Larraxket du euskaraz; eta horretara transkribituko dugu lan honetan, /š/z baino hobeki beraz.

Herria	Jendea	Baserritarrak	Kaletarrak (eusk;%)
Máule - Lextárre	4.885	459 (90)	4.326 (15)
Aiñhárbe	194	194 (100)	
Alóze - Zibázi	343	343 (100)	
Altzái	298	197 (100)	101 (90)
Altzürükü	347	181 (100)	166 (98)
Arúe - Ithorrótze	223	(110 eusk.)	
Arrokiága	157	157 (100)	
Atharrátze	915	172 (90)	743 (25)
Barkóxe	990	702 (100)	298 (85)
Berrogáñe - Lahúntze ..	141	141 (70)	
Bildóze - Oníze-pía ...	808	376 (60)	432 (30)
Etxárri	190	190 (45)	
Etxebárre	101	101 (95)	
Ezpéize - Undüréine ...	460	196 (60)	264 (45)
Gamé(r)e - Zihíga	148	94 (100)	54 (95)
Garindáñe	475	65 (80)	410 (70)
Gotáñe - I(r)abárne ...	441	235 (60)	235 (50)
Atharrátze - Soholúze .	915	172 (90)	743 (25)
Idáũze - Méndi	229	130 (90)	99 (85)
I(r)ú(r)i	160		160 (70)
Lakhárri	233	119 (95)	114 (95)
Larráñe	217	93 (90)	124 (85)
Lexántzü - Zühárre ...	107	35 (100)	72 (90)
Lígi - Atheréi	346	202 (100)	144 (90)
Liginága - Astúe	217	93 (90)	124 (85)
Lohitzúne - Oihérgi ...	72	61 (100)	11 (100)
Mendikóta	285	101 (70)	184 (60)
Mithikíle - Larró(r)i .	375	211 (90)	164 (80)
Muntó(r)i - Berorize ..	502	321 (15)	181 (15)
Muskíldi	295	217 (100)	78 (95)
Ospitále - Pía	82		82 (90)
Ozáze - Zühá(r)a	156	51 (100)	105 (100)
Phágola	317	251 (100)	66 (99)

Herria	Jendea	Baserritarrak	Kaletarrak (eusk;%)
Santagrázi	529	529 (95)	
Sarrikóta - Pía	301	103 (80)	198 (50)
Sohüta	1.047	472 (65)	575 (30)
Urdiñárbe	643	448 (100)	195 (85)
Urrustói	144		144 (95)
Zalgíze - Doneztébe ...	236	75 (90)	161 (80)
Eskiúla	538	442 (100)	96 (98)
Jerúntze	367	81 (50)	286 (10)

Zubereraz   18.839 bizt.   :   11.095 euskaldun
(= % 59)

Yrizar-en arauera, beraz, baita herri txikietan ere, galdua dute euskara Zuberoko kaletarrek (ikus Atharrátze, Bildóze, Sohüta). Eta diglosia gorria da: euskaraz ongi dakitenek ere ez dute hizkuntza etxetik kanpora erabiltzen; eta etxe barruan ere zaharrekin bakarrik. Baserrietan ez sartzekotan, horregatik, Zuberoan euskara erabat suntsitua dela pentsa daiteke. Baserrietan, halere, erabili egiten da euskara; zenbait herri urrunetan batez ere, taulan ongi agertzen denez.

2. EZAUGARRI FONOLOGIKOAK

2.1.- BOKALAK

Fonetikaren mailan, sei bokale nagusi aurkitzen ditugu zuberaz: i, e, a, o, u, ü ; baina bost fonema bakarrik.

Lafonek zehazki azaldu duenez, oso egoera berezitan bakarrik gertatzen da ondoko aldakuntza ezagun hau: u → ü. Artikulazio-gunearen aurrerakuntza dugu kakoa, eta atzeko ahoskerari dagozkion salbuespenak azalduta daude. Inguramendu fonikoa-ren eragin automatiko baten aurrean gaudenez, fonema bakar bat dago. (Azaldu ezinezko hitzak badaude, halere: bederätzü/hemerätzü bikotea, esate baterako). Asimilazio kasu bikoitzak ere, ongisko azal daitezke. Bi alofonoren aurrean gaude, beraz.

Tamalgarrria bada ere, datu akustikorik gabe gaude oraindik ere ü horri buruz. Larraxket - enak dira beti deskribaketarik fidagarrienak ("Action de l'accent", 1928; 34...).

u ri dagokionez, irekiago da zuberotarrena, frantsesezko "ou" delakoa baino; eta bertago bide da, horretara, ingelesezko "Woud" hitzean entzuten denetik (34. orr.).

ü ri buruz, berriz, hau dio: "cette voyelle est beaucoup plus ouverte que l'u français, la bouche s'ouvre davantage, la langue s'élève beaucoup moins ... et le timbre est analogue à celui de l'oe fermé dans "gueuse" (34. orr.).

Noiz aurreratzen da artikulazio-puntua? Oro har hau esan daiteke: /r/ eta /s/ren aurrean ez dela aurreratzen, eta u ahoskatzen dela: úrte, úste, gú(r)e; baina gü, hürra. Bikote batzu guztiz argigarri gertatzen dira: ikúsi / ükhüzi , bústi/büztin.

2.1.1.- u/ü aldakuntza, dena dela, ez da Zubereroan bakarrik gertatu (ikus Yrizar-en mapa, II, 352 orr.). Arbotin, Behauzen, Bardozen, are Hazparnen eta Itsasun bertan ere, maiz entsun daiteke ü soinua, artikuluaeren aurrean batez ere: esküa, burüa.

Honekin lotu behar da, bestalde, erronkarieraz aurkitzen den o/u alternantzia: gú/güre, adibidez.

2.1.2.- Erronkarieraz eta bizkaiera zaharraz bezala, zubereraz badaude bokale eta diptongo sudurkariak. Adibidez: uhú(r)e, xähü. (Gogoan har erronkarierazko kidea: xã.ĩ , "limpio", bi silabatan.

Eguneroko hizkeran ahultzen ari direla dirudi.

2.1.3.- Diptongoak.- Mendebaldeko euskalkietan gertatzen denaz bestaldera, zubereraz oso maiz gertatzen dira goranzko diptongoak: ziá (= zuen, hika), Khakuéta (3 sil.), déitazièla (4 sil.), etab..

Baita, noski, beheerazko diptongo normalak ere.

2.2.- KONTSONANTEAK

2.2.1.- Aspiraketa.- Lehenengoz eta behin: ez da egia zubereraz dugunik aspiraketarik zabalduena. Nafarrerara behereaz dugu gehiengo hori, hain zuzen.

Lehenengo silabako /h/ desagertu egin da askotan: a(r)ági, áizo, ábil, áigü (= haugi). Garbi agertzen da egote-ez egote hori azentu zeharrari loturik dagoela. (Ikus Txillardegí, Euskal Azentuaz, 262-269).

Zubereraz, bestalde, badaude hiru herskari aspiratuak: phíztü, úrthe, khé. Eta aisa aurki daitezke sonante ondoko aspirazioak: élhe, büllhür, sénhar, érhi.

Diptongo beheranzkoen eskuinean ere ager daiteke: óihal, aiháltü, áuher ..

Larraxket-en iritziz, /h/ hori ahoskabea da hitz haseran. Bokal artean ere ahoskabea izan daiteke; baina bokal berdinen artean joera handia du ahostuna izateko. Eta sudurkari artean, sudurkari bihurtzen da (Larraxket, "L'Action", 47).

2.2.2.- Zubereraz txistukari ahoskabeak daude (normalak, alegia: grafiaz "z", "s" eta "x" idazten ditugunak). Baina baita, ondoko hizkuntza erromanikoetan bezala, txistukari ahostunak ere (Amikuzen bezala): plazé(r)a, gisála, Larrajá; fonetikoki, [z], [ž], eta [ʒ].

Sabaikari aurrekoa "j" idazten da: jo, joan, jauna. Baina beste bientzako zeinurik ez dago; eta zalantzak egon daitezke, Gavel-ek aspaldidanik azpimarratu zuenez.

Beste ohar interesgarri bat: Larraxket-en ustez, bai /s/, bai /ts/, erretroflexuak dira zubereraz (Action, 44, 45, 59).

2.2.3.- Zubereraz /r/ fonema mutu bihurtu da gaur bokal artean, eta ingurumendu horretan ez da ahoskatzen:

r → ∅   /   v → v

Gauza bera gertatzen da /h/ren aurrean: éhi, ého(= erhi, erho).

Baina, hiperkorrekzioz, [̄r] bihur daiteke: górra, órro (= gora, oro); itxuraz [∅]rekin txandaketa libroan. [̄r] hori orduan apikaria da, gaztelaniaz bezala; eta ez [R].

2.2.4.- Mendebaldeko euskalkietan bezala, eta honetan nafarrera beheretik urrunduz, [č] afrikatua posible da hitz haseran: txó(r)i, txáhal, txórta.

2.2.5.- Sandhiak

Azentu-unitatearen barruan, gainerako euskalkietan gertatzen diren sandhiak gertatzen dira zubereraz ere.

2.3.- ZUBERERAREN AZENTUA

2.3.1.- Fonetikaren mailan, gainerako euskalkien azentua baino azkarragoa da zubereraren azentua; baina, uste ohi denaren kontra, gaztelaniaren azentua baino ahulago ere bai.

Fonologiaren aldetik, berriz, bi puntu azpimarratuko ditugu: bata, azentuak balio fonologikoa duela euskalki honetan (ik. 2.3.2); eta bestea markatuak ez diren hitz fonologikoen azentua, azentu-unitatetik datorkion edo tokatzen zaiona besterik ez dela. Eta Mendebaldeko azentu motekiko simetrian, orain eskuin aldeko enklitikoek (haietan proklitikoek bezalaxe), leku-aldaketa ekar diezaioketela azentuari: érran, adibidez; baina errándü; úste, baina ustédük; hunkítzen, baina hunkitzéndü.

Elementu markaturik, edo-ta diptongo beheranzkorik, ez duten azentu-unitateetan, edo-ta hitz soltetan, azentua paroxitonoa da normalean: méndi, zübü, üthürri, enthelegátü. (Artikuluarekin, beraz, mendía, zübía, üthürría, enthelegatía)

Hitz markatuak, hain zuzen, oxitonoak dira euskalki honetan (Ekialdeko beste batzutan bezala: ik. Txillardegi, "Euskal Azentuaz"); eta hiru mordotan sailka daitezke:

- a) mailebu hitzak: arratü, phozü, irús.
- b) bokal laburketa duten hitzak (edo morfemak): ginén, (hik) dezán, emón (= eman iezaion).
- c) diptongo beheranzkotan amaitzen diren hitzak: zumáit, izéi, züháñ.

Hiri, hari eta haiei izenordeei dagozkien aditz morfemak, oxitono markatuak dira era berean.

2.3.2.- Azentuak balio fonologikoa du:

bihótzetan (pl.) = bíhotzètan (mugg.)

gizunér (pl.) = gizúner (mugg.)

díe (= dute) = dié (= diate, hitano)

dákik (hik) = dakík (zekik, hitano)

2.3.3- Deklinabidean barrena azentua paradigmatikoa da (ik. Larraxket), nominatiboak agintzen duelarik (honetan ere ageri da zubereraren azentu-moduaren berritasuna).

Baina gaur egungo paroxitonia hazkorra dela-ta, bimorfis-moa sor daiteke batzutan, are zalantzak ere; ata azken buruan, dirudienez, jatorrizko formari paroxitono analogikoa nagusitzea gerta daiteke.

3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK

3.1. IZEN MORFOLOGIA

3.1.1.- Hona hemen izen arruntaren deklinabidea (ikus Larraxket, Gramm., 58-59). Só(r)ho (= soro):

Mugg.	Sing.	Pl.
sóho	sohúa	sohú(a)k
sóhok	sohú(a)k	sohuék
sóho(r)en	sohú(ar)en	sohuén
sóho(r)i	sohú(ar)i	sohuér
sóho(r)eki	sohú(ar)eki	sohuéki
sóhoz	sohú(a)z	sohuéz
sóhotàko	sohóko	sohú(e)tàko
sóhotan	sohú(a)n	sohú(e)tan
sóhotàat	sohú(a)àt	sohú(e)tàat
sóhotà(r)ik	sohóti	sohú(e)tàik
sóho(r)ik		

Oharra: parentesi artean jarri ditugun /r/ak, esan dugunez, ez dira gaurko zubereraz ahoskatzen; eta Pettárran batez ere gauza bera gertatzen zaie azentudun /ú/ren ondoko bokalei: sohún, sohútan, eta..

Oso kontutan har pluralari dagokion paradigmaticotasun zeharkatu harrigarria

nominatiboan eta lekutasunezko kasuetan (behin eta berriz erre-pikatu ohi den iritzi eskuar eta okerraren kontra) azentua "normala" baita, teoriaz ere espero zitekeenez, eta ez eskuin aldera lerratua. Fenomeno bitxi honek eta, simetri osoan, bizkaiera zeharreko pluralean aurkitzen ditugun bokal geminatuek, lotura nabarmena dute; eta pluralean gertatu diren aldakuntzak idarokitzen dituzte.

3.1.2.- Adlatiboan, zenbait nafarrera beherera motatan bezala, -lât izan daiteke atzizkia; eta ez -(r)ât : ühâitzilât (= ühâitzealât); singularraren marka -a atxikiz, beraz: mendialat bezala.

Era berean, komitatiboan, -kila(n) ere erabiltzen da, -ki soilaren ordeaz.

Eta diszedentean, -(r)ik aurki dezakegu, bizkaieraz bezalaxe, -ti(k)-en ordeaz: mendí(r)ik heltüniz.

3.1.3. Erakusleak eta pertsona izenordeak.

Gainerako euskalkietan bezalatsu deklinatzen dira:

hâu	hí
húnek	hík
húnen	hí(r)e
húni	hí(r)i
húnez	hítzaz
huntáko	
húntan	hítan
huntá(r)a/huntará	hita(r)ât
huntá(r)ik	hitá(r)ik

Erakusleen pluralean, desberdinak dira ergatiboa eta absolutua:

hóik	/	hoiék
hó(r)ik	/	ho(r)iék
hú(r)ak	/	hék

Pertson izenordeetan, berriz, ikus daitekeenez, ez da -ga- artizkia agertzen; markagabeko -ta- baizik.

Zubereraz ere (batuan onartu denaren arauera) honen, horren, haren // bere berezi egiten dira (ik. Gêze, Gramm. Basque, 62-63):

(hark) zure semia eta beria ikusi dütü
(nik) zure semia eta harena ikusi dütüt

3.2.- ADITZA

Zubererazko aditzak osorik hemen ezartzeak urrunegi eramango gintuzke. Eman ditzagun paradigma batzu.

3.2.1. Aditz Paradigmak

NOR (1)

Indikatiboa

Oraina	Iragana	Geroa
niz	níntzan	nizáte
hiz	híntzan	hizáte
da	zén	dáte (2)
gíra	ginén	giráte
zíra	zinén	ziráte
ziráye, zidíe	zinién	ziratéye, zidiátíe
díra	zirén	diráte

(1) Aditz paradigmok Intxausperen "Le verbe basque" eta Larraxketen "Grammaire" erabiliz burutu dira.

(2) "date" geroaldia da (=izango da). "il sera" itzultzen du Larraxketek. Ez da ahalkera. Eta indikatibo sailekoetan erabiltzen da laguntzaile: abiátúik dáte (abiatua izango da).

Baldintza

Aurrekoa	Ondorio oraina	Ondorio iragana
banintz	nintzâte	nintzatekian, nintzâtîn
bahintz	hintzâte	hintzatekian, hintzâtîn
balitz	lizâte	zatekian, zâtîn
bagina	ginâte	gintzatekian, giniâtîn
bazina	zinâte, ziniate	zinatekian, ziniâtîn
bazinie	zinateyé, ziniatie	zinatekien, ziniâtiên
balira	lirate	ziratekian, zirâtîn

Subjuntiboa

Oraina	Iragana
nadin	nendin
hadin	hendin
dadin	ledin
gitian	gintian
zitian	zintian
ziteyen	zinteyen
ditian	litian

Ahalezkoa

Oraina	Geroa	Iragana
naite	neinte	nintakian
haite	hintake	hintakian
daite	leite	zaitekian
gite	ginte	gintakian
zaite	zinte	zintakian
zitakeye	zinteye	zintakeyen
ditake	lite	zitakien

Ahalezko baldintza

Urruna	Agintera
banendi	hadi
bahendi	bedi
baledi	zite
baginte	ziteye
bazinte	bite
bazinteye	
balite	

Botatiboa

Oraina	Geroa
ainintz	ainendi
ahintz	aihendi
ailitz	ailedi
aikina	aikinte
aitzina	aitzinte
aitzinie	aitzinteye
ailira	ailite

NOR-NORI Indikatibo oraina

	HITZAIT	ZAIT		ZITZAIT	ZITZAIZTAYE	ZAIZT
NITZAIK NITZAIÑ		ZAIK ZAIÑ	GITZAIK GITZAIÑ			ZAITZAK ZAITZAIÑ
NITZAYO	HITZAYO	ZAYO	GITZAYO	ZITZAYO	ZITZAYOE	ZAITZO
	HITZAIKÜ	ZAIKÜ		ZITZAIKÜ	ZITZAIZKÜYE	ZAITZKÜ
NITZAIZÜ		ZAIZÜ	GITZAIZÜ			ZAITZÜ
NITZAIZIE		ZAIZIE	GITZAIZIE			ZAITZIE
NITZAYE	HITZAYE	ZAYE	GITZAYE	ZITZAYE	ZITZAYIE	ZAITZE

NOR-NORI Indikatibo iragana

	HINTZEITAN	ZEITAN		ZINZEITAN	ZINTZEIZTAYEN	ZEIZTAN
NINTZEIYAN NINTZEIÑAN		ZEYAN ZEIÑAN	GINTZEIYAN GINTZEIÑAN			ZEITZAN ZEITZAIÑAN
NINTZEYON	HINTZEYON	ZEYON	GINTZEYON	ZINTZEYON	ZINTZEYOEN	ZEITZON
	HINTZEIKÜN	ZEIKÜN		ZINZEIKÜN	ZINTZEIZKÜYEN	ZEIZKÜN
NINTZEIZÜN		ZEIZÜN	GINTZEIZÜN			ZEITZÜN
NINTZEIZIEN		ZEIZIEN	GINTZEIZIEN			ZEITZIEN
NINTZEYEN	HINTZEYEN	ZEYEN	GINTZEYEN	ZINTZEYEN	ZINTZEYIEN	ZEITZEN

NORK-NOR Indikatibo oraina

	HAIT	DÛT		ZÛTÛT	ZÛTIET	DÛTÛT
NAIK NAIN		DÛK DÛN	GÛTÛK GÛTÛN			DÛTÛK DÛTÛN
NAI	HAI	DÛ	GÛTÛ	ZÛTÛ	ZÛTIE	DÛTÛ
	HAIGÛ	DÛGÛ		ZÛTÛGÛ	ZÛTIEGÛ	DÛTÛGÛ
NAIZÛ		DÛZÛ	GÛTÛZÛ			DÛTÛZÛ
NAIZIE		DÛZIE	GÛTÛZIE			DÛTÛZIE
NAYE	HAYE	DIE	GÛTIE	ZÛTIE	ZÛTIE	DÛTIE

NORK-NOR Indikatibo iragana

	HÛNDÛDAN	NÍAN		ZÛNTÛDAN	ZÛNTIEDAN	NÛTIAN
NÛNDÛYAN NÛNDÛNAN		HÍAN	GÛNTUYAN GÛNTÛÑAN			HÛTIAN
NÛNDIAN	HÛNDIAN	ZÍAN	GÛNTIAN	ZÛNTIAN	ZÛNTIEN	ZÛTIAN
	HÛNDÛGÛN	GÛNÍAN		ZÛNTÛGÛN	ZÛNTIEGÛN	GÛNTIAN
NÛNDÛZÛN		ZÛNÍAN	GÛNTÛZÛN			ZÛNTIAN
NÛNDÛZIEN		ZÛNÍEN	GÛNTÛZIEN			ZÛNTIEN
NÛNDIEN	HÛNDIEN	ZIEN	GÛNTIEN	ZÛNTIEN	ZÛNTIEN	ZÛTIEN

NORK-NOR Geroaldia

dúkek, dúkek/n, dúke, dúkégü, dúkézü, dúkezíe, dúkie

NORK-NOR Baldintza ondorio oraina

	HÜNDÜKET	NÜKE		ZÜNTÜKET	ZÜNTÜKEYET	NÜTÜKE
NÜNDÜKEK NÜNDÜKEN		HÜKE	GÜNTÜKEK GÜNTÜKEN			HÜTÜKE
NÜNDÜKE	HÜNDÜKE	LÜKE	GÜNTÜKE	ZÜNTÜKE	ZÜNTÜKIE	LÜTÜKE
	HÜNDÜKEGU	GÜNÜKE		ZÜNTÜKEGÜ	ZÜNTÜKIEGÜ	GÜNTÜKE
NÜNDÜKEZÜ		ZÜNÜKE	GÜNTÜKEZÜ			ZÜNTÜKE
NÜNDÜKEZIE		ZÜNÜKEYE ZÜNÜKIE	GÜNTÜKEZIE			ZÜNTÜKEYE
NÜNDÜKEYE	HÜNDÜKIE	LÜKEYE LÜKIE	GÜNTÜKEYE	ZÜTÜKIE	ZÜNTÜKEYE	LÜTÜKEYE

NORK-NOR Ahalezko oraina

	HITZAKET	DEZAKET ⁽¹⁾		ZITZAKET	ZITZAKIET	DETZAKET ⁽²⁾
NETZAKEK NETZAKEN		DEZAKEK DEZAKEN	GETZAKEK GETZAKEN			DETZAKEK DETZAKEN
NITZAKE	HITZAKE	DEZAKE	GITZAKE	ZITZAKE	ZITZAKE	DETZAKE
	HITZAKEGU	DEZAKEGU		ZITZAKEGU	ZITZAKIEGU	DETZAKEGU
NETZAKEGU		DEZAKEZU	GETZAKEZU			DETZAKETZU
NETZAKEZIE		DEZAKEZIE	GETZAKEZIE			DETZAKETZIE
NITZAKEYE	HITZAKEYE	DEZAKEYE	GITZAKEYE	ZITZAKIE	ZITZAKEYE	DETZAKEYE

Oharra: Ahalezko berezia: nafarrera behereraz bezala (baina /r/ ahoskatzen ez delarik) ahalkera berezia atxeki du euskalki honek ("Aditz Batua"n ere onartua). Gonbara dagozkien zenbakiak:

- 1) dioket, diokek, dioken, dioke, diokegü, diokezü, diokezie, diokeye
dirot, dirok, diron, diro, dirogü, dirozü, dirozie, diroe
- 2) ditioket, ditioket, ditioken, ditioket, ditioketgü, ditioketzü, ditioketzie, ditioketkeye
ditirot, ditirot, ditirot, ditirot, ditirotgü, ditirotzü, ditirotzie, ditiro

NORK-NORI-NOR Indikatibo oraina

	DEYAT/DEIÑAT DEITZAT/DEITZAÑAT	DEYOT DEITZOT		DEIZUT DEITZUT	DEIZIET DEITZIET	DEYET DEITZET
DEITAK/DEIZTAK DEITAN/DEITZAN		DEYOK/DEITZOK DEYON/DEITZON	DEIKUK/DEIZKUK DEIKUN/DEIZKUN			DEYEK/DEITZEK DEYEN/DEITZEN
DEIT DEIZT	DEIK/DEIÑ DEITZAK/DEITZAN	DEYO DEITZO	DEIKU DEIZKU	DEIZU DEITZU	DEIZIE DEITZIE	DEYE DEITZE
	DEYAGU/DEIÑAGU DEITZAGU/DEITZAÑAGU	DEYOGU DEITZOGU		DEIZUGU DEITZUGU	DEIZIEGU DEITZIEGU	DEYEGU DEITZEGU
DEITAZU DEIZTATZU		DEYOZU DEITZOZU	DEIKUZU DEIZKUTZU			DEYEZU DEITZEZU
DEITAZIE DEIZTATZIE		DEYOZIE DEITZOZIE	DEIKUZIE DEIZKUTZIE			DEYEZIE DEITZEZIE
DEITAYE DEIZTAYE	DEYE/DEIÑE DEITZAYE/DEITZAÑE	DEYOE DEITZOE	DEIKUYE DEIZKUYE	DEIZUYE DEITZUYE	DEIZIE DEITZIE	DEYIE DEITZEYE

NORK-NORI-NOR Indikatibo iragana

	HEITAN HEITZAN	ZEITAN ZEITZAN		ZENEITAN ZENEITZAN	ZENEITAZIEN ZENEITZATZIEN	ZEITAYEN ZEITZAYEN
NEYAN/NEITZAN NEÑAN/NEITZANAN		ZEYAN/ZEITZAN ZEÑAN/ZEITZAÑAN	GENEYAN/GENEITZAN GENEÑAN/GENEITZAÑAN			ZEYIAN/ZEITZEYAN ZEYENAN/ZEITZENAN
NEYON NEITZON	HEYON HEITZON	ZEYON ZEITZON	GENEYON GENEITZON	ZENEYON ZENEITZON	ZENEYOEN ZENEITZOEN	ZEYOEN ZEITZOEN
	HEIKUN HEIZKUN	ZEIKUN ZEIZKUN		ZENEIKUN ZENEIZKUN	ZENEIKÜZIEN ZENEIZKÜTZIEN	ZEIKÜYEN ZEIZKÜYEN
NEIZUN NEITZUN		ZEIZUN ZEITZUN	GENEIZUN GENEITZUN			ZEIZIEN ZEITZIEN
NEIZIEN NEITZIEN		ZEIZIEN ZEITZIEN	GENEIZIEN GENEITZIEN			ZEIZIEN ZEITZIEN
NEYEN NEITZEN	HEYEN HEITZEN	ZEYEN ZEITZEN	GENEYEN GENEITZEN	ZENEYEN ZENEITZEN	ZENEYIEN ZENEITZIEN	ZEYIEN ZEITZEYEN

JOAN

Oraina	Iragana	Geroa
noa	nindoan	noake
hoa	hindoan	hoake
doa	zoan	doake
goatza	gindoatzan	goazke
zoatza	zindoan	zoazke
zoazte	zindoayen	zoazkeye
doatza	zoatzan	doazke

EGON

Oraina	Iragana
nago	nindagon
hago	hindagon
dago	zagon
gaude	ginaunden
zaude	zinaundian
zauzte	zinaunden
daude	zauden

IBILI

Oraina	Iragana
nabila	nebilan
habila	hebilan
dabila	zebilan
gabiltza	gebiltzan
zabiltza	zebiltzan
zabiltze	zebiltzen
dabiltza	zebiltzan

EDUKI

Oraina		Iragana	
HURA	HAIEK	HURA	HAIEK
dadükat	dadüzkat	nadükan	nadüzkan
dadükak	dadüzkak	hadükan	hadüzkan
dadükan	dadüzkan	zadükan	zadüzkan
dadüka	dadüzka	genadükan	genadüzkan
dadükagü	dadüzkagü	zenadükan	zenadüzkan
dadükazü	dadüzkatzü	zenadüken	zenadüzken
dadükazie	dadüzkatzie	zadüken	zadüzken
dadüke	dadüzke		

JAKIN

Oraina

HURA

dakit
dakik
dakin
daki
dakigü
dakizü
dakizie
dakie

HAIEK

dakitzat
dakitzak
dakitzan
dakitza
dakitzagü
dakitzazü
dakitzie
dakitze

Iragana

HURA

nakian
hakian
zakian
genakian
zenakian
zenakien
zakien

HAIEK

nakitzan
hakitzan
zakitzan
genakitzan
zenakitzan
zenakitzen
zakitzen

ERAMAN

Oraina

HURA

daramat
daramak
daraman
darama
daramagü
daramazü
daramazie
darame

HAIEK

daramatzat
daramatzak
daramatzan
daramatza
daramatzagü
daramatzazü
daramatzie
daramatze

Iragana

HURA

naraman
haraman
zaraman
genaraman
zeneraman
zenaramen
zaramen

HAIEK

naramatzan
haramatzan
zaramatzan
generamatzan
zeneramatzan
zenaramatzen
zaramatzen

NOR (hitanoa)

Indikatibo

Oraina

nük/nün/nüzü
dük/dün/düzü
gütük/gütün/gütüzü
(dü)tük/(dü)tün/dütüzü

Iragana

nündiá/nündüñá/nündüzün
ziá/züñá/züzün
güntiá/güntüñá/güntüzün
zütiá/zütüñá/zütüzün

Geroa

núkek/núken/núkezü
dükek/düken/dükezü
gü(n)túkek/gü(n)túken/gütükezü
(dü)túkek/(dü)túken/dütükezü

Baldintza ondorioak

Oraina

nündükek/nündüken/nündükezün
lükek/lüken/lükezü
güntükek/güntüken/güntükezü
lütükek/lütüken/lütükezü

Iragana

nündükeya/nündükeña/nündükezün
zükeya/zükeña/zükezün
güntükeya/güntükeña/güntükezün
zütükeya/zütükeña/zütükezün

Ahalezkoa

Oraina

nitek/niten/nitezü
ditek/diten/ditezü
gitek/giten/gitezü
ditakek/ditaken/ditakezü

Iragana

nintakeya/nintakeña/nintakezün
zitakeya/zitakeña/zitakezün
gintakeya/gintakeña/gintakezün
zitakeya/zitakeña/zitakezün

NOR-NORI

Indikatibo oraina

NI

nitzok/nitzon/nitzozü
nitzek/nitzen/nitzezü

HURA

zitak/zitan/zitazü
ziok/zion/ziozü
zikük/zikün/ziküzü
ziek/zien/ziezü

Indikatibo iragana

NI

nintzoya/nintzoña/nintzozün
nintzeya/nintzeña/nintzezün

HURA

zitaya/zitaña/zitazün
zioya/zioña/ziozün
ziküya/ziküña/ziküzün
zieya/zieña/ziezün

NORK-NOR

Indikatibo oraina

NI

nik/nin/nizü
nie/niñe/nizie

HURA

diát/diñát/dizüt
dík/dín/dízü
diágü/diñägü/dizügü
dié/diñé/dizie

Geroa

nintek/ninten/nintezü
litek/liten/litezü
gintek/ginten/gintezü
litakek/litaken/litakezü

GU

gitzok/gitzon/gitzozü
gitzek/gitzen/gitzezü

HAIEK

zitzak/zitzan/ziztatzü
zitzok/zitzon/zitzozü
zizkük/zizkün/zizkützü
zitzek/zitzen/zitzetzü

GU

gintzoya/gintzoña/gintzozün
gintzeya/gintzeña/gintzezün

HAIEK

ziztaya/ziztaña/ziztatzün
ziztzoya/ziztzoña/ziztötzün
zizküya/zizküña/zizkützün
zizzeyya/zizzeña/zizzetzün

GU

gitik/gitin/gitizü
gitie/gitiñe/gitizie

HAIEK

ditiát/ditiñat/ditizüt
ditík/ditin/ditizü
ditiägü/ditiñägü/ditizügü
ditié/ditiñe/ditizie

Indikatibo iragana

NI

nindia/nindiña/nindizün
nindieya/nindieña/dindizien

HURA

niã/niñã/nizün
ziã/ziñã/zizün
giniã/giniñã/ginizün
zieiã/zieñã/zizien

GU

gintia/gintiña/gintizün
gintieya/gintieña/gintizien

HAIEK

nitia/nitiña/nitizün
zitia/zitiña/zitizün
gintia/gintiña/gintizün
zitieya/zintieña/zitizien

NORK-NOR-NORI

Indikatibo oraina (sing.)

NIRI

ditak/ditan/ditazü
ditaye/ditañe/ditazie

HARI

dioyat/dioñat/diozüt
diok/dion/diozü
dioyagü/dioñagü/diozügü
dioye/dioñe/diozie

GURI

dikük/dikün/diküzü
diküye/diküñe/diküzie

HAIEI

dieyat/dieñat/diezüt
diek/dien/diezü
dieyagü/dieñagü/diezügü
dieye/dieñe/diezieIndikatibo iragana

NIK

nioya/nioña/niozün
nieya/nieña/niezün

HARK

zitaya/zitaña/zitazün
zioya/zioña/ziozün
ziküya/ziküña/ziküzün
zieya/zieña/ziezün

GUK

ginioya/ginioña/giniozün
ginieya/ginieña/giniezün

HAIEK

zitadieya/zitadieña/ditadiezien
zioeya/zioeña/ziozien
zikieya/zikieña/ziküzien
zieeya/zieeña/zieezien

3.2.2.- Oharreraz ditzagun orain, zubereraz, eta aditzaren alor-
rrean, aurki ditzakegun beste berezitasun batzu.

3.2.2.1.- Botibo arkaikoa

Beste euskalkietan baino hobeki atxeki dio zubererak boti-
bo arkaikoari, bere bi jokaldi nagusietan:

NOR

áinitz (= agian ni banintz!, "plût à Dieu que je
fusse", Gèze)

áhintz

áilitz

aikína aitzína

aitziníe

ailí(r)a

Adib.: jai(o) eta berehala hil ailiz inhar bezala, Oihenarte.

Eta, bide beretik:

ainéndi

ahéndi

ailédi

aikínte

aitzínite

aitzinteié

ailíte

Adib.: ainéndi, "puisse-je être", Gèze.

3.2.2.1.1.- NOR-NORK sailean:

áinü	ainéza
á(i)hü	a(i)héza
áilü	ailéza
aikünü	aikenéza
aitzünü	aitzenéza
aitzüníe	aitzenezé
ailíe	ailézé

Bion arteko ñabardura hobeki harrapatzeko, hona hemen Lar-
raxket-en adibide pare hau:

áinéndi abía	:	plaise à Dieu que je parte
áinintz abiátü	:	plût à Dieu que je fusse parti

3.2.2.2.- Berrero nafarrera behezeaz bezala, bigarren "etorri" zaharraren (jaugin, alegia) aztarnak daude, metatesiz itxuraldaturik:

áigü hunát ! (= hator hona)
 dáigün igánian (= datorren igandean)

3.2.2.3.- Puntu aipagarria, era berean, Santa Graziko euskaraz erabiltzen den geroaldi bikoiztua:

Zabalki peko ordokietan
 girade hedatürenko;
 odol gorri bazterretan
 nasaiki ixurirengo (Cazenave, "Santa Grazi"pastorala, 152)
 (Jerúntzen eta Eskiúlan, -eko: jinéko, junéko, etab.; Larraxk.)

4. EZAUGARRI SINTAKTIKOAK

Zubereraz aurkitzen diren berezgarri bakar batzu oroitaraziko ditugu.

4.1.- MUGAGABEAREKIKO KOMUNZTADURA

Beste euskalkietan baino hertsikiago heldu dio zubererak (erronkarierak bezala, bidebatez esateko) molde zaharrari: baita zenbakariekin ere, predikatua mugagabe denean, aditza singularrean ohi dator.

Adibidez:

- behar düzügü eman zumait berset berri
- hirur etxalte benin galdü
- bi berset dolurusik/nahi dizüt khantatü (= dut, zuka)

Adjetibo mugagabeekin ez-ezik, zenbakariekin ere (objetuak oraindik zehaztu gabeak, eta entzulearentzat ezagunak ez diren ber) aditza singularrean jartzen da. Ikus Gèzeren oharra (Gramm., 80):

hamar librü emaiten dü

4.2.- ERLATIBO MOTAK

Aipagarria da zubererak aurkezten duen ereduaren bikoiztasuna.

Alde batetik, gainerako euskalkietan bezalaxe, -(e)n atzizkiak sortzen da, erdararen elemenduen ilara itzuletara jarritz:

l'homme qui est malade
1 2 3 4 5

eri de - n gizun - a
5 4 3 2 1

Baina, horrez gain, Gèzek (eta Intxauspe jakintsuak, hortaz) azaltzen duenez (ikus Gramm., 64):

le lit de l' homme qui est malade
1 2 3 4 5 6 7 8

gizun eri de - n - a - ren ohi - a
5 8 7 6 4 3 2 1

Bigarren honetan, interferentziazko itxuraz, Erronkariko errelatibo bitxien zantzua somatzen da; baita Ekialdeko nafarreran (Elkano-ko Lizarraga-rengan, esate baterako) aurkitzen denarena.

4.3.- GONBARAKETAK

Bitasun bertsiua gauzak alderatzeko adierazpenean:

l'homme sage vaut plus que l'homme fort
1 2 3 4 5 6 7 8 9

haboro balio-dü gizun zühürr-ak gizun azkarrak beno
5 4 2 3 1 8 9 7 6
edo haboro balio-dü gizun zühürr - ak eziez gizun azkarr -ak
5 4 2 3 1 6 8 9 7

(Gèze, Gramm., 39)

4.3.1.- Gonbaraketan alorrean beti, aphürrago (markatua) eta gütiago (ez-markatua) berezi egiten dira zubereraz:

gütiago maite düt (sendimendua)

diharü gütiago dü (materiala)

biok molda daitezke gütiago erabiliz:

Baina * aphürrago maite düt

ezin esan daiteke; "aphürrago" gauza materialeen mailan baizik erabiltzen ez delako.

4.4.- EDUTEZKOAK

Hirugarren pertsonan bederen, sail normala eta bihurkuntzakoa berezten dira:

(nik) haren semia ikhusi nian

(hark) bere ogia jan dü

(Gèze, Gramm. B., 51)

4.5.- ATRIBUTUA

Beste euskalkietan, izan ez beste aditzen ondoko predikatua, zehaztasunik gabe doanean, mugagabeen jartzen den bezala: apez joan zen, lehendakari izendatu dute; zubereraz (erronkari-eraz bezala) are izan-en ondoan ere, bereziki mugatua adierazi nahi ez delarik, mugagabea erabiltzen da: "L'adjectif employé comme attribut est toujours invariable (comme en anglais):

gizunak gaisto tüzü", Dict. Gramm., 171, Mizpiratzegi

Hain zuzen ere, eta P. Laffittek azaldu duenez, desberdinenak dira euskalki honetan handi da eta handia da.

4.6.- BER ADJETIBOAZ

Gainerako euskalkietan ber (= el mismo, le même) adjektiboa izenaren eskuinean joan ohi da:

- etxe berean egon ginen
- pertsona berak esan zigun
- zakur berari eman zion ostikoa

Zubereraz, aldiz, ezker aldean dator ber adjektiboa:

- ber gáiza (= gauza bera)
- ber gísan (= gisa berean)
- ber zamá(r)ia (= zaldi berbera)

Azpimarratzekoa da, azkenik, zenbait atzizkik zubereraz atxeki duen hitz-maila:

- enüzü khói (= ez dut maite)

4.7.- Badaude, bestalde, gainerako euskalkietan normalean erabiltzen ez diren atzizki batzu:

- ñí (= amiñí bat), -tto
- sa (femeninoak egiteko): jainkosa, antzaintsa
- gaitz/ -ehi: zaila eta erraza, sinhesgaitz/sinhetsehi
- kal: bost libera ollaskokal (= oilasko bakoitzeko)

5. TRANSKRIBAKETAK

Bandan hartua (1973.ko Abenduan)

Mintzailea: Año Hegiapal

(Sohüta-koa)

- 1.- *lamiñák etabaśayáynak*
(= Laminak eta Basajaunak)

Ligi-ko Zubia

- 2.- *gizála lígiko sübia lamiñék egíni túsu*
(= gisala, Ligi-ko zubia laminek eginik duzu)
- 3.- *haiťátü süsjéñ gáibat úlhün*
(= hautatu zizuten gau bat ilun)
- 4.- *ligjářak ecjén habóo fida büücéat béen landén*
(= Ligi-arrak ez ziren haboro fida burutzerat beren lanaren)
- 5.- *etadéitü sütjén lamiñák*
(= eta deitu zituzten laminak)
- 6.- *béna lamiñák ecütúsün dohánik láni náhi ái*
(= baina laminak ez zituzun dohainik lanean nahi ari)
- 7.- *kalthégin cjésün heřtko neśkatiláik eiźeřéna*
(= galdegin ziezun herriko neskatilarik ederrena)

- 8.- *abentũko gáĩbes bates lamiñák abjätü sjén lánin*
(= abenduko gau beltz batez laminak abiatu ziren lanean)
- 9.- *sũbia géogo goágo aĩsén*
(= zubia geroago gorago ari zen)
- 10.- *lásteř askenhařía sén esařtéko*
(= laister azken harria zen ezartzeko)
- 11.- *neškatĩļa hāen šenařgéya ločátü sén ořdéiņkun*
(= neskatila haren senargeia lotsatu zen ordukoan)
- 12.- *ecekĩn habóo serégin*
(= ez zekien haboro zer egin)
- 13.- *éta ohĩtü sáun*
(= eta orhitu zitzaion)
- 14.- *oláytegi batetáa žuncén*
(= ollategi batetara joan zen)
- 15.- *éta, ťámbe, bořthá sabalcéndü*
(= eta, "zambe", borta zabaltzen du)
- 16.- *olářa iacařcénda baratetá*
(= oilarra iratzartzen da baratetara)
- 17.- *uštéũkhen cĩn ečekandérja séla*
(= uste ukan zuen etxekanderea zela)
- 18.- *bihíāen emáitea žĩten*
(= bihiaren ematera jiten)
- 19.- *hástenda, éta bée kükũřũkũ handjéniro igóřtendü*
(= hasten da, eta bere kukurruku handieniro igortzen du)
- 20.- *ořdéiņkun lamiñák hařĩtü sjén*
(= ordukoan laminak harritu ziren)

- 21.- *débr̄rik éaman lésan oḷár̄ madaríkátü húa*
 (= deabruak eraman zezan oilar madarikatu hura)
- 22.- *askenhar̄ía ür̄thüki sjén üháicilat*
 (= azken harria aurtiki zuten uhaitzealat)
- 23.- *éta hártakos, dá, géo lígiko sübín har̄íbat méné*
 (= eta hartakoz da gero Ligi-ko zubian harri bat ments)

Basajaunak

- 24.- *basáyáyúnak bísi día bořtín giszála*
 (= Basajaunak bizi dira bortuan gisala)
- 25.- *gíson čáhař sumbájte(k) tjóte*
 (= gizon xahar zenbaitek diote)
- 26.- *háur̄ sjeláik, éta ařcáıñ hán*
 (= haur zirelarik, eta artzain han)
- 27.- *ikhúsi đütjéla*
 (= ikusi dituztela)
- 28.- *animáleko řentelíba tía*
 (= animaleko jende eli bat dira)
- 29.- *gisónabeno handígo, bí méřra lúse, déna bílho*
 (= gizona baino handiago, bi metro luze, dena bilo)
- 30.- *kabál ealá bestitüik*
 (= kabal-erara beztiturik)
- 31.- *belháraen eřđitan begíbat behařđütíe*
 (= bekokiaren erdian begi bat bide dute)
- 32.- *batín aqéřcen día úřhez bethéik*
 (= batean agertzen dira urrez beterik)

- 33.- *etaǵizála, sǔmáǵt hóla, abeáštüik ljáte*
(= eta gisala zenbait horrela aberasturik lirateke)
- 34.- *bašayáuna kabalén ondótik sén artín*
(= Basajauna kabalen ondotik ari zen bitartean)
- 35.- *héltü día háen üřhíáen ebaštéa*
(= heldu dira haren errearen ebastera)
- 36.- *égja dén estakǵü*
(= egia ote den ez dakigu)
- 37.- *háurǵialáik hólencün düǵü*
(= haur garelarik horrela entzun dugu)

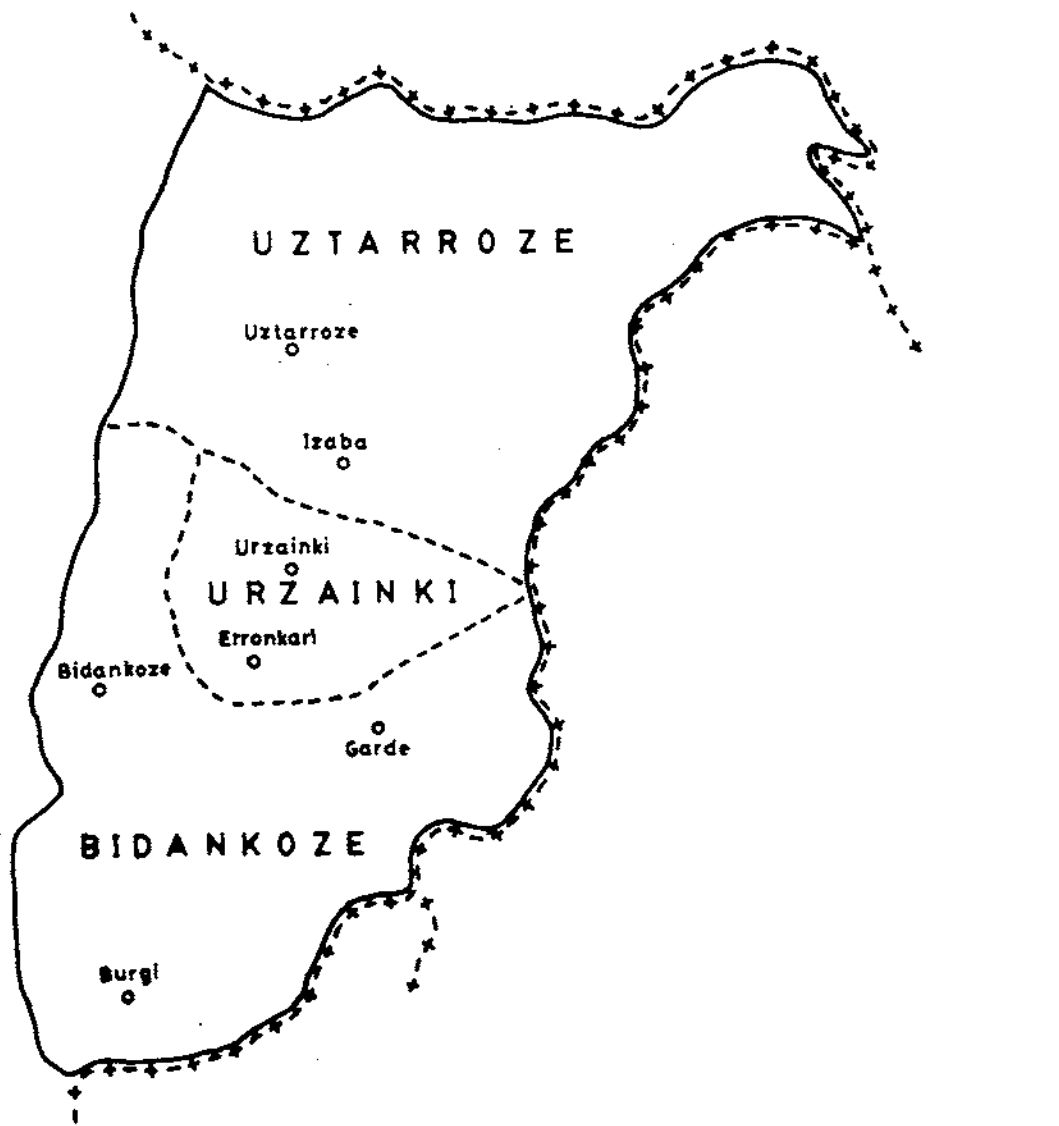
Herensugea

- 38.- *hén óǵǵía bísi sén asaléǵi mašeláen bašartín*
(= herensugea bizi zen Azalegi mazelako basen artean)
- 39.- *kařtǵjéleko kabálik óo žáten cütín*
(= izan zedin txahal, ardi, eta behin edo bestean)
- 40.- *isansáǵin šáhal, árđi, eta béhin eđobéšte*
(= izan zedin txahal, ardi, eta behin edo bestean)
- 41.- *alsáǵiko behíik eižerénak*
(= Alzai-ko behirik ederrenak)
- 42.- *egǵumbates arnegín žokúbat egínik*
(= egun batez arneguan joko bat eginik)
- 43.- *alsajárǵ gášté řaték esáři sján*
(= Alzai-ar gazte batek ezarri zuen)
- 44.- *behařsıla ého héenóǵge famatía*
(= behar zuela erho herensuge famatua)

- 45.- *šaháibat lár̄gotü sín*
(= txahal bat luxatu zuen)
- 46.- *éta haenlar̄ia pól̄boas bét̄he*
(= eta haren larrua polboraz bete)
- 47.- *ed̄mancin ahál besála asalé̄gi maseláko bašé̄taat*
(= eraman zuen ahal bezala Azalegi mazaleko basetarat)
- 48.- *héen cū̄ḡia egūnhétan gošet̄úik cen*
(= heren sugea egun haietan goseturik zegoen)
- 49.- *ž̄ncen, eta šahála gāndit̄ü ahó kaldét̄ik*
(= jin, eta txahala gainditu ahoko aldetik)
- 50.- *muthikúa egoncén ilhořicé̄baten gibell̄an*
(= mutikoa egon zen elorri-ondo baten atzean)
- 51.- *béna sořdéz̄ aḡit̄ü s̄en*
(= baina okerragorik ere gertatu zen)
- 52.- *ecén ánč̄u há̄ri héen cū̄ḡia ikhúsi siláik*
(= ez zen abantxu harritu herensugea ikusi zuenean)
- 53.- *héencū̄ḡia eheřék hart̄úik ab̄jat̄üsen ořúas*
(= herensugea amorrak harturik abiatu zen orroaz)
- 54.- *asalé̄gi soláko alsá̄j elk̄icen dén huř̄ilat ed̄atea*
(= Azalegi-zolan Alzai jalgitzen den urera edatera)
- 55.- *há̄jn sit̄in ořúak ié̄úsi*
(= hain zituen orroak itsusi)
- 56.- *nún guemuth̄ikua, gaš̄úa, híl bēicén lékh̄wain gán̄jan*
(= non, gure mutikoa, gaxoa, hil baitzen lekuaren gainean)
- 57.- *héen cū̄ḡiak éhan c̄in*
(= herensugeak erhan zuen)

VII. ERRONKARIERA

ERRONKARIA

- Euskalki - muga —————
- Hizkera - muga - - - - -
- Probintzi - muga - + - + - + -

33. Mapa: P. de Yrizar-en, "Contribución...", 18. mapatik hartuta, 256. orr.

1. SARRERA SOZIOLOGIA

1.1. ERROKARIERAREN AUZIA: EUSKALKIA OTE?

1.1.1. Errokarieraz ari garenean, haren egoera soziologia-koa huts-hutsean eman aurretik, haren egoera dialektologia-koaz mintzatzeari beharrezko deritzagu; izan ere egun, gehienek euskalkitzat jo badute ere, ez baita beti hala izan.

Errokariera jadanik lehena aipatzen (hemendik aurrera joera nagusiari jarraikiz E-z izendatuko dugu) Joannes Etcheberry dugu, nahiz-eta ez helburu dialektologia-koaz; berak zioenez Nafarroa Behereko edo Zuberoako norbait ezin izango zen Bizkaiko edo Arabako norbaitekin konpondu, ez Otsagiko edo Errokariko-rik Baztan edo Lapurdikoarekin(1).

1.1.2. Halere L.L. Bonaparte printzearekin hartuko du E-ren auziak bere lekua. Egin zituen lau bidaietan, E-z arduratu zen; eta bere azken sailkapena eman ondoren ere, ez zuen arazoa zokoratu, behin eta berriro bere usteak birplanteiatuz.

Lau bidairen buruan, Errokariko 5 herritatik jaso ahal izan zuen informazioa: Bidankoze, Errokarri, Urzainki, Uztarroze eta Garde. Beraz, Izaba eta Burgi utzi zituen kanpo. Datu-biltze honetatik abiatu zen bere sailkapena egiteko. Bere lau sailkapenen arauera zera ikus genezake:

---

(1) Yrizar, P., Contribución a la dialectología de la lengua vasca I, Donostia, GAK, 1981, 98.orr.

1861-63: Zuberera

Zuberoakoa edo berezkoa
 Erronkarikoa
 Zaraitzukoa

1864-65: Zuberera

Zuberokoa
 Espainiakoa } Erronkarikoa
                   } Zaraitzukoa
 Nafarroa Beherekoa

1866-68: nafarrera-
zuberera

I. Atharratze...
 II. 1. Bidankoze
       2. Erronkari
       3. Izaba
 III. Eaurta...
 IV. 1. Donibane Garazi...
       2. Donapaleu...
       3. Bardoze
       4. Donamartiri...
 V. Beskoitze, Urketa...

Zuberera

1869:

I. Berezkoa: Atharratze
 II. Erronkaria: 1. Bidankoze
                   2. Urzainki
                   3. Uztarrotze
 III. Zaraitziera: Zaraitzu

Ekialdeko nafar.beh.

I. Garazi-Amikuzekoa: 1. Doni Gar.
                           2. Amikuze
                           3. Barðoze
                           4. Donamar.
 II. Aturrikkoa: 1. Beskoitze
                   2. Urketa

Bere lehen bidaiia 1861-2-27-an egin zuen; bere laguntzai-
 leak, eta bertako jendea ere, txunditurik utzi zituen, bertako

hizkerak ikasteko agertu zuen erraztasunaz(2). Bidai honetatik aurrerantzean, ez zuen E-ren arazoa inoiz utziko; bere euskalkirik maiteena bide zuen.

Lau sailkapenetan ikus dezakegunez, (ikusirik orrialdeko mapa) E, Z-ren barnean sartu zuen. Lehen sailkapenean ez zigun xehetasun handirik eman; bigarrenean aldiz, zaraitzieraz (hemen-dik aurrera Zar. idatziko dugu) baturik bi ataletan banatutako Z-ren barrietate espainiarizat jo zuen. Ordurako jadanik E-zko lehen testuak lortu ditu. Hirugarren sailkapenean agertzen zai-gun bereiztasuna azpi-sailkapena da: E "in situ" aztertu ondo-ren, hiru hizkeratan banatu zuen: Bidankozekoa, Erronkarikoa (gero Urzainkikoa deituko du), eta Izabakoa (gero Uztarroze). Zatiketa hau, egundaino erabili da, eta ez du aldaketarik ja-san. Laugarren eta azken sailkapenari dagokionez, berriz, zu-zen-zuzenean ez du E-n berrikuntzarik sartu, bakarrik lehen na-far-zuberera zeritzona bitan zatituz, Zar-tik hasita beste eus-kalki bat ezarri zuen: Ekialdeko nafarrera behekoa. Geroago azalduko dugunez, honek ere badu bere garrantzia. Halere lauga-rren sailkapen definitibo honetan, Z-ren barrietate espainiar-izat jo bazuen ere, uztartze honi eusteak, edo-ta gure euskalki honi buruaskitasuna emateak, beti eman zizkion bere buruhaus-teak.

Hala 1872.an bere "Etudes sur les trois dialectes basques des Vallées d'Aezcoa, de Salazar et de Roncal" argitaratu zuen (3). Eta Azkuek bere E-ri buruz egindako lanean dioskunez, printzeak berriro ere bere duda-muda hori garbi azaldu zuen be-re beste lan honetan, Edutezko atzizki italiar eta uraliarrak erkatuta. Bertan hala dio: Europako dialektoak (kaukasokoetatik at) hauei dagozkie: euskal hizkuntzari, nire aburuz 8 euskalki-tan banatua, eta agian 9, E azpi-euskalki huts baino zerbait gehiago baledi..."(4).

(2) YRIZAR, P., Ibid., 103.orr.

(3) BONAPARTE, L.L., Etude sur les trois dialectes des vallées d'Aezcoa, de Salazar et de Roncal, Londres, 1872

(4) AZKUE, R.M., "Particularidades del dialecto roncalés", Euskera, 1931, 207.orr.

1.1.3. Ondoren, euskalki honi arreta gehien jarri dion euskalaria, nola ez, Azkue dugu, eta honek ere lan berezia eskeini zion: "Particularidades del dialecto roncalés" (ikus bibliografia). Honetatik sortu zen egundaino euskalari gehienek E euskalki berezitzat jotzeko erabakia, bere lanaren izenburuak aitortzen duenez. Azkuek berak zioenez, Campionek idaroki zion E-ren buruaskitasunaren ideia. Eta hain zuzen Campioni Bonaparte Printzeak berak 1880an idatzitako gutunean azaldu zion E euskalki berezitzat hartzeko ustea. Prozesua beraz garbi azaltzen da(5). Azkuek ere euskalki kutun zuen, Mariano Mendigatxa eronkariarrarekin izandako gutunketa luzeak azaltzen duenez(6)

1.1.4. Ondoren E-z bereziki aritu diren euskalari eta euskaltzaleek ere Azkuek ezarritako erizpideei jarraikiz, euskalki buruaskitzat jo dute: Irigaray(7) (honen eritziz azpieuskalki aragoiarrekin elkartuagorik, Z-rekin baino), R. Lafon(8) (nahiz ez behin betiko garbitu auzia), L. Michelena(9), K. Izagirre, K. Artola(10) e.a.

Halere egun, zenbaitzuk (N. Moutard eta P. Yrizar-ek) Z-ren barietate espainiartzen jo dute; (azken honek aitortu du euskalki maila badu ere hilda dagoenez erosotasun hutsagatik Z-ren azpian sailkatu duela)(11). Izan ere haren buruaskitasuna aldarrikatzen dutenen ziurtasun eta tentuak, alde batetik, eta Z-rekiko atxikimenduari eusten diotenen eritzia, bestetik, L.

(5) AZKUE, R.M., Diccionario Vasco-Español-Francés, Bilbo, La Gran Enciclopedia Vasca, 1969, XXVI.orr. Baita ere LAFON, R., "Sur la place de l'aezcoan du salazarais et du roncalais dans la classification des dialectes", Pirineos, 1955, 111.orr.

(6) Ikus bibliografia.

(7) CARO BAROJA, J., "Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con la latina", Acta Salmanticensis, Filosofía y letras, 1. liburukia, 3. zbkia, Salamanca-ko Unibertsitatea, 1946, 21-22.orr.

(8) LAFON, R., Ibid., 119.orr.

(9) MICHELENA, L., Sobre el pasado de la lengua vasca, Auñamendi, 1964, 46.orr.

(10) Ikus azken biontzat bibliografian aipatuak.

(11) YRIZAR, P., "Los dialectos y variedades...", BRSVAP, 1973, 71.orr. Baita ere "Contribución...I", 216.orr.

Michelenak aipatu liburuan aurkeztutako arazoa garamatza: euskalkien arteko ezberdintasuna ezin dela zehazki finkatu jarrai etengabea baita(12). Beraz azken finean, arazoak ez du garrantzi gehiegirik. Geuk, baiezkoari eusten diotenen artean, desagertuxe dagoelako edo, Z barnean sartzeak dakarren erosotasuna arrazoi bakar bide delarik, euskalki berezitzat hartzea erabaki dugu.

1.2. GEOGRAFI KOKATZEA

Lehen-lehena beraz gure euskalkia kokatzea dugu (ikus orri-aldeko mapa). E, Erronkariko ibarrean mintzatzen zen. Ibar hau, Nafarroako ipar-ekialdean dugu, Pireneen magalean, ezkerretarantz eta parekide Zaraitzu eta Aezkoa dituelarik. Ibar hau Ezka ibaiak zeharkatzen du, bere ibaiadar ezberdinetan Erronkariko zazpi herriak kokatzen direlarik. Zazpi herriok hauetxek ditugu, hegotik ifarrerantz: Burgi (burgiar), Garde (gardear), Bidankoze (bidankoztar), Erronkari (erronkariar; hemendik hartu du bailarak izena), Urzainki (urzainkiar), Izaba (izabar), Uztarroze (uztarroztar). Ezka ibai hau Aragon ibaira doa, beste hau, berriz, Ebron isurtzen delarik.

Zazpi herri hauek osatzen duten azalera zehar gaitzen, Lafonek damaizkigun luze-zabalak aipa ditzagun:

Bidankoze-Garde (Mendebalde-Ekialde).....7 kilometro
Uztarroze-Burgi (Ipar-Hego).....20 kilometro

eta

Garralda (aezkeraren Mendebaldeko muturra) eta

Garde (E-ren Ekialdeko muturra) artean...34 kilo metro

hots, azken neurri honek E-k, Zar-k eta Aezk-k duten luze-laburra ematen digu(13).

---

(12) MICHELENA, L., "La posición fonética del dialecto vasco del Roncal",
Via Domitia, Tolosa (Frantzia), 1964, 216.orr.

(13) LAFON, R., Ibid., 109.orr.

1.3. ERRONKARIERA: AUZOAK ETA MULTZO BEREKO HIZKERAK

1.3.1. Beraz, haren kokatze geografikoa ikusi ondoren, azter dezagun nola eratzen den inguru geografiko horretan.

E-ren euskalki lagunak, Z eta Zar. ditugu. Eta izan ere bi euskalki hauekiko bi paradigmatan sailka genezake:

1) Batetik Iparraldean beren euskalki-ama duten hizkerekin: baztanera, Aezk. eta Zar.

Aurreko orrialdeko bigarren mapa hartuz gero, eta Bonaparteren sailkapenak lekuko, Pireneak ez dira Iparraldeko euskalkientzat muga, bakoitzak bere luzadura baitu Hegoaldean, hala nola:

Lapurterak.....baztanera (?)
 Mendebaldeko nafarrera beheak.....aezkera
 Ekialdeko nafarrera beheak.....zaraitziera
 zubererak.....erronkaria

Baztaneraren kasua zerbait korapilotsuagoa bada ere, eskumako zutabeko hizkerekin, Iparraldeko euskalkien luzadura paradigma osatzen dute. Hauetan, E genuke seguru aski, gero aipatuko ditugun arrazoiak direla medio -bazterretako izatea, eragin erromanikoa- euskalki maila iristen duen bakarra, antza.

2) Bestetik, Z-rekin batera, beste paradigma hertsia osatuko luke: B-ren antipodak. Bien arteko homomorfismoa (Z-E) erabatekoa da, ezin-bereiziak eta banatze-duda-mudak lekuko, nahiz lehen esand dugun, eta geroago puntuz-puntu frogatuko, Z-tik saihestuta, euskalki berezi kontsidera dezakegula.

E lekutzen duten bi paradigmok beraz, Ekialde-Mendebalde (Aezk., Zar., E.) eta ifar-hego (Z,E) lirateke.

1.3.2. Jadanik, haren barnera igaroaz, Bonaparte printzearen eskutik sortutako sailkapena izan da lehena E-ren hizkerak bereizten eta gainera harrez gero errespetatu dena(14).

Sailkapen honen arauera hiru hizkera luke E-k, alegia:

<u>Hizkera</u>	<u>Hizkera bakoitzaren herriak</u>
Bidankozekoa	Bidankoze Garde Burgi
Urzainkikoa	Urzainki Erronkari
Urtarrozekoa	Uztarroze Izaba

Lehen aurkezpen honetan ez ditugu elkarren arteko ezberdintasunak ikusiko jadanik, aurrerantzean, puntuz-puntu azalduko baitzaizkigu. Bakarrik esan Michelenaren eritziz(15), Erronkariko ibarra laburra izan arren, 2 bere osotasunean bakunagoa dela, E bere hizkeretan arrunt desberdintzen baita.

1.4. HISTORIA

Labur-labur, E-ren historia lerro bakar batetan azal daiteke: XVIII. mendean oraindik ibar guztian hitzegiten zen euskalkia, hil egin da. Baina tamalez hala gertatua polikiago ikusi beharko dugu, zenbait xehetasun emanez(16).

1.4.1. Haserako zenbait datu

Heriotza dolugarri hau ulertzeko, zenbait datu kontutan hartu behar da. Lehena agian etnografikoa genuke; Erronkarin beste zenbait ibar parekidetan bezalatsu, ekonomi oinarria artzantza izan da. Ez dugu beste zehaztasunik emango, datua bere

(14) YRIZAR, P., Ibid., 126-127.orr. arteko mapa.

(15) MICHELENA, L., Sobre el pasado..., 46.orr.

(16) Lan hau burutu ondoren beste lan baten berri izango dugu, bertan zenbait xehetasun historiko berri jasotzen dira: ESTORNES LASA, M., "El dialecto roncalés en la muga de Aragón y Bearne", Iker-2, euskaltzaindia, Bilbo, 1983, 215-218.orr.

hutsean nahiko zaigulako.

Bigarren datua bere kokatze geografikoa da. Haren ekonomiaz bezala, ezer gutxi lortu ahal izan badugu ere, datu bidez gure baieztapena bermatzeko, esan behintzat nahiko ibar apartatua dela eta geografikoki apartatua izateak beste herrietako eragina eta gizartearena oro har, zaildu egin duela.

Hirugarrena, euskalki-kokatzea. Lehenik esan, mendetan nahiko hertsirik irauñ bide duela (lehen esana indargarri), bere homologo zuberotarrak ez bezala. Horrek esplika lezake, alde batetik zergaitik aurki ditzakegun halako barne-desberdintasunak (Z-n ez bezala), eta bestetik, zergaitik azaltzen dituen arkaismoak hain ugari.

Baina kokatze honetan beste euskalkiekiko egoera ez dugu ahaztu behar.

Lehenik beste euskalkiekiko, nahiko alderaturik azaltzen da; hots, lekune marjinal edo periferikoa du, Euskalerriko Ekialdeko muturrean, (eritzi hau Lafonek irmotu zuen, E-k HNG-rekin izandako erlazioak murrizak izan direla dioenean. Haren ustez Irunberri eta Xabierren euskaraz hitzegiten zenean, Zarren Hegoko muturra luzeagoa izan zen eta ondorioz HNG eta E-ren artean ukipen-fronte zabala galerazi zuen). M. Bartolik e.a. frogatu duten bezala (ertzetako eremuak), ertzetako izate honek guztiz determinatzen du hizkeraren izaera: batetik, beste euskalkien eragina ez da hain nabaria; eta gainera hertsirik irauñ badu, erraz dira ulertzen lehen aipatutako bi datuak: barne-bilakaera eta -ezberdintze berezia, arkaismoak.

Bigarrenik, XVIII. mendetik honantz E-ri buruz zenbait datu dugunez gero, bere Hego eta Ekialdean hizkuntza erromanikoekin dago erlaziotan. Eta, noski, beste euskalkien eragina handia izan ez bada ere, erromanikoena ere kontutan hartu beharra dago. Hala, bai sintaxia, bai fonologia ere, kutsu erromaniko honetaz eraginda azaltzen da. Azken datu honek azaltzen digu zergatik sailka genezakeen Aezk eta Zar-z batera, izan ere eragin

erromaniko zuzena jasan baitute NB eta Z-k ez bezala, eta honek bereizten baititu hauetatik; E-ren kasuan ezberdintze hau euskalki mailara iritsiz, bere barne bilakaera marjinala ere dela medio. Noski eragin erromaniko honetatik abiaturik ulertu beharko dugu beraz Hegotik Iparralderantz hedatu den desagertze-eta erdalduntze-prozesua Erronkarin.

1.4.2. Suntsikuntza kopurutan

Kopuruak ematerakoan, berriz ere, Bonaparte Printzearengana jo beharko dugu lehenik. Azkuek ez zuen inoiz zenbaki eta kopurutarako afizio handirik izan; eta hurrengo datu zehatzak Iriagarayk eman dizkigu. Harrez gero, Michelena, K. Izagirre eta K. Artola izan dira Erronkarin bertan inkestak egiten (17), eta bestetik bertakoa M. Estornés Lasa. Hauetan aurkitu ditugun datuez (azkenak, isolatuak eta murrizak) osatuko dugu, beraz, paradigma. hala ere, prozesua kopurutan ikusi aurretik, azpian datzan eragile nagusia bat bakarra dela esan behar, eta hark esplikatzen duela Erronkariko erdalkuntza. Eragile nagusi hau, berriz ere Bonaparte Printzeak agerrerazi zigunez, artzantzarena zen: gizonetakoek -artzaiak gehienak- artaldeak hartuta Bardenen ingurutan (Erribera aldea) igarotzen zuten negua. Han erdara ikasita, ibarrean poliki-poliki sartuz joan ziren.

Bonaparte Printzearen garaian, zazpi herrietan hitzegiten zen, baina Hegoaldean, Burgin gutiengo-hizkuntza zen eta jende helduak bakarrik hitzegiten zuen. Erdialdean, hots, Garde, Biddankoze, erronkari eta Urzainkin, gizonak elkarren artean erdaraz mintzatzen ziren; eta emakumeekin berriz, euskaraz. Goialdean gizonak elkarrekin euskara nahiz erdara zerabilten, emakumeekin euskara, eta hauek beren artean ere euskara. Kutsadura-prozesua hegotik Iparrerantz artzantza zela medio hedatu zen. Hala, emakumeak, herrian urte osoan zirautenak, izan ziren euskarari eutsi ziotenak (18). Honen lekuko Michelenak, Izagirrerek eta Artolak egindako inkestetan, eta Estornés Lasak eman-

(17) Ikus bibliografía.

(18) MICHELENA, L., "Contribución al conocimiento del dialecto roncalés", BRSVAP, 1953, 506.orr. eta hurrengoak.

dako berrietan, emakumezkoak gehiengo ziren (Michelenak egindako inkestan adibidez 9 emakumezko eta 3 gizonezko).

Prozesua ikusi dugu beraz, kopuruak eta ehunekoak ematea besterik ez zaigu falta. Ondoenik, Yrizarrek emanak ditu bere lanean(19), baina urteotako kopuruak zerbait aldatu ditugu, Michelena, Izagirre, Artola eta Estornés Lasak emandako datuen arauera. Yrizarrek 1970erako zeharo suntsitutzat eman zuen E, guk-geuk jakin dugunez bada oraindik egun, E hitzegiten duen andere bat nahiz eta Erronkaritik kanpo bizi den. Eta oraindik K. Artolak 1975ean Izaban Antonia Anaut-ekin hitzegin zuen, eta adibidez, 85 urte zuen. Ez dakigu hilik diren. Dena den, bertan, hitzegiten ez duten arren zerbait gogoratzen dutenak (eserak, kantuak, hitz solteak...) ugari dira. Hitzunik ez. Azken finean gure datu berriok Yrizarrek eman duen erabateko suntitzea zerbait moteldu dute, alabaina amaiera bera da: heriotza.

Datuen interpretazioan lehen bi datu-zutabeak Yrizarren lanetik hartu ditugu, ondorengoak, beste zenbait ikertzailei hartu dizkiogu. Azken hiru datu-zutabeen izartxoaz agertzen diren kopuruek, ez dute herriko hiztun kopuru osoa ematen, kopuru hori behintzat badela adierazten baizik(20).

Tamalez lana egiten ari ginela azken zentsuak lortuko genituen ustea baguenen ere, azken orduan ezinezkoa zela eta datuok gabe gelditu gara.

---

(19) YRIZAR, P., Contribución..., 255.orr.

(20) Ikuspegi soziologikoagotik eta Nafarroako Pirene ifarraldeko prozesua bere osotasunean ulertu, eta barnean E-k beste prosezuekiko dituen bereiztasunak zehazteko, ikus SANCHEZ CARRION J.M. El estado actual del vascuence en la provincia de Navarra, Príncipe de Viana, Iruñea, 1972, 170-173 eta 180-182.orr., erdalduntze prozesu orokorrarentzat, 199-207.orr.

Azken bi datu ere lortu ditugu lana amaitua genuela, bata M. Estornés Lasarena, "los últimos euskaldunes de Izaba (Roncal)", BRSVAP, 1981. Bertan dioskunez, Izaban 13 bat hiztun gelditzen ziren. Aldiz, B. Estornés Lasak aipatu artikuluan, 218. orrian hiztun bakarra dagoela dio. Azken datu honi, (aurrekoa kontutan hartuta) susmagarri deritzogu; gehiago bide dira.

2. EZAUGARRI FONETIKO-FONOLOGIKOAK

Atal hau aztertzeko hiru zatitan banatuko dugu lana: 1-bokalismoa; 2-kontsonantismoa; eta 3-azentua (prosodia).

Sail honetan Michelenak egin du azterketarik sakonena, aurrekoenak (Uhlenbeck, Azkue..) barneratu eta bereaz osatuz(21).

Garbi ikusiko dugu lanean zehar lehen aipatutako bi paradigmekiko erreferentzia bidez 1- Aezk-Zar-E, 2- Z-E) definituko ditugula ezaugarri gehienak, euskalki honen buruaskitasuna non datzan frogatuz. Azkenik esan, Bidankoze, Izaba eta Uztarrozeko hizkerez baliaturik egin dela lan; Urzainki, Garde, Erronkari eta Burgikoei buruz ez baita nahikoa.

2.1. BOKALISMOA

2.1.1. Bokal ahokariak

E-k 5 bokal ahokari du /i,e,a,o,u/ beraz ez du Z-ren [ü]. Eta Aezk eta Zar-ren pareko da honetan.

2.1.2. Bokal gauzatzea

1/a- /i/ bokal moduan kasuotan gauzatzen da:

---

(21) MICHELENA, L., "La posición...".

- kontsonante artean: ixiki = izeki, sutan
  - etenaldi + kontsonante artean, edo alderantziz: isiki dur = izeki dut
  - bokal aurrean azentuztaturik: Ize. Uzt: [eri bíaca] = erpuru, hatz
  - b- /i/ goranzko eta beheranzko diptongoetan: [j] eta [i̯] bihurtzen da Izb.Uzt. [bjari] = belarri; [gai̯] = gau
  - d- /i/ kontsonante moduan hots [y], kasuotan:
    - hasera lekugunean: [yi] = hi; [yincen] = hintzen
    - bokal artean barne-lekugunean: [gaya] = gaua
- 2/a- /u/-ren banaketa ere pareko da bokal moduan:
- kontsonante artean [búru] Izb. Uzt.
  - bokale aurrean azentuaturik: [súa] Izb.
  - b- goranzko eta beheranzko diptongoetan [w] eta [u̯], hala nola [swan] = joan; [gau̯] = gaur
  - d- diptongoaren bigarren elementu bezala, atzizki baten bokalean hertsiki lotuz gero, [b] moduan ahoskatzen da: [sau̯k] > [sabe̯] = zaio, zaie.
- 3/ - E-z kasu batzutan gertatzen den [u] > [ü] ez da E-z gertatzen, eta horregatik E /u/ : Z [u,ü].
- Z-z kasu ugaritan, nola gertatzen den garbi ez badago ere, gertatutako [o] > [u], hala nola

Z gízun	hún	úndar
E gizon	on	ondar
- E-ren góre, zóre... edutezkoak, dagozkien forma intentsiboetatik bide datoz. Salbuespenik bada eduki-ren erroatke dóke, dózke, ginokezu.
- 4/a- zenbait hitzetako bokal-ezpainkaritzea aurrez doan ezpainkariaren eraginez esplika daiteke:
- E zerbutxu, Z zerbütü, Zar C zerbitzu; E eburni, C infernu
- b- E-ren "bedratz" at utzirik, arkaikoa /u/tik /i/tik baino gertuago zegoenez, E /i/:/u/ fenomenua ere gertatzen da, hala nola:

E	errin	-ikaldi,	Uzt.	kikiso
C	errun, erron	-ukaldi		kukuso

Armaila honetan Z-tik, Aezk eta Zar-tik baino gertuago da-
go.

5/a- Z-z ondorengo silaban [ü] izanez /i/ > [ü]. gertatzen da
(atzeranzko asimilazioa), baina /u/ ez da aldatzen. E-z
asimilazio hau oro har gertatzen da, hala nola:

E	tzuntzur	unguru	urun	utzuli
Z	züntzür	üngürü	ürün	ützüli
C	zintzur=eztarri	inguru	irun=eho	itzuli

- *edun aditz laguntzaileaz ere gauza bera gertatzen da

E	gutu	Z gütü	Aezk-Zar gitu	C gaitu
E	bagunu	Z bagünü	Aezk bagindu	Zar baginu
C				C bagenu

- /e/ > /u/ badirudi /e/ > /i/ > /u/ litzatekeela, hots:

E	garrastulu	E	gastulu	E	aing(u)ru
C	arraztelu	C	gastelu	C	aingeru

b- Z-z aurreko silaban [ü] izanez /i/ ez da aldatzen -aurre-
ranzko asimilazioa- E-z usuagoa dugu, alegia:

E	burruña	unude	urrutx	utzu
Z	bürdüña	ünhüde	ürrüttx	ützi
C	burdina	inude	urritz	utzi

- kontutan hartu behar da Izb eta Uzt-en /i/-z eta /u/-z
amaitzen diren enborrek bokalez hasitako atzizkia hartzean
/i/ bihurtzen direla, nahasketak sortzeko aukera izanez.

- /u...i/ > /i...i/ ere gertatzen da ezpainkariren baten era-
ginez:

E	mitil	zibi
C	mutil	zubi

E eta Z-z gertatzen diren asimilazio hauek, B-z ere gerta-
tzen dira; badirudi forma erkideak (ez asimilatuak) baino

berriagoak direla, K. Artolak urur=hiru forma ere jaso du (22).

- /-o/>/-u/ beste euskalki gehienek dagitena hitz amaieran alegia, mailebuetan garbi azaltzen denez, E-z ez da gertatzen:

E	pulpito	soldado	komento	tejado
C	pulpitu	soldadu	komentu	teilatu(23)

2.1.3. Bokal sudurkariak

- 1) Bost bokal sudurkari du E-k /ī,ē,ã,õ,ũ/, dagozkien ahokariekin oposizioan, nahiz sarritasun txikikoak izan: súa/sũa=sua,suhia; ar/ār=har,ar; átze/ātze=atze,ahanzte. Bereiztasun hau Z-k eta NB-ren zenbait hizkerak gordetzen du (B).
- 2) Hizkera guztiek ez dute kopuru bera: Bid>Uzt>Izb adibidez: Uzt kño=usai (txar); zĩ=ezkur; aĩzpa; aĩzto=ganibet; gãzta; ũr=ur>urritz e.a. Izb-n hartu ditu hiru lehenak Michelenak ikus gainera 2.2.4/4.
- 3) Gainera /aĩ/, /oĩ/+bokal>[aỹ],[oỹ]+bokal

2.1.4. Bokal kantitateak

- Bokal-kantitatezko aurkaritza fonologikorik ez da. Z-k/-h/-z bereizirik tinbre bereko bi bokal -sudurkari ala ahokari-agertzen duenetan, E-k iraupen normaleko bokalak azaltzen ditu.

Z	mĩhĩ	lẽhẽr	mãhãin
E	mĩ,mi	ler	mai

- honetan Aezk, Zar eta E bat datoz; Z-rekin ez
- hala ere K. Artolak bokal luzeak atzeman omen ditu, nahiz ez duen esaten balio fonologikoz ala ez, hala nola: goxo. Bokalok lehen mailako intentsitate-azentua dute.

(22) ARTOLA, K., "Erronkariko uskararen azken hatsak eino're (1)", FLV, 1977-25, 105.orr.

(23) AZKUE, R.M., "Particularidades...", 215-216.orr.

2.1.5. Bokal multzoak

1/a- beheranzko diptongo ahokariak [au,eu,ai,ei,oi] dira

- [-i̯-] > [-y-] bilakatzen da ondoren bokalerik badarama:

[gai̯] > [gaya]=gau

- [-u̯-] > [-w-] bilakatzen da ondoren bokalerik badarama:

[au̯] > [awa]=aho

b- [au̯] > [ai̯] Z-z bezala, baina beti ez, [au̯] oraindik dugunetan:

- [au̯] zaharra dugu /r,ṛ,ś/ aurrean: aur, aurten, aurpegi, kaur=hau

- /a/+o/ baturatik, berria antza: zaude -go-, zau=za(i)o, dau=dio

d- [eu]diphtongoa ez da hain ugaria baina:

- /r,ṛ,ś/ aurrean, badirau: deus = ezer, euri, neurri, arreuli = arrubio

d- [ai̯] > [ei̯] erraz igarotzen da, eta [i]-raino ere sudurkari edo sabaikari aurrean, beste batzutan ere adierazle gramatikal huts izanik:

E beino, bino Izb beizik Izb bizien Izb belein Izb -reino
C baino   baizik   baitzuen   belaun   -raino

- [ai̯] < [au̯] etor daiteke, -[ai̯] zaharraz gainera-[r,ṛ,ś,ċ,l] ez den kontsonanteren aurrean agertzen denean:

E aiz(a)- aiznar gai irain gaiza daik daizu nor-nori-nork
aditzak

C auza-   ausnar gau iraun gauza *dauk *dauzu = dik, dizu

- [ai̯] < [ahu] Z-tik ere, E aintz, S ahüntz

- /y-/ aurrean ere Izb, Uzt [-xei̯n], [-xin] = jaun

e- [ei̯] < * [eu̯] ere badugu E ein=ehun; Bid eitzi Z eutzi = utzi
[ei̯] < [oi̯] beste honetan Izb Bid jangeikua, Uzt juangeikua

f- [oi̯] ere bada [-doi̯] arridoi=legarreta; lerdoi=pinadi;
otoi; oi=ohere zoin=zein, nor-en eraginez < *zer-en

g- [aũ, eũ, aĩ, oĩ] dira diptongo sudurkariak:

- [aũ] adibidez Izb, Uzt ardaũ < *ardaõ

- [aĩ] < [-anu] gehienetan [šaĩ] < lat, sanu; [eškribaĩ] = eskribau, kristiaĩ=kristau

- [oi̯] < [one] gehienetan: arrazoĩ; xipoĩ=jipoi, gorontz; morroĩ; eskoĩ esku-on-e=eskuma, eskuin; askoĩ=azkon

2/a- bokal murrizketa beste euskalkien aldean usua da, monoptongazioa barne:

- b- [au̯] > [a]: Uzt gargeroz < gaur-geroz; Bid daka, zakan C da(d)uka, *za(d)ukan; anitx NG aunitz; E jangéikua (Uzt juangéikua)
- d- [au̯] > [u]: Aezk.Zar.E. barur Uzt nu,yu urtiki
C barau(r) nau,háu aurt(h)iki NG NB
- e- [eu̯] > [e]: E ellu eltzu
C euli (Zar) eultzi
- [eu̯] > [u] Izb Uzt utzu; Bid eitzi; Zar eutzi
- f- [ai̯], [ei̯] > [i]: E gitzak gitzazu gitu erin
C gaitzak gaitzazu gaitu erein
- [ai̯]+k.sabaikari > [a]: E axko(r)a gaxto agian naz yaz ere
C aizkora gaizto naiz haiz

3/ - bokalak hiatusetan d, f eta g apartatuetan azaltzen zaigunez, E-z beste euskalki gehienetan ez bezala, goranzko diptongoak badira, eta are, triptongoak ere, hala nola: [ja, je, jo, wa, we, *wo] eta [jau̯, wai̯] (24) hitzotan adibidez: zerria, ziek, balio, eguart, eguerdi, diauzu, ziaur. Ikus 2.1.2/1,2

- a- tinbre bereko bi bokalen laburbilketak, tinbre bereko eta iraupen normaldun bokala ematen du, hala nola:
- /e/+e/>[e] Izb gaxték emaxték gáxtenà ginoken
C gaxteek emaxteekin gaxteena gindukeen
- /-a/+galderazko /-a/ morfoa > [eya], [ia]: Bid deya, dia?=da?
- b- /a/+bok.:/a/+e/>[e]
E améka apez amék aiten grelarik
B/amaeka C(zahar) apaez amék aiten garelarik
/a/+o/>[au̯] ikus 2.1.5/lb.
- d- /e/+a/>[ja]: Izb,Uzt sémia biár biárrí
Z semía béhar behárrí
Zar semea (Aezk) bear bearri
- azentuduna denean, ez du aldaketarik jasaten:
Izb méa = mehea; Uzt aréa = arrasto

(24) Bokal-talde adibide ugari, gehien IZAGIRRE, K. -k dakar bere "Erronkariko euskal ondakin batzuk", BRSVAP, 1959, 281-282.orr.

- /e/+/o/> [e_u] rentzat ikus 2.1.5/le.
- e- /i/+bok. silaba erdigunea da: Izb, Uzt mía; Izb bíar, ez silabiko ikus 2.1.2/lb.
- f- /o/+bok.> [w]+bok. Bid berua dagua yuá (beti 2
Aezk,Zar beroa Zar dagoa Z húa silaba)
C beroa (al)dago hoá
- /o/+/e/>[o_i] rentzat ikus 2.1.5/lf
- /o/+/e/>[we] Bid artikuluez Zar artikuloez Aezk artikuloes
- g- /u/+/a/>- [-jwa] Bid: ainguriuak guziuak
- [-joa] Gar: burioa guzioak
- [-ja] Izab Uzt: ainguriak guziak
Urz: ingriak guziak
- [-ía] Z : aingü(r)i(a)k
- [-wa] Zar: aingruak
- forma guzti hauetan /uya/ liteke sorburua (Detchepare=NB, eta Leizarraga=Z)
- /u/+/e/>[-jwe-], [-je-]:Bid guziuen, ainguriuer
Z -ien -ier
aditzean alabaina, erroa /-du/ edo eta /-zu/ morfemaz, /u/+
+/e/>[*je]>[-ei] : du>dei
- erlatiboa /-en/, /-an/, /-n/, du adizkiaz lotzean:
Bid du+n>dion lehenaldia zion < [*wen]< [wan]
Izb Uzt du+n>dien zien
- Bid-ko zau=zaio eta dau=dio-tik zabei-zaie eta dabei=die lortzen dira.

2.1.6. Bokal-erortzeak

Bokale-erortzeak, hitz barnean batez ere, Zar-z batera E-k agertzen duen ezaugarri bere-berea du (nahiz hark ugariago), urkari alboan batez ere:

l/- herskari- -r:

Urz, Zar aingru arrastri E, Aezk, Zar bedratzu-tzi E-tra -truk
Z aingü(r)ü arrásti(r)i bederátzü Zar -tra -tzra -trik
C aingeru arrastiri bederatzi -tera -tzera -turik

2/- herskari- -l:

ñabla=aizto, ganibet; tupla=tipula, kipula

3/- r- -herskari:

E,	Zar	erden(+metatesia)	E	euki
Z		edi(r)en	Z	egü(r)ük

4/- r,rr- -txis,n:

E,	Zar	burña	-arna	-garna
Z		bürdüña	Aezk -aina	
C		burdin	-arena	-garrena

5/- Txis- -hers:

Bid	amestán		nestate	E	errestitu
C	ametsetan	Aezk Zar	nezesidade	C	erresistitu

6/- aditz laguntzaileetan:

E,	Zar	gra	zren	zte	ztei	tzú	dutzu
Z		gía	zién	zíte	zitíe	düzü	tüzü
C		gara	ziren	zaitez	zaitezte	duzu	dituzu

7/- haserako lekugunean: Izb, Uzt mázte=emazte

2.2. KONTSONANTISMOA

E-ren kontsonantezko fonemak zerok ditugu:

/p,b,t,d,ṭ,k,g/, /s,ś,š,c,č,ć/, /f,y,(ȷ),j/, /m,n,ŋ/, /l,ɭ/, /r,ř/.

2.2.1. Herskariak

1/- Herskariak, Z-z ez bezala, E-z ez dute egoki hasperendurik.

2/- Haserako herskariak. Haserako lekugunean herskari gor eta ozen arteko banaketak E-z ez du aparteko bereiztasunik, bartzutan hala ere beste euskalkietatik ezberdina izanik:
gor: parkatu, tenpra=denbora, korpiz; ozen: biztu, galte =
= kalte.

3/- Amaierako herskariak. Beste euskalkitan bezalatsu, herskari gorrak onartzen ditu bakarrik amaieran.

- halere, datibo eta ergatibozko singularreko l. pertsonan ozena agertzen da.
- Azkuek zioenez /-d/ Izb eta Bid(25)
/-r/ Uzt
- /-d/ badirudi euskararen oso aintzinako egoeraren aztarren dela, egun ez baitu honelakorik onartzen(26).
- /-r/ aldaketa hutsa dirudi, izan ere laxaturik /-d/ > /-r/ (27)
- ikus r/ř

4/- /k/, erakusleek protesi bat izatea da Aezk, Zar eta E-k elkarren artean duten bigarren ezaugarri amankomun nagusia.

- E-k, Zar-k bezala, herskari belare gorra du protesi, Aezk-k atzikitik ozena, hala nola:

E	kaur	kori	kura	kében	kémen	kor	kan	kála
Zar	kau	kori	kura	kemen		kor	kan	kala
Aezk	gau	gori	gura	gen	gemen	gor	gan	
Z	háu	hó(r)i	hú(r)a	hében		hór	hán	hála

halere inoiz ez determinatzaile eta beti izenordain diren bi hitz ditugu Aezk, Zar eta E-z. Hauek /k-/ gabeak dira, esplikazioa zera dirudi: /k-/ hori forma autonomoek (izenordain) galdu egin zutela eta autonomo ez zirenek, (determinatzaile) /k-/ horri eutsi egin ziotela. (ikus NG, Lizarraga-ren hizkera).

- Michelenaren lehen hipotesi hau gehiago tajutu zuen Lafo- nek, bai baitira /k-/ dun forma autonomoak: garen begiak, karen begiak. /k-/ gabeko forma, forma autonomo behar du izan, baina gainera balio anaforikođuna, hots, ez erakus- lea:

---

(25) AZKUE, R.M., Ibid., 217-220.orr. eta MICHELENA, L. "Contribución...", 503.orr. honen eritziz ez da desberdintasunik neutraldu egiten direla- rik /r/ eta /ř/

(26) MICHELENA, L., Fonética Histórica Vasca, Donostia, 1977, 235-236. eta 249.orr.

(27) Arazoa bere osotasunean ikusteko, jo Yrizar, P., Ibid., 354-356.orr.

karen begiak = honen, horren, haren begiak (forma autonomo erakuslea)

aren begiak = bere begiak (forma autonomo anaforikoa)

bestela esanda /k-/ gabeek autonomo eta anaforiko (ez erakusle) behar dute izan (28). Ikus 3.1.

2.2.2. Txistukariak

1/- E-z sei txistukari dugu: hiru frikari /s,ś,š/ eta hiru afrikatu /c,č,č̣/. Ez da Z-z bezala txistukari ozenik. /s/ fonema [θ] ere ahoskatzen zen. (batez ere akustikaren aldetik. Ik. Amado Alonso, III. Congr. Eusk. Ikask., 1922)

2/- Afrikatuak. Hiru afrikatuak azaltzen dira hasieran:

- /č/ badirudi euskal eremu guztian, E-ren Uzt-ko hizkeran azaltzen dela bakarrik, eta hitz bakarrean gainera, ikus 2.2.3/3 (tsat = zabor, zikinkeria).

- /c/ eta /č̣/ haserako lekugunean hitz gutxi batzutan ager dakizkiguke, balio adierazkor edo expresiboz: Izb, Uzt tzuntzur=eztarri; Uzt tzintz=muki; tzapast=txipristin; tzupust=kolpe; talka; txestatu=dastatu; txukatu=xurgatu.

- garbi agertzen da E-ren joera zaharra. Hitz amaieran txistukariak frikari gisa ebakitzeko salbuespenak, beste hizkeretan baino ugariagoak dira:

E korpiz C gorputz; Uzt opus<lat. opus=lan; ahalegin

- /č̣/, /n,l,r/ atzeko ebakerarentzat ikus 2.2.5/2a.

3/- Frikariak; /y/, /ṣ̌/.

- /y/-ren islada eskuharki /ṣ̌-/ dugu:

E xan xakin xarri xatxi xei

Z jan jakin jarri jatxi jei

- bi ezaugarri dute komunean Aezk, Zar eta E-k. Bata ikusi dugu: determinatzaile, izenorde erakusle eta adberbio erakusleen haserako herskari belarea. Bestea hauxe da:

(28) LAFON, R., Ibid., 124.orr.Lizarraga-ren NG-n, autonomoak Ø-z hasten dira; ez autonomoak, ez.

- haserako /y-/ hori, /š-/ bihurtzea; gainera hiru hizkera hauetatik kanpo, HNG bakarrik azaltzen da (Oñatin ere bai, baina zerikusirik gabeko salbuespena da, noski)(29).
- hitanozko adizkietan /y-/ agertzen zaigu; yaz=haiz, yintzen=hintzen, yabila=habil; yago=hago, yai=yu=hau (era berean Oiartzun-Errenteriako ING-n ere gordetzen da, arrazoiak ez daude garbi). Halere yi=hi forma E-z bakarrik azaltzen dela esan beharra dago. (Ik. Lafon h=y honi buruz).
  - /x/ berriz jein, jin=jaun; jangeikua=jaungoikoa (j espainiarra) eta beste zenbait hitz gutxitan. B-z ere hitzokin gauza bera gertatzen da. (Zenbait bizkaiera motatan, hobe esateko).
  - /-y-/>/-š-/ hitz barnean, Zar-z galdu egiten delarik:

E	batixatu	exartu	lexo	nexar
Zar	bateatu	eartu	leo	near
Z	bathejatü	eihärtü	léiho	nigar
C	bataiatu	ei(h)artu	lei(h)o	negar

-/i/ eta bokalez hasitako morfema artean ez da aldaketarik:

E	ayezka	deyez	gaya
C	aiezka,oihuka	deituz	gaua

2.2.3. Sabaikariak

Balio adierazgarri dutenekin batera, beste arrazoiz sortutako bustidurak ere badira, hauetan bustitze hori [´] markatu dugu, eta haietan /ṽ/, nahiz eta agian erizpidea nahiko arbitrarioa izan; maila diakronikoan bustidura finkatu egin denean -bustigabea galduz- /ṽ/ ezarri dugu, besteetan aitzitik [´]; zenbait adibidetan eztabaidagarria da.

Sabaikariek, beste zenbait euskalkitan adina ez bada ere, E-z ere badute -adierazkortasuna dela medio-, aurkakotasun-ahalmena, pertinentzia alegia, hauxek ditugu aurkakotasunok, t/ṭ, d/y, c,ć,/č, s,š/ś, n/ṅ, l,r,ř/l̥ defektiboa dugu beraz sabaikari saila.

---

(29) Ibid., 123. orr.

1/- [t̃] ez sarriegia, bere sorreran behintzat balio adierazgarri-
rriduna:

beretter=sakristau kotta=azpiko gona ñótt=txikitxo

2/- [d̃], Z-a bezalatsu /y/-z nahasten da

oyolko, odol=odolki odoleste; peyo =Periko-ren txikigarri

3/- [c̃]~/č/ beste zenbait euskalkitan bezala, balio adierazgarri-
rririk gabe azaltzen da:

E txakur txar txerri akabantxa atxeiru tsats

Z zakur tzar zerri akabantza altzáiru B sats=zabor,

zikinkeria

- bok+/ic/>bok+/č/: atxur=aitzur, gatx=gaitz, bakotx=bakoitz

4/- [s̃] kasuetan:

- */y/ eta */-y/-ren islada bezala ikxu 2.2.2/3.

- /s/-ren forma adierazgarri bezala: xar=zahar, xuri=zuri,
xuxen=zuzen.

- /š/ jadanik finkatua besteotan:

xaī=garbi xatz=arantza

- mailebutan: kexu, maxela=masaila; merexi=merezi

- /si/+bok kasuan: E xek Izb, Uzt goxan semexun
Z ziek goizí(a)n E*seme+izun

- [ai̯s]+konts.>[ai̯š]: axkora=aizkora, gaxto=gaipto; baina,
halere, aīzpa, aīzter, aīzto, e.a.

5/- [l̃] kontsonantea beti /l/ bustiari dagokio:

l̃lerko=pinu txiki(<l̃er); l̃laburtu; Uzt ellu=euli; ello =
= ero; E pollit

- /i/ bokale denean, atzeko /l/ ez da busti: ile, makila,
e.a.

6/a- /n/-ek iraun duenean, /i/-ren atzean ez da busti, Zar eta
Z-z bai:

E	soin	zeinatu
Zar	soñegi	zeñatu
Z	suñ	zeñhatu

b- [n̄] beraz kasuotan gertatzen da:

- /n/-ren forma adierazgarri: astaña=asteme, ñabar, ño=txiki
- */in/, /ĩ/> (i)n̄ ikus 2.2.4/4b.
- /ñ/ mailegu erromanikoetan: E, Zar, Aezk señale, entrañak
- */ni/-tik: Bid: ñaur=ñeu (<niaur); ñok (<*niagok); ñore (<*niaure).

2.2.4. Beste zenbait kontsonante

1/- /f/, [*jw]>/f/:

Bid (Zar) fan=joan;Uzt, Izb xuan; mailebu berritan, usu da.

- halere bada /f-/ dun zaharrik fungo=onddoa.

2/- /h/

- E-k ia Hegoaldeko euskalki gehienetan bezala, ez du /h/-rik
- bere korrespondentzia $\emptyset$ izan ohi da, honek asko itxuraldatu ditu hitzak:

E	au	Aezk, Zar	ago	Z	áho
	oi	Zar	ogatz		óhe

- batzutan dena den /g,r/ izaten da, nahiz berrikuntza zein iraupen

E	águr	aigáři	Uzt	bigótz
Z	áhür=ahur	aihá(r)i=afari		bihotz

3/- /r,ř/

- a- E-z, r/ř aurkakotasuna ez da neutraltzen amaieran, Izb eta Uzt-en ez behintzat; bertan gaxur=gatzur, erli hitzaren amaierako /r/ eta ař=harri hitzarenak ezberdinak dira.

- dena den oharreraztekoa da, zur, nor hitzei buruz, Azkuek egindako bereizketa; alegia, hitzotako azken /r/ leuna izanik, ondoren bokalea badarraio bakarrik ahozkatzen dugula leun bezala; kontsonante aurrean, berriz, dardarkari azkar, edo gogorragoa. E-z, aitzitik, /r/ leun hauek beti ebakitzen ziren leun, eta beraz /galtruk denetra/; eta ez, guk egiten dugunez, /galtřuk denetřa/, ez guztiz gogorra, tartekoa, ez guztiz leuna ere. Ikus 2.2.1./3.

b- /r̄-/ adibideak ez dira falta E-z:

Bid Zar	reino	reina	rape
Aezk.	erreinu	erreina	errape

- halere salbuespen zahar eta berriak ugari dira:
arroitu=hots, soinu; errede=sare

d- beste euskalkitan /r...r̄/ formak ekidinez disimilaziora jotzen den bitartean, B-ren zenbait hizkera eta E-n disimilazio joera hori ez da hain irmoki ematen, hala:

E	burar, budar	zirar, zidar
B	bular	zirar, zidar
C	bular	zilar

4/- sudurkaritzeak

E-ren bokal eta diptongo sudurkariak, beste euskalkiei komun zaien sorrera bera dute, bokalarteko /-n-/-ren galera. Baina ez da beti hala izaten.

a- bi bokal berdinen arteko sudurkaria ezabatuz, tinbre bereko bokale bera ematen du:

E	ätze	xē	zūr	lū	zī
Z	ähätze	xēhē	zūhūr		zīho
C	ahanzte	xehe	zuhur	liho	= mindu

nahiz eta batzutan bokal ezberdinetatik etorri, (azken bi kasuetan).

b- /i/ atzetik, eta bokal aurrean batzutan, /-n-/ hori galdu egin bada ere, iraun egin duela edo berrezarri egin dela dirudi, alabaina bustiduraz, /-i-/ sabaikariak asimilatuz, hots /i/ > /iŋ/ > /n/ hitz hasieran batez ere

Bid	iñastura	Uzt	ñardetsi	ñola	ñor	ñora
Z	iñhasi		ihardetsi	ihülē	ihūē	ihūatē
C	=tximista		=erantzun	inola	inor	inora

d- sudurkaria berrezarri egin da kontsonante aurrean, /r/ batez ere:

Uzt	ūr	E	ūrzo	belainzu
C	ur = urritz		uso	*bilo-(h)u(t)s

e- metatesia:

E	āre<arena	gāzta<*gaztane
---	-----------	----------------

badirudi azentuaz baduela zerikusirik, sudurkaritzea izen eta aditz-izen azentudunetan ematen baita gehienetan, hortik *árë eta *gãztã-ren sudurkaritze-aldaketak esplika ditzakegu.

2.2.5. Kontsonante multzoak

Bokal sinkopak (2.1.6) direla eta E-z beste euskalkietan ez diren kontsonante multzoak sortu dira: /dr,gr,tr,sr,sdr,sg, str/, e.a.

1/- sudurkari eta /l/ atzean, herskari gor/ozen aurkakotasuna euskalki guztietan neutraldu egiten da, nahiz hitz berritan sarri ez (Aezk eta Zar barne). E eta Z-z, beti kontserbatzaileago, neutraltze hori ez da egin, batez ere E-z, beti kanpoko eraginei hertsiago, hala kontsonante multzo hauek aurki ditzakegu:

a- /lt/ taldea

E	alte	altare	galtegin	-tu→	galtu	eltu	bordaltu
Z	álthe	altháre	galthátü		gáldü	héltü	ezküntü
C(Aezk,Zar)	alde	aldare	galdetu		galdu	heldu	ezkondu

b- /lk/ multzoa: E älke Z ähälke C ahalge = lotsati

d- /np/ multzoa: E tenpra Zar tenbra C (Z,Aezk) denbo(r)a

e- /nt/ multzoa:

E	abentu	borontate	gente	-mentu	-tu→	gentu	nontik
Z	abéntü	borontháte	yénte	-méntü	-tü	khéntü	núnti
C	abendu	borondate	y-,jende	-mendu	-du	kendu	nondik

f- /nk/ taldea

E	mainka	zanko	-ki→	onki	-ko→	kebenko	erronkari
Z	mähänka	zánkho		(untsa)		hebenko	
C	mahuka	zango	-gi	ongi,-do	-go	hemengo	

g- /nb,nd,ng/ taldeak ere badira:

E aldi Iz andere E mendi baina askotan laburtu egiten dira:

E blimadu < *baldin-ba-du, zomait < zonbait.

2/- /n,l,r/+txistukari taldeak zenbait arazo agertzen du:

a- /n,l/+frikaria > /n,l/+afrikatua beste euskalkietan bezala:

entzun, mintzo, nintzen, altzo=magal Uzt eltzar≈zar.

- baina mailebu berritan ez da aldaketarik izan:

E manso Zar, Aezk mantzo; E pensa Aezk, Zar pentsa

b- /rs/, /rc/ desberdin atxikitzen ditu E-k:

/rc/ amaiera-lekugunean /r/ ondoreñ, beste edozein fonema bezala, afrikatu ebakitzen da:

E artz, ortz; baina Bid ōrzi eta hemendik Izb orz

- barne-lekugunean ere bada: zortzi, mertxede; nahiz sabai-kari izan, afrikatu azaltzen da C mesede

- /rs/ beste euskalkitan /š/ eman duena (rs>*rš>š), E eta Z-z atxikitzen da, eta orobat /r/+txistukari frikari multzoa:

E	Zar	tarzun	Bid	ersi	E	ūrxo
Z		tārzün		hērzi		ūrxo
C		tasun	G,B	itxi	C	uso, uxo

- halere zenbait bakundura ere bada: E usaĩ Z ūrsāñ=doministiku.

- alabaina bada korrespondentzia berezia Uzt, Bid /rs/: Izb, Z(G,B) /št/:

Uzt,Bid	borz,	berze	būrzegi	orzegun
Izb,Z(G,B)	bost(Uzt)	beste(Izb)	būstegi	Z būrüzāgi ostegun

badirudi konposaketa dela medio */-r(t)s-/ > /-rzt-/> /-št-/ litzatekeela prozedura.

3/- herskari + herskari beste euskalkien emaitza:

- bapanak <*bat-banak

- bait+/d/>duda-muda, batzutan /t/ bestetan /d/: Bid baitu, baidu

- bait+/g/>bai+/g/ ez du ozentasuna galtzen: Bid bigintion

4/- herskari apikari + txistukari>txistukari afrikatu:

- E tzu (duzu); dutzu (dituzu) /i/>/u/ asimilatu eta erroa sinkopatu

- alabaina bait+/s/, ez: Bid baizen=baitzen Izb bīzien=baitzuen

5/- /es/ + txistukari frikari>txistukari frikari:

Bid ezen (ez+zen) ezabei (ez+zabei) baina Izb etxakin (ez+xakin)

C (B ez) etzen etzaie etzekien
 - halere askotan txitukari taldeak ez dira sinplifikatzen:
 Bid autzsko=lastotxo Izb ebaszale=lapur, ohoin
 (kontutan har B-z ere antzera gertatzen dela).

6/- /es/ + herskari ozen>/es/ + herskari ozen, beraz ozen dirau
 Bid ezdigula=ezen dugula; ezdoke=ezen duke, ez dezake; ezbaiz-
 drokegu=ezen baitezakegu (bizkaieraren antzera).

2.2.6. Laburpen gisa

N. Moutard-i jarraikiz (ikus bibliogragia) hau litzateke
 E-ren kontsonante-sistema taulatan:

HASERAKO

	Ezp.	Horzk.	Apiko-alb.	bizkar-alb.	Sabai-aurr.	Sabaik.	Belare
Hersk.	gor ozen	p b	t d	č	c	č	t g k
Sudurk.		m	n				g
Frikari(+alb)	f	l,(θ)	š		š	l	x
Dardark.							r

BOKALARTEKO

Hersk.	gor ozen	p b	t d	č	c	č	t g k
Sudurk.		m	n				g
Frikari(+alb)	f	l,(θ)	š		š	l	x
Dardark.							r-f

AMAIERAKO

Hersk.	gor ozen		t d	č	c	č	k
Sudurk.			n				
Frika.(+alb)			(θ)	s'		š	l,r-f

Lau ohar:

- 1- Afrikatuak herskariaren barnean sartu ditu.
- 2- Albeolare bizkar-alb. ebaketa-lekuguneen ordena irauli egin du.
- 3- Amaierako lekugunean r eta ř arteko oposizioaz ikus 2.2.4/3a
- 4- Amaierako -d geuk ezarri dugu.

2.3. AZENTUA

2.3.1. Lehenik esan, Bonaparte printzeak ez ziola jaramon handirik egin, eta Azkuek, aurreiritzi jakinez, E-ren azentua erdalduztat gaitzetsi zuela. Michelena da lehena arazo hau zerbait garbitzen, eta orain artean bezala berari gatxezkio.

2.3.2. Orokorki E-ren azentuak intentsitatezkoa dirudi gaztelanieraren antzekoa.

- Zenbait hitz-multzok: izen+adjekt., aditz n.+aditz l., azentu nagusi dute. K. Artolak azentu nagusi horrez gain, azentu sekundarioa era bereizten du. Hala, azentu nagusia bigarren hitzak balio du eta sekundarioa, lehenengo hitzak aurrez zuena (nagusia orduan) bihurtzen da, hala nola:

kántatu + niézun   kántatu niézun

xúntatan + gindénian   xúntatan gindénian (30)

- Bestelako hitzetan, adberbioak kasu, perpausaren barneko hitzaren lekuneak eraginda edo, ezpaia agertzen da.

- Michelenak berak beste lan batetan dioskunez, azentuak badu balio bereizlea -nahiz egun oposizio hauei buruz zenbait ezpai eta eztabaida izan- halere ez da material gehiegi E-ri buruz (Z-z bezala); eta, beraz, kontu handiz hartu behar dira baieztapen hauek.

2.3.3. Azentua oxitono, paraxitono edo proparoxitono izan daiteke:

1/- aditz-erro eta partizipioetan ebakera usua proparoxitono da: Izb árgudi=hitzegin, ézkapa=ihes, tústatu=ustel, xáetu=garbitu.

2/- hitz elkartuetan bigarren elementuak hartzen du:

Izb aitayéina, amándria, etzidámu Uzt erenégun, etxekuándria

---

(30) ARTOLA, K., Ibid., 77-78.orr.

3/- bestela Izb, uzt eta Z artean bada desakordiorik:

Izb	ardáu	gázta	burár	ezúr	áxuri	bústegià
Uzt	ardáu	gázta	búdar	ézur	áxuru	búrzegià
Z	ardú	gazná	búlhar	ézür	axú(r)i	

2.3.4. Deklinabidea

1/- Deklinabidean garbi azaltzen da, nahiz material gabeziak osatzen ez utzi, Z-rekin dituen antzekotasun eta ezberdintasunak:

a- Z-z mugatzailea ezartzeak azentua aurreratzen badu, E-z azentuak bere lekugunean dirau:

E mítil mítila; zánko zánkua

Z míthil mithíla; sóho sohúa

- bestetik E-z: sémia, sémiaren, sémiareki...

b- Z-z azentuaren arauera izen-enborrak oxitono eta paroxitono ditugu, E-z berriz oxitono/ez oxitono dirudi aurkakotasun sailkapena.

- oxitonoetan zenbait mailebu izango dugu:

biarnés=béarnais, repatán=artzai, (arg. repatán; gazt. rabadán)

- alaber zenbait hitz elkartu, bigarrena silababakar izan edo azentu oxitono hartzeko aukera duenean:

ollár oilo+ar, izábar= Izabakoa

- amaieran ere, laburbilketazko diptongoa dukegunean:

idóí=aintzira, padura, egitái=igitai, iséi=izei (pinu)

(31)

c- Z-z bezala /-a/-z amaitutako hitzetan, /-a/ horrek mugatzaileaz bat egiten du, azentua bereganatuz:

E, Z aitá (aita+ta); amá (ama+a)

2/- /a/ temadunak

	mugagabea	m. singularra	m. plurala
abs.	pezéta	gaizá	festák
erg.		arropák	amék
gen.		aitáren	
soz.		aziendáreki	perléki
instr.	pérlaz	makináz	

	mugagabea	m. singularra	m. plurala
ines.		ermitán	amerikétan
gen.	izábako		
alat.		aziendará	maltétra
abla.		follátik	
part.	gáizarik		

3/- Beste temadunak

	mugagabea	m. singularra	
abs	arrái, bézino morrói	arráya, bézinua, morróya	
erg		gásuak (<gáxo) morróyak	
dat		áurrari (<áur)	
gen		txákurrari (erg.txákurrak), morróyari	
des		negiáren	
soz	(bi) morróireki	mayorálarentàko (<mayorála)	
ins	karróiez	éskiaz (<ésku)	
ines	mauliónen, gáztetan	ártian (<árte)	
alat		lúrriara (<lúr)	
abl	idóietik	ménditik (<méndi)	
part	juíziorik		

	m. plurala
abs	gízonak, gúziak (<gúzu)
erg	gizonék, emazték, biék (<bí)
soz	artzayéki, emaztéki, (<artzái)
ines	zazpiétan (<zázipi)

3. EZAUGARRI MORFOLOGIKOAK

Morfologiaren atal honetan batez ere hiru gauza aztertuko ditugu; deklinabidea, aditza eta lehen aipatutako determinatzaile eta izenorde erakusleen /k-/ protetiko hori. Izan ere, oro har, aditza eta deklinabideak betetzen eta osatzen dute morfologia lehen hurbilketa batetan. Baina bestetik, hirugarren elementu horri, E-k hain berea izanik, kapitulu berezia eskaini diogu. Lehenik beraz /k-/ hori aztertu dugu, bera baita kapitulurik motzena, eta ondoren morfologia ororen bi zatiak; Izan sintagma (eta hemen guk deklinabidea aztertu dugu bereziki) eta Aditz sintagma (eta hemen berriz aditza).

3.1. DETERMINATZAILE ETA IZENORDE ERAKUSLEEN /k-/ PROTETIKOA

3.1.1. Lehen ere herskariez aritu garenean (2.2.1/4) protesi honetaz, hain zuzen /k-/z, aritu gara. Badirudi, Azkueren hitzetan, euskalki hau aztertu ez dutenek berari buruz ezagutzen duten ezaugarri bakarra dela.

3.1.2. Baina ez da erakusleetan bakarrik azaltzen, zenbait adberbiotan ere. Hona zerrenda osoagoa:

<u>E</u>	<u>Zar</u>	<u>Aezk</u>	<u>Ekiald.Euskai.</u>	<u>Mendeb.Eusk.</u>
kaur	kau	gau	hau	au
kori	kori	gori	hori	ori
kura	kura	gura	hura	ura
keben,kemen	kemen	gen,gemen	heben,hemen	emen,amen

<u>E</u>	<u>Zar</u>	<u>Aezk</u>	<u>Ekiald.Euskal.</u>	<u>Mendeb.Eusk.</u>
kor	kor	gor	hor	or
kan	kan	gan	han	an
kala	kala	gala	hala	ala
kain	kain	gein	hain	ain
kainbat	kainberze	geinberze	hainbertze	ainbat, beste
bikain, bikin	bezain	bezein	bezain, bikain	bezain (G)
bikala	bezala	bezela	bezala, bikala	bezela, legez

3.1.3. Arazo honetaz lehen arduratua gure Bonaparte printzea izan zen(32), baina honen ustez E, Zar, Aezk, ekialdeko euskalkiak eta Mendebaldekoek azaltzen zituzten aukeren ordena kronologikoak, zera zatekeen:

/k-/>/g-/>/h-/>/ø/. Hitz elkartuetan forma zaharrak hobe gordetzen zirela juzkatuz, "emakume"ren adibidea jartzen zuen "kume" forma eta ez "hume" edo "ume" zaharrena zela frogatzeko. Noski, Azkuek kritika zorrotza egin zion, beste euskalkitan azaltzen diren /k-/ eta /g-/ protetiko guztietan (gune, goatze, guren, gurin, kokots, kupela) bat bera ere E-z agertzen ez dela eta (33).

3.1.4. Badirudi Lafonek eta Michelenak (34) eman diotela esplikazio zehatzagoa, lehenak bigarrenak baino zehazkiago; hots, protesidun formez gainera E-k beste protesigabeko bi forma azaltzen baititu: ura=hura eta ori=berorri.

Fenomeno hau esplikatzeko lehen bereizketa bat egin behar da: determinatzaile erakusle gisa azaltzen direnak eta izenorde gisa azaltzen direnak.

Determinatzaile erakusleek beti protesia daramate. izenordeek erakusle direnean, ere, protesia daramate, baina erakusle

(32) BONAPARTE, L.L., Le verbe basque en tableaux..., Londres, 1872, XI.orr.

(33) AZKUE R.M. Ibid. 222-223.orr.

(34) MICHELENA "La posición...", 143.orr. bertan zerrenda guztia agertzen da eta LAFON Ibid 124. orr.-an esplikazioa.

ez direnean ez daramate protesirik. Izenorde ez erakusle hau hain zuzen, izenorde anaforikoa da. latinaren antzeratsu, izenorde erakusleak (hic, iste, ille) eta izenorde anaforikoa (is) bereiz ditzakegu. Adberbioak -eta hau jadanik geuk diogu beste esplikazio ezean, aurrekoak balio ez duenez-, badirudi analogia bidez esplikatu beharko lirakeela edo hizkuntzaren estadio oso arkaikotara joaz.

Adibidez, karen(garen)/aren bikotea hartuz:

gizon karen begiak--determinatzaile erakusle, ez anaforiko, (ez autonomoa):

gizon honen, horren, haren begiak (ille homo)

karen begiak-- izenorde erakusle, ez anaforiko, (autonomoa):

honen, horren, haren begiak (ille)

aren begiak-- izenorde ez erakusle, anaforiko (autonomoa):

bere begiak (is)

Amaitzeko esan, Lafonen eritziz /k-/ horrek horregatik garrairen batean erakusle balioa izan zuela.

3.2. DEKLINABIDEA

Deklinabideari arreta zertxobait, K. Izagirrek jarri dio, eta berak egin du deklinabide-bilketa bakarra (Estornés Lasarena ere ahortzi gabe): bere abantaila, azentuz horniturik izatea; bere akatsa, beste bi hizkeretakoak (Urzainki eta Biddankoze) ez ematea (ezin! inolaz). Lehen ikerketa hau, gainera J. Estornés Lasarenarekin osatu dugu(35). Halere ez dago lan sakonik eginik, eta horregatik zenbait berrikuntza guk-geuk egin dugu.

---

(35) Deklinabideari buruzko guztia bi iturritatik atera dugu eta izenak aipatzen ditugunean bi lan hauetaz ariko gara:

ESTORNES LASA, J., Errokariko uskara, Donostia, Auñamendi, 1968.

IZAGIRRE, K., Ibid (1), BRSVAP, 1961, 397-399.orr., 406-407.orr.

3.2.1. Bokalez amaitutako hitzen deklinabidea

Aurrera jarraitu baino lehen esan beharra da, batuago egitekotan beti "mendi" hitza erabili dugula. Hala, zenbaitetan beste bokalez amaitutako hitzik bagenuen, hitz hori "mendi" hitzaz ordezkatu dugu. Hain zuzen, beste hitzak hauek ditugu; mugagabeen: anáxe, áitak, amák, anaxéri, anáxeren, alábareki, néskaz, gízonez, mézatra, étsetra, íditra, etsétarik, ogírik. Singularrean: sémeak, sémeari, sémearen, semeareki. Pluralean: etséngatik, zienganik.

	<u>Mugagabea</u>	<u>M.Singularra</u>	<u>M.Plurala</u>
NOR	méndi	*méndia	méndiak
NORK	méndik	méndiak	mendiék
NORI	*méndiri	méndiari	mendiér
NOREN	méndiren	méndiaren	*méndien
NORENTZAT	méndiren	méndiarentzat	*méndien
NORENGATIK	*méndirengatik	*méndiarengatik	mendiéngatik
NOREKIN	méndireki	méndiareki	mendiéki
NORTAZ	méndiz	*méndiaz	*mendiéz
NON	*ménditan	méndian	mendiétan
NONGO	*ménditako	méndiko	mendiétako
NORA	ménditra	méndiara	mendiétr
NORAINO	*ménditraino	méndiaradráino	mendietraíno (?)
NORANTZ	*ménditarat	*méndiarat	mendiétarat
NONDIK	*ménditarik	ménditik/-rik	mendiétatik/-tarik
Partitiboa	*méndirik		
NORTZAT			
bizidunak			
NON			
NORA		sémearengana	seméngana
NORAINO		semeagana	
NORANTZ			
NONDIK		*sémeagandik	seménganik

3.2.2. Kontsonantez amaitutako hitzen deklinabidea

Hemen ere ez, ez dugu inon kontsonantez amaitutako hitzen deklinabide osoa aurkitu; eta, beraz, guk-geuk berreraiki dugu, gehienik, dena de NOREKIN kasua arte (soziatiboa) "gizon" hitzetik abiatuta atera dugu (Estornés Lasak hitz honekin jaso baitu). Honez gain, non eta nora kasuak, lekuzkoetan garrantzitsuena, testifikatutako hitzetatik hartu ditugu: maiginean, alteskérrean, álurreko, maitziarat.

	<u>Mugagabea</u>	<u>M.Singularra</u>	<u>M.Plurala</u>
NOR	*álur	*álurra	*álurrak
NORK	*álurrek	*álurrak	alurrék
NORI	*álurri	*álurrari	alurrér
NOREN	*álurren	álurraren	álurren
NORENTZAT	*álurren	álurraren	álurren
NORENGATIK	*álurrengatik	alurrárengatik	alurréngatik
NOREKIN	*álurreki	álurrareki	alurréki
NORTAZ	*álurrez	*álurraz	*alurréz
NON	*álurretan	álurrean	*alurrétan
NONGO	*álurretako	álurreko	*alurrétako
NORA	*álurretra	*álurreara	*alurrétra
NORAINO	*álurretraino	*álurrearadráino	*alurrétraino
NORANTZ	*álurretarat	*álurrearat	*alurrétarat
NONDIK	*álurretatik/-rik	*álurretik/-rik	alurrétatik/-rik
Partitiboa	*álurrik		
NORTZAT			
bizidunak			
NON			
NORA		*gízonagana	gizonéngana
NORAINO			
NORANTZ			
NONDIK		gizonarénganik	gizonénganik

3.2.3. /-a / bokalez amaitutako hitzen deklinabidea

Berriz ere kasu guztietan "eliza" hitza ezarri dugu, askotan beste /-a/ organikodun hitzetatik abiaturik, hauetxek dira; mugagabeen: amák, alabér, anaxéri, alábareki, néskaz, mézatra, gaizarik. Singularrean: aitá, amák, alabáren, anaxáreki, maki-náz, ermitán, anaxárengana, follatik (azken hitzok anaxa eziz Michelénari hartu dizkiogu). Pluralean: aiták, aiték, alabér, alabén, alabéki, maltétra, alabéngana.

	<u>Mugagabea</u>	<u>M.Singularra</u>	<u>M.Plurala</u>
NOR	*elíza	elizá	elizák
NORK	elizák	elizák	elizék
NORI	elízari	*elizári	elizér
NOREN	*elízaren	elizáren	elizén
NORENTZAT	*elízaren	*elizáren	*elizén
NORENGATIK	*elízarengatik	*elizárengatik	*elizéngatik
NOREKIN	elízareki	elizáreki	elizéki
NORTAZ	elízaz	elizáz	*elizéz
NON	*elízatan	elizán	elizétan
NONGO	*elízatako	*elizáko	elizétako
NORA	elízatra	*elizára	elizétra
NORAINO	*elízatraino	*elizáradráino	*elizétraino
NORANTZ	*elízatarat	*elizárat	*elizétarat
NONDIK	*elízatatik/-rik	*elizátik/*-rik	elizétatik/-rik
Partitiboa	*elízarik		
NORTZAT			
bizidunak			
NON			
NÓRA		*alabágana	alabéngana
NORAINO			
NORANTZ			
NONDIK		*alabánganik	*alabénganik

3.2.4. Ondorioak

Orain jadanik atera dezakegu zenbait ondorio:

1/- zenbait kasu oso berezi agertzen zaigu:

a- norentzat. Kasu honi dagokionez badirudi, izenetan genitibo (noren) zaharra, hutsik erabiltzen dela, (arkaismo garbia, beraz) autore zaharretan ere ikus daitekeenez; eta izenordeetan, aitzitik, bi formen alternantzia dagoela. Halere Estornés Lasak ez du inoiz genitiboa erabiltzen, destinatiboa+ko baizik = -tako:

- ésketu nun anáxaren (anaiarentzat eskatu dut, berez eskatu naiz, hika)

ésketu nun neskáxearen (neskatxarentzat eskatu dut, berez eskatu naiz, hika)

ésketu nun semén (semeentzat eskatu dut, berez eskatu naiz, hika)

- ésketu nun éne, enetáko (niretzat eskatu dut, berez eskatu naiz, hika)

- beste forma hauek ere jaso ditugu: ñáuren, ñaurentako (neuretzat); yire, yiretáko (hiretzat); giáuren, giaurentáko (geuretzat); ziéntako (zuentzat); kuéntako, koriéntako, kéntako (hauentzat, horientzat, haientzat) beréntako (berentzat) eta gainera: zértako, déustako, gaiza guziétako.

b- Estornés Lasak gainera beste bi kasu, inon beste inork ez aipatuak, ezartzen dizkigu:

- mendiarétikas, mendiétikas. Eta adibide bat: mendiarétikas etxeara da ordu bat. Kasu hau "desde" bezala itzultzen du, baina ez dakar beste argibiderik.

- mendiárago, mendiétarago. Bere itzulketak "para" ematen digunez, badirudi beste zenbait euskalkitan gertatzen den fenomeno bera dela, baina ez dela berez kasu aparta. (Azkenean Euskaltzaíndiak adlatibo destinatibo bezala onartua). Aipatu, azkenik, bi kasuok ez direla bizidunetan agertzen.

d- bestelakoan beste euskalkien kasu-kopuru bera da, Nortzat kasua (prolatiboa) halere behin ere ez zaigu azaldu.

- bizidunetan argi dago bi kasu besterik ez direla erabiltzen. Izan ere beste kasuen erabilera-sarritasuna nahiko murrizta da. Horregatik ez dugu zegozkien formak berreraiki nahi izan.

2/- Kasuetako desinentzia-bereiztasunak banan-banan aztertuz:

- nork. Gure sarrera soziolinguistikoa egiterakoan E bi paradigmarekiko sailkatu eta erkatu behar zela genion; bata (Baztan)-Aezk-Zar-E. Eta izan ere, lau azpi-euskalki edo hizkera hauek (E euskalki) azaltzen dute bakarrik HNG-z batera, mendebaldeko euskalkietan ergatibozko pluralaren marka /-ek/. Honek ere elkarren artean batzen ditu, eta Ekialdekoetara hurbiltzen eta lotzen.
- nori. Pluralean /-er/ forma azaltzen zaigu, marka hau Z-z ere aurkitzen dugu.
- norekin. Izb eta Uzt-en /-ki/ azaltzen da, Bid /-kin/
- nora. jadanik Azkuek oharrerazi zuen, Z-z bezalatsu E-z ere alatibo kasua "artikuluz" mugatzaile, -erakusle, -plural deklinatzen zela. Azkuek /-a/ horri "artikulu" zela bazion ere, bada beste eritzirik(36), eta badirudi pisu gehiagokoa dela; izan ere "artikulua" berriz ere alatibo mugatzaile (noraino) eta direktiboan (norantz) agertzen baita. Baita ere, lekuzko izen nagusietan, ez da /-a-/ hori azaltzen:

méndiara	méndiaradraino
Uztarrozera	Garderadraino

hots, ez zaigu ez *Uztarrozeara ez eta *Gardearadraino azaltzen, honek De Rijk-en teoria irmotzen du(37). Hala ere, beste leku-izen askotan /-a-/ hori azaltzen zaigu; baina hauetan ez dakigu zein den enborra, eta bestetik hitzon zahartasuna. Hain zuzen /-a-/ horren jarrera zaharra bada, lekuzko izen nagusi zaharretan (herrienak) bereizketa egingo da; baina berriak izanik, analogiaz /-a-/ sartuko zaie, eta beraz ezin berezi: Zábaleara, Lápiteara, Landalóngara, Astégiara, eta Surgitziara, baina Iribarnera eta Palpátera.

- norantz. Kasu honetan ere Z-ri hurbiltzen zaio.

(36) RIJK DE, R., "Euskal morfologiaren zenbait gorabehera", Euskal literatura eta linguistika bide berriak, Bilbo, 1981, 89-94.orr.

(37) RIJK DE, R., Ibid., 94.orr. Bizkaiera zaharreko "zerureanik" (zerurengandik: Barrutia) = zeruetatik bezalako formek indartzen dute.

- noraino. Esan beharra dago guztiz bitxi dela, izan ere mugagabeen-*(e)traino dugu, mugatu pluralean ere -etraino; mugatu singularrean aldiz -(e)aradraino. /-a-/ hori /-ga-/tik(38) datorrela pentsatuz ere, nahiko esplikagaitza gertatzen da singularreko desinentzia. Agian alatibo fosildu baten gainean alatibo mugatzailearen beraren desinentzia gainezarri zela pentsatzea dirudi bidezkoena. Pluralean, forma erregularra sinkopaturik azaltzen da: -etraino < -etaraino.
- nondik. Uzt-en eskuharki /-tik/ da, Izb-n /-rik/ (B-z ere -rik, jakina).

3/- enbor eta desinentzien arteko loturan, bi erregela berezi

- /-a/+/ -a-/>/-á-/. Berez ikusi dugu azentuaz hitzegitean (2.3.4/lc)
- /-e/+/ -e-/>/-é-/. Hain zuzen 3.2.1. deklinabidean, bizidunen kasuetan azaltzen da, gainera beste hauetan ere betetzen da: semér, semén, seméki, etxétan, seméngana, seméngatik. Halere "neskaxe" hitzak ez darraio lege honi, hain zuzen, berez *neskatxa bada ere, ez du ez "anaxe" hitzak bezala jokutzen anaia, ez "eliza" forma bezala, hala nola

anaxék,	semék,	neskaxiék
anaxér,	semér,	neskaxiér
anaxéki,	seméki,	neskaxiéki

 ez dago garbi zergatik -i- hori tartekatzen den.

3.2.5. Izenordain eta erakusleen deklinabideak

Izenordain eta adjektibo erakusleen deklinabidea hau genuke:

---

(38) Ibid.

	<u>Mugatu Singularra</u>			<u>Mugatu Plurala</u>		
NOR	káur	kóri	kúra	*kuék	*kóriek	*kék
NORK	*konek	*korrek	*karek	*kuek	*koriek	*kek
NORI	kóni	kórri	kári	kuér	koriér	*kér
NOREN	kónen	kórren	káren	kuén	korién	kén
NORENTZAT	kóntako	kórrentako	kárentako	kuéntako	koriéntako	kéntako
NORENGATIK	kónenga	kórrenga	kárenga	kuénga	koriénga	kénga
	tik	tik	tik	tik	tik	tik
NOREKIN	kóneki	kórreki	káreki	*kuéki	*korieki	*kéki
NORTAZ	*kón(e)- taz	*kór(re)- taz	*kár(e)- taz	*kuétaz	*koriétaz	*kétaz
NON	*kóntan	*kórtan	kártan	kuéntan	koriétan	kétan
NONGO	kóntako	kórtako	kártako	kuéntako	koriéntako	kéntako
NORA	kóntra	kórtra	kártra	kuéntra	koriétra	kétra
NORAINO	--	--	--	*kuéntra <u>i</u> no	*korie <u>ta</u> raino	*kétraino
NORANTZ	*kóntarat	*kórtarat	*kártarat	*kuéntarat	*korieátarat	*kétarat
NONDIK	kóntarik	kórtarik	kártarik	kuéntarik	korieátarik	kétarik
NORTZAT	--					
bizidunak						
NON						
NORA	kónengana	kórrengana	kárengana	kuéngana	korieéngana	kéngana
NORAINO						
NORANTZ						
NONDIK	kónenga- nik	kórrenga- nik	kárenga- nik	kuénga- nik	korieénga- nik	kénga- nik

ez dute irazkin apartaririk merezi, /k-/ epentetiko horretaz lehen ere mintzatu gara (3.1). Enborreri dagokienez, "kuek" eta "kek" dira formarik interesgarrienak:

kuek<*hauek (2.1.5./2b)

kek<*keiek<*kaiek seguru aski (ikus 2.1.5./1d eta /2f)

3.2.6. Solezismoak (39).

Solezismoak, erdaratikako kutsu nabarmendu hitz eta erabilerak, oso era berezian azaltzen dira E-z.

1/- Gazteleniazko "a" preposizioaren eraginez, leku-denbora baliola duenean, euskaraz beharko zukeen kasuaren ordezt, datiboa (nori) azaltzen zaigu, "a" horren balio eskuharraren (datibozkoa: a Pedro) eraginez.

Adibidea:

Uzt. atzoko orduari baz	comer <u>a</u> la hora de	atzoko orduan
kaltu	ayer	bazkaltu
etseari abaño	junto <u>a</u> la casa	etsearen abaño
eguerdiari	<u>al</u> mediodía	eguerdian
burtzegiaren iltea	<u>a</u> la muerte del	burtzegiaren
ri	amo	iltean
mayatziarat eltiari	<u>al</u> llegar el mes	maiatziarat el
	de mayo	tean
xaxteari	<u>al</u> bajar	xaxtean
Bid. A.Farinetari borda	hacer casar <u>a</u> la	A.Farineta bor
laraztu	Sra. F.	dalaraztu

Zerbait ezberdina -ra kasua, alatiboa, gauza bera azken finean:
pelotara xokatu   jugar a la pelota   pelotan xokatu

Azken bi kasuok, geure artean ezagunak dira; lehena zuzentzen ari bada ere, bigarrena barra-barra erabiltzen da.

2/- Bizidunak, bizigabe deklinatzea. Azken joera hau solezismo den ez dago batera garbi, eta arkaiko izan daiteke, adibidez

- Aurretik eta erotik egia (haurrarendik eta eroarendik egia). Puntu honetan, beste euskalkiek ere ustegabea franko eman dezakete.

---

(39) AZKUE-rengandik jaso ditugu, Ibid, 226-227.orr.

3.3. Aditz paradigmak

NOR (40)

Indikatiboa

Oraina	Iragana
naz	nintzen
yaz	yintzen
da	zen
gra	gintzen
zra	zintzen
zrei	zintzein
dra	zren

Baldintza

Aurrekoa	Ondorio oraina	Ondorio iragana
banintz	naiteke	naitekian
bayintz	yaiteke	yaitekian
balitz	laiteke	zaitekian
bagintz	ginaizteke	ginaiztekian
bazintz	zinaizteke	zinaiztekian
bazintzei	zinaiztekei	zinaiztekiein
balidra	laizteke	zaiztekian

Subjuntiboa

Oraina	Iragana
nein	nindian
yain	yindian
dein	ledin
gitian	gintian
ztian	zintian
ztein	zinztein
tian	litian

Agintera

	<u>Ahalezko baldintza urruna</u>
adi	banendi
bedi	bayendi
zte	baleti
ztei	baginte
bite	bazinte
	bazintei
	balite

Ahalezkoa

Oraina	Geroa	Iragana
naiteke	naiteke	naitekian
yaiteke	yaiteke	yaitekian
daiteke	laiteke	zaitekian
gaizteke	ginaizteke	ginaiztekian
zaizteke	zinaizteke	zinaiztekian
zaiztekei	zinaiztekei	zinaiztekiein
daizteke	laizteke	zaiztekian

NOR-NORI Indikatibo oraina (41)

	YAITAD YAITADAN	ZAITAD		ZAITAZUD	ZAITEZEID	ZAIZTAD
NAIK NAIN		ZAIK ZAIN	GAIZKUK GAIZKUN			ZAIZKUK ZAIZKUN
		ZAU				ZAZKA
	YAIKUGU	ZAIKU		ZAIZKUGUZU	ZAIZKUGUZEI	ZAIZKUGU
NAIZU		ZAIZU	GAIZKUZU			ZAIZKUZU
NAIZEI		ZAIZEI	GAIZKUZEI			ZAIZKUZEI
		ZABEI				ZAZKABEI

NOR-NORI Indikatibo iragana (41)

	YITZAIKIDAN	ZITZ AidAN		ZITZAIKIDAN	ZITZAIKIDEIN	ZITZAIKIDAN
NITZAYA NITZAYA		ZITZAYA ZITZAYA	GITZAYA GITZAYA			ZITZAIKIA ZITZAIKIA
NITZAUN	YITZAUN	ZITZAUN	GITZAZKAUN	ZITZAZKAUN	ZITZAZKABEIN	ZITZAZKAUN
	YITZAIKIGUN	ZITZAIKUN		ZITZAIKIGUN	ZITZAIKIGEIN	ZITZAIKIGUN
NITZAIZUN		ZITZAIZUN	GITZAIZUN			ZITZAIKIZUN
NITZAIZEIN		ZITZAIZEIN	GITZAIZEIN			ZITZAIKIZEIN
NITZABEIN	YITZABEIN	ZITZABEIN	GITZAZKABEIN	ZITZAZKABEIN	ZITZAZKABEIN	ZITZAZKABEIN

(41) "Etude sur les trois dialectes..." L.L. Bonaparte

NORK-NOR Indikatibo oraina (42)

	Y A I D	D U D		Z T U D	Z T E I D	T U D
N U K N U N		D U K D U N	G U T U K G U T U N			T U K T U N
N U	Y A I	D U	Z T U	Z T U	Z T E I	T U
	Y A I G U	D I G U		Z T U G U	Z T E I G U	T U G U
N U Z U		T Z U	G U T Z U			D U T Z U
N U Z E I		T Z E I	G U T Z E I			D U T Z E I
N E I	Y E I	D E I	G U T E I	Z T E I	Z T E I	T E I

NORK-NOR Indikatibo iragana (42)

	Y I N D U D A N	N I O N		Z U N T U D A N	Z U N T U D E I N	N I T I O N
N U N D I U A N U N D I U A		Y O N	G U N T I U A G U N T I U A			Y I N T I O N
N I N D I O N	Y I N D I O N	Z I O N	G I N T I O N	Z U N T I O N	Z U N T E I N	Z T I O N
	Y I N D U G U N	G I N I O N		Z U N T U G U N	Z U N T U G E I N	G I N T I O N
N U N T Z U N		Z U N I O N	G U N T Z U N			Z U N T I O N
N U N T Z E I N		Z I N I E N	G U N T Z E I N			Z I N T E I N
N I N D E I N	Y I N D E I N	Z E I N	G I N T E I N	Z U N T E I N	Z U N T E I N	Z T E I N

NORK-NOR Baldintza oraina (43)

	YOKED	NOKE		ZINOZKED	ZINOZKEID	NOZKE
NINDOKEK NINDOKEN		YOKE	GINDOKEK GINDOKEN			YOZKE
NINDOKE	YOKE	LOKE	GINDOKE	ZINOZKE	ZINOZKEI	LOZKE
	YOKEGU	GINOKE		ZINOZKEGU	ZINOZKEGEI	GINOZKE
NINDOKEZU		ZINOKE	GINDOKEZU			ZINOZKE
NINDOKEZEI		ZINOKEI	GINDOKEZEI			ZINOZKEI
NINDOKEI	YOKEI	LOKEI	GINDOKEI	ZINOZKEI	ZINOZKEI	LOZKEI

NORK-NOR Ahalezko oraina (43)

	YOKED	DROKEK		ZROZKED	ZROZKEID	DROZKED
NROKEK NROKEN		DROKEK DROKEN	GITZAKEK GITZAKEN			DROZKEK DROZKEN
NROKE	YOKE	DROKE	GITZAKE	ZROZKE	ZROZKEI	DROZKE
	YOKEGU	DROKEGU		ZROZKEGU	ZROZKEGEI	DROZKEGU
NROKEZU		DROKEZU	GITZAKEZU			DROZKEZU
NROKEZEI		DROKEZEI	GITZAKEZEI			DROZKEZEI
NROKEI	YOKEI	DROKEI	GITZAKEI	ZROZKEI	ZROZKEI	DROZKEI

(43) "Etude sur les trois dialectes..." L.L. Bonaparte

NORK-NORI-NOR Indikatibo oraina (44)

	DADAK/DADAZK DADAN/DADANZ	DAUD DAZKAD		DAIZUD DAITZUD	DAIZEID DAITZEID	DABEID DAZKABEID
DAITADAK/DAITZADAK DAITADAN/DAITZADAN		DAUK/DAZKAK DAUN/DAZKAN	DAIKUGUK/DAIZKUGUK DAIKUGUN/DAIZKUGUN			DABEIK/DAZKABEIK DABEIN/DAZKABEIN
DAITAD DAITZAD	DAIK/DAIZK DAIN/DAINZ	DAU DAZKA	DAIKUGU DAIZKUGU	DAIZU DAITZU	DAIZEI DAITZEI	DABEI DAZKABEI
	DAIGUK/DAIZKUK DAIGUN/DAIZKUN	DAGU DAZKAGU		DAIZUGU DAITZUGU	DAIGUZEI DAIGUTZEI	DAGUEI DAZKAGUEI
DAITAZUD DAITZAZUD		DAUZU DAZKAZU	DAIKUGUZU DAIZKUGUZU			DAUZEI DAZKAUZEI
DAITAZEID DAITZAZEID		DAUZEI DAZKAZEI	DAIKUGUZEI DAIZKUGUZEI			DAUZEI DAZKAUZEI
DAITEID DAITZEID	DAYEIK/DAYEIZK DAYEIN/DAYEINZ	DABEI DAZKABEI	DAIGUGUEI DAIZKUGUEI	DAIZEI DAITZEI	DAIZEI DAITZEI	DABEI DAZKABEI

NORK-NORI-NOR Indikatibo iragena (44)

	YAITAN YAIZTAN	ZAITAN ZAIZTAN		ZINAITAN ZINAIZTAN	ZINAITEIN ZINAIZTEIN	ZAITTEIN ZAIZTEIN
NAYA/NAYAZ NAYA/NAYAZ		ZAYA/ZAYAZ ZAYA/ZAYAZ	GINAYA/GINAYAZ GINAYA/GINAYAZ			ZAYEI/ZAYEIZ ZAYEI/ZAYEIZ
NAUN NAZKAUN	YAUN YAZKAUN	ZAUN ZAZKAUN	GINAUN GINAZKAUN	ZINAUN ZINAZKAUN	ZINABEIN ZINAZKABEIN	ZABEIN ZAZKABEIN
	YAIKUN YAIZKUN	ZAIKUN ZAIZKUN		ZINAIKUN ZINAIZKUN	ZINAIKIUEIN ZINAIZKIUEIN	ZAIKIUEIN ZAIZKIUEIN
NAIZUN NAITZUN		ZAIZUN ZAITZUN	GINAIZUN GINAITZUN			ZAIZEIN ZAITZEIN
NAIZEIN NAITZEIN		ZAIZEIN ZAITZEIN	GINAIZEIN GINAITZEIN			ZAIZEIN ZAITZEIN
NABEIN NAZKABEIN	YABEIN YAZKABEIN	ZABEIN ZAZKABEIN	GINABEIN GINAZKABEIN	ZINABEIN ZINAZKABEIN	ZINABEIN ZINAZKABEIN	ZABEIN ZAZKABEIN

(44) "Etude sur les trois dialectes..." L. L. Bonaparte

EGON (45)

Oraina	Iragana
nago	nindagon
yago	yindagon
dago	zagon
gaude	gindauden
zaude	zindauden
zaudei	zindaudein
daude	zauden

JOAN (45)

Oraina	<u>IBILI</u> (45)
nua	Oraina
yua	nabila
dua	yabila
guatza	dabila
zuatza	gabiltza
zuatzei	zabiltza
duatza	zabiltzei
	dabiltza

EDUKI (45)

Oraina	
HURA	HAIEK
dakad	dazkad
dakak	dazkak
dakan	dazkan
daka	dazka
dakagu	dazkagu
dakazu	dazkazu
dakazei	dazkazei
dakei	dazkei

JAKIN (45)

Oraina		Iragana	
HURA	HAIEK	HURA	HAIEK
dakid	dazkid	nakion	nazkion
dakik	dazkik	yakion	yazkion
dakin	dazkin	zakion	zazkion
daki	dazki	genakion	genazkion
dakigu	dazkigu	zenakion	zenazkion
dakizu	dazkizu	zenakein	zenazkein
dakizei	dazkizei	zakein	zazkein
dakei	dazkei		

NOR (46)

Indikatiboa

Oraina

nuk/nun/nuzu
 duk/dun/tzu
 gutuk/gutun/gutzu
 tuk/tun/dutzu

Iragana

nuntziua/nuntziua/nuntzun
 ziu/zia/zunio
 guntziua/guntziua/guntzun
 ztiua/ztiua/zuntio

Baldintza

Ondorio oraina

naitekek/naiteken/naitekezu
 laitekek/laiteken/laitekezu
 ginaiztekek/ginaizteken/ginaiztekezu
 laiztekek/laizteken/laiztekezu

Ondorio iragana

naitekia/naitekia/naitekezun
 zaitekia/zaitekia/zaitekezun
 ginaiztekoa/ginaiztekoa/ginaiztekezun
 zaiztekoa/zaiztekoa/zaiztekezun

Ahalezkoa

Oraina

naitekek/naiteken/naitekezu
 daitekek/daiteken/daitekezu
 gaiztekek/gaizteken/gaiztekezu
 daiztekek/daizteken/daiztekezu

Geroa

naitekek/naiteken/naitekezu
 laitekek/laiteken/laitekezu
 ginaiztekek/ginaizteken/ginaiztekezu
 laiztekek/laizteken/laiztekezu

Iragana

naitekia/naitekia/naitekezun
 zaitekia/zaitekia/zaitekezun
 ginaiztekoa/ginaiztekoa/ginaiztekezun
 zaiztekoa/zaiztekoa/zaiztekezun

NOR-NORI

Indikatibo oraina

HURA

zaitadak/zaitadan/zaitazud
 zauk/zaun/zauzu
 zaikuk/zaikun/zaikuguzu
 zabeik/zabein/zauzei

HAIEK

zaiztadak/zaiztadan/zaiztazud
 zazkak/zazkan/zazkazu
 zaizkuk/zaizkun/zaizkuguzu
 zazkabeik/zazkabein/zazkauzei

Indikatibo iragana

NI

nitzaba/nitzaba/nitzauzun
nitzabeya/nitzabeya/nitzauzein

GU

gitzazkaba/gitzazkaba/gitzauzkauzun
gitzazkabeya/gitzazkabeya/gitzauzkauzein

HURA

zitzaidaya/zitzaidaya/zitzaidazun
zitzaba/zitzaba/zitzauzun
zitzaikuya/zitzaikuya/zitzaikuzun
zitzabeya/zitzabeya/zitzauzein

HAIEK

zitzazkidaya/zitzazkidaya/zitzazkidazun
zitzazkaba/zitzazkaba/zitzauzkauzun
zitzazkiguya/zitzazkiguya/zitzazkiguzun
zitzazkabeya/zitzazkabeya/zitzazkauzein

NORK-NOR

Indikatibo oraina

NI

nik/nin/nizu
neik/nein/nizei

HURA

diak/dian/diez
dik/din/dizu
diguk/digun/diguzu
deik/dein/dizei

GU

gitik/gitin/gitzu
guteik/gutein/gitzei

HAIEK

tiak/tian/tiez
tik/tin/tizu
tiguk/tigun/tiguzu
teik/tein/tizei

Indikatibo iragana

NI

nundiua/nundiua/nindion
nindeya/nindeya/nindezein

HURA

nia/nia/nizun
zia/zia/zizun
ginia/ginia/ginizun
zeya/zeya/zezein

GU

guntia/guntia/gintion
ginteya/ginteya/gintezein

HAIEK

nitia/nitia/nitizun
ztia/ztia/ztizun
gintia/gintia/gintizun
zteya/zteya/ztezein

NORK-NORI-NOR

Indikatibo oraina

NIRI

daitadak/daitadan/daitazud
daitadeik/daitadein/daitazeid

HARI

daudak/daudan/dauzud
dauk/daun/dauzu
daguk/dagun/daguzu
dabeik/dabein/dauzeiIndikatibo iragana

NIK

naba/naba/nauzun
nabeya/nabeya/nauzein

HARK

zaitaya/zaitaya/zaitazun
zaba/zaba/zauzun
zaikiua/zaikiua/zaikuzun
zabeya/zabeya/zauzein

GURI

daikuguk/daikugun/daikuguzu
daikugueik/daikuguein/daikuguzei

HAIEI

dabeidak/dabeidan/dabeizud
dabeik/dabein/dauzei
dagueik/daguein/daguzei
dabeik/dabein/dauzei

GUK

ginaba/ginaba/ginauzun
ginabeya/ginabeya/ginauzein

HAIEK

zaiteya/zaiteya/zaitazein
zabeya/zabeya/zauzein
zaikiueya/zaikiueya/zaikuzein
zabeya/zabeya/zauzein

4. EZAUGARRI SINTAKTIKOAK

Sarreran genionez, lan honetan ez dugu ikerketa entseiturik egin nahi izan, nahiz aditzaren morfologia gure kabuz zerbait aztertu. Gure lehen nahia han-hemenka barreiaturik zeuden materialak batzea zen; eta, oro har, xede honi jarraiki gatzaizkio.

Horregatik syntaxira ailegatu garenean, besomotz gelditu gara, izan ere E-k duen premiarik handiena sintaxi-ikerketarena delako. Beraz, tamalez, zati hau izango da lan honetan motzena. Geroko azterketen zai (agian geureak, besterenak ere gogoz igurrikiko ditugu) gautza. Jaso diren hiruzpalau ezaugarriak hemen landatzea besterik ez zaigu geratzen.

4.1. IKUSPEGI OROKORRA

Azaleko lehen begiratutik, badirudi E-k ez duela morfologian azaltzen zuen bereiztasun markatu hori bera, sintaxi mailan. Azterketa serioagoren zai garelarik, lehenengo zantzua hau da: zenbait bereiztasun badu baina hauek, gehienetan, jasan dituen erdarakaden ondorio lirateke, berezkoak baino (nahiz erderatikako ezaugarri hauek bereganatuak dituen jadanik, eta beraz, berezkoak izan).

4.2. DEKLINABIDEAREN KOMUNZTADURA

Badirudi mugagabeak komunztadura singularrean egiten duela aditzean, hala nola:

ñok ere ez doke zerbutxa bi nausi (H.M.) (ez dezake/bi nagusi)
 bi deuri-denario emon zinaitadan (H.M.) (bi deuri-denario/ze-
 nidan)

4.2.1. Galderazkoak

- Baiezko edo ezezko galderak, Ekialdeko euskalkietan aditz laguntzaileari eransten zaion -a-z egiten dira. R-z ere gisa bereko joera dago

aita jangeiko dia? - (aita jangoikoa al da?)

irur jangeiko dria? - (hiru jainko al dira?)

-a honek aditz laguntzaileaz batzean sortzen dituen aldake-
 ta fonetikoentzat ikus 2.1.5/3b.

-baina, eta hau E-z bakarrik gertatzen da, -a hori aditz gabe ere azaltzen da, hala nola(47):

nika? (nik-a)	ni al naiz?
kemena?	hemen? (bai ala ez)
baia?	bai? (bai al...?)
eza?	ez? (ez al...?)

4.3. KONPARATZAILEAK(48)

- Perpaus hauek jaso ditugu:

4.3.1. Nolakotasunezkoak

1/ berdintasuna

a- Izb- gú bikin ón (gu bezain on)

b- Uzt- ni nézu kain ón nola zú (ni zu bezain on naiz)

Izb- kain ón nola gú (gu bezain on)

Uzt- kain ón tzu báta nola béstia (bata bestea bezain
 on da)

d- Uzt- ber gaiza tzu beste areki (hura bezalakoa da)

(47) AZKUE, R.M., Morfología..., 251. orr.

(48) MICHELENA, L., "Contribución...", 513-514. eta 527-528. orr-etatik har-
 tuak.

2/ ezberdintasuna

- a- Uzt- ni bino zarrago (ni baino zaharrago)
Uzt- zu bino obe nazu (sic) (zu baino hobe naiz)
- b- Uzt- zarrago ezi ni (ni baino zaharrago)
Uzt- obiago ezi bestia (bestea baino hobe)
Uzt- ardauri kori obe tzu ezi bestia (ardo hori beste baino hobe da)
Uzt- ardauri kori gaiztuago tzu ezi bestia (ardo hori bestea baino txarrago da)
- d- Uzt- orain obro kastellano ezik euskaldun (orain euskaldun baino gaztelauago)

4.3.2. Nolatasunezkoa

- a- Izb- gore gisa, gu gisa (gu bezala, legez)
- b- Izb- gu bik(a)ala (gu bezala)
Uzt- ni bikala (ni bezala)
Uzt- ziek bikala ez (zuek bezala ez)

4.3.3. Perpaus osoago bat: (Izb) eta baten átzian beste bat, eta andi balimada léina, bigarna andiágu; eta balin leinak kíatan bada, bigarnák obró. (eta baten atzean beste bat, eta handi baldin bada lehena, bigarrena handiagoa; eta lehenak kirasten bada, bigarrenak gehiago).

4.3.4. Zenbait ohar

-ohar gutxi behar da dakusagunez:

1/ nolakotasunezkoak 1-a eta 2-a joera erkideari darraizkio. (bikin E-zko bezain-n ordaina dugu, /k-/ protetiko (orain epentetiko) eta guzti)

2/ 1-b eta 1-d erdaratik mailebaturik dirudite, kain-nola erabiltzen dira konjuntzio moduan:

kain ón	nola gú	ber gaiz txu	beste areki
tan bueno	como nosotros	es la misma cosa	que aquello

3/ 2-b eta 2-d ere erdaratiko dirudite, konjuntzioa -ezik-
da.

- zarrago ezi ni

más viejo que yo

-orai obro kastellano ezik euskaldun (da)

ahora (es) más castellano que euskaldun

4/ nolatasunezkoak

- bikala-ren -k- ere /k-/ protetikoa da

5/ adjektibo konparatzailea beti mugatzaile gabe azaltzen da; hots, sintagma atributibo arkaiko gisa, alegia "zarrago~~ø~~ ezi ni", eta ez "zarragua ezi ni". Behin bakarrik "andiagua".

4.4. ERLATIBOA

K. Artolak antzeman dioenez, erlatiboak joera bitxia du; erlatibo normalaren ondoan, beste hau ere azaltzen baita (batez ere Bid-en erabiltzen zen antza, Mariano Mendigatxari hartutakoak dira adibide hauek) eta beste erabilera hau erdaratikakoa dirudi, naiz B-z ere (Peru Abarka)(49) erabilera parekoa agertu, hain zuzen hau dugu(50):

Uzt/Izb(?) etse... amaño ziena (hurbil zuen etxea)

Bid Txakur inzlari aztan dagonaren (hazten dagoen txakur ehiztariaren)

Bid oren igartan drenak (pasatzen diren orduak)

(49) GOENAGA, P., Gramatika bideetan, Erein, 1980, Donostia. 218. orr.

(50) ARTOLA, K., "Erronkariko...", 106. orr.

5. T R A N S K R I B A K E T A   F O N E T I K O A

Transkribaketetarako, bi herritatik bakarrik jaso ahal izan denez ahozko materiala, alegia, Uztarroze eta Izaba, bi herri hauetatik hautatu ditugu transkribaketak. Beste herrietatik idatzizko testuak bakarrik kontserbatzen dira.

Testuak bi iturri hauetatik atera ditugu

- Izabako testua MICHELENA eta., Contribución...., 510.orr.
- Uztarrozeko I. testua: MICHELENA eta., Contribución....,
526-527.orr.
- II. testua: ARTOLA, K, Erronkariko uskara-
ren.... 57.orr.

Zoritxarrez ez dira transkribaketa fonetiko oso zehatzak (ia fonologikoak) eta geuk nahi baino zehaztasun gutxiagoz utzi behar izan ditugu testuak, zenbait fenomeno arrunt ere badaezpada, anotatu bage, hala nola bokalarteko zenbait herskari ozenen frikatzea.

UZTARROZE

1. [máste baték lépwa ebáki sjósun | eta mia gentu sjósun áutik|
eta fołára sártu || eta gero esesein nai síneći ' mastjak il
sjéla gisona || eta gison batek erraiten* sjesun arek il sjéla|
eta gero mástjak konteštatu sjésun ' šwan litjála miratřa gison
ari áwa | eta eřđen ses(e)in mia falta séla || eta mástjiak eř-
kin sjésun fołátik mia | eta erakući sjésun | eta gúnjan šíne-
ći sésein arek il sjéla]
2. [éřak ' o:| ékuši dú gòre béyak ' igar kébenti || ' bai|| eta
nóra šwán dú || o: 'biškar kořti || ékušu dú gòre bèya | mutùra
bélcarèki | bère cincer sár bàterekíla kébenti || bai || i eta
nónti šwán dú | biškar kotí ' šwán dú | àřankóřkora || i eta
dagó àniš témpřa igar kébenti || bář ' bář | egítan dú ániš
témpřa || pweš ' somát témpřa egítan dú || egítan dú bós
ilabéte || orđien | ès sé-nirjak kúrak]

* sic

1.- (erronkariarrek esandako errege mairu baten istorioa bide da, lehena)

emakume batek lepoa moztu zion (zuen) eta mihia kendu zion (zuen) ahotik eta sakelera sartu. Eta gero ez zuten nahi sinetsi emakumeak hil zuela gizona. Eta gizon batek esaten zuen hark hil zuela. Eta gero emakumeak erantzun zuen joan zitezela ikustera gizon hari ahoa, eta konturatu ziren mihia falta zela. Eta emakumeak atera zuen sekeletik mihia eta erakutsi zuen eta orduan sinetsi zuten berak hil zuela.

- 2.- - esan ezak,ooo! ikusi duk? gure behiak pasatzen hemendik?
- bai!
- eta nora joan duk(?)
- o! lepo horretatik
- ikusi duk gure behia, mutur beltzarekin, bere zintzarri zahar batez hemendik?

- bai!
- eta nondik joan duk?
- lepo horretatik, joan duk, amildegitik gora
- eta denbora asko da hemendik pasa dela?
- bai, bai, benetan denbora asko da!
- bada, zenbat denbora?
- badira, bost hilabete
- orduan ez ziren nireak haiek

Uztarrozeko aditza aztertu ez badugu ere, "du" horien atzean edo eta "tu>ditu" bilakaera dago, eta beraz "berorrika" ariko lirateke (Lehen adizkia hika (errak) fosilizazioa izanik) edo hika arituz azken -k hori galduta lukete, garbi esan ez dalkigu. Urtetan hitzegin gabe hiztuna egoteak asko zailtzen du ulerkuntza.

IZABA

[konek|||nora y(w)á ' mořóya || čorta čérka | mayoralak óiľtu
 đitan || ařen šin ádi đeřegido ' b(j)ar đjár téřtatu nik|šitan
 yasénjan ' bař đjár t'eřtatu nik|||šwàn sjá ' eta || orái kebe-
 (n) njá(n) | eđeik ařen|||eđan sjá eta eřan sayá mořóyari ||
 eřan sán | nois b(j)ar djén eřan ářki | gúnjan úcuren djár|||
 bayá eřáitan sjésun mořóyak | ářki ' ářki ' ářki | bayà sekula
 ecwita(n) úřtan || konke šá ucu sjésun eta || seren es nján
 eřáitan || eřáita(n) njá || á | eđátan | esdjár encutàn | es
 djár encutàn eđátan || eđan sák ' ik | eta ekuřiren dúk|||konke
 mořóyak eđan ' ta gisonak egitan sayósun | ářki | kláro | bayà
 mořóyak es encutan deus eré | es entelegatàn | ecjá ařgitan bó-
 sa || konke ucu sjá ' eta || nula ecjá eřáitan || eřáita(n) njá
 ' bayà eđótan ezđun nařarità || eta bjen ářtjan šakwa úřtu]

Honek (agure batek):-nora hoa morroia? -edateko bila, maiz-
 terrak bidali zidak. -Arren etor hadi ondoren, dastatu behar
 diat nik, etortzen haizenean dastatu behar diat nik.

Joan huan(zen) eta: -Orain hemen niagok, edan ezak(?) arren.
 Edan zian(zuen) eta esan zioan(zion) morroiari: -esan ezak noiz
 behar duen(?) esan "nahikoa" orduan utziko diat. Baina esaten
 zion(zuka) morroiak: -nahikoa, nahikoa, nahikoa, baina ez zuen
 (?) uzten. Hala, jadanik utzi zuen,(zuka) eta: -zergaitik ez
 hidan(?) esaten? -esaten nian! -A! edaten ez diat entzuten...,
 ez diat entzuten edaten, edan ezak, heuk, eta ikusiko duk.

Hala, morroiak edan eta gizonak egiten zion(zuka): -nahi-
 koa. Noski, baina morroiak ez zuen entzuten ezer ere, ez zuen
 ulertzen ez zian(zuen) entzuten (ulertzen) boza. Hala utzi zian
 (zuen) eta: -nola ez hidan esaten? -esaten nian baina ez duk
 aditzen. Eta bien artean zahatoa hustu zuten.

Aditzean zenbait hutsegite bide da: agureak morroia, hika
 tratatzen du(gizonezko) baina batzutan emakumezko ere; "erran
 zañ, ez duñ nabaritan". Berriemailea emakumezkoa zen. Bestalde
 hitanoa eta zutanoa nahasten ditu.

VIII. LEXIKOA

BI HITZ AZALPEN GISA

Lexikoa zen liburuaren lehendabiziko agerpenean batasun falta nabarien eskaintzen zuen atala. Izan ere, lexikoa da, holan esan ohi izan da orain artean behintzat, sistematizazio batera zailenik egokitzen zaiguna. Honela bada, modu ezberdinak erabili ziren euskalkiekiko dantzan lexikoari zegozkion orriak betetzean; erizpideak fonetika historikoari dagozkionak, lexicografikoak, testualak, lokalistak, ... erizpiderik ezean, BLOOMFIELDEK planteiatutako ezintasunari kasu eginik bezala, ez jartzea ere ikusten zen liburuan, eta momentu batez pentsatu ere bigarren argitaldi honetarako.

Bigarren edizio honetan, erizpide lexiko-dialektal bat erabiltzeko arazoak agerian izanik ere, hau zuzendu nahi izan dugu. Oso informazio heterogeneoa gureganatu da euskalki ezberdinetarik, bestaldetik, ezinbesteko gorabeherarik eskaintzen du kronologia aldetik ere. Atlas linguistikoaren beharra are nabarmenagoa zaigu hizkuntzaren atal hau ezagutzeko.

Hauek honela, materiala, posible zenean, herriarengandik zuzenean jasotzea inposatu zaigu, eginkizun honetarako BONAPARTE printzeak leku ezberdinetan erabilia zuen galdetegi batez baliaturik, galdera berririk sartzen ez zuen beste galdetegi txikiago bat apailatu dugu. Zein galdera sartu eta zein baztertu ez da kontu erraza izan, baina esan behar da orain arte erabiliak izan diren modu asko zokoratu ditugula, dialektoen arte-

ko ezberdintasunak bai, baina antz eta parekotasunak ere adierazi behar direla uste baitugu, hau da; dialekto klasiko ezberdinen sistema lexikoa, inolako aurreritzirik bat ere gabe. Helburu honetarako estrukturalismoak argitzen digu -zigun- susmatzen den bide bakarra. Ezinezkoa dugu, ordea, gutxieneko sailkapen estruktural batez baliatzea oinarri minimoak berak egiteke baitaude oraindik. Muestreo antzekoa da; sistimaren ikuspegiaren kaltetan, posible zaiguna.

Euskalkiak nolabait ordezkatu behar dira eta bakoitzeko puntu bana aukeratu beharrean aurkitu gara, dialekto osoaren ikuspegiaren kaltetan oraingoan, gure dialektoen barnean bertan ezberdintasun salbakaitzak bait daude; zein da, esate baterako, bizkaierazkoagoa: MARASMA, ARAMU, MIARMA, AMARRATZ ala ARAÑA? Eredu kontua da, noski. Honi hala nola itzuri egiteko, esan bezala, euskalki bakoitzeko herri batetan egin ditugu grabaketak, ANDER ZUBIZARRETAK Iparraldeko dialektoei dagozkienak aurtan, eta Ander Rosek Hegoaldekoenak ihazko udan.

Inkestetan bilduetarik 265 hitz hautatu ditugu azkenengoz. Oinarri lexikoa denez interesatzen zaiguna fonetismoak baztertu ditugu euskalki bakoitzerako zehaztuko dugunaren arauera.

Liburua euskalkika antolaturik dagoen arren lexikoarekin salbuespena egin da; honela euskalki ezberdinetako hitzak ilarran paraturik, elkarren adierazgarri gertatzen direlarik, erderazko parekoak kapitulu bakoitzean agertarazi beharra uxatu baitugu. Hala ere liburuaren egitura errespetatu beharrez, hitzei laguntzen dieten oharrak dialektoka doaz, eta datu orokor batzuk ere.

Bibliografia orokorrean R.M. AZKUEren Diccionario Vasco-Español-Francés (Bilbao, 1905-6) eta Iparraldeko euskalkietarako, beronen moldapena den P. LHANDERen Dictionnaire basque-français (Paris, 1926) aipatuko genituzke batetik, eta Erizkizundi Irukoitza (EI aurrerantzean) EUSKERA agerkarian 1925-28. urteen bitartean argitaratua, zeinen edizio kritikoa A.M. ETXAID EK paratu eta argitaratu baitu 1984.ean IKER III.ean, eta Euskal

Herriko Atlas Etnolinguistikoa -EAEI laburtua- (Donostia, 1983) bestetik aipatuko genituzke, lehenengoko biak benetazko lan lexiko-dialektalak ezik, informazio dialektala ematen diguten obra lexikografikoak direla diogun bidenabar. Batzuen eta besteentz sailkapen bat J. ARZAMENDIk argitara zuen, "Euskal lexikografiaren historiarako hastapenak" izenburupean, Euskal linguistika eta literatura: bide berriak liburuan (Bilbao, 1981) lehenik, eta emendatu eta gaurkotua Términos vascos en documentos medievales bere tesian (Bilbao, 1985). Ez ditugu aipatuko erdararen euskal sustratoa dakarten lanak, hala nola Bilbo inguruko isladatzen duten E. ARRIAGA, M. ZARATE eta M. ECHEBARRIAREN berriena, Arabako sustratoaren berriemaile diren F. BARRIBAR, G. LOPEZ DE GUERENU, eta berrikitan agertu Mª N. SANCHEZena, eta azkenez Nafarroako eta Gipuzkoako erdararenak diren A.M. ECHAIDE eta J.M. IRIBARRENak. Interesa duenak J. ARZAMENDIren aipatutako sailkapenean aurkituko du beraien berri zehatzagoa. Aipatu gabe geldituko dira halaber idazleen obren gainean egindako lexikoak, eta herriko hizkeraren baino, hizkera literarioaren ispilu diratekeenak; AÑIBARRO, MOGUEL edo ZAMARRIPAREN lanak kasurako.

Nabari denez, falta dira bibliografian kultura gai bati buruzko monografiak; batzuk azterketa etnografiko zabalagoen zatia baino ez badira ere, beste batzuk lexikologiaren aldetik antolatutako benetako "Corpus"ak dira, enfoke dialektal batetik eginak gainera. Erizpidea "Corpus" orokorra zuten lanak bakkarririk hartzea izan delarik, kanpoan gelditu dira, baten bat aipatzearen; IZAGUIRREREN "Oñatiko liñagin iztegitxo" (EUSKERA, 1.956), GIESE-REN "terminología de la casa suletina" (RIEV, 1.931), edo SATRUSTEGUIREN "Libro de cuentas de un herrero de Valcarlos" (F.L.V., 1.969) bezalako lanak.

O H A R R A K1. BIZKAIERA

Azaltzen dugun lexikoa 1.985.eko udan Amorotoko Mila Gabiola 32 urtekoari egindako inkestan oinarritua da. Amorotoko hizkera Markinaldekoan sartzen da bete-betean; Ipazter, Gizaburua-ga, Aulestia, Markina, Berriatua eta Mendexa dituelarik muga herriak.

Bizkaierako zerrenda honetatik ezabatu ditugu bizkaiera standarrekoak ez diren zenbait fonetismo, hala nola bustidura eta bokal harmonia gradu altuak, "g" eta "r" bokalartekoen gailera, eta Iod-en presentzia ugaria. Sibilanteen sistemari dagokionez, bizkaiera klasikoarena erabili dugu, Azkuek hiztegian dakarrena, alegia. H-a Hegoaldeko beste dialektoetan bezala, ez dugu ipini.

OHARRAK

- 6.- ILABETE ere erabiltzen da, baina zentzu estriktoan, hau da: URTEBETE, ASTEBETE,... moduan.
- 7-18.- Gaztelaniatik mailegatutako hauek ezik, entzuten dira han hemenka E.I.k ia orokortzat erakusten dituen URTARRIL, SESEIL, MARTI, APRIL, MAIETZ, BAGIL, GARAGARRIL, AGOSTU (ABUSTU), IRAIL, URRI eta SEMENDI sailekoak. Hala ere aspaldixkoa dirudi ordezkapenak, Micoleta lekuko: "Los doze meses también tienen sus propios nombres Vascongados: pero ya no se usan sino en las montañas y entre los labradores, porque en las villas las llamamos de los mismos nombres del romance y assi se practica, y nadie los entendera aun entre Vizcaynos en la villas por los nombres de Vasquenze".
- 31.- EBERDI, E'UERDI-tik datorrena ematen digu informanteak, baina EGUERDI-OSTE gero.
- 33.- LEI ere oso erabilia da Bizkaian inkestan agertu ez zaigun arren.

- 52.- SARRASOE eta BELAIÑO ere ematen dizkigu, zenbait ñabardura eginez.
- 60.- "KE apur bat", baina "KEIE" artikulua daramala.
- 62.- BRASA asko dagoenean; TXINGER amatatzeko zorian dagoela pizturik gelditzen dena, zehazten digu informanteak.
- 68.- POZU 'etxe ondoko zulo handia!, POZUTZA! euria egiten duenean sortzen dena'.
- 73.- BASORik ez dago orain, PINADIak bakarrik.
- 73-73.- BASO eta MENDI nahasturik agertzen zaizkigu bizkaieran ere; BASORA JOAN / MENDIRA JOAN oposaketan LANERA / PASEORRA bereizketa datza.
- 75.- BETIGORA eskuarki, ALDATZ, ERRIPA, PENDEIZ hitzek zentzu berezitua daukate.
- 79.- AREA / ONDAR; "AREIE zan lapikuei ipurdidze garbitzeko ekarten zan ONDARRA" seinalatzen digu gure informanteak.
- 80.- BUZTIÑIE, BUZTIÑE apur bat. A itsatsia da, dudarik gabe, Azkuek dakarren moduan.
- 85-86.- AGURE eta ATSO peioratiboak dira; ATSOa da umerik gabeko andra ezkondua.
- 91.- AUR / UME; "AURRA, UMIA baiño txikidzaua" diosku informanteak.
- 101-102.- OSABA, IZEKO, baina TIO Joxe, TIA Pelixa.
- 134.- "Geuk PULMOIE, aitxe ta amak BIRIKE" argitzen zaigu.
- 135.- BULAR emakumeena, PAPAR gizonena, nahiz eta PAPPARREKOAK emakumeei zein gizonari eman ahal.
- 138.- GARRI ez da, batzutan sinisterazi nahi bezala, orokorra Bizkaian, Ekialdean behintzat GERRI dugu nagusi.
- 140.- ESTOMAGO ere bai.
- 141.- SABEL / TRIPA; "SABELA andrazkuek daukie" eransten digu informanteak.
- 164.- PIZTI edo PATARI kalte egiten duena, etxekoa GANADO.
- 180.- ZALDI / KABALLO; "Neuk ez dotez ezbardintzen" erantzuna dugu.
- 183.- Beste leku askotan bezala; MANDO, baina MULA.
- 185.- "AKARRA DA", baiña "AKER USAIÑA DA". Dilazio bokalikoa ez da, ikusten denez, beti ematen.
- 197.- ERROI / BELE; "Eztaitx zein dan bata eta besti".
- 211.- KANGREJO errekaakoa, KARRAMARRO itsasokoa.

- 213.- BIZIO 'esteetako!'.
 214.- Informanteak ezagutu ez, eta Azkuetik atera dugu.
 215.- AMARAUN 'armiarma-sare' gehitzen digu.
 220.- PATATA-KOKUE, ESKARABAJUE ere bai.
 228.- OSTRO / SUSTRAI; OSTRO, SUSTRAI asko eta finak daudenean.
 235.- TANTAI 'Zura egiteko arbola haundi'.

2. GIPUZKERA

Zerrendetako lexikoa 1.985.eko udan eginiko galdeketatik aterea da. Inkesta Mª Teresa labaien 50 urtedun andreari egin zitzaion. Andoainen jaio eta bizi den arren, euskaraz seme alabekin gehienbat egiten du. Honek erakusten du euskararen erosioa, emigranteek populazioaren erdia osatzen duten herri batean. Andoain, Donostiatik dozena bat Km-tara dago eta bertako hizkera Tolosaldekoa da; Urnieta, Zizurkil, Aduna, Billabona, Berrobi eta Elduain ditu konfineko herriak.

OHARRAK:

- 6.- ILABETE ere, bizkaierarako seinalatu bezalaxe.
 10.- JORRAIL ematen digu hasieran informatzaileak, gero APIRIL zuzentzen du, JORRAIL nonbaitetik ikasia zuela adieraziz. Izan ere, nabaria da lexikoaren arlo honetan, egutegiak eta direla bitarte, hizkuntza normalizatuaren eragina.
 15.- Erantzunik ez da egon, AGOR E.I.-tik atera dugu.
 20.- JAI ere.
 50.- EURI ematen digu informanteak, EBI ondoan dagoen alabak.
 55.- Erantzunik ez, eta alabak ematen digu.
 62.- BRASA amak, TXINGAR alabak; beharbada, B-rako ikusi bezala, hemen ere gauza diferenteak dira.
 84.- EMAKUME ematen digu gazteak.
 100 eta 103.- Gazteak ez ditu ezberdintzen.
 128.- SORBALDA ere ezaguna du.
 134.- BIRIKE ere, hortaz bizkaieraz ikusi dugun erosio bera.
 135.- BULAR erantzuten digu alabak, eta orduan amak onetsi.
 140.- URDAIL ere ezagutzen du, "ESTOMABA" usuago, erabiliago du baina.

- 141.- TALOI ematen digu lehenengo momentuan. Antzematen denez ordezkapen hauek hitz jakin batzuetan ematen dira euskalki diferenteetan ere.
- 150.- URDAI alabak.
- 155.- MOKO ere ezaguna du.
- 163.- ASTO NAFARRERI gogorazten dio gazteak.
- 168.- ERBIÑUDE botatzen du alabak.
- 175.- ARRATOI ere, basta handiagoa da.
- 214.- IZAI Azkueren Hiztegitik atera dugu.
- 253.- UR ere.

3.- NAFARRERA GARAIA

Denak ekarri ezin eta desagerturik dagoen hizkera eredia aukeratu dugu, Erronkarikoa bezala, Bonaparteren lanaz balia gintezen. Elkano herria hautatu dugu, Lizarragaren herria. Hego nafarrera garaia deritzogun azpieuskalkiari dagokio. Aspaldidanik lurralde erdaldunetan kokaturiko herria denez gero, ez dugu zehazten zein dituen mugak.

Hemen agertzekoak eta material gehiago F. Ondarrak eman du argitara F.L.V.-n. (Ikus bibliografia). Gu Goldaratzen eginiko inkesta batez ere baliatu gara, zenbait datu osatu edo alderatzeko.

OHARRAK

- 10.- APIL Bonaparteren paperetan.
- 29.- ARGIASTE ere, ondoko herrietan bezala. Hau ere jasotzen dugu geuk Goldaratzen.
- 31.- Bonapartek ez digu ematen, geuk eginiko galdeketatik atera da.
- 37.- Bonapartek ez digu ematen, geuk eginiko galdeketatik atera da.
- 39.- Bonapartek ez digu ematen, geuk eginiko galdeketatik atera da.
- 40.- Bonapartek ez digu ematen, geuk eginiko galdeketatik atera da.

- 42.- Bonapartek ez digu ematen, geuk eginiko galdeketatik atera da.
- 55.- Lizarragak UZTARGI darabil, geuk, ordea, JAINKOANPASA bildu dugu.
- 70.- Lizarragarentzat ERREKA-k 'erreka haundi' zentzua du.
- 80.- BUSTIN, (sic.). Honetan eta hurrengoko batzuetan ikusten denaren arauera badirudi apikala eta bizkarrekoa neutralizatzen direla T-ren aurrean, K-ren aurrean ere behin agertzen zaigu: BISKAR.
- 90.- Bonapartek kiderik ekarri ez eta Lizarragak darabilena jarri dugu.
- 94-95.- ANAYA Bonapartek.
- 113.- BIARRI testoan.
- 118.- Artikulua ez zen -A galdurik.
- 120.- LIXTU Lizarragak.
- 128.- Baita SORBALDA ere. Lizarragak aldiz, SOINBURU darabil.
- 133.- Geuk jarria.
- 135.- PETXO ere. B eta G-rako bikotea bera.
- 137.- BIZKAR, BISKAREZUR-en ondoan (Ikus 80. oh.)
- 144.- ISTAR (sic.)
- 149.- ASTAL (sic.)
- 153.- BUSTAN 'isats, atzeki', baina BUZTAN 'zakila'. Lizarragak lehenengo zentzurako ATZEKI eufemistikoaren ondoan BUZTAN darabil. Neutralizazioa, bada, ez da orokorra.
- 156.- KASKIL ematen du Bonapartek, baina KASKIL hitzak 'arraultz eskola' da, 'gandur'-erako KUZKURRUT darabil, eta haxe jarri dugu.
- 159.- ESTI (sic.)
- 160.- AZGIZARI, sibilante birekin, ondoko herrietan ARGIZARI orokorra.
- 181.- BIOR testoan.
- 188.- AXURI / UMERRI bereizketa egiten digu, ingelesezko SHEEP/MUTTON oposaketa sarri aipatuari dagokiona.
- 211.- LANGOSTA ei da itsasikoa, ur gozokorako ez digu hitzik ematen, bai, ordea, ondoko herrietan, zeinetan KANGREJO edo LANGOSTA esaten baita. Aurrerago eransten digu: KAMARON' petite écrevisse d'eau douce'.
- 215.- ARMIRMAU Lizarragak, oraindik disimilatu gabe.

238.- Honen bariantea dirudien IRAZTORR(A) 'iratza ebakitzeko lekua' da.

239.- Lizarragak ASUIN.

4. LAPURTERA

Hemen aurkezten dugun lexikoak badu besteetarik bereizten duen akatsa: iturri bakar batetikoa ez izatea. Hasiera batetan inkestarik ezin egitea suertatu zitzaigun eta iturri idatzieta-
tik biltzea erabaki genuen. Berehala ohartu ginen ez zegoela iturri bakar batez baliatzea; Azkue hiztegi-az osatu behar izan genuen E.I.-k eta E.A.E.L. lanetatik ateratakoa. Azkenengo orduan Ziburun inkesta bat egiteko parada izan genuen, zerrendak osatzeko eta zuzentzeko baliatu duguna. Beste euskalkietarako herri bateko lexikoa agertzen genuenez, erizpide honi eusten saiatu gara. Sarako euskera inposatzen zitzaigun, E.I. eta E.A.E.L. lanetan agertu ezezik, Azkuek ere askotan erabili baitzuen, gainera erdialdeko bariantea denez gero, oreka bat bilatzea da bidezkoena. Hala ere beti ezin izan dugu Saran erabilitako hitza asmatu eta Ainhoa da kasu onetan onetsi duguna; E.A.E.L.-k hango daturik ez, baina Azkuek sarriago aipatzen du. Uste dugu neurri handi batetan lortu dela lapurterako lexikoa nolabait isladatzea, argi badago ere, herriak ez darabilen, eta beharbada inoiz erabili ez duen hitzik tartekatu egin dugula.

Transkribapenari dagokionez argitu behar dugu, herskari aspiratuak ezik, beste aspiratuak agertu egin ditugula, gaur eguneko eta lapurtera klasikoaren arteko erdibidea bilatu nahirik.

Bestaldetik, ondoan zehazten dugu hitz bakoitza zein iturritik hartua den.

E.I.:

7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 26, 28, 30, 34, 36, 37, 46, 49, 50, 67, 74, 83, 89, 96, 98, 120, 128, 131, 136, 148, 174, 207, 208, 215, 244.

E.A.E.L.:

1, 3, 5, 6, 28, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 49, 53, 57, 60, 63, 65, 66, 69, 77, 84, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 96, 107, 108, 112, 113, 116, 117, 119, 123, 125, 130, 131, 132, 133, 137, 141, 146, 147, 157, 169, 170, 178, 180, 183, 184, 191, 192, 193, 199, 202, 206, 209, 216, 217, 218, 222, 224, 225, 226, 234, 235, 237, 243, 246.

AZKUE (Hiztegia):

4, 19, 27, 31, 32, 33, 35, 38, 42, 47, 48, 51, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 61, 62, 64, 68, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 78, 79, 81, 82, 87, 93, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 115, 118, 121, 122, 124, 126, 127, 128, 129, 134, 135, 138, 142, 143, 144, 145, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 171, 173, 175, 176, 179, 181, 182, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 203, 204, 205, 211, 212, 213, 214, 220, 221, 223, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 236, 238, 239, 241, 242, 248, 249, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265.

OHARRAK

- 2.- Ziburun PRIMABERA bildu dugu. Azkuek, jakina denez, ez dakar honelako hitzik.
- 4.- Ziburun entzuna. LARRAZKEN ere ematen digu Azkuek, itxuraz ekialdekoagoa.
- 6.- ILLETE entzuten da Ziburuko grabaketan.
- 7.- URTARIL ere bai, Ainhoa eta Saran (E.I.).
- 12.- ERIARO ere badakar Sarakòtzat E.I.-k, EKAIN Ziburun.
- 14.- ABUSTU ere bai Saran E.I.-k.
- 17.- H gabe ere bai Saran (E.I.).
- 21.- ASTELEHEN ere ikus dezakegu Sararako E.I.-n.
- 25.- ORTZILARE forma metatetikoa agertzen zaigu Ainhoan eta beste zenbait herritan.
- 29.- ALBA ematen digute Ziburun.
- 31.- AMABI ere bai Ziburun.
- 33.- ILLUNA(BA)R Ziburun.
- 37.- ILUNBE ere bai Saran (E.I.).

- 41.- KARROIN Ainhoan Azkuek dakarrenez.
- 46.- H-a galduriko forma ere jasotzen du Saran E.I.-k.
- 50.- URI ere bai Saran E.I. eta E.A.E.L.-k erakusten digutenez.
- 58.- PINTA eta ZIRTA ematen ditu Azkuek Ainhoakotzat.
- 62.- BRASA, BRESA Ziburun.
- 67.- Beste izen andana ematen digu E.I.-k: Sarako IIZTOKA eta LOI, eta Ainhoako AINTZIA, URHILA, PUTZIA. Ziburun Lako ematen digute.
- 69.- ARRIBERA Ziburun.
- 72.- LANDA Ziburun.
- 75.- PATARRAGOITI Ziburun ere.
- 80.- Ziburun jaso, D'Urtek ere badakar.
- 83.- E.A.E.L.-k honako bereizketa seinalatzen du Saran: GIZON 'persona' / GIZONKI 'hombre'.
- 84.- EMAZTE ere bai Saran (E.A.E.L.).
- 85.- GIZON XAHAR Ziburun.
- 86.- ATSO itsusia dela dioskute Ziburutarrek, EMAZTEKI XAHAR esan behar da.
- 98.- AITAUTXI eta ATTONA dakartza E.I.-k Sararako, eta hobetsi dugun AITATXI, eta AITAXO Ainhoarako. AITATXI Ziburun ere.
- 99.- AMATXI Ziburun ere bildu dugu.
- 100.- ILOBA ezik SEMETXIKI, ALABATXIKI darabilte Ziburun, Gipuzkoan Aizarnan jaso dugun ILLOBA TXIKI formaren pareko.
- 102.- IZOA da Azkuek Ainhoan kokatzen diguna.
- 106.- LARRU animaliena dela apuntatzen digute Ziburun.
- 114.- BEGITHARTE Azkuek.
- 115.- BEKOKI Mendebaldeko lapurteran aipatzen du Azkuek.
- 118.- MATEL sinkopatua irakurtzen dugu Azkuen, MAZELA gero baina. Bestaldetik MATRAILLA, MASAILLA, hegoaldeko kutsukoak, Ziburun.
- 121.- HERDE ere bai Ainhoan (AZK.)
- 128.- ESPALDA Ziburun.
- 129.- GALTZARRASPI Azkuek, NG-rako aipatu sibilante neutralizazioa gertatu delarik.
- 136.- EZNE ere bai Saran (E.I.).
- 139.- TTONTTOR 'konkorduna' da Azkuerentzat. Zubererako seinalatu bezala diminitiboa dirudi. KONKOR Ziburun.
- 140.- ESTOMAKA Ziburun, URDAIL Azkuek.

- 142.- GILTZURDIN 'xerriarena' edo dela entzun uste dugu Ziburun.
- 144.- ISTER eta IZTER Azkuek (Ikus. 129. oh.)
- 148.- HAXUINA Saran (E.I.).
- 149.- OINBURU Azkuek Ainhoarako. TAKOI Ziburun.
- 158.- Sara eta Ainhoan ezezik (AZK.), Ziburun ere entzun dugu. OHANTZ ere Ainhoan.
- 161.- ERI E.A.E.L.-k, baina ERITASUN Ziburun.
- 164.- Ziburun jaso, etxekoa KABALE ematen ditu Azkuek Ainhoarako.
- 172.- Azkuek KATU, baina GATU entzun dugu grabaketan.
- 174.- GAUARANA eta GAUBELE Saran (E.I.).
- 175.- ARRATOIN haundiago bat.
- 177.- Ziburun jaso.
- 186.- AUNTXUME Ziburun.
- 187.- ZIKIRO bildu dugu Ziburun, baita E.A.E.L.-k ekarri ere.
- 188.- Ziburun.
- 197.- BELA Azkuek, baina BELE da, Ziburun behintzat.
- 200.- OILLASKO Azkuek.
- 202.- ETXE-USO, ITSAS-USO E.A.E.L.-k Sararako, USO soila Ziburun.
- 204.- SUBEKANDELA Azkuek Ainhoarako ere.
- 207.- GIBELAK Saran eta HELA Ainhoan (E.I.).
- 210.- Ziburun.
- 212.- KURKUILO Ziburun.
- 215.- ARMIARMA, ARMIAMO, IRMIARMO Saran. IRMIARMA Ziburun.
- 220.- AKELAMARROA ere Ainhoan, AKILIMAKOA Ziburun.
- 223.- LIXTAFINA Azkuek, -A artikula dela dirudi baina.
- 227.- Ziburun.
- 228.- SUSTRAI 'ihaurkina, azpigarri' Ziburun.
- 231.- LORE ere, Azkuek.
- 236.- HAITZ da entzuten dena eta Azkuek dakarrena.
- 240.- Ziburun.
- 246.- BIHI Saran, OGIBIHI Ziburun.
- 249.- ILLAR eta ERREKILAR Azkuek Ainhoarako.
- 252.- HELTZAUR ere bai Azkuek.
- 261.- Ziburun.
- 263.- 'morera' Azkuek, 'mora' Ziburun.

5.- NAFARRERA BEHEREA

Lexikoa Juan Bautista Etxarren, Donazaharre jaio eta Uhar-te-Garazin bizi den 57 urteko gizonari jaso da 1.986.eko udan. Ekialdeko azpidialektokoa, beraz, Garaziko barietatekoa.

Ondoan euki dugu Ibarrolako Salaberry-ren hiztegia, eta honi jarraitu aspirazioa transkribitzeko orduan. Ibarrola, Garazitik hurbilago badago ere, Amikuzeko barietatean sailkatzen du Bonapartek.

OHARRAK

- 2.- PRIMADERA Salaberry-k
- 22.- ASTEART forma apokopatua ematen digu informatzaileak.
- 23.- ASTEZKEN Salaberry-k.
- 33.- Informatzaileak IRUNTZE diola iruditzen zaigu, ILHUNTZE Salaberry-k.
- 37.- ILHUNPE Salaberry-k.
- 41.- Baita HORMA ere.
- 43.- Salaberry-k EKHI ere ematen du.
- 46.- Salaberry-k AIZE eta HAIZE dakartza, gure informanteak, bestetan ez bezala, aspirazio garbia egiten du.
- 52.- LANTZURDA ere bai.
- 62.- SU-HAZI ere bai.
- 87.- ASKAZI ere ematen digu.
- 98-99.- AITASO, AMASO Salaberry-k.
- 105.-GORPHITZ Salaberry-k.
- 107.- ILE ere bai.
- 114.- AURPEGI ere bai, BEGITHARTE Salaberry-k.
- 120.- AHOGOZI Salaberry-k.
- 141.- Baita TRIPA ere.
- 143.- UZKI ere Salaberry-k.
- 161.- ERITARZUN dakarkigu Salaberry-k.
- 178.- ZERRI ere bai gure informanteak.
- 188.- BILDOTS ere bai.
- 195.- AINHERA Salaberry-k.
- 214.- ODOL-ERALE ere bai.

235.- ZUHAIN Salaberry-k.

243.- TIPUL sinkopatua gure informanteak.

6.- ZUBERERA

Aiña Lechardoi, Muskildiko eta 25 duela Barkoxera ezkondua inkestatu genuen 1.986.eko udan lan hau egiteko. Beste zenbait datu Marcel Bedaxagar urdiñarbetarrak ematen digu.

Larraxket eta Gèzeren hiztegiak erabili ditugu gure informanteen datuekin alderatzeko.

Aspirazioa entzun moduan transkribatzen saiatu gara, zubererak automatikoki galtzen duen bokalarteko dardarkari bakuna idazten dugu. Zintzo jasotzen ahalegindu gara bokal sudurkariak, ez Gèzek ez Larraxketek laguntzarik eskaini ez eta Mitxelenari jarraitu diogu honetan aukera egon denetan.

OHARRAK

- 8.- Gèzek -T- dakar, -TH-, hasperendua Larraxketek.
- 14.- AGORILA Gèzek eta AGORRILA Larraxketek, geuk entzun moduan.
- 15.- SETEME entzuten dugu inkestan, eta hala dakar Larraxketek, Gèzek ordea SETEMER.
- 23.- ASTIZKEN geure grabaketan, ASTIASKEN Gèzek. ASTEAZKEN jartzzea onetsi dugu.
- 26.- NESKANEGUN Gèzek zein Larraxketek.
- 29.- ARGITXIRIRINTA ere bai, baita ARGITZE ere, zentzu ezberdina duena.
- 33.- Urdiñarbetar informanteak emana, besteak ARRATS.
- 50.- EURI Gèzek.
- 51.- Lapurteraz IHINTZ dugularik, badirudi bokal sudurkaririk izan beharko genukeela.
- 55.- ORZADAR Gèzek.
- 67.- Baita LAKO ere, zeini Larraxketek beste zentzua ematen dion.

- 68.- UR-HIL 'tipiako eta lohitsu' eta ISTIL 'ebi egiten dielarik bideetan' ñabartzen dizkigu.
- 69.- IBAI urdiñarbetarrak.
- 75.- PATTAR urdiñarbetarrak ere.
- 79.- Larraxketengandik hartua da.
- 80.- Gèzerengandik hartua.
- 81.- Urdiñarbetarrak emana.
- 82.- Hau ere urdiñarbetarrarena.
- 85.- Edo ZAHAR soilik.
- 86.- Berdin, EMAZTE ZAHAR edo ZAHAR soilik.
- 90.- BURHASO ere bai.
- 100.- ARRAHAUR Gèzek.
- 106.- AXAL ere bai 'fruta batentako'.
- 115.- BO(RO)NTE ere bai.
- 118.- MATHELA ere, 'lodi denean'.
- 121.- AHOGOZO, BARHÜTS gehitzen dizkigu urdiñarbetarrak.
- 128.- Baita ESPALDA ere.
- 134.- BULHAR ere bai. Urdiñarbertarrak GIBELERRAI, Larraxketek dakarren bezala, Gèzek ERRAI.
- 135.- BULHAR zentzu honetarako ere bai. Gèzek ez dakar.
- 139.- Larraxketek argitzen du TTUNTÜR, KÜNKÜR formaren txiki-garria dela.
- 140.- ESTOMAK entzuten dugu.
- 143.- Informanteak ez digu erantzunik ematen, Gèzerengandik hartzen dugu.
- 157.- ARRAULTZE Gèzek, ARRAUTZE Larraxketek.
- 162.- SURHUMPI Gèzek.
- 164.- 'tout animal domestique' zehatzen du Larraxketek.
- 186.- PITTIKA ere bai.
- 194.- BULTRIA urdiñarbetarrak, BUITRE muskildarrak; BUILTRE Larraxketek ere, kaskoinaren mailegua dela gehitzen duelarik.
- 195.- AINHER sinkopatua informanteak. AÑHERA Gèzek eta ANHARA Larraxketek.
- 205.- Urdiñarbetarrak emana.
- 210.- AINGERA Gèzek.
- 212.- KAKOIL urdiñarbetarrak, BARHE muskildarrak.

- 214.- XIXAIN muskildarrak, XIXEN urdiñarbetarrak, honela ere Gèzek. Larraxket, aldiz, orokortzat jotzen du bearneraz ere erabilia den XIXANGLLOT.
- 215.- AIÑHARBA Gèzek, eta hala zuberera idatzian.
- 219.- Urdiñarbetarrak emana.
- 225.- Urdiñarbetarrak emana.
- 227.- LANTHARE Gèzek, baina grabaketa entzun bezala, Larraxket-ek ere bai.
- 235.- ZUHAINTE ere bai.
- 250.- Urdiñarbeko informatearena.

7.- ERRONKARIERA

Erronkarierako zerrendak paratzeko ere Bonaparteren lana erabili dugu, zehazki bibliografian aipatu "Un vocabulario...", L. Michelenak argitaratua eta zenbait oharrez hornitua. Geure oharretarik gehienak berauen errepikapena besterik ez dira izango, beraz.

"Vocabulario" a osatzen duen lexikoa, nahiz eta bertan seinatu ez, Bidankozekoa dena konturatzen gara, osorik argitaratu gabe dirauen "Palabras bascongadas, dialectos de Vidangoz, Urzainqui, Uztarroz etc.", Iruñeako Bonaparte fondoan aurkitzen den eta liburu honen lehen edizioan partzialki agertu zen lanari so bat eginez.

Bidankozekoa zen Bonapartek egin sailkapenean, erronkarieraren hiru azpidialektoen hegotarrena, eta, ondorioz lehen desagertu zena.

OHARRAK

- 4.- URRIET Bonaparteren lanean.
- 17.- URRIET hemen ere.
- 27.- Honela Bidankoze eta Urzainki, nahiz eta forma literarioa TENPRA izan den.
- 29.- ARGITIA Bonapartek. URZONDO 'aurore' bereizten du.
- 30.- GOIX originalean.

- 35.- OREN eta ORDU bereizten ditu.
- 60.- KEI dakar.
- 69.- UGALTE ezik, UGATX, EGU(A)TX ondoko herrietan.
- 75.- ALDAPA dakarkigu, ALTAPA dateke erronkarieran baina.
- 79.- ĀRIA formaren ordeaz ĀREA zuzentzen dugu.
- 83.- GIZAKI ere bai.
- 114.- BEITARTE Bonapartek.
- 119.- AU ematen digu originalak.
- 127.- Bereizketa hau agertzen zaigu: LEPO 'gorge', TXINTXURRI
'gosier, gorge'.
- 140.- -E paragogikoa dela dirudi, zubereran, ESTUMAK baitugu.
- 150.- GUIANSO dakar, baina GIANZO izan behar du Mitxelenak ar-
gitu duenez.
- 161.- GATX badugu ere, GAITZ idazten dugu.
- 165.- SAGARROĪ ez ote den susmatzen da, beste euskalkietan SA-
GARROI baitugu.
- 183.- MANDO, baina MULA.
- 196.- KARDELINA Bonapartek, baina KARDELIN Elkanon.
- 204.- Honela Urzainkin ere, ez bestela.
- 205.- MUZKER Bonapartek.
- 207.- IGEL Isaban, Mitxelenak dioenez.
- 219.- Azkueri hartua.

	B.	G.	NG.
1.	URTE	URTE	URTE
2.	UDABARRI	UDABERRI	PRIMADERA
3.	UDA	UDARA	UDA
4.	UDAGUEN	UDAZKEN	URRI
5.	NEGU	NEGU	NEGU
6.	IL	IL	ILABETE
7.	ENERU	ILBELTZ	IZOTZIL
8.	FEBRERU	OTSAIL	OTXEIL
9.	MARTI	MARTXO	MARTXO
10.	APRIL	APIRIL	APIRIL
11.	MAIETZ	MAIATZ	MAIETZ
12.	JUNIU	GARAGARRIL	GARAGARTZARO
13.	JULIU	UZTAIL	GARIL
14.	AGOSTU	ABUZTU	AGOSTU
15.	SETIENBRE	AGOR	URRI
16.	OTUBRE	URRI	LASTAIL
17.	NOBIENBRE	AZARO	AZARO
18.	DIZIENBRE	ABENDU	ABENDU
19.	ASTE	ASTE	ASTE
20.	DOMEKA	IGANDE	IGANDE
21.	ASTELEN	ASTELEN	ASTELEN
22.	MARTITZEN	ASTEARTE	ASTEARTE
23.	EGUASTEN	ASTEAZKEN	ASTEAZKEN
24.	EGUEN	OSTEGUN	ORTZEGUN
25.	BARIEKU	OSTIRAL	ORTZILARE
26.	ZAPATU	LARUNBAT	LAGUNBAT
27.	DENPORA	DENBORA	DENBORA
28.	EGUN	EGUN	EGUN
29.	EGUNSENTI	EGUNSENTI	MENDIORTZ
30.	GOIZ	GOIZ	GOIZ
31.	EGUERDI	EGUERDI	EGUERDI
32.	ARRATSALDE	ARRATSALDE	ARRATSALDE
33.	ILLUNTZE	ILLUNABAR	ILUNSARRE
34.	GAU	GAU	GAU
35.	ORDU	ORDU	ORDU
36.	ARGI	ARGI	ARGI
37.	ILLUN	ILLUN	ILUN

L.	NB.	Z.	E.
URTE	URTHE	URTHE	URTE
PRIMADERA	UDABERRI	BEDATSE	BEDATSE
UDA	UDA	ÜDA	UDA
LARRAZKEN	LARRAZKEN	LARRAZKEN	URRIETA
NEGU	NEGU	NEGÜ	NEGU
HILABETE	HILABETE	HILABETHE	ILABETE
URTARRIL	URTHARRIL	URTHARIL	URTARRIL
OTSAIL	OTSAIL	BARANTHAIL	OTSAIL
MARTXO	MARTXO	MARTXO	MARTXO
APIRIL	APHIRIL	APHIRIL	APRIL
MAIATZ	MAIATZ	MAIATZ	MAIATZ
ERAIERO	EKHAIN	ARRAMAIATZ	GARAGARZARO
UZTAIL	UZTAIL	ÜZTAIL	GARIL
ABOSTU	AGORRIL	AGORRIL	AGORRIL
BURUIL	BURUIL	SETEME	SETEMER
URRI	URRI	ÜRRIETA	URRIETA
HAZIL	AZARO	AZARO	LEINABENTU
ABENDU	ABENDO	ABENTÜ	BIGARNABENTU
ASTE	ASTE	ASTE	ASTE
IGANDE	IGANDE	IGANTE	IGANTE
ASTELEN	ASTELEHEN	ASTELEHEN	ASTELEN
ASTEARTE	ASTEHARTE	ASTEHARTE	ASTEARTE
ASTEAZKEN	ASTEAZKEN	ASTEAZKEN	ASTEAZKEN
ORTZEGUN	ORZEGUN	OSTEGÜN	ORZEGUN
ORTZIRALE	ORZIRALE	OSTIRALE	ORZIRALE
LARUNBAT	EBIAKOITZ	NESKENEGÜN	NESKANEGUN
DENBORA	DENBORA	DENBORA	TRENPA
EGUN	EGUN	EGÜN	EGUN
ARGITIRRINTA	ARGIASTE	GOIZARGI	ARGITE
GOIZ	GOIZ	GOIZ	GOIZ
EGUERDI	EGUERDI	EGÜERDI	EGUERDI
ARRATSALDE	ARRATSALDE	ARRESTIRI	ARRASTRI
ARRATSBEHERA	ILHUNTZE	ÜLHÜNTZE	ULUNABAR
GAU	GAU	GAI	GAI
OREN	OREN	OREN	OREN
ARGI	ARGI	ARGI	ARGI
ILUN	ILHUN	ÜLHÜN	ULUN

	B.	G.	NG.
38.	GERIZA	ITZAL	ITZAL
39.	BERO	BERO	BERO
40.	OTZ	OTZ	OTZ
41.	IZOTZ	JELA	IZOTZ
42.	ZERU	ZERU	ZERU
43.	EGUZKI	EGUZKI	IRUZKI
44.	ITARGI	ILLARGI	ILARGI
45.	IZAR	IZAR	IZAR
46.	AIZE	AIZE	AIZE
47.	AIZE	AIZE	AIZE
48.	DENPORALA	TRUMOI	ERAUNTSI
49.	UR	UR	UR
50.	EURI	EBI	EURI
51.	IRUNTZ	INTZ	INTZ
52.	LAIÑO	LAÑO	LAÑU
53.	LAIÑO	LAÑO	LAÑU
54.	EDUR	ELUR	ELUR
55.	OSTARKU	ERROMAKO	JANGOIKO-
		ZUBI	AINPAXA
56.	TRUMOI	TRUMOI	ORTOTS
57.	SU	SU	SU
58.	TXIMISTA	TXISPA	TXINDI
59.	GAR	SUGAR	GAR
60.	KE	KE	KE
61.	IKETZ	IKATZ	IKATZ
62.	BRASA	BRASA	BRASA
63.	AUTS	SURTAKO AUTS	AUTS
64.	AUTS	AUTS	ARRAUTS
65.	LUR	LUR	LUR
66.	ITXOSO	ITSASO	ITKASO
67.	ZINGERA		BALSA
68.	POZU	PUTZU	BUTZU
69.	ERREKA	ERRIO	UGALDE
70.	ERREKATXU	ERREKA	ERREKA
71.	ITURRI	ITURRI	ITURRI
72.	SOLO	SORO	ALOR
73.	BASO	BASO	OIAN

L.	NB.	Z.	E.
ITZAL	ITZAL	ITZAL	ITZAL
BERO	BERO	BERO	BERO
HOTZ	HOTZ	HOTZ	OTZ
KARROIN	KHARROIN	KHARRÜ	KARROÏ
ZERU	ZERU	ZELÜ	ZEURI
IDUZKI	EGUZKI	EKHI	IGUZKI
ILARGI	ILHARGI	ARGIZAGI	GOIKO
IZAR	IZAR	IZAR	IZAR
HAIZE	HAIZE	AIZE	AIRE
AIDE	AIDE	AIDE	AIRE
EKAITZ	ORZI	TENPESTA	ERAUNTSI
UR	UR	HUR	UR
EURI	EURI	EBI	EURI
IHINTZ	IHITZ	IHITZ	AGUADA
LANBRO	LANGAR	LANHU	LANTXER
HEDOÏ	LANHO	ODEÏ	ODEÏ
ELUR	ELHUR	ELHUR	ELUR
ORTZADAR	ORZADAR	ORTZADAR	SANJOANEKO- ARKO
ORTZANTZ	ORZANTZ	DÜRÜNDA	ODEÏ
SU	SU	SÜ	SU
PINDAR	PHINDAR	TXINKA	TXISPA
LAMA	GAR	GAR	GAR
KE	KHE	KHE	KEE
IKATZ	IKHATZ	INKHATZ	IKATZ
SU-AZI	BRASA	MURRA	TXINKAR
HAUTS	HAUTS	HAUTS	AUTS
ERRAUTS	ERHAUTS	ERHAUTS	ERRAUTS
LUR	LUR	LÜR	LUR
ITSASO	ITSASO	ITXASO	ITXASO
IHIZTOKA	AINZIRA	AINTZIRA	BALSA
UR-LISKA	PHUTZU	LOSKO	PUTZU
ERREKA	URHANDI	ÜRHAITZ	UGALTE
ERREKA	ERREKA	ERREKA	ERREKA
ITURRI	ITHURRI	ÜTHÜRRI	ITURRI
ALOR	ALHOR	ALHOR	ALOR
OIHAN	OIHAN	OIHAN	USI

	B.	G.	NG.
74.	MENDI	MENDI	MENDI
75.	ALDATZ	ALDAPA	ALDAPA
76.	KOBA	KOBAZULO	PEÑAZULO
77.	ARRI	ARRI	ARRI
78.	BASA	LOKATZA	LOI
79.	ONDAR	ONDAR	AREA
80.	BUZTIÑ	BUZTIN	BUZTIN
81.	IGELTSU	IGELTSU	KISU
82.	KARE	KARE	GALTZIN
83.	GIZON	GIZON	GIZON
84.	ANDRA	ANDRE	ANDRE
85.	GIZON ZAR	ZAR	ZAR
86.	ANDRA ZAR	ZAR	ZAR
87.	PARIENTE	PARIENTE	AIDE
88.	AMA	AMA	AMA
89.	AITE	AITA	AITA
90.	GURASO	GURASO	BURATSO
91.	AUR	UME	AUR
92.	SEME	SEME	SEME
93.	ALABA	ALABA	ALABA
94.	ANAIA	ANAI	ANAI
95.	NEBA	ANAI	ANAI
96.	ARREBA	ARREBA	ARREBA
97.	AIZTA	AIZPA	AIZPA
98.	AITITE	AITONA	AGUELO
99.	AMUMA	AMONA	AGUELA
100.	ILLOBA	BILLOBA	ELLEBA
101.	OSABA	OSOBA	TIO
102.	IZEKO	IZEBA	TIA
103.	LOBA	ILLOBA	ELLEBA
104.	LENGUSU	LENGUSU	
105.	GORPUTZ	GORPUTZ	KORPUTZ
106.	AZAL	LARRU	LARRU
107.	ULE	ILLE	BILO
108.	OKELA	ARAGI	ARAGI
109.	AZUR	EZUR	EZUR
110.	ODOL	ODOL	ODOL

L.	NB.	Z.	E.
MENDI	MENDI	MENDI	MENDI
MALDA	MALDA	KOSTA	ALTAPA
ARPE	HARPE	ARPE	KUEBA
HARRI	HARRI	HARRI	ARRI
LOHI	LOHI	LOHI	LOI
HARE	HARIÑA	HARIÑA	AREA
BUZTIN	BUZTIN	BÜZTIN	BUZTIN
IGELTSU	IGELTSU	LASTRE	YESO
KISU	GISU	LATSÜN	LATSUN
GIZONKI	GIZON	GIZON	GIZON
EMAZTE	EMAZTE	EMAZTE	EMAZTE
XAHAR	ZAHAR	GIZON ZAHAR	GIZON ZAR
ATSO	ATSO	EMAZTE ZAHAR	EMATZAR
AHAIDE	AHAIDE	ASKAZI	ASKAZI
AMA	AMA	AMA	AMA
AITA	AITA	AITA	AITA
BURASO	BURHASO	ETXEKO	AITETAMA
HAUR	HAUR	HAUR	AUR
SEME	SEME	SEME	SEME
ALABA	ALABA	ALHABA	ALABA
ANAIA	ANAIA	ANAIE	ANAXE
ANAIA	ANAIA	ANAIE	ANAXE
ARREBA	ARREBA	ARREBA	ARREBA
AHIZPA	AHIZPA	AHIZPA	AIZPA
AITAUTXI	AITATXI	AITAÑI	ABUELO
AMAUTXI	AMATXI	AMAÑI	ABUELA
ILLOBA	ARRASEME	ARRASEME	LLOBA
OSABA	OSEBA	OSABA	TIO
IZOBA	IZEBA	TANTA	TIA
ILLOBA	ILOBA	LLOBA	LLOBA
KUSI	LEHENKUSI	KOSI	KOSINO
GORPUTZ	GORPHUTZ	KHORPITZ	KORPIZ
LARRU	LARRU	LARRÜ	LARRU
ILE	BILO	BILHO	BILO
HARAGI	HARAGI	ARAGI	ARAGI
HEZUR	HEZUR	EZÜR	ÉZUR
ODOL	ODOL	ODOL	ODOL

	B.	G.	NG.
111.	IZERDI	IZARDI	IZERDI
112.	BURU	BURU	BURU
113.	BELARRI	BELARRI	BEARRI
114.	ARPEGI	ARPEGI	AURPEGI
115.	BEKOKI	KOPETA	KOPETA
116.	BEGI	BEGI	BEGI
117.	SUUR	SUGUR	SUDUR
118.	MATRAILLA	MASAILLA	MATEL
119.	AO	AU	AGO
120.	TXISTU	TXISTU	LISTU
121.	ADUR	LERDE	ERDE
122.	EZPAN	EZPAIN	EZPAIN
123.	AGIN	ORTZ	ORTZ
124.	MATRAILAGIN	AGIN	AGIN
125.	MIN	MINGAIN	MI
126.	SAMA	LEPO	LEPO
127.	EZTARRI	EZTARRI	TXINTXURRI
128.	SORBALDA	ONBRO	SOIN
129.	KALTZARPE	BESOAZPI	BESAPE
130.	BESO	BESO	BESO
131.	ESKU	ESKU	ESKU
132.	ATZAMAR	BEATZ	ERI
133.	BIOTZ	BIOTZ	BIOTZ
134.	BIRIKA	PULMOI	ERRAI
135.	BULAR	PETXO	BULAR
136.	ESNE	ESNE	ESNE
137.	LEPO	BIZKAR	BIZKAR
138.	GARRI	GERRI	GERRI
139.	LEPOTA	JIBA	JIBA
140.	URDAIL	ESTOMAU	ESTOMAGO
141.	TRIPA	SABEL	TRIPA
142.	GUNTZURRUN	GILTZURRIN	GILTZURRUN
143.	IPURDI	IPURDI	IPURDI
144.	IZTER	IZTAR	IZTAR
145.	BELAUN	BELAUN	BELAUN
146.	BERNA	ANKAZAIN	ANKA
147.	ANKA	ANKA	OIN

L.	NB.	Z.	E.
IZERDI	IZERDI	IZERDI	IZERDI
BURU	BURU	BÜRÜ	BURU
BEHARRI	BEHARRI	BEHARRI	BEARRI
BEGITARTE	BISAIA	BEGITHARTE	BEGITARTE
KOPETA	KOPETA	BELAR	BORONTE
BEGI	BEGI	BEGI	BEGI
SUDUR	SUDUR	SÜDÜR	SUDUR
MATELA	MATHELA	MAXELA	MAXELA
AGO	AHO	AHO	AO
AHOGOZO	AHOGOZO	THÜ	TXUTX
ELDER	LERDE	ELDER	ELDER
EZPAIN	EZPAIN	EZPAIN	EZPAIN
HORTZ	HORTZ	HORTZ	ORTZ
HAGIN	HAGIN	HAGIN	AGIN
MIHI	MIHI	MİHI	MI
LEPO	LEPHO	LEPHO	LEPO
ZINTZUR	ZINZUR	ZÜNTZÜR	LEPO
SOINGAIN	SORBALDA	SUIN	SOIN
GALTZARRASPI	BESAPE	BESOPE	BESAPE
BESO	BESO	BESO	BESO
ESKU	ESKU	ESKÜ	ESKU
ERI	ERHI	ERHI	ERI
BIHOTZ	BIHOTZ	BIHOTZ	BIOTZ
BIRIKÁ	BULHAR	PAPO	ERRAI
BULAR	BULHAR	PAPO	BURAR
ESNE	ESNE	EZNE	ESNE
BIZKAR	BIZKAR	BIZKAR	BIZKAR
GERRI	GERRI	GERRI	ERRAIKRUTXE
TTONTTOR	KONKOR	TÜNTÜR	JIBA
URDAIL	ESTOMAKA	ESTUMAK	ESTOMAKE
SABEL	SABEL	SABEL	TRIPA
ERRAIN	ERRAIN	ERRAIN	GILTZURRIN
IPURDI	IPHURDI	ÜZKÜ	UZKU
IZTER	IZTER	AZPI	
BELAUN	BELHAUN	BELHAIN	BELAIN
AZTALZORRO	ZANGO	ZANKHO	ZANKO
ZANGO	OIN	HUIN	ZANKO

	B.	G.	NG.
148.	ORKATILLA	TXONKOTILLA	TXONGOLO
149.	ORPO	ORPO	AZTAL
150.	URDEI	GIZEN	URDAI
151.	ADAR	ADAR	ADAR
152.	MUSTUR	MUTUR	MUTUR
153.	BUZTEN	ISATS	BUZTAN
154.	EGO	EGO	EGAL
155.	PIKO	PIKO	PIKO
156.	GANGUR	GANDOR	KUZKURRUT
157.	ARRAUTZA	ARRAULTZ	ARRAUTZE
158.	ABIA	KABI	KAFI
159.	EZTI	EZTI	EZTI
160.	ARGIZAI	ARGIZAI	AZGIZARI
161.	GEISO	GAISOTASUN	GAITZ
162.	ELGORRI	GORNI	GORRERI
163.	ASTONAPARRAI		NABARRERI
164.	ANIMALI	ANIMALI	ARIMALE
165.	KIKIRIO	TRIKU	SAGARROI
166.	SATOR	SATOR	SATOR
167.	OTSO	ARTZ	ARTZ
168.	MUSTERLA		ERGUNIDE
169.	TXAKUR	TXAKUR	TXAKUR
170.	LOBO	OTSO	OTSO
171.	AZERI	AZARI	AXARI
172.	KATU	KATU	GATU
173.	KATUMIXAR	KATTAGORRI	KATTAGORRI
174.	SAGUXAR	SAGUXAR	GAUINARE
175.	SAGU	SAGU	SAGU
176.	ERBI	ERBI	ERBI
177.	KONEJO	KONEJO	KONEJU
178.	TXARRI	TXERRI	TXERRI
179.	BASURDE	BASURDE	BASURDE
180.	ZALDI	ZALDI	ZALDI
181.	BEOR	BEOR	BEOR
182.	ASTO	ASTO	ASTO
183.	MANDO	MANDO	MANDO
184.	AUNTZ	AUNTZ	AUNTZ

L.	NB.	Z.	E.
HAXUIN	HAXIROIN	AZTALBEHARRI	TOBILLO
ONDOGORA	AZTAL	AZTAL	ONDAGORA
ZINGAR	ZINGAZURI	URDAKI	GIANSO
ADAR	ADAR	ADAR	ADAR
MUTUR	MUTHUR	MÜTHÜR	MUTUR
BUZTAN	BUZTAN	BÜZTAN	BUZTAN
HEGAL	HEGAL	HEGAL	MAGAL
MOKO	MOKO	MOSKO	PIKO
KUKURRIN	KUKURUSTA	KÜKÜLA	KUKILA
ARROLTZE	ARROLZE	ARRAUTZE	ARRAULTZE
OHATZE	KAFI	HABIA	ABIA
EZTI	EZTI	EZTI	EZTI
EZKO	EZKO	EZKO	KANDRA
ERI	ERITASUN	ERITARZUN	GAITZ
XARRANPIN	GORRIÑA	ZURRUNPE	TXURRUNPERE
PIKOTA	ZURRUMIÑO	PIKOTABELTZ	NABARRERI
KABALE	ALIMALE	KABALE	ANIMALE
SAGARROI	SAGARROI	SAGARROI	SAGARROIN
SATOR	SATHOR	SATHOR	SATOR
HARTZ	HARTZ	HARTZ	ARTZ
ANDDEREDER	ANDEREDER	ANDDEREYER	XATANDRE
XAKUR	ZAKHUR	TXAKÜR	TXAKUR
OTSO	OTSO	OTSO	OTSO
AXERI	AZERI	AXERI	AXARI
KATU	GATHU	GATHÜ	GATU
URTXINTX	URZINTZ	ÜR XANTX	BUZTANOTX
GAUIÑARA	GAUINHARA	GAIAINHIRA	GAIAÑARI
SAGU	SAGU	SAGÜ	SAGU
ERBI	ERBI	ERBI	ERBI
	LAPIN	LLAPIRI	UNTXE
XERRI	URDE	URDE	TXERRI
BASURDE	BASURDE	BASURDE	BASURDE
ZALDI	ZALDI	ZAMARI	ZAMARI
BEHOR	BEHOR	BOHOR	BEOR
ASTO	ASTO	ASTO	ASTO
MANDO	MANDO	MANDO	MANDO
AHUNTZ	AHUNTZ	AHÜNTZ	AINTZ

	B.	G.	NG.
185.	AKER	AKER	AKER
186.	AUMA	ANTXUME	AUNTXUME
187.	ARDI	ARDI	ARDI
188.	BILDOTS	ARKUME	AXURI
189.	ARI	ARI	ARI
190.	ZEZEN	ZEZEN	ZEZEN
191.	IDI	IDI	IDI
192.	BEI	BEI	BEI
193.	TXORI	TXORI	TXORI
194.		PUTRE	ERLANTX
195.	ENARA		INARE
196.	JILGERO	KARNABA	KARDALIN
197.	BELE	BELE	OTSORRAI
198.	OLLAR	OLLAR	OLLAR
199.	OLLO	OLLO	OLLO
200.	OLLASKO	OLLASKO	OLLASKO
201.	EPER	EPER	EPER
202.	USO	UXO	USO
203.	PAITXA	PATO	PATO
204.	SUANGILLA	SUANGIL	SUGANDIL
205.	MUSKER	MUSKER	MUSKAR
206.	SUBE	SUGE	SUGE
207.	URGAXIO	IGEL	URAPO
208.	SAPO	SAPO	LARRAPO
209.	ARRAIN	ARRAI	ARRAI
210.	AINGIRA	ANGIRA	ANGILA
211.	KANGREJO	KANGREJO	LANGOSTA
212.	KARAKOL	KARAKOL	KARAKOL
213.	KOKAR	TXITXARE	TXINTXARE
214.	USAN	IZAI	ZIRAIN
215.	MARASMA	ARMIARMA	ARMIMAU
216.	AR	TXITXARE	AR
217.	ZORRI	ZORRI	ZORRI
218.	ARDI	ARKAKUSO	ARKAKUSO
219.	IPUTARGI	IPURTARGI	IPURTARGI
220.	KAKARRALDO	KAKALARDO	KASKAZAPO
221.	MATXISALTO	SALTAPERIKO	SALTARIN

L.	NB.	Z.	E.
AKER	AKHER	AKHER	AKER
PITTIKA	PITTIKA	PITTINA	AÑE
ARDI	ARDI	ARDI	ARDI
	AXURI	AXURI	AXURI
AHARI	AHARI	ĀHĀRI	ARI
ZEZEN	ZEZEN	ZEZEN	ZEZEN
IDI	IDI	IDI	IDI
BEI	BEHI	BEHI	BEI
XORI	ZORI	TXORI	TXORI
BUZOKA	ARRANO URDIN	BUITRE	BUITRE
EINHARA	AÑARA	AINHERA	GOLONDRINA
MUTTURGORRI	KARDINALE	KARDINALE	KARDELIN
BELE	BELE	BELE	ERROI
OILAR	OILAR	OLLAR	OLLAR
OILO	OILO	OLLO	OLLO
OILASKO	OILASKO	OLLASKO	OLLARKO
EPER	EPHER	EPHER	EPER
USO	URZO	PIYU	URZO
AHATE	AHATE	ĀHĀTE	GITA
SUGEKANDERA	SUMANDIL	SÜSKANDERA	SUGENDILLA
MUSKER	MUSKER	SÜSKER	MUSKER
SUGE	SUGE	SÜGE	SUGE
IGEL	IGEL	IGEL	ARRANA
APO	APHO	APHO	APATZAR
ARRAIN	ARRAIN	ARRAIN	PESKADO
AINGIRA	AINGIRA	AINGIRA	AINGRA
ZAMAR	KARAMARRO	KARRAMARRO	KANGREJO
BAREKURKUILLA	KARAKOIL	KARAKOIL	KARAKOL
XIXARI	XIXARI	XIXARI	ZIZARE
XINTXIMARI	ITXAIN	XIXEIN	SANGRIKULEA
IRMIARMO	LIPU	AINHERA	AÑABARBARIN
HAR	HAR	HAR	ĀR
ZORRI	ZORRI	ZORRI	ZORRI
KUKUSO	KUKUSO	KÜKÜSO	KIKOSO
	IPHURTARGI	ARGIAR	SUĀR
KAKAMARLO	KAKAJALE	KHAKABARBALOT	ESKARABAJO
LARRAPITTIKA	LARRAPOTE	GRITX	XAUXTIKALARI

	B.	G.	NG.
222.	TXIÑORRI	TXINGURRI	TXINURRI
223.	KURUMIÑO	LIZTOR	ERLASTAIN
224.	ERLE	ERLE	ERLE
225.	MOSKITXU	ELTXO	ELTXO
226.	EULI	ELBI	ULI
227.	LANDARA	LANDARE	PLANTA
228.	SUSTRAI	SUSTRAI	ZAIN
229.	ADAR	ADAR	ARRAMA
230.	ORRI	OSTO	OSTO
231.	LORA	LORE	LORE
232.	AZI	AZI	AZI
233.	AZUKRE	AZUKRE	AZUKARE
234.	ORIO	OLIO	OLIO
235.	ARBOLA	ARBOLA	ARBOLE
236.	ARITZ	ARITZ	ARITZ
237.	BEDAR	BELAR	BELAR
238.	IDE	GARO	ILLESTAR
239.	ASUN	OSIN	AXUN
240.	LETXUGA	LETXU	LETXUGA
241.	PORRU	PORRU	BORRU
242.	BERAKATZ	BARATXURI	BARATXURI
243.	KIPULA	TIPULA	TIPULA
244.	GARAU	ALE	GRANO
245.	LASTO	LASTO	AGOTZ
246.	GARI	GARI	GARI
247.	ARTO	ARTO	MAIZ
248.	IDER	ILLAR	ILAR
249.	INDIAR	BABARRUN	ALUBIA
250.	LENTEJA	LENTEJA	TXINDIL
251.	GARBANTZU	GARBANTZU	TXITXILLO
252.	INTXAUR	INTXAUR	INTXAUR
253.	URRETX	ABELLANA	UR
254.	MAATS	MAATS	MATS
255.	MORDO	MORDO	TXILDIL
256.	IKO	PIKO	BIKO
257.	MADARI	UDARE	UDARE
258.	OKARAN	ARAN	ARAN

L.	NB.	Z.	E.
XINAURRI	XINHATURRI	ÜNHÜRRI	IÑURRI
LIXTAFIN	LEZAFIN	LOZER	
ERLE	ERLE	ERLE	ERLE
SISTURI	XIXTULI	TXISTÜLI	MUXKITO
ULI	ULI	ÜLÜ	ELLU
LANDARE	LANDARE	LANTHARI	PLANTA
ERRO	ERRO	ERRO	IZORRO
KANDO	ADAR	ADAR	ADAR
HOSTO	OSTO	OSTO	OSTO
LORE	LORE	LILI	FLORE
HAZI	AZI	AZI	AZI
AZUKRE	ZUKRE	ZUKRE	AZUKAR
OLIO	OLIO	OLIO	ORIO
ARBOLA	ZUHAITZ	ZUHAIN	ARBOLE
HARITZ	HARITZ	HARITX	ARETX
BELAR	BELHAR	BELHAR	BELAR
IRATZE	IRATZE	IRATZE	IRATZ
AUSIN	ASUN	AXÜN	ASUN
ENTSALADA	URRAZA	INTSALADA	LETXUGA
PORRU	PHORRU	PHORRU	PORRU
BARATXURI	BARATXURI	BARATXURI	BARATXURI
TIPULA	TIPULA	UNHU	TIPULA
GARAU	BIHI	BIHI	GRANO
LASTO	LASTO	LASTO	LASTO
OGIBIHI	OGI	OGI	GARI
ARTO	ARTHO	ARTHO	ARTO
ILARBIRIBIL	ILHARBIRIBIL	ILHARBIRIBIL	ILAR
ILAR	ILHAR	ILHAR	ALUBIA
	ILHARZABAL	ILHARXABAL	TXINTXILA
	GARBANZO	ILHARXEHE	GARBANTZO
ELTZAUR	INZAUR	INTZAUR	ITZAGUR
HUR	HUR	HÜR	ÜR
MAHATS	MAHATS	MAHATS	MATS
MOLKO	MOLKHO	MOLKHO	ANKO
PIKO	PHIKO	PHIKO	FIGO
UDARE	UDARE	PERA	PERA
ARAN	ARHAN	ARHAN	ARAN

	B.	G.	NG.
259.	MELAKATOI	MELOKOTOI	MELEKOTON
260.	KERIZA	GERIZE	GEREZI
261.	LIMOI	LIMOI	LIMON
262.	LARANJA	NARANJA	LARANJA
263.	MASUSTRA	MAZUSTA	MARTUZA
264.	MALLUKI	MARRUBI	MALUBI
265.	LARROSA	ARROSA	ARROSA

IX. BIBLIOGRAFIA

B I B L I O G R A F I A

1. Lan orokorrak

1.1. Dialektologiari buruzko bibliografia orokorra.

- ALVAR, M. "Lengua, dialecto y otras cuestiones conexas", Lingüística Española Actual, 1979. Madrid, 5-29.
- ALVAR, M. "La dialectología", Arbor, nº266 (1968), 133-147.
- ALVAR, M., "Estructuralismo, Geografía lingüística y dialectología actual", Madrid, 1979.
- BRETON, Geografía de las lenguas, Barcelona, 1979.
- COSERIU, E., "La geografía lingüística" in El hombre y su lenguaje, Madrid 1977.
- FOURQUET, Jean (1968); "Langue-Dialecte-Patois", in La Langage, sous la direction d'A. Martinet, Paris, Gallimard, p. 571-596.
- HOCKETT, F., "Idiolecto, dialecto y lengua", "La geografía lingüística" in Curso de lingüística moderna, Buenos Aires, 1971.
- LAZARO CARRETER, Diccionario de términos filológicos, Madrid, 1977.
- POP, Sever, La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques. Louvain, 1950, Tomo 2.
- TOVAR, A., El euskera y sus parientes, 1959.
- TOVAR, A., La lengua Vasca, San Sebastian 1954.
- URIBARREN, P., "Euskal dialektologiaren atarian", Iker-2, 613-624. orr.

1.2. Euskalkieiei buruzko bibliografia

- AGUD, M. , "Areas toponímicas en el País Vasco", B.J. Urquijo, 1973, 37-56.
- AGUD, Manuel, "Elementos de cultura material en el País Vasco", Donostia, 1980.
- AKESOLO, L., "Galdegaiarekiko aztergai bat edo beste", Euskera XXV (1980-2).
- ALLIERES, J. "Petit atlas linguistique basque français 'Bourciez'" FLV 1977, IX, 353-386. orr.
- ALLIERES, J. "Petit atlas linguistique basque français 'Sacaze'", Via Domitia, VII, 1960, 205-221 eta VIII, 1961, 81-126 (+1-XXI)
- ALLIERES, J. "La dialectologie basque", Euskal Linguistika eta literatura: bide berriak, Bilbao, 1981.
- ALTUBE, S., "Erderismos", Bilbao, 1929.
- ALTUNA, P., "El verbo vasco", San Sebastián, 1971.
- ALZOLA GEREDIAGA, N., "XIX-garren gizaldiko euskal izkribuak", (Jose Paulo Ulibarrikoak 1823garren urtean Erro Ministruari egin zion eskutitza, eta beste batzuk), Euskera VI (1961), 231-237. orr.
- APAT-ECHEBARNE, "Una geografía diacrónica del euskara en Navarra", Pamplona, 1974.
- APRAIZ, O., "Un caso de fonética histórica en la toponimia alavesa, alternancia '-l-', '-r-'", RIEV XI (1920), 81-84. orr.
- APRAIZ, O., "El vascuence en Vitoria y Alava en la última centuria (1850-1950)" (Separata), Vitoria, 1976.
- ARANA MARTIJA, "un pequeño léxico vasco de Seber, Altube" E XVIII (1973), 153-159. orr.
- ARAQUISTAIN, "Suplementos al Diccionario Trilingüe del p. Larramendi", P. Fitak argit. Rev. Historia, Barcelona, 1881.
- ARBELAITZ, -EGAÑA, M., Euskalherriko Atlas Etonolinguistikoa, Aranzadi, Donostia, 1984.
- AREJITA, Adolfo, Euskal Joskera, Bilbo, Labayru, 1978.
- AZKUE, R.M., Morfología vasca, Bilbo, 1923.

- AZKUE, R.M., "Del acento tónico vasco en alguno de sus dialectos", E., XI (1930), 282-297; XII (1931) 3-50.orr.
- AZKUE, R.M., "Fonética vasca", 1. Congreso de estudios vascos, Oñate 1, 1981, 456-480. orr.
- AZKUE, R.M., Diccionario Vasco-español-francés, 1. ed. Bilbo, 1906; 2. ed. Bilbo, 1984.
- BARANDIARAN, J.M., El mundo en la mente popular vasca, III, Donostia, Auñamendi, 1972.
- BARANDIARAN, J.M., "Los estudios vascos antes de la guerra del 36. (Su esbozo visto desde Alava)", Euskera XXII (1977), 88-94.orr.
- BARANDIARAN, J.M., "El euskera en Alava a final del s. XVIII", RIEV XVII (1926), 464-67.orr.
- BARRENENGOA, F., "El euskera de la tierra de Ayala", Euskera XXI (1976), 185-193. orr.
- BATZUK, Geografía histórica de la lengua vasca (siglos XVI-XIX), San Sebastián, 1966.
- BATZUK, Euskara-Euskalkiak, Eibar, 1985.
- BONAPARTE, L.L., "Carte de sept provinces basques montrant la délimitation actuelle de l'euscara et sa division en dialectes, sousdialectes et variétés". Londres, 1871-2.
- BONAPARTE, L.L., "Le verbe basque en tableaux, présentant les formes des dialectes guipuzcoan, biscaïen, labourdin et souletin, comparées entre elles; ainsi que les principales variantes des autres dialectes, sous-dialectes et variétés de l'euscara". Londres: Strangeways et Walden, 1864.
- BONAPARTE, L.L., "Le verbe basque en tableaux accompagné de notes grammaticales, selon les huit dialectes de l'euskera: le guipuzcoan, le biscaïen, le haut-navarrais septentrional, et haut-navarrais méridional, le labourdin, le bas-navarrais occidental, les bas-navarrais oriental et le souletin; avec les différences de leurs sous-dialectes et leurs variétés. Recueilli sur les lieux mêmes de la bouche des gens de la campagne dans cinq excursions linguistiques faites dans les années 1856, 1866, 1867, 1869. Londres: (Strangeways et Wal-

- den), 1869 (XXXII-160 pp.)
- BONAPARTE, L.L., "A description of the maps of the geographical distribution of the dialects, sub-dialects, and varieties of the Basque language", Athenaeum, 1873, LXI, 765.
- CAMPION, A., Gramática de los cuatro dialectos literarios vascos, Tolosa, 1984.
- CAMPION, A., 1980, Orreaga (Roncesvalles), Balada escrita en el dialecto guipuzcoano acompañada de versiones a los dialectos bizcaino, labortano y suletino. y de diez y ocho variedades dialectales de la región Bascongada de Navarra desde Olzagutia hasta Roncal. Pamplona.
- CARO BAROJA, J., "Los estudios geográfico-históricos sobre el País vasco y la dialectología", in Estudios vascos 7, Donostia 1977.
- CARO BAROJA, J., "Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con la latina", Acta Salmanticensis, Filosofía y Letras, 1. liburukia, 3. zenb. Salamancako Unibertsitatea, 1946, 21-22. orr.
- CARO BAROJA, Los Pueblos del Norte.
- ECHAIDE, Ana M., "Ordenación cartográfica del Erizkizundia", B.J. Urquijo, (1974), 113-174. orr.
- ECHAIDE, Ana M., Iker III (Erizkizundi Irukoitza) (Ikus baita 1925tik 1930 arteko euskera-tan herriz-herriko datuak)
- ECHAIDE, Ana M., "Encuestas preliminares para el atlas lingüístico del País Vasco" Actes du Xº Congrès International des linguistes, Bucarest, 1967.
- ECHAIDE, Ana M., "Distribución de las variantes palatalizadas de 'l' y 'n' debidas al contexto fónico de los dialectos vascos", FLV, VIII (1976), 163-169.orr.
- ECHAIDE, J.Mª, "Las flexiones verbales contenidas en Peru Abar-ka de Moguel", Euskera V (1960), 123-155.
- ECHAIDE, L., 1944, Desarrollo de las conjugaciones éuskaras. San Sebastián. Gráfico Editora, Sl.
- ELCOCK, De quelques affinités phonétiques entre l'aragonais et le béarnais, (226 p. 29 cartes), Paris, 1938.
- ESTORNES LASA, B.- ARANZADI, T., "Nombres de plantas en euskera", RIEV 1930 XXI 449-451. orr.

- ETXEBARRIA, Jose Maria, Euskal Dialektologiarako testo eta ari-
ketak, El Carmen argitaldaria, Gazteiz, 1983.
- EUSKALTZAINDIA, Euskal Gramatika, lehen urratsak, Iruñea, 1985.
- EUSKO JAURLARITZA, 1981.eko Euskadiko Komunitate Autonomoko
Etxebizitzen eta biztanleen zentsua.
- FITA, F., "El vascuence alavés anterior al s. XIV", Boletín de
la Academia de la Historia, III (1883), 215-43.orr.
- GAVEL, H., "Dialectes et langue commune", RIEV, 1921, VI, 419-
-424. orr.
- GAVEL, H., Éléments de phonétique basque, Miarritze, 1920, RIEV
12, La Gran Enciclopedia vasca, Zalla, Bilbao, 1969.
- GIFFORD, D.J, MICHELENA, L., "Notas sobre un antiguo texto vas-
co", PV 19 (1958), 167-170. orr.
- GRANDES, F., "El idioma en Alava, algunas palabras euskéricas",
Euskal Esnalea XVII (1927), 4-5. or.; XIX (1929), 123-
-25, 139-41. orr.
- GONZALEZ ECHEGARAY, C., "Manuscritos lingüísticos de la colec-
ción Bonaparte en la Biblioteca de la Diputación de
Vizcaya", Studia Hispánica in Honorem R. Lapesa, III.
T., ed. Gredos (Madrid, 1975), 255-266.orr.
- GONZALEZ ECHEGARAY, C., Catálogo de los manuscritos lingüísticos
de la colección Bonaparte que se conserva en las bi-
bliotecas de Bilbao San Sebastián y Pamplona, Madrid,
1979.
- HOLMER, N. El idioma vasco hablado, Ed. Diput. Guip., 1964
- IRIGARAY, A., "Observaciones al artículo de Pedro Yrizar sobre
la lingüística del País Vasco, 1955", BAP 13 (1957),
247-249.
- IRIGARAY, A., "Una geografía diacrónica del euskara en Nava-
rra", Pamplona, 1974.
- IRIGOIEN, A., "nuen", "zuen", "genduan" en el lenguaje hablado"
E V (1960), 420. orr.
- ITURRIAGA eta BESTE BATZU, "Dialogues basques GBLS", Hordago
1978 (Bonaparte, 1857)
- KNÖR, E., "Eranskina" (a más voces alavesas) E. XVIII (1973),
150. orr.
"Gamiz-en hizkeraz zertxobait" E. XIX (1974), 218-
230. orr.

- LACOMBE, G., "Guipuzcoano o navarro?" RLPHC., 1900, XLII, 159-260.orr.
- LAFON, R., "Remarques sur l'aspiration en basque", Mélanges à Gavel, Ed. Privat, 1948
- LAFON, R., "Sur la place de l'aezcoan, salazarais, roncalais dans la classification des dialectes", Pirineos, 1955, 109-133.orr.
- LAFON, R., "En vue d'une enquête linguistique sur les parlers basques de France", BAP 13 (1957), 3-9.orr.
- LAFON, R., "La dialectologie et la méthode comparative dans le domaine du basque et dans celui des langues caucasi-ques" Communications et Rapports du Premier Congrès International de Dialectologie Générale. Louvain 1965, I, 177-181.orr.
- LAFON, R., "La langue basque", Bayona, 1973.
- LARRAMENDI, M., "El imposible vencido", Donostia, 1979.
- LARRAMENDI, M., "Corografía de Guipúzcoa", San Sebastián, 1969.
- LOPEZ DE GEREÑO, "Voces alavesas" Euskera, III (1958), 173-367.orr.
- LOPEZ DE GEREÑO, "Más voces alavesas" Euskera, XVIII (1973), 120-149.orr.
- LOPEZ DE GEREÑO, "Segunda adición a más voces alavesas", euskera XVII (1982), 293-94. or.
- MICHELENA, L. "Fonética histórica vasca", Dip. de Guip., 1977.
- MICHELENA, L. "Sobre el pasado de la lengua vasca", Auñamendi, 1964.
- MICHELENA, L. "Apellidos vascos", Donostia, 1955.
- MICHELENA, L. "Un vocabulario Aezcano, Salacenco y Roncalés preparado por el Pr. Bonaparte", BSVAP, 1958; 335-364.orr.
- MICHELENA, L. "Lengua común y dialectos vascos", BJ Urquijo 1981; 291-313.orr.
- MICHELENA, L., "Euskaltzaindian Ormaetxea jauna sartzerakoan egindako itzaldiaren erantzuna", Euskera, 1958, 36-44.orr.
- MICHELENA, L., "Guipuzcoano y vasco", BSVAP, 1960, XVI, 236-238.orr.
- MICHELENA, L., "Textos arcaicos vascos", Madrid, 1964.

- MICHELENA, L., "La fragmentación dialectal: conocimientos y conjeturas", RSEL 6 (1976), 309-324.orr.
- MICHELENA, L., "Encuestas lingüísticas en el País Vasco", Euskera XXVI (1981), 133-145.orr.
- MICHELENA, L., "Sobre las necesidades de una exploración lingüística de Euskal Herria", Euskera XXVI (1981), 873-881.orr.
- MICHELENA, L., Fonética Histórica Vasca, 3. edizioa, Donostia, 1983.
- MICHELENA, L., 1977b (1968), "La lengua vasca", Durango: Leopoldo Zugaza.
- MICHELENA, L., GIFFORD, D.J., "Notas sobre un antiguo texto vasco", PV 19 (1958), 167-170. orr.
- MOUARD, N., "Etude phonologique sur les dialectes basques", FLV., 19, 5-42.orr.; 20, 141-190.orr.; 22, 9-54.orr.
- MUGICA, S., "El idioma en Alava. Várdulos y Caristios", Euskal Esnalea XX (1930), 131-135. or.
- NAVARRO TOMAS, T., 1926, "Sobre la entonación y el acento vascos" in RIEV 17.
- OIHENART, A., "Noticias de las dos Vaconias", San Sebastián, 1929. (A. Gorrosterazuk itzulia).
- OMAECHEVERRIA, "Euskera, un poco de gramática, y algo de morfología del verbo vasco", Zarauz, 1959. (Euskaltzaindia, ed.)
- REBUSCHI, G., "Autour des formes allocutives du Basque", Ikerl, Bilbo, (1981), 307-20. orr.
- RIEZU, J., "El príncipe L.L. Bonaparte", (separata), PV, Pamplona, 1958.
- SANCHEZ CARRION "TXEPETX, "Aportación vasca al Atlas Lingüístico de Europa", FLV 18 (1974).
- SASIA, J.M., "El viejo euskera alavés", O. Apraiz omenaldia, Vitoria, (1981), 293-333. orr.
- SERDAN, E., "La desaparición del vascuence en Alava", Vida Vasca IV (1927), 197-199. orr.
- TALDEAN, Euskal Linguistika eta Literatura, bide berriak, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 1981.
- TXILLARDEGI, Euskal Fonologia, Ediciones Vascas, Donostia, 1980.

- UHLEMBECK, "Contribution à une phonologie comparée des dialectes basques", RIEV, III (1909), 465-503; IV (1910), 65-118.orr.
- URIBARREN, P., "Aramaiona'ko hitzaldia", Euskera XVII (1972), 157-167. orr.
- UZEI, Hizkuntzalaritza hiztegia, I, II.
- VAN EYS, Grammaire comparée des dialectes basques, Paris, 1879.
- VELASCO, Ladislao De, Los vascos de Alava, Guipuzcoa y Vizcaya, 1879.
- VILLASANTE, L., Sintaxis del la oración compuesta, Ed. franciscana aranzazu, Oñate:
- VINSON, J. "Basques (dialectes)" Encyclopédie Générale, Paris, 1870, IV, 43-50.orr.
- YRIZAR, Pedro de, Contribución a la Dialectología de la lengua vasca, (2 T.) Gipuzkoako CAP. 1981.
- YRIZAR, Pedro de, "El príncipe Luis Luciano Bonaparte y su obra", BRSVAP., 16 (1960), 3-14.orr.
- YRIZAR, Pedro de, "Atlas Lingüístico del País Vasco (cuestionario de formas verbales)", BAP 12, San Sebastián (1956), 143-168.orr.
- YRIZAR, Pedro de, "Sobre la exploración lingüística del País Vasco", BRSVAP 11 (1955), 375-385.orr.
- YRIZAR, Pedro de, "Aditza euskalki guztietan (arloaren adieraztea)", Euskera XX (1975), 407-451.orr.

2. Bizkaierari buruzko bibliografia

- ABRAHMSON, V., HOLMER, N., "Apuntes vizcaínos", ASJU II (1968), 81-141.orr; III (1969), 171-228.orr; XI (1977), 3-43.orr.
- AKESOLO, L., ETXEBARRIA, J.M., "Plentziako banatasuna; XIX. gizaldi erdirantz J. Kruz de Renteriaren sermoi liburu ezezagun baten arabera", Noveno Congreso de Estudios Vascos, Eusko Ikaskuntza, 1983, 407-413.orr.
- ALTUBE, S., "Eibartarrak eta euskera", Euskera, V (1960), 61-65.orr.

- ALZOLA GEREDIAGA, N., "Esaerak-eta, Izurtzaldeko euskaran",
Euskera XXVI (1981-2), 845-858. orr.
- ALZOLA GEREDIAGA, N., "Esaerak-eta, Izurtzaldeko euskaran",
Iker-2, Euskaltzaindia, 1983, 101-106. orr.
- ALZOLA GEREDIAGA, N., "XIX'garren gizaldiko euskal izkribuak"
(E. Mª R. de Azkue euskal olerkiak Bonaparte printzi-
pearendako Bizkaiko euskalkira itzuli zuen "Dies"),
Euskera IV (1959), 57-62. orr.
- AÑIBARRO, Gramática bascongada, ASJU III (1969), 3-169.orr.
- ARANA GOIRI, S., "Clasificación del verbo vizcaíno", Obras Com-
pletas, 2.324-8. orr.
- AREJITA, A., "Zeanuriko koplak zaharrak", Eusko Ikaskuntza (Cua-
dernos de Sección, Hist. y Lit. 2) (1983), 223-235.
orr.
- AREJITA, A., "Domingo Egikori gorazarre kantua", Euskararen
Iker atalak, 2 (1983), Labayru Ikastegia, 139-181. orr.
- AREJITA, A., "Aditzaren galdegai funtzinoaz", Euskera XXV
(1980-2), 371-380. orr.
- ARREGI, K., GARCIA R., "Hikako aditz-joko alokutiboa bizkaiera-
ren Ekialdeko subeuskalkian (Markina aldea)"; FLV 38
(1981), 23-73.orr.
- AZPIRI, J.M., "Ondarruko euskera", Ondarroa 1983, Bilbao,
1982, 12.orr.
- BASTERRETXEA, J., "Estudios sobre la entonación vasca en el ha-
bla de Guernica", FLV 18, 1974, 353-394.orr.; 21, 1975,
289-338.orr.
- BASTERRETXEA, J., "Hizkera-soinua dela ta", FLV 22 (1976), 5-7.
orr.
- BAT, "Bermioko euzkerie", Bermeo en Fiestas, 1966.
- BATZU, "Comparaciones en el euskera de Larrabezúa, Bériz y
Amorebieta", Anuario de Eusko Kollore, I (1921), 59-
62.orr.
- BERRIATUA, I., "Bermeoko arraintzaleen leksikua", Euskera,
VIII-IX, (1963-64), 385-392.orr.
- CASTAÑOS, J., "El genitivo en vizcaíno antiguo", BSVAP XIII
(1957), 60-69. orr.

- DOGSON, E.S., "The Biscayan grammar, vocabulary and bilingual dialogues of Rafael Micoleta", RLPPhC XXXI (1898), 35-41.orr.
- DOGSON, E.S., "The Biscayan verb", Celtic Review X (1915), 52-62, 169-74, 227-242.orr.
- DOGSON, E.S., "Inscriptions in old Biscayan", Academy LXXXII (1907), 196.orr.
- DOGSON, E.S., "Baskish in Mexico. A bibliographical note an Biscayan documents of the Sixteenth Century", Academy LXXXVI (1914), 702-3.orr.
- EGUSKITZA, J., "Bizkaiko euskeraren eta batez be bere adizpia-keraren aldakuntzak", Euskera, VI (II-III), (1925), 136-147.orr.
- ELEIZALDE, L., "Breves notas acerca del euskera de Bergara", Euzkadi V (1908), 239-245.orr.
- ELORZA, J., "Oñatiko euskararen azterketa", Boletín de la Biblioteca Municipal de Oñate, 5 (1974), 8-9.orr., 6 (1975), 5-9.orr.
- ELORZA, J., "Oñatiko Arrazola etxeko manuskritoak", Euskera XX (1975), 529-530 orr.; XXII (1977), 179-197. orr.
- ESTORNES LASA, B., Erronkariko uskaraz edestak. Fraseología roncalesa, F.L.V 40, 1982.
- ETXABURU, E.M., "Frasas ondarresas", Euskera XVII (1972), 104-111. orr.
- ETXABURU, E.M., "Palabras ondarresas", Euskera XVII (1972), 111-119. orr.
- ETXEBARRIA, J.M., AKESOLO, L., "Plentziako banatasuna; XIX. gi-zaldi erdirantz J. Kruz de Renteriaren sermoi liburu ezezagun baten arabera", Noveno Congreso de Estudios Vascos, Eusko Ikaskuntza, 1983, 407-413.orr.
- ETXEBARRIA, J.M., "Un etnotexto de aperos de labranza en Amorebieta", Eusko Ikaskuntza, 1984, 215-257.orr.
- ETXEBARRIA, J.M., "Léxico rural vasco de Amorebieta", Aingeru Irigaray-ri Omenaldia, Eusko Ikaskuntza, 1985, 143-194.orr.
- ETXEBARRIA, T., "Flexiones verbales de Eibar", Euskera, VIII-IX, (1963-64), 53-130.orr.

- ETXEBARRIA, T., "Lexicón del euskera dialectal de Eibar", Euskera, X-XI, 1965-66, Bilbo; e. ed. 1987.
- ETXEGOIENA, "Euskera Bizkaia'n", Euzko Gogoia VII (1956), 62-66.orr.
- ETXEZARRAGA, "Zeanuriko euskeraren zehaztasun batzuk", Cuadernos de sección. Hizkuntza eta literatura, I, 1982. 47-61.orr.
- GAMINDE, I., "Orozkoko aditzak", FLV 41-42 (1983), 37-96.orr.
- GAMINDE, I., "Butroiko euskara", FLV 40 (1982), 403-460.orr.
- GAMINDE, I., "Elantxobeko euskara", FLV 45 (1985), 215-264.orr.
- GAMINDE, I., Aditza Bizkaieraz I, II, III; U.E.U. 1984-5.
- GARATE, J., "Bergarako euskarari buruz", Euskera, XXVI, (1981-1), 313-322.orr.
- GARCIA, R., ARREGI, K., "Hikako aditz-joko alokutiboa bizkaieraren Ekialdeko subeuskalkian (Markina aldea)"; FLV 38 (1981), 23-73.orr.
- GONZALEZ ECHEGARAY, C., "Parábola del sembrador traducida al dialecto vizcaíno de Arratia por D. Francisco Antonio de Sagarminaga, Cura de Ceánuri de Arratia", Catálogo de la colección del Príncipe L.L. Bonaparte que se guarda en la Biblioteca de la Diputación de Vizcaya, nº 37. Euskera (1962), 219-258.orr.
- GONZALEZ ECHEGARAY, C., "Catálogo de la colección del Príncipe L.L. Bonaparte que se guarda en la Biblioteca de la Diputación de Vizcaya", Euskera VII (1962), 219-258.orr.
- HOLMER, N. eta ABRAHMSON, V., "Apuntes vizcaínos", ASJU II (1968), 81-141.orr.; III (1969), 171-228.orr.; XI (1977), 3-43.orr.
- IRIGOIEN, A., "Bilbo eta euskara", Euskara, XXII, (1977), 385-425.orr.
- IRIGOIEN, A., "Sobre el vizcaíno literario", Euskera, III (1958), 105-132.orr.
- IRIGOIEN, A., "Curiosidades y observaciones sobre el dialecto vizcaíno literario", Euskera III (1958), 105-132. orr.
- IRIGOIEN, A., "Canción antigua de amor vizcaína", FLV 30 (1978), 453-50.orr.
- IRIGOIEN, A., "Bizkaiko aditzaren erabileraz oharrak", Euskera 28 (1983), 97-101.orr.

- IRIGOIEN, A., "Bizkaian -O+-A elkarketa -OA egiten den eremuko hitz mailegatu arruntak azken -O eta -O bokalei dagozkiela, azentua ere gogotan harturik". E. XXIX (1984), 537-594. orr.
- IRIGOIEN, A.; MOROCOA, J.M., "Sermones manuscritos antiguos por Fr. Francisco Tristán de Huandurraga (1822), Fr. Juan de Ajuria (1800)(1806)", Euskera V (1960), 341-376. orr.
- IZAGIRRE, K., "Oñatiko liñagin-iztegitxo", Euskera, I (1956), 12-20.orr.
- IZAGIRRE, K., Vocabulario vasco de Arantzazu y zonas colindantes; ASJU IV, 1970.
- LAKARRA, J.A., "Bizkaiera zaharreko ablatiboaz" ASJU XVIII-1, 1984, 161-194. orr.
- LASPIUR, I., "Azentu diakritikoa Eibarko euskaran", Euskera, XXIV (1979), 175-268.orr.
- LECUONA, M., TELLECHEA IDIGORAS, I., "Gabon kantak de Guernica (1774). Un documental del euskera vizcaíno del s. XVIII", BRSVAP XXII (1966), 157-71.orr.
- MOROCOA, J.M., IRIGOIEN, A., "Sermones manuscritos antiguos Fr. Francisco Tristán de Huandurraga (1822), Fr. Juan de Ajuria (1800) (1806)", Euskera V (1960), 341-376.orr.
- NAVARRO TOMAS, "Observaciones fonéticas sobre el vascuence de Guernica", III. Congreso de Estudios Vascos, 1923, 49-56.orr.
- OLAZAR, M., "La fonética vasca en la zona de Munguía, Bermeo y Ondárroa", Tesina de licenciatura, Universidad de Deusto (argitaratugabea), 1970.
- OREGI, J., "Bergarako euskera", Arizondo, I (1976), 41-42.orr.
- ORMAETXEA, N., "Erizkizundi Irukoitzari Bizkaiak erantzun dio-na", Euskera IV zenb., VI. urtea, (1925), 1636. orr.
- PUJANA, P., Olaetako euskal aditza, Vitoria, 1979.
- RIJK, R. de, "Vowel interaction in Biscayan Basque", F.L.V., 5 (1970), 149-168.orr.
- ROLLO, W., The basque dialect of Marquina, Amsterdam, 1925.
- ROLLO, W., "Contestación al juicio crítico del señor R.M. de Azkue respecto de 'The basque dialect of Marquina'", RIEV 17 (1926), 620-23. orr.

- ROTAETXE, K., Estudio estructural del euskera de Ondarroa. Zugaza. Durango, 1978.
- SAN MARTIN, J., "Eibar-en teknika gaietan egin dan eboluzioari buruz", *Euskera*, IV, (1959), 127-138.orr.
- SAN MARTIN, J., "Eibar-en erabiltzen diran burdin langintzako itz-teknikoak", *Euskera* III (1958), 141-158. orr.
- SAN MARTIN, J., "Perretxiku izenak Eibarren", *Euskera* XX, (1975), 317-324.orr.
- SAN MARTIN, J., "Txori izenak Eibarren", *Euskera* XXIV (1979-1) 271-277. orr.
- SATRUSTEGI, J.M., "Poesía sentimental en dialecto vizcaíno (s. XVII)", *FLV* 28 (1978), 63-65. orr.
- TALDE LANA, "Lekeitiar hiztegia", *SUSTRAIA* 1985. Azkueren herrikide talde batek beronen hiztegia hustu, Lekeitiokotzat agertzen direnak atereaz, eta pixkat osatuta, egini niko hiztegitxo.
- TELLETXEA IDIGORAS, I. LECUONA, M., "Gabon kantak de Guernica (1774). Un documental del euskera vizcaíno del s. XVIII", *BRSVAP* XXII (1966), 157-71. orr.
- TOTORICA, Andoni: "Palabras recogidas en el Valle de Arratia", *Euskera* III (1958), 45-50.orr.
- TOVAR, A., "El vizcaíno entre los dialectos vascos", El euskera y sus parientes, 1959, 146-177. orr.
- URIARTE, J.A., La doctrina cristiana traducida al vascuence dialecto vizcaíno variedades de Marquina, Bermeo, Arratia, Centro y Ochandiano. London, 1862-64.
- URRESTARAZU, A., Formas verbales vizcaínas, Zarautz, 1955.
- VILLASANTE, CANDIDO IZAGIRRE "El vocabulario vasco de Aranzazu-Oñate y zonas colindantes" liburuaren hitzaurrea.
- YRIZAR, Pedro de, "Sobre la exploración lingüística en el País Vasco (dialecto vizcaíno)", *BRSVAP* 12 (1956), 35-38. orr.
- ZABALA ARANA, J., La conjugación en el euzkera bizkaíno, Tolosa, 1919.
- ZABALETA, L., "El dialecto de Oñate", Oñate (1951), 12-18.orr..
- ZABALETA, L., "Variedad dialectal vasca de Oñate", Oñate, (1952-53).
- ZAMARRIPA, P., Gramática vasca, Bilbao, 1909.

- ZAMARRIPA, P., Gramática vasca con vocabulario vizcaíno-castellano y castellano vizcaíno, Bilbao, 1915.
- ZAMARRIPA, P., Manual del vascófilo. Libro de modismos, onomatopeyas, elipsis, uso distinto de la s y la z y otras cosas que conviene saber para hablar y escribir bien en vascuence vizcaíno, Bilbao, 1918.
- ZAVALA, J.M. De, El verbo regular vascongado del dialecto vizcaíno, San Sebastián, 1848.
- ZAVALA, J.M. De, "103 conjugaciones de presente perfecto de indicativo muestra de los 206 presentes de indicativo que da al vascuence D. Pablo Pedro de Astarloa", *Euskera* III (II) (1922), 36-64.orr.

3. Gipuzkerari buruzko bibliografia

- ALTUNA, F., "Azpeitiko euskeraz", *Euskera* 1956; 7-11.orr.
- ALUSTIZA, J., "Lihoaren penak eta nekeak", *Jakin*, 1981; 211-225.orr.
- ALZOLA GEREDIAGA, N., "Euskerazko eskutitzak (Aita José Ignacio Arana jesuitak Bonaparte euskalariari, eta principe jakintsu onek aita Aranari)", *Euskera* III, 1958, 25-28.orr.
- ARRIETA, Joxe Agustín, Un estudio sobre el habla vasca de Motrico, Donostia, 1974 (tesina argitaratu gabea).
- ARRIGARAI, Gramática vasca, Pamplona, 1919.
- ARTOLA, F., "Hondarribiko mintzairan bertako berri", *Euskera* XXVI (1981-1), 295-304.orr.
- AZKUE, R.M., "Primer apéndice de la Morfología vasca. Conjugación del verbo guipuzcoano", *Euskera* XII (1931), 87-206.orr.; XIV (1933), 197-223.orr.
- AZKUE, R.M., Verbo guipuzcoano, Bilbao, 1932.
- BÄHR, G. "Estudio sobre el verbo guipuzcoano", *RIEV* 1926, XVII (98-122, 370-394); 1927, XVIII (437-469); 1928, XIX (287-312); 1929, XX (325-349); 1930, XXI (547-587); 1931, XXII (245-269); 1934, XXV (63-77); 1935, XXVI (122-136).

- BÄHR, G. "Flexiones verbales de uso actual en Legazpia (Goye-
rri)", Euskera 1925, VI, nº 2-3, 73-114.orr.
- BÄHR, G. "El arco iris y la vía láctea en Guipuzcoa (vocablos,
etimologías y difusión, creencias populares)", RIEV
XXII (1931), 397-414.orr.
- BARANDIARAN, J.M., "Hitz batzuek eta beren esan-nahiak, gehie-
nak Ataunen erabiltzen ditugunak eta hiztegieta, batez
ere Azkuenean, ageri ez diranak", IKER II, 1983, 189-
-204 orr.
- BONAPARTE, L.L., "The days of the week in Basque, Guipuzcoan
dialect", The Sabbath Memorial, 1879, V, 108; 1880, VI,
190-191 eta 209.orr.
- BONAPARTE, L.L., Tableau montrant la conjugaison complète du
verbe guipuzcoan, dans ses temps simples, les variantes
et traitements familiers exceptés, Londres, 1869 (Extr.
de su "Le Verbe basque en tableaux..." 1864).
- CAMPION, A., "Gramática del euskera guipuzcoano", Euskal
Esnalea I (1908), 17-19, 33-36, 49-51, 156-157.orr.; II
(1909), 11-13.orr.
- DE ALZO, FR.D. Estudio sobre el euskera hablado. Ed. Izarra,
1961.
- ECHAIDE, ANA M. "Castellano y vasco en el habla de Orio", Ed.
Príncipe de Viana, 1968.
- EGILE IZENGABEKOA, "Flexiones verbales de uso actual en Legaz-
pia- Notas acerca de la variedad de Legazpia", Euskera
VI (II-III), 1925, 73-112.orr.
- ELEIZALDE, L., "Apéndice a la conjugación guipuzcoana (subdia-
lecto guipuzcoano)", Euzkadi II (1905), 64-76.orr.
- ELEIZALDE, L., "Notas suplementarias al estudio de la conjuga-
ción del grupo A (Euskera guipuzcoano)", Euzkadi V
(1908), 239-245.orr.
- EZKERRA, Santiago, "Lan oporrak Arjentinan", Príncipe de Viana.
Suplemento, XV, 146. alea, 1981. Iruñea.
- GARMENDIA, J.L., "Segurako euskeraren ichura berezia", Euskal
Esnalea I (1914), 269-271.orr.
- GOIKOETXEA, J. "Loiola inguruko iztegia", Euskera XII, (1967);
25-60.orr.

- HOUGHTON, H., The Basque verb, Guipucoan Dialect, Northfield, 1944.
- HOUGHTON, H., The simple conjugation in Basque, Supplement of the verb in Guipuzcoan Basque, Chrotottesville, 1956-57
- HOUGHTON, H., The verb in guipuzcoan Basque, Charlottesville, 1956.
- INTXAUSTI, J. "Euskal Aditza. Gipuzkera-bizkaiera", Arantzazu, 1960.
- ITURRIAGA, P., Fábulas y otras composiciones en verso vascongado dialecto guipuzcoano, con un diccionario vasco castellano de las vocés que son diferentes en los diversos dialectos, San Sebastian, 1842.
- IZAGIRRE, K., "Altsasuko euskararen gai batzuk", ASJU I (1967), 45-97.orr.
- IZAGIRRE, K., "Tolosako euskeraren iztegirako gaiak", B.A.P. 1967, 157-188.orr.
- IZAGIRRE, K., "Notas lexicográficas", ASJU II, 1969. (Antzuolako hizkera isladatzen du batipat).
- IZAGIRRE, K., "Antzuolako euskera", ASJU, (1968), 49-72.orr.
- LARRAMENDI, H. "El imposible vencido", Hordago, 1979.
- LOPEZ MENDIZABAL, "Gramática vasca", Buenos Aires, 1943
- MENDIZABAL, F., "Notas al esquema del verbo guipuzcoano (de J. Intxausti)", Zarautz, 1960.
- MICHELENA, L., "En torno a algunos aspectos del habla de Rentería (Guipuzcoa)", BSVAP VI (1950), 89-90. orr.
- MUGICA, S., "Observaciones sobre la ley de afinidad de las vocales en los sub-dialectos septentrional y meridional de Guipuzcoa", RIEV I, (1907), 56-58. orr.
- NAVARRO TOMAS, "Pronunciación guipuzcoana", Homenaje a Men. Pidal, III- Madrid, 1925, 593-653.orr.
- H. GAVEL-ek egiten dion aipamena: "Bibliografía", RIEV 17 (1926), 416-423. orr.
- ONDARRA, F., "Manuscrito de pláticas en euskera guipuzcoano en los capuchinos de San Sebastián", FLV 30 (1978), 525-456.orr. eta 31 (1979), 91-119.orr.
- ONDARRA, F., "Zegamako Doctrina Christiana (1714)", ASJU, XVIII-2, 1984, 3-62. orr.

- ORAITZ, "Algunas particularidades del euzkera en el Goyeñi guipuzcoano", Euzkerea II (1933), 418-19 eta 433-35. orr.
- ORMAETXEA, N., "Gipuzkoak Erizkizundiari erantzun diona", Euzkera VII (1926), 73-112. orr. eta VIII (1927), 3-30. orr.
- ORMAETXEA, N., "La pronunciación guipuzcoana del Sr. Navarro Tomás" in RIEV XVII, 1926.
- OTAEGUI, Claudio, "De los papeles inéditos de la Colección Bonaparte, en el Archivo de la Diputación de Guipuzkoa", BSVAP XIII (1957), 285-89. orr.
- OTAEGI, B. Beizamako euskaraz. Tesina, 1981.
- SATRUSTEGUI, Joxe Mari, "Versión popular vasca de un cuento de Grimm", BRSVAP, XXI, 1965, 283-291.orr.
- SATRUSTEGUI, J.M., "Lasarteko bertso paper zahar bat (1716)", Iker-2, Euskaltzaindia, (1983), 571-83. orr.
- YRIZAR, P., "De(b)e - du(t)e, dai, debie aditz-jokoak gipuzkeraz. Bizkaieraren eragina", Iker-2 (1983), 683-88. orr.
- ZABALA-ARANA, J., Gramática vasca. Gipuzkoera, San Sebastián, 1930.
- ZAMARRIPA, P., Conjugaciones guipuzcoanas, Bermeo, 1939.

4. Nafarrera garaiari buruzko bibliografia

- ALONSO, A., "Consonantes de timbre sibilante en el dialecto vasco baztanés", Tercer Congreso de estudios Vascos (1923), 57-64. orr.
- ALTUNA, P., "Mendibururen inguruan", Mundaiz 24 (1982), 122-25. orr.
- ALVAR, M., "El habla de Oroz-Betelu" R.D.T.P., III, 1947, 447-490.orr.
- ALZOLA, Nicolás, "Andre baten kontua", BRSVAP, XXV, (1969).
- ANDERSON, J.M., "Structure du dialecte basque de Maya de G. N'Diaye" in *Lingua*, 32.
- APECECHEA, J. "Variantes del Avemaría en algunas variedades del euskera navarro", Aingeru Irigaray-ri Omenaldia, Eusko Ikaskuntza, 1985, 79-94. orr.

- APECECHEA, J. "Tratado sobre el matrimonio de J. de Lizarraga. Año 1782", FLV 29 (1978) eta 40 (1982), 523-538. orr.
- APECECHEA, J. "Programa de vida cristiana en una aldea de la zona de Pamplona en el XVIII: Tres sermones inéditos de J. de Lizarraga en euskera", FLV 16 (1975), 89-129. orr.
- APECECHEA, J., Joaquín de Lizarraga (1748-1835. Un escritor navarro en euskera, Pamplona, 1978.
- APECECHEA, J., "Carta autógrafa y testamento de J. de Lizarraga (1805)", FLV 24 (1976), 347-362. orr.
- ARTOLA, Fernando, "Hondarribiko mintzairan bertako berri", Euskera, XXVI, (1981-1), 295-304.orr.
- ARTOLA, K., "Ezkabarteko euskara, Iruñeko udal dermioaren ondokoa, Celedonia Zenoz andrearen ahotan", Aingeru Irigaray-ri Omenaldia, Eusko Ikaskuntza, 1985, 95-111.orr.
- ASPIROZ, J.M., "Azkue jaunaren iztegia osatzeko, Naparroako Leitze-n bildutako itz-bilduma", Euskera XII 1967, 5-25 orr.
- AZKONA, J., Límites geográfico-sociales del euskera en Navarra, 2 Tomo (publikagabea) (Azkue Biblioteka).
- BERRIOCHOA, V., "El vocabulario inédito de 'Zubigar'", Euskera VII (1962), 43-45. orr.
- BONAPARTE, L.L., "Observaciones sobre el vascuence de algunos pueblos del valle de la Burunda", Rev. Euskara, 1881, IV, 33-40.orr.; baita Euskal Erria-n, 1881, II, 145-151.orr.
- BONAPARTE, L.L., "Observaciones sobre la ley de la afinidad de vocales en el vascuence de Lizaso (valle de Ulzama)". Revista Euskara, 1881, IV, 66-70.orr.
- BONAPARTE, L.L., "Declinación vascongada de Lizaso", Revista euskara, 1881, IV, cuadro correspondiente a la pág. 67.
- BONAPARTE, L.L., "Materiales para un estudio comparativo del vascuence de Elcano, Puente la Reina, Olza y Goñi", FLV 39, 1982, 133-175 orr. F. Ondarrak paratutako edizioa.
- BONAPARTE, L.L., "Observaciones acerca del vascuence de Bete-lu", Revista Euskara V (1882), 120-21. orr.
- BONAPARTE, L.L., "Orreaga. Versión al dialecto vulgar de Auza, Valle de Ulzama, provincia de Navarra, por D. Vicente

Lazcoz, reducida a las permutaciones regulares de Liza-so por el Príncipe Bonaparte", Revista Euskara IV (1881), 68-81. orr.

BONAPARTE, L.L., Observations sur le basque de Fontarabie, d'Irun, etc., Paris: E. Leroux, 1877 (Extr. de Actes de la Société Philologique, 1876-1877, VI, 1-47, 149-191).

BONAPARTE, L.L., "Lección sacada del rodriguez y traducida al dialecto baztanés" (eskuidazkia). Pamplona: Archivo de la Diputación Foral.

BONAPARTE, L.L., "Catecismo en vascuence, dialecto de Elizondo" (eskuidazkia, dudarik gabe ECHENIQUEk egina). Pamplona: Archivo de la Diputación Foral.

BONAPARTE, L.L., "Declaración de la Doctrina Cristiana, dialecto vulgar de Errazu" (eskuidazkia). Pamplona: Archivo de la Diputación Foral.

BOUDA, K., "Bemerkungen zum Südhochnavarrischen", FLV 5 (1973), 113-161. orr.

BOZAS-URRUTIA, R., "Contribución al diccionario vasco (Arano)", Euskera VIII-IX (1963-64), 213-221.orr.

BUESA, T., "Léxico vasco relacionado al tiempo en la Navarra Nordoriental (Partido de Aoiz)" Homenaje a F. Yndurain, Zaragoza, 1972, 65-105. orr.

CIERVIDE, R., IRIGOIEN, A., "Estudio lingüístico de una carta del siglo XV en vascuence y en romance navarro", Letras de Deusto, 1, 1971, 75-89. orr.

DIEZ DE ULZURRUN, P., "El catecismo manuscrito de Maquirriain de 1828", Euskera V (1960), 377-403.orr.

DUGLAS-MOLHO, "Oración mágica, siglo XIV: Códice Obispo Barbazán", PV 18-19 (1957), 241-243. orr.

ECHAIDE, A.M., "Algunos materiales para el estudio de los dialectos vascos en Navarra", Aingeru Irigaray-ri Omenaldia, Eusko Ikaskuntza, 1985, 113-123.orr.

ECHAIDE, A.M., "Regresión del vascuence en el valle de Esteribar, Navarra", Problemas de la prehistoria y de la Etnología vascas, Pamplona 1966, 257-259.orr.

ESTORNES LASA, "Verano de 1964 en el Pirineo vasco... el euskera hablado en Izaba", BSVAP, 1964, XX, 465-471.orr.

- ESTORNES LASA, B. Y M. "Un cancionero del XVI en Obanos", FLV 5 (1970), 231-234. orr.
- ETXABURU, J.M., "Hondarribiko izkerari buruz", Euskera XXVI (1981-1), 305-11. orr.
- ETXEBARRIA, J.M., "Gaintzako euskeraren alderdi fonetiko batzuk" Aingeru Irigaray-ri Omenaldia, Eusko Ikaskuntza, 1985, 125-142.orr.
- EUSKERAREN ADISKIDEAK, Situación del euskera de Garayoa, Burguete, Cilveti y Orbara (Navarra), Euskal Etnalea XIX (1929).
- FAGOAGA, B., "J. Lizarraga Elkanoko Apaizaren liburu argitara gabekoetatik ateratako itz saila", Euskera IV (1959), 63-68. orr.
- FAGOAGA, B., "Datos para la Geografía Histórica del euskera en Navarra", Euskera VII (1962), 205-213. orr.
- FAGOAGA, B., "Algunas frases inéditas del euskera antiguo", Euskera VI (1961), 27-29. orr.
- GAMINDE, I., "Aditza Ipar Goi Nafarreraz", I, II, III, U.E.U. 1985.
- GIFFORD, D. J., MICHELENA, L., "Notas sobre un antiguo texto vasco", PV 19 (1958), 167-170. orr.
- GONZALEZ OLLE, F., "Vascuence y romance en la historia lingüística de Navarra", BRAE, 50, 1970, 31-75. orr.
- GOÑI GAZTAMBIDE, J., "El vasco y la elección de Obispo de Pamplona en 1539", Rev. Española de Dcho. Can. 10 (1955), 743-751. orr.
- HOLMER, Nils, El idioma vasco hablado, Donostia, Diputación de Gipúzcoa, 1964.
- IDOATE, F., "La lengua en Sada y Ujué", in Rincones de la Historia de Navarra, tomo II, Pamplona, 1956.
- IDOATE, F., "Una carta del s. XV en vascuence", FLV 2 (1969), 287-290. orr.
- INTZA, D., "Larraun eta bere euskalkia" E. II (1957), 91-105. orr.
- INTZA, D., "Napaño-ko aditz-laguntzalea zuketazko esakeran", Euskera II (1921), 3-35. orr.; III (1922), 65-92. orr.
- INTZA, D., Naparroako euskal-esaera zarrak, Pamplona, 1974.

- INTZA, D., "Burundako euskalkia", Euskera, III (1922), 3-42.
orr.
- IÑIGO, P., "Bortzirietako erakusleez", Euskera XXVI, (1981-1),
43-46. orr.
- IRAIZOZ, P., "Vocabulario y fraseología de J. de Lizarraga",
I-II-III-IV in FLV 29-30 (1978), 245-298. orr.
- IRAIZOZ, P., "Documento de J. de Lizarraga sobre bailes publi-
cado por F.M. Satrústegui en FLV 27", FLV 28 (1977),
495-98. orr.
- IRIGARAY, A., "Nuevos documentos para el estudio del vascuence
alto navarro meridional", IV Symposcum de Prehistoria
Peninsular. Problemas de la prehistoria y etnografía
vascas, Iruñea, 1966, 261-269.orr.
- IRIGARAY, A., "Noticia del estado lingüístico de Navarra en
1935", Euskera 2. aroa I (1956), 41-46.orr.
- IRIGARAY, A., "La obra del Príncipe Bonaparte... nuevos docu-
mentos del vascuence alto-navarro meridional", BSVAP,
1966, XXII, 67-74. orr.
- IRIGARAY, A., "Nuevos documentos para la Geografía Lingüística
de Navarra", Geografía histórica de la lengua vasca,
San Sebastián, 1966.
- IRIGARAY, A., "El euskera en Zufia (Estella)", RIEV 24 (1933),
34-36. orr.
- IRIGARAY, A., Euskera eta Nafarroa, 1973.
- IRIGARAY, A., "Lizarraga Elkanokoa", Euskera IV (1959), 119-
126. orr.
- IRIGARAY, A., Una geografía diacrónica del euskera en Navarra,
Pamplona, 1974.
- IRIGARAY, A., "Catecismo manuscrito en euskera alto navarro",
Euskera VI (1961), 161-179. orr.
- IRIGARAY, A., "Documentos para la Geografía Lingüística de Na-
varra", RIEV 26 (1935), 601-623. orr.
- IRIGARAY, A., "El tratado de oír misa euskérico, de Beriayn,
abad de Uterga", FLV 2 (1969), 291-294. orr.
- IRIGARAY, A., "El euskera en la comarca de Gallipienzo (s.
XVII)", RIEV 26 (1935), 493-496. orr.
- IRIGARAY, A., "El euskera en Artajona (y Larraga)", Yakintza 8
(1934), 128. orr.

- IRIGARAY, A., Noticias y viejos textos de la 'Lingua Navarro-rum, San Sebastian, 1971.
- IRIGARAY, A., "Noticia histórica y estado actual del euskera en Navarra, con un mapa lingüístico", Memoria de la Sociedad Euskararen Adiskideak, Pamplona, 1933.
- IRIGARAY, A., "Nuevos testimonios de la lengua vascónica en Navarra", PV 21 (1960).
- IRIGARAY, A., "Rescaldos del euskera de Iroz (Valle de Esteribar, Navarra)", FLV 31 (1979), 163 eta hur.
- IRIGARAY, A., "Un acta de Ayuntamiento en lengua vasca", RIEV 23 (1932), 565-568. orr.
- IRIGARAY, A., "Tafalla era vascófona en el s. XVII", FLV 25 (1977), 115-16. orr.
- IRIGARAY, A., "Beaumonteses-agromonteses y el vascuence", FLV 38 (1981), 261-265. or.
- IRIGARAY, A., "La carta euskérica de 1415", FLV 4 (1970), 135-136. orr.
- IRIGARAY, A., "El Hospital Civil de Navarra y el euskera en s. XVII", FLV 40 (1982), 497-500. orr.
- IRIGARAY, A., "Proceso entre los receptores romanzados y vascogados", RIEV 4 (1935), 601-626. orr.
- IRIGARAY, F., "Napañako eñanerak", Euskal-egunetako Itzaldiak, Bermeo, 1926.
- IRIGOIEN, A., "Vocabulario baztanés de Juan Bautista Gorosurreta (1845-1923)", Euskera VII (1962), 135-193. orr.
- IRIGOIEN, A., CIERVIDE, R., "Estudio lingüístico de una carta del siglo XV en vascuence y en romance navarro", Letras de Deusto, 1, 1971, 75-89. orr.
- IXURKO, F., "Joakin Lizarraga, Elkanokoaren liburuz", Euskera 26 (1981-1), 329-348. orr.
- IZAGIRRE, K., "Erronkariko Euskal ondakin batzuk", BSVAP, 1959, XV, 279-314. orr.
- IZAGIRRE, K., "Ultzamako euskeraren gai batzuk", B.A.P. 1966, 403-467 orr.
- IZETA, M., "Baztango hiztegi ttipia", Euskera, XXX, (1985-2), 553-618.orr.
- LEGARDA, P.A. De, "El licenciado D. Juan de Beriain, Abad de Uterga y escritor vasco", BSVAP XIV (1958), 17-35. orr.

- LEKUONA, M., "Textos vascos del s. XVIII, en tierra de Estella. Material para el estudio de la variedad dialectal del Alto navarro Meridional de la zona estellesa", F.L.V. 1973, V, 369-390. orr.
- LEKUONA, M., "Lizarraga Elkanoko Apaizaren liburu argitara gabekoetatik ateratako itz sailla", Euskera IV (1959), 63-78. orr.
- MARTINEZ MORENTIN sermoiak. Muzkikoa Gesalatz ibarrean. F.L.V. 15 (1973), 369-390. orr.
- MICHELENA, L., "Acentuación alto-navarra", F.L.V. 8 (1976), 147-162. orr.
- MICHELENA, L., "Apostillas a un renteriano", Euskera VII (1962), 54-58 orr.
- MICHELENA, L., "Notas sobre las lenguas de la Navarra medieval", Homenaje a D. José Esteban Uranga, Pamplona, 1971, 199-214. orr.
- MICHELENA, L., "El vascuence en Berriain", BSVAP XIV (1958), 263-264. orr.
- MICHELENA, L., GIFFORD, D.J., "Notas sobre un antiguo texto vasco", PV 19 (1958), 167-170. orr.
- MUNARRIZ URTASUN, E. DE, "El vascuence en la vieja Navarra", RIEV 15 (1924), 22-28. orr.
- N'DIAYE, Geneviève, Structure du dialecte basque de Maya, Paris, Mouton The Hague, 1970.
- ONDARRA, F., "Goñibarko euskara XVIII. mendeko sermoietan", Euskera XXVI, (1981-1), 349-366. orr.
- ONDARRA, F., "Catecismo del siglo XVIII en vascuence de Uterga (Valdizarbe)". F.L.V. 35-36 (1973-222).
- ONDARRA, F., "Textos en vascuence navarro de Baztán, Nuin y Urdazubi", FLV 40 (1982), 387-401. orr.
- ONDARRA, F., "Voces vascas de Bacaicoa", BSVAP 21 (1965), 387-412. orr.
- ONDARRA, F., "J. de Lizarraga en el diccionario de Azkue", FLV 34 (1980), 107-141. orr.
- ONDARRA, F., "Las vascongadas de Barbarain y Corres, Navarra y Alava", FLV 35-36 (1980), 371-382. orr.
- ONDARRA, F., "Primer sermón en vascuence navarro (1729)", FLV 38 (1981), 147-173. orr.

- ONDARRA, F., "Materiales para un estudio comparativo del vascuence de Elcano, Puente la Reina, Olza y Goñi", FLV 39 (1982), 133-228. orr.
- ONDARRA, F., "Garesko euskarari buruz zerbait", Euskera XXVII (1982-2), 647-656. orr.
- ONDARRA, F., "La escuela de gramática de J. de Lizarraga en Elcano", FLV 28 (1978), 127-138. orr.
- ONDARRA, F., "Producción literaria de J. Lizarraga (1748-1835)", FLV 11 (1972), 265-281. orr.
- ORMAETXEA, N., "Leiza'ko mintza-doiñua", Euskera III (1958), 29-36. orr.
- ORMAETXEA, N., "Naparroak Erizkizundiari erantzun diona", Euskera VIII (1927), 164-178. orr.; IX (1928), 35-58. orr., 110-23. orr.
- OROZ ARIZCUREN, F. "¿Tafalla era vascofona a final del siglo XVII?", F.L.V. 9, 1977, 315-328. orr.
- OROZ ARIZCUREN, F., "Dónde nació Juan de Beriain, abad de Uterga?", ASJU XV (1981), 159-164. orr.
- PAGOLA, R.M., "Euskararen egoera soziala eta ofiziala Nafarroan", Euskera, XXIX, (1985-1), 51-60.orr.
- PICABEA, M.L., "Expresiones temporales en el habla coloquial del valle de Erro", Euskera, XXIX. (1985-1), 227-232.orr.
- SALABURU, P., Baztango Euskalkiaz (1), Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 1980.
- SALABURU, P., Arau fonologikoak. Hizkuntz teoria eta Baztango euskalkia: Fonetika eta fonologia (II).
- SALABURU, P., Hizkuntzaren soinu egitura. hizkuntz teoria eta Baztango euskalkia: Fonetika eta Fonologia (I), Euskal Herriko Unibertsitatea, Argitalpen zerbitzua, Bilbo, 1984.
- SANCHEZ CARRION, J.M. "TXEPETX", "Erran/esan en el área lingüística alto-navarra", FLV 17 (1974), 261-264. orr.
- SANCHEZ CARRION, J.M. "TXEPETX", "Sobre una forma inédita de la primera persona del singular transitivo en Urrizola-Gallain (Ultzama)", FLV 11 (1972), 153-156. orr.
- SANCHEZ CARRION, J.M. "TXEPETX", El estado actual del vascuence en la provincia de navarra (1970), Pamplona, 1972.

- SAN MARTIN, J., "Sobre el euskara de Urraul alto y el venerable Esteban de Adoain", *Euskera*, XXVI, (1981), 59-65.orr.
- SAN MARTIN, J., "Puntualizaciones sobre el euskara de Urraul alto (Navarra)", Aingeru Irigaray-ri omenaldia, *Eusko Ikaskuntza*, 1985, 237-243.orr.
- SAN MARTIN, J., "Vocabulario euskaro adicional del P. Esteban de Adoain", *FLV* 26 (1977), 271-280. orr.
- SARAGUETA, P., "Nere oroimenak", *FLV* 31 (1979), 171-176. orr.
- SARAGUETA, P., "Trinidad Urtasun Bertsolaria (1894-1978)", *FLV* 32 (1979), 333-338. orr.
- SARALEGUI, C., "Los estudios sobre el dialecto navarro desde 1970 y su aportación al conocimiento del mismo", *F.L.V.*, 1977, IX, 403-416.orr.
- SATRUSTEGI, J.M., "F. Ondarra euskaltzain berriari erantzuna", *Euskera* XXVI (1981-1), 651-660. orr.
- SATRUSTEGI, J.M., "Promesa matrimonial del año 1547 en euskera de Uterga", *FLV* 25 (1977), 109-114. orr.; 26 (1977), 259-270. orr.
- SATRUSTEGI, J.M. "Adoain-go Esteban Agurgarrien esku eskribu bat", *FLV* 29 (1978), 299-306. orr.
- SATRUSTEGI, J.M. "Nueva contribución al fondo de textos antiguos vascos", *ASJU* XV (1981), 77-104. orr.
- SATRUSTEGI, J.M., "Bordel'en mintzaira", *Euskera* VII, 1962, 195-203. orr.
- SATRUSTEGI, J.M., "Urdaingo zizen izenak" *Euskera* XX, (1975), 323-329. orr.
- SATRUSTEGI, J.M., "Nuevo documento no catalogado de J. de Lizarraga sobre los bailes", *FLV* 23 (1976), 205-236. orr.
- SATRUSTEGI, J.M., "Manuscritos vascos de Muruzábal (Navarra)", *ASJU*, XVI, 1982, 3-24. orr.
- YRIZAR, Pedro de, "Aparición y desaparición de las formas verbales en -ako-, -eko-, en el alto-navarro meridional", Aingeru Irigaray-ri Omenaldia, *Eusko Ikaskuntza*, 1985, 257-290. orr.
- ZABALZA, P.M., "Escritos en vascuence del Venerable Padre Esteban de Adoain", *FLV* 20 (1975), 249-270. orr.
- ZERIO Y SEGURA, F., "Cartas de D. Resurrección Mª de Azkue a Mariano Mendigacha", *Euskera* VI, 1961, 181-208. orr.

5. Lapurterari buruzko bibliografia

- DARTAYET, J.P., Le mécanisme de la construction du verbe basque en dialectes du Labourd et des pays limitrophes, présenté en tableaux, Bayonne, 1867.
- DUVOISIN, P., "Le verbe labourdin d'après le prince Louis-Lucien Bonaparte", Bulletin de la Société Ramond, XXX (1895), 131-162; 321-341. orr.; XXXI (1896), 126-138. orr.; XXXV (1897), 129-189. orr.
- ELSO, M., "Lexicographie de la maison à Ainhoa, Urdax et Zugarramurdi", Ikuska I (1947), 212. orr.
- FABRE, L., Notions élémentaires de la conversation français-basque (labourdin), précède d'un abrégé de grammaire, Bayonne, 1873.
- FABRE, L., Notions élémentaires de Grammaire basque (dialecte labourdin), Bayonne, 1873.
- GAVEL, Henri, Guide élémentaire de la conversation français-basque (labourdin), Bayonne, 1873.
- GIMET, Roger, "Le Kostatar. Dialecte basque de la région de Saint-Jean-de-Luz. Etude d'une prononciation personnelle". An. Eusko jakintza, IV, 1950, 221-250 eta 393-418. orr.
- IRIGARAY, Aingeru-VIDEGAIN, Charles, "Más sobre el manuscrito de W. Webster", F.L.V., 19, 1975, 129-135. orr.
- ITHURRY, Abbé, Grammaire basque, dielecte laboudin, Bayonne, 1895.
- LAFFITE, P., "La proposition exclamative en navarro-labourdin", Eusko Jakintza V (1951), 231-236. orr.
- LAFFITE, P., "L'accentuation labourdine au XVIIe siècle selon PETórkia de pierre d'Urte" in Gure Herria 39.
- LAFON, R., "La mouillure en labourdin", Etudes basques et Caucasiques, Salamanca (1952), 11-15. orr.
- LAFON, R., "Remarques sur l'utilisation des divers phonèmes dans la déclinaison et la conjugaison en Labourdin", Etudes basques et Caucasiques, Salamanca (1952), 15-21. orr.
- MICHELENA, L., "A note on old Labourdin accentuation", ASJU VI (1972), 110-120. orr.

- ORMAETXEA, N., "Erizkizundia Lapurdin", Euskera IX (1928), 319-336. orr.
- SAROIHANDY, J., "Le basque de Sare", Paris, 1924.
- SAROIHANDY, J., "Remarques sur le verbe labourdin", San Sebastian, 1918.
- SCHUCHARDT, H., "Zur Kenntnis des Baskischen von Sara", Abhandlungen der Wissenschaften Phil. Hist, Klasse 1, Berlin.
- SOLOETA, F.M., "Le Petit Basque", Cours élémentaire de Grammaire basque dialecte labourdin, Buenos Aires, 1913.
- URQUIJO, J., "El vascuence de San Juan de Luz", RIEV XIV (1923), 153-158. orr.
- VIDEGAIN, Ch., "Sobre el manuscrito de W. Webster", FLV 18 (1974), 453-464. orr.
- VIDEGAIN, Ch. eta A. IRIGARAY, "Más sobre el manuscrito de W. Webster", FLV 19 (1975), 129-35. orr.
- VIDEGAIN, Ch., "Leyendas vascas de W. Webster", FLV 20 (1975), 271-78. orr.
- VIDEGAIN, Ch., IRIGARAY, Aingeru, "W. Webster idazle zenaren euskal ipuiñak", F.L.V., 17, (1974), 285-296. orr.

6. Nafarrera behereari buruzko bibliografia

- ARANA, Anuntxi, Bidarraiko harpeko saindua, Antropologiaren euskal bilduma 8, Donostia, 1985.
- ARBELBIDE, Xipri, Irri solas, Iruñeko Udal Aurrezki Kutxa, 1983.
- AZKUE, R. M^a De, Morfología vasca, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1969.
- AZKUE, R.M., Aezkera edo Petiriberro inguruetako mintzaera, Ed. Vasca, 1928, Bilbo.
- BARANDIARAN; J.M., "Materiales para un estudio del pueblo vasco en Urepel, año 1948", Anuario de Eusko Folklore 31. tomoa, 1982-83. urtea, 9-30 orr.
- BONAPARTE, L.L., Guirichtino Dotrina Ahazparneco lengoyan, Nafarroako artxibategi forala, Iruñea, 19 or. (argitaragabea, esku-izkribua).

- BONAPARTE, L.L., Etudes sur les trois dialectes des vallées d'Aezcoa, de Salazar et de Roncal, tels qu'ils sont parlés à Aribe, à Jaurrieta et à Vidangoz... London, 1872.
- BONAPARTE, L.L., "La prophétie de Jonas. Traduite en Dialecte Basque de la Basse Navarre, tel qu'il est communément parlé dans le vallée de Cize par M. L'abbé Casenave", Londres, 1862.
- BONAPARTE, L.L., "Formulaire de Prône en langue Basque conservé naguère dans l'Eglise d'Arbonne", Londres, 1866.
- BONAPARTE, L.L., "Observaciones acerca del vascuence de Valcarlos", Revista Euskara IV (1881), 161-166. orr.
- BORDA, I., Kokodril bat dauka bihotzaren ordez, Susa saila 28, Donostia, 1985.
- BOUDA, Ch., "Les formes respectueuses du verbe mixain", Eusko Jakintza 2 (1948), 595-615. orr.
- CAMPION, A., "El euskera en Sarasaitzu (Salazar)", Euskal Esnalea I (1911), 102-104. orr.
- CAZENAVE, Jon, Itsu-mandoka, Ustela saila 16, Hordago, Donostia, 1981.
- CERQUAND, Jean François, Ipar Euskal Herriko Legenda eta ipuinak, (Anuntxi Aranaren transkripzioa), Txertoa, Larrun bilduma 8, Donostia, 1985.
- DARICARRERE, "Quelques caractéristiques du dialecte navarro-mixain, in "Le livre basque intitulé: Onça hilceco bidia", RIEV V (1911), 19-35. orr.
- DUNY-PÉTRÉ, Pierre, "Trois textes folkloriques basques de Basse-Navarre", BRSVAP, XV, Donostia, 1959. 47-60. orr.
- DUNY-PÉTRÉ, Pierre, "Notes sur le parler populaire basque de Basse-Navarre orientale", Gure Herria 1963, XXXV, 33-42. orr.
- ETXAMENDI, Eñaut, Maiatz I, 2, 3, 5, 6, 7, 9 eta 11.ean argitaratutako ipuinak.
- ETXAMENDI, Eñaut, Azken Elurra, Editions Egia, Baiona, 1975.
- GARRALDA, F., "Ni len", Euskal Esnalea XVII (1927), 292-96. orr.
- GARRALDA, F., "Borda-bidean", Euskal Esnalea VII (1917), 139-40. orr.

- GARRALDA, F., "Elizari bat borda batian", Euskal Esnalea VIII (1918), 121-122. orr.
- GARRALDA, F., "Xei andia", Euskal Esnalea VII (1917), 107-108. orr.
- IRIGARAY, F., "II Beñia Gañalda'tar Federiko jauna eta Saraitzuko euskera", Euskal Esnalea XIX (1929), 193-195.orr.
- LACOMBE, G., "Notes sur le basque des Aldudes, noms de maisons, mots et récits populaires", Anuario de Eusko Folklore XXIV, 1971-72, 25-44. orr.
- LACOMBE, G, "Le traducteur de Rodriguez et son dialecte", Gure Herria II (1931), 68-69. orr.
- LAFITTE, Pierre, Grammaire basque (navarro-labourdin littéraire), édition revue et corrigée, Elkar, Donostia, 1979.
- LAFITTE, Pierre, "Joakin Lizarragaren euskalkiak Ipar-Euskadikoekin dituen kidetasun zenbaitez", Iker 2, 403-404. orr.
- LAFITTE, Pierre, "Koska eta entterka Heletan", Euskera XXII (1977), 138-39. orr.
- LANDART, Daniel, Aihen ahula, Elkar, Donostia, 1978.
- LAPITZE, Frantzizko, Bi saindu hescualdunen bizia: San Inazio Loiolacoarena eta San Franzizco Zabierecoarena, 1. ed. Baiona, 1867; 2. ed. Hordago, Donostia, 1978.
- LIZARZA, F.A., DE, "Apuntes léxicos de la traducción bajo-navarra de Alfonsa Rodriguez (1782)", ASJU I (1967), 98-162. orr.
- MICHELENA, L., "Notas fonológicas sobre el salacenco", ASJU 1 (1967), 163-179. orr.
- MICHELENA, L., "Un catecismo salacenco", FLV 39 (1982), 21-42. orr.
- PEILLEN, Txomin, Allanda Elixagarai Ligiarraren ixtoriak (parre ipuinak), Antropologiaren euskal bilduma 9, Donostia, 1985.
- SALABERRY, Etienne, Ene Sinestea, iragan biziari gibeletik beha, Zabal Liburutegia, Baiona, 1978.
- SALABERRY, Etienne, Beñat adiskidea agur!, Zabal liburutegia, Baiona, 1981.
- SALABERRY DIBARROLE, Vocabulaire de Mots Basques Bas-Navarraïts traduits en langue Française par..., Paris, 1856.

- SAMPER, P.J., "Carta escrita en el subdialecto salacenco al Príncipe Bonaparte... acompañada de notas gramaticales redactadas por aquel ilustre bascófilo", *Revista euskara* IV (1983), 332-336. orr.
- SATRUSTEGUI, J.M., "Libro de cuentas de un herrero de Valcarlos (s. XIX)", *FLV* 2 (1969), 133-286. orr.
- SATRUSTEGUI, J.M., "Notas al libro de cuentas de Valcarlos", *FLV* 4 (1970), 45. orr.
- SATRUSTEGUI, J.M., "Luzaideko otoitz ttipiak", *Egan* 1-6 (1964), 19. orr.
- SATRUSTEGUI, J.M., Luzaideko kantiak, *Auspoa* 65, 1967.
- SATRUSTEGUI, J.M., "Correspondencia familiar vasca del s. XIX", *FLV* 9 (1971), 291-306. orr.
- SATRUSTEGUI, J.M., "Xukako aditz joskera Luzaideko mintzairan", Nazioarteko euskararen jardunaldiak, *Iker-1* (1980), 343-354. orr.
- SATRUSTEGUI, J.M., "Vocabulario popular", *Euskera* 1963, 255-284. orr., (Luzaiden erabiltzen diren hitz andana agertzen da lanean).
- VIDEGAIN, Ch., "Alokutiboa Lopez-engan (1782)", *Iker-2*, (1983), 625-460. orr.
- VIDEGAIN, Ch., La morphologie verbale dans, "Alphonsa Rodriguez, Jesus Compagnhaco aitaen guiristinho perfeccioniaren pharte bat Heuzcarala itzulia" (Lopez-1782). Maïtiare letres - zuzendari - J. Allières -, Université Toulouse-Le mail, 2 tomo, 1982. (Azkue Biblioteka).
- VINSON, J., "Le basque bas-navarrais espagnol a la fin du XVI siècle" *RLPHG*, 1879, XII, 314-334. orr.
- VINSON, J. Spécimens de variétés dialectales basques (I. Irun, II. Ustaritze, III. Bardos). Paris, 1876.
- VINSON, J. Spécimens..... RBPB, 1904, I, 124-135. orr.
- VINSON, J. Spécimens..... RBPB, 1905, II, 495-505. orr.
- ZUBIRI, Enrique (MANEZAUNDI), "Piarrechen izialdura (Benabarreko eskuaraz)", *RIEV* 25 (1934), 272-3. orr.

7. Zubererari buruzko bibliografía

- ARCHU, J.B., Ruthen libria, Salomonen kantiken, jonasen Libria (Basque souletin), Bayona, 1888.
- BONAPARTE, L.L., "La liste de mots souletins insérée por Liçarrague", Courrier de Bayonne (Oct. 6), 1890.
- BOUDA, Karl, "Quelques observations aux textes des disques basques", RIEV, XXV, 1934. Donostia-Paris; 2. argitalpena, Bilbo, 1969-1976.
- BOUDA, Karl, Baskisch (Souletinisch), Berlin, 1934.
- BOUDA, Karl, "Bemerkungen zum Souletinischen", BSVAP XX (1964), 3-8. orr.
- CH.INCHAUSPE, Le Verbe Basque. Paris 1. ed. 1858; (2.ed. Hordago, 1979) impr. Lamaignère, Bayonne.
- CHARENCEY, C., "Phonétique souletine", Orléans, 1891.
- DOGSON, E.S., "Traduction souletine du XVIIIe. siècle, publiée par R. Ressegue (Bestela Mercy)", Bulletin de la Société Ramond, XXVIII (1893), 93-94. orr.
- FENAILLE MIZPIRATZEGUI, Dictionnaire Grammaire basque, Barcus, 1936 Ed. Initiaques, Paris 18, 1936.
- GAVEL, H., "A propos de l'ü en souletin", RIEV XVI (1925), 230-34. orr.
- GAVEL, H., "Une antiquaille linguistique: la prononciation souletine du latin", Hom. a J. Urquijo I (1949), 315-320. orr.
- GAVEL, H., "Revendication en faveur du souletin", Gure Herria XXXII (1960), 210-13. orr.
- GAVEL, H., "Le souletin 'tchakoste'", Madrid, 1952.
- GAVEL, H., "Zeñhagia", Bulletin du Musée Basque III (1926), 9-11. orr.
- GAVEL, H., "Réponses souletines à un questionnaire linguistique", Euskera V (1960), 293-316. orr.
- GÉZE, Louis, Eléments de Grammaire Basque dialecte souletin suivis d'un vocabulaire Basque-Français & Français-Basque. Bayonne 1873.
- GÉZE, Louis, Grammaire Basque, Bayonne, 1873 Impr. Lamaignère; 2. ed. Hordago 1976.

- GIESE, W., "Terminología de la casa suletina", RIEV XXII (1931), 1-15. orr.
- HARITSCHELHAR, J., "l'oeuvre poétique de Pierre Topet-Etchahum" (Texte-traduction-variantes-Notes), Euskera XIV-XV, 1969 -1970. 5-710. orr.
- HURT, PH., "Epigraphie pyrénéen (en Zuberoa)", Bulletin de la Société Ramond IV (1869), 21-3. orr.
- INCHAUSPE, E., "L'Apocalypse de l'apôtre Saint Jean, traduite en basque souletin", Londres, 1858.
- IRIGOIEN, A., "Cartas de Inchauspe al príncipe Luis Luciano Bonaparte", Euskera II, (1957), 171-260. orr.
- JAUREGIBERRI, M., "M. Jauregiberri andrearen hitzak", Euskera XXI, (1976), 156-157. orr.
- JAUREGUIBERRY, C., "Le verbe basque souletin. Analyse du mécanisme de sa conjugaison. Essai de Présentation de cette conjugaison en tableaux schématiques. Etude réalisée d'après le livre 'Le verbe basque' du Chanoine Inchauspe", Eusko jakintza VII (1953-1957), 69-84. orr.
- LAFON, R., "Observations sur la place de l'accent dans quelques formes basques des parlers souletins", Mélanges Paul Laumonier, 1935, 635 eta hur.
- LAFON, R., "Remarques sur la structure des formes verbales du parler basque de Larrau (Haute-Soule)", Via Domitia VI, 134-148. orr.
- LAFON, R., "Sur l'ü de souletin 'Hunki'/'toucher'", RIEV 25 (1934), 54-55. orr.
- LAFON, R., "Sur le traitement du ü de souletin üskara", RIEV 24 (1933), 429-431. orr.
- LAFON, R., "Sur le traitement de 'u' devant le groupe 'r' plus consonne en souletin", RIEV 24 (1933), 173-175. orr.
- LAFON, R., "Tendance à la palatalisation de 'u' dans les parlers basques du nord-est", Revue de Linguistique Romane XIII (1937), 73-82. orr.
- LAFON, R., "Contribution à l'étude phonologique du parler basque de Larrau (Haute-Soule)", Misc. Homenaje a André Martinet II, 1958, 77-106. orr.
- LARRAXKET, J., Grammaire Basque Souletin I- 1934, Paris

- LARRAXKET, J., Dictionnaire Basque Souletin, 1939, Paris Ek. Klincksieck
- LARRAXKET, J., Action de l'accent... Paris 1929, Ed. Vrin.
- LARRAXKET, J., "Beñat, Larrajáko belhagilii", RIEV, XXII, 1931.
2. argitalpena, Bilbo, 1969-1976.
- LARRAXKET, J., Beñat, Larrajáko belhagilii, RIEV, XXVI, 1935.
2. argitalpena, Bilbo, 1969-1976.
- LARRAXKET, J., Le Basque de la Basse- Soule Orientale. Paris 1939.
- LARRAXKET, J., "Phonétique du basque de Larrajá (Quartier de Barcus)", RIEV XXIII, 1932, 153-191. orr.
- LARRAXKET, J., "Sons et alphabet du basque souletin", Revue de Phonétique V (1928), 260-288. orr.
- LARRAXKET, J., "Recherches expérimentales sur l'état actuel et l'évolution des vélaires dans le basque souletin", Paris, 1928.
- LARRAXKET, J., "Action de l'accent dans l'évolution des consonnes étudiée dans le basque souletin", Paris, 1927.
- LARRAXKET, J., "Le basque souletin Nord-Oriental", Paris, 1934
- NUÑEZ ASTRAIN, Luis C., "Fonología consonántica de un idiolecto del euskera de Zuberoa", ASJU, X, 1976.
- PEILLEN, D., "Expression de la connotation ironique au niveau phonologique dans le basque de la Haute-Soule", FLV 32, 1979, 237-242. orr.
- PEILLEN, D., "Gonzalo de Berceo eta Zuberoko euskara", FLV 34 (1980), 37-48. orr.
- PEILLEN, D., "Quelques aspects dénotatifs et connotatifs de'interrogation en basque souletin", FLV 33 (1979), 407-421. orr.
- PEILLEN, D., "Zuberotar lege hiztegia hamaseigarren mende has-tapenean", Euskera XXVII (1982), 231-238. orr.
- PEILLEN, D., "Uhaitzibar osoa euskaldun", FLV 39 (1982), 333-345. orr.
- SAROIHANDY, J., "Assimilation progressive de 'i' a 'u' dans le basque de la Soule", Bulletin de la Société de Linguistique XXIV (1924), 378-383. orr.
- TXILLARDEGI, "L'emploi du l'indéfini en souletin", FLV 25 (1977), 29-56. orr.

TXILLARDEGI, "Zubererazko transkribaketa bat", FLV 34 (1980), 29-35. orr.

URQUIJO, J., "El primer libro suletino (Tartas: 'Onsa hilçeco bidia')", RIEV 16 (1907), 26 eta hur.

8. Erronkarierari buruzko bibliografia

ALUSTIZA, A.J.- IZAGIRRE, K. "Erronkariko euskal-ondakin batzuk", BRSVAP 1959, 279-314.orr. eta titulu berarekin: "...(1)" 1961, 391-407.orr.

ARTOLA K., "Erronkariko uskararen azken hatsak einóre", FLV 1977, 25, 75-108.orr. eta titulu berarekin 1980, 34, 49-86.orr.

AZKUE, R.M., "Particularidades del dialecto roncalés", Euskera 1931. Cancionero popular vasco, 2 liburuki, Barcelona.

BONAPARTE L.L., Etudes sur les trois dialectes basques des vallées d'Aezcoa, de Salazar et de Roncal, London 1872.

BONAPARTE L.L., "Rectificaciones hechas por el P. Bonaparte en las erratas deslizadas en la traducción roncalesa de Orreaga", Euskara II, 1879, 114-116.orr.

BONAPARTE L.L., Le cantique des trois jeunes gens dans la fournaise, dans les dialectes basques d'Aezcoa, de Salazar et de Roncal. London 1968.

BONAPARTE, L.L., "Le petit catéchisme espagnol du P. Astete traduit en trois dialectes basques: 1. Aezcoan par D. Pedro José Minondo..., 2. Salazarais par D. P.J. Samper..., 3. Roncalais par D. P. Hualde...", Londres, 1869

BONAPARTE, L.L., "El salmo quinquagésimo traducido al vascuence aezcoano, salacenco y roncalés de la versión castellana del P. F. Scio", London, 1869.

ESTORNES LASA J., Erronkariko uskara, Donostia, Auñamendi 1968.

ESTORNES LASA J., "Ezta ilen Erronkari-n uskara", Príncipe de Viana, 26, 1968, 3. orr.

ESTORNES LASA B., Erronkariko uskaraz edestak. Fraseología roncalesa, F.L.V. 40, 1982.

- ESTORNES LASA B., "Notas sobre el euskera roncalés" J.M. ARRATIA-ren Cancionero popular vasco Donostia 1968, I, 37-41. orr.
- ESTORNES LASA B., Cuentos roncaleses, poemas y otras cosas navarras, Donostia, 1980.
- ESTORNES LASA B., "El dialecto roncalés en la muga de Aragón y Bearne", Iker-2, Bilbo 1983, 215-218.orr.
- ESTORNES LASA B., Recuerdos de Erronkari, Donostia 1960 eta 1966.
- ESTORNES LASA, B., "Verano de 1964 en el Pirineo vasco. Fichas Breves", BSVAP XX (1964), 465-71. orr.
- ESTORNES LASA, B., "Don Pedro Hualde Mayo-ren 'Jesu-Kristo gore Jeinaren Ebanjelio Saintua' (oraiko ortografiaz eta anotazione batzuk)", FLV 39 (1982), 43-104. orr.
- ESTORNES LASA, B., "Los últimos euskaldunes de Izaba (Roncal)" BRSVAP, 1981.
- HUALDE MAYO, P., "Evangelio de San Mateo traducido al vascuence roncalés de Vidangoz", RIEV XXV (1934), 527-48. or.; XXVI (1935), 185-95. orr.
- IRIGARAY F., "Erronkariko uskaraz" A. IRIGARAI-ren Prosistas navarros-en Iruñea, 1958, 177.orr.
- IRIGARAY A., Noticias y viejos textos de la "Lingua Navarrorum", Donostia, 1971 103-113.orr.
- IRIGOYEN A. "Cartas de Mariano Mendigacha a don Resurrección María de Azkue", Euskera 1957, II, 119-170.orr.
- IZAGIRRE, K.,- ALUSTIZA, A.J., "Erronkariko euskal-ondakin batzuk", BRSVAP 1959, 279-314.orr. eta titulu berarekin: "...(1)" 1961, 391-407.orr.
- MENDIGACHA, M., "Orreaga (dialecto roncalés)", Revista Euskara I (1878), 74-75. orr. Ikus honetaz: "Rectificaciones hechas por el P. Bonaparte en las erratas deslizadas en la traducción roncalesa de Orreaga "Mendigacha", Revista Euskara II (1879), 114-16. orr.
- MICHELENA, L., "Contribución al conocimiento del dialecto roncalés", BRSVAP IX 1953, 499-536.orr.
- MICHELENA, L., "La posición fonética del dialecto vasco del Roncal" Via Domitia, I, Toulouse, 1954.

- MICHELENA, L., "El último roncalés", BRSVAP, 1953, IX, 469-470. orr.
- MICHELENA, L., "Un vocabulario salacenco, aezcano y roncalés preparado por el príncipe Bonaparte", BRSVAP, XIV, 335-364. orr.
- MICHELENA, L., "Unas observaciones al último número de 'Euskara'", Euskera III (1958), 5-10. orr.
- MICHELENA, L., "Sobre adiciones al vocabulario navarro de Iribarren", BSVAP XV (1959), 82-83. orr.
- RIJK, R. DE, "Euskal morfologiaren zenbait gorabehera. Euskal linguistika eta literatura: bide berriak, Bilbo 1981, 83-102.orr.
- SAN MARTIN, J., "Fragmentos de canciones populares roncalesas", BRSVAP 1966, III-IV, 375 eta 388.orr.
- SAN MARTIN, J., "Fragmentos de canciones del uskara roncalés", Cuadernos de etnología y etnografía de Navarra, Iruñea, 1976, 22, 3-21.orr.
- SANCHEZ CARRION, J.M., El estado actual del vascuence en la provincia de Navarra, Iruñea, 1972.
- SATRUSTEGI, J.M., "Naparroko bizitza, Erronkariko Uskara", Príncipe de Viana 1968, 261.orr.
- URQUIJO, J., El refranero vasco. Los refranes de Garibay. Donostia, 1919, XXI.orr.
- ZENBAITEK (BELOQUI, J.J.; ELOSEGI, J.; SANSINENEA, P.; MICHELENA, L.), "Contribución al conocimiento del dialecto roncalés", BRSVAP IX (1953), 449-536. orr.